

P R O E V E N

Van

MICHIEL van MONTAIGNE,

Ridder van S. Michiels Ordening.

E E R S T E B O E K.

Door verscheide middelen geraakt
men tot een gelijk einde.

Eerste H O O F T D E E L.

Gramschap door dapperheit gestuit ; voorbeelden hier af in Eduard van Walles , en Schanderberg : gelijk ook door betoning van nitsteekende liefde. Grote vreeheit van Dionysius , en wonderlijke grootmoedigheid van Fyton ; en ook van Zeno voor de Mamertynen. Woede en beestelykheit van Alexander de Groot tegen Bety's grootmoedigheid.

Onderstel-
ling ver-
murwen de
vergramde
gemoeden.

DE gemeenste wijze om de harten der gener, die men vergramt heeft, te vermurwen, als zy, de wraak in handen hebbende, ons in hun macht houden, is hen door onderstelling tot meêdogen en deernis te bewegen. Doch de stoutheit, stantvastigheid en onversaachtheit, geheel strijdige middelen, hebben somtijts tot deze zelfde uitwerking gediend. Eduard, Vorst van Walles, die zo lange tijt onz

Guyenne bestierde, een man, diens staat en geval veel voortreffelijke delen van grootheid hebben, door de genen van Limosin zeer grotelijks vergramt, en hun stat met geweld inneemende, kon door 't gekrijt van 't volk, der wijven en kinderen, die ter slachting overgegeven waren, en, zich voor zijn voeten nederwerpende, hem om genade aanriepen, niet gestuit worden, tot dat hy, al tijt in de stat voorttrekkende, drie Fransche Edelingen zag, die alleen, met een ongeloofelijke onversaachtheit

Grootmoedigheid van drie Franschen.

heit het geweld van zijn geheel verwinnend heir tegenstonden. D'aanmerking en 't ontzach van zulk een voortreffelijke dapperheit verftompten in dier voegen de punt, en 't spits van zijn gramfchap, dat hy van deze drie af begon aan alle d'andere ftedelingen barmhartigheit en meêdogen te bewijzen.

Wanhoop van behoudens prikkel tot dapperheit aan.

Schanderberg, Vorft van Epyrus, vervolgde een van zijn krijgslieden, om hem te doden. Deze krijgsman, door alderhande vernedering en gefmeek beproeft hebbende hem te fluiten, befloot in 't uiterfte hem met de degen in de vuift te verwachten. Dit befluit van deze krijgsman fuitte terftont de woede van zijn meester, die, ziende dat hy zulk een manhaftig stuk onderftond, hem in genade aannam. Dit voorbeeld zal van de genen, die de wonderlijke kracht en dapperheit van deze Vorft niet gelezen hebben, een andere verklaring konnen lijdén.

Betoning van wonderlijke liefde der vrouwen tot de hunden.

Kaizer Konraad de Darde, Guefus, Hertog van Baijeren, belegert hebbende, wilde tot geen zachter voorwaarden verftaan, hoe flaauhartige en slaafachtige voldoeningen men hem ook aanbod, dan dat hy alleenlijk aan d'edele Vrouwen, die met de Hertog belegert waren, toeliet met behouding van hun eer te voet uit te gaan, en het geen, dat zy dragen konden, meê te nemen. Zy, hun grootmoedigheid tonen willende, bedachten en befloten hun gemalen, kinderen, en de Hertog zelf op hun fchouders te dragen. De Kaizer fchiep zo groot vermaak in de geestigheid van hun gemoed te zien, dat hy van vreucht daar over weende, en deze bittere en dodelijke vyantfchap, die hy den Hertog toegedragen had, achterliet en dempte,

en daar na hem en de zijnen beleefdelijk handelde.

Deze beide middelen zouden my lichtelijk meêfleepen: want ik heb een wonderlijke neiging tot de barmhartigheit en lankmoedigheid. Zo veel is 'er af, dat ik, naarmijn oordeel, van natuur meer tot meêdogen, dan tot d'achting genegen ben. 't Meêdogen is echter een zondige hartstocht by de Stoïfchen. Zy willen dat men den bedroefden en verdrukten te hulp koomt; maar niet dat men met hen buigt en lijd. Deze voorbeelden dan fchijnen my zo veel te gevoeghelijker, om dat men deze gemoeden door twee middelen aangetaft en beftormt ziet, in d'een zonder waggelen uit te staan, en op d'ander te buigen. Men mag zeggen dat zijn hart van deernis en meêdogen te doen barften een uitwerking van gebugfaamheit, goedertierentheit en murwigheit is; en hier uit fpruit het dat de zwakke naturen, gelijk die van de wijven, kinderen, en van 't gemeen, het zelfde meer onderworpen zijn: maar dat d'uitwerking van een sterk en onbezwijkelijk gemoed, dat een mannelijke en hardnekkige wakkerheit bemint en eert, is dat men, de tranen en 't geweene verwerpen, zich alleenlijk van d'eerbiedigheid van 't heilig beelt des deuchts laat verwinnen. Doch in de zielen, die niet zo edelmoedig zijn, konnen de verbaaftheit en verwondering een gelijke uitwerking doen voortkoomen.

Meêdogen en deernis een zonde by de Stoïfchen.

Wie 't meêdogen meeft onderworpen is.

Een getuig hier af is het volk van Theben, 't welk, zijn Krijgsoverften voor 't gerecht zeer zwarelijk befchuldigt hebbende, om dat zy hun Ampt langer hadden behouden, dan hen voorgefchreven was, Pelopidas, die onder de laft van zodani-

ge

D'een ver-
wint door
gelmeek en
onderstel-
ling;

en d'ander
door groot-
moedig-
heit.

Wreetheit
van Diony-
sius d'Ou-
de.

De doot
maakt ons
gelukkig.

Grootmoe-
digheit van
Fyton, in de
doot te ver-
dragen.

ge tegenwerpingen bezweek, en niets anders gebruikte, dan smeek-schriften, en ootmoedige onderstellingen, van alle straf vry sprak; en, zo veel Epaminondas aangaat, die de heerlijke daden, de welken hy uitgevoert had, verhaalde, en op een hoogmoedige en verwaande wijze aan de menigte verweet, zelfs niet tot stemming tegen hem darde toetreden, maar uit de vergadering scheidde, terwijl 't de grootmoedigheid van deze man grotelijks prees.

Dionysius d' Oude; na lange verwijling, en d'uiterste zwaarigheden de stat Regium verovert, en de Krijgsoverste Fyton, een voortreffelijk man, die deze plaats zo hardnekkiglijk verdedigt had, daar in gevangen bekomen hebbende, wilde in hem een treurig voorbeeld van wraak oprichten. Hy zeide eerst tot hem, hoe hy in de voorgaande dag zijn zoon, en alle de genen van zijn maatschap had doen verdrenken. Daar op Fyton niets anders antwoordde, dan dat zy daarom een dag gelukkiger waren. Hy deed hem daar na uittrekken, en aan de beulen overleveren, en deur de stat slepen, terwijl hy hem zeer schandelijk en wrede-lijk deed geesselen, en daarenboven met felle en smadige woorden lasteren. Maar Fyton toonde altijd een stantvastig gemoed, zonder te bezwijken, en verhaalde met een bestandig aangezicht overluid d' eerlijke en heerlijke oorzaak van zijn doot, om dat hy zijn lant niet in de handen van een dwingelant had willen overgeven; ja hy dreigde hem met d' aanstaande straf der goden. Dionysius; in d' ogen zijner gemeene krijgsglieden lezende dat zy, in plaats van vergramt te worden over de snorkingen van deze verwonne

vijant, die hun Veldoverste en zijn zegepraal verachtte, door de verbaastheit van zulk een ongemene deucht vermurwt wierden, ja zelfs tot oproer genegen toonden, ja zelfs voornamen Fyton uit de handen der beulen te rukken, deed deze marteling staken en ophouden, en hem heimelijk in de zee verdrenken. Zeker, de mensch is een onderwerp, dat wonderlijk ydel, verscheiden en ongestadig is: men kan 'er zwarelijk een bestandig en eenparig oordeel op gronden.

Zie hier Pompejus, die den Martertynen, tegen de welken hy zeer vergramt was, hun misdrijf vergaf, uit inzicht van de deucht en grootmoedigheid van hun burger, Zeno, die de gemene schult op hem alleen nam, en geen andere gunst verzocht, dan alleen de straf daar af te dragen. Maar Syllaas vijant, in de stat Perusium een zelfde deucht gebruikende, won niets daar mee, noch voor zich, noch voor d'anderen. Doch Alexander, de stoutste van alle menschen, en zo genadig aan de verwonnenen, na veel grote kommerlijkheden de stat Gaza overweldigende, ontmoette ('t welk regelrecht tegen mijn eerste voorbeelden strijd). Bety's, die 'er 't gebied had, en van welks dapperheit hy, terwijl dit beleg duurde, wonderlijke proeven had gevoelt, en die toen alleen, en van de zijnen verlaten, met gebroke wapenen, en geheel van bloet en wonden bedekt was, en noch in 't midden van veel Macedoniërs streed, die van alle zijden op hem bikten. Alexander, om zulk een diere verwinnig vergramt, (want hy had, onder andere schaden, twee vafche wonden in zijn lighaam ontfangen) zeide tot hem:

De mensch is zeer veranderlijk.

Een enig burger oorzaak van de behoudenis van een stat

Beesteljkheit van Alexander de Groot tegen een verdediger van zijn vaderlant.

Betsy, gy zult niet sterven, gelijk gy voorgenomen hebt. Maak staat dat gy alderhande pijnen, die men tegen een gevangen bedenken kan, zult moeten lijden. D'ander antwoordde niet een enig woort op deze dreigingen, en betoonde niet alleenlijk een zeker, maar ook een trots en onverfacht gelaat. Alexander, de hardnekkigheid van te zwijgen ziende, zeide; heeft hy met het een been geknielt? is hem enige smekende stem ontvallen? zeker, ik zal dit zwijgen verwinnen, en indien ik geen woorden uit hem kan rukken, ik zal een minsten hem enige zuchten afparfen. Hy, zijn gramfchap in razerij veränderende, beval dat men hem de hielen zou deurboren, en deê hem dus levendig achter aan een kar slepen, en van malkander fcheuren. Was de kracht van de moed zo naturelijk en gemeen in hem, dat hy haar minder ontzach toedroeg, om niet over haar verwondert te zijn? Of achtte hy haar zo eigentlich de zijne, dat hy in deze hoogheit niet kon lijden dat hy haar in een ander zag, zonder van een nijldige drift ontsteeken te zijn? Of was de naturelijke ongestuimigheid van zijn gramfchap onmachtig om tegenstant

te verdragen? zeker, indien zijn gramfchap te breidelen had geweest, t is te geloven dat zy in de verövering en verwoesting van de stat Theben de breidel niet geweigert zou hebben, toen hy zo veel dappere mannen, die verloren waren, en geen meer middel van gemene verdediging hadden, wredelijk met het staal zag verdelgen. Want daar wierden wel zes duizent gedoot, van de welken men niemant zag vlieden, of om vergiffenis smeeken. In tegendeel, dewijl zy, d'een hier, en d'ander daar, over straat zochten de verwinnende vijanden te bejegenen, en hen te tergen tot hen een eerlijke doot aan te doen, zo zag men niemant, die in zijn leste zuchten noch niet poogde zich te wreken, en met de wapenen der wanhoop troost over zijn doot in de doot van enig vijant te nemen. De verdrücking van hun deucht vond geen meêdogen; en de langte van een dag was niet genoeg om zijn wraak te verzaden. Deze slachting duurde tot aan de leste druppel bloets, die gestort kon worden, en sluitte alleenlijk aan de werelozе lieden, oude mannen, wijven en kinderen, om dartig duizent daar af tot slaven te maken.

Hardnekkigheid van Betsy in te zwijgen.

Woede van Alexander.

Van de Droefheit.

Tweede H O O F T D E E L.

Overgrote droefheit neemt de spraak wech: Voorbeelden hier af in een Koning van Egipten, in een fransch Edelman, en in Niobe, en is oorzaak van de doot van een Duitsch Heer. Overgrote blijfchap verborzaakt somtijts de doot: Verscheide voorbeelden daar af. Schaamte oorzaak van Diodorus doot.

Ik ben een der gener, die meest vry van deze harts-tocht zijn, de welk ik niet

bemin, noch acht; hoewel de werrelt, als om strijt, aangevangen heeft hem met een bezondere gunst teren

Droefheit 1'eren. Zy bekleden met de zelfde
 en boosaardigheid de wijsheit, deucht, en 't geweten.
 by d' Italianen een zelfde naam

Een dwaaze en snode verciering. D' Italianen hebben op een gevoegelijker wijze de boosaardigheid met de naam van droefheit gedoopt: want zy is een hoedanigheid, die altijd hinderlijk, en altijd dwaas is; en de Stoïchen verbieden 't gevoel daar af, als blode en nederflachtig zijnde, aan hun Wijzen. Men vertelt dat Psammenitus, Koning van Egipten, van Kambyfes, Koning van Partien, geslagen en gevangen zijnde, zich stil, en zonder spreken, en met d' ogen stijf naar d'aarde gekeert hield, toen hy zijn gevangne dochter, als een dienstmaacht gekleed, en uitgezonden om water te putten, voorby hem heen zag gaan, terwijl alle zijn vrienden, die by hem waren, weenden en kermden; en dat hy, terstont daar na zijn zoon ter doot brengen ziende, noch in deze staat bleef staan: maar dat hy, toen hy een van zijn huisgenoten onder de gevangenen z' leiden, zijn hoofd begon te slaan, en zeer grote rou te bedrijven.

Men zou dit by 't geen kunnen stellen, 't welk men onlangs in een Vorst van d' onzen zag, die, te Trenten, daar hy was, de tijding van de doot zijns oudste broeders, doch een broeder; daar in de steun en eer van zijn geheel huis stond, en korts daar na die van een jonger broeder, zijn tweede hoop, verstaande; deze twee ongevallen met een stantvastigheid, die aan anderen tot een voorbeeld kon dienen, verdroeg. Maar toen enige dagen daar na een van zijn huisgenoten quam te sterven, geraakte hy door dit leste ongeval gantschelijk van 't spoor af, en, zijn stantvastigheid varen latende, gaf zich aan de rou en droefheit over: in voegen dat

enigen daar uit wilden beweren en bewijzen dat deze leste stoot alleen hem krachtiglijk getroffen had. Maar dit sproot warelijk hier uit, dat, dewijl hy van elders vol en opgehoopt van droefheit was, de minste, die daar by quam, de palen van 't gedult onwierp. Men zou, zeg ik, desgelijks van onze Historie kunnen oordeelen, zo 'er niet bygevoegt was dat Psammenitus, van Kambyfes gevraagd waaróm hy zo ongeduldiglijk de ramp van zijn vrienden verdroeg, na dat hy niet over d' elenden van zijn zoon en dochter bewogen had geweest, geantwoord had, dat deze leste ramp alleen door tranen vertoont kon worden, en dat de twee anderen verre alle middel van zich te kunnen nitdrukken, overtroffen.

Hier zou misschien de vond van deze oude Schilder wel te pas komen, die, in d' offer van Ifigenia de rou der omstaanders, naar de trappen van 't belang, 't welk yder in de doot van deze onschuldige dochter had, vertonen zullende, en d' uiterste pogingen van zijn kunst te werk gestelt hebbende, 't aangezicht des vaders van de dochter, toen hy aan hem gekomen was, bedekt schilderde; als of deze trap van droefheit door geen gelaat en gebaar uitgedrukt kon worden. Zie daar waaróm de Dichters verdedichten dat deze rampzalige Niobe, eerst haar zeven zonen, en vervolgens zo veel dochters verloren hebbende, en van verlies overladen zijnde, eindelijk in een klip is veranderd, en door haar rampen verstijft geworden; om deze mynerende, stomme en dove ongevoeljkheit, die ons bevangt, als ons ongevallen overkomen, die ons te lastig zijn, uit te drukken. En zeker, 't geweld van een droefheit, die boven maren groot

Overgrote droefheit kan niet uitgedrukt worden.

Voorbeelden in een Schilder.

en in Niobe.

is, zal alle zielen verbaast maken, en hen in de vryheit van hun werken belettelijk en hinderlijk zijn: gelijk wy ons, in d' eerste ontfelstenis van een zeer quade tijding, vervrukt, verbaast, en als van alle beweging berooft gevoelen; in voegen dat de ziel, daar na tot tranen en klachten uitbarstende, zich schijnt los te maken, terredden, en naar haar believen adem te scheppen. *Naauwelyks word, uit oorzaak van de droefheit, eindelijk de weg tot de stem geopent.*

Virg. Aenid. lib. 11.

In d'oorlog, die de Koning Ferdinand tegen de weduw van Koning Jan van Ongerem omtrent Buda voerde, sloeg yder't oog bezonderlijk in zeker gevecht op een krijgsknecht, die trefelijke daden deed, en, onbekent gesneuveld zijnde, grotelijks geprezen en beklaagt wierd, doch van niemand zo zeer, als van Raifciak, een Heer in Duitslant, die over zulk een zeldzame dapperheit verwondert was. Toen men het lighaam gehaald had, trad deze Heer, van een gemene nieuwsgierigheid angeprikkelt, daar naar toe, om te zien wie het was; en toen men hem de wapenen afgedaan had, bevond hy't zijn zoon te wesen; 'twelk de deernis, en't meêdogen in d' omstaanders vermeerderde. Maar hy, zonder een woort te spreken, en een traan te laten vallen, bleef staan, met zijn ogen en gezicht stijf op het lighaam van zijn zoon geveest, tot dat hy, uit oorzaak van zijn grote droefheit, die de levendige geesten onderdrukte, doot ter aarde viel. *Wie kan zeggen hoe hy brand in een klein vuur, zeggen de verliefden, die een onverdragelijke hartstocht willen vertonen.*

Dröefheit d'oorzaak van de doot van een Duitsch Heer.

Kracht der hartstochten.

Caen. E. figr. 52.

Quod loquar amens.

*Lingua sed torpet, tenuis sub artus
Flamma dimanans, sonitu suoque
Tinnunt aures, gemina teguntur
Lumina nocte. a*

Wy zijn ook in de krachtige en heerste drift niet bequaam om onze krachten en overredingen t'ontvouden. Deziel is dan met diepe gedachten bezwaard; en 't lighaam quijnt van liefde, en word daar afgedrukt. Hier uit spruit by wijlen de gevallige bezwijmenis, die de verliefden zo t'ontijt overvalt; gelijk ook dit ys, 't welk hen door de kracht van een overmatige hitte, zelfs in de schoot der genieting, bevangt. Alle hartstochten, die zich laten smaken, en die men verteren kan, zijn niet dan middelmatig. *Geringe bekommernissen spreken; maar de groten verstemmen.* D'overvalling van een onverwachte vreucht maakt ons ook verbaast.

De verliefden fontijn van bezwijmenis overvallen.

Senec. in Hippol.

Onverwachte vreucht maakt verbaast.

Virg. Aenid. lib. 3.

Ut me conspexis venientem, & Troja circum

*Arma amens vidit, magnis exterrita
monstris, (liquit a
Dirigit visu in medio, calor ossa re-
Labitur, & longo vix tandem tem-
pore satur. b*

a Ach my elendige, die van alle mijn zinnen berooft ben. Want zo haast als ik u, ô Lesbia, aangezien heb, kan ik, ô onzinnige, niet spreken. Mijn song verstramt. Een kleine vlam dringt deur tot in mijn leden. Mijn oren klinken van hun eige gedruis. Mijn ogen worden van een nacht overdekt.

b Toen zy my, en de Trojaansche wapenen zag aankomen, wierd zy als buiten zinnen, en, als door grote gedochten verschríkt, stond als verstijft van gezicht. De hitte verliet haar gebeenise, en zy zeeg neder, en sprak na een ange wijl naauwelijks dus.

— *Misero quod omnes
Eripit sensus mihi. Nam simul te
Lesbia aspexi, nihil est super mi*

Voorbeel-
d. n daar af.

Behalven deze Romainsche Vrouw, die door overvalling van blyfchap storf, om dat zy haar zoon uit de nederlaag van Kannes wederkeren zag, Sofokles en de dwingelant Dionysius, die van blyfchap storven, en Talua, die in Korika storf, toen hy de tijding van d' eerbewijzingen las, die de Raat van Romem aan hem toegeftaan had; zo achten wy dat in onze eeuw Paus Leo de Tiende, van de veröving van Milanen bericht, daar hy ten hoogften naar gewenscht had, van zulk een overmaat van blyfchap overvallen wierd, dat hy er

de koorts af kreeg, en wech storf. Wijders, d'Ouden hebben, tot een merkelyke getuigenis van de menschelyke zwakheit, aangemerkt dat Diodorus de Redenkavelaar, van een overgrote hartstocht van schaamte overvallen, om dat hy zich in zyn school, en in 't openbaar niet uit een zaak kon reddes, die men hem voorgestelt had, terftorf storf. Deze geweldige hartstochten hebben weinig vat op my. Ik ben van natuur niet lichtelyk geraakt; 't welk ik noch dagelyks door de redenering versterk en vermeerder.

Schaamte
oorzaak
van de
doot.

Onze genegentheden vervoeren ons buiten ons zelve.

DARDE H O O F T D E E L.

Bekommering voor 't aanstaande een doling. De wijsheit met het tegenwoordige te vreden. Men is gehoorzaamheit aan de Koningen verplicht: maar men heeft vryheit om van hen, na hun doot, de waarheit recht uit te spreken. Vrymoedigheid van twee krijgslieden tegen Nero. Misbruik der Lacedemoniers in hun Koningen na hun overlijden te prijzen. Of de doden gelukkig genoemd mogen worden. Een dode als levendig geëert. Eysching der doden by d' oude Grieken voor een bewijs van de nederlaag geacht. Voorbeelden van zodanigen, die de schrik voor hen tot na hun doot wilden doen duren. Grootmoedigheid van de Ridder Bayard. Eerlijcke schaamte van Kaizer Maximiliaan. Onnutte verzorging in 't lighaam na de doot. Schrikkelijcke ondankbaarheit der Atheners aan hun krijgsoversten, en de schade, hen daar door overgekomen.

Bekommer-
nis voor
't aansta-
nde een do-
ling t'ach-
ten.

DE

genen, die de menschen beschuldigen van dat zy altijd naar d'aanstaande dingen janken, en aan ons leren dat wy de tegenwoordige goederen zullen aanvaerden, en daar mee te

vreden zijn, dewijl wy geen vat aan 't aanstaande hebben, ja zo weinig als op 't geen, dat voorby is, treffen de gewoonste en gemeenste van de menschelyke dolingen; zo men een ding doling mag noemen, daar toe de natuur

tuur zelve, ten dienſt van de during van onze moed, ons geleid, met ons, beneffens veel anderen, deze valſche inbeelding in te drukken, die meer zorge draagt voor 't geen, dat wy doen, dan voor onze wetenſchap. Wy zijn nooit t'huis, maar altijd veerder. De vrees, begeerte en hoop drijven ons naar 't aan'taande, en beroven ons van 't gevoel, en van d'overweging van 't geen, dat is, om ons met het geen, dat wezen zal, zelfs als wy niet langer zijn, bezich te houden. *Een gemoed, dat om 't aanstaande bekommert is, leeft in elende.* Deze gewichtige leerregel word dikwijls in Plato bygebracht. Doe 't geen, dat u te doen staat, en ken u zelf. Yder van deze twee leden beſluit onze plicht in 't algemeen, en ſluit ook zijn makker in. De geen, die het geen doen zou, 't welk hem te doen staat, zou zien dat d'eerſte leſſe is, te kennen wat hy is, en wat aan hem behoort. En de geen, die zich zelf kent, neemt niet meer het vreemde voor 't zijne, bemint zich zelf, en neemt voor alle andere dingen zich zelf waar, weigert d'overtollige bezigheden, en weert d'onnutte gedachten en voorſtellingen. Gelijk de dwaasheit niet vernoegt zal zijn, ſchoon men aan haar het geen, dat zy begeert, toefstaat; zo is de wijsheit met het regenvoordige te vreden, en heeft nooit mishagen aan zich zelve. Epikurus ontſtaat zijn Wijze van de voorzorg en bekommernis van 't aanstaande.

Onder de wetten, die d'overledenen betreffen, ſchijnt my deze zeer bondig te zijn, volgens de welke de werken der Vorſten gedwongen zijn naar hun doot onderzocht te worden. Zy zijn medemakers, geen meesters der wetten. 't's redelijk dat de Rechtvaerdigheid op hun naam en achting,

en op de goederen van hun nakomelingen (dingen, die wy dikwijls boven 't leven ſtellen) het geen vermag, 't welk zy niet op hun hoofden vermogt heeft. Dit is een gebruik, 't welk den volken, by de welken het onderhouden word, grote nuttigheden toebrengt, en dat van alle goede Vorſten, die te klagen hebben dat men de geheugenis der boze Vorſten handelt gelijk de hunne, behoort gewenſcht te worden. Wy zijn onderwerping en gehoorzaamheit gelijkelyk aan alle Koningen verplicht; want dit is een zaak, die hun plicht en ampt raakt: Maar d'achting van, en de genegenheit tot hen zijn wy alleenlyk aan hun deucht verplicht.

Laat ons aan de burgerlijke ordening toegeeven, dat wy hen, onwaerdig zijnde, geduldiglyk verdragen, hun gebreken verbergen, en aan hun werken, die goet noch quaat zijn, met onze aanprijzing behulpsaam zijn, terwijl hun gezach onze ſteun en onderſtant behoeft. Maar als onze gemeenſchap en ſamenhandel afgedaan is, zo is 't niet redelijk dat wy d'uitdrukking onzer ware gevoelens aan de Rechtvaerdigheid, en aan onze vrijheit weigeren, en bezonderlyk goede onderzaten van d'eer beroven, van een meester, welks gebreken zo wel bekend aan hen waren, eerbiediglyk en getrouwelyk gedient te hebben, en daar door de nakomelingen zulk een nut voorbeelt onttrekt. De génen, die uit ontzach van enige bezondere verplichting ongerechtlyk de geheugenis van een onprijzelyk Vorſt trouwen, betonen een bezondere rechtvaerdigheid tot nadeel van de gemene gerechtigheid. Tirus Livius zegt met recht dat de taal der menſchen, die onder de koninklyke Staat opgevoed

Men is gehoorzaamheit aan de Koningen, maar achting aan hun deucht verplicht.

Wy hebben vrijheit om onz gevoelens recht uit van de Vorſten, na hun doot, te ſpreken.

Gevele onder de Koningen.

zijn,

Senec. Epist. 98.

De plicht van de menſch is, te kennen wat hy is.

De wijsheit met het tegenwoordige te vreden.

Vorſten ten dele de wetten onderworpen.

zijo, altijd vol van ydele roem, en valsche getuigenissen is, terwijl yder zonder onderscheit zijn Koning tot de hoogste trap van d'opperste waarde en dapperheit verheft. Men mag met recht de grootmoedigheid dezer twee krijgslieden verwerpen, die aan Nero, in zijn tegenwoordigheid antwoordden, namelijk d' een, toen hem gevraagd wierd, waarom hy hem quaar wilde aandoen: *Ik beminde u, toen gy 't waerdig waart: maar sedert gy een moedermoorder, bransfichter, toonneelspeelder en wagenaar zyt geworden, haas ick u gelyk gy verdient: d' ander, waarom hy hem wilde doden; Om dat ik geen andere hulpmiddel tegen uw gedurig misdryf vind. Maar wat d' openbare en algemene getuigenissen aangaat, die na zijn doot aan hem, over zijn wrede en snode handel, gegeven zyn, en altijd gegeven zullen worden, als ook aan alle bozen, gelijk hy; wie, gezont van verstant zijnde, kan hen verwerpen? 't Mishaght my dat onder zulk een heilige Staatbestiering, als die van Lacedemonien, zulk een geveinsde plechtelijkheid in de doot van hun Koningen ingeslopen en vermengt was. Alle de bontgenoten en geburen, alle d' lloten, mannen en wijven onder malkander, sneden hun hair af, tot bewijs van rou, en zeiden in hun gekrijt engeween, dat deze, wie hy ook geweest had, de beste van alle hun Koningen was; daer meê zy 't lof, dat aan de verdienste behoorde, aan d' ordening toeëigenden, en de prijs, die aan d' eerste verdienste behoort, aan de leste en uiterste ordening toeschreeven.*

Vrymoedigheid van twee Krijgslieden tegen Nero.

Misbruik der Lacedemoniers in 't prijzen van hun overlede Koningen.

Of de geen, die gestorven is, gelukkig genoemd mag worden.

de geen zelf, die geleest heeft, en naar wensch gestorven is, gelukkig genoemd mag worden, zo van zijn achting qualijk gesproken word, en zo zijn nakomelingen elendig zyn. Terwijl wy ons reppen en roeren, voeren wy ons, by vooroordeel ter plaats, daar 't ons belieft. Maar wy, buiten wezen zijnde, hebben geen gemeenschap met het geen, dat is. En men zou beter tot Solon kunnen zeggen, dat de mensch dan nooit gelukkig is; dewijl hy 't niet is dan na dat hy niet meer is.

— — — — — *Quisquam* Lucret. Lib. 3.
Vix radicitus è vita se tollit. & ejicit:
Sed facit esse sui quiddam super in-
scius ipse,
Nec remouet satis à projecto corpore
sepe, &
Vindicat. a

Bertrand du Glesquin storf in de beiegering des burghts van Raçon, by de Puy in Auvergne. De belegerden, zich daar na overgevende, wierden verplicht de sleutels van de plaats op 't lighaam van d' overleden te brengen. Toen Bartelemeo d' Alviane, Veltöverste van 't heir der Venecianen, in dienst van hun oorlogen in Bresse gestorven was, en zijn lighaam deur 't lant van Verone, 't welk hen vijandig was, gebracht zou worden, vond het meeste deel van 't heir geraden dat men aan de genen van Verone verlof van vrije deurtocht zou verzoeken. Maar Theodoro Trivulcio sprak daar tegen, en wilde liever met gevaar van *Daar is nauwelijks iemand, die gantschelijk uit het leven verhuist en vertrekt: Maar d' onkundige zelf meent dat 'er iets van hem overblijft. Hy ontstaat en bevrijd zich niet genoech van 's wechgeworpe lighaam.*

B een

een strijt, geweldiglijk daar deuren trekken; dewijl 't, zeide hy, niet gevoeghelijk is dat de geen, die in zijn leven niet voor zijn vijanden bevreesd heeft geweest, na zijn doot betonen zou dat hy hen vreesde. En zeker, het geen, dat hier wel naar gelijk, is dat, volgens de Grickche Wetten, de geen, die van de vijant een doot lighaam verzocht, om het te begraven, de verwinning afstond, en geen verlof had om een zuil, of zegetekende daar af op te rechten. Maar aan de geen, van de welk dit verzocht wierd, verstrekt zulks tot bewijs van verwinning. In dezer voegen verloor Nicias het voordeel, 't welk hy warelijk op de Korinthers verkregen had. In tegendeel, Agelilaus verzeerde en bevestigde daar door het voordeel, 't welk hy zeer twijfelachtighlijk op de Beociers had bekomen.

Men zou deze streken vreemt kunnen vinden, zo men niet van alle tijden voor een gewoonte had gehad, niet alleenlijk de zorg voor ons wijder dan 't leven uit te strekken, maar ook te geloven dat de hemelsche gunsten dikwijls ons in 't graf verzellen, en noch plaats in onze overblijfselen hebben. Hier af zijn zo veel oude voorbeelden, dat ik, d' onzen ter zijden stellende, my daar op niet behoef uit te breiden. Eduard d'Eerste, Koning van Engeland, in de lange oorlog tuschen hem en Robbert, Koning van Schotland, beproeft hebbende hoe groot voordeel zijn tegenwoordigheid aan zijn zaken gaf, terwijl hy altijd de verwinning van 't geen verkreeg, dat hy zelf aanving, verplichte, in zijn sterven, zijn zoon met een plechtelijke eed, dat hy, als hy gestorven was; zijn lighaam zou koken, om het vleesch van 't gebeente

te af te scheiden, en het vleesch te begraven, en 't gebeente te bewaren, en in zijn heir meê te voeren, zo dikwijls als hy oorlog tegen de Schotten voerde; als of het nootlot noot-schickelijk de verwinning aan zijn leden gehecht, en te zamen gevoegt had.

Johannes Ziska, die Bohemen onrustig maakte, om de dolingen van Wiked te verdedigen, wilde dat men, na zijn doot, hem villen, en van zijn vel een trommel maken zou, om de zelfde in d'oorlog tegen zijn vijanden te gebruiken; vermits hy achtte dat dit dienstig zou zijn in de voortgang der verwinningen van d'oorlogen, die hy tegen hen gevoert had. Zekere Indianen voerden dus het gebeente van een van hun Krijgsöversten in de strijt tegen de Spanjaarden, uit inzicht van 't geluk, 't welk hy in zijn leven gehad had. Andere volken in deze zelfde werrelt voeren de lighamen der dappere mannen, die in hun strijden gesnevelt zijn, meê ten oorlog, om 't geluk en aanziening aan hen te dienen. D' eerste voorbeelden bewaren in 't graf alleenlijk d' achtig, die zy door hun verlede werken verkregen hebben; maar dezen willen 'er noch de macht van te werken byvoegen.

Zeker, de daat van de Krijgsöverste Bajard is van beter achtig. Deze, zich door de schein van een musket in 't lighaam dodelijk gewond gevoelende, antwoordde aan de geen, die hem ried zich uit het gevecht te vertrekken; dat hy niet op 't einde zou beginnen den vijant de rug te keren. Hy dan, zo lang, als hy krachten had, gestreden hebbende, en gevoelende dat hy bezweek, en van 't paert zou vallen, beval aan zijn Hofmeester, dat hy hem aan de stronk van

Eiffching van dodon was onder de Grieken een bewijs van verwonen te zijn.

De zorg voor 't aanstaande strekt zich tot na ons leven uit.

Voorbeeld in een Koning van Engeland;

in Johannes Ziska.

En in Indië aanfche volken.

Grootmoedigheid van de Ridder Bajard.

van een boom neder zou leggen, doch in diervoegen, dat hy met het aangezigt naar de vijant gekeert lag, gelijk gedaan wierd.

Ik moet hier noch dit ander voorbeeld byvoegen, 't welk in deze opzigt zo aanmerkelijk is, als een der voorgaanden. De Kaizer Maximiliaan, overgrootvader van de tegenwoordige Philippus, was een Vorst; met veel grote hoedanigheden begaafd, en onder andere met een zonderlinge schoonheit des lighaams.

Maar hy was, in zijn aart en zeden, hier in strijdig met die van d'andere Vorsten, die, om hun gewichtigste zaken af te richten, de troon van hun zetel getralijk maken: te weten dat hy geen zo gemeenzaam kamerdienaar had, aan de welk hy toeliet hem in zijn vertrek te zien. Hy ging ter zijden om zijn water te maken, en was zo schaamachtig, als een maacht, in de leden, die men gewent is verborgen te houden, niet aan de geneesmeester, of aan iemand anders, wie het was, 't ontdekken. Ik, die zo ruw en onbeschaamt van mont ben, ben echter uit eige aart door deze schaamte getroffen. Ik vertoon niet gaerne voor d'ogen der menschen de leden en werken, die, volgens onze gewoonte, bedekt moeten blijven, zo een grote aanrading van nootzakelijkheid of wellust daar niet bykoomt. Ik lijd'er meer dwang in, dan ik voor een man gevoeghelijk acht, en voornamelijk voor een man van mijn ampt. Maar hy verviel daar door tot zulk een waangeloof, dat hy door uitgedrukte woorden van zijn tuiterste Wil beval dat men hem een onderbroek zou aandoen, als hy doot zou zijn. Hy moest by geschrift ook daar bygevoegt hebben, dat de geen, die de zelfde hem aantrekken zou, ook

geblinddoekt van ogen geweest moest hebben. Ik schrijf het bevel, 't welk Cyrus aan zijn kinderen doet, te weten dat noch by, noch iemand anders zijn lighaam aan zullen raken, na dat de ziel daar af gescheiden zal zijn, aan zijn godvruchtigheid toe: want zijn Historiefchrijver en hy hebben, onder hun grote hoedanigheden, een zonderlinge naerstigheid en eerbiedigheid tot de godsdienst het geheel beloop van hun leven deur gezaair.

Ik heb een mishagen, in dit verhaal, 't welk een Grote aan my deef van een van mijn maachschap, een man, die in vrede en oorlog wel bekend is; dat is dat hy, oud en in zijn hof op zijn sterven leggende, en van d'uitterste pijnen van de steen gequelt, alle zijn leste uren met een geweldige bezigheid besteedde in d'eer en plechtelijkheid van zijn uitvaart te bestellen, en by alle d'Edeldom, die hem quam bezoeken, aanhield dat zy hem bevelen zouden zich by zijn uitvaart te vervoegen. Ja hy smeekte deze Vorst zelf, die hem in zijn zieltoegingen bezocht, dat hy aan zijn huisgezin zou bevelen zich by zijn begraffenis te vinden; daar toe hy veel voorbeelden en redenen gebruikte, om te bewijzen dat dit aan een man van zijn staat behoorde: in voegen dat hy, deze toezegging verkregen, en de toefel van zijn uitvaart en begraving naar zijn behieven bestelt hebbende, vernoegt schein te sterven. Ik heb zelden zulk een volstandige ydelheit gezien.

Deze andere strijdige keurigheid, daar in my ook geen voorbeelden ontbreken, schijnt my een volle zufter van de voorgaande: dat is dat men zich met dit leste stuk pijnigt en bekommert, hoe men zijn uitvaart naar een bezondere en ongewone

Cyrus eerbiedigheid tot de Godsdiensst.

Grote ydelheit over de verzorging van 't lighaam na de door.

Onnutte kommer van spaarsaamheit in d' uitvaart.

h te
en,
lik-
ten
oor-
le-
egt
on-
in Iohar
van
Ziska.
dat
van
om
an-
atte
ort-
lo-
iad.
ge-
En in Iohar
aanfchen
ken.
uit
zijn
nin
ha-
hun
oor-
aan
den
ch-
ver-
zen
er-
er-
Groen-
dighet
de Rijn
Bajard
ge-
en,
te
de
ce-
h-
re-
f-
nk
an

Eerlijke
schaamte
van Kaizer
Maximili-
aan.

spaarzaamheit, en een dienaar met en lantaern regelen zal. Ik zie dat men deze zede, en dit bevel van Markus Emilius Lepidus prijft, die aan zijn erfgenamen verbood voor hem de plechtelikheden aan te wenden, die men in zodanige voorkomingen gemeenlijk gebruikte. Is 't ook matigheid en soberheit, de kosten en 't vermaak te schuwen, daar af wy 't gebruik en de kennis niet konnen begripen? Zie hier een gemakkelijke verbetering, en die weinig smaak heeft. Indien men iets hier af bevelen moest, zo zou ik raden dat hier in, gelijk in alle werken des levens, yder de regel naar zijn staat hield. En Lykon de Wijsbegeerige voorschrijft wijsfelijk aan zijn vrienden, dat zy zijn lighaam ter plaats, daar zy 't best oordeelden, zouden brengen, en, wat zijn, uitvaart aangaat, de zelfde niet quistig, noch kariglijk uitvoeren. Ik zou de gewoonte gantschelijk deze plechtelikheden doen toestellen; en zal zulks aan de bescheidenheit der eersten bevelen, den welken ik ten deel zal vallen. *Dit gehele werk moet in ons veracht, maar niet in d' onzen verwaerloost worden.* En tot een Heilig is heiliglijk gezegt: *De bezorging van d' uitvaart, de staat van 't graf, en de praecht der begraaving zijn meer een vertroosting der levendigen, dan een hulp voor de doden.* Sokrates antwoordde dieshalven aan Kriton, die aan hem in zijn uitterste vraagde, hoe hy begraven wilde zijn: *Zo 't u belieft.* Indien ik wijder daar meê bezich had te zijn, ik zou meer vermaak scheppen in de genen na te volgen, die, noch levende enademende, aanvangen d' ordening en eer van hun begraaffenis te genieten, en die behagen hebben in hun dodelijk gelaat in marmor te zien. Gelukkig zijn zy,

die hun zinnen met d' ongevoelikheden weten te verheugen, en te believen, en met hun doot te leven.

Het schilt weinig, of ik vat een onverzoenelijke haat op tegen alle heerschappy van 't gemeen volk, schoon zy my de naturelijkste en billijkste schijnt, als ik aan deze onmenschelijke ongerechtigheit van 't volk t' Athenen gedenk, dat deze dapperre Krijgsöverften, de sloopstrijt tegen de Lacedemoniers by d' Arginenfche Eilanden, de selfte en wreedste strijd, die de Grieken ooit met hun eige krachten ter Zee geleverd hebben, gewonnen hebbende, zonder vergiffenis, en zonder hen in hun verdediging te willen horen, ter doot veroordeelde; om dat zy, na de verwinning, eerder de gelegentheden, die de wet des oorlogs aan hen vertoonde, hadden gevolgt, dan zich verlet en bezich gehouden met hun doden te vergaderen, en te begraven. En zeker, de daat van Diomedon maakt deze uitvoering noch hatelijker. Deze, een der verwezenen, en een man van voortreffelijke deucht in de burgerlijke bestiering, en in d' oorlog zijnde, te voorschijn getreden, om te spreken na dat hy 't vonnis van hun doot gehoord had, en toen alleen tijt van vreedzaam gehoorvindende, vertoonde, in plaats van de zelfde tot welstant van zijn zaak te gebruiken, en de klaarblijkelijke onbillijkheit van zulk een wreed besluit t' openbaren, niets anders, dan een zorg voor de behoudenis van zijn rechters, en bad de goden dit vonnis tot hun welstant te keren; ja hy openbaarde aan hen wat beloften hy en zijn amptgenoten, tot erkentenis van zulk een uitsleekend geluk, gedaan hadden; op dat zy, by gebrek van der zelfder vervulling, de gram-

Voorbeeld van on-dankbaarheit in 't volk t' Athenen.

Die noch quistig, noch karig moet zijn.

Sen.

August. l.
1. 12. de
Civ. Del.

Wonderlijke hoedanigheid van Diomedon in zijn uitterste.

schap

schap der goden niet op hun hals zouden halen; en ging, zonderiets anders te zeggen, zonder te vertoeven, voort kloekmoediglich ter doot. 't Geval strafte hen ook enige jaren daar na over deze zelfde zaak. Want Chabrias, Opperhoofd van hun heir ter zee, in 't Eilant Naxos, tegen Pollis, Opperhoofd van Sparta ter zee, d' overhand in de strijt gehad hebbende, verloor gantschelijk en t'enemaal de vrucht van zijn verwinning, die van groot belang voor hun zaken geweest zou hebben; om niet in de ramp van dit voorbeeld te vallen, en liet, om niet een klein getal van dode lighamen zijner vrienden te verliezen, die in de zee dreven, een grote menigte van vijanden in veiligheid wechtrekken, die hen na maals dit ontijdig waangeloof wel dier deden betalen.

Vrucht van de verwinning verloren, om doden te bergen.

Sens. Tread. Chor. 2.

Quæris, quo jaceas, post obitum, loco? Quo non nata jacent. a

Dit ander geeft het gevoel van de rust weêr aan een lighaam zonder ziel.

Neque sepulchrum, quo recipiat, habet; beas portum corporis; Ubi, remissa humana vita, corpus requiescat à malis. b

Cicero. Tuscul. Quæst. l. 1. 1.

Even gelijk de natuur aan ons toont dat veel dode dingen noch verborge betrekkingen en overëenkomingen met het leven hebben. De wijn roert en werkt in de kelders, naar enige veranderingen der tijden van zijn wijnstok: en het vleesch der wilde gedode beesten verandert in de kuipen van sfaat en smaak naar de werten van 't levendig vleesch, gelijk men zegt.

a *Vraagt gy waar gy na de doot zult leggen? Daar d' ongebore dingen leggen.*
b *Dat hy geen graf, de haven des lighaams, heb, daar in hy ontsangen word, in 't welk het lighaam, het menschelijk leven verlaten hebbende, van qualen rust, en bevrijd is.*

Hoe de ziel haar tochten en driften op valsche voorwerpen ontlast, als de waren haar ontbreken.

Vierde H O O F T D E E L.

wyvatten 't in 't gemeen verkeerdelyk op 't geen, daar op het niet gevat moet worden. Bion bespot de gewoonte van 'e hân uit te trekken. Uitstrekking van onze wreeklust tot onbezeldde dingen: Voorbeelden hier af in Xerxes, Cyrus, Kaligula en Augustus.

De mensch wil alst leen hebben, daar op hy

En Edelman van d' onzen, die de gicht wonderlyk onderworpen was, door de Geneesmeesters geparft om gebruik van gezoute spijzen gant-

schelyk te verlaten, had een gewoonte van aangenaamelyk t' antwoorden, dat hy in 't geweld, en in de pijnen van zijn quaal iets hebben wilde, daar hy 't op vatte, en dat hy, nu de

worft, dan d' offsetong, en dan de ham uitkrijtende en vervloekende, zich daar af grotelijks verlicht gevoelde. Maar om in ernst te spreken, gelijk 't ons pijnlijk is, als onze haat, opgeheven zijnde om te slaan, niet treft, en een verlore slag doet; en gelijk een aanschouwing, om aange-naam te zijn, niet in de wijde lucht moet zweven en te niet gaan, maar doel hebben om haar op een mate-lijke wijtje en afstand t' ondersteunen;

Lucan. lib. 3. *Ventus ut amittit vires, nisi robore densa*

Occurrant silvæ spatio diffusus inani. a

Even zo schijnt het dat de ziel, bewogen en aan 't waggelen geraakt zijnde, in zich zelve verdwijnt, zo men haar geen vat geeft; en men moet altijd voorwerp aan haar verschaffen, daar zy naar doelt, en op werkt. Plutarchus zegt, ten opzicht van de genen, die hun genegentheit op simmen en kleine hontjes zetten, dat het liefhebbend deel, 't welk in ons is, eerder, by gebrek van wettige stoffe, een valsche en beuzeläch-tige voor zich sneed, dan ydel en zonder wil blijven. En wy zien dat de ziel in haar tochten eerder zich zelve bedriegt, met zich zelve een valsche en ingebeeld onderwerp, ja dat tegen haar eige geloof is, op te rechten, dan dat zy niet tegen iets werken zou. In dezer voegen worden de beesten, door hun woede vervoert tot de steen en 't yzer, dat hen getroffen heeft, aan te tasten, en zich met hun eige tanden van 't quaat, dat zy gevoelen, aan zich zelve te wreken.

a Gelijk de wind zijn krachten verliest, zo hy zich in een ydèle ruimte verspreid, en zo'er geen dichte bosschen voorkomen:

*Pannonis haud aliter post ictum se-
vior urfa
Cui jaculum parva Lybis amentavit
habena,
Se rotat in vulnus, telumque irata re-
ceptum
Impetit, & secum fugientem circuit
hastam b*

Wat oorzaken verdichten wy niet van de rampen, die ons overkomen?

Wat vatten wy niet aan, 't zy met recht of onrecht, om stoffe tot scher- men te hebben? 't Zijn niet deze blonde tuiten, die gy uittrekt, noch blanke borst, die gy van spijt zo wre- delijk slaat, de welken met een ramp- zalig loot deze beminde broeder wechgerukt hebben. Vat het ergens anders op. Livius, van 't Romainche heir in Spanjen, na 't verlies der twee broeders, zijn grote Veltöversten, sprekende, zegt, dat zy alle schich- tiglijk weenden; en hun hoofden ge- welt aandeeden. Dit is een gemeen gebruik. 't Geen, 't welk Bion de aartiglijk van Bion bespot.

Wijsbegeerige van deze Koning zeide, die van rou zijn haar uitscheurde, was aangenaam. Meent deze, zeide hy, dat d' uitscheuring van 't haar de rou verlicht? Wie is'er, die niet gezien heeft dat men de kaart met de tanden verscheurde en kaaude, en met groot geweld op de dobbelstenen beet, om zich daar aan over 't verlies van zijn gelt te wreken? Xerxes geesselde de zee, en schreef een brief van uitda- ging aan de berg Arhos; en Cyrus hield zijn heir veel dagen bezich met zich aan de vloet van Gnydus te wre-

b Een beerin, by de Pannoniers van een pijl getroffen, en na de treffing wreder geworden, mentels zich in de wond, en drijft door gramschap de pijl, die haar getroffen heeft, dieper in, en voert al vluchtende het spits met zich.

ken,

Onze genegentheit vest zich, by gebrek van wettige stoffe, aan valsche en beuzeläch-tige. De ziel moet iets hebben, om op te wer-ken.

Onze wreekzucht strekt zich tot d'onbe-zielde din- gen uit.

ken, uit oorzaak van de vrees, diehy, daar over trekkende, gehad had. Kaligula verwoefte een zeer treffelijk huis, om 't vermaak, dat zijn moeder daar genoten had. Het gemeen volk zeide, toen ik jong was, dat een Koning van onze geburen, van God een straf ontfangen hebbende, zwoer dat hy zich daar over wreken zou, met te bevelen dat men in de tijd van tien jaren hem niet bidden, noch van hem spreken, en ook, zo verre als 't in zijn macht was, niet in hem geloven zou: daar door men niet zo zeer de zocheit, als wel de naturelijke verwaantheit van dit volk, van 't welk dit vertelt wierd, wilde afschilderen. Dit zijn gebreken, die altijd te zamen gevoegt zijn: maar zodanige werken hebben, om de waarheit te zeggen, een weinig meer van verwaantheit, dan van plompheit en beestelijkheid. De Kaizer Augustus, van de storm op zee getroffen zijnde, daagde de god Neptunus uit, en deë, in de pracht der spelen van de Renbaan, zijn beelt uit de plaats, daar het neffens d' andere goden

stond, wechneemen, om zich aan hem te wreken. Hy is hier in minder te verschonen, dan de voorgaanden, en ook minder dan namaals, toen hy, onder Quintilius Varus in Duitslant een surjt verloren hebbende, uit gramschap en wanhoop zijn hoofd tegen de muren aan stiet, terwijl hy uitriep; Varus, geef my mijn krijgslieden weër. Want de zodanigen overtreffen alle dwaasheit, (om dat 'er goddeloosheit onder vermengt is) die zich daar om tegen God kantten, of het zelfde tegen 't geval opvatten, als of het oren had, die onz geteem en geklach onderworpen waren: naar 't voorbeelt der Thraciers, die, als het dondert of blixemt, met een Titansche wraak tegen de hemel schieten, om door de scheuten van hun pijlen God tot reden en plicht te brengen. Voorts, men moet, gelijk d' oude Dichter by Plutarchus zegt, zich niet over de dingen vertoornen: want zy vragen niet naar onze gramschap. Maar wy kunnen nooit d' ongeregelisheit van onze gteft genotch lasteren

Zijn sporeloosheit.

Wraak! der Thraciers tegen de hemel, als het dondert en blixemt.

Dwaaze wraak van een Koning tegen God.

Augustus wraak aan Neptunus.

Of d' Overste van een belegerde plaats uit zijn vesting mag gaan, om in gesprek te treden.

Vijfde H O O F T D E E L.

D' oude Romainen vijanden van bedroch en verraat; voorbeelden daar af: gelijk ook d' Achajers. Loffelijke gewoonte der Tarnaters, en oude Florentynen. Of het geoorloft is dat een Plaatsvoocht van een belegerde vesting buiten tredt, om met de vijant te spreken: somtijts ja, en somtijts neen. Beide door voorbeelden bevestigte.

DUcius Marcius, Stedehouder der Romainen, in d'oorlog tegen Perseus, Koning van Macedonien, strooide een gerucht van verdrach, om tijt te winnen, die hy behoefte om zijn heir in stant en staat te brengen. De Koning, hier door in slaap gewiegt, maakte bestant voor enige dagen, en verschafte door deze middel aan zijn vijant tijt en gelegentheit om zich te wapenen; daar door de Koning in zijn uitterste verderf en ondergang viel. D'Ouden in de Raat, aan de zeden van hunouders gedenkende, lasterden deze list, als tegen hun oud gebruik strijdig; 't welk was, zeiden zy, met dapperheit, en niet met list en schalkheit, noch door overvallingen, en bejegeningen by nacht, noch door gevinsde vluchtigen, en onverwachte opzoekingen te strijden, terwijl zy geen oorlog aanvingen, dan na dat zy de zelfde aangezezt, en dikwijls d'uur en plaats van de strijt aangewezen hadden. Zy, van dit gevoelen zijnde, zonden aan Pyrrhus zijn verradelijke geneesmeester, en aan de Falischen hun ongetrouwe schoolmeester weërom. Warelijk, dit was naar de Romainsche leelt, en niet naar de Grieksche scherpzinnigheit, en Karthagische arglistigheit, daar met dapperheit te verwinnen niet zo heerlijk was, als door list. Het bedroch kan voor die tijt dienstig zijn: Maar de geen alleen houd zich voor verwonnen, die weet dat hy niet door list, noch by geval, maar door dapperheit, en door krijgsbende tegen krijgsbende in een openbare en gerechtige oorlog verwonnen is. Uit de redenen dezer goede lieden blijkt wel dat zy ook deze treffelijke spreuk aangenomen hadden.

Gebroek van bedroch gantich vreemt by d'oude Romainen.

Voorbeelden daar af

— Dolus an virtus quis in hoste virg. *Acquiritur?* a Acid. lib. 2.

D'Achajers, zegt Polybius, verfoeiden alle middelen van bedroch in hun oorlogen, en achtten 't voor geen verwinning, dan als de moed der vijanden nedergeworpen was. Een heilig en wijs man, zegt een ander, moet weten dat dit een ware verwinning is, die zonder krenking van d'oprechtheit, en met volkome behoudenis van waerdigheit verkregen word.

Achajers haten bedroch in d'oorlog.

Vofne velit, an me regnare hera, quidve ferat fors Cicor. de Off. lib. 1.

Virtute experiamur. b

In 't Koninkrijk van Ternaten, onder deze volken, die wy zo volmondiglijk Barbaren, of Wilden noemen, brengt de gewoonte meê, dat zy geen oorlog aanvangen, zonder de zelfde aangezezt te hebben; daar zy een brede verklaring van de middelen byvoegen; die zy daar toe zullen gebruiken, welke en hoe veel Krijgslieden, hoedanige voorraat, en wat beschadigende en verdedigende wapenen: doch als zy dit gedaan hebben, zo geven zy aan zich zelven een wet van, zonder verwijte, in hun oorlog al 't geen te gebruiken, dat dienstig is om te verwinnen. D'oude Florentynen hadden zulk een afkeer van voordeel door overvallig op hun vijanden te willen winnen, dat zy hen een maant voor dat zy hun heir in 't velt brachten verwittigden, te weten door het gedurig luiden van de klok, die zy *Martinella* noemden.

Loffelijke gewoonte der Ternaters.

Aanzegging van oorlog by d'oude Florentynen.

Wat ons aangzar, die niet zo waana
a *Wie onderzoekt in een vijant, of hy door bedroch, of dapperheit verwinnt?*

b *Laat ons door dapperheit beproeven of het meesterlijk geval wil dat zy, of dat ik beersah, en wat het uiswerken zal.*

gelo-

Verdruk-
king by
d' onzen in
d' oorlog:
goet ge-
keurt.

Ken Plaats-
voegt moet
niet uitree-
den om te
dadiogen.

gelovig zijn, en die achten dat de geen d' eer van d' oorlog heeft, die 'er 't voordeel af bekoome, en die, Lyfander navolgende, zeggen dat men, als de huilt van de leeu te klein is, het vollevel daar aan knopen moet, de gewoonste gelegenheden van overvalling worden uit deze handel getrokken; en daar is, zeggen wy, geen tijt, daar in een Overle meer een oog in 't zeil moet houden, dan als men van verdrach en overeenkoming spreekt. 't Is dieshalven in de mont van alle oorlogsheden onzes tijts een grontregel; dat de Plaatsvoocht in een belegerde plaats nooit buiten moet treden, om in gesprek te komen. In de tijt onzer VADEREN wierd dit aan de Heren van Montmord en de l' Affigni, die Mouson tegen de Graaf van Nanseau verdedigden, verweten. Maar volgens dit verhaal zou dit in de geen te verschonen zijn, die op zodanig een wijze uittrad, dat de zekerheit en 't voordeel aan zijn zijde bleef: gelijk Graaf Guy van Rangon in de stat Reggio deé, (zo men du Bellay geloven mag; want Guicciardyn zegt dat hy 't zelf was) toen de Heer l' Esku de zelve naderde, om in gesprek te komen. Want hy verliet zijn vesting zo weinig, dat, toen 'er een beroerte in dit gesprek ontstond, daar in Alexander Trivultius gedoor wierd, mijn Heer del' Esku, en zijn bende, die by hem was, zich niet alleenlijk de zwakste bevond; maar hy zelf voor het zekerste genootzaakt was de Graaf te volgen, en zich op zijn verzekering meê in de stat te begeven, om, voor 't gevaar veilig te zijn.

Eumenes, in de stat Nora van Antigonus belegert, en geparft tot britten te treden, om met hem te spre-

ken, dewijl Antigonus bybracht dat het redelijk was dat Eumenes by hem zou komen, om dat by de grootste en sterkste was, gaf hier op deze edelmoedige antwoord: *Ik zal nooit iemant groter achten, dan my zelf, zo lang ik mijn zwaert in mijn macht heb*; en wilde daar in niet bewilligen voor dat Antigonus zijn eige neef Ptolomeus aan hem, gelijk hy verzocht, in gijzeling had gegeven.

Daar zijn 'er, die zich echter zeer wel bevonden hebben met buiten een plaats te treden op de toezegging van de bestormer. Een getuig hier af is Henry de Vaux, een Champenoisch Ridder, die in de burgt van Kommeroy door d' Engelschen belegert was. Berthelemy de Bennes, die in 't beleg gebood, van buiten het grootste deel van de burgt ondermijnt hebbende, in voegen dat 'er niets aan ontbrak, dan de mijnen aan te steken, om de belegerden onder de puinhopen te bestorten, ontbood aan de gezeide Henry dat hy, tot zijn eige voordeel, uit zou komen, om met hem te spreken, gelijk hy met zijn vieren deé: en toen zijn klaarlijkkelijke ondergang ogeschijnelijk aan hem getoont was, gevoelde hy zich bijzonderlijk aan zijn vijant verplicht, na dat hy zich, met zijn krijgsbende aan hem overgegeven had. Want toen men het vuur in de mijn gesteken had, en de schoorftijlen verbrant waren, stortte de burgt plotselings overhoop. Ik vertrou my lichtelijck aan een ander; maar zou het zwarelijk doen, als ik daar door stoffe van 't oordeelen zou geven dat ik 't eerder door wanhoop en flauhartigheid, dan uit oprechtheid en vertrouwen op zijn getrouheit had gedaan.

Edelmoedi-
ge ant-
woort van
Eumenes
over deze
zaak.

Op iemants
woort bui-
ten te tre-
den, en
met hem te
spreken is
soms tijds
dienstig.

De tyt der gesprekken met de vijant gevarelijk.

Zeste H O O F T D E E L.

't Is zorgelijk zich op de beloften van de vijant te vertrouwen. Voorbeelden daar af in L. *Emilius Regillus*, *Kleomenes*, in de stat *Kastinum*, *Capua*, en meer anderen. Loffelijke middel van de verwinnig te bekomen.

Quade gewoonten van onze eeuw in d'onderhouding van beloften in d'oorlog.

DK zag echter onlangs in mijn geboort van *Mussidan*, dat de genen, die 'er door onz heir, en door anderen van hun ahang uit verdreven wierden, riepen als of 'er verraat gepleegt wierd, orn dat men hen overvallen en verslagen had, terwijl men met malkander in gesprek was, en de handeling noch duurde. Een zaak, die misschien in een andere eeuw schijn gehad zou hebben. Maar onze gewoonten en zeden zijn, gelijk ik zo terstont gezegt heb, gantschelijk van deze regelen afgeweken; en men moet geen vertrouwen op malkander hebben, voor dat de leste en uiterste zegeling van verbintenis geschied is; en dan is 'er noch genoeg te doen. 't Heeft ook altijd een gevarelijke raat en bestaan geweest, namelijk d'onderhouding van de belofte, aan een stat gegeven, die zich op een aangenaam en gunstig verdrach overgeeft, aan de baldadigheid van een verwinnend heir te vertrouwen.

Ongetroutheit van een Romainsch heir;

Lucius Emilius Regillus, Romainsch Schout, veel tijt verloren hebbende met te pogen de stat *Voccea* met geweld te veroveren, was oorzaak van de bezondere dapperheit

der stedelingen in de zelfde te verdedigen, maakte met hen een verdrach dat hy hen voor vrienden van 't Romainsche volk zou ontfangen, en als in een stat der bontgenoten daar in treden; daar door hy hen alle vrees van vijantschap benam. Maar toen hy, om met groter pracht te verschijnen, zijn heir neffens hem daar in gevoert had, was 't niet in zijn macht zijn volk in toom te houden, hoe grote poging hy daar toe deê: invoe-gen dat hy een groot deel van de stat voor zijn ogen moest zien uitplonderen, vermits de wetten der gierigheid en wraak de genen van zijn gezach, en van de krijgstuicht onder de voeten traden.

Kleomenes zeide dat, zo men in d'oorlog den vijanden enig quaat, hoedanig her ook was, aandoen kon, dit boven 't gerecht, en 't zelfde, zo tegens de goden, als tegens de menschen, niet onderworpen was: en hy, vrede voor zeven dagen met de genen van *Argos* gemaakt hebbende, overviel hen in de derde nacht, terwijl zy sliepen, en versloeg hen, zonder iets anders by te brengen, dan dat in 't bestant niet van de nachten gesproken was. Maar de goden straf-

strafte deze meinedige spitsvindigheit. De stat Kaslinum wierd door overvaling ingenomen, terwijl zy met de vijanden in gesprek was, en de stedelingen met de verzorging van hun verzeketheit bezich waren. Dit geschiedde echter in d' eeuw der rechtvaardigste krijsöversten, en van de volmaaktste krijgstucht der Romainen. Want het is niet verboden ter bequame tijt en plaats zich van de dwaasheit der vijanden te dienen, gelijk men zich van hun blohartigheid dient. En zeker, d' oorlog heeft van natuur veel redelijke voorrechten, die tot nadeel van de Reden strekken. En hier mist deze regel, *dat niemant vrachts uit eens anders dwaasheit te roven.* Maar ik ben verwonderd over d' uitstrekking, die Xenofon daar aangeeft, zo door de redenen, als door de verscheide daden van zijn volmaakte Kaizer; hoewel hy, als een groot Veltöverste en Wijsbegerige, en een der voornameste leerlingen van Sokrates, een Schryver van groot gewicht in zodanige zaken is; en ik kan de maat van zijn ontslating in alles en overal niet toestaan.

Toen mijn Heer d' Aubigny de stat Kapuz belegerd, en met gruwelijk geweld daar op gestormd had, begon de Heer Fabricius Kolonna, Overste van de stat, op een bolwerk staande, in gesprek te komen: en terwijl de zijnen niet zo goede wacht, als te voren hielden, maakten d' onzen zich meester van de plaats, en versloegen alles, dat hen voor quam. En om vandingen, die noch varsch in de geheugenis zijn te spreken, de Heer Juliaan Romero, dit leerlingsstuk begaande, dat hy uittrad om met mijn Heer de Konnestapel te dadin-

gen, vond in zijn weérkeering zijn plaats ingenomen. Maar om niet zonder verhaal van schade te vertrekken, toen de Markgraaf Peskara de stat Genua, daar de Hertog Oktavianus Fregolius onder onze bescherming Genua, gebod, belegerd had, en men met het verdrach tusschen beide zo verre gekomen was, dat men 't voor gemaakt hield, en zo even gesloten zou worden, slopen de Spanjaarden daar binnen, en handelden met de stat als in een volkome verwinning. Wijders, toen de Kaizer zelf de stat Lygny in Barrois, daar de Graaf van Brienne gebod, belegerd had, en Barteley, Stedehouder van de voorgedachte Graaf, uitgetrokken was, om van de voorwaarden der overgeving te spreken, wierd de stat, terwijl men in handeling was, ingenomen. 't *Verwinnen*, zeggen d' Italianen, *is alsijs loffelijk: Verwin dan, of door 't geweld, of door 't vernuft.*

Maar Chryssippus zou ook niet van dit gevoelen geweest hebben, en ik zo weinig als hy. Want hy zeide dat de genen, die om strijt lopen, wel alle hun krachten in de snelte van hun loop moeten gebruiken; maar dat het echter geensins aan hen geoorloft is de hant aan hun tegenstever te slaan, om hem vast te houden, noch de voet uit te steken, om hem te doen vallen. Deze grote Alexander antwoordde noch edelmoediger aan Polyperkon, die hem ried het voordeel te gebruiken, 't welk de duisterheit van de nacht aan hem gaf, om Darius te bestormen. Geen- sins, zeide hy, het past my niet naar gestole verwinningen te trachten. *Ik wil liever dat ik berou van d' uitgang, dan schaamte over de verwinning heb.*

De stat Kaslinum overvallen, terwijl zy in handeling stond;

Genua.

en de stat Lygny.

gelijk ook Kapuz.

Chryssippus gevoelen van de wijze om de verwinning te bekoemen.

een plaats van Juliaan Romero.

Loffelijke reden van Alexander.

Virg. *Æ-*
neid, lib. 10.

Atque idem fugientem haud est digna-
tus Orodem

Sternere, nec jacta cæcum dare cu-
spide vulnus:

Obvius adversoque occurrit, sequi
viro vir

Contulit, haud furto melior, sed for-
tibus armis. a

a De zelfde achte het niet de moeite waardig de vluchten, de Orodes weder te vellen, noch hem van achteren met het spits te wonden. Hy liep, toen hy van voren quam, op hem in, en streed voor de vuist tegen hem. Hy was niet beter in loosheit, maar in dapperheit der wapenen.

't Oogmerk en de mening oordeelt van onze werken.

Zevende H O O F T D E E L.

Hoe het te verstaan is dat de doot ons van alle onze verbintenissen ontslaat: Voorbeelden hier af in Hendrik, Koning van Engeland, in Egmont en Hoorn. Hoe lang men gebonden is het vertroude geheim te houden. Misdrif der gener, die na hun overlijden hun quade wil openbaren.

DE doot, zegt men, ontslaat ons van alle onze verbintenissen. Ik weet 'er, die 't op verscheide wijzen genomen hebben. Hendrik de zevende, Koning van Engeland, verdroeg met Don Filippus, zoon van de Kaizer Maximiliaan, of, om hem beter ten toon te stellen, Vader van Kaizer Karel de Vijfde, dat de gedachte Filippus de Hertog van Suffolk van de witte Ros, zijn vijant, die gevloeden was, en zich in Nederland vertrokken had, in zijn handen zou stellen, op voorwaarde dat deze Koning niets tegen 't leven van de gedachte Hertog bestaan en aanvragen zou. Doch toen hy storf, beval hy by testament aan zijn zoon, dat hy hem zou doen doden, zo haast hy gestorven zou zijn. In dit treurspel, 't welk de Hertog van Alba onlangs te Brussel in de Graven van Egmont

en Hoorn aan ons vertoonde, zijn zeer veel dingen 't aanmerken; en onder anderen dat de gezeide Graaf van Egmond, onder welks toezegging en verzekering de Graaf van Hoorn zich aan de Hertog van Alba had overgegeven, met grote ernst verzocht dat men hem d'eerste zou doen sterven; op dat de doot hem van de verplichting, die hy aan de gezeide Graaf van Hoorn had, bevrijden zou. Het schijnt dat de doot d'een niet van zijn gevege woort heeft ontslaft, en dat d'ander daar af ontslagen was, zelfs zonder te sterven. Wy kunnen niet boven onze krachten en middelen verbonden zijn. Dieshalven, dewijl d'uitwerkselen en uitvoeringen geensins in onze macht zijn, vermits wy, om eigenlijk te spreken, niets in onze macht hebben, dan de wil, zo worden noorzakelijk alle deregelen van

en oprech-
tigheit van
Egmont
daar in tot
van Hoorn.

De Wil is in
onze
macht:
d'uitvoer-
ing ont-
breekt ons
dikwijls.

de

Bedroch
van Hendrik
de zevende
Koning van
Engeland in
zijn belofte.

de plicht der menschen daar op gebout en gegrontvest : in voegen dat de Graaf van Egmond , zijn ziel en wil aan zijn belofte verplicht achtende ; hoewel de macht van de zelfde uit te voeren niet in zijn handen was , zonder twijffel van zijn plicht en verbintenis was ontlagen , schoon hy de Graaf van Hoorn overleefte had. Maar de Koning van Engellant , met voordacht tegen zijn woortdoende , kan zich hier meê niét verontschuldigen , dat hy d' uitvoering van zijn ongetrouweit tot na zijn doot opgeschorft heeft : ja zo weinig , als Herodotus Messelaar , die , zolang als hy leefde de geheimenis der schatten des Konings van Egipten , zijn meester , getrouwelijk verborgen gehouden hebbende , in zijn sterven en aan zijn kinderen ontdekte. Ik heb in mijn tijd veel gezien , die , door hun geweten overtuigt van iets , dat aan anderen behoorde , in handen te hebben , staat maakten om by hun testament , en na hun overlijden daar in te verzien. Zy doen niets , dat van waerden is. Men moet zulk een dringende zaak niet uitstellen , en

zulk een ongelijk niet met zo weinig eige gevoel en belang willen herstellen. Zy zijn meer van't hunne schuldig ; en zo veel te zwarelijker en onzijdlijker als zy betalen , zo veel te billijker en redelijker is ook hun betaling. De boere eischt belasting. De genen doen noch erger , die d' openbaaring van enige quade wil tot hun naaften tot hun uitterste bewaren , na dat zy de zelfde in hun leven verborgen hebben gehouden : en zy betonen dat zy weinig zorg voor hun eige eer hebben , dewijl zy de geen , die zy raken , tegen hun geheugenis vergrammen ; en noch min voor hun geweten zorgen ; dewijl zy , ten opzicht van de doot zelf , hun quade wil niet hebben kunnen doen sterven , en 't leven van de zelfde wijder , dan hun eige leven , uitstrekken. Ongerechte rechtters , die met oordelen tot aan die tijd uitstellen , als zy geen meer kennis van de zaak zullen hebben. Ik zal , zo 't my mogelijk is , my wel wachten van dat mijn door het geen zegt , 't welk mijn leven niet te voren en openlijk gezegt heeft.

Misdrijf der gener , die hun quade wil na hun doot openbaren.

De mening oordeelt van onte daden.

Dwaasheit dergener , die de voldoening tot na hun doot uitstellen.

Van de Ledigheid.

Achtste H O O F T D E E L.

Vertoning van de schadelijkheit , die de ledigheid des geests voortbrengt.

Gelijk wy zien dat braakleggende landen , zo zy vet en vruchtbaar zijn , ontelijke wilde en onnutte kruiden voortbrengen , en dat men , om hen in plicht te houden , onderwerpen , en tot voortbren-

ging van zekere zaden , die ons dienstig zijn , moet gebruiken ; en gelijk wy zien dat de vrouwen wel alleen wanstaltige klompen vleesch voortbrengen , doch dat zy , om een goede en naturelijke vrucht voort te brengen , een ander zaat behoeven :

eD geeft
doet niet
mijg zijn.

zo is't ook met de menschelijke geest, die, zo men hem niet met zeker onderwerp bezich houdt, 't welk hem breidelt en inroomt, zonder regel en ordening in het woefte velt der inbeeldingen hier en daar zwerft.

Virgil. *Aenid.* lib. 8.

*Sicut aquae tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole repercussum, aut radiantis imagine Lunae,
Omnia pervolitat late loca, jamque sub auras
Erigitur, summi que ferit laquearia caeli.* a

En daar is geen zotheid en razerny, die zy in deze ontroerenis niet voortbrengen.

Horat in
arte poet.

*Velut aegri somnia, vanae
Finguntur species.* b

De ziel verdoelt, die geen vast oogwit heeft.

De ziel, die geen vast doelwit heeft, raakt van 't spoor af, en gaat verloren. Want gelijk men zegt, indien men overal is, zo is men nergens.

Martial.
lib. 7. Epig.
72.

a Gelijk het flikkerend licht van 't water in kopere bekkens, door de zon, of door het beels van de stralende maan weêrgekaast, alle plaatsen wijd en zijds deurvliegt, en in de lucht opstijgt, en tegen de balken van 't hoge dak aanslaat.

b Ydele gedaanten worden verdicht, gelijk de dromen van een zieke.

Quisquis ubique habitat, Maxime, nusquam habitat. c

Toen ik my onlangs in huis vertrok, met voorneemen van my, zo veel als my mogelijk was, met geen andere dingen te bemoeien, dan om de weinige tijd, die my van mijn leven overgebleven was, in rust en enigheid over te brengen, zo docht my dat ik aan mijn geest geen groter gunst kon bewijzen, dan hem in volle ledigheid met zich zelf te laten bemoeien, en in zich zelf stil en te vreden te zijn; 't welk ik verhoppen zou dat hy heden gemakkelijker zou kunnen doen, na dat hy met 'er tijd bezadigder en rijper geworden is. Maar ik bevind, dat de ledigheid alstijt verscheide zinnen geeft, en dat hy, tomeloos geworden zijnde, zich zelf wijder uitstrekt, en aan zich zelf meer ruimte neemt, dan hy voor een ander nam, en my zo veel sporeloze gedochten op malkander, en zonder ordening en overhoop voortbrengt, dat ik, om de wanschikkelijkheit en sporeloosheit daar af op mijn gemak t' aanschouwen, begonnen heb hen in ordening te plaatsen, op hoop van mijn geest zelf daar door te belchamen.

Ledigheid
schadelijk
voor een
schrandere
geest.

c De geen, die overal woont, Maximus, woont nergens.

Van de Leugenaars.

Negende H O O F T D E E L.

Sterke geheugemissen en zwakke oordeelen gaan dikwijls te zamen. Nuttigheden van een zwakke, en gebreken van een vaste geheugenis. Een leugenaar moet een vaste geheugenis hebben, en kan zwavelijk zijn leugenen gevoegbelyk uitvoeren. Voorbeelden hier af in twee Gezanten.

Daar

DAar is geen mensch, aan de welk het zo qualijk past van de geheugenis te spreken, want ik bemerk naauwelijks enige speur daar af in my; en ik acht dat 'er in de werrelt niemant is; die daar in zo gebrekkelijk is als ik. Ik ben in alle andere delen slecht, en niet boven't gemeen: maar hier in meen ik bijzonder en zeldzaam te zijn, en waerdig te wezen daar door in naam en-aching te geraten; behalven 't natuurlijk ongemak, dat ik'er af gevoel. En zeker, Plato heeft reden om haar een grote en machtige goddin te noemen, uit oorzaak van haar nootzakelijkheid. Als men in mijn lant wil zeggen dat een mensch niet wel by zijn zinnen is, zo zeggen zy dat hy geen memorie, of geheugenis heeft: en als ik over de mijne klaag, zo berispen zy my, en geloven my niet; als of ik my beschuldigde van ontzinnig te zijn. Zy zien niet de keur en't onderscheit tusschen geheugenis en verstant. Dit verërgert mijn zaak. Maar zy doen my ongelijk. Want men ziet door etvarentheit eerder in tegendeel, dat d' uistteekende geheugenissen gemenelyk by de zwakke oordeelen zijn gevoegt. Zy doen aan my ook hier in ongelijk, aan my, die niets zo wel weet te doen, als vriend te zijn; dat de zelfde woorden, die mijn gebrek te kennen geven, mijn ondankbaarheid betonen. Men vat het van mijn genegenheit op mijn geheugenis; en van een natuurlijk gebrek maakt men een gebrek van 't geweten. Hy heeft, zegt men, dit gebed, of deze belofte vergeten: hy gedenkt niet aan zijn vrienden. Hy heeft niet gedacht dat hy dit om mijnen wil zeide, of dees, of zweeg. Zeker, ik kan lichtelijk ver-

geten; maar het geen, dat mijn vriend aan my belast heeft, te verwarlozen; dit doe ik niet. Dat men met mijn elende vernoeft zy, zonder boosaardigheid, die zo zeer tegen mijn natuur strijd, daar af te maken.

Ik vertrooft my enigfins, voor-
 eerst hier in, dat het een quaat is, daar uit ik voornamelyk reden en middel gehaalt heb om een erger quaat, dat lichtelijk in my voortgekomen zou zijn, te verbeteren, te weten d' eezucht: want dit gebrek is onverdragelijk voor de geen, die zich in de werreltsche bezigheden belemmert. Behalven dat de naturge-lyk veel diergelyke voorbeelden van haar vordering te kennen geven, andere vermogens, naar maat dat dit in my verzwakt is, versterkt heeft: en ik zou lichtelijk met mijn geest en oordeel, zonder hun eige krachten te gebruiken, op de speuren van anderen rusten en quijnen, zo ik, door middel van de geheugenis, de vreemde vonden en gevoelens vaerdig en by der hant had. Wijders, mijn redenen zijn daar door korter: want de winkel van de geheugenis is gemenelyker beter, dan die van de vinding, van stoffe verzien. Indien ik sterk van geheugenis had geweest, ik zou met mijn geklap alle mijn vrienden verdooft hebben; dewijl 't onderwerp dit vermogen van 't zelfde te handelen en te gebruiken, 't welk ik heb, hoedanig het ook is, opwekt en met enen mijn redenen yverig maakt en aanlokt. 't Is deerlijk; ik beproef dit door de proef van enigen mijner bezondere vrienden. Zy deizen, naar maat dat de geheugenis de gehele tegenwoordige zaak aan hen vertoon, zo verre achterwaarts met het verhaal, en belasten het zelfde met

Trooft van Montaigne uit zijn zwakke geheugenis.

Gebreken van een valte geheugenis.

Geheugenis een grote en machtige goddin genoemd.

Uitsteeken- de geheugenis dikwijls by zwakke oordeelen gevoegt.

zo veel ydele omftandigheden, dat, indien het verhaal goet is, zy de goetheit daar af verftikken; en indien 't niet goet is, zo zou men of 't geluk van hun geheugenis, of 't ongeluk van hun oordeel vervloeken. Een reden te fluiten, en de zelfde af te breken, na dat men eens op de gang geraakt is, valt zeer zwaar om te doen: en daar is niets, aan 't welk de kracht van een paert beter bekenet word, dan aan een korte en ylingsche fluiting. Ik zie onder de gefchiktften zelve, die zich wel willen, maar niet konnen in hun loop fluiten. Terwijl zy het punt van hun tred 't eindigen zoeken, flaan zy veel beuzelingen uit, daar zy niet uit konnen geraken, gelijk menfchen, die van ouderdom bezwijken. D' oude lieden zijn voornamelijk gevarelijk, den welken de geheugenis der verlede dingen byblijft, en die de geheugenis van hun herhalingen verloren hebben. Ik heb gezien dat zeer aangename vertellingen in de mont van een Heer zeer laftig en verdrietig wierden, dewijl yder van d' omftaanders de zelfde wel hondert malen had gehoort.

Ten tweeden is dit ook mijn trooft, dat ik minder aan de gelede ongelijken gedenk, gelijk een Oude zeide. Ik zou een gehele lijst behoeven, gelijk Darius, die, om de fmaat niet te vergeten, de welk d' Atheners hem aangedaan hadden, t' elkens, als hy zich aan tafel zette, door een van zijn dienaars hem drie malen in 't oor deê blazen; Heer, gedenk aan d' Atheners. Hier koomt noch by dat de plaatfen en boeken, die ik weêr bezie, my altijt met een varfche nieuwigheit toelachen. Men zegt niet zonder reden dat de geen, die geen vafte geheugenis heeft, zich niet tot leugenen moet begeven. Ik weet wel

dat de Letterkunnenaars onderscheit tuffchen leugen en liegen maken, en zeggen dat de leugenen te fpreken is valfche dingen te zeggen, doch die men voor waar genomen heeft, en dat de bepaling van 't woort liegen in 't latyn, daar uit onz Fransch woort *Mentir* voortgekomen is, zo veel betekent, als tegen zijn geweten te doen; en dat by gevolg dit alleenlijk de genen raakt, die tegen 't geen spreken, 't welk zy weten, van de welken ik nu handel. Nu, deze lieden verdichten 't een en 't ander, of zy vermommen en ontroeren een ware bron. Het kan zwarelijk anders zijn of zy moeten, als zy dur vermommen en veranderen, dikwijls fluiten en haperen om weêr op hun verhaal te komen. Want dewijl de zaak eerst gelijk zy is, in de geheugenis geeft, en daar door middel van de kennis en kuntschap, die men 'er af heeft, gedrukt is, zo kan zy zwarelijk anders voor de geheugenis verfchijnen, dan zonder het momtuig van de valsheit, die 'er geen vafte voet, en diepe indruk kan hebben; en vermits d' omftandigheden van d' eerste kuntschap t' elkens in de geeft invlieten, zo kan men zwarelijk de valfche of verbasterde vertellingen, die men daar af gedaan heeft, onthouden. Doch in 't geen, 't welk zy gantschelijk verdichten, fchijnen zy zo veel te minder vrees van te miffen te hebben, om dat 'er geen ftrijdige indruk is, die hun valsheit tegenstreeft. Maar dewijl dit een ydel ligbaam is, daar men geen vat aan heeft, zo ontfnap het lichtelijk de geheugenis, indien hier daar in niet wel geeft is. Ik heb hier af dikwijls, en op een aangename wijze d' ervarentheit gezien, tot nadeel der gener, die beflijdenis doen van hun fpraak niet anders

Onderscheit
tuffchen
leugen en
liegen.

Wat liegen
is.

Een leuge
naar moet
een vafte
geheugenis
hebben.

Grote be-
geerte tot
wraak.

ders te vormen, dan naar dat het voór de zaken, die zy verhandelen, dienstig is, en naar dat het aan de Groten behaagt, met de welken zy spreken. Want dewijl deze omstandigheden, aan de welken zy hun getroutheit en geweten onderworpen willen maken, veel veranderingen onderworpen zijn, zo moet hun spraak ook verscheiden wezen. En hier uit spruit het, dat zy van eenzelfde zaak nu groen en dan blaau, tot d'een dus, en tot d'ander zo spreken. En indien 't gebeurt dat de strijdige berichten dezer menschen openbaar word, en in 't licht koomt, waar blijft dan deze heerlijke kunst? Behalven dat zy zelven dikwijls tot hun schande stuiten. Want wat geheugenis zou krachtig genoeg voor hen konzen zijn, om zo veel verscheide vormen, die zy in een zelfde onderwerp gesneed hebben, t'onthouden. Ik heb in mijn tijd veel deze treffelijke slach van voorzichtigheit zien benijden, die niet zien dat 'er de daat niet kan zijn, zo 'er d'achting is. Zeker, liegen is een quaad gebrek. Wy zijn geen menschen, en niet aan malkander gehouden, dan door de spraak. Indien wy de schrik en 't gewicht van de leugen kenden, wy zouden hem met meerder recht boven andere zonden te vuur en te zwaert vervolgen. Ik bevind dat men gemeenlijk bezich is met zeer wanvoegheijk onnozele dolingen in de kinderen te straffen, en dat men hen om roekeloze daden, die geen indruk noch gevolg hebben, quelt en pijnigt. Het liegen alleen, en de hardnekkigheit (doch een weinig minder) schijnen my de genen te zijn, welker geboorte en voortgang men met alle ernst behoorde te bestrijden: zy wafsen met hen op; en als de tong deze

quade gewoonte gevat heeft, 't is vreemt hoe zwarelijk men de zelfde daar af brengen en ontslaan kan. Hier uit spruit het dat wy zulke menschen, die anders eerlijk zijn, de zelfde onderworpen zien. Ik heb een snijders jongen, die ik nooit een waarheit hoor spreken, zelfs ook dan niet, als zy hem dienstig zou konnen zijn. Indien de leugen, gelijk de waarheit, niet meer dan een aangezicht had, zo zouden wy in beter staat staan: want wy zouden het tegendeel van 't geen, dat de leugenaar zeggen zou, voor zeker, en voor waarheit achten. Maar het tegendeel van de waarheit heeft hondert duizent aangezichten, en heeft noch maat noch einde. De Pythagorischen stellen dat het goet zeker en bepaalt, en het quaat onzeker en onzindig is. Duizent streken leiden van 't doelwit af: een geleid derwaarts. Zeker, ik vertrou my niet dat ik dit zou konnen uitwerken, namelijk een blijkelijk en nutterste gevaar door een onbeschaamde en plechtelijke leugen te voorkomen. Een oude Vader zegt, dat wy beter zijn in 't gezelschap van een bekende hont, dan in dat van een mensch, welks taal aan ons onbekent is: *in voegen dat twee vreemden aan malkander niet voor menschen verstreken.* En hoe veel is een valsche tong minder gezellig dan het zwijgen.

Koning François d' Eerste roemde dat hy om deze oorzaak François Sforce, Hertog van Mylanen, een zeer vermaart man in de wetenschap van de sprekerij, in 't naau gebracht had. Deze was afgevaardigt om zijn Meester by de Koning van een daat van groot gewicht en gevolg t'ontschuldigen, de welk dusdanig

't Goet zeker en bepaalt; het quaat onzeker en onbepaalt. Een leugen wel uit te voeren zeer zwaar.

Voorbeeld hier af in een Gezant uit Italien, aan Frankrijk.

Liegen is een quaad gebrek, en de leugen noer ydelijk.

Liegen en de hardnekkigheit behoren in de kinderen, gestraft te worden.

danig was. De Koning, om enige kuntfchap in Italien, daar hy onlangs uitgedreven was, t' onderhouden, zelfs in 't Hertogdom van Mylanen, vond geraden by de Hertog een Edelman van zijnent wegen te houden, een gezant in der daat, maar in de fchijn een onbeamt man, die zich aanfelde als of hy daar om zijn eige en bezondere zaken was: vermits de Hertog, die veel meer onder de Kaizer stond, inzonderheit toen hy in huwelijksverdrach met des zelfs nicht, dochter des Konings van Denemarken, (tegenwoordiglijk boelbezitfer van Lotteringen) was, niet anders kon bemerken, dan dat 'er geen handel en gemeenfchap met ons kon wezen, als met zijn grote fchade en nadeel. Een Edelman van Mylanen, Merveille genoemt, Stalmeester by de Koning, bevond zich bequaam tot dit ampt. Deze, met heimelijke brieven van geloof, en befcheit van Gezant afgevaardigt, gelijk ook met voorfchrijving by de Hertog, tot vordering van zijn eige en bezondere zaken, om bedektelijk daar onder te fchuilen, was zo lange tijt by de Hertog, dat de Kaizer enige lucht en gevoel daar af kreeg: 't welk, gelijk wy achten, oorzaak tot het geen gaf, dat daar na volgde; namelijk dat de Hertog hem, onder fchijn van enige moort bedreven te hebben, het hoofd by nacht deef afstaan, en zijn vonnis binnen twee dagen maken. De Koning trok zich deze zaak aan, om aan alle Vorften van de Christenheit, en aan de Hertog zelf recht en reden daar over te verzoeken. Mijn Heer Franciskus, van de Hertog aan de Koning gezonden, met een lang verhaal, dat van deze gefchiedenis verdicht was, wierd onder de zaken, die tot d' uchtent be-

horen, gchoort, en, veel fchone glimpen van de daat bygebracht hebbende, ftelde toe grontveft van zijn zaak, dat zijn Meester deze man nooit anders, dan voor een gemeen en onbeamt Edelman, en zijn onderzaat aangezien had, die te Mylanen gekomen was, om zijn zaken te verichten, en die daar nooit onder enige andere ftaat had geleest; en hy voegde'r by dat zijn meester niet geweten had dat hy van des Konings huis was, ja dat hy hem niet kende, zo verre was 't 'er af dat hy hem voor Gezant aanzag. De Koning, op zijn beurt hem met verfehide tegenwerpen en vragen paffende, en hem van alle zijden aantastende, drong hem eindelijk ftijf en fterk op 't ftuk van d' uitvoering des gerechts, dat by nacht, en als steelswijze gefchied was. Deze arme man, hier op verbaaft en verbijftert wordende, antwoordde, om de heufche en beleefde te tonen, dat de Hertog, uit inzicht van zijn koninklijke Majesteit, zeer t' onvreden geweest zou hebben, zo men dit gerecht by daag uitgevoerd had. Yder kan denken hoe hy 't hier meef goet maakte, toen hy by zodanig een Koning, als Francois was, zijn mont dus mispraatte.

Paus Julius de Tweede zond een Gezant aan de Koning van Engellant, om hem tegen de Konink van Frankrijk aan te huffen: en toen de Gezant op 't voorftel van zijn Meester gchoort was, en de Koning van Engellant in zijn antwoord ftaan bleef op de zwarigheden, die hy vond, om de toeruffing toe te fteffen, die 'er wezen moest om tegen zulk een machtig Koning t' oorlogen, en enige redenen daar by bracht, antwoordde de Gezant weer ontijdiglijk, dat hy van zijn zijde hen ook overwogen,

en in een
ander van
de Paus aan
Engellant.

en den Paus voorgedragen had. Uit deze reden, die zo wijd van zijn voorstel was, te weten de geen, aan de welk hy gezonden was, vaerdiglijk ten oorlog aan te prikkelen, nam de Koning het eerste bewijs van 't geen, dat hy sedert met de daat bevond, namelijk dat deze Gezant, zo veel

zijn eige en bezondere inzicht betrof, naar de zijde van Frankrijk gekeert was; daar af hy zijn Meester verwittigde; in voegen dat de goederen van deze Gezant verbeurt gemaakt wierden, en het weinig schilte of het zou hem 't leven gekost hebben.

Van 't vaerdig of langzaam spreken.

Tiende H O O F T D E E L.

Langzaamheit in 't spreken goet in de Prediker, en vaerdigheit in de Voorspraak. Een srydig voorbeeld by gebracht. Voorbeeld van wonderlijke vaerdigheit. Welke werken naar de lamp stinken.

An alle menschen zijn niet alle gaven gegeven. Wy zien ook dat in de gaaf der welsprekenheit sommige gemakkelijker en vaerdigheit hebben, en zo gezwint zijn in woorden van hen te stoten, gelijk men zegt, dat zy yder oogenblik vaerdig daar toe zijn; en dat anderen, trager zijnde, nooit iets spreken dan 't geen, dat deerploegt en voorbedacht is. Gelijk men aan de vrouwen regelen geeft om de spelen en oefeningen des lichaams, naar 't voordeel van 't voortreffelijkste, dat zy bezitten, te gebruiken; zo zouik ook, indien ik te raden had, in deze twee verscheide voordeelen der welsprekenheit, van de welke de Predikers en Voorspraken, gelijk het schijnt, in onze eeuw de voornaamste belijdenis doen, zeggen dat langzaam spreken, naar mijn oordeel, beter aan de Predikers, en 't ander beter aan de Voorspraken passe. Want de geen, die 't eerste ampt bekleed, heeft zo veel tijts,

als 't hem belieft, om zich te voren te bereiden; en daar na vervolgt hy zijn reden met een eenparige voortgang en gevolg, zonder afgebroken te worden: maar de Voorspraak word, volgens zijn bediening, gepast om zich yder oogenblik schrap te zetten; en d' onvoorziene antwoorden van zijn tegenstrever drijven hem uit zijn streek, daar in hy terstont weer vaerdig moet zijn.

Maar echter gebede het tegendeel in de samenkomst van Paus Klemens, en Koning François te Marfilien, Mijn Heer Poyet, een man, die alle zijn leven in de pleitbank opgevoed, en in hoge achting was, had last om aan de Paus een Verhoog te doen, 't welk hy van overlang voorbedacht, en, gelijk men zegt, van Parys meêgebracht had. Maar de Paus, vrezende dat men hem met zodanig een verhoog zou aanspreken, 't welk de Gezanten der andere Vorsten, die by hem waren, quetsen kon, ontbood aan de Koning wat

Strijdig voorbeeld hier af in de Voorspraak Foyer.

Vaerdigheit en langzaamheit in de gaaf van welsprekenheit.

Langzaamheit voor de Prediker, en vaerdigheit voor de Voorspraak dienstig.

stoffe hier toe ; gelijk hem dacht , voor de tijd en plaats bequaamst was ; maar by geval geheel anders , dan de gene , daar op mijn Heer Poyet bezich had geweest : in voegen dat zijn vertoog onnut wierd , en hy vaerdiglijk een ander moest maken. Doch dewijl hy zich onmachtig hier toe bevond , zo moest mijn Heer de Kardinaal du Bellay deze last aanneemen.

De zaak van de Voorspraak zwaarder , dan die van de Prediker , dan die van de Prediker.

De zaak van de Voorspraak is zwaarder , dan die van de Prediker. En wy vinden echter , naar mijn oordeel , meer tamelijke Voorspraken , dan Predikers , immers in Frankrijk. Zijn werking vaerdig te hebben , en gezwint daar in te zijn , schijnt meer d'eigenschap van de geest ; en daar in langzaam en bezadigt te wezen , een eigenschap van 't oordeel te zijn. Maar de geen , die gantscheljk stom staat , zo hy geen tijd heeft om zich te voren te bereiden , en ook de geen , aan de welk de tijd geen voordeel van beter te spreken geeft , zijn in gelijke staat van vreemdigheid.

Wonderlijk-ke vaerdig-heit en eigenschap van spreken in Severus.

Men verhaalt van Severus Kassi- dat hy beter sprak , als hy 'er zich niet op bedacht had ; dat hy meer aan 't geval , dan aan zijn naerftigheid , verplicht was ; dat het tot zijn voordeel strekte , als hy in zijn redenen gesteuert en afgebroken wierd ; en dat zijn tegensprekers Ichroomden hem te tergen , uit vrees van dat de gram- schap zijn welsprekenheit verdub- belen zou. Ik ken by ervarenheit de- ze stant van de natuur , die geen krach- tige en kommerlijke voorbedenking verdragen kan : indien zy geen glad- de en onbekommerde loop heeft , zo is 'er niets goed in. Men zegt van enige werken , dat zy naar d'olte en lamp stinken , uit oorzaak van zekere hardigheid en ruwigheit , die d'ar-

Werken die naar d'olte en lamp stinken.

beit in zodanige werken indrukt , daar in veel geblokt word. Hier koomt noch by dat de bekommertheit van wel te doen , en deze poging van de ziel , die al te zeer ingespannen , en op haar oogwit uitgestrekt is , het zelfde breekt en belet ; gelijk met het wa- ter gebeurt , 't welk , door zijn ge- welt en overvloed krachtiglijk geparft , in een ope keel geen uitgang kan vinden.

In deze stant der natuur , daar af ik sprak , is ook dit , dat zy verëischt niet door haar sterke driften bewo- gen en aangeprikkelt te worden , ge- gelijk Kassi- gramfchap : want deze beweging zou te ruw en te fel wezen. Zy wil niet gefingert en geseurt , maar aangezocht en aangeport zijn : Zy wil door de vreemde , tegenwoor- dige en gevallige gelegentheden ont- steken en opgewekt wezen. Indien zy alleen gaat , zo quijnt zy , en ver- slaaut. De roering is haar leven en aangenaamheit. Ik hou my niet wel in mijn bezitting en gesteltheit : het geval heeft 'er meer recht , dan ik. De gelegentheit , het gezelschap , en zelfs de roering van mijn stem halen meer van mijn geest , dan ik 'er vind , als ik hem proef , en by my zelf ge- bruik. In dezer voegen zijn de woor- den daar af beter dan de schriften , zo 'er verkiezing kan wezen , daar geen prijs is. Dit gebied my ook , dat ik my niet ter plaats vind , daar ik my zoek ; en ik vind my meer by geval en voorkoming , dan by onderzoek en navorsching van mijn oordeel. Ik breng in 't schrijven wel enige spits- vindigheid voort , te weten , die plomp voor een ander , maar deurslepen voor my is. Laat ons alle deze plichtplee- gingen verlarren ; yder brengt dit naar zijn vermogen voort. Ik heb 't zo verloren , dat ik niet weet wat ik heb

Sterke rochten schadelijk voor de spraak.

Onver- wachte re- denpleging somtijts bet- ter , dan de voorbe- dachte.

willen

willen zeggen; en de vreemde heeft my in sommige andere tijden klaarder het somtijts eerder dan ik ontdekt. Indien ik overal, daar my dit bejengent, de schaer meê droeg, ik zou geheel blijven steeken. 't Geval zal dag daar in tonen; dan die van de middag, en my over mijn verbijsterteit en stuiting doen verwondert zijn.

Van de Voorzeggingen.

Elfde H O O F T D E E L.

wigbelarijen van de Christenen afgeschafft. Schadelijkheit van 't aanstaande 't onderzoeken: Voorbeeld hier af. Oorsprong van de voorzegging onder de Toskaners. Platoos gevoelen van de huwelijken. Idelheit der voorzeggingen, van de welken twee, die wonderlijk zijn, bygebracht worden. Schrandere geesten, die ledig zijn, hebben bequaamheit om te verdichten. Wat Sokrates geest geweest heeft.

De Godspraken der Heidenen hebben voor Christus koomst opgehouden.

At de Godspraken aangaat, 't is zeker dat zy een lange streek voor Christus koomst hun gezacht en achtung hadden beginnen te verliezen: want wy zien dat Cicero bezich is met d'oorzaak van hun verdwijning te vinden. Waar uit spruit het dat 'er niet alleenlijk in onze tijt, maar ook al lang te voren, geen Godspraken voortgebracht worden? in voegen dat 'er niets verachtelyker kan zijn. Maar wat d'andere voorzeggingen aangaat, die uit d'ontleeding der beesten in d'offeringen getrokken wierd, aan de welke Plato ten deel der natuurlijke gesteltheit van der zelfder innerlijke leden toeschrijft, gelijk ook de hippeling der kiekens, de vliegeling der vogelen, (my achten dat er vogelen geboren worden, om tot de wigbelary en voorzegging der dingen te dienen) de blixem, de draijing der wateren in de vloedten, (D'offerzaars zien veel, de Vogelwigbelaars voorzien

veel: veel dingen worden door de Godspraken, veel door de voorzeggingen, veel door dromen, en veel door voortekenen geopenbaart) en anderen, op de welken d'Aaloutheit het meeste deel der aanslagen, zo die't gemeen, als die de bezondere lieden betroffen, grontvestte; onze Godsdienst heeft hen vernietigt en afgeschafft. En hoewel 'er onder ons enige middelen van voorzegging in de starren, in de geesten, in de gestalten des lighaams, in de dromen, en anders overig zijn, zo is zy echter van veel minder gezacht en achtbaarheid, en verstrekt tot een merkelyk voorbeeld van de razende nieuwsgierigheit onzer natuur, die zich bemoeit en bezich is met de toekomstige dingen te voorweeten, en te vooraanvaarden, als of zy niet genoeg te doen had met de tegenwoordigen te verduwen en af te doen.

Schadelijkheit van onze nieuwsgierigheit.

- - - Cur hanc tibi rector Olympi Sollicitis visum mortalibus addere curam

Lucean. lib. 2.

Seerke rochten schade voor de spraak.
Overvacht
de my
eval
boek
Ik
pis.
romp
voor
plee
er die
b't zo
ke heb
willen

*Noscant venturas ut dira per omnia
clades? a*

Idem ibid.

*Sit subitum quodcumque paras, sit
caeca futuri*

*Mens hominum fati, liceat sperare si-
menti. b*

*Cicero de
Nat. Deor.
lib. 3.*

Zeker, 't is niet nut dat men 't geen weet, 't welk voorhanden is: want het is elendig dat de geen, die niets vordert, bangst word. Het voorbeeld van François, Markgraaf van Salusses, heeft my dieshalven aanmerkelijk geschenen. Want hoewel hy Stedehouder van de Koning François in zijn heir over 't gebergte, van onz Hof ten hoogsten begunstigt, en 't Markgraafschap zelf, 't welk men zijn broeder by verbeurtmaking afgenomen had, aan de Koning verplicht was; wijders, hoewel hy geen oorzaak en reden had om de mantel om te keren, daar zijn genegenheit zelve tegen sprak; zo liet hy echter zich, gelijk gebleken is, zo zeer verschrikken door de treffelijke voorzeggingen, die men toen overal tot voordeel van Kaizer Karel de Vijfde, en tot nadeel van onz Heir deê lopen, (zelfs in Italiën, daar deze dwaze voorzeggingen zo veel plaats hadden ingekregen, dat men te Romen veel gelts op onze ondergang verwedde) na dat hy zich dikwijls by zijn bijzondere vrienden over de rampen had be-

a O bestierder van d' Olympus, waaram heeft het u beliefs deze zorg noch den bekommerde menschen by te voegen, dat zy door schrikkelijke voorrekenen hun toekomende nederlagen verstaan?

b Dat het geen, 't welk gy goed vind, snel zy: dat de geest der menschen blind zy in 't geen, dat gebeuren zal: dat het den bevroerde wy sta te hopen.

klaagt, die hy onvermijdelijk voor de Kroon van Frankrijk; en voor de vrienden die hy daar had, bereid zag, van ons afviel, en zich by de vijant begaf; doch tot zijn groot nadeel, hoedanig de starren ook gestelt waren. Hy betoonde zich echter in dit beleit als een man, die van verscheide tochten en dristenbestreden word. Want hy, steden en macht in handen, en 't vijandelijk heir onder Antonius van Leve niet verre van hem hebbende, had erger konnen doen, dan hy deê, te meer dewijl wy geen quaad vermoeden van hem hadden: vermits wy, zo veel zijn verraat aangaat, noch man noch stat verloren, behalven Fossan, en noch na dat wy de zelfde lange tijt verdedigt hadden.

*Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premis Deus,
Ridetque si mortalis ultra
Fas trepidat. a*

*Horat. lib. 3
Od. 29.*

*- - - Ille potens sui
Latuisse deget, cui licet in diem
Dixisse, vixi: cras vel atra
Nube polum pater occupato,
Vel sole puro. b*

Idem ibid.

*Letus in praesens animus, quod ultra
est. c*

*Idem lib. 2.
Od. 16.*

Oderit curare. c

a De voorzichtige God verbergt d' uitgang van 't aanslaande onder de duistere nacht, en lacht zo de mensch boven behoren vreesf.

b Hy is zich zelf machtig, en leeft vrolijk, die dagelijks mag zeggen, ik heb geleest: Vader, overtrek morgen de hemel met een zwarte wolk, of met een heldere zonneglans.

c Een gemoed, met het tegenwoordige te vreden, haat de bezorging van 't geen, dat wijder is.

En

En de genen, die een ander geloof hier af hebben, geloven zulks t'onrecht. *Deze dingen zijn zo weêrkeurig, en te zamengevoegt, dat'er indien'er voorzegging is, ook goden zijn, en dat'er, zo'er goden zijn, ook voorzegging is.* Pakuvius zegt veel wijsfelijker:

Nam istis qui linguam avium intelligunt,

Plusque ex alieno jecore sapiunt, quam ex suo,

Mavis audiendum quam auscultandum censeo. 2

Waar uit de voorzegging der Toskaners haar oorsprong heeft.

Deze zo vermaarde kunst van voorzeggen onder de Toskaners heeft in dezer voegen zijn oorsprong verkregen. Een lantbouwer, met zijn ploegkouter diep in 't lant snijdende, zag'er Tages, een halfgod, met een kinderlijk aangezicht, maar met bedaagde wijsheit en voorzichtigheit, uit voortkomen. Yder liep hier op derwaarts; en zijn woorden en wetschap, de beginselen en middelen van deze kunst begrijpende, wierden verzamelt, en veel eeuwen lang bewaart: een geboorte, die met haar voortgang gelijk was. Ik zou mijn zaken liever naar 't lot en de werp der dobbelstenen, dan naar deze dromen, willen regelen. En zeker, men heeft in alle gemene Staten altijd grote macht aan 't lot gelaten. Plato, in 'zijn gemene Staat, die hy naar zijn believen smeed, schrijft'er d'uitspraak van veel gewichtige uitverkielen aan toe, en wil, onder andere dingen, dat onder de goeden de huwelijken naar 't lot gemaakt zullen worden. Hy geeft zo groot gewicht aan deze verkiezing, by geval geschied,

2 *Mant ik acht dat men de genen, die de taal der vogelen verstaan, en meer wis eens anders, dan uit hun eige leven weten, meer moet horen, dan geloven.*

dat hy beveelt dat men de kinderen, die daar af geboren worden, in 't lant zal opvoeden, en dat de genen, die uit de quaden voortkomen, daar buiten gezet zullen worden: doch dat men echter, zo iemand van deze ballingen by geval enige goede hoop van zich toonde, hem zou mogen weêr inroepen, en ook onder de genen, die men behouden heeft, zodanig een bannen, die weinig hoop van zijn jongelingschap toonde.

Men vind'er, die hun almanakken beploegen en uitleggen, en in de dingen, die gebeuren, der zelfder geloofwaerdigheit bybrengen. En zeker, om recht uit te spreken, zy moeten nootzakelijk waarheit en leugen zeggen. *Want wie is'er, die, de gehele dag schietende, niet somtijts het wit zal treffen?* Ik acht hen daerom niet meer, om dat ik hen in enig voorval de zaak zie treffen. Dit zou meer zekerheit 'zijn', zo'er regel en waarheit in altijd te liegen was. Daar by, niemant houd rekening van hun mistreffingen, om dat zy gemeen en oneindig zijn; en men doet hun voorzeggingen gelden naar dat zy zeldzaam, ongelooffelijk en wonderlijk zijn. Diagoras, die de godverloghenaar genoemt wierd, op 't eiland Samothracia zijnde, van iemand, die in de tempel veel geloften, en schilderingen der gener, die de schipbreuk ontkomen waren, aan hem toonde, dus gevraagt zijnde: *Wel gy, die acht dat de goden zich niet met de mensche-lijke dingen bemoeien, wat zegt gy van zo veel menschen, die door hun gunst en genade gebergt zijn? Zogaat het, antwoordde hy, de genen, die in veel groter gesal verdronken zijn, worden niet geschildert.* Cicero zegt dat, onder alle de Wijsbegerigen, die beleden hebben dat'er goden zijn, Xenofanes

Mistag der gener, die op hun almanakken bouwen.

Cicero de Divinat.

Macht van 't lot in de Staten.

Plato wil dat de huwelijken onder de goeden by loting geschieden.

Antwoord van Diagoras aan een vrager.

van Kolofon alleen gepoogt heeft alderhande voorzeggings t'ontwortelen en uit te roejen. 't Is dan zo veel te min wonderlijk, zo wy somtijts enigen van onze voorneme verstanden, tot hun schade, met deze ydelheden bezich en verlet hebben gezien. Ik zou gaerne met mijn eige ogen deze twee wonderen aangeschout hebben; namelijk het boek van Joachim, Abt van Kalabrien, die alle d' aanstaande Pauzen, hun namen en gedaanten voorzeide; en dat van Kaizer Leo, die de Kaizers en Aartsvaders van Grieken voorzeide. Dit heb ik met mijn eige ogen gezien, dat in de gemene verwarringen en onrusten de menschen, van 't geen, dat hen overkoomt verbaast, en zich tot alie waangeloof overgevende, zich plotselings ten hemel keren, om daar d' oorzaken, en d' oude dreigingen van hun ongeluk op te zoeken; en zy zijn in mijn tijd daar in zo wonderlijk voorspoedig, dat, dewijl het een bezigheid van schrandere en ledige geesten is, de genen, die in deze scherpsinnigheid van hen te drajen en t'ontknopen geoeffent zijn, bequaam zouden wesen om in alle schriften al 't geen, dat zy'er in zochten, te vinden. Maar 't geen, 't welk voornamelijk schoon

spel aan hen geeft, is de duistere twijfelachtige en naargeestige taal van de voorzeggende dreun, daar aan hun schrijvers geen klare zin geven, op dat de nakomelingen zodanig daar aan zullen mogen toepassen, als aan hen believen zal. Sokrates geeft was misschien zekere aandrijving van wil, die zich, zonder de raat van zijn redenering aan hem vertoonde. 't Is waarschijnlijk, dat in een wel gezuiverde ziel, gelijk de zijne, en door gedurige oeffening van wijsheit en deucht voorbereid, deze neigingen, hoe wel onverwacht en onvoorzien, al tijt gewichtig, en waerdig om nagevolgt te worden waren. Yder gevoelt in zich enig beelt van zodanige drijvingen van een vaerdige, geweldige en gevallen waan. Het past aan my, die zo weinig gezach aan onze voorzichtigheit geef, enig vermogen aan hen te geven. Ik heb ook enige drijvingen gehad, die zwak in reden waren, geweldig in aanrading, of afrading, (de welke gemeender aan Sokrates was) tot de welken ik my zo nuttelijk en gelukkiglijk liet vervoeren, dat men zou kunnen oordelen dat zy iets van de goddelijke inblazing hadden.

Wat Sokrates geeft geweest heeft.

Wonderlijke voorzeggingen.

Schrandere en ledige geesten bequaam om alles naar hun zin te drajen.

Van de Stantvastigheid.

'Twaalfde HOOFDDEEL.

Beschrijving van de stoutmoedigheid en stantvastigheid. Wijken is somtijts nut en vorderlijk. Voorbeelden daar af. De gezwintheit van 's geschut onvermijdelijk; hoewel twee strijdige voorbeelden hier af bygebracht worden, die men aan 't geval moet toeëigenen. De Stoische wijze in d' ontvoeren beschreven.

De

Waar in de
stantvastig-
heit bestaat.

DE wet der stoutmoedigheid en stantvastigheid brengt niet meê dat wy, zo veel als in onze macht is, ons niet tegen de quaden en ongevallen, die ons dreigen, moeten dekken, en by gevolg geen vrees hebben van dat zy ons zullen treffen. In tegendeel, alle eerlijke middelen, dienstig om zich tegen 't quaat te beschutten, zijn niet alleenlijk geoorloft, maar ook prijfelijk; en het werk van de stantvastigheid bestaat voornamelijk hier in, dat men d' ongevallen, die men niet voorkomen kan, kloekmoediglijk verdraagt: in voegen dat 'er geen raddigheid van lighaam, noch gebruik van hantwapenen is, 't welk wy quaat oordelen, zo het dienstig is om ons van de slag, die men op ons gemunt heeft, te beschutten. Veel strijdbare volken gebruikten in hun wapenhandelingen de vlucht voor een voornaam voordeel, en waren gevelijker voor hun vijanden in hun rug, dan in hun aangezicht te touen. De Turken behouden noch iets hier af.

Sokrates spotte in Plato met Laches, die de kloekmoedigheid dus bepaalt had, In zijn gelid onbezwijkelijk tegen de vijanden te staan. *Hoe!* zegt hy, *zou 't dan blohartigheid zijn, hente staan met plaats voor hen te maken?* Hy brengt hier op Homerus by, die in Eneas de wetenschap van te vluchten prijft. En dewijl Laches, zich denkende, dit gebruik in de Schijten, en eindelijk in 't algemeen aan alle lieden te paert toestaat, zo vertoont Sokrates noch ook het voorbeeld der Lacedemonische voetknechten, (een volk, dat boven alle anderen geoefent was in staande voets te strijden) die, in de veltslag van Platea de Perziansche Falang, of

slagördening niet openen konnende de middel van te wijken en achterwaarts te deizen bedachten, op dat deze grote klomp en menigte, waneude dat d' anderen de vlucht kozen, van malkander scheiden, en zich verdeelen zou, om hen te vervolgen: daar door zy de verwinning verkregen.

Wat de Schyten aangaat, men zegt van hen dat Darius, toen hy De Schyten deizen alci in de strij.
trok om hen onder te brengen, aan hun Koning veel lasteringen en verwijtingen ontbood, om dat hy hem altij voor hem zag vluchten, en 't gevecht schuwen. Indathyrfes (dus was hun Koning genoemd) antwoordde hier op dat dit niet was om dat hy voor hem, of voor enig lewendig mensch vreesde; maar dat dit de gewoonte van zijn volk was, dat noch beboude landen, noch stat, noch huizen te verdedigen had, en dat niet behoefde te vrezen dat de vijant voordeel daar meê zou doen. Maar dat hy, indien hy zo grote lust had om een proef daar af te nemen, nader by zou komen, om de plaats te zien, daar hun voorouders begraven lagen, en dat hy daar zou vinden, met de welken hy zijn verzaadheit in 't strijden zou krijgen. Doch als men De gezwintheit van 't geschut de gelegtheden van d' oorlog dik- 't geschut onvernijdelijk. wijls meebrengen, zo is 't wanvoegdelijk. helijk voor de dreiging van de slag te trillen, om dat wy de zelve, uit oorzaak van zijn geweld en gezwintheit, onvernijdelijk achten; en men vind 'er, die, om dat hy de hant ophief, of met het hoofd bukte, ten minsten stoffe tot lachen aan zijn spitsbroeders verschaften.

En echter, indien in de reis, die Strijdige voorheiden hier af in de Markgraaf van Provence deê, de Markgraaf van Graaf van Graaf van

De vlucht
van veel
volken ge-
prezen.

Quade be-
paling van
de kloek-
moedigheid
door Sokra-
tes tegen
gesproken.

Guaft, uitgegaan om de ftat Arles te bezichtigen, en zich buiten de wintmeulen, (onder welks befchutting hy genadert was) bloot gevende, niet ter zijden geweken was, toen de Heren van Bonneval en Senefchal van Agenois, die op een zandige hoogte wandelden, en hem zagen, en aan de Heer van Villiers, Overfte van 't gefchut, toonden, de welk op hem een slang aanlag en lofte; ('t welk hy aan zag) hy zou zonder twijffel de slag in 't lighaam gekregen hebben. Wijders, enige jaren te voren quam ook aan Laurens de Medicis, Hertog van Urbino, Vader van de Koningin, des Konings moeder, wel te pas dat hy, Mandolfe, een plaats van Italiën, in de landen, die men du Vicariat noemt, belegert hebbende, en een stuk gefchuts aanftecken ziende, daar meê men 't op hem gemunt had, gelijk het riet boog; want de slag, die nu alleenlijk zijn hair zengde, zou zonder twijffel hem in de borft getroffen hebben.

Om de waarheit hier af te zeggen, ik geloof niet dat deze bewegingen met overleg van reden gefchied zijn: want wat oordeel kan men van de hoge, of lage mikking in een gewind ding doen? 't Is lichtelijker te geloven dat het geval hun vrees begunftigde, en dat dit op een andere maal zo wel de middel om de slag tegen te gaan, als om hem te mijden, zou zijn. Ik kan, als het geluic van een aangefteke musket my onvoorziens in een plaats, daar ik het niet

verwachte, d'oren trefte, my niet onthouden van daar af te verfhrikken; 't welk ik ook in anderen heb zien gebeuren, die in hoger achtung zijn.

De Stoifchen willen ook niet dat de ziel van hun Wijze d'eerfte zieningen en verfhijningen, die hem overkomen, wederftaan zal: maar zy d'ontftaan toe dat hy van een groot gedruis des hemels, of voor een nederftorting, als voor een natureljike onderwerping, toegeeft, tot een voorbeeld, tot bleekworden en verbaaftheit toe; en dus ook met d'andere hartstochten, zo zijn verftant gezont en geheel blijft, en zo zijn redensoverleg geen trefling noch ontfeltenis daar af lijdt, en zo hy zijn fhrik en lijding geenfins toefteemt. Met de geen, die niet wijs is, gaat het zodanig met het eerste; maar recht anders met het tweede. Want d'indruk der hartstochten blijft niet met hem boven op, maar dringt deur tot in de zetel van de reden, die daar af befmet en bedorven word. Hy oordeelt naar zijn hartstochten, daar hy zich naar voegt. Zie hier gierlijk en volkomelijk de ftaat van de Stoifche Wijze verftoont.

Mens immota manet, lacryma voluntur inanis. a Virgil. Aeneid. lib. 4.

De Peripatetifche Wijze is niet vry van d'ontroereniffen; maar hy matigt hen.

a 't Gemoed blijft onbewogen, de vruchteloze tranen rollen uit.

en in Laurens de Medicis;

daar in 's geval de meeste plaats heeft.

Befchrijving van de Stoifche Wijze in vroereniffen.

Plech-

Plechtigheit in de samenkomst van Koningen.

Dertiende H O O F T D E E L.

Plichten der Edelingen in malkander te bezoeken; en d'ydelheden daar af. Plechtigheden der Vorsten anders dan in de gemene Edelingen; door twee voorbeelden bevestigt. Der zelsder al te naaukeurige onderhouding lastig, en de matige nut.

DAAR is geen onderwerp en stoffe zo gering, die in dit mengelmoes geen plaats verdient. Naar onze gemene regelen zou het een merkelijke onbeleeftheit tegens een, die met ons gelijk is, en noch meer tegen een Grote zijn, dat men missen zou in t' huis te wezen, als hy ons verwittigt had dat hy ons zou komen bezoeken. Ja de Koningin van Navarre, Margerite, voegde hier by tot deze zaak, dat het onbeleeftheit voor een Edelman is dat hy, gelijk gemeenlykft gebeurt, uit zijn huis gaat om degeen, die hem bezoeken zal, te gemoet te treden, hoe groot hy ook is; en dat het veel beleefder en heuscher is hem te verwachten om hem t' ontfangen, al waar het slechts uit vrees van hem onderweeg te missen; en dat het genoeg is hem in zijn vertrek te verzellen. Wat my aangaat, ik vergeet dikwijls deze beide ydele plichten; vermits ik, zo veel my mogelijk is, in mijn huis alle plechtigheden beinoei en afschaf. Iemant steurt zich hier over. Wat zou ik 'er in doen? 't Is beter dat ik hem voor eenmaal, dan my alle dagen verfteur. Dit zou een gedurige on-

derworpenheit zijn. Wat helpt het dat men de dienstbaarheit der hoven vlied, zo men de zelfde tot in zijn hutje meesleept? In alle vergaderingen is 't ook een gemene regel, dat het den mindere past d'eersten ter bescheide plaats te verschijnen, om dat het beter voor d'aanzieneljkften staat, dat zy zich wachten doen.

Doch in de samenkomst van Paus Klemens, en Koning François te Matilien, vertrok de Koning, alle nodige zaken en toestel bestelt hebbende, uit de stat, en gaf aan de Paus twee of drie dagen tijt tot zijn intrée en verversching, eer hy by hem quam. Wijders, in de samenkomst van de Paus en Kaizer te Boulogne gaf de Kaizer ook middel aan de Paus om daar d'eerste te zijn; en daar na quam hy 'er. 't Is, zeggen zy, een ge-

De plechtigheden in de samenkomst der Vorsten anders, dan in die van d'Edelingen;

en waarom.

woon gebruik en plechtigheit in de samenkomsten van zodanige Vorsten, dat de grootste voor d'anderen ter bescheide plaats is, ja ook voor degeen, by de welk de samenkomst geschied: 't welk zy dus nemen, dat hier door betoont word, dat de minsten de grootste zoeken, en dat zy zich by hem voegen, en hy niet tot hen komt.

Niet alleenlyk yder lant, maar
E. 2 yder

De plicht van d'een Edelman tegens d'ander in 't bezoek.

Ydelheit daar af.

yder stat en ampt heeft zijn bezondere regel en heusheit. Ik ben in mijn kintsheit zorgvuldig genoeg daar in onderwezen, en heb in genoeg gezelschappen verkeert om in de wetten van onz Fransch gebruik niet onkundig te zijn; ja ik zou hiet af school konnen honden. Ik wil hen gaerne volgen; maar niet zo slaafachtelijk, dat mijn leven daar door geprangt en geparst zou zijn. Zy hebben enige lastige gewoonten: en indien men de zelfden uit bescheidenheit, niet door doling, verzuimt, zo bekooft men niet minder bevallijk-

heit daar af. Ik heb dikwijls menschen door al te grote beleeftheit onbeleeft, en door al te grote heusheit lastig zien worden. De wetenschap van de heusheit is andersins een zeer nutte wetenschap. Zy is gelijk de bevallijkheit en schoonheit, d' oorsprong der eerste toevloeyingen van de gezelligheit en gemeenzaamheit, en opent by gevolg de deur, om ons door de voorbeelden van anderen 't onderwijzen, en onz voorbeelt te werk te stellen, en voort te brengen, zo 'er iets in is, dat onderwijzen kan, en mededeelsaam is.

Al te nauwkeurige onderhouding van de plechtelikheden lastig.

ende matig nut.

Men word gestraft, om dat men een plaats zonder reden hardnekkiglijk verdedigt.

Veertiende H O O F T D E E L.

Bepaling van de dapperheit, die verscheiden van de hardnekkigheit is. Voor beelden van enigen om hun hardnekkigheit gestraft. wie 't oordeel daar af aan zich reekt. Verwaande opëiffching der Oosterfche Vorsten.

Dapperheit, en haar palen.

D

E dapperheit heeft haar palen, gelijk d' andere deuchden; en als men buiten de zelfden is getreden, zo bevindt men zich in de sleep, en op de weg der zonden: in voegen dat men, zelfs met dapper te zijn, tot de roekeloosheit, hardnekkigheit en dwaasheit kan overgaan, zo men niet wel de palen van de dapperheit kent, die wareljk op hun grenzen te kennen zijn. Uit deze aanmerking is deze gewoonte, die wy in d' oorlogen gebruiken, gesproten, namelijk van de genen te straffen, zelfs met de doot,

die zich hardnekkig tonen in een plaats te verdedigen, de welken, volgens de regelen van d' oorlog, niet verdedigt kan worden. Andersins zou 'er, op hoop van niet gestraft te worden, niet een hoenderkot zijn, 't welk niet een geheel heir ophouden zou.

Mijn Heer de Konnestabel van Mommorancy, dien in 't beleg van Paven belast was over de Telsin te trekken, en zich in de stat van S. Antonio te legeren, wierd daar in door een toren verhindert, die aan 't einde van de brug stond, en die zich zo hardnekkig tooonde, dat hy de beukery

Straf, aan de genen gepléeg t, die buiten reden een plaats verdedigen.

kery verwachtte. Hy deê dieshalven alle de genen, die'er in waren, ophangen. De zelfde Konnestabel, sedert mijn Heer de Dolfin in de reis over 't gebergte verzellende, overweldigde met geweld de burgt van Villanc, daar in al 't geen, dat'er in was, door de woede der krijgslieden verdelgt wierd, behalven de Hopman en Vaandrager, die hy om deze zelfde reden deê hangen en verworgen. Desgelijks deê ook de krijgsöverste, Martin du Bellay, toen Statsvoocht van Turino, in dit zelfde geweest aan d' Overste van S. Bony, na dat het overige van de zijnen in de veröivering van deze plaats gesneuveld en gedoot was.

Maar dewijl het oordeel van de sterkte en zwakheit van de plaats naar de schatting, en het tegengewicht der krachten, die de zelfde aantasten, gemeten word, (want de geen zou zich met recht tegen twee veltukken verdedigen, die zich uitzinnig zou tonen zo hy dartig stukken gesichts verwachtte) daar noch de grootheit van de Vorst bykoomt, die de plaats aantast, gelijk ook zijn ach-

ting, en 't gezach, dat men aan hem verplicht is; zo staat te vrezen dat men de schaal een weinig naar die kant overhaalt. En hier uit spruit het dat sommigen zo groot gevoelen van hen, en van hun middelen hebben, dat zy, dewijl hen dunkt dat 'er niets kan zijn, 't welk waerdig is om hen 't hoofd te bieden, alles, daar zy tegenstant vinden, met het zwaert verdelgen, zo lang hun geluk duurt: gelijk men ziet door de gewoonten, die d'Oofterse Vorsten, en hun navolgers, de welken noch zijn, gebruiken, de welke warelijk verwaant, en vol van onbezuisde gebieding is. De Portugezen vonden ook ter plaats, daar zy d' Indianen op 't lijf vielen, enige Staten met deze algemene en onverbrekelijke wet, dat alle vijanden, die door de Koning in zijn tegenwoordigheid, of door zijn Stedehouder verwonnen wierden, niet gelost noch in genade aangenomen mogten worden. Men moet dieshalven zich, zo men kan, wel wachten van onder de handen van een vijandig, verwinnend en gewapent rechter te vallen.

Verwaande
opëssching
der Oofter-
sche Vor-
sten.

Wie het
oordeel van
dapperheit
of hardoek-
nighet aan
zich trekt.

Van de straf der blohartigheid.

Vijftiende H O O F T D E E L.

Blohartigheid moet eerder met schaamte en schande, dan met de doot gestraft worden. Voorbeelden hier af. Wanneer zy met de doot te straffen is.

Of een
krijgsman
om zijn blo-
hartigheid
gestraft
moet wor-
den.

HK hoorde eertijts een Vorst, een zeer groot krijgsöverste staande houden, dat men een krijgsman niet om zijn blohartigheid ter doot mocht verwijzen; schoon hy, aan tafel zittende, het vonnis van de Heer van Vervins

verhaalde, die ter doot veröordeelt wierd, om dat hy Bologne overgegeven had. En zeker, men heeft grote reden om onderscheit tusschen de gebreken te maken, die uit onze zwakheit, en die uit onze boosheit spruiten. Want in deze lesten hebben wy

met voordacht tegen de regelen van de reden, die de natuur ons ingedrukt heeft, aangespannen; maar in d'eersten schijnt het dat wy deze zelfde natuur tot onze waarborg mogen roepen, om dat zy ons in zodanige onvolmaaktheit en gebrekkelijckheit gelaten heeft. Veel lieden hebben dieshalven geoordeelt dat men ons niets anders, dan 't geen kon wijten, 't welk wy tegen onz geweten doen. En op deze regel is ten deel het gevoel der gener gebout, die de ketters en ongelovigen ter doot verwijzen; en ook dit, 't welk stelt dat een Voorspraak en een Rechter niet schuldig gehouden kunnen worden, als zy door onweetentheit in hun ampt gedoot hebben.

Blohartigheit door schaamte en schande gestraft.

Maar wat de blohartigheit aangaat, 't is zeker dat de gewonelijckste wijze is, haar met schaamte en schande te straffen. Men acht dat deze regel eerst door de Wetgeever Charondas in 't werk gestelt is; en dat voor zijn tijd de wetten van Grieken de genen, die uit de strijt gevloten waren, met de doot straffen: in plaats dat hy alleenlijk beval dat men hen, met vrouwe klederen gekleed, drie dagen lang op de markt, of gemene plaats zou doen zitten; vermits hy verhoopte dat hy hen noch zou kunnen gebruiken, na dat hy, door deze beschaming, hen weer de moed had doen komen. 't Is bever het bloet van de mensch in 't aangexicht te doen sijgen, dan het zelfde te storten. Het schijnt ook dat de Romainsche wetten in oude tijden de genen, die gevloten waren, met de doot straffen. Want Atmianus Marcellinus zegt, dat de Katzer Julianus tien van zijn krijgsknechten, die in een trefsing tegen de Parthen de rug gekteert hadden, verwees dat zy van

Tertull. in Apol. cap. 7.

Voorvluchtige krijgslieden door de Romainen met de doot gestraft.

hun staat berooft, en daar na gedoot zouden worden, volgens d' oude meerten, zegt hy. Doch elders veroordeelde hy anderen, die gelijk misdrijf begaan hadden, alleenlijk hier toe, dat zy by de gevangenen onder 't vaandel van 't reitsuig zouden zijn. De strenge straf van 't Romainsche volk tegen de krijgslieden, die uit de strijt te Kannes ontvlucht waren, en in deze zelfde oorlog tegen de genen die Kneus Fulvius in zijn nederlaag verzelden, liep niet tot aan de doot. En echter heeft men te vrezen dat de schaamte hen zal doen wanhopen, en hen niet alleenlijk tot koele vrienden, maar tot vijanden maken.

Doch niet altijt.

In de tijt onzer vaderen wierd de Heer van Franget, certijts Stedehouder van het vaandel van mijn Heer de Maarschalk van Chastillon, door mijn Heer de Maarschalk van Chabannes tot Statsvoocht van Fontarabia, in plaats van mijn Heer van Lude, gestelt, veroordeelt dat men hem, om dat hy de vesting aan de Spanjaarden overgegeven had, van zijn Edeldom zou beroven, en dat hy en zijn nakomelingen onder het gemeen volk gestelt zouden worden, schatting betalen, en onbequaam zijn om de wapenen te dragen. Dit streng vonnis wierd te Lyons uitgevoerd. Alle d' Edelingen, die binnen Guise waren, toen de Graaf van Nansau daar in trad, leden sedert gelijke straf; en anderen noch daar na. Doch als 'er een zo grove en klaarblijkelijke, of onkunde, of blohartigheit gevonden wierd, dat zy alle gemene slach overtrof, zo zou 'reden zijn haar voor een genoechsaam bewijs van boosheit en quaatardigheit te nemen, en haar voor zodanig te straffen.

Straf van de Heer van Franget, om zijn blohartigheit.

Wanneer onkunde of blohartigheit strafbaar.

Een Streek van enige Gezanten.

Zestiende H O O F T D E E L.

wy spreken gemenelyk van 't geen, daar af wy geen kennis hebben: Voorbeelden hier af in verscheide voortreffelyke mannen. Yder in 't geen, daar af hy kennis heeft, te vertrouwen. Of Gezanten het geen, dat hen voorvalt, ten deel aan hun Meesters mogen berichten. Eenvoudige gehoorzaamheit best voor de Vorst. Brede macht der Gezanten in hun ampt dienstig.

DK neem in mijn reizen dit waar, om altyt iets, door d'omwegang met anderen, te leren, 't welk een der beste scholen is, die 'er wezen kan, dat is, met de genen, daar mee ik spreek, altyt van zodanige dingen te handelen, die zy best weten.

Christe.

*Basti al nocchiero ragionar de venti,
Al bifolco de i tore & te sua piaghe
Comi'l guerrier.comi'l pastor gli ar-
menti. a*

Wy willen liever van eens anders ambacht, dan van 't onse spreken. Verscheide voorbeelden hier af.

Want het tegendoel ziet men meest gebeuren, namelijk dat yder verkiest eerder van eens anders, dan van zijn eige ambacht te spreken; vermits hy acht dat hy hier door zo veel nieuwe achting verkrijgt. Een getuig hier af is het verwyjt, 't welk Archidamus aan Periander deet, te weten dat hy d'eer en room van een goed Geneesmeester verliet, om die van een quaat Dichter te verkrijgen. Bezie hoe breedelyk Cesar zich uitgebreid in zijn vonden van bruggen en krijgscrusting aan ons te doen verstaan, en hoe kort hy zich, naar belang van de zaak, in-

a 't Is genoech voor de bootsman, van de winden, en voor de landsouwer van d'offen te spreken. De krygsmen tols zijn wonden, en de harder zijn vee.

trekt, als hy van de plichten van zijn ampt, van zijn dapperheit, en van 't beleid zijns krijgshandels spreekt. Zijn daden betonen genoeg dat hy een uitsteekend krijgsoverste was: hy wil zich voor een uitsteekent meester in de krijgsgebouwen bekend maken; eigenschap, die hem enigins vreemt was.

D'oude Dionysius was een zeer groot Krijgsoverste, gelijk aan zijn staat paste: maar zijn voornaamste naerfugheit bestond hier in, dat hy zich door zijn gedichten bekend en geprezen wilde maken, schoon hy weinig kennis daar af had. Een mans diens ampt het was zich met de bezigheid van pleitzaken te bemoejen, in deze voorgaande dagen gebracht zijnde om een boekery te zien, die treffelyk van alderhande boeken van zijn ambacht verzien was, vond daar geen gelegenheit van zich t'onderhouden; maar hy begon wijd en breed gantsch plompelyk, en echter meesterlyk van zekere afheining te spreken, die op de trappen van de boekery stond, en 't welk dagelijks van veel krijgsoversten en krijgsknechten gezien wierd, zonder daar op te merken, of zich mee te bekreunen.

Opra

Hera: Epif-
telar. lib. 1.
Epif. 14.

Optat ephippia bos piger, optat arare
caballus. a

Men zal op deze wijze niets, dat deucht, utruchten. Men moet dieshalven altijd pogen zich van de boukunstenaar, schilder en schoenmaker t'ontslaan; en yder moet zich, zo veel 't overige aangaat, aan zijn ambacht houden, en by zijn leeft blijven. Volgens deze regel, ben ik, in 't lezen der Historien en beschreve geschiedcnissen, 't welk het onderwerp van alle menschen is, gewent t'aanmerken wie de Schrijvers daar af zijn. Indien het lieden zijn, die hun werk alleenlijk van letteren maken, zo leer ik van hen voornamelijk de stijl, en de taal: indien Geneesmeesters, zo geloof ik hen lieft in 't geen, dat zy van de gematichheit des lichts, van de gezonthheit en natuur der Vorsten, en van de wonden en ziekten zeggen: indien Rechtsgeleerden, zo moet men de twisten en gedingen in de rechten, de wetten, d'oprechting der staatszaken, en andere diergelijke dingen uit hen halen: indien Godgeleerden, zo trek ik uit hen de zaken van de Kerk, de kerkelijke straffingen, d'ontslaning van de bant des maagtschaps, en de huwelijken: Indien hovelingen, zo put ik uit hen de zeden en gebruiken: indien krijgslieden, zo tracht ik in hen naar 't geen, dat hun ampt is, en voornamelijk het beleid der verrichtingen, daar zy zelven by geweest zijn: en indien Gezanten, zo aanmerk ik in hen de handeligen, kuntschappen, beleidingen, en de middel, die zy daar in gebruikt hebben.

Om deze oorzaak heb ik het geen, 't welk ik in een ander voorbygegaan

a De trage os wenscht naar de zadel,
en het paers naar de ploeg.

zou zijn, zonder daar op staan te blijven, in de Historie van de Heer Langey, zeer verstandig in zodanige dingen, aangemerkt en overwogen: dat is dat hy, de treffelijke vertoningen van Kaizer Karel de Vijfde vertelt hebbende, die te Rom en in de Raatsvergadering, in tegenwoordigheid van de Bisschop van Makkon, en de Heer du Velly, onze Gezanten, gedaan wierden, daar in men veel smadige redenen fegen ons gemengt had, en onder anderen dat, zo zijn krijgsoversten en krijgsknechten niet getrouwer en vromer in de krijgskunst waren, dan die van de Koning, hy terstont zich zelf een strop om de hals zou doen, om vergiffenis van hem te verzoeken; (en het schijnt dat hy iets hier af geloofde; waer hy heeft sedert in zijn leven deze zelfde woorden drie of vier malen herzeft: gelijk ook dat hy de Koning uiterschte, om in een schuit in 't hemt, met de degen en pook te strijden) dat zeg ik, de Heer van Langey, zijn Historie vervolgende, daar byvoegt, dat deze zelfde Gezanten, van deze dingen een post aan de Koning afzende, het grootste deel daar af voor hem verberghden, ja de twee voorgedachte redenen voor hem verzwegen. Zeker, ik vond het zeer vreemt dat het in de macht van een Gezant was, berichten, die hy aan zijn Meester moet doen, achter te laten, inzonderheit noch van zodanig gevolg, die van zulk een man quamen, en in zulk een grote vergadering gezegt waren; en my dacht dat het de plicht van een dienaar was, de dingen getrouwelijk in hun geheel, en gelijk zy gebeurt zijn, te vertonen, op dat de Meester de vryheit van daar in te bevelen, t'oordelen, en te verkiezen zou behouden. Want de waarheit

Of gezanten
een deel van
't geen, dat
hen voor-
komt, mo-
gen voor
hun meester
verbergen.

Yder moer
in 't geen,
daar af by
kennis
heeft, aan-
gemerkt
worden.

Gevoelen
van Mon-
taigne hier
af.

voor hem te veranderen, of te verbergen, uit vrees van dat hy haar anders zou opvatten, dan hy behoorde, en dat dit hem tot enig quaad bestaan zou drijven, en hem ondertusschen onkundig in zijn zaken te laten; zeker, my docht dat dit aan de geen behoort, die de wet geeft, en niet aan de geen, die haar ontfangt, aan de bezorger en meester van 't school, niet aan de geen, die zich minder moet achten, niet alleenlijk in gezach, maar ook in voorzichtigheit en goede raat. Doch dit zy zo 't is, ik zou in mijn geringe zaken niet op deze wijze gedient willen zijn. Wy onttrekken ons zo gaerne uit de heerschappy, onder wat dekmantel het ook is, en trachten naar de meesterschap, yder jaagt zo naturelijk naar de vryheit, en 't gezach, dat aan d' Oppermacht geen nuttigheit, van de genen komende, die hem dienen, hem zo waerdig behoort te zijn, als hun eenvoudige en naturelijke gehoorzaamheit. Men kreukt en schent het ampt van gebieden, als men naar believeen, en niet door onderwerping daar in gehoorzaamt.

Toen Publius Krassius, die van de Romainen vijfmaal gelukkig geächt wierd, als hy in Alia Burgermeester was, aan een Grieksch vestingbouwer ontboden had, dat hy van twee scheepsmasten, die hy t' Athenen gezien had, de grootste tot hem zou doen brengen, om de zelve tot enig gereetschap van beukery, dat hy 'er af wilde maken, te gebruiken, nam de Vestingbouwer, op zijn kunst en werenschap steunende, verlos uit zich zelf om een andere keur te doen, en de kleinste te brengen, die naa, de wet-

ten van deze kunst de bequaamste was. Krassius, zijn redenen geduldiglijk uitgehoort hebbende, deë hem wakker geesselen, om dat hy 't belang van de tucht en gehoorzaamheit boyen dat van 't werk achtte. Doch men zou van d' andere zijde ook kunnen aanmerken dat deze zo gedwonge gehoorzaamheit alleenlijk aan de bestipte en voorgeschreve bevelen behoort. De Gezanten hebben een ruimer en vrijer ampt, dat in veel delen onbepaaldelijk van hun schikking afhangt. Zy voeren niet alleenlijk de wil van hun meester uit, maar maken en vormen hem ook door hun raat. Ik heb in mijn tijd lieden gezien, die in gebied waren, de welken eerder bestraft wierden om dat zy de woorden van des Konings brieven hadden gehoorzaamt, dan de gelegtheit en voorval der zaken, die by hen waren. De verstandige lieden lasteren noch heden het gebruik der Koningen van Persien hier in, dat zy aan hun verzorgers en Stedehouders zo weinig bot en ruimte geven, dat zy zelfs in de geringste dingen hun toevlucht tot het geen, dat aan hen belast is, moeten nemen; vermits deze verwijling in zulk een wijde uitbreiding van heerschappy dikwijls merkelyke schade en nadeel in hun zaken veroorzaakt heeft. Schijnt het niet dat Krassius, aan een man van 't ambacht schrijvende, en hem van 't gebruik berichtende, daar toe hy deze mast schikte, met deze Vestingbouwer te raat ging, en hem nodigde om zijn goetvinding en besluit daar af te geven?

Brede macht der Gezanten in hun ampt.

Enge bepaling dikwijls schadelijk.

Eenvoudige gehoorzaamheit beter voor de Vorst, dan alle nuttigheit.

Van de Vrees.

Zeventiende H O O F T D E E L.

Grote kracht, en vreemde uitwerking van de vrees: Verscheide voorbeelden daar af. Zy overtreft alle d' andere hartstochten; door 't voorbeeld van Pompejus doot bevestigd. Zy is onverdragelijker dan de doot. Ydele schrik te Karthago, en zijn wonderlijk vermogen.

Virg. Aenid. lib. 2.

O Bstipui, steteruntque come,
& vox faucibus haest. a

De vrees
de vreemde
Re van alle
hartstoch-
ten.

Ik ben geen goede Natuurkundige, gelijk zy zeggen, en ik weet weinig door welke middelen de vrees in ons werkt: maar dit is 'er af, dat zy een vreemde hartstocht is; en de Gencesmeesters zeggen, dat 'er geen is, die ons oordeel eerder buiten zijn naturelijcke staat helpt, en van 't spoor af brengt. Zeker, ik heb veel lieden door vrees ontzinnig zien worden; en 't is zeker dat zy in de bezadigsten zelve, als zy hen overkoomt, schrikkelijke verblindingen voortbrengt. Ik spreek niet van 't gemeen volk, aan 't welk zy nu hun verstorve voorouders, uit het graf verzezen, en met hun doothemden aan, en dan weerwolven, spoken en bullebakken vertoont. Maar hoe dikwijls heeft zy aan krijgslieden zelve, daar zy de minste plaats behoorde te vinden, een kudde, uit schapen bestaande, als een heir van gewapende mannen doen schijnen? hoe dikwijls een velt met riet in gewapende mannen, onze vrienden en vijanden, en het wit in zwart verandert?

a Ik wierd verbaast, mijn hair rees overeinde, en de stem bleef in de keel steken.

Toen mijn Heer van Bourbon Ro-
men belegerd had, wierd een vaand-
drager, die op S. Pieters Burgt op
de wacht stond, op d' eerste wapen-
kreet van zulk een schrik overvallen,
dat hy, met het vaandel in de vuist,
deur een opt gat, dat in de wal was,
uitstapre, en, menende stedewaarts
in telopen, recht naar de vijant yde:
in voegen dat hy eindelijk, ziende dat
de krijgslieden van mijn Heer van
Bourbon zich in ordening voegden,
om dat zy meenden dat de stedelin-
gen een uitval op hen quamen doen,
weer bedaarde, en, weërom keren-
de, deur dit zelfde gat, daar deur hy
uitgelopen was, weer in quam, schoon
hy meer dan drie hondert treden van
de stat af geweest had.

Grote
schrik van
een vaand-
drager;

Maar een vaanddrager van de Hop-
man Julius was nergens na zo geluk-
kig, toen de Graaf van Buren en mijn
Heer du Reu ons S. Paul afwonnen:
want hy, zo zeer van schrik ingenom-
men, dat hy met vaandel met al bui-
ten de stat liep, wierd door de beleg-
gers met de scheut van een stuk ge-
schuts getroffen en gedoot. In de
zelfde belegering was ook de vrees
aanmerkelijk, die 't hart van een E-
delman zo zeer beklemd en parste,
dat hy, zonder enige wond t'ont-
fangen, in het breukgat plotse-
lings

en van
noeh een
ander;

gelijk ook
van een
Edelman.

lings door ter aarde viel.

Een gehele menigte word somtijts van een gelijke razerny gedreven. In een der strijden van Germanikus tegen de Duitschen kozen twee grote krijgsbenden, van schrik ingenomen, twee wegen, recht tegen mal-kander gelegen; d' een vlood naar de plaats, daar d' ander van daan quam. Somtijts geeft zy ons vleugelen aan de hielen, gelijk aan de twee eersten, die wy hier verhaalt hebben, gebeurde. Somtijts maakt zy ons de benen stijf, even als of onze voeten aan d' aarde vast genagelt waren; gelijk men van de Kaizer Theophilus leest, die in een strijt, de welk hy tegen d' Agarenen verloor, zo verbaast en stijf wierd, dat hy niet wechvluchten kon: (zo ontziet de vrees ook haar eige bulp) tot dat Manuel, een der voornaamste Hoofden van zijn heir, hem geschud en gelsingert hebbende, als om hem uit een diepe slaap te waken, tot hem zeide: *Ik zal u doden, zo gy my niet volgt: want het is beter dat gy 't leven verliest, dan dat gy, gevangen zijnde, het Kaizerrijk derst.*

Maar dan drukt zy haar leste gewelt uit, als zy tot haar dienst ons tot dapperheit drijft, daar af zy onze plicht en eer berooft had. In d' eerste volle veldslag, die de Romainen, onder de Burgermeester Sempronius, tegen Hannibal verloren, was een krijgsbende wel van tien duizent mannen te voet, die, de schrik gevat hebbende, en nergens geen uitvlucht voor hun blohartigheid ziende, zich plotselings op de grote hoop der vyanden wierpen, daar zy met wonderlijke kracht, en met grote moort onder de Karthagens doorboorden: in voegen dat zy een schandelijke vlucht voor de zelfde prijs kochten, daar voor zy een heerlijke verwinning ge-

kocht zouden hebben. Dit is 't, daar af ik meer vrees heb, dan de vrees. Zy overtreft ook in bitterheit en felheit alle d' andere ongevallen. Wat genegenheit kan heftiger en gerechter zijn, als die van Pompejus vrienden, de welken in zijn schip aanschouwers van deze schrikkelijke moort waren? En echter verftikte de vrees voor de schepen der Egiptenaars, die hen begonnen te naderen, hen in dier voegen, dat zy nergens anders meê bezich waren, dan met de bootsgezellen voort te drijven, en zich met voort te roejen te bergen, tot dat zy, te Tyrus gekomen, en van vrees ontslagen zijnde, tijt en vryheit hadden om hun gedachten op 't verlies, dat zy geleden hadden, te wenden, en aan hun geweent en tranen, die van deze andere sterker hartstocht gefchorft waren, de ruime toom te geven.

Tum pavor sapientiam omnem mihi ex animo expectoravit.

Cicero. Tusc. Quaest. lib. 4.

De genen, die in enige veldslag dapperlijk afgesmeert zijn, worden, noch gewond en bloedig zijnde, in de volgende dag wel weêr ten strijt gevoert: maar den genen, die enige schrik voor de vijanden opgevat hebben, kan men niet aanmanen tot hun tegenstrevers slechts in 't aangezicht te zien. De genen, die in passende vrees zijn van hun goet te verliezen, van gebannen, of onder 't juk gebracht te worden, leven in een gedurige benaautheit en onrust, en konnen eten noch drinken. In tegendeel, d' armen, de ballingen, en de slaven leven dikwijls zo vrolijk, als d' anderen. Zo veel lieden, die door 't ongedult der nepen van de vrees

a De vrees verdrijft dan alle wijsheit uit mijn gemoed.

Strijdige uitwerking in bevreesden.

De vrees maakt somtijts onbewegelijk. Voorbeeld hier af.

Quaest. lib. 3.

Vrees drijft somtijts tot dapperheit. Voorbeeld hier af.

De vrees
onverdra-
gelijker dan
de doot.

zich verhangen, verdronken, en van boven neder gestort hebben, tonen klareljk aan ons dat zy lastiger en onverdrageljk dan de doot is. De Grieken erkennen noch een ander slach van vrees, die de doling van onze redenering overtreft, en, gelijk zy zeggen, zonder schijnbare oorzaak, en uit een hemelsche aandrift koomt. Men ziet 'er dikwijls gehele volken en heiren af getroffen. Zodanig was de gene, die te Karthago een wonderlijke verwoesting veröorzaakte.

Men hoorde daar niets, dan gekrijt, en stemmen vol van schrik. Men zag de burgers, als op een wapenkreet, uit hun huizen lopen, malkander aantasten, wonden en doden, als of 't vyanden waren, die hun stat quamen inneemen. Alles was 'er in wanödröning en woede, tot dat zy door gebeden en offeringen de gramschap der goden gestikt hadden. Zy noemen dit *terrores panici*, dat is, *ydele verschrikkingen*.

Vreemde
uitwerking
van een
ydele zaak.

Dat men niet van onz geluk moet oordeelen, dan na onze doot.

Achtiende H O O F T D E E L.

Onzekerheit en verändering der menscheljkke dingen, dooy de voorbeelden van verscheide grote mannen bevestigt. 't Geluk des levens, waar in het bestaat. De dag van onze doot oordeelt van onz leven. Verscheide voorbeelden.

*Ovid. Metam. lib. 3. Scilicet ultima semper
Exspectanda dieshomini est, dicitque beatus
Ante obitum nemo, supremaque funera debet. a*

De doot al-
leen oor-
deelt van
't geluk der
mensch.

De kinderen weten de vertelling van de Koning Kresus over deze zaak. Hy, van Cyrus gevangen, en ter doot verwezen zijnde, riep nit in de zelfde tijt, daar in het vonnis van zijn doot uitgevoerd zou worden; O Solon! Dit wierd aan Cyrus overgebracht, die hem vraagde wat zulks te zeggen

a *De mensch moet alsijt zijn leste dag verwachten: en niemant mag voor zijn overlijden, en voor 't uitserste einde van zijn doot gelukkig genoemt worden.*

was. Kresus antwoordde hier op, dat hy nu tot zijn schade het bericht, 't welk Solon aan hem eertijts gegeven had, waarächtig bevond; namelijk dat de menschen, hoe schoon gelaat het geval ook aan hen toont, zich niet gelukkig mogen noemen, tot dat men hen de leste dag van hun leven heeft zien eindigen; uit oorzaak van d'onzekerheit en verändering der menscheljkke dingen, die in een korte ogenblik van d'een in d'andere staat, gantsch strijdig tegen de voorgaande zijnde, veranderen en overgaan. Agesiäus antwoordde dieshalven aan iemant, die de Koning van Parfen gelukkig noemde, om dat hy zeer jong zulk een mach-

Onzeker-
heit en ver-
ändering
der men-
scheljkke
dingen.

Voorbeelden in Priamus. tige Staat verkregen had : maar , zeide hy , was Priamus niet rampzalig in zodanig een onderdom. Soms tijts worden Koningen van Macedonien , navolgers van deze grote Alexander , tot Ichrijnwerkers en schrijvers te Rome , Dwingelanden van Sicilien tot schoolmeesters te Korinten gemaakt. Een veroveraar van de halve werrelt , en Kaizer van zo veel heiren word een elendig bedelaar by de snode amptlieden des Konings van Egipten ; zo dier kostte de verlanging van vijf of zes maanden levens aan deze grote Pompejus. Deze Lodewijk Sforce , de tiende Hertog van Mylanen , onder de welk geheel Italien zo lange tijt gebeeft en gesiddert had , zag men in de tijt onzer vaderen te Loches in de gevangenis sterven , doch na dat hy tien jaren daar in geleeft had ; 't welk deze koop noch wel 't ergste maakt. Wierd de schoonste Koningin , weduw van de grootste Koning der Christenheit , niet door de hant van een beul gedoot ? Gruwelijke en onbesuisde wreechheit ! Daar zijn wel duizent diergelijke voorbeelden. Want gelijk de stormen en bulderende winden tegen de grootheid en hoogte onzer gebouwen vergramt en nijdig schijnen , zo schijnt het ook dat daar boven geesten zijn , die de grootheden van hier beneden benijden.

Laurens lib. 5. *Usque adeo res humanas res abdita quaedam
Okerit , & pulchros fasces sacrasque
secures
Praculcare , ac ludibrio sibi habere
videtur. a*

a Daar is zekere verborge kracht , die de menschelijke dingen verplet en vernietigt , en die d' ydele prachts der Overbeits bundelen en wrede bijlen scheidt onder de voeten te treden , en te bejpoeten.

En het schijnt dat het geval soms tijts de leste dag van onz leven in de gezette ogenblik belaaft , om haar macht hier in te tonen , namelijk dat het in een ogenblik het geen omwerpt , 't welk het in lange jaren opgebout had : en het doet ons met Laberius uitroepen : *Ik heb in deze enige dag meer geleeft , dan ik te leven had.*

In dezer voegen kan dit goed bericht van Solon met grote reden genomen worden. Maar dewijl 't een Wijsbegerige is , by de welk de gunsten en ongunsten van 't geval niet de plaats van geluk en ongeluk bekleeden , en dewijl de grootheden en mogentheden toevallen zijn , die weinig van staat verschillen , zo vind ik waarschijnlijk dat hy veerder heeft gezien , en dat hy heeft willen zeggen , dat dit-zelfde geluk onzes levens , 't welk van de gerustheit en vernoeging van een welgebore geest , en van de vastigheid en verzekering van een geregeld ziel afhangt , nooit aan de mensch toegëigent moet worden , voor dat men hem het leste bedrijf van het blijspel , en zonder twijffel het moeijelijkste , heeft zien spelen. In al 't overige kan een geveinsde schijn plaats hebben. Of deze treffelijke redeneringen der Wijsbegeerte zijn alleenlijk in de schijn in ons ; of d' ongevallen , ons niet levendig treffende , geven aan ons verlos van altijteen bezadigt aangezicht te vertonen. Maar in deze lesterol van de doot en ons heeft de veinzing geen meer plaats. Men moet dan recht uit spreken. Men moet dan het goede en zuivere , dat op de gront van 't vat legt , tonen.

Nam vera voces tum demum pectore
ab imo

Laurens lib. 3.

Ejiciuntur, & eripitur persona, manet res. a

De dag des doots de meester, die van onzen leven oordeelen zal.

Daar ziet gy waarom alle d' andere werken onzes levens aan deze leste trek geproeft en gekeurt moeten worden. Deze dag is als de meester van d' anderen; deze dag is de rechter van alle d' anderen. *Dit is*, zegt een Oude, *de dag, die van alle mijn voorgaande jaren oordeelen zal.* Ik geef de proef van de vrucht mijner oeffeningen aan de doot over. Wy zullen daar zien of mijn redenen my uit de mont, of uit het hart komen. Ik heb veel gezien, die door hun doot hun geheel leven of wel of qualijk geächt maakten. Schipio, Pompejus schoonvader, wel stervende, verbeterde daar door het quaad gevoelen, 't welk men tot aan die tijd van hem gehad had. Epaminondas, gevraagt zijnde wie van drie hy meest achtte, Chabrias, Isikrates, of zich zelf, antwoordde: *Men moet ons zien sterven, eer men iets daar af besluiten kan.* En zeker, men zou hem veel van zijn eer onttrekken, zo men hem

Voorbeelden in Schipio.

en Epaminondas,

a Want dan komen 'er ware woorden uit de gront van 't hart voort; het momentig word afgenomen, en de zaak blijft.

zonder d' eer en grootheit van zijn einde schatte en opwoog. God heeft hem gewilt gelijk hy hem belieft heeft. Maar in mijn tijd zijn drie de schrikkelijkste menschen in alle gruweligheden des levens, en d'onëerlijksten, die ik gekent heb, een geregelde doot gestorven, die in alle omstandigheden de volmaaktheit scheen te bereiken. Hy is van de brave en gelukkige doden. Ik heb 'er een gezien de draat van een voortgang van wonderlijke vordering, en in 't grootste van zijn aanwas, met zulk een heerlijk einde affnyden, dat naar mijn oordeel d' eierzuchtigste en kloekmoedigste voorneemens van de geen, die storf, niets hadden, dat zo hoog en treffelijk was, als hun afbreeking. Hy quam, zonder derwaarts te gaan, ter plaats, daar hy naar trachtte, met groter eer en deftigheit, dan hy begeren en verhoppen kan, en voorquam, door zijn val, de macht en de naam, daar hy door zijn loop naar trachtte. In 't oordeel over eens anders leven aanmerk ik altijd hoe 't met zijn einde gegaan is; en een der voornaamste oeffeningen van mijn leven is dat het wel gegaan is, dat is gerustelijk en in stilte.

Zeer voormaakte doden van drie gruwelijke menschen.

Dat Filosoferen, of wijsheit betrachten is te leren sterven.

Negentiende H O O F T D E E L.

De wellust het doelwit van de deucht; wat het betekent. De verächtting van de doot een voornamste veldnaam des deuchts. De doot onvermijdelijk, en zijn vrees ydel. Doot een rampspoedig voort by de Romainen. De doot overvalt ons op verscheide wijzen; Voorbeelden in verscheide Grotten. Pijnlijke gedachten tegen de doot onnut. Nuttigheit van de kloekmoedige gedachten

door

daar tegen. Voorbereiding ter doot nootzakelijk. De doot niet zo lastig als hy schijnt. Sokrates geestige antwoord. De doot te bevenen is dwaasheit; en hy is een deel van d' ordening des werrelts. Niemand heeft over de doot te klagen. Waarom de doot met bitterheit vermengt. Verscheidenheit van de gedaante des doots; waar uit zy spruit.

Wat Filoso-
fen of
wijsheit be-
trachten is

Icero zegt dat Filosoferen, of wijsheit betrachten niets anders is, dan zich ter doot te bereiden; om dat d' oefening en beschouwing onze ziel enigzins buiten ons zelve trekken, en haar buiten 't lighaam bezich houden, 't welk enige leerling-schap en gelijkenis van de doot is; of om dat alle de wijsheit en redeneering des werrelts op dit punt neervalt, namelijk aan ons te leren niet voor 't sterven te vrezen. En zeker, of de reden beuzelt, of zy moet alleenlijk op onze vernoe-ging doelen, en alle haar arbeit hier op uitstrekken, te weten tot ons te doen wel en op onz gemak te leven, gelijk de heilige Schrift zegt. Alle de meningen en gevoelens des werrelts komen hier op uit, dat het vermaak onz doelwit is, schoon zy verscheide middelen daar toe aansaan; andersins zou men hen voort verdrijven. Want wie zou naar de geen luisteren, die onze komter en ongemak tot zijn einde oprechten en vaststellen zou? De twisten en verschillen der Wijs-begerige aanhangen bestaan in dit stuk alleenlijk in de woorden. Laat ons deze zeer scherpzinnige beuzelingen overloep. Men vind hier in meer hardnekkigheid en krijgelheit, dan aan een zo heilige oefening en belijdenis behoort. Doch wat rol de mensch aanneemt, hy speelt altijd de zijne daar onder. Zy mogen zeggen wat zy willen; in de deucht zelf is de wellust het uiterste gemerk van

Het ver-
maak het
enig doelwit
der men-
schen.

onz doelwit. Ik heb vermaak in hun oren met dit woort, 't welk hen zo zeer tegen de borst is, te treffen. En indien het enige opperste geneucht, en overmatige vernoeuing betekent, zo past het beter, tot de bystant van de deucht, dan tot enige andere bystant. En om dat deze wellust vrolijker, sterker, machtiger en mannelijker is, zo is zy 'er niet dan ernstelijker wellustig af; en wy behoren aan haar de naam van gunstiger, zoeter en naturelijk vermaak, te geven, niet die van de strengheit, daar meê wy haar genoemt hebben. Indien, deze andere slechter wellust deze schone naam verdiende, zo zou dit in famendeling, en niet by voorrecht wezen. Ik vind haar niet zo zuiver van ongemakken en tegenheden, als de deucht is. Behalven dat haar smaak slechts een ogenblik duurt, en glibberig en vergankelijk is, zo heeft zy haar wakingen, vasten, arbeit, zweet en bloet. Daar by zijn bezonderlijk haar driften op zo velderhande wijzen scherp en pijnelijk, en zy heeft zulk een plumpe zadheit aan haar zijde, dat zy even machtig als 't berou is. Wy hebben hier in groot ongelijk, dat wy achten dat haar ongemakken aan haar tot een prikkel en faus aan haar zoetheit dienen, gelijk in de natuur het tegendeel door zijn tegendeel levendig en krachtig gemaakt word: en ook hier in, dat wy zeggen, als wy tot de deucht komen, dat gelijke gevolgen en zwa-righeden haar drukken, en haar streng

Wat het be-
tekent dat
de wellust
het doelwit
van de
deucht is.

en

en ontzegankelijk maken. Daar in tegendeel zy veel eigentlijker, dan aan de wellust, het goddelijk en volmaakt vermaak, 't welk zy ons toefchikt, verëdelen, wetten en verheffen. Zeker, de geen is haar bywoning onwaardigh, die zijn kosten tegen haar vruchten opweegt, en noch d'aangenaamheden, noch 't gebruik daar af keur. De genen, die ons voorhouden dat haar opspeuring kommerlijk en lastig, en haar genieting aangenaam is; wat zeggen zy ons daar door, dan dat zy alijt onàngenaam is? want wat menschelijke middel quam ooit tot haar genieting? De volmaaktsten zelven hebben zich wel vernoegt gehouden met daar naar te trachten, en haar te naderen, zonder haar te bezitten. Maar zy bedriegen zich, dewijl de najaging van alle de geneuchten, die wy kennen, aangenaam is. D'aanvang en 't bestaan aard naar de hoedanigheid van de zaak, daar zy op ziet: want zy is een groot deel van 't uitgewerke, en heeft mede van des zelfs zelfständigkeit. 't Geluk, en de zaligheid, die in de deucht blinkt, vervullen al 't geen, dat daar aanbehoort, en haar toegangen tot aan d'eerste ingang, en uitterste afpaling. Nu, een der voornaamste weldaden van de deucht is de verächting des doots; een middel, die ons leven mer een zachter gerustheit verzorgt, en die ons een zuivere en lieffelijke smaak daar af geeft, zonder de welk alle andere wellust uitgeblascht is. Daar ziet gy waaröm alle de regelen op dit lid malkander ontmoeten, en te zamen komen. En hoewel zy alle ook met een gemeen verdach ons geleiden tot de droefheit, armoede, en d'andere ongevallen, die 't menschelijk leven onderworpen is, te verächten, zo is 't echter niet met een

gelijke vlijt en naestigheid, zo om dat de toevallen niet van zodanige noorzakelijkheid zijn, om dat het meeste deel der menschen hun leven overbrengt, zonder armoede te gevoelen, en enigen ook zonder gevoel van pijn en ziekte, gelijk Xenofilus de Zangkunstenaar, die hondert en zes jaren lang in een volkome gezontheit leefde; als ook om dat, ten ergsten genomen, de doot, als 't ons believen zal, een einde kan maken, en aan alle andere ongevallen de draat affnijden. Maar wat de doot aangaat, hy is onvermijdelijk.

*Omnes eodem cogimur, omnium
Versatur urna, serius ocius
Sors exisura, & nos in eter-
Num exilium impositura cymba. a*

En dieshalven, indien de zelfde vrees in ons ontfteekt, zo is hy een gedurige stoffe van pijn, en die men geensins verlichten kan. Daar is niet een plaats van de welke de doot niet kooft. Wy mogen zonder ophouden ons hoeft herwaarts en derwaarts keren en dragen, als in een verdacht lant. Hy is byna gelijk de

De doot
onvermij-
delijk.
Heras. Car-
min. lib. 2.
Od. 3.

Cicero. de Fi-
steen, die alijt boven Tantalus hoest
lib. 1.

--- non Siculae dapes
Dulcem elaborabunt saporem :

Heras. Car-
min. lib. 3.
Od. 1.

a Wy worden alle van een zelfde ge-
dreeven. Yder heeft zijn lot in de kist :
het zal of vroeg of spade daar uit komen,
en ons tot een eeuwige balling schap in de
schuit zetten.

Non

De deucht
door zu-
zigheden
verëdelt.

De veräch-
ting des
doots een
der voor-
naamste
weldaden
van de
deucht.

*Non avium, citharæque cantus
Sonnium reducens. a*

Meent gy dat zy zich daar over kunnen verheugen? en dat het eindelijk ooggemerk van hun reis, geduriglijk voor hun ogen zijnde, hen niet de smaak van alle deze aangenaamheden bederven en onsmakelijk gemaakt heeft?

*Claud. in
Russ. lib. 2.*

*Audis iter, numeratque dies, spatio-
que viarum*

*Metitur vitam, torquetur peste fu-
tura. b*

De doot
een noot-
zakelijk
vooraerp
van onz
ooggemerk.

De doot is het doelwit van onze loopbaan. Deze is het nootzakelijk voorwerp van onz ooggemerk. Indien de zelfde ons verschrikt, hoe is 't mogelijk een tref zonder koorts voort te gaan? De hulpmiddel van 't gemeen volk is, niet daar op te denken. Maar uit welke beestelijke plompigheid kan zulk een grote verblintheit in de menigte voortkomen? Men moet hen de wagen voor de paerden doen spannen,

*Qui capite ipse suo instituit vestigia
retro. c*

't Is geen wonder dat hy zo dikwijls in de strik gevangen word. Men maakt onze lieden bevreesd, als men de doot slechts noemt; en het meeste deel kruist zich over deze

a *De gerechten van Sicilien zullen geen zoete smaak in hem veroorzaken; het gezang der vogelen, en de klank van de cijter zullen hem niet meer tot slaap brengen.*

b *Hy vraagt naar de weg, en stelt de dagen. Hy meet zijn leven naar de lengte der wegen, en word van d' aanstaande pest gepijnigt.*

c *Die, zijn hoofs achterwaarts gekeert, zijn weg vervordert.*

naam, als of zy de duivel hoorden noemen. En dewijl in de Testamenten en tuiterste Willen gewach van de doot gemaakt word, zo denk niet dat zy zich daar toe zullen begeven, voor dat de Geneesmeester hun dootvonniss uitgesproken heeft. En God weet met wat goed verstant zy 'het zelfde in de pijn en vrees maken. En dewijl deze naam al te ruwelijk d'oren trest, en dit woort den Romainen rampspoedig scheen, zo hadden zy geleert het zelfde zachter uit te spreken, of met omschrijving van woordente vertonen. In plaats van hy is doot, zeggen zy, hy heeft opgehouden te leven, hy heeft geleest. Indien dit leven is, zy vertroosten zich, schoon het voorby is. Wy hebben 'er onz *Wylen Meester Jan* af ontleent. Misschien is 't, gelijk men zegt, de tijt is 't gelt waerdig. Ik wierd tusschen elf en twaalf uren op de middag, op de leste van Sprokelmaant, in 't vijftienhonderd drieëndartigste jaar, gelijk wy nu rekenen, en terwijl het jaar met Loumaant begint, geboren. Daar zijn even vijftien dagen verlopen dat ik negenëndartig jaren bereikt heb. Ik moet ten minsten noch zo veel hebben. Ondertusschen zou 't zotheit zijn, zich met de gedachten van een zaak, die zo verre af is, te bemoejen. Maar hoe! de jongen en ouden verlaten 't leven op een zelfde wijze. Niemand vertrekt anders uit de werrelt, dan als of hy 'er even in getreden was. Wijders, daar is niemant, zo zwak en kreupel hy ook is, die, zo lang hy Mathusalem voor hem ziet, niet denkt dat hy noch twintig jaren tijt tot leven heeft. Arme zot, als gy zijt, wie heeft u de tijt van uw leven vastgestelt? Gy bout op de vertellingen der Geneesmeesters. Zie eer-

Doot een
rampspoedig
woort
by d. Ro-
mainen.

Yder meent
dat hy noch
lang leven
zal.

der op d' uitwerking en ervarenheit. Gy leeft, volgens de gemene fleur der dingen al van over lange tijd door een bezondere gunst. Gy zijt de gewone palen van te leven al voorby. Wilt gy weten of het waar is? Tel de genen, die van uw kennis zijn. Hoe veel zijn 'er gestorven, die niet tot uw ouderdom zijn gekomen? ja meer, dan de zelfde bereiken hebben. Tel de genen op, die hun leven door hun daden en gerucht vermaart hebben gemaakt: ik wil wedden dat men meer vind, die voor, dan na de vijfendertig jaren gestorven zijn. 't Is gantsch redelijk en godvruchtiglijk, dat men een voorbeeld aan de Menschheit van Christus onze Zaligmaker neemt. Hy eindigde zijn leven met de drieëndertig jaren. De grootste mensch, die slechts een mensch was; te weten Alexander, storf ook in deze tijd. Hoe veel wijzen en middelen van 't overvallen heeft de doot?

De doot overvalt ons op verscheide wijzen. Horat. Carmin. lib. 2. Od. 13.

*Quid quisque vitæ, nunquam homini satis
Caustum est in horas. a*

Voorbeeld in verschelde Grozen.

Ik stel de koorts en zijdween ter zijden. Wie zou ooit gedacht hebben dat een Hertog van Bretaigne in't gedrang versikt zou worden, gelijk de geen in d' intrê van Paus Klemens, mijn gebuur, te Lyons? Heeft men niet een van onze Koningen in 't spelen zien doden? Storf een van zijn voorouders niet door d' aanloop van een varken? Eschylus, met de val van een huis gedreigt, houd zich vergeefs in d' ope lucht. Hy word van 't schilt eens Schiltpats verplet, dat een arent in de lucht uit zijn poeten viel. Een ander storf van een

a Een mensch is nooit genoeg zeker van 't geen, dat hy der uur mijden moet.

driëëndertig; en een Kaizer van een schrapje met de kam, terwijl hy zijn hair keerde. Emilius Lepidus, met zijn voet tegen de drumpel van zijn deur aan gestoten hebbende, wierd van de doot wechgerukt; en Aufidius om dat hy, ingaande, tegen de deur van de Raatkamer gestoten had. De Schout Kornelius Gallus, Tigellinus, hoofd van de lijfswacht te Rome, Lodewijk, de zoon van Guido de Gonzage, Markgraaf van Mantua, en, tot noch erger voorbeeld, Speusippus de Platonische Wijsbegeerige, en een van onze Pauzen storven in de schoot der vrouwen. D' arme Bebius, rechter zijnde, wierd, terwijl hy uitsfel van acht dagen aan een pleiter gaf, zelf aangetast, vermits zijn tijd van te leven verstreken was. Terwijl de Geneesmeester Kajus Julius bezich was met eens anders ogen te strijken, quam de doot, die vooraltijd zijn eige ogen sloot. Indien 't my geoorloft is een mijn broeder hier by te voegen, de Hooftman S. Martyn, drieëntwintig jaren oud zijnde, en alreê proeven genoech van zijn dapperheit getoont hebbende, ontving, terwijl hy in de kaatsbaan speelde, de slag van een bal, die hem een weinig boven 't rechter oor trof, zonder dat men blij van kneuzing, of quetsing kon merken. Hy hield daarom niet eens op, maar kaatste al voort. Doch vijf of zes uren daar na storf hy van een beroertheit, die deze slag in hem verdoorzaakte.

Dewijl deze voorbeelden zo dikwijls en geduriglijk voor onze ogen zweven, hoe is 't dan mogelijk dat men zich van de gedachten op de doot ontsaan kan, en dat hy ons niet vaden ogenblik by de hals schijnt te vatten? Wat is 'er my aan gelegen, zult gy tot my zeggen, hoe 't zy, zo men

Kommer-
lijke ge-
dachten
tegen de
doot onnur.

men slechts daar over niet bekommert is: Ik ben met van dit gevoelen. Indien men zich op enige wijze voor de slagen kon beschutten, ik zou zulks niet weigeren, alwaar 't onder een kalfshuit: want het is my genoeg mijn leven op mijn gemak te slijten. Ik neem het schoonste spel, dat ik my geven kan, hoe weinig roemrijk het ook is, en schoon het ook weinig tot een voorbeeld kan verstreken.

- - - *praeulerim delirus inersque
videri.*

*Dum mea defleat malam, vel de-
nique fallam,*

Quam sapere & ringi. a

Maar 't is zotheid, dat men denkt door deze middel daar toe te komen. Zy gaan, zy komen, zy draven, zy dansen; geen tijding van de doot. Dat alles gaat wel. Maar als de doot ook kooft, en hen, of hun vrouwen, kinderen en vrienden aantast, en hen op hun zwakste, en daar zy bloot zijn, bezorgt; van wat pijnen, gekrijt, razerny en wanhoop worden zy dan gepant? ziet men ooit wel iets, dat zo nedergeworpen, verandert en verbaaft is. Men moet 'er intjts in verzien. Deze beestelijke onachtzaamheit, zo zy plaats in een verstandig man kan hebben, 't welk ik geheel onmogelijk vind, verkoopt haar waren al te dier aan ons. Indien 't een vijant was, die men mijden kon, zo zou ik raden wapenen van de bloedigheit te lenen; maar dewijl dit niet kan geschieden, vermits hy ons zo wel betrapt terwijl wy vluchten, en ons blohartig, dan als eerlijke lieden betonen:

a Ik zou liever onkundig en dwaas willen schijnen, zo mijn gaden, my bebaagden, of my bedrogen, dan wys zijn, en morren.

Nempe & fugacem persequitur virum Horat. Cas-
Nec parcat imballis iuventa min. lib. 3.
Papiribus, timidoque tergo. b Od. 2.

en vermits geen dikte van borsthar-
nas ons beschut,

Ile licet ferro cautus se condat in Propert.
ere, lib. 3.

Mors tamen inclusum protrahet in de Eleg. 17.
caput. c

zo laat ons leren hem staande voet tegen te staan, om tegen hem te strijden. En om te beginnen hem van zijn grootste voordeel tegen ons te beroven, zo laat ons een weg inslaan, die geheel van de gemene verscheiden is. Laat ons de vreemdigheid daar af wechneemen. Laat ons met hem omgaan, en gewent worden. Laat ons niet zo dikwijls in 't hoofd hebben, als de doot. Laat ons alle ogenblikken de zelfde aan onze inbeelding, en met alle gedaanten vertonen. Laat ons op de stronkeling van een paert, op de val van een tegel, en op de minste steking van een spelt dikwijls herkaauwen: Hoe, zou dit de doot zelf zijn? Laat ons daar op ons verharden, en onze poging doen. Laat ons in de vier-tijden en vreucht altijd deze reugel der geheugenis van onze staat gevoelen; en laten wy ons niet zo zeer tot het vermaak laten vervoeren, dat ons niet somtijts in geheugenis kooft, op hoe veelderhande wijzen deze onze blijfchap voor de doot ten doel staat, en met hoe veel bestormingen hy ons dreigt. In dezer voe-

b *Wants hy vervolgt ook de man, die vlucht, en verschoont niet de benen, en de bloede ring van d' onstrydbare jonkheit.*

c *Hoewel hy zich voorzichtiglijk in 's yzer en staal bedekt, zo zal echter de doot zijn bedekt en bestote hoofs van daar te voorschijn trekken.*

Voorbeeld
der Egypte-
naars.

gen deden d' Egiptenaars, die in 't midden van hun maaltijden, en in hun best onthaal een uitgedroogt geraamte van een mensch voor zich deden brengen, om aan de genoden tot waarfchouwing te dienen.

Horat. lib. 2.
Epistol. 4.

*Omnia crededicia tili diluxisse sup-
premun.*

*Crata superueniet, quae non sperabi-
tur hora. a*

Nuttigheid
van de ge-
dachten des
doots.

't Is onzeeker waar de doot ons verwacht: laat ons haar overal verwachten. De voorbedenking van de doot is een voorbedenking van de vytheit. De geen, die geleert heeft te sterven, heeft afgeleert te dienen. Daar is geen quaat in 't leven, namelijk voor de geen, die wel begrepen heeft dat de beroving en derving van 't leven geen quaat is. De wetenschap van te sterven bevrijd ons van alle onderwerping en dwang. Paulus Emilius antwoordde aan de geen, die van deze elendige Koning van Macedonien zijn gevangen aan hem gezonden wierd, om van hem te verzoeken dat hy hem niet in zegepraal zou voeren: *Dat hy dit verzoek aan zich zelf doe.* Zeker, indien de natuur niet een weinig de hant leent, zo kunnen de kunst en naerftigheit niet veel in alle dingen vorderen. Ik ben uit my zelf niet mijmerig, maar diep denkende. Daar is niets, in 't welk ik altijd meer bezich ben geweest, dan in de gedachten en inbeeldingen des doots, zelfs in d' ongebondenste tijt van mijn leven.

Catull.

*Fucundum cum aetas florida ver age-
ret. b*

a Geloof dat yder dag u als de leste toefchijnt. D' uur, die men niet verhoopt, zal u zeer aangenaamelijk overkomen.

b Toen mijn bloejende jaren in d' aangename Lenten van mijn leven waren.

By de Juffrouwen, en in de spelen dacht my by my zelf dat zodanig een bezich was met enige ergwaan, of met d' onzeekerheit van enige hoop te verduwen, terwijl ik my bezich hield met op d' een of d' ander te denken, die, in de scheiding uit gelijk spel, met een hoofd vol ydelheit, liefde en vermaak, gelijk ik, in de voorstaande dagen van een hete koorts aangetast, en van de doot wechgerukt was; en terwijl dit geduriglijk in mijn oren klonk:

*Fam fuerit, nec post unquam revo-
cari licebit. c*

Lucret. lib.
5.

Mijn aangezicht wierd van deze gedachten niet meer, dan van anderen, gerimpelt. 't Is onmogelijk dat wy in 't begin niet de nepen van zodanige gedachten en inbeeldingen gevoelen: maar zy worden zonder twijffel tam gemaakt met hen lang te handelen en t' overwegen. Anderfius, wat my aangaat, ik zou in gedurige schrik en verbijftering zijn: want geen mensch mistroude ooit zijn leven meer: en geen mensch maakte ooit minder staat op zijn durring. De gezontheit, die ik tot heden toe zeer krachtig heb genoten, en die my weinig afgebroken heeft geweest, verlangt niet mijn hoop daar af, en de ziekten doen my geen korter hoop daar in hebben. My dunkt dat ik yder ogenblik wechfnap. Ik herhaal t' elkens by my zelf: Al 't geen, 't welk in een ander dag kan geschieden, kan ook heden gebeuren. Zeker, de gevarelijkheden en noden doen ons weinig of niet onz einde nader komen. Indien wy gedenken dat'er, behalven dit ongeval, 't welk ons meest schijnt te dreigen, noch veel

De doot is
ons overal
naby.

c Hy heeft geweest; men zal hem nooit weer kunnen roepen.

dui-

duizenden van andere toevallen boven ons dooft hangen, wy zullen bevinden dat wy, gezont of koortfig, op zee of in huis, in de strijt, of in rust, overal even na aan de doot zijn. D'een is niet brozer dan d'ander, en niemant meer voor zich verzekert tegen de morgen. Alle tijt schijnt my kort om 't geen te volèndigen, dat ik voor mijn sterven te doen heb, alwaar 't slechts een uur werks.

Iemant, eens mijn briefjes deursnuffelende, vond 'er een bericht van 't geen, 't welk ik wilde dat na mijn doot gedaan zou worden. Ik zeide tot hem, gelijk 't ook waar was, dat ik, niet meer dan een mijl van mijn huis, en gezont en wel te pas zijnde, my gehaalt had om zulks te schrijven, om dat ik niet zeker was dat ik weêr 't huis zou komen. Ik, als de geen, die geduriglijk met mijn gedachten bezich ben, en hen by my zelf overweeg, ben 't alle tijden omtrent het geen voorbereid, dat ik het wezen kan; en d' overkoomt van de doot zal niets, dat nieu is, aan my verwittigen. Men moet altijd, zo veel als in ons is, gelaerst, en vaerdig om te vertrekken zijn, en bovenal bezorgen dat men dan alleenlijk met zich zelf te doen heeft.

Horat. Carm. lib. 2. Od. 16.

Quid brevi fortes jaculamur ævo
Multa? a

De voorbereiding ter doot nootzakelijk.

Want wy zullen 'er werks genoeg hebben, al kooft 'er niet meer by. D'een klaagt heftiglijk over de doot, om dat hy hem de voortgang tot een treffelijke verwinning afsnijdt, d'ander om dat hy vertrekken moet eer hy zijn dochter uitgehuwt, of 't onderwijs van zijn kinderen opgestelt heeft. D'een klaagt over 't ge-

a Waarom trachten wy naar veel, die voor een korte tijt sterk zijn.

zelschap van zijn gemalin, d'ander van zijn zoon, als het voornaamste vermaak van zijn wezen. Ik ben nu, God dank, in zodanig een staat, dat ik, zonder ergens rouwig over te zijn, vertrekken kan als 't hem believen zal. Ik maak my overal los. Ik heb nu van yder mijn afscheit genomen, behalven van my zelf. Geen mensch bereid zich ooit oprechtelijker en volkomentlijker tot de werrelt te verlaten, en ontslaat zich nooit algemeen daer af, dan ik meen te doen. De doodste doden zijn de gezondsten.

- - - miser ò miser, ajunt: omnia
adentis Lucret. l. 6. 3.

Una dies infesta mihi tot præmia
vix: b

en de bouwer zegt:

- - - manant opera interrupta, mi- Virgil. Æ-
neid. lib. 4.

Murorum ingentes. c

Men moet geen werk, dat zo lang duren zal, voorneemen, of ten minsten niet met dat oogmerk van te krijgelen om het einde daar af te zien. Wy zijn tot bezigheid geboren.

Cum moriar, medium solvar & inter
opus. d Ovid. Am.
lib. 2. Eltg.
10.

Ik wil dat men werk en bezich zy, en dat men de plichten van 't leven zo veel verlangt, als men kan; en dat de doot my vind terwijl ik mijn koolpoot; maar zonder my met de zelf-

b Elendige, ò elendige, zeggen zy: een rampzalige dag berooft my van alle de vergeldingen des levens.

c De werken, en de muren, tot een schrikkelijke hoogte op gehaalt, blijven steken.

d Als ik sterf, zal ik in 't midden van 't werck wech gehaalt worden.

de te bekreunen, en noch minder met
 in zijn tuin onvolmaakt te verlaten. Ik
 zag een sterven, die, op zijn uiterste
 leggende, geduriglijk klaagde, om
 dat zijn nootlot de draat van zijn
 Historie afstreed, die hy aan de vijf-
 tiende of zestiende van onze Konin-
 gen onder handen had.

Lucret, lib. 3

*Ilud in his rebus non addunt, nec sibi
 earum
 Iam desiderium verum superinsides
 una. a*

Men moet zich van deze gemene
 en schadelijke zeden en gewoonte,
 ontlasten. Gelijk men onze kerkho-
 ven aan de kerken, en in de plaatsen
 der stat, die meest begaan worden,
 gemaakt heeft, om, zeide Lykurgus,
 het slechte volk, de wijven, en de
 kinderen te gewennen tot niet ver-
 baast te worden als zy een doot
 mensch zien, en op dat deze gedurige
 vertoning van benen, graven en uit-
 vaarten ons van onze staat verwittri-
 gen zou?

Sil. Ital. lib.
 11.

*Quin etiam exhilarare viris convivia
 cede
 Mos olim, & miscere epulis spectacula
 dira.
 Certantum ferro, saepe & super ipsa
 oadentum
 Poenula, respersis non parco sanguine
 mensis. b*

a Zy vroegen'er in deze dingen dit
 niet by, noch dat de begeerte van deze
 dingen gezamenlijk in u ophoud.

b Eerwijts was'er ook een gewoonte
 van de mannen in de maaltijden met
 dootslagen te vermaken, en schrikkelijke
 vertoningen onder de gastrijzen te men-
 gen. De zafelen wierden dikwijls van
 't bloet den genen, die met het staal stre-
 den, en op de kroezen nedervielen, over-
 stort.

En gelijk d'Egiptenaars in hun maaltijden
 aan d'omstanders een groot
 beelt van de doot deden vertonen,
 des doots van d'Egip-
 tenaars in
 hun maaltijden ver-
 toont.

namelijk door een, die daar beneffens
 riep: Drinkt en verheugt u, want als
 gy doot zijt, zult gy zodanig wezen;
 zo heb ik ook voor een gewoonte ge-
 nomen, de doot niet alleenlijk in de
 gedachten, maar ook geduriglijk in
 de mont te hebben. Daar is niets,
 naar 't welk ik zo gaerne verneem,
 als naar de doot der menschen, en wat
 redenen, wat aangezicht en gelaat zy
 gehad hebben. In de Historien is ook
 geen plaats, op de welk ik zo nau-
 keuriglijk merk. Hier verschijnt tot de
 vervulling mijner voorbeelden, en
 hier blijkt dat ik grote trek tot deze
 stoffe heb. Indien ik een maker van
 boeken was, ik zou een lijst maken,
 die van verscheide doden begonnen
 was. De geen, die den menschen
 leerde te sterfen, zou hen ook leren te
 leven. Dicearchus maakte'er een ge-
 lijke lijst af, maar tot een ander en
 niet zo nut einde. Men zal tot my
 zeggen dat de daat de gedachten zo
 verre overtreft, dat'er geen zo tref-
 felijke schermakant is, die niet se
 kort schiet, als men hier toe kooft.
 Laat hen die zeggen: de voorbeden-
 king geeft zonder twijffel groot voor-
 deel. Wijders, is dit niets-t'achten,
 dat men ten minsten tot daar toe son-
 der schrik en koorts geraakt? Dat
 meer is, de natuur zelve leent ons de
 hant, en geeft ons moed. Indien't
 een korte en geweldige doot is, zo
 hebben wy geen tijt om daar voor te
 vrezan. Indien't anders is, zo be-
 merk ik dat ik, naar mate dat ik die-
 per in de ziekte geraak, naturelijk eni-
 ge afkeer van't leven krijg. Ik bevind
 dat ik meer werk heb om tot sterfen
 te besluiten als ik pezoat ben, dan als
 ik enige koorts heb. En dewijl ik niet
 meer

Voorbeden-
 king op de
 doot zeer
 voorderslijk.

meer zo vast aan de geneuchten van 't leven gehecht ben, om dat ik 't gebruik, en 't vermaak daar af begin te verliezen, zo aanschou ik van daar de doot met een gezicht, dat veel minder verschrikte is. Dit doet my verhoppen dat, hoe ik wijder van 't leven afga, en de doot nader komt, ik ook lichtelijker de koop van hun wisseling zal können maken. Even gelijk ik in veel andere voorvallen het geen, dat Cesar wegt, beproeft heb, namelijk dat de dingen zich dikwijls veel groter van verre, dan van naby aan ons vertonen; zo heb ik bevonden dat ik, geant zijnde, een veel groter afschrik van de ziekten had, dan toen ik hen beproefde. De vreucht, daar ik in ben, het vermaak, en de kracht, die ik geniet, doen my d' andere stant zo ongelijk met deze schijnen, dat ik door mijn gedachten en inbeelding deze ongemakken wel de helft groter maak, en hen veel zwaarder begrijp, dan ik hen bewind, als ik hen op de schouders heb. Ik hoop dat het in de doot ook dus met my zal gaan. Laat ons in deze gewone veranderingen en omkeeringen, die wy lijden, bezien, hoe de natuur ons van 't gezicht van onz verlies en verëgering berooft. Wat heeft een oud man van de kracht zijner jonkheit, en van zijn voorgaande leven over behouden?

Indien wy eensklaps daar toe vervielen, ik geloof niet dat wy machtig zouden zijn om een zodanige verandering te verdragen. Maar dewijl wy door zijn hant allengs, en als by trappen, gelijk ongevoelig, van een schuinche hoogte afgeleid worden, zo wentelt hy ons in deze elendige staat, en maakt ons daar in tam. Wy gevoelen dieshalven geen schokking, als de jonkheit in ons sterft; 't welk in der daat en waarheit een harder doot is, dan de volkome doot van een quijnend leven, en ook van d' ouderdom zelf; vermits de sprong van een qualijk zijn tot een niet zijn niet zo grof en groot is, als van een zoet en bloejend wezen tot een pijnelijk en smartig wezen. Een krom en geboge lichaam heeft minder kracht om een last te dragen. Desgelijks is 't ook met onze ziel gesteld. Men moet haar oprechten, en tegen 't geweld van deze tegenstrever oppieffen. Want gelijk het onmogelijk is dat zy zich tot rust begeeft, terwijl zy de zelfde vrees; maar indien zy zich daar tegen verzekert, zo mag zy zich beroemen ('t welk als een zaak is, die de menschelijke staat overtreft) dat het onmogelijk is dat d' ongerustheit, de pijn, en de vrees de minste ongeneucht in haar kan vesten.

Wy sterven allengs.

D' overgang van gezondheid tot ziekte erger, dan van ziekte tot de doot.

De doot niet zo lastig 't achten, als hy wel schijnt.

Cero. Gal. lib. 1.

Hæc sanibus vitæ portio quanta manet! a

Cesar antwoordde zeer vermakkelijk aan een kreupel en afgeleest krijgsknecht, die op de straat hem om verlof van zich te doden quam verzoeken, toen hy, zijn sokkend gelaat aanziende, tot hem zeide: En hy, want gy moet in 't leven te zijn?

a *Acht hoe klein gedeelte van 't leven blijft voor d' ouden overig.*

*Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida, neque Ausfer
Dux inquieti turbidus Adria
Nec fulminantis magna Iovis manus. b*

b *Het aangezicht van de tegenwoordige Dwingelans treft niet zijn bestandig gemood, noch ook de zuide wins, een ongestuimige beweging van d' ongerustige Adria, noch de grode hant van de blinende Jupiter.*

Horat. Carm. lib. 3. Od. 3.

Zy

Zy is meesteres van haar hartstochten en begeerlijkheden, meesteres van de behoefte, schaamte, armoede, en van alle d'andere smadigheden van 't geval geworden. Laat ons, zo wy kunnen, dit voordeel bekomen. Hier is de ware en opperste vryheit, die aan ons middelen geeft om met het geweld en onrecht te spotten, en de gevangenen en boeven uit te lachen.

Horat. lib. 1. - - - - in manicis &

Epistol. 16. *Compedibus, seruo te sub custode tenebo.*

Ipse Deus simul atque volui, me solvet: opinor,

Hoc sentis, moriar, mors ultima linea rerum est. a

De verachting des levens de zekerste grontvest van onze godsdienst.

Onze Godsdienst heeft geen zekkerder menschelijke grontvest gehad, dan de verachting des levens. D'overweging der reden nodigt 'er ons niet alleenlijk toe. Want waarom zouden wy vrezten een ding te verliezen, 't welk, verloren zijnde, niet beweent mag worden? Maar ook, dewijl wy van zo veelderhande doden bedreigt worden, is 't dan geen groter quaat hen alle te vrezten, dan een daar af te verdragen? Wat is 'er aan gelegen wanneer het zijn zal, dewijl hy onvermijdelijk is? Sokrates antwoordde aan de geen, die tot hem zeide; de dartig dwingelanden hebben u ter doot verwezen: maar de Natuur hen. Wat zotheit is 't dat wy ons zelve op d'ogenblik van d'overgang tot bevrijding van alle pijn, pijnigen en quellen? Gelijk onze geboorte ons de geboorte van alle dingen aangebracht heeft, zo zal ook

a Ik zal u onder strenge wacht gebonden en geboeit houden. God zelf zal my, zo haast als ik wil, verlossen. Ik acht dat hy dit meent; ik zal steruen. De doot is 't uiterste van alle dingen.

de doot van alle dingen ons onze doot aanbrengen. 't Is dieshalven gelijke dwaasheit hierom te wenen, dat wy niet over hondert jaar zullen leven, als om dat wy niet over hondert jaren geleefd hebben. De doot is d'ootsprong van een ander leven. Dus wenen wy, en dus deden wy ook, toen wy in dit leven quamen, en dus ontsloegen wy ons van onz oude kleet, toen wy 'er in quamen. Niets kan zwaar zijn, 't welk niet meer dan eens is. Heeft men reden om een ding van zo korte tijd zo lang te bewenen? Lange en korte tijd te leven word door de doot een gemaakt: want lang en kort is niet in de dingen, die niet meer zijn. Aristoteles zegt dat 'er kleine beestjes op de vloet Hypanis zijn, die niet langer dan een dag leven: dat, 't welk 's uchtens 'achten sterft, sterft in zijn jonkheit; en dat, 't welk des avonts ten vijfuren sterft, sterft in een afgeleefde ouderdom. Wie van ons spot niet hier mee, dat men deze ogenblik van during in overweging en aanmerking van geluk of ongeluk stelt? Het meer en 't min in onz leven is niet minder belachelijk, zo wy 't by d'eeuwigheit, of ook by de during der bergen, der vloedten, starren, bomen, ja zelfs van enige beesten vergelijken. Maar de natuur dwingt 'er ons toe. Vertrekt, zegt zy, uit de werrelt, gelijk gy 'er in getreden zijt. De zelfde gang, die gy van de doot tot het leven, zonder tocht en vrees, gedaan hebt, herdoet hem ook van 't leven tot de doot. Uw doot is een der stukken van des werrelts ordening; 't is een stuk van 't leven des werrelts.

- - *inter se mortales mutua viuunt, a*
Et quasi cursores vitae lampada tradunt. b

Dwaasheit in de doot te bewenen.

Sokrates geestlike antwoordt.

De doot en gedeelte van des werrelts ordening. Lucr. lib. 2.

Et

Zal ik om uwent wil deze heerlijke ordening der dingen veranderen? 't is de staat en voorwaarde van uw schepping. De doot is een deel van u. Gy vlied u zelf. Dit wezen, 't welk gy geniet, is gelijkelijc aan de doot en 't leven verdient. D' eerste dag van uw geboorte geleid u zo wel tot sterven, als tot leven.

Sens. Herc.
Far. Cher. 3.

Prima, quae vitam dedit hora, carpsit. c.

Mom. Ast.
lib. 4.

Nascentes morimur, finisque ab origine pendet. d

Al't geen gy leeft, oufsteelt gy 't leven; 't is op des zelfs kosten. Het gedurige werk van uw leven is de doorte bouwen. Gy zijt in de doot, terwijl gy in 't leven zijt: want gy zijt na de doot, als gy niet langer in 't leven zijt: of, indien gy 't liever dus begeert, gy zijt doot na het leven; maar gy sterft terwijl gy leeft; en de doot treft veel ruwelijker de geen, die sterft, dan die doot is, en ook krachtiglijker en wezentlijker. Indien gy uw voordeel mer het leven gedaan hebt, gy zijt 'er af gefpijst; vertrek vernoegt heen.

Laure.
lib. 3.

Cur non ut plenus vitae conviva recedis? e

Indien gy 't niet hebt kunnen gebruiken, indien 't u onnut was; wat is 'er u aan gelegen dat gy 't verlo-

a De menschen leven by beurten.

b En geven als lopers, de kaars des levens over.

c D' eerste uur, die 't leven gaf, heeft het ook genomen.

d Wy sterven terwijl wy geboren worden. 't Einde hangt van d' oorsprong af.

e Waarom vertrekt gy niet als een gast, als van leven verzaad.

ren hebt? Waar toe wilt gy 't noch hebben?

*--- cur amplius addere queris
Rursum quod precat male, & ingratus occidat omne? f* Lucret. lib. 3.

Het leven is uit zich zelf goet noch quaat: 't is de plaats van 't goet en quaat, na dat gy 't voor hen maakt. Indien gy een dag hebt geleest, zo hebt gy alles gezien; een dag is met alle dagen gelijk. Daar is geen ander licht, en geen andere nacht. Deze zon, deze maan, deze starren, en deze gesteltenis, 't zijn de zelfden, die uw voorouders genoten hebben, en die uw naneeven genieten zullen.

Non alium videre patres: aliumve nepotes

Aspiciunt. g

En ten ergsten genomen, de verdeling en verandering van alle de handelingen mijns spels worden in een jaar voltrokken. Hebt gy op de verandering mijner vier getijdengermerkt? Zy behelzen de kintsheyt, jongelingschap, mannelijcheit en ouderdom des werrelts. Hy heeft zijn spel uitgespeelt. Hy weet 'er geen andere vond in, dan weêr te beginnen. Dit zal 't altijt zijn.

--- Versamur ibidem, atque insumus usque, Lucret. lib. 3.

Atque in se suis per vestigia volvitur annus. h

f Waarom tracht gy 'er wijders by te voegen, 't welk weêr qualijk vergaam, en geheel ondankbaar verdwijnen zal?

g Onze vaders hebben geen ander gezien, en onze naneeven zullen geen ander aanschouwen.

h Wy verkeeren daar, en zijn 'er ook in, en 't jaar wentelt in zich om op zijn eige speuren en voetschappen.

H

Ik

Ik heb niet voorgenome ander
nieuw tijtverdrif aan u te verſchaffen.

*Nec ſibi enim quiſquam tum ſe vitam-
que requirit,* d *Lucret.
lib. 3.*

*Nec deſiderium noſtri nos afficit ul-
lum e* *Idem ibid.*

De doot is minder dan niets te vre-
zen, zo'er iets minder dan niets kon
zijn.

*--- mulso mortem minus ad nos
eſſe putandum,* *Lucret.
lib. 3o*

*Si minus eſſe poteſt quam quod nihil
eſſe videmus. f*

Hy gaat u niet aan, noch doot noch
levendig: levendig niet om dat gy
zijt; en doot niet, om dat gy niet
meer zijt. Wijders, niemant ſterft
voor zijn uur. De tijt, daar gy af
ſcheid, was niet meer d'uwe, dan
de geen, die voor uw geboorte voor-
by gelopen is; en hy raakt u ook niet
meer.

*Respice enim quam nil ad nos ante-
acta vetuſtas* *Lucret.
lib. 3.*

Temporis aeterni fuerit. g

Uw leven is geheel ter plaats daar
het eindigt. De nuttigheit van 't le-
ven beſtaat niet in de tijt, maar in
't gebruik. Daar zijn 'er, die lange
tijt, en echter weinig geleefd heb-
ben. Merk 'er op, terwijl gy 'er in
zijt. Dat gy genoeg geleefd hebt
beſtaat in uw wil, niet in 't getal der

d *Want niemant begeert dan zich
zelf, en zijn leven voor zich;*

e *En wy worden niet met geen verlangen
naar ons zelven gepijnigt.*

f *Wy moeten achten dat de doot ons
veel minder aangaat, zo'er minder dan
't geen kan wezen, 's welk wy zien niets
te zijn.*

g *Aanſchou hoe alle de voorgaande
oudheit van d' eeuwige tijt ons niet aan-
gegaan heeft.*

jaren.

*Lucret.
lib. 3.*

*Nam tibi praeter ea quod machinet, in-
veniamque*

*Quod placeat, nihil eſt, eadem ſunt
omnia ſemper. a*

Maak plaats voor anderen, gelijk
anderen voor u gemaakt hebben. De
gelijkheit is 't eerſte ſtuk van de bil-
lijkheit. Wie kan hier over klagen,
dat hy in 't geen begrepen is, daar zy
alle in begrepen zijn? Gy moogt wel
leven; gy zult geen verandering in
de tijt brengen, daar in gy ſterven
zult. 't Is vergeefs. Gy zult zo lan-
ge tijt in deze ſtaat zijn, als gy vreeft,
als of gy in uw opvoeding geſtorven
waart.

Niemant
heeft over
de doot te
klagen.

*Lucret.
lib. 3.*

*--- licet quod vis, vivendo vincere
ſœcla,*

*Mors aeterna, tamen nihilominus illa
manebit. b*

En ik zal u tot zulk een ſtaat bren-
gen, daar in gy geen misnoeging zult
hebben;

*Lucret.
lib. 3.*

*In vera neſcis nullum fore morte alium
te,*

*Qui poſſit vitus tibi te lugere preem-
ptum,*

Stansque jacentem. c

noch het leven, dat gy zo zeer
beweent, zult begeren.

a *Want daar is niets, 's welk ik kan
bedenken en vinden, dat u behaagt;
alle dingen zijn de zelfden.*

b *Hoe wel gy, gelijk gy begeert, met
te leven eeuwen verduurde, de doot zal
echter eenig blijven.*

c *Gy weet niet wel dat 'er door de
doot geen ander u zelf zal worden, die,
levendig, en op de been zijnde, u als
doot zijnde, en nedergevels leggende,
zal kunnen bewenen.*

jaren. Meent gy nooit ter plaats te komen, daar gy zonder ophouden naar toe gaat? Daar is ook geen weg, die niet zijn uitgang en einde heeft. Indien 't gezelschap u vermaken kan, de gehele werrelt, gaat hy niet een zelfde weg als gy:

ken. Een klein man is zo wel een geheel man, als een groot. De menschen en hun levens worden niet met d'elle gemeten. Chiron weigerde d'onsterfelijkheid, aa dat hy door zijn Vader Saturnus, de god van de tijt en during, van der zelfder staat onderricht was. Overweeg eens wel hoe min verdragelijk, en hoe veel lastiger een duurzaam leven voor de mensch zou zijn, dan 't leven, dat ik aan hem gegeven heb. Indien gy de doot niet had, gy zoud my zonder ophouden vervloeken, om dat ik u daar af berooft had. Ik heb 'er met voordacht enige bitterheit ondergemengt, om u te beletten dat gy, het gemak van des zelfs gebruik ziende, de zelfde al te graaglijk en onbescheidenlijk zoud omhelzen. Om u in d'z bezadigtheit, van het leven niet te vlieden, en de doot niet te schuwen, ('t welk ik van u begeer) te plaatsen, heb ik deze beide met zoetigheid en bitterheit getempert. Ik heb aan Thalys, d'eerite van uw Wijzen, geleert, dat het leven en sterven onverschillend is. Hy antwoordde dieshalven aan de geen, die hem vraagde, waarom hy dan niet storf, zeer wijsfelijk: *om dat het niet verschilt.* 't Water, d'aarde, de lucht, en 't vuur, en d'andere leden van dit mijn gebou zijn niet meer werktuigen van uw leven, dan van uw doot. Waarom vrees gy uw leste dag? Hy brengt niet meer tot uw doot toe, dan yder van d'anderen. De leste treë maakt niet moede; maar openbaart de vermoeitheit. Alle de dagen gaan ter doot, de leste koomt'er aan. Zie daar de goede berichtingen van de Natuur, onze moeder.

Ik heb dikwijls overwogen van waar het quam dat in d'oorlogen het aangezicht des doots, 't zy dat wy

Hier eeuwig te leven is nadoellig voor de menschen.

Waarom de doot met bitterheit vermengt.

De gedaante des doots inde heeren, en in de huiszen zeer verscheiden.

Lucret. lib. 3. - - - - *omnia te, vita persuneta, sequentur.* 2

Gaat alles niet op gelijke trant, als gy? Is 'er iets, 't welk niet met u oud word? Duizent menschen, duizent beesten, en duizent andere schepelen sterven in deze zelfde ogenblik, daar in gy sterft.

Lucret. lib. 3. *Nam nox nulla diem, neque noctem aurora sequuta est,*

Quae non audierit mistos vagitibus aegris

Ploratus mortis comites & funeris attri. b

Wat helpt de wil van te deizen, zo men niet achterwaarts wjken kan? Gy hebt 'er genoeg gezien, die zich wel by 't sterven hebben bevonden, en daar door van grote elenden verlost zijn geworden. Maar gy hebt iemant gezien, die 'er zich quaiijk by bevonden heeft. 't Is grote slechthitheit, dat men iets verdoordeelt, dat men niet beproeft heeft, noch door zich zelf, noch door een ander. Waarom klaagt gy over my, en over 't nootlor? Doen wy u ongelijk aan? Hebt gy over ons, of wy over u te gebieden? Hoewel uw ouderdom niet volzindigt is, uw leven is al voltrok-

a *Alles zal u, als gy doot zijt, volgen.*

b *Want daar is geen nacht op de dag, en geen dageraad op de nacht gevolgt, die geen wening en, met naar gehuil vermengt, gezellinnen van de doot, en droevige overlijding, behoort heeft.*

t in ons zelve, of in anderen zien, ons zonder vergelijking minder verschrikkelijk schijnt, dan in onze hui-zen: andersins zou 't een heir van geneesmeesters en schreijers zijn. Ik overdenk ook dikwijls waaróm dat 'er, dewijl de doot doch een en de zelfde is, veel meer verzekerdheid onder de boeren, en de menschen van slechte staat is, dan in d'anderen. Ik geloof warelijk dat het deze schrikke-lijke vertoningen, en toestellingen zijn, daar meê wy dit aangezicht omringen, die meer vrees, dan de doot zelf, in ons veróorzaken: namelijk een geheel nieuwe wijze van leven; het gekrijt der moeders, wijven en kinderen; het bezoek der verbaasde en ontsfelde lieden; d'omstanc van

een getal van bestorve en beweede knechten; een kamer zonder dag; ontfteeke waskaerssen; onze hoof- teuluw van geneesmeesters en predi- kers bezet; in 't kort, alle schrik en vervaertheit rontóm ons. Zie ons dan alreê begraven en ondergestopt. De kinderen zijn van hun vrienden zel- ven vervaert, als zy hen vernomt zien: Wy ook. Men moet het mom- tuig zo wei van de dingen, als van de menschen afneemen; en als het zelf- de wechgenomen is, zo zullen wy daar onder niets anders vinden, dan deze zelfde doot, die onlangs van een knecht, of slechte dienstmaacht zon- der vrees geleden wierd. Gelukkig is de doot, die de tijt tot de toefst van zodanige uitrusting wechneemt.

Waarom.

Van de kracht der Inbeelding.

Twintigste H O O F T D E E L.

Voorbeelden van krachtige inbeelding in verscheide lieden, en de wonderlijke merkingen daar af. Onze leden werken dikwijls zonder, ook tegen onze wil. Nutte inbeelding in de zieken van de werking der geneesmidde- len. De kracht van d' inbeelding heeft ook in de besten plaats. Verschei- de voorbeelden daar toe bygebragt. Treffelyke overwegingen, die tot de Historien en tot der zelfder beschrijving behoren.

Inbeelding
zeer sterk.

In sterke inbeelding brengt der zelfder toevallen voort, zeggen de geleterden. Ik ben een van de genen, die zeer groot geweld van d'inbeelding lijden. Yder word 'er af getroffen, maar enigen omgeworpen. Haar indruk deurboort my; en mijn middel daar tegen is haar t'ontsnappen door gebrek van kracht in haar tegen te staan. Ik zou van d'enige bystaat van gezonde en

vrolijke menschen leven. D'aanschou- wing van eens anders bangigheden benaaut my warelijk, en wezentlijk; en 't gevoel van een darde heeft dik- wijls mijn gevoel ingenomen en ver- meestert. Een gedurig hoefter tergt mijn long en keel. Ik bezoek veel onwilliglijker de zieken, daar aan ik plichtsweegen verbonden ben, dan de genen, die ik niet zo zeer waar- neem, en daar ik minder op merk. Ik

inzonder-
heit Mon-
taigne.

word

word van't quaat, dat ik overweeg, bevangen, en plaats het in my. Ik acht het niet vreemt dat d' inbeelding in de genen, die haar begaan laten, en haar toefstemmen, de koorts, ja de doot zelf veroorzaakt.

Voorbeeld daar af. Simon Thomas was een groot geneesmeesters van zijn tijd. Het heugt my dat hy, my eens te Tolose vindende, by een rijk oud man, die de longzichte had, en met hem van de middelen tot zijn genezing sprekende, tot hem zeide, dat dit een daar af was, dat hy aan my gelegenheit zou geven om in zijn gezelschap vermaak te scheppen; en dat, zo hy, zijn ogen op de frisheit van mijn aangezicht, en zijn gedachten op deze vrolijkheit en wakkerheit vestte, die in mijn jongelingschap overvloedige, en zo hy alle zijn zinnen met deze bloejende staat vervulde, daar ik toen in was, zijn stant en gesteltheit daar af beter zou kunnen worden. Maar hy vergat te zeggen dat de mijne daar door zou kunnen verergeren.

Vibius door inbeelding zot geworden. Gallus Vibius spande zijn ziel zo krachtiglijk in om de wezentheit en bewegingen van de zothheit te begrijpen, dat hy zijn verstant en oordeel zo verre buiten des zelfs zetel hielp, dat hy het nooit weër in zijn plaats kon brengen, en dat hy zich beroemen mogt dat hy door wijsheit zot geworden was. Daar zijn'er, die door schrik de hant van de beul voorkomen, en de geen, die men ontbond, om hem zijn vergiffenis voor te lezen; viel plotselings op het schavot doot neder, alleenlijk door de slag van zijn inbeelding.

Inbeelding van somtijts oorsaak van koorts, en doot. Wy sidderen, zweren, en worden root en bleek, op de tressingen van onze inbeeldingen, en, in 't bed nedergeworpen, gevoelen onz lighaam op hun maarslag bewegen, ja somtijts zo verre,

dat men daar af sterft. De ziedsnde jeucht verhit zich zo diep in 't spel, daar zy in verzopen legt, dat zy haar verliefde begeerten in de droom verzaad.

Ut quasi transactis sepe omnibus rebus Lucret. lib. 4.
profundant
Fluminis ingente fluxus, vestemque
erucient. a

En hoewel het niet nieu is dat men aan iemand in een nacht de hoornen ziet wassen, die hy niet had toen hy zich nederlag, zo is echter het geval van Cypus, Koning van Italiën, gedenkwaardig, die, om dat hy in de dag met grote yver en genegentheit by de strij der stieren geweest, en de gehele nacht in zijn droom hoornen aan't hoofd gehad had, door de kracht van zijn inbeelding hen aan zijn voorhoofd te voorschijn deë komen. De hartstocht gaf aan Kresus zoon de stem, die de natuur aan hengeweigert had. Antiochus kreeg de koorts door de schoonheit van Stratonika, die al te levendig in zijn ziel ingedrukt was. Plinius zegt dat hy Lucius Kolfcius, op zijn bruilofsdag van vrou in man verändert heeft gezien. Pontanus en anderen verhalen gelijke veranderingen, in deze voorgaande eeuwen.

Vota puer solvit, quæ femina vorerat Iphis, b

Door een geweldige begeerte van hem, en van zijn moeder. Ik, te Vitry le François deurtrekkende, kon daar een man zien, die door de Bis-

a In voegen dat zy, als alle zaken afgedaam hebbende, grote golven van een vloot uitstorten, en het klees besmeeten.

b Yfis, een jongen geworden, betaalde de belofte, die hy gedaan had, toen hy wijf was.

H 3 schop

Een vrouw in
man ver-
andert.

Schop van Soissons Germain in de bevestiging genoemd was. Alle d'inwoonders van de plaats hadden hem tot aan d'ouderdom van tweeëntwintig jaren dochter gekent en gezien, en Maria genoemd. Hy was, toen ik 'er deurtrok, zeer gebaart en out, en ongetrouwt. Hy zeide dat, toen hy eens in een sprong grote kracht deê, zijn mannelijke leden te voorschijn quamen; en onder de dochters van dat gewelt is noch een gezang in 't gebruik, daar meê zy malkander waarschuwen geen wijde sprongen te doen, uit vrees van een jongen te worden, gelijk Maria Germain.

't Is geen zo groot wonder dat dusdanige toevallen dikwijls gevonden worden. Want indien d'inbeelding iets in zodanige dingen vermag, zy is zo geduriglijk en krachtiglijk aan dit onderwerp gehecht, dat zy, om niet zo dikwijls weder in deze zelfde gedachten, en heftigheid van begeerte te vallen, haar rekening beter vinden kan met een maal voor zo dikwijls dit mannelijk deel aan de dochters in te lijven. Sommigen eigenen de lidteekenen van de Koning Dagobert, en van S. François aan de kracht van d'inbeelding toe. Men zegt dat de lighamen in zodanig een tijt zich van hun plaats vervoeren. Celsus verhaalt van een priester, die zijn ziel in zulk een verruktheit vervoerde, dat het lighaam daar door lange tijt zonder ademing, en zonder gevoel bleef. De heilige Augustinus verhaalt van een ander, dien men niet dan bewenelikh en klagend gejammer behoefde te doen horen. Hy bezweem terstont, en geraakte zo krachtiglijk buiten zich zelf, dat men vergeefs groot gedruis en gehuil maakte. Men moest hem prikkelen en nijpen,

Inbeelding
oorzaak
van ver-
ruktheden.

Bovenge-
wone be-
zwingenif-
sen waar uit
gesproten.

tot dat hy weêr opgewekt was. Hy zeide dan dat hy itemmen behoort had, maar die als van verre quamen; en hy bemerkte zijn teisteringen, en blaauwe plekken. Dat dit geen krijgele hardnekkigheid tegen zijn gevoelen was, wiersd hier meê getoont, dat hy ondertusschen noch aderflag, noch adem had.

't Is waarschijnlijk dat het voor-naamste geloof, 't welk wy aan de gezichten, betoveringen, en aan diergelijke bovengewone uitwerkingen geven, uit de macht en 't vermogen van d'inbeelding voortkoomt, die voornamelijk op de zielen van 't gemeen, en de genen, die week en murw zijn, werkt. Men heeft hen het geloof zo diep ingedrukt, dat zy het geen, 't welk zy niet zien, menen te zien. Ik ben noch ook in deze twijffeling, dat deze vermakelijke nestelknoppingen, daar onze werrelt zo aan vast is, dat men van geen andere dingen spreekt, gemeenlijk indrukkingen van de schrik en vrees zijn. Want ik weet by ervarenheit dat iemand, van de welk ik, als van my zelf, kan spreken, daar in geen verdachtheit van zwakheit, en al zo weinig van betovering kon vallen; zijn makker de vertelling van een bovengewone verzwakking, daar in hy gevallen was toen 't hem miust te pas quam, hebbende horen doen, door de schrik van dit verhaal, toen hy in gelijk voorval was, zo ruwelikh in zijn inbeelding geraakt en getroffen wierd, dat hy daar door in gelijk gevaar geraakte. Hy was sedert onderworpen weêr daar in te vallen; vermits deze snode gedachten de meester speelden, en hem overheerden. Hy vond enige hulpmiddel tegen deze mijmery, namelijk door een andere mijmery, dat is dat hy zelf

Nestelknop-
pingen, waar
uit zy sprui-
ten.

deze

deze zijn quaal , die hy onderworpen was, opentlijk beleed en ruchtbaar maakte, daar door de stribbeling van zijn ziel verlicht wierd, vermits dit quaat hem als verwacht over quam, en zijn verplichting daar door verminderde, en hem minder woog. Toen zijn gedachten uit de war geraakt, en ontspannen, en zijn lighaam in behorelijke staat gestelt waren, en hy vrije keur had om zulks aan anderen bekent te maken, wierd hy gantschelijk genezen. Men is niet meer onbequaam tot het geen, daar toe men eens bequaam geweest heeft, dan door ware zwakheit. Deze ramp is niet te vrezen, dan in de werken, op de welken onze ziel zich boven maten van begeerte en ontzacht ingespannen bevindt, en bijzonderlijk daar de gesteltenissen zich onverzien en echter aanpassend bevinden. Men heeft geen middel om in deze onsteltenis te bedaren. Ik ken 'er, aan de welk het dienstig geweest heeft het lighaam zelf, van elders half verzadigt, daar toe te brengen, om 't geweld van deze razerny in slaap te brengen, en die door de jaren zich min onmachtig bevindt om dat hy min machtig is. Ik ken 'er ook, dien het dienstig geweest heeft dat een vriend hem verzekert had dat hy van tegenweer van zekere betoveringen verzien was, om hem te belchutten. 't Is beter dat ik 't zeg hoe 't met de zaak gelegen was.

Een Graaf van zeer goede afkomst, by de welk ik zeer gemeenzaam was, met een schone Juffrouw trouwende, die van iemant, de welk meê ter bruiloft was, geuyrd had geweest, bracht zijn vriend in grote zorg en kommer, en bijzonderlijk een oude Juffrouw, zijn nicht, die de toezicht over zijn bruiloft had, en de

zelfde in haar huis hield. Deze oude Juffrouw, voor dusdanige toevrijen bevreest zijnde, maakte zulks aan my bekent. Ik bad haar dat zy daar in op my gerust zou zijn. Ik had by geval in mijn koffer zeket klein plat stukje gout, daar enige hemelsche beelden op gesneden waren, en dat tegende steking der zon diende, en om de hooftpijn wech te nemen, als men 't gevoeghelijk op de pan van 't hoofd lag; en op dat het daar niet afvallen zou, had men een bant daar aan genaait, die men bequamelijk onder de kin toebond. Zeker, een mijmery, die wel een zuster van de gene scheen, daar af wy spreken. Jakob de bontwerker, by my wonende, had dit bezonder geschenk aan my geschonken. Ik bedacht enig nut daar meê te doen, en zeide tot de Graaf, dat hy zo wel, als d'anderen, gevaar zou konnen lopen, dewijl 'er menschen waren die hem een pots wilden spelen: doch dat hy echter zich onbeschroomdelyk nederstrekken zou. Ik sprak tot hem dat ik een vrients stuk aan hem zou betonen, en niet ontzien aan hem, zo de noot zulks verëischte, een wonderdaat, die in mijn nacht was, te bewijzen, zo hy op zijn eer en eed my beloofde dat hy 't zeer getrouwelyk verborgen zou houden. Hy zou alleenlijk, als men hem in de nacht quam aanspreken, zo 't hem qualijk vergaan was, zeker teken aan my doen. Zijn ziel en oren waren zo bezet, dat hy zich door d'ontroerenis van zijn inbeelding geknoopt bevond; en hy gaf ter voorgedachte tijt een teken hier af aan my. Ik zeide toen heimelyk tot hem, dat hy opstaan zou, onder schijn van ons te verdrijven, en dat hy, al spelende, my mijn nachtabbert, die ik aan had,

(wy

Een geknoopte
door enige
dele ope-
rijen gene-
zen.

(wy waren ontrent van een langte) afneemen , en de zelfde omflaan zou , tot dat hy mijn bevel uitgevoerd zou hebben : ' t welk was , dat hy , als wy wechgegaan waren , ter zijde zou wijken , om zijn water te maken ; dat hy drie malen zekere woorden zou spreken , en zekere bewegingen maken ; dat hy in yder van deze drie malen de bant , die ik hem in de hant gaf , zou omgorden , en naaukeurigh het pronkstuk , dat 'er aan vast was , op zijn nieren zou plaatsen , in zodanige gestalte , als ik hem voorschreef ; en dat hy , voor de leste maal deze bant wel stijf gebonden hebbende , op dat hy niet zou losgaan , noch van zijn plaats schuiven , met alle verzekering weêr tot zijn voorgaande werk zou keren , en niet vergeten mijn tabbert in diert voegen op het bed te werpen , dat zy beide daar onder lagen . Deze aperijsen zijn het voornaamste van d' uitwerking ; vermits onze gedachten zich niet konnen redden en omflaan , zo 'er geen zo vreemde middelen van enige verborge wetenschap bykonnen , aan de welken d' ydelheit en beuzelachtigheit gewicht en eerbiedigheit geeft . Kort , het was zeker dat mijn onderichtingen meer in 't doen , dan in 't laten gevonden wierden . Een vaerdige en nieuwsgierige trek porde my tot deze daat , die vreemt van mijn natuur is . Ik ben vijant van de spitsvindige en verdichte werken . Ik haat de list in mijn handen , die niet alleenlijk aangenaam , maar ook vorderlijk is . Indien de daat niet zondig is , ten minsten is de weg daar toe zodanig .

Amasis , Koning van Egypten , troude Laodice , een zeer schone Grieksche dochter . Hy , die zich overal een wakker baas toonde , schoot hier te kort . Hy dreigde haar

met haar te doden ; vermits hy meende dat zy een toveres was . Zy bracht hem tot de godsdienst , als in de dingen , die in d' inbeelding bestaan ; en hy , zijn gebeden en beloften aan Venus gelast hebbende , bevond zich op een goddelijke wijze herstelt , zelfs sedert d' eerste nacht na dat hy zijn offeringen gedaan had . Zy hebben ongelijk dat zy ons met dit dreigend , gemeenlijk en vluchtig gebaar willen aanstoken , 't welk ons uitbluscht met ons aan te steken . De gemalin van Pythagoras zoon zeide dat de vrou , die met een man te bed gaat , met haar onderkeurs ook de schaamte moet uittrekken , en de zelfde met d' onderkeurs , weêr aandoen . De ziel van de bestormer , van veel verscheide gerichtent ontroert , verbijstert en bezwijkt lichtelijk . De geen , aan de welk d' inbeelding deze schaamte eenmaal heeft doen lijden , (en zy doet de zelfde niet lijden , dan in d' eerste bykoomsten , om dat zy vuriger en heftiger zijn , en ook om dat men in deze eerste kundschap , die men van zich geeft , veel meer vreesst dat men missen zal) word , qualijk begonnen hebbende , van koorts en spijt over dit ongeval aangetast , die hem tot in de volgende gelegentheden daurt . Maar dewijl de gehuwden de tijt tot hun wil en believen hebben , zo moeten zy hun werk niet aanpresten , noch aanvangen , indien zy niet vaerdig en bereid zijn . 't Is beter te missen in het huwelijksbed te voltojen , en te begiftigen , met een ander gelegentheit , die niet zo ontroert is , te verwachten , dan in een eeuwige elende te vallen , om dat men van d' eerste weigering verbaast en wanhopig geworden is . De zwakke moet , eer hy de bezitting genomen heeft , zich by tijden en wijken lichtelijk proeven en

Kracht van d' inbeelding in Amasis Koning van Egypten.

Hee de gehuwden zich in hun samenkomst moeten houden.

aan-

aanbieden, zonder krijgcl en hardnekkig te zijn in zich zelf te verwunnen. De genen, die weten dat hun ledenvan natuur leersaam zijn, hebben zorg te dragen van alleenlijk hun zinnelijkheid te tegenbedriegen. Men heeft reden om d' onleerlame vryheit van dit lid aan te merken, dat zich zo ontijdiglijk invoert als wy 't niet behoeven, en zo onvoeghelijk bezwijkt als wy 't meest van node hebben, dat zo meesterlijk om 't gezach tegen de wil twist, en met zo grote verwaantheit en hardnekkigheid onze inwendige verzoekingcn weigert. Indien het echter hier in, dat men 't om zijn weerspaltigheid versnaaut, en dat men daar af het bewijs van zijn verwijzing trekt, my beertaalt had om zijn zaak te bepleiten, zo zou ik misfchien onze andere leden, zijn makkers, verdacht maken van dat zy, uit enkele nijt van 't gewicht en de zoetheit van zijn gebruik, deze toegestelde twist tegen het zelfde aangevaart, en door samenrotting de gehele werrelt daar tegen gewapent hebben. door boosaardiglijk het zelfde alleen met hun gemene schult te belasten. Want ik geef aan u te bedenken of 'er een enige der leden van onz lighaamis, dat niet dikwijls zijn werking aan onze wil weigert, en niet dikwijls tegen onze wil aan werkt. Zy hebben yder hun eige driften, die hen, zonder onz verlof, opwekken en in slaapbrengen. Hoe dikwijls getuigen de gedwonge bewegingen van onz aangezicht de gedachten, die wy verborgen hielden, en verraden ons aan d' omstaanders? Deze zelfde oorzaak, die dit lid aanmoedigt, moedigt ook, buiten onz weten, het hart, de long, en de slagader aan; dewijl het gezicht van een aangenaam voorwerp, zonder dat wy

't bemerken, de vlam van een koorstige ontroerenis in ons verspreid. Is 'er niets, dan deze spieren, en deze aderen, die zich op heffen, en neder gaan leggen, zonder toestemming niet alleenlijk van onze wil, maar ook van onze gedachten? Wy gebieden niet aan onz hair tot borstelen te rijden, noch aan onze huir van verlangcn, of vrees te siddenen. De hant loopt dikwijls ter plaats, daar wy hem niet zenden. De tong verstijft, en de spraak bezwijkt te zijner tijt, zelfs dan als wy, niet te verhakstukken hebbende, haar niet gaerne zouden belletten. De lust tot eten en drinken laat niet af van de leden, die hem onderworpen zijn, te bewegen, noch meer noch min dan deze andere lust; en verlaat ons ook t' ontijt, als 't hem beliest. De werktuigen, die dienstig zijn om de buik t' ontlasten, hebben hun eige uitzettingen en samenrukkingen, buiten, en tegen onze mening, gelijk de geen, die geschikt zijn tot de nieren t' ontlasten.

Het geen, 't welk de heilige Augustinus bybrengt, om de macht van onze wil te bekrachtigen, namelijk dat hy iemand gezien had, die aan zijn achterende zo veel veeften beval, als hy wilde, en dat Vives een ander voorbeeld van zijn tijt ten toon stelt, te weten van veeften, die op de maat gingen, volgens de toon der stemmen, die men hem voorsprak; Dit onderstelt geen loutere gehoorzaamheit van dit lid. Is 'er gemenelijk wel een onbescheidener en woester als dit? Behalven dat ik 'er een ken, 't welk zo ongeestumig en weerspannig is, dat het alreë zijn meester veertig jaren lang bezich gehouden heeft met geduriglijk, en zonder ophouden te vijsten, en hem dus ter doot te geleiden. Och dat God gaf dat ik alleenlijk

Onze leden werken dikwijls zonder, ja tegen onze wil.

Bangighe-
den des
buiks doen
ons dikwijls
de pijnen
des doots
gevoelen.

leenlijk uit de Historien wist hoe dikwijls onze buik, door de weigering van een enige veest, ons tot op d'oever van een zeer bange en benaude doot brengt! Och dat de Kaizer, die aan ons vryheit gaf van overal te vijsten, ook de macht daar toe aan ons gegeven had! Maar hoe veel waarfchijnelijker kunnen wy onze wil, voor welks wetten wy dit verwijt voortbrengen, van weerspalt en oproer, door zijn ongeregeltheit en ongehoorzaamheit, aanklagen? Wil hy al tijt het geen, 't welk wy wel zouden willen dat hy wilde? Wil hy niet dikwijls, met onze klaarblijkelijke schade, het geen, dat wy hem verbieden te willen? Laat hy zich wel langer tot de besluitingen van onze reden leiden? Eindelijk, ik zou voor mijn Heer, die ik bediende, zeggen dat men liefde t'aanmerken dat, hoe wel in deze handel zijn zaak onafscheidelijk en ononderscheidelijk aan een medemakker gevoegt is, men zich echter alleenlijk tegen hem kant, en dit door bewijzen en belastingen, die niet aan zijn gezeide medemakker kunnen behoren: Want des zelfs werking is wel somtijts t'ontijt en t'onpas te nodigen, maar nooit te weigeren, en ook in stilte en heimelijk te nodigen. Men ziet dieshalven klarelijk de heftigheit en onwettigheit van de beschuldigers. Doch dit zo't is, de Natuur, betuigende dat de voorspraken en rechters vergeefs dingen en vonnissen, zal echter haar sleur volgen. Zy zou niet anders, dan redelijk is, gedaan hebben, zo zy dit lid met enig bezonder voorrecht begaaft had: dit lid, de stichter van 't enig onsterfelijk werk der sterfelijke menschen, een goddelijk werk, volgens Sokrates gevoelen, een gewenschte lietde der onsterfelijkheid, en zelfs onsterfelijke

geest. Iemant laat hier misschien, door deze kracht van d'inbeelding, de pokken, die zijn makker weér in Spanjen brengt. Zie daar waaróm men in zodanige dingen gewent is een voorbereide ziel t'eiffchen. Waaróm trachten de Geneesmeesters vooraf, met zo veel valsche beloften van geneezing, het geloof van hun zieke in te nemen, dan op dat de kracht van d'inbeelding het bedroch van hun dranken vervullen zou? Zy weten dat een der meesters van dit ambacht by gefchrift aan hen nagelaten heeft, dat 'er menschen gevonden zijn, in de welken het gezicht der geneesmiddelen alleen de werking deê.

Grote
kracht van
d'inbeelding in de
ziekte, tot
de werken
der genees-
middelen
dienstig.

Deze grillen zijn my tegenwoordiglijk in de hant gevallen, uit oorzaak van 't verhaal, 't welk een Apoteker van wijlen mijn vader, en een eenvoudig man, en een Zwitser, een volk, dat niet verwaant noch leugenachtig is, aan my deê. Hy zeide dat hy lange tijt te Tholose een koopman had gekent, die ziek, en de steen orderworpen was, en dikwijls gekliffteert moest worden; dat hy, naar de gelegenheit van de quaal hen door de geneesmeesters verscheidelijk deê roefftellen, en dat 'er, als zy gebracht waren, niets van 't gewoon gebruik nagelaten wierd; dat hy dikwijls proefde of zy ook te heet waren. Hy ging op zodanige wijze leggen, als daar toe vereifcht wierd; en alles, dat 'er toe behoorde, wierd gedaan, behalven d'inspuiting. D'Apoteker vertrok daar na, als of hy zijn werk gedaan had, en de zieke wierd gehandeit als of hy warelijk de kliffteer in had genomen; en hy gevoelde 'r gelijke werking af als de genen, aan de welken zy gezet worden. Indien de geneesmeester de werking niet genoegzaam bevond, gaf hy

Voorbeeld.

twec

twee of drie anderen op gelijke wijze aan hem. Mijn getuig zweert dat de vrou van deze zieke, om de kosten te sparen, (want hy betaalde de kliftoeringen als of hy hen genoten had) tot verscheide malen poogde alleenlijk warm water daar in te doen spuiten; doch dat d' uitwerking het bedroch ontdekte, en dat men, om dat dit onnut bevonden wierd, weêr tot het eerste gebruik moest komen.

Een vrou, zich inbeeldende dat zy een spelt met een stukje broot ingezwolgen had, kreet en tierde als of zy onverdragelijke pijn in de keel leed, daar zy meende dat de spelt vast geraakt was. Maar dewijl men van buiten noch gezwel noch ontsteltenis gewaar wierd, zo deê een schrander man, oordeelende dat dit niet dan inbeelding en waan was, uit enig brokje broot gesproten, 't welk haar in 't deurswolgen gesteken had, haar braken, en wierp heimelijk een kromme spelt in 't geen, dat zy uitbraakte. Deze vrou, menende dat zy de zelfde uitgebraakt had, gevoelde zich terstont van haar pijn ontlast. Ik weet dat een Edelman, een groot gezelschap tot zijnent te gait gehad hebbende, drie of vier dagen daar na uit boertery (want daar was niet aan) roemde dat hy hen een kat in een pastaal had doen eten. Een Juffrou van dit gezelschap kreeg hier af zulk een schrik, dat zy, in een grote ontsteltenis van maag, en in een heftige koorts gevallen, daar af storf, en niet ontlagen kon worden.

De beesten zelve zien zich, gelijk wy, de kracht van d' inbeelding onderworpen. Een getuig hier af zijn de honden, die zich, over 't verlies van hun meesters, van rou laten sterfen. Wy zien hen ook, terwijl zy slapeu, baffen, en zich verroeren; en

de paerden brennen, en tegen zich zelve spartelen. Maar dit alles kan aan d' enge verbintenis van de geest en 't lighaam, malkander hun geval meêdeelende, toegezigent worden. Dat d' inbeelding somtijts niet alleenlijk tegen haar eige, maar ook tegen eens anders lighaam werkt, is geheel een andere zaak. En gelijk een lighaam zijn quaat aan zijn ge- buur overzet, gelijk men in de pest, pokken, en in de zere ogen ziet, die van d' een tot d' ander overgaan:

*Dum spectant oculi laesos, caduntur
Et ipsi:
Multaque corporibus transiunt nocent.* a

Ovid. de Rem. Amo. ris lib. 2.

zo schiet ook d' inbeelding, met enig geweld bewogen, schichten uit, die 't vreemt voorwerp kunnen quetsen en beschadigen. D' Aaloutheit heett van zekere vrouwen in Schyten geloofst, dat zy, tegen iemand aangeprikkelt en vergramt, hem met hun aanschouwing aileen doodden. De schiltspadden en struisvogels broeden hun aijeren uit door 't gezicht alleen; een bewijs van dat zy daar in enige uitschietende kracht hebben. En wat de toveressen aangaat, men zegt dat zy beschadigende en hinderlijke ogen hebben.

Nescio quis teneros oculus mibi fascinat agnos. b

Virgil. Elog. 3.

De tovenaars gelden weinig by my. Zo veel is 'er af, dat wy by overvarentheit zien dat de vrouwen de tekenen van hun verbeeldingen aan de

a *Terwijl d' ogen de zere ogen van anderen aanschouwen, worden zy zelve zere; en veel dingen zijn by overgang schadelijk aan de lighamen.*

b *Ik weet niet welk oog mijn redere schapen bevoert.*

Voorbeeld van een vrou, door inbeelding gequast, en gezezen.

Een vrou van ingebeeld schrik geboeven.

D' inbeelding heeft in de beesten zelve plaats.

Kracht van d'inbeelding in de vrouwen aan hun kinderen;

en ook in de beesten. Voorbeeld in Jakobs schapen, en in andere beesten.

kinderen, die zy in hun lighaam dragen, overzenden: een getuig hier af zy de gene, die een Moor voortbracht. Aan Karel, Koning van Bohemen en Kaizer, wierd by Pifa een dochter vertoont, die geheel hairig en borstelig was, die, gelijk haar moeder zeide, dus ontfangen was, uit oorzaak van een beelt van de heilige Joannes de Doper, dat in haar bedsteê gehangen had. Met de beesten gaat het desgelijks. Een getuig hier af zijn Jakobs schapen, en de velthoenders en hazen, die door de sneeu in 't gebergte wit worden. Men zag onlangs tot onzent dat een kat een vogel belaagde, die boven op een boom zat. Na dat zy malkander enige tijt lang slijf en steik aangezien hadden, viel de vogel als doot neder onder de klauwen van de kat, of om dat hy door zijn eige inbeelding dronken was geworden, of door enige aantrekkende kracht van de kat aangetrokken. De genen, die veel van de vogeljacht houden, hebben wel zonder twijffel de vertelling van de valkenier gehoord, die, met zijn gezicht een kiekendief in de lucht slijf en sterk aanzierende, wedde dat hy hem, door de kracht van zijn aanschouwing alleen, zou doen nederstrijken; en zulks ook deê gelijk men zegt. Want ik zend de Historien, die ik ontleen, altijd weêr wech, op 't geloof en geweten der gener, van de welken ik hen ontleen.

De redenering moet op de reden gegrondvest zijn.

De redeneringen zijn de mijnen, en hebben hun vastigheid op de proef van de reden, en niet op d'ervarenheit. Yder kan 'er zijn voorbeelden by voegen. De geen, die 'er geen heeft, mag echter vrijelijk geloven dat 'er genoeg zijn, uit oorzaak van 't getal, en de verscheidenheit der toevallen. Indien ik niet

wel reken, dat een ander voor my reken. In d'oeffening en bezigheid onzer zeden en bewegingen, daar af ik handel, dienen ook de fabelachtige getuigenissen, zo zy mogelijk zijn, als waarachtigen. Gebeurt, of niet gebeurt, te Romen, of te Parys, aan Jan, of aan Pieter; dit is altijd een streek en vond van de menschelijke bevattelijkheid, die ik door dit verhaal nuttelijk waargenomen heb. Ik zie 't, en doe 'er, zo wel in schaduw, als in 't lighaam, mijn voordeel meê. In verscheide lessen, die de Historien dikwijls hebben, gebruik ik gemene-lijk de gene, die de vreemste en aanmerkelijkste is. Daar zijn Schrijvers, welker gemerk en einde is d'uitgangen te verhalen: maar mijn oog-gemerck, zo ik 'er toe komen kon, zou zijn van 't geen, dat gebeuren kan, te spreken. Aan de Scholen is met recht veroorloft gelijkenissen t'onderstellen, als zy 'er geen hebben. Ik doe echter niet zodanig; en ik ga van die kant, in waangelovige godsdienst, alle historisch geloof verre voorby. In de voorbeelden, die ik hier inbrenge, namelijk van 't geen ik gelezen, gehooft, gedaan, of gezegt heb, heb ik aan my alle verlos van iets, ja zelf de minste en onnutte omstandigheid, daar in te veranderen benomen. Mijn geweten vervalscht niet de minste letter daarin; van mijn onkunde heb ik geen kennis.

Voorbeelden moeten naar waarheit voortgebracht worden.

Ik overweeg somtijts, zo veel deze zaak aangaat, of een Historie te schrijven aan een Godgeleerde, aan een Wijsbegerige, en aan zodanige lieden van uitgeleze en naaukeurige wetenschap en voorzichtigheit wel kan passen en voegen. Hoe konnen zy hun verzekering op de verzekering van 't gemeen volk verpanden? hoe voor de gedachten van onbekende lieden zich

Ofst aan een Godgeleerde en Wijsbegerige past Historien te schrijven.

zich instellen, en borg blijven, en hun gissingen voor gangbare munt en gereet gelt uittellen? Indien zy van de rechter tot eed gevergt wierden, zo zouden zy weigeren van zaken, die verscheide leden hebben, en die in hun tegenwoordigheid gebeuren, getuigenis te geven. Zy zijn met niemand zo gemeenzaam, dat zy zich volkomenlijk tot borg van zijn mening en oogwit zouden willen instellen. Ik acht het minder gevarelijk; de verlede, dan de tegenwoordige dingen te beschrijven; om dat de Schrijver geen rekening heeft te doen, dan van een ontleende waarheit. Enigen porren my aan om de zaken van mijn tijd te beschrijven; vermits zy achten dat ik hen met een oog aanschou, 't welk niet zo zeer van eenzijdigheid gequest is, als een ander; en ook van nader by, uit oorzaak van de toegang, die 't geval aan my tot de Hoofden van verscheide aanhangen gegeven heeft. Maar zy zeggen niet dat ik, schoon ik de roem van Sallustius kon behalen, deze moeite niet aanneemen zou; ik zeg ik, die een gezwore vijant van verbintenis, gedurigheid, en standvastigheid ben; als ook om dat my niets

zo zeer tegen de borst is, als een breed en uitgestrekt verhaal. Ik breek my dikwijls af, by gebrek van adem. Ik kan niets te zamenstellen, noch verklaren, dat deugt. Ik ben onkundiger dan een kint in de spreekwijzen en benamingen, die aan de gemeenste dingen passen. Ik heb dieshalven, de stoffe naar mijn vermogen schikkende, aangevangen het geen te zeggen, dat ik zeggen kan. Indien ik een aannam, die my geleidde, mijn maat zou by de zijne konnen bezwijken: behalven dat ik, dewijl mijn vryheit zo ruim en vry is, oordeelen naar mijn zin uitgesproken zou hebben, maar die naar de reden onwettig en strafbaar geweest zouden zijn. Plutarchus zou gaerne in 't geen, dat hy 'er in doet, tot ons zeggen, dat het eens anders werk is, dat zijn voorbeelden in alles en overal waarachtig zijn: maar dat dit zijn werk is, dat zy nut aan de nakomelingen zijn, en met een glans vertoont worden, die ons ter deucht licht. In een oude vertelling is niet zo gevarelijk, als in een geneeskruit, dat zy dus, of zo vertelt en toegestelt word.

Waar toe de voorbeelden moeten strekken.

Het voordeel van d'een is de schade van d'ander.

Eenëntwintigste H O O F T D E E L.

Demades vonnis tegen een, die de toefstel tot de begraaften verkocht: Oordeel daar over. De winst van d'een spruit uit de schade van d'ander. Ider jaagt voornamelijk naar zijn bezonder nut.

Demades van Athenon verwees een man van zijn stat, die zijn ambacht maakte van dingen, die tot de begraaften no-

dig waren, te verkopen; en dit onder de naam van dat hy 'er te veel winst af eischte, en dat hy deze winst niet zonder de doot van veel menschen kon

Zwaargheden in Historien te schrijven.

Demades vonnis tegen een slykpracht verkoper.

Her voor-
deel van
d' een is
schade voor
d' ander.

kon bekomen. Dit vonnis schijnt kwalijk geweest te zijn, om dat 'er geen voordeel, dan met eens anders schade, gedaan word, en om dat men, volgens deze rekening, alderhande winst zou moeten verwijzen. De kramer kan zijn zaken niet wel verrichten, dan met d'overdaat van de jeucht, de lantbouwer niet, dan met de dicte van 't graan, de bouweester niet, dan met de nederstorting der huizen, en d' amptlieden van 't gerecht niet, dan met de twisten en gedingen der menschen. D' eer zelve, en de handel der Bedienaars van de godsdienst, worden uit onze doot, en uit onze gebreken gehaalt. Geen geneesmeester, zegt d' oude Grieksche Blyspel-dichter, schept vermaak in de gezontheit van zijn vrienden zelve, geen krijgsmannin de vrede van zijn stat, en dus met alle andere dingen. Dat er-

ger is, yder deurground zich zelf van binnen; en hy zal bevinden dat onze inwendige wenschingen ten meestendeel tot kosten van anderen voortkomen en gevoed worden. Ik, dit overwegende, kreeg deze inval in mijn gedachten, dat de natuur hier in niet van haar algemene regeling afwijkt: Want de Natuurkundigen houden dat de geboorte, opvoeding en aanwas van yder ding de verandering en bederving van een ander is.

Nam quodcumque suis mutatum finibus Lucret. lib. 2.
exit,

Continuò mors est illius, quod suis ante. a

a Want het geen, dat door verandering zijn palen te buiten gaat, is voors de doot van 't geen, dat het te voren geweest heeft.

Yder tracht
inzonder-
heit naar
't geen, dat
voor hem
dienstig is.

Van de gewoonte van een aangenome wet niet lichtelijk te veranderen.

Tweeëntwintigste H O O F T D E E L.

Kracht van de gewoonte in spijszen van verscheide ongedierten onder verscheide volken. Zy maakt het verstant stomp, en de moeijelikheden verdragelijk. Gewoonte van bedriegen van kintsheit af te verbannen. Wonderlijk verhaal van twee wanschepsels. Vreemde eerbewijzingen. Vreemde gewoonten van verscheide volken. Kracht van de quade gewoonte. Ongevoonte schijnt tegen de natuur. Dubbelde wetten, wat zy zijn. Gewoonte maakt de dingen eerlijk. Aangenome wetten niet lichtelijk te veranderen, voorbeelden daar af. Nieuwigheden schadelijk, en gevaarlijk voor d'aanbessers, die niet vry van verwaansheit zijn. Gehoorzaamheit aan d'Overigheit een bewijs van de Christelijke Godsdienst. Gods bovengewone werken voor wonderdaden t'achten. Deurdringende nieuwigheit tegen te staan gevaarlijk. Al te stip op de wetten te staan somtijts schadelijk: voorbeelden hier af.

My

MY dunkt dat de geen de kracht van de gewoonte wel begrepen heeft, die d' eerste dit verhaal sneedde, dat een dorpvrouw, geleert hebbende een kalf van d' uur van zijn geboorte af te stroken, en in haar armen te dragen, en geduriglijk volhardende met dit te doen, door de wennis dit verkreeg, dat zy het zelfde noch droeg, toen 't al een grote os was geworden. Want om de waarheit te zeggen, de gewoonte is een geweldige en verradelijke schoolvrouw. Zy vest allengs, en zonder dat wy 't gevoelen, de voet van haar gezach in ons. Doch na dat zy, mer behulp van de tijd, dit zacht en meëwarig beginsel geeft en geplant heeft, zo toot zy aan ons een verwoed en dwinglandig aangezicht, tegen 't welk wy voortaan geen vryheit hebben, zelfs om d' ogen op te heffen. Wy zien haar t' elkens de regelen der natuur overweldigen. *De gewoonte is een zeer krachtig meester van alle dingen.* Ik geloof hier in Platoos hol in de beschrijving van zijn gemene Staat, en de geneesmeesters, die zo dikwijls op zijn gezach en achtbaarheid de redenen van hun kunst verlaten; gelijk ook deze Koning, die door middel van de gewoonte zijn maag gewende vergift tot zijn voedsel te gebruiken, en de dochter, van de welke Albertus verhaalt dat zy zich gewent had tot van spinnekoppente leven. In de nieuwe werelt der Indianen en in zeer verscheide hemelstreken, vond men grote volken, die 'er af leefden, die 'er zich af verzorgden, en hen onderhielden; gelijk ook van sprinkhanen, mieren, hagedissen, vleermuizen; en een padde wierd, by gebrek van leefmiddelen, voor zes kronen verkocht. Zy koken en bereiden hen met verschei-

de soppen. Men vond 'er anderen, by de welken onz vleesch en spijzen vergiftig en dodelijk waren. *De kracht van de gewoonte is groot. De Jagers overnachten in 't sneeu, en laten zich in 't gebergte roosten en braden. De woestelaars, schoon blaau en bloedig gestagen, zuehten ook niet.*

Deze uitheemsche voorbeelden zijn niet vreemt, zo wy het geen aanmerken, 't welk wy gemeenlijk beproeven, namelijk hoe de gewoonte onze zinnen en verstant stomp maakt. Men moet niet het geen gaan opzoeken, 't welk men van de geburen der afstotingen van de Nyl zegt, noch het geen, 't welk de Wijsbegeigten van de hemelsche zangkunst achten, te weten dat de lighamen van deze kring, vast, effen en glad zijnde, en in 't rollen malkander rakende en wrijvende, noorzakelijken een wonderlijke gelijkluidentheit moeten voortbrengen, op welker afbreeking en verandering d' omkeeren en verplaatsingen van de dansen der starren geschieden; doch dat in 't algemeen het gehoor der schepselen van hier beneden, door de gedurigheit van deze klank in slaap gevallen, gelijk die van d' Egiptenaren, de zelfde, hoe groot hy ook is, niet kunnen gewaar worden. De hoessmeeden, meulenaars, en wapensmeden zouden het geluist niet kunnen verdragen, zo het hen trof gelijk ons. Mijn bloemkrans dient voor mijn neus; maar, als ik my de zelfde drie dagen achter malkander gedragen heb, is hy alleenlijk voor de neus der omstaanders. Maar dit is vreemder, dat de gewoonte de kracht en werking van haar indruk op onze zinnen kan samenvoegen en oprechten, schoon 'er lange tusschenwijken in komen, gelijk de genen, die naby de klokken woena, beproeven. Ik

Cicer. Tuscul. Quaest. lib. 2.

De gewoonte maakt het verstant stomp:

De gewoonte is een geweldige en sterke meester.

Lin.

Spijs van ongedierte.

woon

en moeilikheden verdragelijk.

De gebreken vatten hun plooi van de redere kintsheit af.

woon tot mijnent in een toren, daar 's uchtens en 's zvon's een zeer grote klok. alle dagen d' Ave Maria luid. Dit gedruis doet mijn toren zelf sidderen; en hoewel het in d'eerste dagen my onverdragelijk scheen, zo heeft het echter in korte tijd my zo tam gemaakt, dat ik het zonder hinder hoor, en dikwijls zelfs zonder daar af wakker te worden. Plato bekeef een kint: dat met neuten speelde, en aan hem antwoordde: gy bekijft my om eengering ding. De gewoonte, zide: Plato weêr, is geen kleine zaak. Ik bevind dat onze grootste gebreken hun plooi van onze redere kintsheit af krijgen, en dat onze voornaamste bestiering onder de handen der voedsters is. 't Is tijtverdrijf voor de moeders, dat zy een kint een kiekde de hals zien omdrajen, en vermaak scheppen in een hont, of een kat quaat aan te doen. Daar zijn vaders zo dwaas, dat zy 't voor een goed voorteecken van een strijdbare aart nemen, als zy zien dat hun zoon een Lantman, of een Lakkai, die zich niet verweert, buffelt en versnaaut, en voor geestigheit, als zy hem zijn makker door enige boosâardige ongetrouheit en bedroch zien verschalken en uitsrijken. Dit zijn echter de ware zaden en wortelen van de wreetheit, dwinglandy, en van 't verraat. Zy spruiten daar uit, en wassen daar na weeldiglijk op, en vorderen grotelijks onder de handen der gewoonte. Deze vuile neigingen met de zwakheit der jaren, en met geringheit van de zaak te verschonen, is een zeer gevelijke onderwijzing. Voorêerst is 't de natuur, die spreekt, van de welke de stem dan zuiverder en narvelijker is, als zy zwakker en nieuwer is. Tentsweeden, de selijkeit van 't bedroch bestaat niet in

Erdroch moet van de redere kintsheit af voorgekomen worden.

't onderscheit dat tusschen de kronen en spelden is, maar in zich zelf. Ik vind veel gerechtiger, dat men dusdaug een besluit maakt: waarom zou hy niet bedriegen als het dukaten kostte? dewijl hy bedriegt nu het spelden kost; dan dus, gelijk zy doen. Hy doet het alleenlijk in de spelden; in dukaten zou hy 't hem wel wachten. Men moet den kinderen leren de zonden uit hun eige oorsprong te haten, en hen de naturelijke selijkeit daar af aanwijzen, op dat zy hen vlieden, niet alleenlijk in hun werking, maar voornamelijk in hun hart, en op dat de gedachten daar af hatelijk aan hen zouden wezen, wat momtuig zy ook dragen. Ik weet wel dat 'er, dewijl ik my in mijn kintsheit gewent heb altijd met ope deuren te wandelen, en een afkeer had van bedroch en schalkheit in mijn kinderlijk spelen te mengen, (gelijk men warelijk aanmerken moet dat de spelen der kinderen geen spelen zijn; maar men moet de zelden in hen oordeelen als hun ernstigste werken) geen tijtverdrijf zo gering is, of ik breng 'er, zonder daar op te denken, een naturelijke voorbedachtheit, en een uitterfle strijdigheid tot bedriegen toe. Ik speel met de kaart om gelt, of uit jock op een zelfde wijze, en handel daar in niet anders met mijn wijf en dochter, daar in het my niet verschilt of ik win, of verlies; niet anders, zeg ik, dan of ik in ernst tegen anderen speelde. Mijn ogen hebben in alles en overal genoeg te doen om mijn plicht te houden. Daar zijn 'er geen, die my zo naby bewaken, en die ik ook meer anzie en eer.

Hoedanig de spelen der kinderen zijn.

Ik heb zo even tot mijnent een dwergje, te Nantes, en zonder armen geboren, gezien, die zijn voeten

Historie van
een dwerg,
die wonder-
lijke dingen
met zijn
voeten
doet.

ten zo wel tot de dienst, de welke aan de handen behoort, gewent heeft, dat zy, om de waarheit te zeggen, hun natuurlijke plicht half vergeten hebben. Voorts hy noemt hen zijn handen. Hy snijdt en laad'er een pistool meê, en schiet het af. Hy steekt de draat in de naalt, hy naait, schrijft, neemt zijn hoet af, keert zich, speelt met de kaart, en met dobbelstenen, en huffelt hen met zo grote behendigheid, als een ander zou kunnen doen. Hy heeft het gelt, dat ik hem gaf, met zijn voet wechgedragen, gelijk wy met onze handen doen. Ik heb, noch een kint zijnde, een ander gezien, die een slagzwart, en een hellebaart in een plooi van zijn hals handelde, om dat hy geen handen had. Hy wierp hen om hoog in de lucht, en ving hen weêr. Hy stak met de degen, en klapte met de zweep zo wel, als enig voerman in Frankrijk. Maar men ontdekt d' uitwerking en gewoonte beter in de vreemde indrukkingen, die zy in onze zielen doet, daar zy geen tegenstant vind. Wat vermag zy niet in onz oordeel en geloof? Is'er een gevoel en zo sporeloos? Ik stel ter zijden het groot bedroch der godsdiensten, daar af zo veel grote volken, en zo veel genoegsame lieden zich dronken hebben gezien. Want dewijl dit gedeelte buiten onze menschelijke reden is, zo heeft de geen, die daar in niet op een bovengewone wijze door de goddelijke gunst verlicht is, meer verschoning van dat hy'er in verdooft. Maar wat d' andere gevoelens aangaat, zijn'er zo vreemden, die zy in de gewesten, in de welken 't haar goet gedacht heeft, niet voor wetten geplant en opgerecht heeft? Deze oude uitroeping is dieshalven zeer gerechtigt: *Schaams*

Oewer van
een man
zonder ar-
men ge-
bruikt.

een Natuurkundige, dat is een beschouwer en natrachter der natuur zich niet van de zielen, door de gewoonte ingedronken, getuigenis aêr waarheit te zoeken? Ik acht dat'er in de menschelijke inbeelding geen zo verwoude verbeelding voorkoomt, die niet het voorbeeld van enig gemeen gebruik bejegt, en die by gevolg van onze reden niet onderstut en bevestigd word. Men vint volken, dien men de rug toe keert, als men dien groet, en daar men nooit de geen ziet, die men eren wil. Men vind'er, daar, als de Koning spuwt, de gene der vrouwen van zijn Hof, die in de grootste gunst is, de hant uitsteekt; en in een ander volk bukken de genen, die het grootste gezach hebben, en by hem zijn, nederwaarts ter aarde, om zijn vuiligkeit in lijnzwat op te nemen.

Laat ons hier de plaats tot een vertelling nemen. Een Franich Edelman Inoot zich altijd met zijn hant; een ding, 't welk ten hoogsten tegen onz gebruik strijd. Hy, vermaart in snedige bejegeningen, en zijn bedrijf daar op verdedigende, vraagde my wat voorrecht dit vuil uitwerpsel had, dat wy een schone fijne doek daar voor bereidden, om het zelve t' ontfangen, en het, 't welk noch erger was, daar na zo zorgvuldiglijk in te pakken, en by ons te bewaren; daar hy byvoegde dat dit ons veel walgelijker om het hart behoorde te wizen, dan het ergens neder geworpen te zien, gelijk wy met alle onze andere vuiligheden deden. Ik bevond dat hy niet geheel buiten reden sprak; en de gewoonte had my van de bemerkning en zwaarwording dezer vreemdigheid berooft, die wy echter zo afschuwelijk vinden, als zy van een ander kant vertelt word. De

Cicero. de
Nat. Dier.
lib. 1.

Vreemde
cerbewij-
zingen.

Het stuitten
van de neus
met de hant
voorgespro-
ken.

D' achtig
van won-
derdaden
spruit uit
onkunde
van de na-
tuur.

wonderdaden zijn naar d' onkunde van de natuur, daar wy in zijn, en niet naar 't wezen der natuur. De gewoonwording brengt het gezicht van onz verstant in slaap. De Barbaren zijn niet wonderlijker aan ons, dan wy aan hen, en ook niet met meer reden, gelijk yder belijden zou, zo yder, deze verregehaalde voorbeelden deurgewandelt hebbende, zich op zijn eige voorbeelden kon nederzetten, en hen heiliglijk met malkander vergelijken. De mensche-lijke reden is een ingestorte verwing van omtrent gelijk gewicht met alle onze gevoelens en zeden, van wat gestalte zy ook zijn; onëindig in stoffe, onëindig in verscheidenheit. Ik keer weêröm.

Gewoonte
van ver-
scheiden vol-
ken in hun
huwelijken.

Men vind volken, daar niemand met de Koning spreekt, dan door een buis, behalven zijn gemalin en kinderen. In een zelfde volk tonen de maachden hun schamelijke leden bloot, en de g ehuvde vrouwen dekken en verbergen hen zorgvuldiglijk; met het welk deze andere gewoonte, die elders is, enige overëenkomst heeft: de kuisheit is 'er niet in achtting en waarde, dan ten dienst van 't huwelijk: want de dochters mogen zich naar hun believen laten gebruiken, en, zwanger zijnde, voor yders ogen de vrucht met bequame geneesmiddelen afdrijven. Wijders indien in een andere plaats een koopman huwt, zo slapen alle de kooplieden, die ter bruiloft genodigt zijn, by de bruid, eer de bruidegom plaats krijgt; en hoe 'er meer zijn, hoe zy meer eer en prijs van bestandigheid en bequaamheit verkrijgt. Indien een Amptman trouwt, zo gaat het op een zelfde wijze, en ook desgelijks, zo 't een Edelman is, en dus met d' anderen; behalven als 't een lantbou-

wer, of een van 't slechte volk is; 't welk dan aan de Heer te doen staat: en echter laat men niet na van de getroutheit in 't huwelijk zeer hoog aan te prijzen. Men vind plaatsen, daar men openbare bordeelen van manvolk, ja tot huwelijken toe, houdt: daar de wijven met hun mannen ten oorlog trekken, en hun plaats hebben, niet alleenlijk in de strijt, maar ook in 't gebied: Daar niet alleenlijk juweelen aan de neus, aan de lippen, wangen en tenen der voeten, maar ook roeden, zwaar van gout, deur de borsten en billen gedragen worden; Daar niet de kinderen, maar de broeders en neven erfgenaam zijn; en elders de neven alleen, behalven in d' erffenis van de Vorst:

Vreemde
dracht van
juweelen.

Daar, om de gemeenschap der goederen te regelen, de welk daar onderhouden word, zeker Oppermeesters het algemeen bewint van de bouwing der landen, en van d' uitdeeling der vruchten hebben, naar dat elk van noden heeft: Daar men de doot der kinderen beweent, en over die van de grijze lieden verblijd is: Daar zy, tien of twaalf gelijk, met hun wijven in een bed leggen: Daar de vrouwen, die hun mannen door een geweldige doot verliezen, weêr mogen trouwen; d' anderen niet: Daar de vrouwen in zo quade staat en achtung zijn, dat men 'er de meisjes, die 'er van geboren worden, door, en vrouwen voor de noot van geburen koopt: Daar de mannen hun wijven mogen verftoten, zonder enige reden by te brengen, en de vrouwen nooit hun mannen, om welke oorzaak het ook is: Daar de mannen macht hebben om hen te verkoopen, zo zy onvruchtbaar zijn: Daar zy 't lighaam van d' overleden koken, en daar na stampen, tot dat het als een

Gemeen-
schap van
goederen.

Quade ach-
ting van de
vrouwen.

De ligha-
men der
overledenen
gestamp en
geëten.

een

een pap word, die zy in hnn wijn doen, en dus drinken: Daar de wenschelijkste begraving is, van de honden geëten te worden; en elders van de vogelen: Daar men gelooft dat de zalige zielen in alle vryheit, in aangename velden, die van alle gerijfelikheden verzien zijn, leven; en dat zy de genen zijn, die deze Echo, of weërgalm maken, de welk wy horen: Daar zy in 't water vechten, en al zwemmende met hun bogen recht en wis schieten; Daar men, tot teken van onderwerping, de schouders moet optrekken, en 't hoofd laten zakken, en de schoenen uittrekken, als men in des Konings huis treed: Daar men de gelubden, aan de welken de wacht der godsdienstige vrouwen bevolen is, van de neus en lippen berooft heeft, op dat men hen niet liefhebben zou; en daar de Priesters zich zelven d' ogen uitsteeken, om zich by de duivels te voegen, en de godspraken te bekomen; Daar yder van 't geen, dat hem belieft, een god maakt, de jager, van een leeu of vos; de visscher, van een visch; en afgoden van yder menschelijke daat, of hartstocht: Daar de zon, de maan en d' aarde de voornaamste goden zijn, en de stijl van zweren is d' aarde aan te raken, terwijl men de zon aanschout; en daar men 't vleesch en de visch raau eet: Daar de grote eed is, by de naam van enig overlede mensch, die in 't lant in hoge achting geweest heeft, te zweren, met de hant op zijn graf te leggen: Daar de nieuwe jaarsgiften, die de Koning jarelijks aan zijn leenmannen zend, vuur zijn, en als dit zelfde gebracht is, zo word al 't oude vuur uitgedaan; en alle de gebuige volken zijn op lijfstraf verplicht yder voor zich van dit nieu vuur te halen: Daar, als de

Koning zijn ampt nederlegt, om zich geheelijk tot de Godsdienst te begeven, ('twelk dikwijls gebeurt) zijn eerste navolger verplicht is desgelijks te doen, in voegen dat het recht van 't Koninkrijk tot een derde navolger overgaat: Daar men de gedaante van de bestiering verscheiden maakt, naar dat de zaken schijnen te verëischen: Daar men de Koning afzet, als men 't goet oordeelt, en Ouden om de Staat te bestieren, in zijn plaats stelt, en hem ook somtijts in de handen van 't gemeen overgeeft: Daar mannen en wijven gelijkelijk besneden en gedoopt worden: Daar de krijgsman, die in een of verscheide strijden zeven hoofden der vijanden aan zijn Koning levert, edel en geächt gemaakt word: Daar men onder dit zo vreemt en ongezellig gevoelen van de sterffelijkheid der zielen leeft: Daar de wijven zonder te klagen en vervaert te zijn baren: Daar de wijven kopere laerzen aan de beide benen dragen: Daar zy, als een huis hen bijt, uit plicht van grootmoedigheid gehouden zijn hem weër te bijten: Daar zy niet darren trouwen, zo zy hun Koning niet aangeboden hebben of hy hen ontmaachden wil: Daar men groet met de vinger ter aarde te steken, en hem daar na weër ten hemel te heffen: Daar de mannen de pakken op 't hoofd, en de vrouwen hen op de schouders dragen: Daar de wijven staande, en de mannen nedergehukt pissen: Daar zy van hun bloet, tot teken van vrientschap, zenden, en de menschen, die zy eren willen, gelijk de goden, bewieroken: Daar niet alleenlijk tot aan de vierde trap, maar noch veerder heen, het maagschap in de huwelijken niet toegelaten word: Daar de kinderen vier, ja ook dik-

Vreemde gewoonten van verscheide volken.

Goden van sommige volken.

Vuur tot een nieuwe jaarsgift gezonden.

De Koning d' afzetting onderworpen.

Lulzen weër gebeten van de genen, die zy bijten.

Zending van bloet een bewijs van vrientschap.

wijls twaalf jaren, by de voedster zijn; en daar het dodelijk geächt word dat men aan 't kint van d' eerste dag aan te zuigen geeft: Daar de Vaders de toezicht en bestraffing over de mannelijke, en de moeders over de vrouwelijke kinderen hebben; en daar de straf is, hen, aan de voeten hangende, te beroken: Daar de vrouwen het ampt van besnijden plagen: Daar men alderhande kruiden eet, zonder ander onderscheit, als het geen, 't welk hen schijnt een quade lucht te hebben, te vewerpen: Daar alles open staat, en de huizen, hoe heerlijk en kostelijk zy ook zijn, geen deuren noch veinsters hebben, noch kisten en kassen, die men sluit; en daar de dieven tweemaal zo fel, als elders, gestraft worden: Daar zy de luizen met de tanden doden, gelijk de simmen, en schrikkelijk achten hen tusschen de nagelen te knippen: Daar men, zo lang als men leeft, noch 't hair, noch de nagelen afsnijdt: Daar men alleenlijk de nagelen aan de rechter hant kort, en die van de sinke, als uit geestigheid, laat wassen: Daar zy 't hair aan de rechte zijde zo lang, als het kan, laten groejen, en 't hair aan d' andere zijde glad afschrapen; en daar in de Lantschappen, niet wijt van malkander gelegen, 't een volk het hair voor, en 't ander dat van achteren laten wassen, en 't ander afscheeren: Daar de vaders hun kinderen, en de mannen hun wijven, niets daar af betaalt wordende, ten gebruik aan de vreemdelingen lenen: Daar men op een eerlijke wijze aan zijn moeder kinderen mag telen; de vaders zich met hun dochters en zonen vermengen: Daar zy in de maaltijden en gastrijen, hun kinderen, zonder onderscheit van maachschap, aan malkan-

der lenen. Hier leeft men van menichelijk vleesch; daar is 'teen plicht van godvuchtigheid zijn vader, zekere ouderdom bereikt hebbende, te doden; elders maken de vaders een regeling onder de kinderen, noch in hun moeders lighaam zijnde, en stellen een schikking hier in, wie zy opgevoed en beswaart, en wie zy willen wechgeworpen en gedoot hebben. Elders lenen d' oude getroude mannen hun wijven aan de jonkheit, om hen te gebruiken; en elders zijn de wijven gemeen, zonder zonde te plagen: ja in enige landen dragen zy, tot bewijs van eer, zo veel treffelijke quispels met franje aan de boort van hun klederen, als zy met mannen gemeenschap gehad hebben. Heeft de gewoonte ook niet een gemene Staat van vrouwen in 't bezonder gemaakt? Heeft zy hen niet de wapenen in handen gegeven, heiren doen vergaderen, en veltflaggen leveren? Laat zy niet aan 't grove volk met een enig bevel het geen, 't welk de Wijsbegerte niet in 't hooft der wijsten inplanten kan? Want wy kennen gehele volken, daar niet alleenlijk de doot verächt, maar wel onthaalt wierd; daar kinderen van zeven jaren leden dat zy ter doot toe gegeeffelt wierden, zonder van ge-laet en aangezicht te veranderen: daar de rijkdom zodanig verächt wierd, dat d' ongeächtste burger van de stat niet de hant zou willen uitsteeken, om een beurs met dukaten op te rapen.

Wy kennen ook Lantschappen, zeer vruchtbaar in alderhande leefmiddelen, daar echter de gemeenste en smakelijkste gerechten broot, twinkars en water was. Deë zy, namelijk de gewoonte, ook niet deze wonderdaat in Cios, dat 'er zeven hon-

Ophuizen.

Luizen met de tanden gedoot.

't Hair van 't hooft aan d' een zijde kort, en aan d' ander lang.

Vreemde vermenging.

Strijdbare vrouwen, en hun gemene Staat.

De rijkdom verächt.

Soberheit in enige landen.

hondert jaren verliepen, zonder dat men wist dat enige vrouw, of dochter zich in haer eer verkort had? Kort, daar is naar mijn oordeel niets, 't welk zy niet doet, of dat zy niet vermag. Pindarus noemt haar met reden, gelijk men aan my gezegt heeft, de Koningin en gebiedster des werrelts. De geen*, die men ontmoette, terwijl hy zijn vader sloeg; antwoorde dat dit de gewoonte van zijn huis was; dat zijn vader dus zijn grootvader, en zijn grootvader zijn overgrootvader had geslagen, en, op zijn zoon wijzende, zeide; *Deze zal my slaan, als hy tot die jaren, die ik bereike heb, gekomen zal zijn.* De vader ook, die van zijn zoon overstraat geschopt en gesleept wierd, beval aan hem by zeker deur, op te houden; dewijl hy zijn vader niet veerder, dan tot daar toe, gesleept had. Dit was d' eindpaal van d' erfelijke smadige handel, die de kinderen voor een gewoonte hadden aan hun huisvaders te betonen. Daar zijn vrouwen, zegt Aristoteles, die zo wel door gewoonte, als door ziekte zich zelven 't hair uitscheuren, hun nagels knaauwen, en kolen en aarde eten; 't is meer door gewoonte dat het mannelijke zich met het mannelijke vermengt. De wetten van 't geweten, die wy zeggen dat uit de natuur voortkomen, spruiten uit de gewoonte; vermits yder een innerlijke eerbiedigheid tot de gevoelens en zeden heeft, die omtrent hem goergekeurt en aangemen zijn, en de zelfden niet zonder knaging kan verlaten, noch zonder betoning van vreucht daar toe begeven.

Als de Grieken in voorlede tijden iemand wilden vloeken. zo baden zy de goden, dat zy hem in enige quade gewoonte zouden belemmeren en

inwikkelen. Maar de voornaamste werking van haar macht is ons in dier voegen aan te tasten, en in te nemen, dat het naauwelijks in onz vermogen is ons uit haar handen te reddén, en weér tot ons in te keren, om van haar bevelen te redeneren. En zeker, dewijl wy de zelfden met de melk van onz voedsel inzuigen, en 't aangezicht des werrelts zich in deze staat voor onze eerste ziening vertoont, zo schijnt het dat wy op de voorwaarde van deze fleur te volgen zijn. Het schijnt ook dat de gemene inbeeldingen, die wy omtrent ons in achtung en gezach vinden, en die door 't zaat onzer vaderen in onze ziel ingestort worden, d'algemene en naturelijke inbeeldingen zijn. En dieshalven gebeurt het dat men geloofst dat het geen, 't welk buiten de gewoonte is, ook buiten de reden gaat: God weet hoe redelijk ten meestendeel. Indien yder, (gelijk wy, die ons oefenen, geleert hebben te doen) die een goude zin spreuk hoort, terstont aanmerkt hoe verre het aan hem in 't bezonder aangaat; zo zou hy bevinden dat dit niet zo zeer een goede reden is, als wel een treffelijke geesselslag voor de gewone beestelijkheid van zijn oordeel. Maar men ontfangt de berichten der waarheit, en haar leerregels als of zy aan 't gemeen volk, en nooit aan ons behoorden; en yder plaatst hen zeer dwaasselijk en onrechtvaardiglijk in zijn geheugenis, in plaats van hen op zijn zeden steê te geven.

Laat ons weér tot de heerschappy van de gewoonte keren. De volken, in de vryheit opgevoed, en gewent zich zelven te gebieden, achten alle andere Staatbestiering gedrochte-lijk, en tegen de natuur. De genen, die tot d' oppervorstelijke Heerschap

Kracht van de gewoonten.

Quade toepassing.

Strijdige gewoonten van de genen, die in een vryheit, en die in een Oppervorstendom leven.

Quade gewoonte, wat zy vermag.

Waar uit de wetten van 't geweten spruiten.

py gewent zijn, doen desgelijks; en wat bequaamheit en gemak tot verandering het geval ook aan hen toont, zelfs dan, als zy zich van de lastigheid en moeijelijkheid eens meesters ontslagen hebben, zo lopen zy toe om weër met gelijke moeijelikheden, een nieuwe op te rechten; vermits zy niet kunnen besluiten tot de meesterschap te haten. Door bemiddeling van de gewonte is yder met de plaats vernoegt, daar de natuur hem geplaatst heeft. De Wilden in Schotland vragen niet naar 't vermaak van Touraine, noch de Schythen naar de geneuchten van Thessalien. Darius vraagde aan enige Grieken voor hoe veel zy de gewoonte der Indianen wilden aanneemen, namelijk hun overlede ouders 't eten: want dit was hun gewoonte; vermits zy oordeelden dat zy aan hen geen gunstiger graf konden geven, dan in hen zelve. Zy gaven aan hen tot antwoord, dat zy dit om geen ding ter werrelt zouden doen. En toen hy ook beproeft had den Indianen aan te raden hun gewoonte te verlaten, en die van de Grieken aan te nemen, 't welk was de lighamen van hun overlede ouders te verbranden, ontstak hy noch groter schrik in hen. Yder doet dus hier in, om dat de gewoonte het ware aangezicht der dingen voor ons verbergt.

Ongewoon-
te schijnt
tegen de na-
tuur te zijn.

Lucr.
lib. 2.

*Nihil adeo magnum nec tam mirabile
quicquam*

*Principio, quod non minuunt mirari
omnes*

Paulatim. a

Toen ik eertijts een van onze gewoonten, die sedert lange tijd by ons a Daar is niets zo groot. noch zo wonderlijk in 't begin, daar af yder niet allengs afslaat verwondert te zijn.

met volkome gezach en achtbaarheid aangenomen was, zou doen gelden, en de zelfde niet alleenlijk (gelijk gemenelijk gebeurt) door de kracht der wetten en voorbeelden wilde oprechten, maar tot in haar oorsprong ondersocht, bevond ik de grontvest daar af zo zwak, dat ik'er byna af walgde; ik, die haar in een ander oprechten en bevestigen zou. 't Is deze hulpmiddel, door de welk Plato aanvangt d'onnaturelijke en verkeerde minnerijen van zijn tijd te verdrijven, en die hy ten hoogste nut en dienlig acht: te weten dat het gemeen gevoelen hen veroordeelt, en dat yder qualijk daar af spreekt, een hulpmiddel, daar door de schoonste dochters niet meer de liefde der vaders, noch de broeders, in schoonheit uitsteekende, de liefde der zusters aantrekken. De fabelen zelve van Thyestes, Oedipus en Makareus hebben; met het vermaak van hun gezang, dit nut geloof in tedere hartsen der kinderen ingestort. En zeker, de kuisheit is een heerlijke deucht, welks nuttigheid kenbaar genoeg is. Maar de zelfde te verhandelen, en naar de natuur te doen gelden; dit is zo zwaar, als het wel licht is hem naar de gewoonte, wetten en bevelen te doengelden. D'eerste en algemene redenen zijn zwaar om te deursnuffelen; en onze meesters lopen daar over als een haan over de hete kolen, of vallen, om dat zy hen niet darren aanroeren, terstont op de ruimte en vryheit van de gewoonte, daar zy de meester spelen, en goed koop de zegepraal bekomen. De genen, die zich niet uit deze oorspronkelijke bron willen laten trekken, dolen noch grovelijker, en verplichten zich tot woeste en wilde gevoelens. Een getuig hier af is

Hoe d'onnaturelijke minneplegingen verdreven moeten worden.

kuisheit een heerlijke deucht.

De gewoonte te verdrijven zeer zwaar.

Chry.

Chryssippus, die door zijn geschriften in zo veel plaatsen zaaide hoe weinig hy de bloetfchandige samenvoegingen, hoedanig zy ook waren, achtte. De geen, die zich van dit geweldig vooroordeel der gewoonte zal willen ontslaan, zal veel dingen met een ontwijffelijke vastigheid aangenomen vinden, die geen steun hebben, dan in de grijze baart en rim-pelen van de gewoonte, die hen verzelt: maar als men dit momtuig afgetrokken, en de dingen tot de waarheit en reden toegepakt heeft, zo zal men zijn oordeel als omgekeert, en dieshalven in veel zekerder staat bevinden. Tot een voorbeeld, ik zal dan vragen of 'er wel iets vreemder kan zijn, als dat men een volk verplicht ziet zodanige wetten, die het niet verstaat, te volgen? dewijl het in zijn huisselijke zaken, huwelijken, en schenkingen, testamenten, verkopeningen en inkopeningen aan regelen is gehecht, die het niet kan weten; vermits zy niet in zijn taal geschreven, noch afgekundigt zijn, en daar af het nootzakelijk de verklaring en 't gebruik moet kopen, niet naar 't vernuftig gevoelen van Sokrates, die aan zijn Koning raad de handel en koophandel zijner onderzaten, vry, onbelemmert en gewinnrijk, en hun twisten en geschillen lastig en met zware schattingen beladente maken; maar naar een vreemd gevoelen van de reden zelve in handeling te brengen, en de wetten naar markt-gang te doen gelden. Ik weet grote dank aan 't geweld, om dat een Edelmaan uit Gaskonje, (gelijk onze Historieschrijvers zeggen) en uit mijn lants, zich d' eerste tegen Karel de Grote stelde, die Latijnsche en Kaiserlijke wetten aan ons wilde geven. Wat is 'er woester, dan een volk te

zien, daar door een wettige gewoonte het ampt van te vonnissen verkocht word, daar de vonnissen met geredepenningen worden betaalt, en daar het recht wettelijk aan de geen word geweigert, die niet om te betalen heeft? Ja d'zede handel is in zo grote aanzien, dat men in een Staatbestiering Waar uit de vierde staat van menschen in een gemeene Staatbestiering bestaat. een vierde staat van lieden maakt, die de gedingen handelen, om hen by de drie oude staten te voegen, te weten van de Kerk, van d' Edeldom, en van 't gemeen volk: en deze staat, de toezicht over de wetten, en d' oppermacht over de goederen en levens liebbende, maakt een lighaam, 't welk van dat van d' Edeldom afgescheiden is. Hier uit spruit het dat 'er dubbelde wetten zijn, namelijk die van d' eer, en die van de gerechtigheit, de welken in veel dingen tegen malkander strijden. D' eersten veroordeelen zo strengelijk een gelede, als de lesten een gewroke smaat. Volgens de plicht der wapenen word de geen, die een ongelijk lijd, uit zijn eer en adel gezet, en volgens de burgerlijke plicht valt de geen, die zich daar over wrekt, in een zware straf. De geen, die zich tot de wetten keert, om reden van een smaat te hebben, die zijn eer aangedaan is, oontecht zich; en de geen, die 'er zich niet toe keert, word daarom volgens de wetten getuchtigt en gestraft. En van deze zo verscheide stukken, echter op een enig hoofstuk passende, hebben genen de toezicht over de vrede, en d' anderen over d' oorlog; genen de winst, en d' anderen d' eer; genen de wetenschap, en d' anderen de deucht; genen 't woort, en d' anderen de daat; genen de gerechtigheit, en d' anderen de dapperheit; genen de reden, en d' anderen 't gewelt; genen het lang, en d' anderen

Dubbelde wetten, en hun inhoud.

h^{er}

De gewoonte alleen de grondveest van veel dingen.

't Recht behoort niet verkocht te worden.

Klederen onder de middelmatige dingen gestelt. Het kort kleet tot hun deel. Wat de middelmatige dingen aangaat, namelijk de klederen, indien iemand hen tot hun waarachtig einde wilde brengen, 't welk de dienst en gemak van 't ligchaam is, daar in hun oorspronkelijke bevalligheid en welvoegentheid bestaat, ik zou hen onder anderen onze vierkante bonetten geven; gelijk ook deze lange staert van geplooit fluweel, die op de hoofden onzer vrouwen is, met hun sporeloos toefsel; en dit vergeeffche en onnut afbeeldsel van een lid, dat wy ook niet eerlijk kunnen noemen, daar meê wy echter over straat pronken.

Gewoonte maakt de dingen eerlijk.

Deze inzichten beleeten echter niet een verstandig man de gemene stijl en gewoonte te volgen. In tegendeel, my dunkt dat alle afzonderde en bezondere gewoonten eerder uit dwaasheit, of eerezuchtige neiging, dan uit de ware reden spruiten, en dat de wijze innerlijk zijn gemoed van 't gedrang moet afrekken, en 't zelfde in vryheit en macht houden van onbeschroomdelyk van de dingen 't oordelen: doch dat hy, zo veel het uitterlijke aangaat, gantschelyk d' aangenome gewoonten en gebruiken moet volgen. De gemene gezelligheit heeft mer onze gedachten niets te doen. Maar wat het overige aangaat, namelijk onze daden, arbeit, geluk en leven, men moet het aan des zelfs dienst, en aan de gemene gevoelens overgeven; gelijk deze goede Sokrates weigerde zijn leven te bergen door een overigheit, ja die zeer ongerecht, en onbillijk was, ongehoorzaam te zijn. Want het is de regel der regelen, en d'algemene wet der wetten, dat yder de wet van de plaats, daar hy is, onderhoud. 't Is goet dat yder de wetten van zijn lant onderworpen is.

Yder aande wetten van 't lant gebonden.

Zie hier noch uit een ander vaaten. Men heeft grotelyks te twyfselen, of 'er zo blykelyk voordeel in de verandering van een aangenome wet, hoedanig hy ook is, gevonden kan worden, als 'er wel quaat is in hem te veranderen. Want een gemene Staat is als een gebou, van verscheide stukken te zamen gevoegt, en in dier voegen te zamen gebonden, dat het onmogelyk is een daar af te verwaggen, zonder dat het geheel ligchaam gevoel daar af heeft. De Wetgeever der Thuriers beval dat alle de genen, die een der oude wetten wilde vernietigen, of een nieuwe oprechten, met een strop om de hals zich voor 't volk zou vertonen, op dat hy terstont verworpt zou worden, zo de nieuwigheit en verandering niet van yder goetgekeurt wierd. De Wetgeever van Lacedomien besteede zijn leven om van zijn burgers een zekere belofte te verkrijgen van dat zy geen van zijn geboden zouden breken. D' Eforus, die zo ruwelyk de twee snaren afsneed, de welk van Frins by de zangkunst gevoegt waren, bekreunde zich hier niet meê, of zy beter was, en of d'overeenstemming beter daar in klont: 't was hem genoeg dat het een verandering in 't oud gebruik was, om hen te verbordeelen. Dit is 't geen, 't welk dit verroeft zwaert van 't Gerrecht te Marfilien betekende. Ik heb een afkeer en walging van de nieuwigheit, met welk gelaat zy ook te voorschijn koomt; en met reden: want ik heb 'er zeer schadelijke uitwerkfelen af gezien. De gene, die ons sedert zo veel jaren drukt, heeft niet alles uitgevoert. Maar men kan met waarschyjnelykheit zeggen, dat zy by toeval alles voortgebracht heeft: ja de qualen en verwoestingen,

Aangenome wetten moeten niet verandert worden.

Voorbeeld der Thuriers.

en Lacedomiers.

Wat het verroeft zwaert van Marfilien betekende.

Nieuwigheit schadelijk.

gen, die sedert zonder haar, en tegen haar geschieden, heeft zy aan zich zelve te wijten.

Ovid. Epist. Phil. *Hu pator telis vulnera facta meis. 2*

De genen, die een Staat in beroerte brengen, worden gemenelijk d'eersten in haar puinhopen bestulpt. De vrucht en 't voordeel van de beroerte blijft niet lang by de geen, die de zelfde bewogen heeft: hy roert en maakt het water voor andere visschers onklaar. De bant en samenbinding van dit Oppervorstendom, en dit groot gebou door deze nieuwigheit verzwakt en krachteloos geworden, inzonderheit in zijnz oude hoge jaren, geeft zo veel opening en ingang, als men begeert, tot diergelijke ongelijken. De Koninklijke Majesteit kan zwarelijker zich van de top tot in 't midden vernederen, dan van 't midden tot op de gront afstorten. Maar schoon de vinders schadelijker zijn, zo bedrijven echter de volgers meer zonde, namelijk hierin, dat zy zich tot voorbeelden begeben, daar af zy de schrik en 't quaat gevoelt en gestraft hebben. En indien 'er enige trap van eer is, inzonderheit in 't quaat doen, zo zijn deze lesten de roem en de vinding, en de moed van d'eerste poging aan d'anderen verplicht. Alderhande nieuwe verleidingen halen gelukkiglijk, uit deze eerste en vruchtbare bron, de beelden en voorschriften om onze Staatbestiering t'ontroeren. Men leeft in onze wetten zelve, die tot hulpmiddel van dit quaat gemaakt zijn, de begifelen en verontschuldiging van alderhande quade aanslagen; en aan ons gebeurt het geen, 't welk Thu-

a Ach, ik lijd de wonden, die met mijn eige pijlen gemaakt zijn.

cydides van de burgerlijke oorlogen van zijn tijd zegt, dat men hen, het voorstant der gemene gebreken, met nieuwe en zachter woorden, tot hun verschoning, doopte, en hun ware namen verbasterde en verzachtte. Dieshalven, om onze gewetens en gevoelens te hervormen, *Dat is een eerlijk woort.* Maar de beste dekmantel van nieuwigheit is zeer gevaarlijk. En zeker, om vrymoediglijk te spreken, my dunkt dat hier grote liefde van zich zelf, en verwaantheit onder loopt, namelijk in zijnz gevoelens zo hoog t'achten, dat men, om hen op te rechte, en stant te doen grijpen, een gemene vrede moet onderwerpen, en zo veel onvernijdelijke quaden, en zulk een schrikkelijk bederf van zeden, invoeren, als de burgerlijke oorlogen, en veranderingen van staat in zaken van groot gewicht meebrenge, en dat men hen in zijnz eige lant wil doen plaats hebben. Is 't geen quade huishouding, dat men zo veel zekere en bekende zonden voortbrengt, om dolingen, die in geschil staan, en noch niet verwezen zijn te bestrijden? Is 'er enig erger slach van zonden, dan de genen, die 't eige geweten, en de naturelijke kennis tegenstrevē? De Raat darde deze verontschuldiging voor betaling geven over het verschil tusschen hem en voor de bediening van hun Godsdiens: *Dat dit meer aan de goden, dan aan hen behoort, dat zy zelve wel zouden toezien dat hun heiligheden niet besmet zouden worden:* volgens het geen, 't welk de godspreek aan de genen van Delfs in d'oorlog der Meden antwoordde, toen zy voor d'oorlog der Perlianen vreesden. Zy vraagden aan God; wat zy met de gewijde scharten van zijn tempel te doen zouden hebben, en of zy hen verber-

Thucydides roem van de burgerlijke oorlogen.

Nieuwigheit in te voeren een bewijs van verwaantheit.

God is machtig zijn eige zaken te verdedigen.

L gen,

gen, of wechvoeren zouden. D' antwoord was, dat zy niets zouden ver-voeren, dat zy voor hen zouden zorgen, en dat hy machtig was om in 't geen, dat het zijne was, te ver-zorgen.

Gehoor-zaamheit aan d' overigheid een bewijs van de Christelijke Godsdienst.

De Christelijke Godsdienst heeft alle de merkteekenen van een uiterste gerechtigheid en nuttigheit; maar geen klaarder dan de naaukeurige aanbeveling van d' Overigheid te gehoorzamen, en de burgerlijke instellingen t' onderhouden. Wat wonderlijk voorbeeld heeft de goddelijke Wijsheit aan ons nagelaten, die, om de welstant van 't mensche-lijk geslacht op te rechten, en deze zijn heerlijke verwinning tegen de doot en zonde te verkrijgen, zulks niet anders heeft willen doen, dan ter believen van onze ordening van Staat, en die des zelfs vordering, en 't beleit van zulk een hoge en heil-same uitwerking de verblintheit en ongerechtigheit onzer gewoonte, en onderhoudingen onderworpen heeft, met het onnozel bloet van zo veel uitverkorenen, zijn gunstgenoten, te laten storten, en een lang verlies van jaren in 't rijp worden van deze onwaardelijke vrucht te lijden?

Onderfcheit tusschen een, die d' oude wetten volgt, en d' geen, die hen hervormen wil.

(Over de Divinas. lib. 1.

Daar is groot onderscheit tusschen de zaak van de geen, die de wetten en gewoonten van zijn lant volgt, en de geen, die aanvangt hen te bestieren, en te veranderen. D' eerste brengt tot zijn verontschuldiging d' eenvoudigheid, de gehoorzaamheit en 't voorbeeld by. Wat hy doet, het kan geen boosaardigheid, maar ten hoogsten ongeluk en ramp zijn. *Want wie is 'er, die niet van d' Aaloutheit, door de doortuchtigste getuigenissen bevestigt en bezegelt, bewogen word? Behalven dat Sokrates zegt, dat de gebrekkelijkheit meer van de bezadigt-*

heit heeft, dan d' overmaat. D' ander is aan een veel harder kant. Want de geen, die zich met verkiezen en veranderen bemoeit, trekt de macht en 't gezach van t' oordeelen aan zich, en moet staande houden dat hy 't gebrek van 't geen, dat hy verdrijft, en het nut van 't geen, dat hy invoert, ziet.

Deze zo gemene aanmerking heeft my in mijn zetel bevestigt, en mijn roekeloze jeucht zelve in toom gehouden, om mijn schouders niet met zulk een lompe last te belasten, dat ik my voor een kennis van zo groot belang zou instellen, en hier in het geen darren, 't welk ik, gezont van oordeel zijnde, niet in de gemakke-lijkste van die wetenschappen, daar in men my onderwezen heeft, en in de welken de roekeloosheit van t' oordeelen niet schadelijk is, zou darren bestaan: dewijl 't my zeer ongerechtich schijnt de gemene en onbewegelijke inzettingen en gewoonten onder d' onstantvastigheid van een bezondere verbeelding (vermits de bezondere reden niet dan een bezondere rechtpleeging is) te stellen, en het geen, 't welk geen Staat in 't burgerlijke zou lijden, op de goddelijke wetten te wijten. En hoewel de menschelijke reden daar veel meer meê te doen heeft, zo zijn zy op de hoogste trap rechters van hun rechters; en d' uiterste genoegzaamheit dient om 't gebruik, 't welk daar afaangenomen is, te verklaren, en uit te strekken, niet om het af te wenden, en te vernieuwen. Indien de goddelijke voorzienigheid somtijts buiten de regelen is getreden, aan de welken zy ons noorzakelijk heeft verbonden, 't is niet om ons daar af t' ontslaan. Dit zijn werken van zijn goddelijke hant, die wy niet moeten

Nutrighe-den, die onze Schrij-ver daar uit getrokken heeft.

Gods be-vengewone werken niet na te vol-gen, maar voor won-derdaden t' achten.

navol-

navolgen; maar daar over wy verwondert moeten zijn, en bovengewone voorbeelden, merkteekenen van een uitgedrukte en bijzondere toestemming, van 't geslacht der wonderdaden, die zy ons voorhoudt, tot getuigenis van zijn almachtigheid, boven onze ordening en krachten, die men niet zonder dwaasheit en goddeloosheit kan trachten te vertonen, en die wy niet moeten volgen, maar met verbaasheit aanschouwen: werken, die aan hem, en niet aan ons passen. Kotta betuigt zeer gevoeghelijk: *Als 'er van de godsdienstghandelt word, volg ik T. Korunkanus, P. Scipio, en P. Scervola, Opperste Priesters, niet Zeno, of Kleantes, of Chrysippus.* God weet in onz tegenwoordig verschil, daar in wel hondert leden wech te nemen, en te herstellen zijn, grote en zware leden, hoe veel dat 'er zijn, die roemen mogen dat zy de redenen en grontvesten van d' een en d' andere zijde naaukeurighijk onderzocht en gekent hebben. 't Is een getal (indien 't een getal is) dat geen grote middel zou hebben om ons ongeruft te maken. Maar dit geheel ander gedrang, hoe wijd strekt het zich uit: in hoe grote menigte komen zy te voorschijn? Het gaat met hen, gelijk met d' andere zwakke en qualijk toegepaste geneesmiddelen. Zy heeft de vochtigheden, die 't in on wilde afdrijven, ontfleeken, verhit, en door de strijdigheid als verbittert; en is by ons in 't lighaam gebleven: zy heeft door haar zwakheit ons niet kunnen zuiveren, in ons ondertusschen verzwakt: in voegen dat wy haar niet kunnen quijt worden, en van haar werking niet dan lange en inwendige pijnen ontfangen. En ondertusschen vertoont het geval, altijs zijn gezach en macht boven onze re-

dening behoudende, somtijts zo dringen de noden aan ons, dat het noorzakelijk is dat de wetten enigins voor 't zelfde wijken. D' aanwas van een nieuwigheit, die door gewelt begint ingevoerd te worden, tegen te staan, zich in alles en overal tegen de genen te kanten, die de meester spelen, aan de welken al 't geen, geoorloft is, dat hun voorneemen vorderen kan, die geen andere wer noch ordening hebben, dan hun voordeel te volgen; zeker, dit is een gevarelijke verplichtheit en ongelijkheit.

Aditum nocendi perfido praestat fides. a

Nieuwigheit, die deuringt, tegen te staan, is zeer gevarelijk.

Senec. Oedip. Act. 3. scen. 1.

Om dat de gewoone tucht en regeling van een Staat, die in gezontheit is, niet in deze bovengewone toevallen verzorgt. Zy vooronderstelt een lighaam, dat in zijn voornaamste leden in plichten bestaat, en een gemene toestemming tot des zelfs onderhouding en gehoorzaamheit. Het wettig gaan is een koel, zwaar en geprangt gaan, en is niet om een woelt en ongebonde gaan tegen te staan. Men weet dat het noch aan deze twee grote mannen, Oktavius en Kato verweten word, dat zy in de burgelijke oorlogen, d' een van Sylla, en d' andere van Cesar, hun Vaderlant liever in alle uitersten hebben laten vallen, dan dat zy het tot nadeel van des zelfs wetten, en mer iets daar in te veranderen, geholpen en gered zouden hebben. Want zeker, in deze uiterste noden, in de welken geen stant te houden is, zou men mischien wijselijker doen een weinig te bukken, en de slag t' onwijken, dan met zich boven alle

Al te stip op de wetten te staan is somtijts schadelijk.

a De trou baans de weg van te beschadigen voor d' ongetrouwe.

L 2 moge-

Cicero. de nat. Deor. Lib. 1.

D' aanhef- sers van nieuwigheit by zwakke hulpmiddelen geleken.

mogelijkheid krijg en hardneklig te tonen in niets te willen toegeeven, de weg voor 't geweld te banen, om alles onder de voeten te treden; en het zou beter zijn dat men de wetten het geen, dat zy konden, deê willen, dewijl zy 't geen, dat zy willen, niet kunnen. Dus deê de geen, die beval dat zy vierëntwintig uren zoude slapen; en de geen, die voor deze maal de dag van d' almanach veranderde; en ook de geen, die van Zommermaant een tweede Bloei maant maakte. De Lacedemoniers zelven, die zo godsdienstige onderhouders der geboden en wetten van hun lant waren, door hun wet geparst zijnde, de welke verbood een zelfde man twee malen tot Opperhoofd ter zee te verkiezen, en van d' andere zijde door

de noot van hun zaken gedrongen dit ampt weêr aan Lyfander op te dragen, maakten zeker Arakus wel Opperhoofd van de zee, maar Lyfander Opperste Toeziender daar over. Wijders, een van hun gezanten, naar Athenen gezonden, om verandering van enig bevel te verwerven, en van Perikus tot antwoord bekomende, dat het verboden was het tafereel wech te nemen, daar een wet eens ingestelt was, ried hem met gelijke scherpzinnigheid dat hy 't slechts omkeeren zou, dewijl zulks niet verboden was. Dit is 't geen, daar in Plutarchus Filopemen prijft, dat hy, om te gebieden geboren zijnde, niet alleenlijk naar, maar ook over de wetten wist te gebieden, als de gemene noot het zelfde vereischte.

Lof van Filopemen hier over.

Geestige voorbeelden hier af.

Verscheide gevolgen van een zelfde Raat.

Drieëntwintigste H O O F T D E E L.

Aanslag tegen een Vorst in Frankrijk ontdekt en goedertierenlijk vergeven. Ander voorbeeld hier af in Augustus aan Cinna. Dit wel, en 't voorgaande qualijk gelukt. Montaignes afkeer van geneesmiddelen. Macht van 't geval in veel dingen. In alle twijfelâchigheden moet men 't eerlijke verkiezen. Samenzwering met straffen te voorkomen is onnut. Verdachttheit van belaagt te worden erger dan de doot; voorbeelden hier af in Dion, en Alexander. Voorbeelden van wonderlijk vertrouwen in Schipio, in een Koning van Franckrijk, en in Cesar. Hoe de beroerten van 't oproerig volk gestilt moeten worden. Verkeert nitval daar af. Middelen van Cesar aangewent, om vijanden tot vrienden te maken, en van Dionysius om alle belagingen tegen hem te voorkomen: Rampzalig voorbeeld van de verwardelozing van een berichte samenzwering.

Jaques

Aques Amiot, Grootaalmoeffener van Frankrijk, verhaalde my eens deze Historie ter eren van een Vorst der orzen, (en hy was d' onze, met groot rechte, schoon zijn oorsprong vreemt was) dat, gedurende onze eerste beroerten, deze Vorst, in de belegering van Rowaan, door de Koningin, des Konings Moeder, van een aanslag wierd verwittigt die men tegen zijn leven voorgenomen had, en door haar brieven bijzonderlijk van de geen bericht, die de zelfde uitvoeren zou, 't welk een Angevynsch of Mancausch Edelman was, die toen gewoonlijk in 't huis van deze Vorst verkeerde, om dit werk uit te voeren. Hy, dit bericht hebbende, maakte het aan niemand openbaar, maar in de volgende dag op S. Kateryns berg wandelende, van daar onze beukerijp op Rowaan geschiedde, en de gezeide Heer Grootaalmoeffener, en een ander Bisschop aan zijne zijde hebbende, zag deze Edelman, die men hem afgeschieldert had, en de hem roepen. Toen hy voor hem was gekomen, en hy hem alreë zag bleek worden, en van vrees sidderen, uit oorzaak van d' ongerustheit zijns gewetens; sprak hy tot hem in dezer voegen: Mijn Heer van zodanig een plaats, gy vermoed wel wat ik met u te doen heb, en uw aangezicht toont het my. Gy hebt niets voor my te verbergen: want ik ben zo verre van uw toestel bericht, dat gy uw handel slechts verërgeren zult, met te pogen de zelfde te bedekken. Gy weet wel van zulken en zodanigen; die de voornaamste belhamels des verborgenste delen van dit beleid waren. Zie toe dat gy, op verbeurte van uw leven, niet de waarheit van dit gehele werk voor my verbergt.

Aanslag tegen 't leven van een Vorst in Frankrijk ontdekt.

Aanspraak van de Vorst aan zijn be-lagct.

Toen deze arme man zich gevat en overtuigt bevond, (want een der deelgenoten had alles aan de Koningin ontdekt) had hy niets anders te doen, dan met gevouwe handen deze Vorst om genade en vergiffenis te smeken. Hy wilde voor de voeten van deze Vorst vallen; maar de zelfde belette hem zulks, en vervolgde dus zijn redenen: koom hier, heb ik u ooit enige ongeneucht aangedaan? Heb ik iemand van d' uwen door een bijzondere haat verongelijkt? Ik heb u geen drie weken gekent. Wat redenen en oorzaak heeft u konnen bewegen om my doot t' onderstaan? D' Edelman antwoordde hier op met een bevende stem, dat hy geen bijzondere reden hier toe had, maar het belang van de gemene zaak zijner deelgenoten; en dat enigen hem vroedgemaakt hadden dat, zo hy zulk een machtig vijant van hun godsdienst, op wat wijze het ook was, verdelgde, dit een bedrijf vol godvruchtigheid zou zijn. Nu dan, vervolgde deze Vorst, ik wil aan u tonen hoe veel zachtmoediger de Godsdienst is, daar aan ik my hou dan de geen, daar af gy belijdenis doet. D' nwe heeft u geraden my te doden, zonder my te horen, en zonder enig ongelijk van my ontfangen te hebben: en de mijne beveelt aan my dat ik u zal vergeven, zo overtuigt als gy zijt van my zonder reden te hebben willen doden. Vertrek dan van hier, ga uit mijn ogen; dat ik u hier niet meer zie; en indien gy wijs zijt, zo neem voortaan in uw aanslagen eerlijker lieden, dan dezen geweest hebben.

De Kaizer Augustus, in Gallia zijnde, kreeg zekere berichtiging van een zamenzwering, die L. Cinna tegen hem broude. Hy besloot zich daar over te wreken, en ontbood hier toe

Blauwe ver-
antwoor-
ding.

Vergiffenis
van de Vorst
aan hem.

Zamenzwe-
ring van
Cinna tegen
Augustus.

Overwe-
gigen van
Augustus.

toe zijn vrienden tegen de volgende dag, en zich daar over te beraden. Maar hy bracht de nacht tusschen beide in grote ongerustheit over. Hy overwoog dat hy een jong man van een hoog geslacht, neef van de grote Pompejus, zou moeten doen doden, en bracht al klagende veel verscheide redenen voort. Hoe dan? zeide hy, zal ik in vrees en ongerustheit moeten blijven, en mijn moordenaar ondertusschen naar zijn believen laten wandelen? Zal hy los en vry heen gaan, na dat hy tegen mijn leven aangespannen heeft, twelk ik in zo veel burgerlijke oorlogen, en in zo veel strijden ter zee en te land bewaart heb? Zal hy, na dat ik d'algemene vrede des werrelts opgerecht heb, vrygesproken worden? hy, die bestoten heeft my niet alleenlijk te doden, maar ook t'offeren. Want zy hadden voorgenomen hem te doden terwijl hy met enige offer bezich zou zijn. Na dat hy enige tijd gezwegen had, begon hy weer luider dan te voren, en, de zaak tegen zich zelf opneemende, zeide: Waarom leeft gy, indien 'er zo veel lieden aangelegen is dat gy sterft? Zullen uw wraak en wreetheden nimmer eindigen? Is uw leven zo veel waardig, dat 'er zo veel schade geleden word om het zelfde te bewaren? Livia, zijn, gemalin, bemerkende dat hy in deze bangigheid was, sprak hem aan, en zeide tot hem: Zullen de raden der vrouwen hier ook iets gelden? Doe gelijk de Geneesmeesters; als de gewone hulpmiddelen niet helpen, beproeven zy anderen, die daar tegen strijden. Gy hebt tot aan deze tijd door strengheit niets gevordert. Lepidus is op Salvidienus, Murena op Lepidus, Cepio op Murena, en Egnacius op Cepio gevolgt. Begin

Nutte raat
van Livia
zijn gemalin
aan hem.

eens te beproeven hoe de zachtmoedigheid en goedertiertheit aan u gelukken zullen. Cinna is ontdekt; vergeef hem zijn misdrijf. Hy zal u voortaan niet kunnen hinderen; en hy zal tot uw roem vorderlijk zijn. Augustus was blijde van dat hy een voorspraak voor zijn genegtheit had gevonden: en hy, zijn gemalin bedankt hebbende, deê weer aan zijn vrienden, die hy ter berading ontboden had, bevelen dat zy niet zouden komen. Hy deê Cinna voor hem brenghen, en aan yder bevolen hebbende uit de kamer te gaan; deê aan Cinna een stoel geven, en sprak toen in dezer voegen tot hem: Cinna, voorêerst verzoek ik vreedzaam gehoor van u. Steur my niet in mijn spreken: Ik zal aan u tijd en gelegtheit om daar op t'antwoorden geven. Gy weet, Cinna, dat ik u, niet alleenlijk mijn vijant zijnde, maar ook zodanig geboren, in 't leger mijner vijanden heb gevangen, en beschur; dat ik u alle uw goederen weer in handen heb gestelt, en u eindelijk zo zacht en gemakkelijk gezet, dat de verwonnen zelven de stant van de verwonnen benijden. Ik heb het priesterlijk ampt, dat gy van my verzocht, aan u gegeven, na dat ik 't aan anderen, welker ouders altijt met my gestreden hadden, geweigert had. En gy, die ik zo zeer verplicht heb, hebt aangevangen my te doden. Toen Cinna hier op uitge-roepen had dat hy verre van zo boze gedachten af was, vervolgde Augustus: Cinna, gy houd niet het geen, dat gy aan my beloofd had. Gy had my toegezegd dat ik niet in mijn redenen afgebroken en gesteurd zou worden. Ja, gy hebt voorgenomen my te doden, in zodanige plaats, op zodanige dag, in zodanig gezelschap,

Augustus
aanpraak
tot Cinna.

en

en op zulk een wijze. Toen hy zag dat Cinna van dit bericht verbaast was, en stil weeg, niet uit oorzaak van het beding van zwijgen, dat gemaakt was, maar door drang van zijn geweten, voegde hy'er by: Waarom doet gy 't? Is 't om Kaizer te worden? Zeker, 't is met de gemene Staat zeer slecht gestelt, zo'er niemand is als ik, die u belet aan 't Kaizerrijk te geraken. Gy kont uw eige huis niet verdedigen. Onlangs verloor gy een geding, alleenlijk door de gunst van een slechte vrygemaakte. Hoe! hebt gy geen middel noch vermogen, dan de Kaizer aan te tafelen? Ik scheid'er af, zo'er niemand is, als ik, die u in uw hoop belet. Meent gy dat Paulus, Fabius, de Kossien, en de Servilien u zullen lijden? Zeker, een groot getal van Edelen, niet alleenlijk Edel van naam, maar die door hun deucht hun Edeldom vereeren. Na veel andere redenen, (want zijn gesprek tot hem duurde langer dan gehele twee uren) zeide hy tot hem: Ga heen Cinna; ik schenk aan u, als aan een verrader en vadermoorder, het leven, 't welk ik eertijts aan u, als mijn vijant, geschonken heb. Dat de vriendschap van deze dag af tusschen ons beide begin. Laat ons beproeven wie van ons beide getrouwelijker, ik aan u 't leven geschonken, of gy 't ontfangen hebt. Hy scheidde op deze wijze van hem. Enige tijt daar na gaf hy aan deze Cinna het Burgermeesterschap, en klaagde over hem van dat hy 't niet van hem had darren eischen. Cinna was sedert zijn grote vriend, en maakte hem alleen erfgenaam van zijn goederen. Voorts, sedert dit toeval, 't welk Augustus in zijn veertigste jaar overquam, wierd'er nooit samenzwering, noch aan-

slag tegen hem gemaakt; en hy ontfing een gerechtige vergelding van deze zijn goedertierentheit.

Maar met onze Vorst ging 't niet op gelijke wijze: want zijn zachtmoedigheid kon hem niet beschutten van sedert in de strikken van gelijk verraat te vallen: zulk een ydel en beuzelachtig ding is de menschelijke voorzichtigheit: terwijl het geval altijd de bezitting der uitvallen, ondanks onze ontwerpen, beradingsen en voorhoedingen, in handen houdt. Wy noemen de Geneesmeesters gelukkig, als zy enig goed einde bekomen; als of er niets anders was, dan hun kunst, die niet op zijn eige benen kon staan, en al te zwakke grontvest had om op haar eige kracht te steunen, en als of'er niemand was, dan zy alleen, die van noden had dat het geval de hant aan haar werkingen leent. Ik geloof van haar al 't ergste, of beste, dat men zal begeren: want wy hebben, God dank, geen gemeenschap met haar. Ik ben recht anders dan anderen; want ik veracht haar altijd: maar als ik ziek ben, begin ik, in plaats van verdrach met haar te maken, haar noch te haten, en te vrezzen, en antwoord aan de genen, die my parissen geneesmiddelen te gebruiken, dat zy ten minsten zo lang zullen wachten, tot dat ik mijn krachten en gezontheit weer bekomen heb, om meer middel te hebben van het geweld en gevaar van haar dranken uit te staan. Ik laat de natuur begaan, en vooronderstel dat zy met tanden en klauwen verzien is, om zich tegen de stormen die haar voortkomen, te beschermen, en dit samenvoegsel, daar af zy d'ontbinding vlied, te verdedigen. Ik vrees dat men, in plaats van de natuur te helpen, als de zelfde tegen de ziekte

Averchtsche uitwerking van goedertierentheit in de voorgedachte Vorst.

Kranke trooft op de Geneesmeesters.

Afkeer van Montaigne van de geneesmiddelen.

Zijn goedertierentheit aan hem.

schrap staat, en met haar heftelijk strijd, haar tegenstreefster, in plaats van haar, zal helpen, en haar met nieuwe bekommernissen belasten.

Voorts, ik zeg dat niet alleenlijk in de Geneeskunst, maar ook in veel andere zekerder kunsten het geval grote macht heeft. Wat de sprongen der Dichtkundigen aangaat, die hun dichter vervoeren, en buiten zich trekken; waarom zouden wy hen niet aan zijn geluk toegienigen? dewijl hy zelf belijdt dat zy de genoechzaamheit van zijn krachten overtreffen, en bekent dat zy van elders, dan van hem komen, en hen geensins in zijn vermogen had; even gelijk de Redenaars zeggen dat zy deze bovengewone bewegingen en driften, die hen tot voorby hun ooggemerk drijven, niet in hun macht hebben. 't Is desgelijks met de schilderkunst, in de welke den schilder somtijts trekken uit de haant ontsnappen, die zijn bevatting en wetenschap overtreffen, en die hen tot verwondering en verbaasheit over zich zelf brengen. Maar 't geval roont noch klarelijker het vermogen, dat het in alle deze werken heeft, door d' aanvalligheden en schoonheden, die men daar in vind, niet alleenlijk buiten de mening, maar ook zonder de kennis van de werker. Een schrander Lezer vind dikwijls in de geschriften van andere, andere volmaaktheden, dan de genen, die de Schrijver daar in gebracht en bemerkt heeft, en past 'er rijker meningen en aangezichten aan toe.

Wat d' aanslagen van d' oorlog aangaat, yder ziet hoe 't geval grote macht daar aan heeft. En zeker, in onze beradingen en overwegingen zelven moet het lot en geluk vermengt zijn: want al 't geen, dat on-

ze wijsheit vermag, is van weinig belang: hoe zy schrander en krachtiger is, hoe zy meer zwakheit in zich vind, en zich zelve zo veel te meer wantrout. Ik ben vaneen zelfde gevoelen, als Sylla; en als ik van naby op de heerlijkste oorlogsdaden acht neem, zo zie ik, gelijk my dunkt, dat de genen, die hen beleiden, geen berading noch overweging daar toe besteden, dan by de fleur, en dat zy 't beste deel van d' aanslag aan 't geval overgeven, en op 't vertrouwen, 't welk zy op des zelfs bystant hebben, alle kanssen, boven de palen van alle redenering, wagen. In hun beradingen komen gevallen blyschappen, en vreemde vervoeringen voor, die hen ten meestendeel drijven tot die zijde te kiezen, de welke in de schijn de zwakste is, en die hun moed tot boven de reden vergroten. Hier uit is gesproten dat veel oude grote Krijgsoversten, om gezach en achtting aan deze roekeloze beradingen te geven, voor de hunnen bybrachten dat zy door enige inblazing, door enig teken, en door voorzegging daar toe genodigt waren.

In deze onzekerheit en verwarring dan, die d' onmacht van het geen te zien en te verkiezen, 't welk het nutte en bequaamste is, uit oorzaak van de zwarigheden, die de verscheide toevallen en omstandigheden van yder ding meesleepen, is, naar mijn gevoelen, het zekerst, als geen andere overweging ons daar toe nodigde, zich aan die zijde te begeven, daar de meeste eerlijkheit en gerechtigheit is, en dat men altijd de rechte weg houd; dewijl men over de kortste in twijffel is: gelijk 'er in deze twee voorbeelden, die ik zo terstont voorgesteld heb, niet aan te twijffelen is dat de geen, die 't ongelijk geleden

't Geval heeft grote macht in veel kunsten; in d' invalen der Dichters;

in de schilderkunst;

en in d' aanslagen van d' oorlog.

In alle twijfelichtheden moeten 't eerlijke kiezen.

Ieden had, veel heerlijker en edelmoediger deê met de zelfde te vergeven, dan of hy anders gedaan had. Indien dit aan d' eerste mislukt is, men moet dit niet zijn goed oogmerk wijten; en men weet niet of hy, zo hy recht anders gedaan had, het einde, tot het welk zijn nootlot hem riep, ontsnapt zou zijn; en daar by zou hy de roem van zo grote goedertiertheit en heusheit verloren hebben.

Men ziet in de Historien zeer veel lieden met deze vrees bevangen; 't welk oorzaak heeft geweest dat zy ten meeste deel de weg zijn ingegaan van de famenzweringen, die tegen hen gemaakt wierden, door wraak en straffingen te voorkomen. Maar ik zie zeer weinig, aan de welken deze hulpmiddel dienstig heeft geweest; gelijk zo veel Romainfche Kaisers getuigen. De geen, die zich in dit gevaar bevind, moet van zijn kracht en wakkerheit niet veel verhoppen. Want hoe ongemakkelijk is 't, zich van een vijant te beschutten, die zich onder 't momtuig van de dienstigste vriend, die wy hebben, verschuilt? en de willen en innerlijke gedachten van de geen, die by ons zijn, te kennen? Hy gebruikt vergeefs uitheemsche volken tot zijn lijfwacht, en is vruchtelooselijk van een drom van gewapende mannen omringt. De geen, die zijn eige leven niet acht, zal zich altijd meester van eens anders maken.

Wijders, deze geduige verdachttheit, de welke de gehele werrelt by de Vorst verdacht maakt, moet noodzakelijk aan hem tot een wonderlijke pijniging dienen. Dieshalven Dion, verwittigt zijnde dat Kalippus naar middelen trachte om hem te doen sterven, nooit zo stout en hartig was,

dat hy onderzoek daar op deê; maar hy zeide dat hy liever wilde sterven, dan in deze elende leven, dat hy zich niet alleenlijk van zijn vijanden, maar ook van zijn vrienden zou moeten wachten. Alexander verroonde dit krachtiglijker en stantvastiglijker met de daat, toen hy, door een brief van Parmenio bericht, dat Filippus, zijn waardste geneesmeester, door Darius gelt bekocht was om hem te vergiffigen, ter zelfde tijt, daar in hy de brief aan Filippus te lezen gaf, de drank, die deze Filippus voor hem bereid had, indronk. Drukte hy hier meê dit besluit niet uit, dat, indien zijn vrienden hem wilden doden, hy toestond dat zy't doen mogten? Deze Vorst is het opperste afbeeldsel der gevarelijke werken; maar ik weet niet of'er in zijn geheel leven een strek is, die meer bestandigheit heeft, dan deze, of een schoonheit, door zo veel aangezichten deurluchtig.

De genen, die den Vorsten de wantrou zo naerstellijk inprenten, onder schijn van hen hun veiligheid voor te dragen, houden hen hun ondergang en schande voor. Daar word niets, dat edel is, gedaan zonder te wagen. Ik ken'er een, uit zijn aart zeer strijdbaar en woelig van gemoed, diens geluk dagelijks door dusdanige wijsmakingen bedorven en gekrenkt word: dat hy zich dicht onder de zijnen moet houden, naar geen verzoening met zijn oude vijanden luisteren, zich afscheiden, en zich niet onder sterker handen bevelen; wat beloften men ook aan hem doet, en hoe grote nuttigheit hy daar in ziet. Ik ken een ander, die zijn staat en geluk boven zijn hoop gevordert heeft, om dat hy een geheel strijdige raat aangenomen had. D'ou-

en in Alexander de, Groot.

Treffelijke daden met gevaar vermengt.

Een Vorst moet niet al te wantrouwig zijn.

M

ver-

De famenzweringen: merstraffingen voor te komen is onnoot.

De verdachttheit van belaaige te worden erger dan de doot. Voorbeelden in Dion;

versaachtheit, naar welker roem zy zo gratiglijk trachten, vertoon zich, als 't de noot verſicht, zo heerlijk in 't blote wambas, als in 't harnas, in een kamer, als in 't ope velt; met een nederhangende, als met een opgeheve arm. De voorzichtigheit, zo toeder en onzichtich, is een dootvijant van de hoge uitvoeringen Schipio, zijn heir verlarende, en uit Spanjen vertrekkende, dat echter, nieuvelijks van hem veroveret, in een gevarelijke staat stond, wist, om Syfax op zijn zude te trekken, met twee gemene schepen in Afrika over te schepen, om zich in een vijandig lant, in de macht van een uitheemſch Koning, op een onbekende trou, zonder enige verplichting, zonder gyzelaars, en onder d' enige veiligheit van de grootheid van zijn eige moed en geluk, en op de belofte van zijn grote hoop te bevelen. De getoonde getroutheit verplicht dikwijls de getroutheit zelve. In tegendeel, aan een eerzuchtig en roemzuchtig leven moet men weinig lenen, en de room kort voor de verdachtheden houden. De vrees en 't wantrouwen nodigen en lokken 't misdrijf aan. De wantrouwigſte van onze Koningen hielp zijn zaken op, voornamelijk om dat hy gewilliglijk zijn leven en vryheit in de handen zijner vijanden overgegeven en vertrouut had; daar door hy betoonde dat hy volkome vertrouwen op hen had, op dat zy 't ook op hem zouden hebben. Cesar stelde alleenlijk het gezach van zijn aangezicht, en de stoutheit zijner woorden tegen zijn oproerige legioenen, die tegen hem gewapent waren, en zo groot vertrouwen op zich, en op zijn geluk, dat hy niet vreesde zich onder een oproerig en afvallig heir te begeven, en te vertrouwen.

Voorbeeld van wonderlijk vertrouwen in Schipio;

Livius. lib. 2.

in een Koning van Frankryk;

en in Cesar.

- - - Steit *aggere fultus*.
*Caspiis, inrepidus vultu, meruit-
 que timeri.*
Nil metuens. 2

Doch deze krachtige verzekering, 't is waar, kan niet wel volkomentlijk en naturelijk vertoon worden, dan door de genen, in de welken d' inbeelding van de doot, en van 't ergſte, dat na alles overkomen kan, geen schrik veroorzaakt: want de zelfde noch sidderende, twijfelachtig en onzeker ten dienſt van een gewichtige verzoening, dit is van geen belang, en krachteloos. 't Is een trefselijke en uitstekende middel om 't hart en de wil van een ander te trekken, dat men zich onder 't zelfde begeeft, en daar op vertrouut, zo dit slechts vrywilliglijk, en zonder enige dwang van nootzakelijkheid geschied, en in zodanig een staat, dat men een zuiver en onbesmet vertrouwen daar toe brengt, of ten minſten met een gelaat, dat geen beschroomtheit vertoon.

Ik zag in mijn tijd een Edelman, die over een grote ſtat gebood, de welke van de beroerten van een verwoed volk geplaagt was. Hy, om 't begingſel van deze beroerte te bluffen, verkoos deze middel, dat hy uit een zeer zekere plaats, daar hy was, ging, en zich in handen van deze oproerige menigte begaf; 't welk hem zo qualijk bequam, dat hy 'er rampzaliglijk gedoot wierd. Maar my dunkt dat zijn ſchult van dat hy uit zijn vaſtigheit was gegaan niet zo groot [was, gelijk men gemene-lijk zijn geheugenis te laſt legt, als wel dat hy een weg van onderstel-

2 Hy ſtoot op d' aarde mal, met een onverschrikt gelaat, en hy, die niets vreesde, verdiende gevreesd te worden.

ling

ling en kleinhartigheid had genomen, en deze woede eerder met te volgen, dan met te gebieden, en eerder met te verzoeken, dan met te vertonen had willen stillen; en ik acht dat bevallijke strengheit, een gebieding als in d'oorlog, vol zekerheit en vertrouwen, en aan zijn staat, en waerdigheid van zijn ampt passende, hem beter gelukt, en ten minsten met meerder eer en welvoegentheit afgelopen zou hebben. Van dit gedrocht, dus aan 't hollen geraakt, is niets minder te verhopan, dan heusheit en zachtrmoedigheid; het zal eerder van eehiedigheid en vrees getroffen worden. Ik zou hem ook verwijten en voorwerpen dat hy, naar mijn oordeel eerder een dapper, dan roekeloos besluit genomen hebbende, namelijk van zich ongewapent en in 't blote wambas in deze ongestuimige zee van verwoede en ontzinnige menschen te begeven, zich vast en stijf daar aan gehouden, en de vertoning van deze rol niet verlaten moest hebben: in plaats van dat hy, het gevaar van naby kennende, zijn blodigheid toonde, en sedert noch dit nederstachtig en vleijent gelaat, dat hy aangenomen had, in een verschrikt gelaat veranderde, en zijn stem en ogen met verbaasheit en berou belaste, terwijl hy poogde zich te verschuilen, en te versteken; daar door hy hen noch meer ontfak, en tegen hem aanprikelde.

Men overwoog om een algemene monstering en wapenshouwing van verscheide krijgsvenden in de wapenen te houden. Dit is de plaats van heimelijke wrekingen, en daar is geen andere, in de welke aan hen veiliglijker plegen kan. Daar waren openbare en klaarblijkelijke schijnbaarheden, dat het niet zeer wel met eni-

gen zou aflopen, dien de voornaamste en noorzakelijke last van hen te bezichtigen en t'erkennen aanging. Daar wierden verscheide raden voorgesteld, gelijk in een zware zaak, en die groot gewicht en gevolg had. Mijn raat was, dat men boven alle dingen schuwen moest enige blijk van dit vermoeden te tonen, en dat men daar in de geleden met een opgerecht hooft, en onbeschroomt aangezicht moest verschijnen, en dat men, in plaats van iets daar af te verminderen, op 't welk d' andere gevoelens meest doelden, in tegendeel aan de hopen moest verzoeken dat zy aan hun krijgsvenden zouden verwittigen dat zy, ter eren van d' omstaanders, heerlijck en blygeestiglijk zouden lossen, en geen kruit sparen. Dit diende tot gunstbewijs by deze verdachte krijgsvenden, en baarde van toen af een onderling en nut vertrouwen.

Ik vind de weg, die Julius Cesar Middel van daar in hield, de treffelijkste, die Cesar aangewent om men bedenken kan. Voorëerst poogde hy door goedertierentheit zich zijn vijanden zelven bemint te maken, terwijl hy in de samenzweringen, die aan hem ontdekt wierden, zich vernoegde met alleenlijk bekent te maken dat hy 'er af bericht was. Hy, dit gedaan hebbende, nam een zeer edelmoedig besluit van zonder schrik en bekommernis het geen, dat hem daar af zou kunnen overkomen, te verwachten, en begaf en beval zich in de bewaring der goden, en van 'tgeval: want zeker, in deze staat was hy, toen hy gedoot werd.

Een vreemdeling, zeide en verbreidde overal, dat hy aan Dionysius, Dwingelant van Syrakuse, een middel zou kunnen leren om in zekerheit alle samenzweringen, die

Overwegingen om een oproerigheid te stillen.

Middel van Cesar aangewent om zijn vijanden tot vrienden te maken.

Bequame middel van Dionysius, om tegen de samenzweringen zeker te zijn.

zijn onderzaten tegen hem zouden besteken t' ontdekken en gewaar te worden, zo hy een stuk gelts aan hem wilde geven. Dionysius, hier af verwittigt zijnde, deê hem roepen, en tot hem komen, om uit hem een kunst, die nootzakelijk voor zijn bewaring was, te verstaan. Deze vreemdeling, voor Dionysius gekomen, zeide dat 'er geen andere kunst in was, dan dat hy aan hem een talent zou doen tellen, en zich beroemen van dat hy een zonderlinge verborgenheit uit hem had verstaan. Dionysius bevond deze vondt goet, en deê zes hondert kronen aan hem leveren. 't Was niet waarfchijnlijk dat hy zo veel gelts aan een onbekent man had gegeven, dan tot vergelding van enig nutleerstuk; en deze achtung was dienstig om zijn vijanden in vrees te houden. De Vorsten verkondigen dieshalven wijsfelijk de berichten, die zy van de samenzweringen ontfaangen, de welken tegen hun leven gemaakt worden; om te doengeloven dat zy 'er wel af verwittigt zijn, en dat men niets kan aanvangen, daar af zy geen kennis bekomen.

Bezicht van een samenzwering verward looft, en de kamp daar op gevolgt.

De Herzog van Athenen bedreef veel zotheden in d' oprechting van zijn varfche dwinglandy op Florence: maar d' aanmerkelykste daar af was dat hy, 't eerste bericht van de samenfpanning, die dit volk tegen hem aanhief, uit de mont van Mattheo di Morozo, deelgenoot van de samenzwering, verstaan hebbende, deze voorgedachte Mattheo deê doden, om dit bericht te verdrukken, en niet te doen bemerken dat iemand in de stat verdriet van zijn heerfchappy had.

My heugt dat ik eertijts de Hiftorie van enig Romain, een man van achtung, gelezen heb, die, de dwinglandy van de Drieheerfchappy vliedende, duizentmaal de handen der gener, die hem vervolgden, door de fcherpzinnigheit zijuer vonden, was ontfnap. Het gebeurde eens dat een bende ruiters, die laft had om hem te vangen, dicht by een doornhaag, daar hy zich had verborgen, voorbytrock, en hem byna ontdekt had. Doch hy, de kommer en zwagheden overwegende, die hy zo lange tijt uitgeftaan had, om de gedurige en naaukeurige nafpeuringen, die men overal tegen hem deê, t' ontgaan, en het klein vermaak inziende, dat hy van zodanig een leven verhoopen kon, gelijk ook hoe veel beter het voor hem was de fprong eens te wagen, dan altijt in deze bangigheden te blijven, riep zelf hen weerôm, en, zijn hol aan hen verradende, gaf zich gewillighlyk aan hun wreetheit over, om hen en hem van een langer kommer te verlossen. De handen der vijanden te roepen, zeker, dit is een raat, die al vry wat los is, en echter geloof ik dat het noch beter zou zijn de zelfde aan te vaerden, dan in de gedurige koorts van een toeval, daar geen hulpmiddel toe is, te blijven. Maar dewijl de voorraat, die men daar toe bybrengen kan, vol van ongeruftheit en onzekerheit is, zo is 't beter met een vafte verzeckerheit zich tegen al 't geen te voorbereiden, 't welk daar uit zal konnen voortkomen, en hier uit, dat men niet verzekert is dat het komen zal, enige vertroosting te trekken.

Voorbeeld van iemand, die zijn vijanden riep, om hem te doden en van verdriet ontfap te zijn.

Montaigne gevoelen daar van.

Van

Van de Kindermeesterlijkheit.

Vierëntwintigste H O O F T D E E L.

De naam van Kindermeester gehaat. Naam en oorzaak daar af. Waar in de Wijsbegeerte bespor. Wijsbegerige, by Archimedes in hun toefstel geleken. Geestige antwoord van Krates en Heraklitus. Thales schrandtheit. D'onders zijn yverig in hun kinderen geleert, maar niet verstandig te maken. Wetenschap moet in 't hart, niet in de boeken geplaatst worden. Lukullus een groot Veldoverste door de letteren. Onze eige krachten verzwakke door op anderen te steunen. Verscheide kunstenaars met recht bestrafst. dwaasheit der waanwijzen. Lof van Andrianus Turnebus. 't Oordeel moet by de geleertheit verzet zijn. Verkeert gebruik der geleertheit. Treffelijke ondervojzing der kinderen by de Perlianen, en by de Lacedemoniers. Geleertheit maakt het gemoed slaau en week, verscheide voorbeelden daar af.

Hetelike
naam van
Kinder-
meester.

Et heeft my dikwijls in mijn kintsheit verdrotten dat ik in d' Italiaansche Tooneelspeelen altijd een schoolmeester voor de bootsmaker zag, en dat de bynaam van *Magister* onder ons geen eerlijke betekenis had. Want dewijl ik aan hun befeit en bestiering overgegeven was, wat kon ik minder doen, dan voor hun achtting zorg dragen? Ik trachtte wel hen te verontschuldigen met de naturelijke ongelijkheit, die tusshen het gemeen volk, en zodanige lieden is, die wonderlijk zijn, en in oordeel en wetenschap uitstecken; om dat zy een sleur volgen, die gantschelijk strijdig tegen malkander is. Maar hier in verloor ik mijn Latyn, dat de wakkerste mannen de genen waren, die hen meest verachten. Onze goede du Bellay is een getuig hier af.

Wakker
verstand
haren hem.

Mais je hay par sur tout un scavoir pedantesque. a

De gewoonte is zeer out. Want Plutarchus zegt dat Griek en Scholier woorden van verwijt en verachting onder de Romainen waren. Doch sedert heb ik, ouder geworden zijnde, bevonden dat men zeer grote reden daar toe had, en dat de grootste klerken niet de grootste Wijzen zijn. Maar ik ben noch in twijffeling, en weet niet waar uit het spruiten mag dat een gemoed, 't welk rijk in de kennis van zo veel dingen is, niet levendiger en wakkerder daar af word; en dat een grof en gemeen verstant, zonder beter te worden, de redeningen en oordeelen der uitsteekentste geeften, die de werrelt gedragen heeft, in zich kan huisvesten. 't Is

Outeur
daar af.

D'oorzaak
van deze
sufferijen
bekent.

a Maar ik haas bovenal een schoolmeesterlijke wetenschap.

Bequame
gelijkeits.

De werking
des geests,
door al te
grote oeffe-
ning ge-
bluif.

Wijsbege-
rigen,
waarom be-
spot.

nootzakelijk, zeide een dochter, d'eerste van onze Vorstinnen, tot my van iemand sprekende, om dat zijn harsenen, met zo veel vreemde, krachtige en grote harsenen, t'ontfangen, gedrukt, gedrongen, en vermindert worden, om voor d'anderen plaats te maken. Wat my aangaat, ik zou wel willen zeggen, dat, gelijk de planten door al te grote vocht, en de lampen door al te veel olie uitgaan, het desgelijks met de geest, door al te grote oefening en stoffe, gestelt is, de welk in een grote verscheidenheit van dingen bezicht en belemmert, de middel oin daar uit te geraken verliest, en dat deze last hem gebogen en krom houdt. Maar het gaat 'er anders mee; want onze ziel breid zich uit naar mate dat zy volder word: In de voorbeelden van d'oude tijden ziet men in tegendeel dat lieden, die schrande in de handeling der zaken van de gemene Staat, grote Krijgsöversten, en wakere Raatsheeren in staatzaken waren, te gelijk ook zeer geleert hebben geweest. Wat de Wijsbegerigen aangaat, die zich van alle bezigheid van de gemene Staat afrokken, zy zijn somtijts ook met recht door de vrymoedigheid der blyspeldichters van hun tijd veracht en bespot; vermits naar hun gevoelen en handel hen belachelijk maakten. Wilt gy hen tot rechters der rechten van een geding, en van de werken van een mensch maken? Zy zijn 'er toe bereid. Zy onderzoeken of 'er leven, of 'er beweging, en of de mensch iets anders, dan een os is; wat werken en lijden is; wat beesten de wetten en gerechtigheit zijn. Spreken zy van, of tot d'Overigheid? dit geschied met een eerbiedige en onheusche vrymoedigheid. Horen zy een Vorst, of Ko-

ning prijzen? 't is voor hen een harder, een lanterfant als een harder, bezicht met zijn beesten af te parsiën, en te scheren, maar op een ruwer wijze. Acht gy iemand groter, om dat hy twee morgen lants bezit? Zy gewent de gehele werrelt, als hun bezitting t'ombelzen, spotten 'er mee. Roemt gy op uw Edeldom, om dat gy zeven rijke grootvaders telt? Zy achten u weinig, dewijl gy niet het algemeen beelt der natuur bevat, en hoe veel rijken, armen, Koningen, knechten, Grieken, en uitheemschen yder van ons tot voorzaten heeft gehad. Indien gy de vijfzigste nakomeling van Herkules krooft waart, zy zouden u voor verwaant uitmaken van dat gy dit geschenk van 't geval hoog wilde doengelden. Op deze wijze worden zy van 't gemeen volk verstaad, als de genen, die van d'eerste en gemene dingen onkundig, en verwaant en onhebbelijk zijn.

Maar deze Platonische schildery verschilt zeer veel van de genen, die aan onze menschen past. Men benijdde de voorgaande, als de genen; die boven de gemene wijze zijn, die de gemene werkingen verachten, en die een bezonder en onnavolgelijk leven, naar zekere hoge en ongebruikelijke redeneringen geregelt, opgerecht hebben. Maar deze lesten worden verstaad als de genen, die beneden 't gemeen gebruik, en tot gemene ampten onbequaam zijn, en die een leven en zeden meeslepen, die nederig, en langer dan van 't gemeen volk zijn. *Ik haat de menschen, die lui* Kindermeesters, of suffers waarom verstaad.
in d'arbeit, en Wijsbegerigen in woorden zijn. Pacvius. Wat deze Wijsbegerigen aangaat, zeg ik, gelijk zy groot in wetenschap waren, zo waren zy noch groter in alle werking. Even gelijk Aartige gelijkeits.
men van deze Meetkunstenaar van Sy-

Syrakuse zegt, dat hy, van zijn beschouwing afgetrokken, om iets tot de verdediging van zijn lant te werk te stellen, terstont schrikkelijke werktuigen te voorschijn bracht, en zodanige uitwerkselen, die alle menschelijk geloof overtroffen, terwijl zy echter zelf alle deze zijn toefsel en hantwerk verachtte, en meende dat hy daar in de waerdigheid van zijn kunst, van de welke zijn werken alleenlijk de leerstukken, en speelbal waren, verkort had: zy ook, als men hen somtijts ter proef van de werking en uitvoering heeft gebracht, zo heeft men hen hun vlucht zo hoog zien nemen, dat wel bleek dat hun hart en ziel door de kennis der dingen wonderlijk gezwollen en rijk geworden was. Maar enigen, de plaats van de burgerlijke bestiering door onbequame menschen ingenomen ziende, hebben zich van daar vertrokken. En de geen, die aan Krates vraagde hoe lang men zou moeten naar wijsheit trachten, ontving van hem deze antwoort: *zo lang, tot dat de genen, die onze beiren gebieden, geen meer ezeldrijvers zijn.* Heraklitus gaf de koninklijke staat aan zijn broeder over: en aan d' Efefers, die hem verweten dat hy zijn tijd deurbrecht in met de kinderen voor de temple te spelen, gaf hy tot antwoort: *Is 't niet beter dat ik dit doe, dan in uw gezelschap de Staatzaken bestier?* Anderen, hun inbeelding boven 't geval, en de werelt geërisveft hebbende, bevonden de zetels der gerechtigheit, ja zelfs de tronen der Koningen laag en verachtelijk. Empedokles weigerde de koninklijke staat, die d' Agrigentiners hem aanboden.

Men verweet aan Thales, die somtijts de zorg van de huishouding, en begeerte van rijk te worden bechul-

digde, dat hy dit volgens de wijze van de vos deed, om dat hy 'er niet toe geraken kon. De lust beving hem om w' tijtverdrif d' ervarenheit daar af te tonen; en hy, voor deze tocht zijn wetenschap ten dienst van 't voordeel en van de winst vernederende, rechte een handel op, die hem zulk rijkdommen toebreacht, dat d' ervarensten in dit ambacht nauwelijks in hun geheel leven zo veel konden vergaderen. Aristoteles verhaalt dit van enigen, die deze, en Anaxagoras, en huns gelijken wijs, en niet voorzichtig noemden, om dat zy niet zorg genoeg voor de dingen, die nutter zijn, droegen. Behalven dat ik onderscheit van woorden niet wel kan verduwen, zo dient het ook niet tot onschuldiging by de mijnen: en ten aanschouwing van de lage en behoefteige staat, daar meê zy te vinden zijn, zo zouden wy eerder gelegenheit hebbe om van alle beide deze uitspraak te doen, dat zy niet wijs, noch voorzichtig geweest hebben. Ik scheid van deze eerste reden af, en geloof dat men met meerder recht mag zeggen, dat dit quaat uit hun quade gewoonte van het op de wetenschappen te vatten koomt, en dat die wijze, naar de welke wy onderwezen zijn, het geen wonder is dat de leerlingen, noch de meesters daar af schranderer en bequamer worden, schoon zy in geleertheit toeneemen. Zeker, onze ouders hebben, in hun vlijt, en in de kosten, die zy doen, geen ander oogmerk, dan ons het hoofd met wetenschap toe te stellen, en op te schikken. Maar wat het oordeel, en de deucht aangaat; hier valt weinig in te doen. Roep tot onz volk van iemand, die voorbygaat; ó wat een geleert man! en van een ander; ó wat een vroom man! het zal niet

Thales schrandereheit in gelt te winnen.

Yver der ouders in hun kinderen van wetenschap, niet van verstant, te verzorgen.

Geestige antwoort van Krates.

en van Heraklitus.

Empedokles weigert de koninklijke staat.

childery
nen, die
Men be-
de genen;
zijn, die
chten, en
avolgelijk
ongebru-
elt, opge-
lesten wor-
de bene-
en tot ge-
zijn, en dit
slepen, die
an 't gemeen
schen, die hi
gen in woe-
berigen aan-
groot in we-
ren zy noch
Even gelijk
nflenaar
Sp.

nalaten d'ogen en't gezicht naar d'eerste te keren. Daar zou een darde roeper moeten zijn; ó wat plompe hoofden! Wy vragen gemeenlijk: Kan hy Grieks, of Latyn? schrijft hy in gedicht, of in ongebonde maat? Maar of hy beter en verstandiger is geworden; dit zou het voornaamste zijn; en dit blijft achter. Men moest vragen wie beter, en niet wie meer geleert is. Wy arbeiden alleenlijk om de geheugenis te vervullen, en laten het verstant en't geweten ydel. Bequam: gelijkenis. Gelijk de vogelen somtijts uitgaan om't graantje te vinden, het zelfde in hun bek dragen, zonder te proeven, om aas voor hun jongen daar af te maken: zo gaan ook onze kindermeefters de wetenschap in de boeken opzoeken, en huisvesten haar niet dieper, dan op't einde van hun lippen, om haar slechts weêr uit te werpen, en in de wint te spuwen. 't Is wonderlijk hoe eigenlijk de zotheid op mijn voorbeeld gehuisvest is.

Is het niet even't zelfde, 't welk ik in 't meeste deel van deze samenstelling doe? Ik ga hier en daar in de boeken de spreuken, die my aanstaan, opnuffelen, niet om hen te bewaren; want ik heb'er geen plaats toe: maar om hen in dit boek te brengen, daar zy, om de waarheit te zeggen, niet de mijnen zijn, dan in hun eerste plaats. Wy zijn, gelijk ik geloof, niet geleert, dan met de tegenwoordige wetenschap; niet met de voorgaande, ja zo weinig, als met de toekomstige. Doch, dat erger is, hun leerlingen en jongens voeden en onderhouden zich daar niet meê: Maar zy gaat van hant tot hant voort, alleenlijk tot dit ooggetmerk, van daar meê te pronken, anderen daar meê t'onderhouden, en vertellingen daar af te doen, even als een

ydele munt, tot alle ander gebruik onnut, behalven om daar meê te tellen, en te rekenen. *Zy hebben geleert Semes. in by anderen, niet met zich zelf, te spreken. Men moet niet spreken, maar bestieren. Epist.* De Natuur, om te tonen dat'er niets wilt en onbezuift in't geen is, dat zy beleid, doet dikwijls in de volken, die minst door kunst beschaaft zijn, zodanige dingen, die de geest aangaan, voortkomen, de welken tegen de kunstigste uitwerkselen strijden. Gelijk tot mijn reden, het Gaskonsch spreekwoort, uit een rietpijp gehaalt, aangenaamis: *Bouha prou bouha, mas à remuda lous dits qu'em; Geblaas voor geblaas; maar om de vingers te roeren, hier aan staat het.* Wy weten te zeggen: Cicero zegt dus; zie daar Platoos zeden; dit zijn d'eige woorden van Aristoteles: Maar wy, wat zeggen wy zelve? Wat doen wy? Wat oordeelen wy? Een papegaai zou wel desgelijks zeggen.

Deze handel doet my aan deze rijke Romain gedenken, die met grote kosten naerstig geweest had om mannen, in alderhande wetenschap geleert, te bekomen, die hy geduriglijk by hem hield; op dat, als'er by zijn vrienden enige gelegenheit om van d'een of d'andere zaak te spreken voorviel, zy zijn plaats zouden vervullen, en vaerdig zijn om, d'een een reden, d'ander een gedicht van Homerus, yder naar zijn ampt, aan hem te verschaffen; en hy meende dat deze wetenschap de zijne was, om dat de zelfde in 't hoofd van zijn volk plaats had. Gelijk ook de genen doen, welker genoegzaamheit in hun prachtige boekerien geplaatst is. Ik ken'er een, die, als ik hem vraag wat hy weet, een boek van my eischt, om het te tonen, endie niet tot my

De wetenschap der groten moet niet in 't hoofd van hun volk, noch in de kostelijke boeken gezocht worden.

De tegenwoordige wetenschap is warelijk d'onze.

zou

zou darren zeggen dat zijn achteréind schorft was, zo hy niet terstont in zijn Woorboek gaat opzoeken wat achteréind, en wat schorft is. Wy nemen acht op de gevoelens en wetenschap van een ander; en dit is 't al. Maar men moet hen d' onzen maken. Wy gelijken eigenlijk de geen, die, vuur behoevende het zelfde by zijn gebuur ging zoeken, en, daar een, dat groot en treffelijk was, gevonden hebbende, daar staan bleef om zich te warmen, zonder wijders te gedenken daar af tot zijnent te brengen. Wat baat het ons de maag vol van spijs te hebben zo zy de zelfde niet verteren, en niet in ons veranderen kan? Menen wy dat Lukullus, die zonder ervarenheit, door de letteren tot zulk een groot Velt-overste gemaakt wierd, en opsteeg, hen op onze wijze heeft genomen? Wy steunen en hangen zo zeer op eens anders armen, dat wy onze eige krachten vernietigen. Wil ik my tegen de vrees des doots wapenen? 't is op Senekaas kosten. Wil ik trooft voor my, of voor een ander halen? ik ontleen hem uit Cicero. Ik zou hem van my zelf gehaalt hebben, zo men my daar in geoeffent had. Ik heb geen zin in deze betrekkelijke en gebedelde genoechzaamheit. Schoon wy met eens anders wetenschap geleert konden zijn, ten minsten konnen wy niet wijs wezen, dan met onze eige wijsheit. Ik haat de wijsheit van de geen, die niet wijs voor zich zelf is. Ennius zegt dieshalven:

Ne quidquam sapere sapientem, qui ipsi sibi prodesse non quires. a

a Dat de wijzen niet wijs is, die aan zich zelf niet nuss kan zijn.

- - - si cupidus, si

Vanus, & Euganea quantumvis vilior agna. b

Want wy moeten de wijsheit niet alleenlijk voor ons verkrijgen, maar ook genieten. Dionysius spoorde met de Letterkünstenaars, die hun naerftigheit betonen in Ulysses qualen t' onderzoeken, en die hun eige qualen niet weten; met de Zangkünstenaars, die hun fluiten wel overéenbrachten, en niet hun zeden; met de Redenaars, die zich oeffenden in de gerechtigheid te spreken; niet te doen. Indien onze ziel geen beter eigenschap daar af krijgt, en wy geen gezonder oordeel daar af hebben, zo wenschte ik, en zou wel gewilt hebben dat mijn leerling de tijt deurgebracht had in met de bal te kaatsen; ten minsten zou het lighaam vrolijker daar af zijn. Zie hem van daar weêrkeeren, na dat hy vijftien of zestien jaren besteed heeft: daar is niets zo onbequaam om in 't werk te stellen. Al 't geen, dat gy 'er meer in bemerkt, is dat zijn Latyn en Grieks hem zotter en verwaander gemaakt hebben, dan hy was, toen hy uit het huis vertrok. Hy behoorde de ziel vol weêr van daar te brengen: hy brengt haar slechts opgeblazen weêróm. Zy is alleenlijk gezwollen, en niet groter geworden. Deze meesters, gelijk Plato van de Twistgierigen zegt, hun volle broeders, zijn van alle menschen de genen, die beloven de nutten aan de menschen te zijn, en onder alle menschen d' enigen, die niet alleenlijk het goet, dat men hen beveelt, niet verbeteren, gelijk een timmer-

b Zo by begeert, zo by verwaant is, en veel snoder en ongeachtter dan 't Euganeasche schaap.

N

man

De wetenschap moet d' onze zijn.

Lukullus een groot Velt-overste door de letteren.

Wy steunen op anderen, en verzwaken daar door onze eige krachten.

Enripides.

Invul. Sa. 17. 9.

Cicero de Finib. lib. 1.

Letterkünstenaars en Zangkünstenaars met rechte belpor.

Tijverlies in d' ydele wetenschappen.

Verwaantheit. daar door verkregen.

man en moffelaar doet, maar het ver-
 ergeren, en zich noch doen betalen
 van dat zy 't verergert hebben.

Hoe de leer-
 meesters
 behoren be-
 taalt te
 worden.

Indien de wet, die Protagoras aan
 zijn leerlingen voorstelde, gevolgt
 wierd; namelijk dat zy hem naar zijn
 eisch zouden betalen, of dat zy in de
 tempel zouden zweren hoe hoog zy
 't voordeel, 't welk zy van zijn on-
 derwijzing ontfangen hadden, ach-
 ten, en hem daar naar van zijn moei-
 te en arbeit voldoen: zeker mijn
 Leermeefters, zich aan 't eed van
 mijn ervarentheit bevolen hebbende,
 zouden zich wel verzien berinden.
 Mijn Perigordyn, daar ik zeer ge-
 meen meê ben, noemt deze weet-
 âlen op een aangename wijze, *Let-
 tre-feris*, als of men *lettre-ferus*, dat
 is van de letteren geflagen, zeide,
 die, gelijk men zegt, een gons van de
 letteren hebben gekregen. Zeker, zy
 fchijnen ten meefteendeel verloren te
 hebben, zelf van de gemene kennis.
 Want men ziet de lantman en fchoen-
 maker oprechtelijk en naturelijk hun
 fleur houden, en hoort hen van't geen,
 dat zy weten, fpreken. Maar dus-
 danigen, zich op de wetenfchap, die
 boven op hun brein zweeft, verheffen,
 en daar meê pochen willende, belem-
 meren en verwarren zich zonder op-
 houden. Men ontfnappen wel tref-
 felijke woorden: maar een ander
 dient hen te fchikken en te voegen.
 Zy kennen Galenus wel; maar geen-
 fins de zieke. Zy hebben alreê het
 hoofd met wetten vol gepropt; maar
 hebben noch de knoop van 't gefchil
 niet begrepen. Zy hebben de be-
 fchouwing en befpiegeling van alle
 dingen: zoek iemand, die hen kan
 gebruiken. Ik heb tot mijnent een
 van mijn vrienden, met dusdanig een
 te doen hebbende, uit tijtverdrijf in
 een brabbeltaal van fpreloosheden,

Dwaasheit
 der waan-
 wijzen.

rêdenen zonder gevolg, van byge-
 brachte ftukken te zamen gezet, be-
 halven dat zy met woorden, die op
 huu gefchil paften, deurspekt waren,
 zien na bootfen, daar meê hy deze
 zot een gehele tijt lang bezich met
 wederleggen hield, terwijl de zelfde
 meende dat hy altijt op de tegenwer-
 ping, die tegen hem gedaan wier-
 den, antwoordde. Dit was echter
 een geleettert en een geâcht man, die
 een treffelijk kleet aan had.

Vos ô patrius sanguis quos vivere *Perf. Sa-*
par est *17. 1.*
Occipiti cæco, posticæ occurrit
sama. a

De geen, die dit geflacht van men-
 fchen, 't welk zich wijt uitftrekt,
 wel en van'naby beziet, zal, gelijk
 ik, bevinden dat zy deurgaans noch
 zich zelve, noch anderen verftaan,
 en dat zy van geheugen volge-
 propt, maar gantfchelijk hol en ydel
 van oordeel zijn; 't en zy de natuur
 van zelfs het hunne anders gevormt
 heeft. Gelijk ik Adrianus Turnebus
 gezien heb, die, zich nergens anders, *Lof van A-*
 dan in de letteren, geoeffent heb- *drianus*
 bende, daar in hy, naar mijn ge- *Turnebus.*
 voelen, de grootste man was, die'er
 in duizent jaren geweest heeft, ech-
 ter niets van de schoolsâchtrigheid
 had, dan de dracht van zijn kleet, en
 enig uitrerlijk gebaar, dat niet op
 zijn hovelingen befchaaft kon worden;
 't welk geringe en nietige dingen
 zijn. Ik heb een afkeer van onze
 lanslieden, die meer een dwars kleet,
 dan een dwarffe ziel haten, en die
 aan iemants eer bewijzing, gebaar
 en laerzen zien, wat man hy is. Want
 hy was van binnen de befchaafte

a Gy, ô Edelingen, dien het pafst met
het blinde achterhoofst te leven, wacht u
van de bespottung van achteren.

ziel,

ziel, die 'er in de werrelt wezen kan. Ik heb hem dikwijls met voordacht tot redeneringen gevoert, die niet tot zijn oefening behoorden: hy had 'er zulk een klaar gezicht in, zulk een vaerdige bevatting, en gezont oordeel, dat het scheen dat hy nooit ander ambacht, dan d' oorlog, en staatzaken had gepleegt. Dit zijn treffelijke en sterke naturen,

- - - *quis arto benigna*
Et meliore luto finxit praecordia Ti-
tan, a

en die tegen een quade onderwijzing stant kunnen houden. Nu, 't is niet genoeg dat onze onderwijzing ons niet bederft; zy moet ons in beter veranderen. Daar zijn enigen van onze Parlementen, die, als zy amptgenoten zullen aanneemen, hen alleenlijk in de wetenschap onderzoeken: doch anderen voegen 'er de proef van 't verstant by, met hen 't oordeel van enige zaak voor te houden. Deze lesten hebben, gelijk my dunkt, een beter gewoonte. Want hoewel deze twee dingen nootzakelijk zijn, en zy alle beide daar by behoren gevonden te worden, zo is echter, om de waarheit te zeggen, de geleertheit minder 't achten, dan 't oordeel; het leste kan 't eerste misfen, en 't eerste het leste niet. Want, gelijk dit Grieksch gedicht zegt; *Waar tot diens de geleertheit, zo 'er 's verstant niet by is!* Och of God gaf dat, tot de welltant van onze gerechtigheit, deze gezelschappen, zo wel van verstant en geweten bevonden wierden, als zy wel van geleertheit verzien zijn. *Wy leren niet voor 't leven, maar voor 't school.* Nu,

a diens ingewant door Titan, met een gunstige kunst, en van beter leem gemaakt is.

men moet de wetenschap niet aan de ziel hechten, maar de zelfde daar aan inlijven: men moet de zelfde niet daar af besprengen; maar daar in verwen: en indien de geleertheit de staat van de ziel niet verandert en verbetert, zo is warelijk beter dat men haar daar laat. 't Is een gevaerlijk zwaert, en 't welk aan zijn meester belet en hindert, zo het in een zwakke hant is, en die 't gebruik daar af niet geleert heeft: in voegen *dat het beter geweest zou zijn haar niet geleert te hebben.*

Dit is misschien d' oorzaak van dat wy en de Godgeleertheit geen grote geleertheit in de vrouwen verëischen, en dat François, Hertog van Bretagne, zoon van Joannes de Vijfde, toen men hem van zijn huwelijk met Isabelle, dochter van Schotland, sprak, en daar by voegde dat zy eenvoudiglich, en zonder enig onderwijs van letteren opgevoed was, antwoordde; dat hy haar daarom te meer beminde, en dat een vrou geleert genoeg was, als zy onderscheit tusschen 't hemt en wambas van haar gemaal kon maken. 't Is ook geen zo groot wonder, als men wel roept, dat onze voorouders niet veel werks van de letteren hebben gemaakt, en dat noch heden de geleertheit niet, dan by geval, in de voornaamste Raatsheeren onzer Koningen gevonden word: en indien dit oogmerk van zich rijk te maken, 't welk alleen ons heden door middel van de Rechtsgeleertheit, Geneeskunde, Leermestery, ja door de Godgeleertheit zelve hen niet in achtung en waarde hield; men zou zonder twijffel hen heden zo arm en elendig vinden, als zy ooit geweest hebben. Wat verlies, zo zy ons niet leren, noch wel te denken noch wel te doen? *Na dat de geleerden te*

De wetenschap moet in de ziel ingelijft zijn.

Cicero, Tunc. Quasi. lib. 2.

Geleertheit alleenlijk om de winst bemint.

Seneca in Epistola.

Inteval.
Satyr. 14.

Geleertheit
moet van
oordeel
verzeft zijn.

Seneca, Epist.
106.

voorschijn zijn gekomen, zijn 'er gebrek van goeden gewees. Alle andere wetenschap is schadelijk voor de geen, die niet de wetenschap van de goetheit heeft. Maar zou de reden, die ik terstont zocht, wel hier uit spruiten, dat, dewijl onze leeröeffening in Frankryk geen ander oogwit heeft, dan de winst, de genen, die van de natuur eerder tot edelmoedige, dan gewinzuchtige ampten voortgebracht zijn, zich niet tot de geleertheit begeben, of voor zo korte tijt zich tot een oeffning keren, die met de boeken niets gemeen heeft, en weér zich daar af trekken, eer zy 'er enige smaak in krijgen? en dat dieshalven in 't gemeen geen anderen gevonden worden, die zich gantschelijk tot de letteren begeben, dan de lieden van slechte staat, die 'er middelen van te leven in zoeken? Deze lieden, welker zielen van natuur, en door de huisselijke en voorbeeldige onderwijzing van de slechtste slach zijn, verkrijgen t' onrecht de vrucht van de geleertheit: want zy is niet machtig om een ziel, die geen licht heeft, te verlichten, noch om een blinde te doen zien. Haar ambacht is, niet omgezicht aan haar te verschaffen, maar om haar te regelen, en om haar gang te bestieren, zo zy uit zich zelve rechte en bequame voeten en benen heeft. De geleertheit is een goed gedroogt kruit: maar geen droog kruit is krachtig genoeg om zich in een vat, dat bedorven is, zonder verandering en bederf te bewaren. Daar zijn 'er, die wel klaar en helder, maar echter niet recht van gezicht zijn, de welken by gevolg het goed wel zien, maar niet volgen, de geleertheit wel kennen, maar haar niet gebruiken.

't Voornaamste bevel van Plato,

in de beschrijving van zijn gemene Staat, is, aan naar burgers haar ampten naar hun natuur te geven. De natuur vermag en doet alles. De kreupelen zijn onbequaam tot d' oeffeningen des lichaams, en de kreupelen zielen tot d' oeffeningen des geests. De bastaarden en slechte hoop zijn onwaardig tot de Wijsbegeerte. Indien wy een man met stordige koufsen zien, zo zeggen wy dat het geen wonder is dat hy een koufemaker is.

Op gelijke wijze schijnt het dat d' ervarentheit ons dikwijls een Geneesmeester vertoont, die qualijker genezen, een Godgeleerde, die niet wel verbeterd, en een geleerde, die niet zo genoegzaam als een ander is. Ariosto van Chiuss had in oude tijden reden om te zeggen dat de Wijsbegeerigen aan de toehoorders hinderlijk waren, vermits de zielen ten meestendeel niet bequaam waren om hun voordeel met zodanige onderwijzing te doen, de welken, zo zy zich niet ten goeden strekt, tot quaad gedijen; en week en bedorven uit Ari-

stippus, en woest en streng uit Xenos school komen. In deze treffelijke onderwijzing, die Xenofon aan de Persianen toeschrijft, bevinden wy dat zy de deucht, gelijk anderen de letteren, aan hun kinderen leerden. Plato zegt dat d' oudste zoon in hun koninklijke erffenis dus opgevoed wierd: Men gaf hem, na zijn geboorte, niet aan wijven, maar aan gelubden, die, uit oorzaak van hun deucht, het grootste gezach by de Koningen hadden. Deze namen de toezicht om zijn lighaam schoon en gezont te maken. Na verloop van zeven jaren gewenden zy hem te paert te stijgen, en ter jacht te gaan. Als hy tot aan d' ouderdom van veertien jaren was gekomen, leverden zy hem in

De genen, die belijden van geleertheit doen, schijnen de minste vruchten daar af te genieten.

Cicero de Natur. Deor. lib. 3. De Persianen leeren de deucht aan hun kinderen. Hoe de kinderen der Koningen van Persien opgevoed wierden.

Ampt der geleertheit.

in de handen van vier; de wijste, de rechtvaardigste, de matigste en de dapperste van hun landaart. D'eerste onderwees hem in de Godsdienst, de tweede in alijt waarachtig te zijn, de derde in zijn begeerlijkheden te verwinnen, en de vierde in niets te vrezē.

't Is een zaak, die zeer grote opmerking verdient, dat in deze uitsteekende burgerlijke bestiering van Lykurgus, die door haar volmaaktheit als gedrochtelijk, en echter zeer zorgvuldig in d' opvoeding der kinderen, als haar voornaamste ampt was, zo weinig gewach van de geleertheit word gemaakt: als of men aan deze edelmoedige jonkheit, alle ander juk, behalven dat van de deucht, verwerpende, in plaats van onze meesters der wetenschappen, alleenlijk meesters in dapperheit, voorzichtigheit en gerechtigheit had moeten verschaffen: een voorbeeld, 't welk Plato in zijn wetten gevolgt heeft. De wijze van hun onderwijzing was vragen op 't onderdeel der menichen, en van hun werken te doen; en indien zy of deze man, of die daat veroordeelden, of prezen, zo moesten zy reden van hun vonnis geven: en door deze middel wetten zy gelijkelijc hun verstant, en leerden de rechten. Aftayges eischt, in Xenofon, van Cyrus rekening van zijn leste les. 't Is deze, zeide hy, dat een grote jongen in onze school, een kleine rok hebbende, de zelfde aan een van zijn schoolmakers, kleinder van gestalte zijnde, gaf, en hem zijn rok, die groter was, atnam. Toen onze leermeester my rechter hier af gemaakt had, vonnisde ik dat men de dingen in deze staat moest laten, en dat zy beide in deze toefstel beter geschikt schenen: daar op hy aan my vertoonde dat ik qualijk geoordeelt had; want ik had

mijn gedachten geveft op de welvoeghelijckheit t' aanmerken: en men moest eerst in de gerechtigheit verzorgt hebben, de welke verēficht dat niemant in 't geen, dat hem toebehoorde, geweld aangedaan moet worden. Hy zegt dat hy 'er om gegeeffelt wierd; gelijk men in onze dorpen leeft; als men d' eerste Aoristus *τὸ μὲν* vergeten heeft. Mijn Leermeeſter zou my een treffelijc vertoog in 't betoogſaam geſlacht moeten doen, eer hy my overreden zou dat zijn ſchool hier by halen kon. Zy hebben een korte weg willen gaan. En dewijl de wetenschappen, zelfs Voornaamste uitwerking der wetenschapen. dan, als men hen zonder omwegen leert, aan ons niets anders, dan de voorzichtigheit, oprechtigheit en ſtantvaſtigheit kunnen leeren, zo hebben zy van 't begin af hun kinderen in d' uitwerkſelen zelve wil len onderwijzen, en hen oefſenen, niet met horen zeggen, maar met dapperheit van de daat, met hen krachtelijc te vormen en te leeſten, niet alleenlijk met leerreegels en woorden, maar voornamelijk met voorbeelden en werken: op dat dit niet een wetenschap in hun ziel, maar haar geſteltheit en gewoonte, niet een verkrijging, maar een naturelijc bezitting zou zijn.

Men vraagde op deze zaak aan Ageſilaus, wat hy ried dat men den kinderen leren zou: 't Geen zy moeten doen, zeide hy, als zy mannen zijn geworden. 't Is geen wonder dat zulk een treffelijc onderwijzing zo wonderlijc uitwerkſelen voortgebracht heeft. Men ging, zegt men, in d' andere ſteden van Grieken Redenaars, ſchilders, zangkunſtenaars, maar in Lacedemonien Wetgeevers, Overigheden, en Veltöverſten zoeken: men leerde t' Athenen

Treffelijc onderwijzing aan de kinderen der Lacedemoniers.

Geleertheit door de Lacedemonische jeucht verſmaad.

Onderwijzing der Lacedemoniers.

en der Perſians.

wel te zeggen, en hier wel te doen; daar zich uit een arglistige besluitreden te redden, en het bedroch der woorden, bedriegelijk te zamengelascht, om te werpen; hier zich uit d'aanlokfelen der wellust te redden, en de dreigingen van 't geval, en des doots grootmoediglich om te werpen. D'eersten waren met de woorden, en de lesten met de zaken bezich: daar was een gedurige oefening van de tong; hier een gedurige oefening van de ziel. 't Is dieshalven niet vreemt, dat, toen Antipater vijftig kinderen tot gijzelaars van hen eischte, zy recht anders antwoorden, dan wy zouden doen; namelijk dat zy liever tweemaal zo veel volwasse mannen zouden geven; zo hoog achtten zy 't verlies van d'opvoeding in hun lant.

Als Agelilaus Xenofon nodigt om zijn kinderen ter opvoeding te Sparte te zenden, zo is dit niet om door de Rederykkunst, of de Redenkunst, maar om daar, zegt hy, de heerlijkste wetenschap, die 'er is, te leren, te weten de wetenschappen van te gehoorzamen, en te gebieden. 't Is zeer vermakelijk Sokrates op zijn wijze te zien met Hippiaars spotten, die aan hem verhaalt hoe hy een grote somme gelis met bestieren gewonnen heeft, bijzonderlijk in zekere kleine steedjes in Sicilien, en dat hy te Sparte niet een stuiver heeft gewonnen; daar by dat dit ongeleerde en onkundige lieden zijn, die niet kunnen rekenen, noch meten, by de welken de Letterkunst en Rijkkunst in geen hoge achtung zijn, en die zich alleenlijk bemoeiden met het gevolg der Koningen, opgang en nedergang der Staten, en diergelyke brabbelingen te

weten: ten einde van de welken Sokrates, hem van stuk tot stuk d'uitsteekentheit van hun gestalte van de gemene heerschappy, 't geluk, en de deucht van hun bezondere leven belijden doende, hem zelf het besluit van d'onnuttigheit zijner kunsten, doet voorzeggen.

De voorbeelden geven in deze strijdbare heerschappy, en in alle diergelyken te kennen dat d'oefening der wetenschappen de moed weer vermurwt en verwijft, dan zy hen bevestigt en strijdbaar maakt. De sterkste Staat, die heden in de werrelt verschijnt, is die van de Turken, volken, gelijkelijk in d'achtung der wapenen, en verächting der letteren geoeffent. Ik vind Romen dapperder eer het geleert was. In onze tijden zijn de groffte en onkundigste volken de strijdbaarsten. De Schyten, Parthen, en Tamburlan dienen ons hier tot bewijs. Toen de Gotten Grieken overrompelden, wierden hun Boekenrijen van de brant verschoont, alleenlijk hier om, dat 'er een onder hen was, die dit gevoelen strooide, dat men dit huisgewaad aan de vijant geheel moest laten, dewijl het zelfde bequaam was om hen van de krijgsöeffening af te trekken, en met zittende en luije bezigheden bezich te houden. Toen onze Koning Karel d'Achtste zich, zonder byna het zwaart uit de scheë te trekken, meester van 't Koninkrijk Napels, en van een groot deel van Toskane zag, eigenden de Heren van zijn gestoet dit onverwacht gemak van de verovering hier aan toe, dat de Vorsten en Edeldom van Italien meer bezich waren met vernuftig en geleert, dan met dapper en strijdbaar te worden.

De strijdbaarste volken d'ongeleerften.

Voorbeelden in verscheide volken.

De boeken in d'overrompeling der Gotten gespaart. en waarom.

De verovering van Napels waer aan toegeigent.

Sokrates bespot aan Hippiaas.

Van d' Onderwijzing der Kinderen, aan Mevrouw Diane de Foix, Graavin van Gurfon.

Vijfentwintigste H O O F T D E E L.

Grote liefde der Ouders tot hun kinderen, hoedanig zy ook zijn. Slechte staat der hedendaagse wetenschappen. Voortreffelijkheid der oude boeven de nietve Schrijvers. Dwaasheit in't verrijken van eige schriften uit die van anderen. Geestige werken, uit andere Schrijvers te zamen gehaalt. D'onderwijzing der kinderen lastig. Hoedanig een leermecster te verkiezen. Verscheide lessen tot onderwijs. Grote achting van een tot Aristoteles. Winst der leeroeffeningen. Beschrijving van de wijsbegeerte, naar Plato. Bezoek der vreemde landen zeer dienstig tot d'onderwijzing. 't Is niet nat de kinderen in de school van hun ouders op te voeden. Men moet van zijn kintsheit af de waarheit ombelzen. wat nut uit de Historien te halen is. Geschriften van Livius en Plutarchus. De wijze overal t' huis. De werrelt onz leerboek. Van de kunsten en wetenschappen. Vrolijkheit der wijsbegeerte. De deucht is niet waar te genaken. Hoe lang men leren moet. Aristoteles onderwijs aan Alexander. Fransche wijsheit. Staat van de scholen. Wonderlijke natuur van Alcibiades. De leerling moet zaken, geen woorden alleen leren. Geestige redenen van enigen. De Redenkunst bespot. Onderscheit in de redenen der Atheners, Lacedemoniers en Kreters. Tooneelspeelen geprezen.

IK zag nooit vader, die weigerde zijn zoon, hoe gebult en schorft hy ook was, voor de zijne t' erkennen, niet om dat hy zijn gebrek niet bemerkte, 't en zy hy gantschelijk in genegentheit dronken is; maar zo veel is 'er af, dat hy de zijne is. Ik ook, ik zie beter dan iemand ter werrelt, dat dit niets anders is, dan beuzelingen en sporeloosheden van een mensch, die in zijn kintsheit niets, dan d'eerste korst

der geleertheit, heeft gesmaakt, en die 'er niets af behouden heeft, dan een algemeen en wanschape aangezicht, een weinig van yder ding, en, om recht uit te spreken, geheel niets. Want om kort te gaan, ik weet dat 'er een Geneeskunde, Rechtsgeleertheit, en vier delen in de Wiskunde zijn, en in 't ruig waar zy naar doelen; en misschien weet ik ook de voorwending der wetenschappen in 't algemeen, ten dienst van onz leven.

Voorwending der wetenschappen.

Genegentheit der ouders tot hun kinderen.

ven. Maar dat ik dieper daar in gezonken zou zijn, my zelf de nagen in d'oeffening van Aristoteles, Oppervorst van de tegenwoordige onderwijzing, afgeknaagt, of grote hardnekkigheid in enige wetenschap getoont zou hebben; dit is nooit geschied; en daar is geen kunst, van de welke ik zelf d'eerste lijnen en trekken zou kunnen schilderen. Ja daar is niet een kint, zelf in de middelste scholen, die zich niet geleerder mag roemen, dan ik, die hem niet op zijn eerste les zou kunnen onderzoeken. Indien men my daar toe dwingt, zo ben ik genootzaak wanschikkelijk genoeg zekere stoffe van algemene redenering uit hem te trekken, op 't welk ik zijn natuurlijk oordeel onderzoek; een les, die aan hen zo onbekent is, als de hunne aan my. Ik heb geen handel met enig bondig boek opgerecht, dan met Plutarchus, en Seneka, daar ik, gelijk de Danaïden, geduriglijk uit put, vul en stort. Ik zal iets hier af op dit papier brengen, ik, die zo weinig als niets ben.

Montaignes
voornam
oeffening.

Dichtkun-
de, en haar
uitwerking.

De Historie is 't geen, dat eigentlijk aan my behoort; of de Dichtkunde, die ik met een zonderlinge toegenegenheit bemin. Want gelijk, volgens Kleantes verhaal, de stein, in d'enge buis van een trompet gepast, veel luider en sterker daar uit kooft; zo dunkt my ook dat een reden, met de voornaam der Dichtkunde gepast, veel heftiglijker uitschiet, en my met een krachtiger slag treft. Wat de natuurlijke vermogentheden aangaat, die in my zijn, daar af hier de proef is ik gevoel hen onder de last bezwijken. Mijn bevattingen en oordeel wandelen alleenlijk by de taft, zy waggelen, slingeren en fronkelen: en als ik zo verre, als my

mogelijk is, gegaan ben, zo heb ik my geenins voldaan. Ik zie noch lant aan d'andere zijde; maar met zulk een ontroert gezicht, en in zulk een duistere wolk, dat ik geen klaar bescheit kan vinden. Indien my, aanvangende van al 't geen, dat voor mijn inbeelding verichijnt, zonder onderscheit te spreken, en niets, dan mijn eige en natuurlijke middelen daar toe gebruikende; indien my, zeg ik, gebeurde dat ik, gelijk dikwijls geschied, by geval in de goede Schrijvers deze zelfde plaatsen vind, die ik aangevangen heb te handelen, gelijk ik nu heden in Plutarchus in zijn redenering van de kracht der inbeelding doe: zo krijg ik of deernis met, of afkeer van my zelf, als ik my, ten opzicht van deze lieden, zo zwak en elendig; zo zwaar, en zo sluimerig bevind. Ik verheug my echter hier in, dat mijn gevoelens deze eer hebben, dat zy dikwijls met de hunnen overeenkomen en dat ik, mer ja, en 't is zo, te zeggen, ten minsten van verre navolg. Ik heb noch ook dit, 't welk yder niet heeft, dat ik het zeer groot onderscheit tusschen hen en my ken, en echter mijn vonden, zo zwak en nederig zijnde, als ik hen voortgebracht heb, laat voortlopen, zonder de gebreken, die deze vergelijking aan my ontdekt heeft, te verlappen, en te vernajen. Zeker, men moet zeer stek van lendenen zijn, om aan te vangen voor de vuist tegen deze lieden te worstelen. D' onbescheide Schrijvers van onze eeuw, die, om zich zelve eer aan te doen, gehele plaatsen uit d'oude Schrijvers by hun nietige werken invoegen, doen recht anders: want deze grote ongelijkheit van glans maakt een aangezicht gelijk het hunnen, zo bleek, vlak en lelijk, dat zy 'er meer verliezen,

Voortreffelij-
kheit der
oude
Schrijvers.

Onder-
scheit tus-
schen d'ou-
de en nieu-
we Schrij-
vers.

Gefchriften
van Chry-
sippus,
hoedanig.

zen, dan winnen. Dit waren twee
verscheide verbeeldingen. Chryssi-
pūs de Wijsbegerige mengde in zijn
boeken niet alleenlijk uitgetrokke
plaatsen, maar gehele werken van
andere Schrijvers, en in een van zijn
boeken de Medea van Euripides; en
Appollodorus zeide dat, zo men 'er
hergeen afdam, 't welk van anderen
daar in was, het papier wit zou zijn.
Epikurus
geschriften.
Epikurus in tegendeel, had in drie
hondert boeken, die hy naliet, niet
een enig verhaal uit anderen byge-
bracht.

Dwaasheit
der genen,
die hun ge-
schriften
mee de roof
van anderen
heimelijk
verrijken.

't Gebeurde my onlangs dat ik op
zodanig een plaats viel: ik had met
grote walging enige Fransche woor-
den nagejaagt, die zo bloedeloos, zo
mager, en zo ydel van stoffe en zin
waren, dat zy warelijk niets anders
waren, dan Fransche woorden. Ten
einde van een lange en kommerlij-
ke weg, bejegende ik een hoog
en rijk stuk, dat tot aan de wolken
hoog was. Indien ik d' afgang ge-
makkelijk, en d' opgang een weinig
schuins had gevonden, zo zou het
verschonelijk hebbengeweeft. Maar
het was zulk een recht afgaande en af-
gekapte steilte, dat ik aan de zes eer-
ste woorden bemerkte dat ik naar
d' andere werrelt toe vloog. Ik zag
uit deze plaats de kolk, daar ik van
daan quam, zo laag en diep, dat ik
nooit moed had om weêr derwaarts
af te dalen. Indien ik een mijner re-
deneringen met deze rijke roof
stoffeerde, hy zou de beestachtig-
heit der anderen te zeer openbaren.
Mijn gebreken in anderen te be-
straffen, schijnt my niet minder on-
lijdelijk te zijn, dan die van ande-
ren in my te bestraffen, gelijk ik
dikwijls doe. Men moet hen overal
beschuldigen, en hen alle plaats van
vryheit en toevlucht beroven. Ik

wheet echter hoe stoutelijk ik zelf aan-
vang t' elkens my met mijn dieverijen
gelijk te maken, en neffens hen in
't gelid te gaan; niet zonder een roe-
keloze hoop van dat ik d' ogen der
rechters, in hen t' onderscheiden, zal
kunnen bedriegen: maar dit geschied
niet minder door de weldaat en gave
van mijn toepassing, als door die van
mijn vinding en kracht. Wijders, ik
worstel niet voor de vuist, en voet
aan voet tegen deze oude kampvech-
ters; maar met kleine pozen, en
lichte treffingen. Ik betoon my niet
krijgelig tegen hen: maar raak hen
alleenlijk aan; en ik ga niet zo zeer,
als ik wel toefstel maak om te gaan.
Indien ik stant tegen hen houden kon,
ik zou een eerlijk man zijn: want ik
taft hen niet aan dan ter plaats, daar
zy 't hardste zijn. 't Geen te doen,
't welk ik in enigen heb bespeurt, te
weten zich met de wapenen van an-
deren in dier voegen te dekken, dat
men zelfs het einde van zijn vingeren
niet bloot toont; zijn voorneemen
onder d' oude vonden, hier en daar
belapen en verhandelt, te beleiden,
gelijk de geleerden lichtelijk in een
gemene zaak kunnen doen: dit is
voor de genen, die hen willen ver-
bergen, en eige maken, voorêerst
ongerechtigheit en slaauhartigheit;
om dat zy, zelve niets hebbende,
daar meê zy te voorschijn darren ko-
men, zich met een achtting, die gant-
schelijk vreemt is, pogen te verto-
nen: en daar na grote zothet; de-
wijl zy, zich vernoevende met door
bedroch d' onkundige toestemming
van 't gemeen te verkrijgen, by de
verstandige lieden, die deze geleen-
de overtrekking bespotten, en welker
lof alleen gewicht heeft, hun ach-
ting en gezach verliezen. Wat my
aangaat, daar is niets, 't welk ik
min-

Geestige
werken, uit
andere
Schrijvers
te zamenge-
vaar.

Liphus lof.

minder doen wil. Ik zeg niet d' anderen, dan om zelf zo veel te meer te zeggen. Dit raakt niet de samengevoegde werken, die voor zodanig uitgegeven worden. Ik heb 'er in mijn tijt gezien, die zeer kunstiglijk zamen gevoegt waren, en onder anderen een onder de naam van *Capilupus*; behalven d' ouden. Dit zijn geesten, die zich elders, gelijk ook hier, vertonen; gelijk Liphus in dit geleerde en arbeidszaam werk van zijn Staatbestiering. Het zo 't is, wil ik zeggen, en hoedanig deze ongerijmheden zijn, ik heb niet besloten hen te verbergen, ja zo weinig als een afbeeldsel van my, dat kaal en grijs van hoofd is, daar in de schilder niet een volmaakt, maar mijn aangezicht vertoont heeft. Dit zijn ook mijn gevoelens en meningen: ik geef hen voor 't geen, dat ik geloof, en niet voor 't geen, dat te geloven is. Ik heb hier geen ander doelwit dan my zelf te vertonen, die mischien morgen anders zal zijn, zo ik door nieu onderwijs verander. Ik, die my zelf al te qualijk onderwezen gevoel, om anderen t' onderwijzen, heb geen macht en gezach om geloofd te worden, en begeer het ook niet.

Iemant dan, her voorgaande Hooftdeel gezien hebbende, zeide onlangs tot mijnent, dat ik my een weinig op de rednering van d' onderwijzing der kinderen behoorde uitgebreid te hebben. Zeker, Mevrouw, indien ik enige genoefzaamheit in dit onderwerp had, zo zou ik de zelfde niet beter konnen besteden, dan met een geschenk daar af aan dit klein mannetje te doen, 't welk u dreigt met wel haast een heerlijke uitgang by u te maken; vermits gy al t' edelmoedig zijt om anders, als met mannelijk, te beginnen.

Want dewijl ik zulk een groot deel aan 't belciv van uw huwelijk heb gehad, zo heb ik ook enig recht en eige belang aan de grootheit en voorspoet van al 't geen, dat 'er afkomen zal: behalven dat d' oude bezitting, die gy op mijn dienstbaarheid hebt, my genoef verplicht om eer, goet en voordeel aan al 't geen, dat u aangaar, toe te wenschen. Maar om de waarheit te zeggen, ik versta 'er niets anders af, dan dit, dat de grootste zwarigheid, en 't meeste gewicht van de menschelijke wetenschap in deze plaats schijnt te zijn, daar van d' opvoeding en onderwijzing der kinderen gehandelt word. Gelijk in de lantbou de dingen, die voor de planting gaan, ja de planting zelve, zeker en gemakkelijk zijn; maar na dat het geen, 't welk geplant is, leven krijgt, en begint te wasschen, grote verscheidenheit van zwarigheden en moeijenssen zich vertonen: zo is 't ook met de menschen gestelt. Daar is weinig naerligheit van node om hen te planten: maar na dat zy geboren zijn, zo belast men zich met verscheide zorgen, vol bezigheid en vrees in hen te stieren, en op te voeden. De wijzer van hun genegentheden is in deze laege onderdom zo teder, en zo duister, en de beloften zo onzeker en valsch, dat men zeer zwarelijk enig bondig oordeel daar af oprechten kan. Bezie Cymon, bezie Themistokles, en duizent anderen, hoe veel zy van zich zelve verschilt hebben. De jongen der beren en honden tonen hun natuurlijke genegentheit: maar de menschen, zich terstont tot gewoonten, wanen en wetten kerende, veranderen of vermommen zich lichtelijk. Daar beneffens kan men zeer zwarelijk de natuurlijke neigingen over-

D' onderwijzing der kinderen zwaar en lastig.

overweldigen; en hier uit spruit het dat men, by gebrek van hun neiging wel te verkiezen, en in te willigen, dikwijls vergeefs arbeit, en veel tijts besteed met kinderen in die dingen t'onderwijzen, daar toe zy geen trek hebben, en tot de welken zy zich niet kunnen begeben. Doch in deze zwaarigheid ben ik van dit gevoelen, dat men hen altijt tot de beste en vorderlijkste dingen moet vorderen, en dat men weinig geloof aan deze geringe en beuzelachtige ramingen moet voegen, die wy uit de bewegingen van hun kintsheit nemen. Plato geeft, in zijn gemene Staat, al te groot gezach aan hen, gelijk my dunkt.

Waar toe men hen vorderen moet.

De geleertheit een wonderlijk werktuig.

Mevrouw, de wetenschap is een grote vergiering, en een werktuig van wonderlijke dienst, bezonderlijk in lieden, die tot zo hoog een trap van staat verheven zijn, als gy zijt. Zeker, zy heeft niet haar waar gebruik in snode en ongeächte handen. Zy is veel moediger om haar middelen te lenen tot een oorlog te beleiden, over een volk te gebieden, en in de vrientchap der Vorsten, of van een uitheemsch volk te verkrijgen, dan in een redenkunstig bewijs toe te stellen, of een hoger beroep te bepleiten, of een zó van pillen in te geven. Dieshalven geloof ik, Mevrouw, dat gy dit deel niet in d'onderwijzing der uwen zult vergeten; gy, die 'er de zoetheit afgelmaakt hebt, en die van een geleterde afkomst en geslacht zijt: want wy hebben noch de schriften van deze oude Graven van Foix, daar mijn Heer de Graaf, uw gemaal, en gy van afgedaalt zijt; en François, mijn Heer van Kandale, uw oom, brengt noch dagelijks anderen te voorschijn, die de kennis van deze hoedanigheid

Geschriften der Graven van Foix.

van uw geslacht tot in veel eeuwen zullen uittrekken. Ik wil dieshalven hier op aan u een enige inbeelding zeggen, daar in ik strijdig tegen 't gemeen gebruik ben; en dit is 't al, 't welk ik hier in tot uw dienst kan bybrengen. Het ampt van de bestierder, die gy aan hem zult geven, aan welks verkiezing alle d'uitwerking van zijn onderwijzing bestaat, heeft veel andere grote eigenschappen; maar ik raak'er niet aan, om dat ik'er niets, dat van waerden is, kan toebrengen; en op dit lid, in 't welk ik my nu inlaat om mijn gevoelen te zeggen, zal men my zo verre geloven, als men waarschijnlijkheit daar in zal zien.

Ik zou wel willen dat men zorgvuldig was om voor een kint van hoge geboorte, 't welk naar de letteren tracht, niet om de winst, (want zulk een verworpe ooggemerk is de gunst der Kunstgoddinnen onwaardig, en heeft zijn opzicht op anderen, daar het ook van af hangt) noch ook zo zeer om d' uitterlijke nuttigheden, als om zijn eige voordeel, en om zich inwendiglijk te verrijken, en te vergieren, eerder met begeerte van een bequaam, dan van een geleert man te worden, zodanig een beleider te verkiezen, die eerder een vrolijk en bequaam, dan een vol hoofd had, en dat men naar alle beide daar in zag, doch meer naar de zeden en 't verstant, dan naar de wetenschap, en dat hy zich op een nieuwe wijze in zijn ampt droeg. Men houd niet op van aan onze oren te ruiffchen, als of men in een trechtergoot; en onz ampt is niet, dan 't geen te herzeggen, dat men tot ons gezegt heeft. Ik zou wel wenschen dat hy dit stuk verbeterde, en dat hy van 't begin hier af, naar 't vermogen van 't gemoed, dat hy in

Waarom de geleertheit behoort gezacht te worden.

Hoedanig een leermeester men behoort te verkiezen.

Hoe de meester zich in d'onderwijzing van zijn leerlingen behoort aan te stellen.

Cicero, de Natur. Dier. lib. 1.

handen heeft, het zelfde begon op de proef te stellen, met het zelfde dingen te doen Imaken, verkiezen en onderscheiden; somtijts met de weg daar voor t'openen, en somtijts met het zelfde te laten openen. Ik wil niet dat hy alleen vind en spreekt; ik wil dat hy zijn leerling op zijn beurt hoort spreken. Sokrates, en daar na Arcefilaus deden eerst hun leerlingen spreken; en daar na spraken zy tot hen. *'t Gezach der gener, die onderwijzen, is dikwijls hinderlijk aan de genen, die leren willen.* 't Is dienstig dat hy hem in zijn tegenwoordigheid doet draven, om van zijn tred t'oordelen, en te vonnissen tot welken trap hy zich moet vernederen, om zich naar zijn kracht te schikken. Wy bederven alles, zo wy niet op deze maat passen: en de zelfde te kunnen verkiezen, en zich daar in behorelijk te kunnen dragen; dit is een der lastigste dingen, die ik weet: en op deze kinderlijke gang te kunnen aftreden, en de zelfde te leiden is de werking van een hoge en grootmoedige ziel. Ik ga veel vaster opwaarts, dan nederwaarts.

Verscheide lessen aan verscheide leerlingen dienstig.

De genen, die, gelijk onze gewoonte meëbrengt, aanvangen met een zelfde les, en op gelijke maat van beleid veel geesten van zo verscheide maten en leeften te bestieren; 't is geen wonder zo zy in een geheele menigte van kinderen naauwelijks twee of drie vinden, die enige gerechte vrucht van hun onderwijs verkrijgen. Hy moet hem niet alleenlijk naar rekening der woorden van zijn les, maar ook van de zin en inhoud vragen; en van de vordering, die hy gedaan heeft, niet naar de getuigenis van zijn geheugenis, maar van zijn leven oordeelen. Hy moet hem 't geen, dat hy zal leren, op

Gebruik van 't geen, dat men leert.

hondert wijzen leren gebruiken, en het zelfde tot zo veel verscheide onderwerpen toepassen, om te zien of hy 't wel gevat, en 't zijne gemaakt heeft, met d'onderwijzing tot zijn vordering uit Platoos leerregels te nemen. De spijs wêer over te geven gelijk men haar ingenomen heeft, is een getuigenis van een raauwigheit en flauwigheit des maags, die niet wel zijn werking gedaan heeft, zo hy de gedaante en gestalte van 't geen, dat men aan hem te koken heeft gegeven, niet verandert heeft. Onze ziel, aan de lust van eens anders zinnelijkheid gebonden en gedwongen, en onder 't gezach van hun les dienstbaar en gevangen, beweegt zich niet, dan op 't vertrouwen van een ander. Men heeft ons de banden zodanig onderwopen, dat wy geen vrije gang meer hebben. Onze wakkerheit en vryheit is gebluscht. *Zy worden nooit hun eige meester.*

Grote verbinding van ons zelve.

Senec. in Epistol.

Aristoteles lering te vast omhelt.

Ik zag te Pisa gemeenzamelijk een eerlijk man, maar zulk een harde Aristotelist, dat d'algemeenste van zijn leerstukken was, dat de proef en regel van alle vaste en bondige verbeeldingen, en van alle waarheit de gelijkvormigheit met Aristoteles lering is; dat 'er buiten de zelfde niets anders is, dan verdictselen en ydelheit, en dat hy alles gezien, en alles gezegt heeft. Deze zijn voorstelling bracht hem eertijts, om dat zy een weinig breet, en ongerechtigtlyk verklaart wierd, in grote moeite en last by d'Onderzoeking van 't geloof te Romen, daar hy lange tijt in bleef. Dat hy hem alles deur de teems doet deurziigen, en niets door bloot gezach en achtbaarheid in zijn hooft vest. De beginselen van Aristoteles moeten hem geen be-

gin-

ginfelen zijn, ja zo weinig, als die van de Stoïfchen, en Epikuriërs. Men moet hem deze verscheidenheit van oordeelen voorstellen; hy zal verkiezen zo hy kan; zo niet, hy zal daar over in twijffel blijven.

Cbe non men che saper dubbiar m' aggrada. a

Want indien hy door zijn eige redenering de gevoelens van Xenofon en Plato omhelst en aanneemt, zo zullen zy niet langer de hunnen, maar de zijnen wezen. De geen, die een ander volgt, volgt niets, hy vind niets, ja hy zoekt niets. *Wy zijn niet onder een Koning: dat yder zich zelf verdedig en beschut.* Dat hy ten minsten weet wat hy weet. Hy moet hun zeden indrinken, niet hun leerregels leren. Hy mag, zo hy wil, onbeschroomdelyk vergeten van waar hy hen heeft; maar hy moet weten hen wel toe te passen. De waarheit en reden zijn aan yder gemeen, en behoren niet meer aan de geen, die hen eerst gezegt heeft, dan die hen daar na zegt. 't Is niet meer volgens Platoes gevoelen, dan volgens 't mijne; dewijl hy en ik het zelfde verstaan, en ook zien. De bijen zoeken hier en daar de bloemen, maar zy maken 'er daar na de honig af, die gantschelyk de hunne is, zonder dat men de zelfde wijder tym of marieleine mag noemen. Hy zal in dezer voegen ook de stukken, van anderen ontleent, veranderen, en te zamen smelten, om een werk, dat geheel het zijne is, daar af te maken; namelijk zijn oordeel, zijn ooggemerk, zijn arbeit en oeffening zal nergens anders naar doelen, dan om het zelfde te vormen. Dat hy vrijelyk het geen

a Dat twijffelen my niet minder aangenaam zy, dan weten.

verberg, daar af hy geholpen is, en alleenlyk het geen, dat hy 'er af gemaakt heeft, voortbreng. De rovers en ontleenders stellen hun gebouwen, en 't geen, dat zy gekocht hebben, ten toon, en niet het geen dat zy van anderen hebben. Men ziet niet de geschenken, aan een Raatsheer gedaan; maar wel de verbonden, die hy gemaakt, en d'eer, die hy voor zijn kinderen verkregen heeft. Niemand brengt het geen, dat hy ontfangen heeft, in openbare rekening: maar wel wat hy gewonnen heeft. De winst van onze oeffening is, beter en wijzer daar door te worden. 't Verstant, zeide Epicharmus, is het geen, dat ziet en hoort: het verstant is 't, dat alle voordeel doet, dat alles schickt, dat werkt, dat heerscht en stiert; alle andere dingen zijn blind, doof, en zonder ziel. Zeker, wy maken 't blode en dienstbaar, om dat wy daar aangeen vryheit geven van iets uit zich zelf te doen. Wie vraagde ooit aan zijn leerling wat hem van de Rederijkkunst, en van de Letterkunst dacht, of van zodanigen, zodanige spreuk van Cicero? Men plakt hen geheel toegerust en bereid in onze geheugenis, gelijk Godspraaken, daar in de letteren en silben de zelfstandigheit van de zaak zijn. Van buiten te weten, is geen wetenschap; maar het geen te behouden, 't welk men aan zijn geheugenis in bewaring gegeven heeft. 't Geen men recht en volkomenlyk weet, daar werkt men meê, zonder naar 't voorschrift te zien, en zonder d' ogen naar het boek te keren. Zeker, een genoechsaamheit, die gantschelyk in de boeken bestaat, is een lastige genoechsaamheit. Ik verwacht niets anders van haar, dan dat zy tot verçiering, niet tot grontvest, zal dienen; volgens het

War de winst van de leeröeffing is. Grote macht van 't verstant.

Van buiten te weten, wat het is.

Op hoednige wijze men de gevoelens van anderen moet weten en toepassen.

Seneca. Epist. 33.

Bequzme gelijkenis hier toe.

Wat de ware
Wijsbegeer-
te is, naar
Platoos ge-
voelen.

gevoelen van Plato, de welk zegt dat de bestandigheid, de wet, en d'oprechtigheid de ware Wijsbegeerte is; en dat d'andere wetenschappen, en die ergens anders naar doelen. niets anders dan oppronking is. Ik wilde wel dat de Paluel, of Pompejus, deze voortreffelijke dansers van mijn tijd, vreemde sprongen aan anderen konden leren, met hen alleenlijk te zien doen, zonder dat wy van onze plaats behoeften te wijken; gelijk dezen onz verstant willen onderwijzen, zonder het zelfde te reppen of te roeren: of dat men ons leerde met een paert, met een spies, of met de luit, of met de stem te handelen, en om te gaan, zonder ons daar in t'oeffenen; gelijk dezen ons willen leren wel t'oordeelen, en wel te spreken, zonder ons in t'spreken, en in t'oordeelen t'oeffenen. Nu, al t'geen, t welk zich voor onze ogen vertoont, dient aan ons voor een genoegzaam boek tot dit onderwijs: de boosheit van een staatjongen, de zótheit van een knecht, en een reden over tafel; dit zijn zo veel nieuwe stoffen. D'omgang met de menschen, en de bezoeking van vreemde landen zijn dieshalven wonderlijk bequaam en dienstig hier toe; niet ont, volgens de wijze van onze Fransche Edeldom, alleenlijk te verhalen, hoe veel schreden dat'er tot aan *Santa Rotonda* zyn, of de rijkdom des onderbroecks van *Signora Livia*, of, gelijk anderen doen hoe veel langer, of breder Neroos aangezicht van enig vervalle gebou is, dan dat van enige gelijke penning: Maar voornamelijk om de zeden en gewoonten dezer volken van daar te brengen, en om onze harsfenen tegen die van anderen te wrijven, en te ichaven. Ik wilde wel dat men hem van zijn eerste kintsheit af begon om

Waar door
het verstant
onderwezen
word.

Bezoek der
vreemde
landen zeer
dienstig.

te leiden, en vooréerst, om twee vliegen met een lap te treffen, by de geburige volken, daar de taal meer van d'ouze verschild, en naar de welke de tong zich niet kan buigen. zo men de zelfde niet intijts daar naar voegt. 't Is ook een gevoelen, Waarom her niet dienstig is dat de kinderen in de schoot van hun ouders opgevoed worden. t welk van yder aangenomen is, dat het niet dienstig is een kint in de schoot zijner ouders op te voeden. Deze natuurlijke liefde vermurwt en verflapt hen te zeer, zelfs ook de wijfsten. Zy zijn niet machtig en bequaam, noch om zijn gebreken te straffen, noch om hem ruwelijk en niet zonder gevaar te zien opvoeden, gelijk behorelijk is. Zy zouden niet kunnen lijden dat hy met zweet en stof van zijn oeffening weérkerde, dat hy heet, of kout dronk, noch dat hy averechts op een paert zat, of, met de degen en t'roer in de vuist tegen een ruw gast schrap stond; Want daar is geen andere raat. De geen, die'er een dapper man afmaken wil, moet hem zonder twijffel in deze jonkheit niet sparen, en dikwijls de regelen van de Geneeskunde te buiten gaan, en overtreden.

*Vitamque sub dio & trepidis agit
In rebus. a*

*Horat. Car-
min. lib. 3.
Od. 2.*

't Is niet genoeg dat men hem de ziel verhard; men moet hem ook de spieren en t'vleesch hard maken. De ziel word te zeer geparft, zo men haar niet te hulp koomt, en heeft te veel te doen niet alleen twee plichten te verzorgen en te voldoen. Ik weer hoe zware arbeid mijn ziel doet in t'gezelschap van zulk een teder en gevoelig lighaam, t welk zo veel op haar aankomen laat. Ik bemerk dik-

De gewoonte in d'arbeid van t'lighaam is ook tot behulp van de ziel.

a Hy moet zijn leven onder de blaauwe hemel, en in gevarlyke dingen overbrengen.

wijls

wijs in mijn les, dat mijn meesters in hun geschriften voorbeelden, die gemene-lijk veel dikte van 't vleesch, en hardigheid van 't gebeente hebben, voor grootmoedigheid en kracht van moed doen gelden.

Gewoonte Ik heb mannen, vrouwen en kinderen gezien, die van hun geboorte dat hebben, dat de stokslagen hen niet zo diep ingaan, als my een knip; en die op de slagen, de welken men aanhengeeft, de tong niet reppen, noch 't aangezicht vertrekken. Als de worstelaars de Wijsbegeerigen in gedult naa- pen, dit is eerder een kracht der zenuwen, dan van 't hart. Nu, de gewoonte van d' arbeit te verdragen, is een gewoonte van de pijn te verdragen. *D' arbeit verhard de*

Gew. Tafel. Quast. lib. 2.

hals tegen de pijn. Men moet de hals met de pijn en hardigheid der oeffeningen breken, om hem tegen de pijn en hardigheid van de verstuiking, darm- pijn, en inbranding, en ook ge- vangenis en pijniging te gewinnen. Want wat deze lesten aangaat, hy is 'er niet van uitgesloten, en konnen, naar dat de tijden meëbrengen, zo wel de goeden, als de quaden tref- fen. Wy staan ter proef daar af.

Dingen die De geen, die de wetten bestrijd, dreigt de vrome lieden met zwe- pen, en met de strop. Wijders, het gezach van de bestuurder, die by hem op de hoogste trap moet staan, word door de tegenwoordigheid der ouders gebroken en belet; behalven dat deze eerbiedigheid, die 't huisge- zin hem toedraagt, en de kennis der middelen en grootheden van zijn huis, naar mijn oordeel geen geringe ver- binderruissen in deze ouderdom zijn.

Gebrek in d' omme- gang.

Ik heb in dit school van d' omme- gang der menschen dikwijls dit ge- brek gemerkt, dat wy, in plaats van kennis van anderen te nemen, alleen-

lijk arbeiden in ons bekend te ma- ken, en dat wy meer bezich zijn om onze eige waar aan de man te hel- pen, dan om zelve nieuwe waren te bekomen. De stilzwijgentheit en zedigheid zijn zeer gevoeghelijke hoedanigheden tot d' omme- gang. Men zal dit kint gewinnen spaar- saam en zuinig in zijn middelen en ge- noechsaamheit te wezen, als hy hen verkregen zal hebben, en zich niet aan de zottigheden en fabelen, die in zijn tegenwoordigheid gesproken zullen worden, te bekreunen: want al het geen, dat juist niet naar onze zin is, tegen te streven, is een on- heufche lastigheid. Het zy vernoegt met zich zelf te verbeteren. Dat het al 't geen, 't welk het weigert te doen, niet aan een ander schijnt te verwij- ren; noch de gemene zeden tegen te streven: *Men kan zonder pracht en zon- der benijding wijs zijn.* Vlied deze heerschachtige en onheufche beel- den des werrelts, en deze kinderlijke eerzucht van schalker te willen schij- nen, om anders te wezen, en, als of de berispingen en nieuwigheden on- gemakkelijke koopmanschap was, daar uit de naam van enige bijzondere waarde te willen trekken. Gelijk het alleenlijk aan de grote Dichters past de vryheden en 't verlos van de kunst te gebruiken; zo is 't ook alleenlijk in de grote en deurluchtige zielen verdragelijk dat zy voortrechten bo- ven de gewoonte aan zich trekken. *Indien Sokrates en Aristippus iets tegen de gewoonten en zeden gedaan hebben, Cicer. Offic. by heeft niet te denken dat het zelve aan hem geoorloft is: want zy verkregen dit verlos, en deze toelating door grote en goddelijke deuchden.* Men zal aan hem leren zich niet in redenering en twist te begeven, dan daar hy een tegenstrever ziet, die zijn worsteling waer-

Alles naar zijn zin te willen hebben, is lastig.

Senec. in Epistolis.

Aan grote gemoeden meer toe te staan, dan aan ande- ren.

Cicer. Offic. lib. 1.

waerdig is, en daar zelf niet alle de streken, die voor hem dienen kunnen, te gebruiken, maar alleenlijk de genen, die hem meest kunnen dienen. Men moet hem leren vies en keurig te zijn in de keur, en verkiezingen, en dat hy de welvoegelykheit, en by gevolg de korthheit bemint. Men moet hem bovenal onderwijzen in zich aan de waarheit over te geven, en de wapenen af te leggen, zo haast hy haar bespeurt en gewaar word, 't zy dat zy uit de handen van zijn tegenstrever, of door enige verrukking in hem zelf voorkomt. Want hy zal niet in de stoel gezet worden, om dat hy een voorgeschreve rol zegt; hy is aan geen zaak verbonden, dan om dat hy haar goetkeurt. Hy moet hier geen deelgenoot zijn, daar men voor zuivere gerede penningen de vryheit van berou te mogen hebben en weer te kere verkoopt. *Hij word door geen noodzakelykheit gedwongen om alles, dat aan hem voorgeschreven en bevolen is, te verdedigen.* Indien zijn bestierder iets van mijn aart heeft, zo zal hy zijn wil vormen en richten tot een zeer getrou, toegenege en kloekmoedig dienaar van zijn Vorst te zijn; maar hy zal in hem de lust van zich aan hem op een andere wijze te verbinden, dan volgens de gemene plicht, verkoelen. Behalven veel andere ongelegenheden, die door deze bezondere verplichtingen onze vryheit quetsen, zo is het oordeel van een verplicht en gekocht man of minder geheel, en volkomen, en minder vry, of het is van onvoorzichtigheit en ondankbaarheit g:brantmerkt. De geen, die gantschelyk een hoveling is, kan geen wet noch wil hebben, dan van gunstgelyk van een meester te zeggen, en te denken, die onder zo veel duizenden van andere onderza-

ten hem verkozen heeft, om hem van zijn hant te voeden, en te verheffen. Deze gunst en eige nattigheit krenken en bederven niet zonder enige reden zijn vryheit, en verblinden hem. Dieshalven ziet men gemenelyk de taal van deze lieden verscheiden van alle andere talen in een Staat, en van weinig geloof op zodanige wijze.

Zijn geweten, en zijn deucht moeten in zijn spraak uitblinken, en de leden alleen tot geleide hebben. Men moet hem doen verstaan dat de belijdenis van 't gebrek, 't welk hy in zijn eige redenen zal ontdekken, schoon het zelfde alleenlijk van hem bemerkt word, een uitwerking van oordeel en oprechtigheit is, die de voornaamste delen zijn, daar hy naar tracht: Dat de hardnekkigheit en tegenstribbeling gemene hoedanigheden zijn; en schijnbaarder in de nederige gemoeden: Dat anders van zin te worden, zich te verbeteren, en een goede zijde in de loop van zijn yver te verlaten, dit wonderlyke, krachtige en wijsbegerige hoedanigheden zijn. Men zal hem verwittigen dat hy, in gezelschap zijnde, d'ogen overal moet hebben: want ik bevind dat d'eerste zetels meest van menschen, die minst bequaam zijn, ingenomen worden, om dat de grootheden van 't getal zelden by de genoechsaamheit zijn gemengt. Ik heb gezien dat, terwijl men zich aan 't hoog-einde van de tafel met de schoonheit van een tapijt, of met de smaak van de malfesai onderhield, aan 't ander einde veel treffelyke zaken verloren gingen. Hy zal yders maat en begrip deurgronden: namelyk van een ossedrijver, messelaar en reiziger. Men moet alles te werk stellen, en met yder handelen naar de waar, die hy heeft: want alles dient tot huisge-
waat.

De waarheit moet van de kinsheit af omhelst en gevolgt worden.

Cic. Acad. Quaest. lib. 4.

Onderwijs hoe men aan een Vorst verbonden zal zijn.

Beschrijving van de dienaar van een Vorst;

en van een hoveling.

Geweten en deucht in 't spreken. Belijdenis van eige gebrek een bewijs van oprechtigheit.

Hardnekkigheit aan wie meest eige.

Van zin te veranderen treffelyk.

Men moet zich gewen men op alle te merken.

waar. Ja zelfs de zothet en zwakheden van anderen zal aan hem tot onderwijs verstreken. Uit de bevallijkheden en gewoonten van yder waar te nemen zal lust tot de goeden, en verachting van de quaden voortkomen. Men moet hem een eerlijke nieuwsgierigheid van naar alle dingen te vernemen indrukken. Dat hy al 't bezonder, 't welk omtrent hem is, bezie : een gebou, een springbron, een mensch, de plaats, daar overlang een veldslag gehouden is, d' overtocht van Cesar, of van Karel de Groot.

den van Hannibal en Schipio; niet zo zeer waar Marcellus storf, als wel waarom het aan zijn plicht niet paste dat hy daar storf. Hy moet niet zo zeer aan hem de Historien leren, als wel daar af 't oordeelen. Dit is, naar mijn oordeel, onder alles de stoffe, tot de welke onze geeften zich op meer verscheide maat toepassen. Ik heb in Titus Livius wel hondeet dingen gelezen, die 'er een ander niet in gelezen heeft: Plutarchus heeft 'er wel hondert dingen meer in gelezen, dan ik 'er heb kunnen in lezen, en misfchien meer, dan de Schrijver daar in gebracht heeft. Aan enig:n verstrekt hy tot een louter Letterkunstenaar; aan d'anderen tot d'ontleding van de Wijsbegeerte, daar de verborgenste dingen van onze natuur zich door vertonen. In Plutarchus zijn veel wijtlopige redeneringen, die zeer waardig zijn om geweten te worden: want hy is, naar mijn oordeel, de werkmester van zodanige werken. Maar daar zijn 'er wel duizent, die hy niet, dan blotelijk aangeroert heeft. Hy wijft alleenlijk met de vinger aan werwaarts wy, zo 't ons belieft, gaan zullen, en vernoeft zich somtijts met niets anders, dan een taft in 't krachtigste van een reden te geven. Men moet hen van daar rukken, en op de toontafel zetten: gelijk deze zijn reden, dat d'inwoonders van Asia een alleen dienden, om dat zy een enige silb, namelijk *neen*, niet konden uitspreken; 't welk misfchien aan Beocien de stoffe en gelegenheit van haar gewillige dienstbaarheid gaf. Dit zelfde, dat men hem een geringe daat, of een woort, 't welk zulks niet schijnt meê te brengen, ziet uitkiezen, is een redenering. 't Is schadelijk dat de verstandige lieden de korthet zo zeer beminnen: hun achting geld 'er

Schriften van Titus Livius;

en van Plutarchus.

Dienstbaarheid der Asianen en Beociers. Plutarch. de *visitio pu-dere.*

Korthet door de geleerden beminnt en anders schadelijk.

Eerlijke nieuwsgierigheid van alles te vernemen.

Propriet. lib. 4. Edig. 3.

Quae tellus sis lensa gelu, quae putris ab astu,

Ventus in Italiam quis bene vela ferat. a

Hy zal naar de zeden, middelen en verbonden van deze en die Vorst vernemen. Deze dingen zijn zeer aangenaam om te leren, en zeer nut om te weten. In deze handel der menschen versta ik, en noch voornamelijk, de genen te begrijpen, die niet, dan in de geheugenis der boeken leven. Hy zal, door middel der Historien, met deze zielen der beste eeuwen handelen. 't Is een ydele oefening, zo men wil: maar 't is ook een oefening van onwaardeerlijke vrucht, zo men wil. 't Is, gelijk Plato zegt, d'enige oefening, die de Lacedaemoniers voor hen bewaart hadden. Wat voordeel zal hy hier in, met de lezing der levens van onze Plutarchus niet doen. Want mijn bestierder moet wel gedenken werwaarts zijn ampt heen doelt, en zijn leerling niet zo zeer indrukken in welke tijt Karthago verwoest is, als wel de ze-

a Welke aarde vraag door de koude is, en welke van al te groote hitte sinkt, en welke wint recht in 't laken naar Italien is.

Oeffening der Historien, wat nut daar uit te halen.

Waar op men in de Historien merken moet.

zondertwijffel zo veel te meer om, maar wy te minder. Plutarchus wil liever dat wy hem om zijn oordeel, dan om zijn wetenfchap roemen: hy wil liever dat wy begeerte naar, dan zadheit van hem hebben. Hy wist dat men in de goede dingen zelven te veel kan zeggen, en dat Alexandrides met recht de geen, die wel goede, maar echter al te lange reden tot d'Efofen sprak, verweet en voorwierp: *O vreemdelling, gy zegt het geen, dat nodig is, maar anders, dan het nodig is.* De genen, die rank en dun van lighaam zijn, trekken gevulde klederen aan: de genen, die weinig stoffe hebben, verzwaren haar met woorden.

D'omme- gang met de menschen dienstlg.

Voortreffelij- kheit van Sokrates. De werrelt is de star van de Wij- ze.

Wy oordee- len naar de staat, die voor ogen is.

Men trekt een wonderlijke klaa- rheit voor 't menschelijk oordeel uit d'omme-gang en verkering met de werrelt. Wy zijn alle gedwongen, en gepropt in ons zelven, en zien niet verder, dan onze neus lang is. Men vraagde aan Sokrates van waar hy was: hy antwoordde niet van A- thenen; maar van de werrelt. Hy, diens inbeelding volder en meer uit- gestrekt was, omhelsde de werrelt, als zijn star, en liet zijn kennis, ge- noechzaamheit en genegentheden over 't geheel menschelijk geslacht gaan, niet gelijk wy, die alleenlijk onder ons zien. Als de wijngaarden in mijn dorp bevroezen, zo neemt mijn priester daar uit een bewijs van Gods gramfchap over 't menschelijk ge- flacht, en oordeelt dat zy opgeëten zullen worden. Wie, die onze bur- gerlijke oorlogen aanziet, roept niet uit dat dit gebou zich 't onderfte bo- ven keert, en dat de dag des oordeels ons op de hals komt, zonder te denken dat men veel erger dingen heeft gezien, en dat ondertuffchen de tien duizent delen des werrelts niet

nalaten de tijt in vermaak over te brengen? Ik ben, volgens hun bal- dadigheit en straffeloosheit verwon- dert van dat zy niet zo zoet en zacht gaan. De geen, dien op zijn hoofd hagelt, meent dat het geheel half- ront storm en onweër lijd; en de Sa- vojart zeide dat, zo deze dwaze Ko- ning van Frankryk zijn geluk wel had kunnen gebruiken, hy een man was, die Hofmeester van zijn Hertog kon worden: zijn inbeelding bevatte geen andere grootheid, die hoger was van die van zijn meester.

Wy zijn alle, zonder dat wy 't ge- voelen, in deze grote doling; een do- ling van groot gevolg en nadeel. Maar de geen, die dit groot beelt 't Beeld der natuur. van onze moeder, de Natuur, in haar geheele glans en majesteit, als in een schildery voor zich vertoont, die in haar aangezicht een zo alge- mene en bestandige verandering leeft, die zich daar inbemerkt, en niet zich, maar een geheel Konink- rijk als een trek van een zeer fijne punt; de zodanige fchat de dingen naar hun rechte grootheid. Deze grote werrelt, die van sommigen noch vermeerdert word gelijk gedaanten onder een geslacht, is de spiegel, daar wy in zien moeten, om ons recht en wel te kennen. In 't kort, ik wil dat dit het boek van mijn Scholier zy. Zo veel verscheide zinnen, aan- hangel, oordeelen, gevoelens, wete- ren en gewoonten leren ons bezon- derlijk van d'onzen 't oordeelen, en onderwijzen onz oordeel zijn onvol- maaktheit, en zijn natuurlijke zwak- heit te kennen; 't welk geen gering leerstuk is. Zo veel omkeeringen van staat, en veranderingen van 't ge- meen geval leren ons geen groot wonder van d'onze te maken. Zo veel namen, zo veel verwinningen, en zo veel

De werrelt de spiegel en 't boek van de leer- ling.

D' omke- ringen van 't geme- ne geval moet ons onze verandering niet vreem doen vin- den.

veel veroverigen, onder de vergezetheit begraven, maken de hoop van onze naam eeuwig te doen duren door middel van kleine dingen uit te werken, bespottelijk. De verwaantheit en hoogmoed van zo veel uitheemsche pracht, de verwaande majesteit van zo veel gevolgen en grootheden bevestigen en verzeke- ren ons het gezicht om de glans der onzen, zonder d'ogen te verblin- den, te verdragen. Zo veel duizenden van menschen, die voor ons begraven zijn, moedigen ons aan om niet te vrezen zulk een groot geselschap in d' andere werrelt te gaan bezoeken : en dus met het overige.

Onz leven, ziede Pythagoras, ge- lijkt naar de grote en volkrijke ver- gadering der Olympische spelen. Sommigen oeffenen het lighaam, om de roem der spelen daar af te ver- krijgen : anderen brengen'er waren, om de zelfden daar voor winst te ver- kopen. Daar zijn'er, (en dezen moeten niet voor d' ergsten gehou- den worden) de welken daargeen andere vrucht zoeken, dan om r' aanschouwen hoe en waarom yder ding geschied, en om aanschouwers van 't leven der andere menschen te zijn, op dat zy daar af zouden oordeelen, en 't hunne daar naar regelen.

By de voorbeelden zou men be- quamelijk alle de vorderlijke rede- ning van de Wijsbegeerte kunnen byvoegen, aan de welken de men- schelijke werken, als hun proefsteen, geproeft moeten worden. Men zal tot hem zeggen :

--- Quid fas optare, quid asper
Utile nummus habet, patriæ charis-
que propinquo,
Quantum charitri deceat, quem te
Deus esse

*Jussit, & humana qua parte locatus
es in re, a*

*Quid sumus, aut quidnam victuri Idem ibid.
gignimur: b*

Wat weten en niet weten is, 't welk het doelwit van de leeröeffening moet zijn : wat dapperheit, matig- heit en gerechticheit is : wat onder- scheit dat'er tusschen d' eerzucht en gierigheit, tusschen de dienstbaar- heit en onderwerping, en tusschen de moedwil en vryheit is : aan welke merkteekenen men de ware en vaste vernoeving kent ; hoe verre men de doot, de pijn, en schande moet vre- zen :

*Et quo quemque modo sugratque fe-
raturque laborem. c* *Virgil
Æneid.
lib. 6.*

door welke middelen wy bewogen worden ; en de middelen van zo veel verscheide bewegingen in ons. Want my dunkt dat d' eerste redenen, daar door men hem zijn verstant deur- drenken moet, de genen moeten zijn, die zijn zeden en zinnen rege- len, die hem zullen leren zich zelf te kennen, en te weten wel te ster- ven, en wel te leven. Laat ons onder de vrije kunsten met die kunst be- ginnen, de welke ons vry maakt. Zy dienen alle warelijk enigins tot d' onderwijzing van onz leven, en tot des zelfs gebruik ; gelijk ook alle andere dingen enigins daar toe die-

Welke re-
denen eerst
ingang in
ons moeten
hebben.

Waar toe de
vrye kun-
sten dienen.

a *Wat geoorloft is te wenschen, wat
nuttigheit de scherpe munt heeft, hoe
veel welvoeghelijk is aan 't vaderland, en
aau de waerde magen meê ee deken, wie
God u bevolen heeft te zijn, in waargy
in de menschelyke zaken geplaatst zyt.*

b *Wat wy zijn, en waar toe wy ge-
boren worden.*

c *En op wat wijzel hy alle arbeid zal
schuwen en verdoegen.*

De genen,
die voor
ons gestor-
ven zijn,
behoren ons
van vrees
't onstaan.

't Leven
van de
mensch by
de verga-
ring der O-
lympische
spelen gele-
ken.

De Wijsbe-
geerte de
regel der
menschelij-
ke werken.

Perf. Saty.
3.

nen. Maar laat ons de gene verkiezen, die recht toe en openlijk daar toe dient. Indien wy de dingen, die tot ons leven behoren, tot hun gerechte en natuurlijke grenspalen kunnen prangen, zo zullen wy bevinden dat het meeste deel der wetenschappen, die in gebruik zijn, buiten ons gebruik is: en in de genen zelve, die tot ons gebruik zijn, zijn zo wijde uitstrekkingen, en zo onnutte diepe kolken, dat wy beter zouden doen, zo wy daar af scheiden, en zo wy, volgens Sokrates onderwijs, de loop van onze leeröeffeningen in de genen, daar de nuttigheit in onbreekt, bepaalden.

Veel wetenschappen onnut.

Horat. Epistolar. lib. 1. Epist. 2.

- - - Sapere aude,
 Incipe: vivendi qui rectè prorogat horam,
 Rusticus expectat dum defluat annis,
 at ille
 Labitur, & labeatur in omne voluntatis ævum: a

Geringheit van de wetenschap der starren. Propert. Lib. 4. Elg. 1.

't Is een grote slechtigheit aan onze kinderen teleren,

Quid morant pisces, animosaque signaleonis,
 Lotus & Hesperia quid Capricornus aqua. b

de wetenschap der starren, en beweging van d' achtste kring voor de geen, die hen eigen zijn. Wat heb ik met de loop van d' Oeffdryver, of met die van de Plejaden te doen?

Auct.

a Dar wijs zijn; begin. De geen, die d'uur van wel te leven uitsfelt, verwacht plompelijk tot dat de beek leeggelopen zal zijn, de welke afloopt, en al rollende in alle eeuwigheit aflopen zal.

b Wat de Visschen bewegen, en de kloekmoedige rekenen van de Leeu, wat de Steenbok, in 't water van Hesperis gewasschen.

Anaximenes, aan Pythagoras schrijvende, zegt: waar toe zal ik my met de verborgentheden der starren bezich houden, dewijl de doot, of dienstbaarheid alijt voor mijn ogen is? want de Koningen van Persien bereidden zich toen ten oorlog tegen zijn lant. Yder behoort dus te spreken. Zal ik, van eerezucht, gierigheid, roekeloosheit en waangeloof geplaagt, en zodanige andere vijanden van 't leven van binnen in my hebbende, op de bewegingen des werrelts denken?

Na dat men aan hem het geen, dat dienstig is om hem wijzer en beter te maken, geleert heeft, zal men met hem van deze volgende dingen spreken; namelijk wat de Redenkunst, Natuurkunde, Meekunst, en de Rederijkkunst is: en hy, alreë een gevormt oordeel hebbende, zal wel haast tot volkomenheit in die wetenschap komen, de welke hy verkieft. Zijn onderwijs zal somtijts door kouting, en somtijts door het boek geschieden. Zijn bestierder zal hem nu de Schrijver zelf, die tot zijn onderwijzing bequaam is, verschaffen, en dan 't merg, en de zelfstandigheid daar af, als geheelijk gekaazt zijnde, aan hem geven. Indien hy uit zich zelf niet genoeg in de boeken bekent is, om zo veel treffelijke redenen, die 'er in zijn, en tot uitwerking van zijn doelwit strekken, te vinden, zo zal men enig gelettert man by hem kunnen voegen, die t'elkens, als het nodig is, aan hem zodanige voorraat, als hy nodig heeft, zal verschaffen, om hem aan zijn voesterling uit te delen en toe te reiken. Wie kan twijffelen dat dezeles niet gemakkelijker en natuurlijker is, dan die van Gaza: de welken doornächtige en ongemakkelijke onderwijzingen, en

Wanneer de kunsten te leren;

en op welke wijze.

en ydele en machteloze woorden zijn, daar geen vat aan is, noch die onze geest opwekken. Maar in d' onderwijzing, die ik voorstel, vind het gemoed daar het aan knagen, of zich mee weiden kan. Deze vrucht is zonder vergelijking groter, en zal eerder rijp zijn. Zeker, een grote zaak, dat de dingen in onze eeuw zo verre zijn gekomen, dat de Wijsbegeerte, zelfs by verstandige lieden, een ydele en verbeelde naam is, die in de waan en daar zonder gebruik, en van geen waarde bevonden word. Ik geloof dat haar onnutte scherpsinnigheden, die de toegangen tot haar ingenomen hebben, d' oorzaak daar af zijn. Men doet zeer qualijk dat men haar ontoegankelijk, met een gefronst aangezicht, donkere winkbrauwen, en stuurich gezicht voor de kinderen afschildert. Wie heeft haar met dit valsch, bleek en schrikkelijk aangezicht vermomt? Daar is niets vrolijker, blygeestiger, aangenaamer, ja ik zou byna zotachtiger zeggen. Zy spreekt niet, dan van vierdijgt en vrolijkheit. Een treurig en verbijstert gelaat toont dat dit niet eigen aan haar is. Demetrius de Letterkunstenaar, in Delfos tempel een bende van Wijsbegerigen, by malander zitten vindende, zeide tot hen: *Of ik ben bedrogen, of gy hebt geen ernstige redenen met malander, dewijlk u zo vrolijk en gerust van gelaat zie.* Een van hen Herakleon van Megara genoemt, antwoordde hier op: *De genen, die het toekomstige werkwoort van Buddha met een dubbelde λ, of die d' afleiding der vergelijkige namen ζῶον en ἄριστος, en van d' overtreffende naam κρείσσον en ἁριστος zoeken, moeten, als zy van hem kunst spreken, gerimpels en gefronst van aangezicht zijn: maar wat de redeneringen der*

Wijsbegerigen aangaat, zy zijn gewent de genen, die hen verhandelen, te verbeugen. en te verblijden, niet hen te fronsen en te bedroeven.

Deprendas animi tormenta latens in Invenal. Satyr. 9.
egro

Corpore, deprendas et gaudia, sumit
utrumque

Inde habitum facies, a

De ziel, daar in de Wijsbegeerte gehuisvest is, moet door haar gezontheit ook het lighaam gezont maken: zy moet haar rust en vrolijkheit tot buiten doen uitblinken, d' uitterlijke gedaante naar haar voorbeeld vormen, en by gevolg het zelfde met een aangename forsghheit, met een werkelijk en vrolijk gebaar, en met een vernoecht en blygeestig gelaat wapenen. Een bestandige vrolijkheit is het uitdrukkelijkste kenteeken van de Wijsheit. Haar staat is gelijk de dingen, die boven de maan zijn, daar 't altijd helder en klaar is. 't Is *Baroko* en *Baralipton*, die hun ondergestelden dus bemorst en berookt maken. 't Is niet de wijsheit, die zy niet kennen, dan door horen zeggen. Hoe! 't is haar werk de stormen der ziel te stillen, en de honger en koortsen te leren uitlachen: niet door enige ingebeelde bykringen, maar door natuurlijke en bevattelijke redenen. Zy heeft de deucht tot haar doel, die niet, gelijk het school zegt, op de top van een steile, ongebaande en ontoegankelijke berg geplant is. De genen, die by haar gekomen zijn, achten in tegendeel dat zy haar plaats in een aangename, vruchtbare en bloeiende vlakte heeft, daar zy alle

Vrolijkheit een bewijs van wijsheit.

De deucht lichtelijk te genaken.

a Vas de pijnen van 't gemoed, in 's ziek lighaam verborgen, wat ook de blyschap; het aangezicht zal d' indruk en gedaante van beide aanneemen.

De Wijsbegeerte veracht, zelfs van verstandige lieden; en waarom.

Vrolijke aart der ware Wijsbegerigen.

Verkeerde
afvoeding
van de
deucht.

dingen wel onder haar voeten ziet ; maar daar men echter , zo men 't be- leit heeft , toekomen kan , namelijk deur schaduwrijke paden , die afge- heint zijn , en wel rieken , op een aan- gename wijze , en met schuinsche en beschaafde afgang , gelijk die van de hemelsche gewelfselen . Zy hebben , naar hun zwakheit , deze deucht , zo treurig , kibbelig , spijtig en dreigend afgeschildert , en van de hant af , op de klippen , tot een spook om de men- schen af te schrikken , geplaatst ; om dat zy deze edelmoedige , schone , zeg- gepralende , liefwaardige , te gelijk wellustige en kloekmoedige helt , een openbare en onverzoenlijke vijant van bitterheit , ongeneucht , vrees en dwang , die de natuur tot zijn geleide , en 't geval en de wellust tot zijn gezellinnen heeft , niet gehandelt en gekent hebben .

Mijn bestierder , die weet dat hy de wil van zijn leerling zo wel met genegenheit , als met eerbiedigheid tot de deucht moet vervullen , zal tot hen weten te zeggen dat de Dichters de gemene zeden volgen , en hem als met de vinger aanwijzen dat de god- den eerder het zweet op de toegan- gen der vertrekken van Venus , dan van Pallas geplaatst hebben . En als zijn leerling begint zich zelf gewaar te worden , hy hem een Bradamant , of Angelika tot meesteres van zijn vermaak , met een natureljke , bezige en edelmoedige schoonheit vertoont , niet die een mannis is , maar mannelijk , ten opzicht van een we- ke , gemaakte , tedere en kunstige schoonheit ; d'een als een jongen gekleed , met een blinkende storm- hoet op 't hoofd ; d' andere als een snol verciert , met een geparrelt hul- sel op 't hoofd : zo zal hy de liefde van zijn leerling zelve mannelijk oor-

deelen , indien de zelfde een keur doet , die recht anders is dan die van deze verwijfde Harder van Frygien . Hy zal aan hem deze nieuwe les voorhouden dat de prijs en hoogheit van de ware deucht in de gemakkelijkerheit , nuttigheit , en 't vermaak van zijn oefening bestaat ; die zo verre van zwaarigheid af is , dat de kinderen daar in zo wel als de mannen , en d' eenvoudigen als de scherpzinnigen vermogen . De rege- ling , niet het geweld , is zijn gereet- schap en werktuig . Sokrates , d' eer- ste mingenoot des deuchts , verlaat in ernst zijn kracht en geweld , om in de natureljkeheit en 't gemak van des zelfs vordering te glijden .

De deucht is de voestermoeder der menschelike geneuchten , en maakt hen zeker en zuiver , met hen gerechtigt te maken , en voed hen in de begeerte en graagheit daar toe , met hen te bezadigen : zy , de wel- lusten , die zy weigert , besnoejende , prikkelt ons tot de genen aan , die zy aan ons toestaat . Zy laat aan ons overvloediglijk de genen , die van de natuur gewilt worden , zelfs tot zad- heit , immers tot vermoeitheit toe , gelijk een moeder : 't en zy wy mis- schien willen zeggen dat de stiering , die de dronkert voor de dronken- schap , d' eter voor de rauwigheit der maag , en de hoereerder voor de pokken weêrhoud , vijandin van onze geneucht is . Indien 't gemeen geluk aan haar ontbreekt , ontfnapz zy het zelfde ; of zy gaat het voorby ; en smeed een ander , die geheel de hare is , en niet meer rolt en vlot is . Zy kan rijk en machtig , en geleert zijn , en op materassen , met muskus ver- zien , slapen . Zy bemint het leven , de schoonheit , eer en gezontheit : maar haar eige en bezondere plicht is deze

goc-

Hoe men een jongting, die tot het verkeerde gegene is, handelen moet.

De Wijsbegeerte moet van kindsheid met gedeelte worden.

Prof. Sa-
yr. 3.

goederen matiglijk te kunnen gebruiken, en hen stantvastelijk te kunnen verliezen; een plicht, die niet zo scherp en zwaar, als edel en treffelijk is, zonder de welk alle beloop des levens tegen de natuur, woest en wanstaltig is; en men kan 'er met recht deze klippen, deze hagen, en deze gedrochten aanknopen. Indien deze leerling zo verscheiden van aart gevonden word, dat hy liever een fabel wil horen, dan 't verhaal van een treffelijke Reis, of een wijze reden, als hy de zelfde zal verstaan; dat hy, op 't geluit van de trommel, die de jonge yver zijner medegezellen, wapent en opwekt, zich naar een ander keert, die hem naar 't spel der guighelaars roept; dat hy naar zijn wensch niet aangenamer en zoeter vind bestoven en verwiner van een strijt, dan van uit de kaatsbaan met de prijs van het kaatspel: zo vind ik geen andere hulpmiddel, dan dat men hem, alwaar hy een Hertogs zoon, tot een pasta bakker in een grote stat maakt; volgens het bevel van Plato, dat men de kinderen niet naar de middelen van hun vader, maar naar de vermoogens van hun ziel moet plaatsen. Dewijl de Wijsbegeerte de gene is, die ons leert te leven, en de kintsheit daar haar les heeft, gelijk d' andere ouderdommen waarom deelt men haar niet aan de zelfde meê.

Udum & molle lutum est, nunc pro-
prandus & acri

Figendus sine fine rota. a

Men leert ons te leven, als het leven alreê voorby is. Wel hondert scho- lieren hebben de pokken al gevat, cer zy in Aristoteles tot hun les van de

a Het slijk is vochtig en week; Men moet zieh nu spoeden en zonder uitsstel met het parssende rad het werk vormen. a

matigheit zijn gekomen. Cicero zeide dat hy, schoon hy zo lang, als twee menschen leefde, geen tijd zou hebben om de Lierdichters te deurgonden. En ik bevind deze ergotisten, of haarklovers op een treuiger wijze onnut.

Onz kint is meer geparft; het is niet dan d'eerste vijftien of zestien jaren van zijn leven aan de leermeeft- ry verplicht; het overige moet aan de doening en werking besteed worden. Laat ons zulk een korte rijt aan de nootzakelijke onderwijzingen besteden. Dit zijn misbruiken. Neemt alle deze doornige scherpszinnigheden van de kunst der Redenkaveling wech, daar af onz leven niet verbetert kan worden. Neemt d' eenvoudige redenen der Wijsbegeerte: weet heen te verkiezen, en op zijn pas te handelen; zy zijn gemakkelijker te bevatten, dan een vertelling van Bokacius. Een kint is 'er bequaam toe in d'uitgang van zijn voesterling- schap, veel beter dan te leren lezen of schrijven.

De Wijsbegeerte heeft redeneringen voor de geboorte der menschen, gelijk voor d' uiterste ouderdom. Ik ben van Plutarchus gevoelen, name- lijk hier in dat Aristoteles zijn grote leerling niet zo zeer bezich hield met de kunst van sluitredenen te maken, of in de beginselen van de meetkun- de, als in hem wel t' onderwijzen met goede leerreegels, die tot de dapperheit, kloekmoedigheid, groot- moedigheid, matigheit, en de verze- kering van niets te vrezen behoren. Hy dan, hem dus toegerust hebben- de, zond hem, noch een jongen zijnde, ten hoogsten met dertig duizent mannen te voet, en vier duizent ruiters, en met niet meer dan twee- enveertig duizent kronen, uit om

Hoe lang men met leren bezich moet zijn.

De reden- kaveling onnut tot de becring des levens.

Onderwijs van Aristoteles aan Alexander.

't Rijk

't Rijk des werrelts t' overheerlichen. Alexander, zegt hy, cerde wel d' andere kunsten en wetenschappen, en prees hun voortreffelijkheid en geestigheid: maar hy liet zich, om 't vermaak, dat hy 'er in schiep, niet lichtelijck tot de genegentheit van hen te willen oeffenen, vervoeren.

- - - *petite hinc juvenesque senesque
Finem animo certum, misersique Via-
tica canis. a*

Dit is 't geen, 't welk Epikurus in 't begin van zijn brief aan Meniceus zeide: Dat de jongste niet weiger zich in de wijsheit t' oeffenen, en d' oudste niet zad daar in word. De geen, die anders doet, schijnt te zeggen, of dat het noch geen tijd is van gelukkiglijk te leven, of dat het niet langer tijd daar toeis. Ik wil echter niet om dit alles, dat men deze jongen opsluit; ik wil niet dat men hem aan de gramschap en droefvaardigheid van een verwoed schoolmeester overgeeft; ik wil zijn geest niet bederven met hem, naar de gewoonte der anderen, veertien of vijftien uren des daags, gelijk een arbeider, in de pijn en arbeit te houden. Ik zou ook niet goet vinden dat men, als men hem, door enige eensame en droefgeestige aart en natuur, met een al t' onbescheide yver tot d' oeffening der boeken overgegeven zag; dat men, zeg ik, hem daar in voedde. Dit maakt hem onbequaam tot de burgerlijke ommegang, en trekt hem van beter oeffeningen af. Hoe veel menschen heb ik in mijn tijd gezien, die door een onbedachte gratigheid naar wetenschap als beesten waren geworden! Karneades bevond zich daar af zo

a *Jongen en ouden, haalt hier uit het zeker einde voor 't gemoed, en het reisgels voor d' elendige grijsaarts.*

afgemat, dat hy geen tijd meer had om zijn hair en nagels te korten. Ik wil de zeden van d' edelmoedige leerling ook niet door d' onheusheit en woestheit bederven. De Fran- ^{Fransche} sche Wijsheit heeft in voortijden tot ^{Wijsheit.} spreekwoord van een wijsheit geweest, die vroeg vat kreeg, en geen grote vastigheid had. En zeker, wy zien dat 'er noch heden niets zo geestig is, als de kleine kinderen in Frankrijk: maar zy bedriegen gemeenlijk ^{Kleine kin-} de hoop, die men van hen ontfangen ^{deren in} heeft; en men ziet in hen geen uit- ^{Frankrijk.} steekenheit, als zy mannen zijn geworden. Ik heb van verstandige lieden horen zeggen dat deze scholen, daar men hen zend, en van de welken daar grote overvloed is, hen dus beestachtig maken en verwilderen.

Aan onze leerling een vertrek, een tuin, de tafel, het bed, d' eenzaamheit, het gezelschap, d' uchtent en d' avont; alle uren zullen hem een zijn; alle plaatsen zullen tot d' oef- ^{De Wijsbe-} fenplaats aan hem verstreken; want ^{geerte} de Wijsbegeerte, die, als een vorm- ^{menge zich} ster van d' ordeelen der zeden, zijn ^{overal in;} voornaamste les zal zijn, heeft dit voorrecht, dat zy zich overal in vermengt. Toen Isokrates de Redenaar in een gastaal gebeden wierd om van zijn kunst te spreken, oordeelde yder dat hy recht had om dus t' antwoorden: *'t Is nu geen tijd om 't geen, dat ik weet, te doen; en 't geen, daar toe het nu tijt is, kan ik niet doen.* Want vertogen, of geschillen van de Rederijkkunst aan een gezelschap te vertonen, dat vergadert is om te lachen en vrolijk te wezen; dit zou een al te quade vermenging zijn. Men zou desgelijks van alle d' andere wetenschappen mogen zeggen. Maar ^{en heeft} warde Wijsbegeerte aangaat, namelijk ^{overal} in dat deel, daar zy van de mensch, ^{plaats;} ^{en}

*Perf. Sa-
tyr. 5.*

*De jongen
en ouden
tot de Wijs-
begeerte
bequaam.*

*Grote oef-
fening in de
boeken
schadelijk.*

en van zijn ampten en plichten handelt, het gemeen oordeel van alle de Wijzen heeft geweest dat zy, om de zoetheit van haar ommeegang, niet behoorde, noch in de maaltijden, noch in de spelen, geweigert te worden. Wy zien by Plato, die haar tot zijn gastaal genodigt heeft, hoe zy de vergadering op een zachte wijze, naar de tijd en plaats geschikt, onderhoud, hoe wel zulks met haar hoogste en heilsaamste redeneringen geschied.

Aequè pauperibus prodest, locupletibus aequè,

Herat. Epistolar. lib. Epist. 1. Et neglecta aequè pueris, senibusque noctibus. a

Hy zal in dezer voegen zonder twijffel minder ledig zijn, dan anderen. Maar gelijk de treden, die wy doen, met in een wandelry te wandelen, schoon men daar in drie malen zo veel doet, ons niet vermoegen, gelijk de genen, die wy op enige voorgenome weg besteden: zo zal ook onze les, als by geval gedaan, zonder verbintenis van tijd en plaats, en zich in onze werken vermengende, volbracht en afgedaan worden, zonder dat wy 't gevoelen. De spelen en bezigheden zelve zullen een groot deel van de leeröeffening zijn: namelijk de loping, worsteling, de zangöeffening, de dans, de jacht, en de handeling der paerden en wapenen. Ik wil dat men d' uitterlijke welvoeghelijkheit en geestigheit van de persoon te gelijk met de ziel vormt en gewent. 't Is geen ziel, 't is geen lighaam, dat men stiert en regelt; 't is een mensch: men moet 'er geen

a Zy is aand' armen en rijken even vorderlijk, en zal, verwarelooft zijnde, aan de jongen en ouden even hinderlijk zijn.

twee af maken. En men moet, gelijk Plato zegt, hen niet d' een zonder d' ander itieren, maar gelijkelijk geleiden, gelijk een paar paerden, aan een zelfde diffelboom gespannen. Als men hem hoort, schijnt hy niet meer tijt en zorgvuldigheid in d' öeffeningen des lighaams aan te wenden? en 't achten dat de geest met enen daar in geöeffent word? en niet het tegendeel?

Voorts, deze onderwijzing moet door een strenge zachtigheid, en niet gelijk men gemenelijk doet, beleid worden. Zeker, men vertoont aan de kinderen niets dan schrik en wreetheit, in plaats van hen tot de letteren te nodigen. Neem 't geweld en de wreetheit wech. Daar is niets, naar mijn oordeel, 't welk een welgebore natuur zo verbaftert en verderft.

Indien gy wilt dat hy de schande en straffe vrees, verhard hem daar niet in. Verhard hem in 't zweet, in de koude, in de wint, in de zon, en in de gevarelykheden, die hy verächten moet. Beneem hem alle weekheit in 't kleden, leggen, eten en drinken. Gewen hem tot alles. Hy moet niet een schone jongen, en pronkert, maar een wakkere en dappere jongen zijn. Kint, man en grijaart heb ik altijd eveneens geoordeelt. Maar onder andere dingen heeft deze tucht onzer scholen my altijd mishaaft. Men zou misschien niet zo schadelijk gedooft hebben, met zich naar de roegeeflijkheit te buigen. Dit is een ware

opluijing van de gevange jeucht. Men verleid en verderft de jongelingen, met hen daar over te straffen, eer zy verleid en verdorven zijn. Koom 'er op die tijt, als zy met hun werk bezich zijn: men hoort 'er niets, dan getier van smekende kinderen, en een dronke meester, te w-

Gewelt strijdig tegen een goede natuur.

Weekheit en tederheit aan 't kint schadelijk.

Hoedanig de scholen zijn.

Schadelijk-
heit daar af.

ten dronken van toorn. Wat middel is dit, om deze tedere en vreesachtige zielen in lust tot hun les op te wekken, dat men hen met een schrikkelijk gelaat, en met handen, die met geëffels gewapent zijn, daar toe drijft? Onbillijk en schadelijk gebruik! Voeg hier by dat Quintilianus hier af zeer wel aangemerkt heeft, dat dit heerschachtig gezach gevarelijke gevolgen meêleept; en bijzonderlijk onze wijze van straffing. Hoe veel welvoegelijker zouden hun scholen met bloemen en bladen, dan met bloedig rijs en roeden verciert zijn? Ik zou 'er de vreucht, blyschap, Flora, en de bevalligheden doen afschilderen; gelijk Speusippus de Wijsbegeerte in zijn school deê. Hun vermaak moest ook ter plaats zijn, daar hun voordeel is. Men moet de spijs, die heilsaam voor 't kint is, met suiker bestrojen, en de gene, die schadelijk is, met gal bedrupen.

Platoos
naerftigheid
in de bezor-
ging der
oefeningen.

't Is wonder hoe zorgvuldig Plato zich in zijn wetten van 't vermaak en tijtverdrif der sonkheit van zijn stat toont, en hoe bezich hy met hun lopingen, spelen, gezangen, sprongen en danffen is, van de welken hy zegt dat d' Aaldutheit het beleit, en de toezicht aan de goden zelve, Apollo, de Kunstgoddinnen en Minerva, gegeven heeft. Hy strekt zich tot duizent leerregels voor zijn oeffenplaatfen uit. Wat de geleterde wetenschappen aangaat, hy bekreunt zich hier weinig meê, en schijnt de Dichtkunde bijzonderlijk niet te prijzen, dan voor de Zangkunde. Alle vreemdigheid en bijzonderheit in onze zeden en natuur moeten vermijid worden, als vijanden van de gezelligheit. Wie zou zich niet over de natuur en aart van Demofon, Alexanders Hofmeester, verwonderen, die

Waar toe de
Dichtkunst
goet.

Vreemde
naturen.

in de schaduw zweette, en in de zonnefchijn fiddende? Ik heb gezien dat enigen meer voor de reuk der appelen, dan van de musketten vloten; dat anderen voor een muis verschrikten; dat anderen overgaven, om dat zy toom zagen, anderen om dat zy een bed van pluimen zagen toestellen. Germanikus kon noch het gezicht, noch 't gekraai der hanen verdragen. Hier kan misschien enige verborge eigenschap onder spelen: maar men zou, naar mijn oordeel, de zelfde blusschen en vernietigen, zo men intijts acht daar op nam. D' onderwijzing heeft, doch niet zonder enige naerftigheid, dit op my verkregen, dat mijn lust en trek zich zonder onderscheit tot alle dingen, die tot voedsel gebruikt worden, uitstrekt, maar met uitzondering van 't bier. Het lighaam is noch taai en gebuigzaam; men moet het dieshalven tot alle wijzen en gewoonten gewennen: en indien men de lust en wil in toom kan houden, zo mag men onbeschroomdelyk een jongeling tot alle volken en gezelschappen, ja tot d' uitspatting en overdaat, indien het nodig is, bequaam maken. Zijn oeffening moet de gewoonte volgen. Hy moet alle dingen kennen, en alleenlyk de goeden willen doen. De Wijsbegeerten zelve vinden in Kallisthenes niet prijfelijk dat hy de gunst van de grote Alexander, zijn meester, verloren heeft, om dat hy niet op geijk weêrom met hem wilde drinken. Hy zal met zijn Vorst lachen, zotheit en ontucht bedrijven. Ik wil dat hy in d' ontucht zelf zijn makkers in wakkerheit en bestandigheid overtreft, en dat hy niet laat quaat te doen by gebrek van macht, of van kennis, maar by gebrek van wil. *Het verschilt veel,*

Grote
krachte van
d' onderwij-
zing.

Een kint
moet tot
alle ge-
woonten ge-
went wor-
den.

Kallisthenes
handel met
Alexander
van de
Wijsbege-
erten zelve
ver-
acht.

of

Senec. in Epistolis.

of iemand niet wil, of niet kan zondigen.

Ik meende eer aan een Heer te bewijzen, die zo vreemt van deze onregeligheden was, als iemand in Frankrijk, met aan hem in een goed gezelschap te vragen, hoe dikwijls hy in zijn leven, ten dienste van zijns Konings zaken, in Duitslant dronken had geweest. Hy nam het op deze wijze, en antwoordde aan my, dat het drie malen had geweest, die hy opnoemde. Ik ken 'er, die, om dat zy dit niet konden doen, zich, met dit volk te handelen hebbende, in grote zwaarigheid en kommer hebben gesteken. Ik heb dikwijls met grote verwondering de wonderlijke natuur van Alcibiades aangemerkt, namelijk dat hy zo lichtelijk zich op zo verscheide wijze kon veranderen en hervormen, zonder zijn gezondheid enige schade aan te doen; nu met de pracht en overdaat der Perlianen, en dan met de strengheit en soberheit der Lacedemoniers 't overtreffen, zo hervormt in Sparte, als wellustig in Jonien.

Wonderlijke natuur van Alcibiades.

Horat. Epistolar. lib. 1. Epist. 17.

Omnis Aristippum decuit color, & status & res. a

Ik zou mijn leerling zodanig willen onderwijzen.

--- *Quem duplici panno patientia velat,*

Mirabor, vitæ via si conversa decebit

a *Alle verwen, staten en zaken passen wel aan Aristippus.*

b *Ik zal verwondert zijn of aan de gen, dien 't gedult met een slechts kleedt, zijn wijze van leven, omgekeert zijnde, passen zal.*

Personamque feret non inconcinuus utraque. c

Idem. ibid.

Zie hier mijn lesfen. De geen heeft 'er meer voordeel gedaan, die hen doet, dan die hen weet. Indien gy 't ziet, gy hoort het; zo gy het hoort, gy ziet het. Dat verhoede God, zegt iemand in Plato, dat wijsheit te betrachten zou zijn veel dingen te leren, en de kunsten te handelen. *Zy hebben deze zeer ruime onderwijzing van alle kunsten van wel te leven meer door 't leven, dan door de letteren voltrokken en voleindigt.* Leo, Vorst der Fliasiers, aan Heraklides Pontikus vragende van welke wetenschap, en van welke kunst hy belijdenis deed, kreeg hier op dit tot antwoord: *Ik weet noch kunst noch wetenschap; maar ik ben een Wijsbegerige.* Men verweet aan Diogenes, waarom hy, ongeleert zijnde, zich met de Wijsbegeerte bemoeide. *Ik bemoeit'er, zede hy, my met zo veel te meer recht mee.* Hegesias bad hem dat hy hem enig boek zou lezen. *Gy zijt geestig, zede hy; gy zoud de ware en natuurlijke, en niet de geschilderde vijgen kiezen. Waarom zoud gy ook niet d'offeningen, die naturelijk en waar, en niet die geschreven zijn, verkiesen?*

Waar in de betrachtting der wijsheit bestaan moet. Cicero. Tusc. Quæst. lib. 4.

Antwoord van Heraklides,

en van Diogenes.

Hy zal niet zo zeer zijn les opzeggen, als haar maken. Hy zal haar in zijn werkingen en doeningen herhalen. Men zal zien of 'er voorzichtigheit in zijn voorneemen, goetheit en gerechtigheit in zijn handel, oordeel en bevallijkheit in zijn spreken, wakkerheit in zijn ziekten, zedigheit in zijn spelen, matigheit in zijn wellusten, ordening in zijn huishouding, en onverschillentheit in zijn smaak, 't zy van vleesch, visch, wijn, of water is.

Deles moet in de werken getoont worden.

c *en of hy gevoeghelijk deze beide rollen zal kunnen spelen.*

Q 2

Die

Cicr. in
Tuscul.
Quæst.

Waarom de
dappere da-
den onder
de Lacede-
moniers
niet oppge-
schreven.

Kommer in
woorden en
talen te le-
ren.

Bejegening
van twee
schoolbe-
stiaers.

Die *zy* onderwijzing niet voor een pronk en praal van wetenschap, maar voor de wet des levens acht, en die zich zelf geboorzaamt, en de geboden en besluiten onderdanig is. De loop onzes levens is de ware spiegel onzer redeneringen. Zeuxidatus antwoordde aan een, die hem vroegde, waarom de Lacedemoniers de dappere daden niet schriftelijk stelden, en hen aan hun jongelingen te lezen gaven. *Om dat*, zeide hy, *zy hen tot de daden, en niet tot de woorden, wilden gewinnen.* Vergelijk ten einde van vijftien of zestien jaren, een van deze Schoollatynisten, die zo veel tijts deurgebracht heeft, alleenlijk in te leren spreken, by deze, daar af terstont gerept is. De werrelt is niets, dan gesnap. Ik zag nooit mensch, die niet eerder meer, dan minder zegt, als hy behoort. De helft van onze ouderdom gaat 'er echter meê heen. Men houd ons vier of vijf jaren bezich mer de woorden te verstaan, en hen tot slotredenen te zamen te voegen; en noch zo veel met een groot lighaam, in vier of vijf delen uitgestrekt, daar af te maken: en ten minsten noch andere vijf met hen te 'ren op een scherpzinnige wijze korteljk te mengen en samen te lassen. Laet ons dit aan de genen laten, die 'er uitgedrukte belijdenis af doen.

Ik eens naar Orleans gaande, vond in deze vlakte, aan deze zijde van Clery, twee schoolbestiaers, die van Bordeaus quamen, en omtrent vijftig schreden van malkander waren. Veerder achter hen zag ik een bende, en een meester voorân, die wijlen mijn Heer de Graaf de la Roche-foucaut was. Een van de mijnen vroegde aan d'eerste van deze schoolbestiaers, wie deze Edelman was, die achter hem quam? Hy, die dit

gestoet, 't welk hem volgde, niet gezien had, en die meende dat men van zijn amptgenoot sprak, antwoordde aangenaamlijk: 't Is geen Edelman, 't is een Letterkunstenaar; en ik ben een Redenkunstenaar. Nu, wy die in tegendeel hier uit een Letterkunstenaar, of Redenkunstenaar een Edelman zoeken te vormen, laet ons hen laten dolen op hun gemak: wy hebben elders te doen.

Onze leerling moet van zaken ver-
zien zijn; de woorden zullen niet dan
al te veel volgen: hy zal hen slepen,
zo zy niet willen volgen. Ik hoor sommigen zich hier over verontschuldigen, dat zy zich niet kunnen uitdrukken; en zy maken gebaar van 't hoeft vol van veel heerlijke dingen te hebben, maar dat zy hen, by gebrek van welspreekentheit, niet klareljk ten toon kunnen stellen. 't Is eengapert, een gaapstok. Weet gy wat dit is naar mijn oordeel? Dit zijn schaduwen, die hen van enige wantalrige bevattingen komen, de welken zy niet kunnen redden, noch van binnen verklaren, en by gevolg van buiten te voorfchijn brengen. Zy verstaan noch zich zelven niet. Zie hen een weinig stamelen in die ogenblik, als zy baren zullen. Men oordeelt dat hun arbeit niet tot de bating, maar tot d'ontfanging is, en dat zy niets anders doen, dan deze onvolmaakte stoffelikken. Wat my angaat, ik houd, en Sokrates beveelt, dat de geen, die een levendige en klare inbeelding in de geest heeft, de zelfde voortbrengen zal, alwaar 't op zijn boersch, en door wijzing, indien hy stom was.

Verbaque prævisam rem non invita sequentur. a
a De woorden zullen van zelfs de voorbedachte aak volgen.

En

En gelijk de geen niet minder dichtkunstelijk in zijn ongebonde redenen zeide: *Als de zaken het gemoed ingenomen hebben, hebben de woorden d'omwegang.* En deze ander: *De zaken zelven roven de woorden.* Hy heeft geen kennis aan d'afneemer, zamenvoegende wijze, zelfstandige naam. Een vischwijs, een appelwijf hebben geen kennis van de Letterkunst, en echter zullen zy u tot zadwordens toe ophouden, zo gy'er lust toe hebt, en misschien zo weinig buiten de regelen van hun taal wjken, als de beste meester in de kunsten van Frankrijk. Hy heeft geen kennis van de Redenrijkunst, en weet niet, tot een voorspel, de gunst van d'oprechte lezer tot zich te trekken; en hy behoeft het ook niet te weten. Zeker, deze gehele schone schildery word lichtelijk door de glans van een eenvoudige en naturelijke waarheit verdooft en uitgebluscht. Deze geestigheden dienen niet, dan om't gemeen volk op te houden, dat onbequaam is om vaster en voedsamer spijs te nemen; gelijk Afer klarelijk by Tacitus toont.

De Gezanten van Samos quamen tot Kleomenes, Koning van Sparte, met een treffelijk en lang vertoog voorbereid, om hem tot d'oorlog tegen de Dwingelant Polikrates te bewegen. Hy, hen uirgehoort hebbende, antwoordde aan hen: *Wat uw aanvang en begin aangaat, my heugt'erniet af, en by gevolg ook niet van't midden; en wat uw besluit aangaat, ik wil'er niets in doen.* Zie daar een treffelijke antwoord, gelijk my dunkr; en de vertoogdoenders met een lange neus. En hoe deze anders? D'Atheners zoudten uit twee boumeesters een verkiezen, om een groot gebou te voltrekken. D'eerste, lo-

zer zijnde, quam met een treffelijk Geestighere van een Boumeester t'Athenen. vertoog, naar't onderwerp van dit werk geschikt, te voorschijn, en trok het oordeel van't volk op zijn zijde. Maar d'ander, weinig woorden makende, zeide: *Gy Heren van Athenen, 't geen, dat deze zegt, zal ik doen.* Veel waren oven Cicero, in't yverigste van zijn welspreekentheit, verwondert. Maar Karo, daar meê Cicero van lachende, zeide: *Wy hebben een vermakelijk Burgermeester.* Een nutte reden, of een aangename streck, 't zy dat zy voorgaat, of achter aan komt, Een nutte is altijtjdig; en indien zy niet goet is op't geen, dat voor gaat, of dat navolgt, zo is zy voor zich goet. Ik ben niet van't getal der gener, die menen dat een goede rijm een goed gedicht maakt. Laat hem, zo't hem past, een korte silb lang maken; daar is niets aangelegen, zo de vonden aangenaam zijn, en zo de geest en't oordeel hun plicht daar wel berracht hebben. Zie daar een goed Dichter, zal ik zeggen, maar een quaad rijmer.

Enimtia naves durus componere versus, a Hwat. Scrajan. lib. 1. Satyr. 4.

Dat men, zegt Horacius, zijn werk alle zijn regelen en matendoe verliezen.

Tempora certa modosque, & quod Idem ibid. prius ordine verbum est, Posterius facias, praeponens ultima primis, b

Juvenias etiam disjecti membra Idem ibid. poëta. c

a Een hard vaers met een scharpe neus te maken.

b Veränder de tijt en de wijzen, en stel het woort, dat in ordening voorgaat, achter, en de leste woorden voor d'eersten.

c Gy zult ook leden van de wechgeworpe Dichter vinden.

Q

Het

Sons. Con-
creves. lib.
7 in Proom.
Cicero. de Fi-
nik. leuor.
lib. 3.

Opinok-
kingen van
redenen on-
nodig.

Gezanten
van Samos
door Kleo-
menes, om
hun lang
vertoog be-
spor.

De vinding
het voor-
naamste in
een werk.

Het werk zal daarom zich zelf niet ongelijk zijn; en de stukken zelve zullen heerlijk wezen. Dit is 't geen, 't welk Menander antwoordde, toen men hem bekeef, om dat de dag aanquam, in de welk hy een blyspel be- looft had: Het is vaerdig en ge- reet; daar gebreek niets aan, dan de rijmen daar by te voegen. Hy, de zaken en stoffe in zijn ziel geschikt hebbende, achtte het overige zeer weinig. Sedert dat Ronfard en du Bellay onze Fransche Dichtkunst in achtig gebracht hebben, zie ik geen zo kleine leerling, die de woorden niet verheft, en hen niet hoog en laeg laat gaan, gelijk zy. *Het klinkt meer dan 't waardig is.* Wat het gemeen aangaat, daar waren nooit zo veel Dichters. Maar gelijk 't hen gemakkelijc heeft geweest hun rijmen te vertonen, zo schieten zy te kort in de rijke beschrijvingen van d' een, en in d' aangename vindingen van d' ander.

Fransche
dichtkunst.

Groot getal
der Dich-
ters.

Sluitrede-
nen en
scherpzin-
nigheden
der twist-
gierigen.

Maar wat zal men doen, zo men hem met de twistgierige scherpzin- nigheid van een sluitreden part? De ham doet drinken; het drinken ont- roert; dieshalven de ham ontroert. Hy spot 'er vry meê. 't Is scherpzin- niger daar meê te spotten, dan op 't antwoorden. Hy leen van Aristip- pus deze aangename tegenschalk- heit: Waarom zal ik haar ontbin- den? dewijl zy my, zo gebonden als zy is, niet belet. Iemant selde aan Kleantes redenkunlige scherpzin- nigheden voor, aan de welk Chry- sippus tot antwoord gaf: Loop met deze beuzelingen by de kinderen spe- len, en beler daar meê niet d' ernstige gedachten van een bedaacht man. Indien deze dwaze arghsigheden,

Civ. Acad.
Quaest. lib. 8.

gewronge en scherpe bedriegelijke sluit-

reedenen, hem een leugen zullen over- reden, zo is dit gevaerlijk. Maar in- dien zy zonder uitwerking blijven, en hen alleenlijk tot lachen bewegen, zo zie ik niet waarom hy zich daar af wachten moet. Men vind 'er, die zo- zot zijn, dat zy een vierendeel mijs van de weg afwijken; om een tref- felijk woort na te lopen. *Of die de woorden niet naar de zaken schikken, maar zaken van buitenhalen, op de wel- ken de woorden passen.* En noch, *Die door de civelijchheit van enig aangenaam woort getrokken worden tot het geen te schrijven, 't welk zy niet voorgenomen hadden.* Ik wring veel liever een zin- spreuk, om haar op my toe te passen, dan ik de draat van mijn werk wring, om de zelfde te halen. In tegendeel, de woorden moeten dienen en vol- gen: de Gaskonjer moet 'er zich by voegen, zo de Franschman niet daar by kan komen. Ik wil dat de zaken overtreffen, en dat zy d' inbeelding van de geen, die hoort, vervullen, dat hy geen geheugenis van de wor- den heeft. De spraak, die ik begeer, is een natuurlijke spraak, zo op 't pa- pier, als in de mont; een beknopte en zenuwige taal, die kort en ge- prangt, en niet zo zeer aangenaam en gekemt, als y verig en heftig is,

Men moet
niet te gra-
tig naar
aangename
woorden
zijn.

Quaest. lib. 8.
Senec. Epist.
59.

De woorden
moeten
dienen.

Spraak van
Montaigne.
hoedanig.

*Hæc demum sapiet dictio, quæ se-
riet. 2*

liever zwaar, dan verdrietig, van alle gemaaktheit vervreemt; zonder regel, ongecijert en onverlaagt. Dat yder brokje daar zijn lighaam maak: niet als de kindermeesters, niet beu- zelfchtig; maar eerder op zijn krijgs- mans, gelijk Suetonius de taal van Ju- lius Cesar noemt. Ik versta niet wel waarom hy hem daarom aanspreekt.

Krijgsmans
taal van
Cesar.

a Eindelijk, dat deze reden wijs en goet zy, die trefte.

Ik

Ik heb zeer gaerne deze ongebondenheit gevolgt, die men in onze jonkheit, in de dracht van hun klederen, ziet; een mantel op d'een schouder, de hoet op de zijde, een broek, die niet gespannen is, die een smadige verwaantheit van deze vreemde vercieringen, zonder de kunst waar te nemen, vertoont; maar ik vind haar noch beter in de wijze van spreken gebruikt.

Alle gemaaktheit, inzonderheit in de Franche blygeestigheid en openhartigheid, past niet aan de hoveling; en in een Oppervorstendom behoort yder Edelman naar de dracht en gestalte van een hoveling geschikt te zijn. Wy doen dieshalven wel dat wy ons tusschen 't geestig en verachtelijk inhouden. Ik hou niet veel van een samenzerfel, daar men de naden, en de samenvoegingen ziet: gelijk men in eenschoon lighaam de benen en aderen niet moet kunnen tellen.

Sene. Epif. De reden, die de waarheit tot doelwit heeft, moet ongeciert en eenvoudig zijn. Wie spreekt naaukeurighijk, dan de geen, die plompelijk wil spreken? De welspreekentheit, die ons tot haar trekt, doet de zaken ongelijk aan. Gelijk het in de kleding kleinhartigheid is, door enige bezondere en aangename wijze te willen uitmunten, zo heeft ook in de taal d' opzoeking der nieuwe spreekwijzen, en der woorden, die weinig bekend zijn, haar oorsprong uit een schoolsche en kinderlijke eerzucht. O dat ik geen anderen kon gebruiken dan de genen, die men in de hallen te Parrys gebruikt! Aristofanes de Letterkunstenaar vergiste zich hier in, dat hy Epikurus over d' eenvoudigheid zijner woorden, en over 't einde van zijn Vertoogkunst, 't welk alleenlijk klaarheit van taal was, berispte.

De navoiging van spreken word, om haar lichtigheid en gemak, terfont van 't geheel volk gevolgt. De navolging van t'oordeelen, en te vinden, gaar niet zo snel. Het meeste deel der lezers menen zeer verkeerdelijk, dat zy, om dat zy een diergelijk kleet gevonden hebben, ook een diergelijk lighaam bezitten. De kracht en zenuwen worden niet geleent: maar wel de huijselen, en de mantel. Het meeste deel der gener, die my handelen, spreken ook *les Essais of de Proeven*: maar ik weet niet of zy de zelfde gedachten hebben. D'Arbeners, zegt Plato, hebben voor hun doel de benaerftiging van d' overvloet, en de gierlijkheit van de taal; de Lacedemoniers van de kortheit, en de Kreters van de vruchtbaarheid der bevattingen meer dan van de taal. Deze lesten zijn de besten.

Zeno zeide dat hy tweederhande leerlingen had: sommigen, die hy *Philologos* noemde, begerig om de zaken te leren, die hy voor zijn mingenoten hield; en d' anderen *Logophilos*, die slechts naerftig in de taal waren. Ik wil niet zeggen dat de welspreekentheit een treffelijk en goed ding is: maar dat zy niet zo goet is, als men haar wel maakt; en het moet my dat onz leven daar meê versleten en overgebracht word. Ik zou vooreerst wel mijn taal, en die van mijn geburen, met de welken ik meest te doen heb, willen weten. De Grieksche en Latynsche taal is zonder twijffel een treffelijke en grote vergiering; maar men koopt de zelfden al te dier. Ik zal hier een middel verhalen, om de zelfde beter koop te hebben, dan de gewoonte meê brengt, de welk aan my beproeft is: hy gebruik hem, die 't belieft.

Mijn overlede Vader, onder de

Schijn bedriegt.

Taal der Atheners, Lacedemoniers, en Kreters.

Tweederhande leerlingen by Zeno.

De Grieksche en Latynsche taal is zonder twijffel een treffelijke en grote vergiering; maar men koopt de zelfden al te dier.

Hoe zy beter koop gekocht kunnen worden.

geleerde en verstandige lieden alle middelen, die aan een mensch mogelijk zijn, aangewent hebbende om een uitstekende wijze van onderwijzing op te zoeken, wierd van dit ongeval, dat in 't gebruik was, bericht; en men zeide tot hem dat deze lange tijd, die wy besteden in de talen te leren, de welken aan d'Ouden niets kosten, d'enige oorzaak is, de welke ons belet tot de grootmoedigheid en kennis der oude Grieken en Romainen te komen. Ik geloof niet dat dit d'enige oorzaak daar af is. Zo veel is 'er af, dat de middel, die mijn vader hier in vond, was dat hy my, zeer jong, en eer ik begon te spreken, aan d'opvoeding van een Duitscher beval, die sedert een vermaart geneesmeester in Frankrijk gestorven is, gantsche-lyk geen kennis van onze taal had, en zeer geoeffent in 't Latyn was. Deze, die hy hier toe uitdrukkelijk deê komen, en zeer dier gehuurt wierd, had my geduriglyk op d'armen. Hy had noch twee anderen, minder in wetenschap, neffens hem, om my te volgen, en d'eerste te verlichten. Dezen spraken met my in geen andere, dan in de Latynsche taal. Wat het overige van zijn huis aangaat, 't was een onverbreekelijke regel dat noch hy zelf, noch mijn moeder, noch enig knecht of dienstmaacht in mijn tegenwoordigheid iets anders spraken, dan zo veel Latynsche woorden, als yder van hen geleert had, om met my te babbelen. 't Is wonder hoe groot voordeel yder daar meê deê. Mijn vader en moeder leerden 'er genoeg af, om zich in de noot daar af te dienen; gelijk ook d'andere huisgenoten, die meest aan mijn dienst gebonden waren. Kort, wy Latyn-den zo zeer, dat het tot in onze dorpen rontom overvloeyde, daar noch

veel Latynsche benamingen van ambachten en gereetschappen zijn, die 'er door 't gebruik een vaste voet gekregen hebben. Wat my aangaat, ik was al meer dan zes jaren out, eer ik 'enig Fransch, of Perigordynsch verstond, ja zo weinig als d'Arabische taal. Ik had zonder kunst, zonder boek, zonder Letterkunst, of regel uir dit boek, zonder geessel, en zonder tranen Latyn geleert, zo zuiver als mijn schoolmeester deze taal verstond: want ik kon de zelfde niet gemengt, noch ontroert hebben. Indien men my, op de wijze der scholen, een thema, of schrijfses wilde geven, gelijk men haar aan d'anderen in de Fransche taal geeft, zo moest men my de zelfde in quaat Latyn geven, om haar in goed Latyn te stellen. Nikolaas Grouchi, die *de Co-* Gevoelent
mitiis Romanorum, of *van de vergade-* van ver-
ringin der Romainen geschreven heeft, scheide
Guillaum Guerente, die verklaringen voortrefse-
over Aristoteles heeft gemaakt, lijke man-
Georgius Buchananus, deze grote nen van
Dichter uit Schotland, Markus An- Montaigne.
tonius Muretus, die van Frankryk en Italiën, voor de beste Redenaar van zijn tijd erkent word, mijn leermeesters binnens huis, hebben dikwijls tot my gezegt dat ik in mijn kintsheit deze taal zo vaerdig en gezwind had, dat zy vreesden zich by my te voegen. Buchananus, die ik sedert in 't gevolg van wijlen mijn Heer de Maarschalk van Brissak zag, zeide tot my, dat hy bezich was met d'onderwijzing der kinderen te schrijven, en dat hy aan de mijne een voorbeeld had: want hy had toen deze Graaf van Brissak, die wy sedert zo dapper en kloekmoedig hebben gezien in zijn toezicht.

Wat het Grieksch aangaat, van De Griek-
't welk ik byna heel geen kennis heb, sche taal al
mijn spelende
geleert.

Middel, van
Montaignes
vader aan-
gewent om
zijn zoon de
Latynsche
taal gemak-
kelijk te
doen leeren.

Vruchten
daar af.

mijn vader nam voor om deze taal door kunst aan my te doen leren; maar op een nieuwe wijze, en als by spel en oeffening. Wy hadden onz spel en vermaak met de buiging der namen, gelijk de genen, die door zekere spelen op de tafel de Rekenkunst en de Meetkunst leren. Want men had, onder andere dingen, aan mijn vader geraden dat hy my de wetenschap en plicht, door een ongedwonge wil, en uit mijn eige begeerte zou doen smaken, en dat hy mijn ziel in alle zachtheit en vryheit, zonder strafheit en dwang, zou opvoeden. Dit liep zo verre, en tot zulk een waangeloof, dat hy, om dat enigen achten dat de tedere harsenen der kinderen ontroert worden, als men hen's uchtens zo schichtiglijk wakker maakt, en hen eensklaps en met geweld uit de slaap rukt, daar zy veel vaster in gedompelt leggen dan wy; dat hy, zeg ik, my door de klank van enig speeltuig deê opwekken, en altijd iemand hield, die hy daar toe gebruikte.

Dit voorbeeld zal genoeg zijn, om daar naar van 't overige 't oordeelen, en ook om de voorzichtigheit en genegenheit van zulk een goed vader aan te prijzen; dien men 't niet moet wijten, zo hy geen vruchten, die met zulk een uitsteekende oeffening en bouwning overeenquam, genoten heeft. Twee dingen waren 'er d'oorzaak af: vooréerft d'onvruchtbare en onbequame gront. Want hoewel ik een volkome en beständige gezondheid had, en daar benessens een zachte en gehantfame natuur, zo was ik daar in zo dof, weck en dommelig, dat men my niet uit de ledigheit kon rukken, zelfs om my te doen spelen. 't Geen ik zag, dat zag ik wel; en onder deze lompe

gesteltenis voedde ik stoute inbeeldingen, en wanen, die mijn jaren overtroffen. Ik was langzaam van geeft, en die niet langer ging, dan men hem leidde; traag van bevating, sjaau van vinding, en, om kort te gaan, wonderlijk gebrekkig van geheugenis. 't Is geen wonder dat hy hier uit niets, dat van waerden was, halen kon. Ten tweeden, gelijk de genen, die van een verwoede begeerte van genezing geparist worden, zich tot alderhande raden laten vervoeren, zo liet deze goede man, ten hoogften bevreesd zijnde van in een zaak te missen, die hem zo zeer ter harten ging, zich eindelijk tot de gemene wanen vervoeren, de welken altijd de genen, die voorgaan, volgen, gelijk de kraanvogels, en voegde zich tot de gewoonte, toen hy de genen niet langer by hem had, die hem deze eerste onderwijzingen, de welken hy uit Italiën had gebracht, gegeven hadden; en hy zond my omtrent mijn zes jaren naar de Vergadering van Guyenne, toen in een bloejende staat, en de beste van Frankryk. Hy betoonde daar d'uitterste naerftigheit, die hem mogelijk was, zo in genoegsame leermeefters binens kamers voor my te verkiezen, als in alle d'andere omftandigheden van mijn opvoeding, daar in hy veel bezondere middelen, tegen 't gebruik der Vergaderingen, aanwendde: Maar dit's 'er af, dat het altijd Vergadering was. Mijn Latyn verbafterde terftont, van 't welk ik federt door ongewoonte alle gebruik verloren heb. Deze mijn ongewone onderwijzing diende my niet, dan om ny in my koomft d'eerfte scholen te doen over schrijden: Want toen ik darrten jaren out was, had ik mijn loop in de leeröeffeningen (gelijk zy

R 't noe-

Zachte middel om de kinderen wakker te maken.

Montaignes aedige belijdenis van zich zelf.

Montaignes
vermaak in
Ovidius te
lezen;

't noemen) afgedaan; en zeker, zonder enige vrucht, die ik tegenwoordig in rekening zou kunnen brengen. D' eerste smaak, die ik in de boeken kreeg; quam my van 't vermaak der fabelen van Ovidius Metamorphoses, of Veranderingen. Want toen ik omtrent zeven of acht jaren out was, ontrok ik my van alle vermaak, om hen te lezen, om dat deze taal mijn moederlijke was. Daar by was dit boek het gemakkelijkste, dat ik kende, en dat best op de zwakheit van mijn tere jaren paste, uit oorzaak van de stoffe. Want wat de Lancelotten, d' Amadysen, de Huons van Bordeeus, en diergelijke beuzelboeken meer aangaat, met de welken de jeucht bezicht is, ik kende hen niet, zelfs ook niet de naam, en nu noch ook niet het lighaam; zo beeft was mijn onderwijzing. Ik wierd daar door onächtzamer in d'oeffening van mijn andere voorgeschreve lessen: Het quam my zonderling wel te pas dat ik daar met een verstandig man te doen had, die mijn leermeester was, en die deze mijn witsorigheit, en diergelijke anderen behendiglijk wist deur de vingeren te zien. Want ik deutkroop hier op vervolgens Virgilius in zijn Eneas, daar na Terencius, sedert Plautus, en d' Italiaansche tooneel-speelen, in de welken ik altijd door de zoerheit van 't onderwerp aangelokt wierd. Indien hy zo dwaas had geweest, dat hy my in deze loop gestuit en afgebroken had, zo acht ik dat ik uit deze Vergadering en byeenkoomst niets anders meegebracht zou hebben, dan de haat tot de boeken, gelijk byna alle onze Edeldom doet. Hy betoonde zich hier in vernuftigh, met te veinzen dat hy 'er niets af zag. Hy maakte my te grager, met my deze boeken niet dan

gelijk ook
Virgilius,
Terencius,
Plautus en
anderen.

ter sluik te laten inzwelgen, en met my op een zachte wijze in plicht te houden, zo veel d' andere oeffeningen aangaat, die tot de regel behoorden. Want de voornaamste eigenschappen, die mijn vader in de genen zocht, aan de welken hy de last en toezicht over my gaf, was de goetvaardigheid, en gemakkelijckheit van natuur, die in my ook geen ander gebrek had, dan slauheit. Daar was geen gevaar, van dat ik qualijk, maar wel van dat ik niets doen zou. Niemand voorzeide dar ik quaat, maar wel dat ik onnut zou worden. Men voorzag in my luiheit en lanterfancing; geen loosheit, noch quaatvaardigheid. Ik gevoel dat het zo met my gegaan is. De klachten; daar meê zy my aan d' oren lellen, zijn dusdanig. Hy is luy, koel in de plichten van vrientschap en maachschap, en in de gemene ampten. Hy is te zeer op zich zelfs, en al te smadig. De lasterlijksten zelve zeggen niet; waarom heeft hy genomen, waarom heeft hy niet betaalt? Maar, waarom ontflaat hy niet, waarom geeft hy niet? Ik zou 't voor gunst nemen, dat men niet, dan zulke uitwerkfelen van overuitdeeling in my verëischte. Maar zy zijn onrechtvaardig hier in, dat zy 't geen eischen, 't weik ik niet schuldig ben, en veel strengelijker dat zy van hen het geen eischen, dat zy schuldig zijn. Zy, my daar in verdoordelende, wisschen de dienst van de daat uit, en de dankbaarheid, die men aan my daar over schuldig zou zijn: in plaats dat het werkelijk weldoen van mijn hant meer moet wegen, uit inzicht van dat ik geen lydigh weldoen heb, hoedanigh het ook is. Ik kan zo veel te ruimelijker van mijn staat schikken, als zy de mijne is; en van my zelf, als ik meer

de

de mijne ben. Doch indien ik een groot roemer en verheffer van mijn werken was, zo zou ik misschien deze verwijtingen wel kunnen weêróm kaatsen, en aan enigen leren dat zy niet zo vergramt zijn om dat ik niet genoeg doe, als om dat ik meer kan doen, dan ik doe. Mijn ziel liet echter niet na ter zelfde tijt krachtige bewegingen by zich, en zekere en klare oordeelen omtrent de voorwerpen, die zy kende, te hebben; de welken zy alleen, en zonder de zelfden aan iemand mede te delen, verduwde en verteerde. En onder andere dingen geloof ik in waarheit, dat zy geheel onmachtig geweest zou hebben om zich aan 't geweld en dwang over te geven. Zal ik dit vermogen van mijn kintsheit op rekening stellen; namelijk een verzekertheit van aangezicht, gebuigzaamheit van stem en gebaar in my tot de rollen, die ik aanvatte, toe te voegen? Want ik heb voor 't getal mijner jaren,

Alter ab undecima sum me vix ceperat annus, a

de voornaamste rollen in de Latynsche Treurspelen van Buchananus, Guerente, en Muretus, die met grote heerlijkheit in onze school van Guyene vertoont wierden, gespeelt. Andreas Goveanus, onze voornaamste daar in, gelijk in alle andere delen van zijn ampt, was zonder vergelijking de grootste voornaamste van Frankryk; en men hield 'er my meester, of de werker af. Dit is een oeffening, die ik niet in de jonge kinderen van goede afkoomst misprijst: en ik heb onze Vorsten sedert zich daar toe eerlijk en loffelijk zelfs in persoon zien begeven, naar 't voorbeeld van enigen der ouden. 't Was

a Toen ik naauwelijks in mijn dertiende jaar getreden was.

den eerlijke lieden zelfs in Grieken geoorloft hun ambacht daar af te maken. Hy openbaarde de zaak aan *Aristo de Treurspeler, die eerlijk van geslachts, en van middelen was, zonder dat zijn kunst hen wanvoeghelijk maakte, om dat by de Grieken niets zodanig voor schande geächts word* Want ik heb altijd de genen, die onze spelen en vermakingen verordeelen, van wanvoeghelijkheid beschuldigt, en de genen, die aan de toonneelspelers, de welken het waerdig zijn, d' ingang in onze goede steden weigeren, en deze gemene geneuchten aan 't volk benijden, van ongerechtigheit aangeklaagt. De goede burgerlijke besturingen doen hun uueritgheit om de burgers te vergaderen, en te zamen te voegen, zo wel in de spelen en oeffeningen, als in d' ernstige plichten der godvruchtigheit. De gezelligheit en vrientchap vermeerderen daar door; en men kan ook aan hen geen geregelder tijtverdrijf toeslaan, dan de genen, die in yders tegenwoordigheit, en in d' aanschouwing van d' Overigheit zelve geschied. Ja ik zou redelijk vinden dat de Vorst op zijn kosten somtijts het gemeen daar meê beliefde, te weten met een toegenegentheit en goetheit, die als vaderlijk is; en dat 'er in de volksrijke steden plaatsfwaren, die men tot deze schouspelen, die enig vermaak van erger en verborge daden zijn, geschikt had. Om weêr tot mijn zaak te komen, daar is niets zodanig, als de lust en genegentheit aan te lokken; anders maakt men niet dan ezels, met boeken beladen: men geeft hen met geesselslagen hun zak vol wetenschap in bewaring, de welke men, om wel te doen, niet alleenlijk by zich moet huisvesten, maar trouwen.

n Grieken
loffelijk geacht.
Liv. Decad.
3. lib. 4. cap
24.

Behoren
toegelaten
te worden.

Rollen van
Montaigne
in zijn
kintsheit
vertoont.

Vergil. E-
clog. 8.

Treurspe-
len van Vor-
sten ver-
toont:

't Is zothheit het ware en valsche naar onze genoegzaamheit te meten.

Zesentwintigste H O O F T D E E L.

Beschrijving van 't geloof. Wy moeten niet roekeloos in 't oordeelen zijn. Verkeert oordeel spruit dikwijls uit onkunde. Roekeloosheit in de dingen onmogelijk 't oordeelen. Vreemde voorbeelden van dingen, die, schoon verre gebeurt, echter voort geweten wierden. Onze verwaantheit in 't oordeelen. Hoe schadelijk toegeeven somtijts is. D'eer en nieuwsgierigheit geessels van de ziel.

TS misschien, niet zonder reden, dat wy de lichtigheit van te geloven, en van zich te laten overreden aan d' eenvoudigheid en onkunde toeschrijven: want my dunkt dat ik eertijts geleert en verstaan heb dat het geloof was als een indruk, die in onze ziel geschiedde, en dat men, naar maar dat de zelfde weker en van minder tegenstaant gevonden wierd, ook gemakkelijker iets daar in kon drukken. Gelijk het nootzakelijk is dat het bekken van de schaal, daar men gewichts in legt, nedergedrukt word, zo moet ook onze ziel voor de klare dingen wijken. Want hoe de ziel leger en meer zonder tegengewicht is, hoe zy ook lichtelijker onder de last van d' eerste overtredding buigt en nedergedrukt word. Dit is oorzaak dat de kinderen, vrouwen, het gemeen volk, en de zieken meer onderworpen zijn by d' oren geleid te worden. Maar van d' andere zijde is het ook een dwaze verwaantheit, dat men het geen, 't welk ons niet waarschijnlijk schijnt, vermaad en veroordeelt; 't welk eengemene zonde van de ge-

nen is, die enige genoegzaamheit boven 't gemeen menen te hebben. Ik deë eertijts ook dus; en indien ik van geesten, die weërquamen, of van voorzeggung der toekomende dingen, en van betoveringen hoorde spreken, of enig ander verhaal doen, daar op ik niets wist te berispen:

Somnia, terrores magicos, miracula, Horat. Epi-
solar. lib. 2.
sagas
Nocturnos lemures, portentaque Epist. in
fine.
Thessala: a

zo had ik deernis met het arme volk, dat met deze zotheden bedrogen wierd. Maar heden bevind ik dat ik zelf ten minsten niet minder te beklagen was: niet dat d' ervarentheit sedert iets aan my vertoont heeft, 't welk mijn eerste geloof overtreft, hoewel het niet aan mijn nieuwsgierigheit gehapert heeft: maar de reden heeft my onderwezen dat een zaak dus volmondiglijk voor valsche en onmogelijk te veroordeelen, dit niets anders is, dan aan zich zelf het voor-

a Dromen, toverschriften, wonderdaden, toveressen, nachtgeesten, en gedrochten van Thessaliën.

deel

Wat het geloof is.

Cicero. Acad. Quest. lib. 4.

Waarom kleine verstandene cerder bedrogen worden.

Onze krachten moeten met roekelozelijk van de dingen oordeeld.

deel toe t' eigenen van de grenspalen van Gods wil, en van de macht der natuur, die onze moeder is, in 't hooft te hebben; en dat 'er ter werrelt geen merklijker dwaasheit is, dan hen tot de maat van onze bevattelijkheid en krachten te willen brengen. Indien wy 't geen, daar onze reden niet roe-reiken kan, voor gedochten of won-deren willen uitspreken; hoe veel verschijnen 'er dan geduriglijk voor onz gezicht? Laat ons aanmerken door welke wolken, en hoe men ons als ter taft tot de kennis van 't meeste deel der dingen leid, die onder onze handen zijn: zeker, wy zullen be-vinden dat eerder de gewoonte, dan de wetenschep, de vreemdigheid daar af van ons wechneemt,

Lucr. lib. 4.

--- Jam nemo fessus saturusque videndi,
Susplicere in cali dignatur lucida templa. a

D' onge-woonte doet ons verkeerde-lijk oordee-len.

Idem ibid.

en dat, zo deze dingen van nieuws voor ons vertoont wierden, wy hen niet min, ja misschien meer ongelooffe-lijk, dan eenige anderen, zouden oordeelen.

--- Si nunc primum mortalibus adfint
Ex improvisa ceu sint objecta repente,
Nil magis his rebus poterat mirabile dici,
Aus minus ante quod auferent fore credere gentes. b

a Niemand verwaardigt zich in de klare tempelen des hemels t' aanschou-wen, dewyl yder vermat en zad van te zien is.

b Indien deze dingen nu eerst onvoor-ziens den menschen als nieuwe voorwer-pen voorquamen, men zou niet kunnen zeggen dat 'er iets wonderlijker was, of 's welk de volken te voren minder dard'n geloven.

De geen, die nooit een vloet had gezien, meende dat d' eerste, daar hy aanquam, de grote zee was: en wy oordeelen de dingen, die naar on-ze kennis de grootsteu zijn, voor d' uittersten, die de natuur van dier-gelijken maakt.

Scilicet & fluviis qui non est maxi-mus, ei est
Qui non ante aliquem majorem vidit,
& ingens
Arbor homoque videtur, & omnia de genere omni
Maxima que vidit quisque, haec in-gentia fingit c

De gemoeden der menschen gewennen door de gewoonte der ogen, en verwon-deren zich niet over de dingen, die zy al-tijt zien, en eiffchen 'er geen reden af.

Gewoonte maakt echt. Cicero, de ma-jor. Decor. lib. 2.

De nieuwigheit der dingen prikkelt ons meer aan, dan hun grootheit, om d' oorzaken daar af t' onderzoeken. Men moet, met meer eerbiedigheid, en met groter kennis van onze zwak-heit en onkunde, van deze onëindi-ge macht der natuur oordeelen.

Hoe veel dingen zijn 'er, die weinig waarschijnelijkheid hebben, en die echter door geloofwaardige lieden betuigt zijn, de welken wy, zo zy ons niet overreden kunnen, ten minsten in twijffel moeten laten? Want hen te willen voor onmogelijk veroör-len; hier in doet men zich ongelijk aan, volgens een roekeloze verwaant-heit van te weten, hoe verre de mo-gelijkheid zich uitstrekt. Indien men wel wist wat onderscheit dat 'er is tusschen d' onmogelijkheid en onge-

Roekeloze verwaant-heit in de dingen, als onmogelijk te veroor-deelen.

c De vloet, die de grootste niet is, is zodanig voor de geen, die te voren geen groter gezien heeft; desgelijk schijnt ook een boom en een mensch; en yder acht dat het grootste, 't welk hy van alle dingen gezien heeft, zeer groot is.

R 3

woon-

woonte, en tusschen 't geen, dat tegen d'ordering van de loop der natuur en de gemene waan der menschen, zou men, niet met roekelozelijk te geloven, en niet lichtelijk ongelovig te zijn, de regel van *niet te veel*, door Chilon bevolen, waarneemen en onderhouden.

Als men in Froissard vind dat de Graaf van Foix de nederlaag van Koning Jan van Kastilien te Juberoth in de volgende dag, na dat zy gebeurt was, in Bearn wist, en de middelen, die hy 'er af bybrengt, zo mag men daar meê spotten; gelijk ook hier meê, 't welk onze Jaarboeken zeggen; namelijk dat de Paus Honorius op de zelfde dag, daar in de Koning Philippus Augustus te Mante storf, zijn openbare uitvaart deê doen, en beval dat men de zelfde deur geheel Italien zou vieren. Want het gezach van deze getuigen is misfchien niet groot genoeg om ons in room te houden. Maar hoe! als Plutarchus, behalven veel voorbeelden, die hy van d' Aalôutheit bybrengt, met zekere wetenschap zegt te weten, dat in de tijden van Dominicanus de tijdung van de strijt, door Antonius in Duitslant verloren, 't welk veel dagreizen van daar is, te Rom, op de zelfde dag, daar in de slag verloren was, van alle de werrelt gestroot en verkondigt wierd; en als Cesar houd dat het gerucht dikwijls voor het geval gegaan is: zullen wy dan zeggen dat deze eenvoudige lieden zich met het gemeen hebben laten bedriegen, om dat zy niet deurzichtig waren, gelijk wy? Is 'er iets aangenamer, zuiverder en krachtiger dan Plinius oordeel, als 't hem belieft het zelfde in 't spel te brengen? is 'er iets meerder van verwaantheit vervreemt? Ik verzwijg

d' uitsteekentheit van zijn wetenschap, die ik niet zo hoog acht. In welk van deze twee delen overtreffen wy hem? Daar is echter niet een zo geringe scholier, die hem niet van leugen overtuigt, en die hem niet op de voortgang der werken van de natuur de les wil geven. Als wy in Bouchet de wonderdaden der overblijfselen van de heilige Hilarius lezen: sla voort; zijn achtung en gezach is niet groot genoeg om ons de vryheit van daar tegen te spreken te benemen: maar met een streek alle diergelijke Historien te verôordeelen, dit schijnt my een zonderlinge onbeschaamtheit te zijn. Deze grote heilige Augustinus getuigt gezien te hebben dat een blind kint op d' overblijfselen van S. Gervais, en S. Protaise te Mylanen het gezicht weêkreeg; dat een vrou te Karthago, door het teken van 't kruis, 't welk een vrou, die nieuwelijks gedoopt was, vóor haar maakte, van de kanker genezen wierd: dat Hesperius, een van zijn gemeenzame vrienden, de geesten, die zijn huis plaagden, met een weinig aarde van onzes Heren Graf verdreef; en dat, toen deze aarde sedert naar de kerk wierd gebracht, een lamme schichtiglijk daar afgenezen wierd: dat een vrou, in een ommevang, met een kransje S. Stevens kas geraakt hebbende, en met dit kransje haar ogen wrijvende, haar gezicht, 't welk zy al over lang quijt geweest had, weê kreeg, en veel andere wonderdaden, daar hy zegt dat hy zelf by geweest heeft. Waar af zullen wy hem, en twee heilige Bisschoppen, Aurelius en Maximinus, die hy tot zijn getuigen roept, beschuldigen? van onweetentheit, eenvoudigheid, lichtgelovigheid, of van boosâardigheid en bedroch? Is 'er

Onze verwaantheit.

Augustinus verhaal van de wonderdaden.

Voorbeelden van dingen, die men geweten heeft zo haast zy gebeurden, schoon verre van de hanc geschied.

Plinius oordeel.

in

Onbeschaamtheit in onze eeuw iemant zo onbeschaamt, dat hy waant dat hy by hen vergeleken kan worden, 't zy in deucht en godvruchtigheid, of in wetenschap, oordeel en genoefsaamheit? Die, *hoewel zy geen reden medebrengen, door hun gezach my pogen te verzwakken.* 't Geen, 't welk wy niet begrijpen, te verachten, is een gevarelijke stoutheit; behalven d'ongerijsde roekeloosheit, die zy met zich sleept. Want na dat gy, volgens uw treffelijk verstant, de grenspalen der waarheit, en van de leugen opgerecht hebt, en na dat men bevindt dat gy nootzakelijk dingen geloven moet, daar noch meer vreemdigheid in is, dan in 't geen, dat gy ontkent, hebt gy u alreë verplicht hen te verlaten.

Nu, 't geen, 't welk my dunkt in deze beroerten van de Godsdienst, daar wy in zijn, niet minder wanordening in onze gewetens mee te brengen, is deze ontflaning, de welke de Katolijken van hun geloof geven. Zy menen dat zy zich zeer bezadigt en verstandig tonen, als zy enige leden des geloofs, die in twiſt staan, aan de tegenstrevers overgeven. Maar behalven dat zy niet zien wat voordeel dit voor de geen is, die ons aantast, dat men begint aan hem toe te geven, en achterwaarts te wijken, en hoe zeer dit hem aanprikkelt om zijn indruk te vervolgen, zo zijn

noch dikwijls deze leden des geloofs, die zy voor de geringsten verkiezen, somtijts van zeer groot belang. Of men moet zich geheel onder 't gezach van onze kerkelijke bestiering stellen, of zich gantschelijk daar af ontslaan. Het staat niet aan ons op te rechten en vast te stellen wat gedeelte van de gehoorzaamheit wy daat verplicht zijn. Wijders, ik mag het zeggen; om dat ik 't beproeft heb: dewijl ik eertijts deze vryheit van mijn bezondere keur en verkiezing gebruikt heb, om zekere leerstukken van d'onderhouding onzer Kerk te verwarelozen, die een ydelder, of vreemder aangezicht schijnen te hebben. En ik, met geleerde mannen daar af sprekende, heb bevonden dat deze dingen een vaste en zeer bestandige grontvest hebben, en dat het niets dan beestachtigheid en onwetterheit is, die ons hen met minder eerbiedigheid, dan 't overige, doet ontfangen. Heugt ons niet hoe veel tegenzeggelijkheid wy in onz oordeel zelf gevoelen? hoe veel dingen ons gisteren tot leden des geloofs dienden, die heden fabelen en beuzelingen zijn? D'eer en nieuwsgierigheid zijn de geessels van onze ziel. De leste geleid ons om de neus overal by te voegen, d'eerste verbied ons iets onbessloten en onafgedaan te laten.

Dusdanige dingen van groter belang, dan men acht.

overgeven omlijes hedelijk.

D'eer en nieuwsgierigheid de geessels van de ziel.

Van

Van de Vrientschap.

Zevenëntwintigste H O O F T D E E L

Lof van Estienne de la Boitie, en van zijn schriften. Volmaakte Vrientschap tusschen hem en Montaigne. Waarde van de volmaakte vrientschap; en hoe wijt zy zich uitstrekt: voorbeeld van Aristippus. Onderscheit tusschen liefde en vrientschap, tot de welke de vrouwen onmachtig zijn; en tusschen de gemene en volmaakte Vrientschappen. Geschrift van de la Boitie. Treffelijk voorbeeld van volmaakte vrientschap, die op reden moet gegrondt zijn. Chilons en Aristoteles redenen van de vriend. Aanmerkenswaardig voorbeeld van vrientschap in armoede. D' ondervinding de beste oordeelster; voorbeeld hier af. 't Verlies van een vriend zeer groot. Nieuwe lof van Estienne de la Boitie.

IK, het beleid van 't werk eens schilders, die ik heb, overwegende, heb lust gekregen om hem na te volgen. Hy verkooft de beste plaats, in 't midden van yder muur, om een schildery, aan de welken hy alle zijn krachten besteed had, daar aan te plaatsen, en vervulde het ydel daar rondom met krottesken, die alderhande snakerijen zijn, de welken geen aangenaamheit hebben, dan in de verscheidenheit en vreemdigheid. Warelijk, wat zijn dit anders, dan krottesken, of snakerijen, en een gedrochtig lighaam, van verscheide leden te zamen gelapt, zonder zekere gedaante, zonder ordening, gevolg, en maat, dan by geval?

Montaigne vergelijking van zijn schriften by zekere snaak-schilderijen.

Horat. de Art. poet.

Definit in piscem mulier formosa superne. a

Ik kan wel tot aan dit tweede punt neffens mijn schilder gaan; maar
a Een vrou, boven schoon, eindigt beneden in een visch.

in 't ander en beste deel schiet ik te kort: want mijn genoechzaamheit en krachten strekken zich niet zo wijd uit, dat ik het schilderen van een kostelijke en nette schildery, naar de konst gemaakt, dar bestaan. Ik heb bedacht een van Estienne de la Boitie t'ontleenen, die al 't overige van dit werk vercierden zal. Dit is een Redenering, aan de welke hy de naam gaf van *La Servitude volontaire*, of *De gewillige Dienstaarheit*. Maar de genen, die 't niet kenden, hebben het sedert eigenlijk met de naam van *Le Contre-un*, of *De Tegenen* herdoopt. Hy schreef dit werk als tot een proef in zijn eerste jonkheit, ter eren van de vytheit tegen de Dwingelanden. Het zweeft al overlang in de handen der verstandige lieden, niet zonder grote lofen aanprijzing, die het wel verdient: want het is geestig, en zo vol gepropt, als mogelijk is. 't Is 'er verre af dat dit het beste is, 't welk hy gemaakt kon hebben. Indien hy in een hoger ouder-

Redenering van de vytheit tegen de Dwingelanden.

Lof van Estienne de la Boitie.

derdom, daar in ik hem gekent heb, voorgenomen had, gelijk ik, zijn invallen by geschrift te stellen, zo zouden wy veel vreedende dingen zien, die d' eer van d' Aaloutheit zeer na zouden komen; want bijzonderlijk in dit deel der gaven van de natuur ken ik niemant, die by hem te gelijken is. Maar daar is van hem niets overgebleven, dan deze redenering, en noch by geval; en ik geloof dat hy 't federt niet weer gezien heeft, na dat het hem ontsnapt is: gelijk ook enige geheugschriften op dit plakkaat van Loumaant, door onze burgerlijke oorlogen vermaart, die misschien noch ergens hun plaats zullen vinden. Dit is al 't geen, 't welk ik van alle zijn overblijfselen heb kunnen bekomen; ik, die hy, op zijn uiterste leggende, met zulk een vriendelijke aanbeveling, door zijn uiterste wil, erfgenaam van zijn boeken, en geschriften maakte; beneffens het boekje van zijn Werken, 't welk ik in 't licht gegeven heb. Ik ben bijzonderlijk hier aan verplicht; om dat het tot middel van onze eerste byeenkoomst gedient heeft. Want het wierd lange tijd te voren, eer ik hem gezien had, aan my vertoont, en gaf aan my d' eerste kennis van zijn naam, tot vordering van deze vriendschap, die wy zo lang, als 't God belieft heeft, zo volkomenlijk en ongekreukt tusschen ons gevoed hebben, dat men warelijk niet veel van diergelijke leeft, en onder onze menschen heden geen spur daar af in 't gebruik ziet. Daar behoeven zo veel bejegeniogen toe om de zelfde te bouwen, dat het veel is, zo 't geval eens in drie eeuwen daar toe geraakt.

Daar is niets, tot het welk de natuur, gelijk het schijnt, ons nader gebracht heeft, als tot de gezellig-

heit: en Aristoteles zegt dat de goede Wetgevers meer voor de vriendschap gezorgt hebben, dan voor de gerechtigheit, die het leste punt van haar volmaaktheit is. Want in 't algemeen gesproken, alle de vriendschappen, die van de wellust, of van 't voordeel, van de gemene of bezondere noot gesmeed en gevoed worden, zijn zo veel te minder trefselijk en edelmoedig, en zo veel te minder vriendschappen, als zy andere oorzaken, gemerk, en vrucht in de vriendschap mengen, dan de vriendschap zelve. Deze vierderhande oude vriendschappen, de natuurlijke, gezellige, gattvrije, en die van de min komen 'er niet meê overeen, noch yder in 't bijzonder, noch alle te zamengevoegt. Die van de kinderen tot d' ouders is eerder ontzach. De vriendschap word met gemeenschap gevoed, de welke tusschen hen niet gevonden kan worden, uit oorzaak van d' al te grote ongelijkheit; en misschien zou men de plichten der natuur verongelijken. Want alle de verborge gedachten der ouders kunnen niet aan de kinderen meêgedeelt worden, op dat 'er niet een wanvoeghelijke gemeenzaamheit uit voortkomen zou: en de kinderen zouden ook hun ouders niet mogen waarschouwen en bestraffen; 't welk echter een der eerste plichten van de vriendschap is. Men heeft volken gevonden, daar de kinderen, volgens de gewoonte, hun vaders doodden; en anderen, daar de vaders hun kinderen van 't leven beroofden, om de verhandering te schuwen, die tusschen beide zou kunnen zijn; en natuurlijke bestaa d' een door d' ondergang van d' ander. Men heeft Wijsbegerigen gevonden, die deze natuurlijke ge-

Waarde van de volmaakte vriendschap.

Vierderhande vriendschap.

De vriendschap heeft geen plaats tusschen ouders en kinderen en daarom.

Antwoort van Aristippus, op de genegenheit tot zijn kinderen gearpelt.

woonte versmaadden: een getuig hier af zy Aristippus, die, toen men hem met de genegenheit parste, de welke hy aan zijn kinderen verplicht was, om dat zy uit hem voortgekomen waren, op d' aarde spoog, en zeide dat dit van hem gekomen was, en dat 'er wel luizen en wormen van ons voortkomen: en deze ander, de welk Plutarchus poogde te bewegen om met zijn broeder te verzoenen: Ik acht, zeide hy, hier in niets voortreffelijk te wezen, dat wy uit een zelfde moeder zijn voortgekomen.

Grote vriendschap van Montaigne met de la Boitie. Twist tusschen broeders; waar uit zy dikwijls spruit.

Zeker, de naam van broeder is zeer treffelijk, en liefhebbenswaerdig; en om deze oorzaak maakten wy, hy en ik, onz verbont. Maar deze vermenging der goederen, deze erffenissen, en dat de rijkdom van d' een des anders armoede is; dit verzwakt en ontzeenuwt wonderlijk deze broederlijke verbintenis. Dewijl broeders de voorgang van hun vordering een zelfde weg, en langs een zelfde streek hebben te beleiden, zo is 't nootzakelijk dat zy dikwijls elkander raken, en tegen malkander stoten. Wijders, waarom zouden d' overënkoomst en de vergelijking, daar uit deze ware en volmaakte vriendschappen voortkomen, in dezen gevonden worden? De vader en zoon konnen gantschelijk verscheiden en vreemt van aart en zeden zijn; gelijk ook de broeders. Hy is mijn zoon; hy is mijn vader: maar hy is een onbezuift man, een booswricht, of een dwaas. Vorders, naar mate dat dit vriendschappen zijn, die ons van de wet, en van de naturelijke verplichting geboden worden, zo is 'er zo veel te minder van onze keur en vrywilligheid in: en onze vrywilligheid heeft geen voortbrengsel, 't welk eigentlijk 't hare is, als

De vriendschap een eige uitwerkfel van de vrye wil.

dat van de genegenheit en vrientschap. Ik zeg dit niet, om dat ik niet van die kant alles, dat 'er af wezen kan, beproeft heb, dewijl ik de beste vader, die 'er ooit was, en die meest toegaf, zelfs tot in zijn uitterste ouderdom, gehad heb, en van een geslacht, van vader op zoon in dit stuk van de broederlijke eendracht vermaart, en dat tot een voorbeeld daar af kan verstreken:

--- -- *Epse*

Notus in fratres animi paterni. a

Herat. Carmina lib. 2. Od. 2.

Men kan de genegenheit tot de vrouwen, hoewel zy uit onze verkiezing spruit, hier niet by gelijken, noch haar in deze streek plaatsen. Haar vuur, ik bekent,

Beschtijving van de liefde tot de vrouwen;

*(neque enim est dea nescia nostri
Que dulcem curis miscet amaritatem)*b

is heftiger, heter en scherper. Maar 't is een roekeloos en ongestadig vuur, dat nu hoog en dan laag opvliegt, en verscheiden is; een koortfig vuur, dat by pozen nu koomt, en dan wechgaat, en 't welk ons alleenlijk aan een hoek en sijn houdt. Maar in de vrientschap is 't een algemeen vuur, dat zich overal strekt, en, wat het overige aangaat, gematigt en eenparig; een bestandige en beziddige hitte: alles zoetheit en effenheit, daar niets wrang en bitter in is. Dat meer is, deze genegenheit is in de liefde niets, dan een verwoede begeerte naar 't geen, dat ons vleid.

gelijk ook die van de vriendschap.

a *En ik zelf bekent van een vaderlijk gemoed tot mijn broeders.*

b *Want wy zijn niet onkundig by de goddin, die onze zoete bitterheit met zorgen mengt.*

Come

Ariste.
Cast. 10.

*Come segue la lepre il cacciatoro
Al freddo, al caldo, alla montagna,
al lito
Ne piu l'estima poi che presa vede,
Et sol dietro à chi fugge affressa il
piede. a*

De liefde
heeft haar
waardeit.

Zo haast de liefde aan de grenspan-
len der vriendschap kooft, dat is in
d'overeenkoming der willen, be-
zwijkt en verflaaut zy: de genieting
vernietigt haar, als de gene, die een
lighamelijk einde heeft, en die de
zadheit onderworpen is. De vrient-
schap, in tegendeel, word naar
mate, dat men haar begeert, geno-
ten, niet aangequeekt, gevoed,
noch vergroot, dan in de genieting;
dewijl zy geestelijk is, en de ziel
door 't gebruik gezuiverd word. On-
der deze volmaakte vriendschap heb-
ben deze wankelbare genegentheden
eertijts plaats by my gevonden: op
dat ik niet van hem zeg, die 'er
niet dan te veel in zijn gedichten af-
spreekt. In dezer voegen hebben
deze twee in my kennis aan malkan-
der gekregen; maar zijn nooit in ver-
gelijking gekomen: dewijl d' eerste
zijn vlucht veel hoger en voortreffel-
lijker aanstelde, en met een smadig
gelaat de leste verre beneden hem
zijn strek zag nemen.

't Huwelijk,
hoedanig
een koop
het is,

Wat het huwelijk aangaat, behal-
ven dat het een koop is, die niets
vry heeft, dan d'ingang; dewijl zijn
during gedwongen en nootzakelijk is,
en van elders, dan van onze wil, af-
hangt, en een koop, die gemeenlijk
tot andere cinden en ooggemerken
geschieden: zo overkomen daar on-

a Gelijk de jager de haas in de koude
en bitter, in 't gebergte en op strand volgt,
en hem niet meer acht na dat hy hem ge-
vangen heeft, en alleenlijk de geen na-
jaagt, die hy wachten ziet.

der wel duizent vreemde warklu-
wens, die machtig zijn om de draat
van een krachtige genegentheit te
breken, en de voortgang van de zelf-
de te steuren. In tegendeel, in de
vrienschap is niets te doen en te han-
delen, dan van haar zelve. Daar, om
de waarheit te zeggen, noch by-
kooft dat de gewone genoefchaam-
heit en macht der vrouwen niet zoda-
nig is dat zy met deze gemeenfaam-
heit en deelachtigheit, de voedster
van deze heilige bant, overeenkooft;
en hun ziel schijnt niet bestendig ge-
noech om de pranging en knelling
van zulk een toegerokke en duurfa-
me knoop te verdragen. En zeker,
indien men, zonder dat, een zoda-
nige vrije en gewillige gemeenfaam-
heit kon oprichten, daar in niet al-
leenlijk de zielen deze volkome ge-
nieting genoten, maar daar in ook de
lighamen deel aan 't verbont hadden,
en daar de gehele mensch aan verpand
was; 't is zeker dat de vriendschap
daar door volkomender en volmaak-
ter zou zijn. Maar dit geslacht
heeft 'er, door geen voorbeeld,
tot noch toe niet kunnen aan gera-
ken, en is door d' oude scholen daar
buiten gesloten en verworpen. En
deze andere Grieksche toelating
heeft met recht een afschrik by onze
zedes gekregen; en welke echter,
om dat zy, volgens hun gebruik, een
zo nootzakelijke ongelijkheit van
ouderdom en verscheidenheit van
plichten onder degelieven heeft, ook
niet genoeg op de volmaakte enig-
heit en overeenkoming past, die wy
hier vereiffchen. *Wants wie is deze
liefde van de vriendschap? Waarom
bemint niemant een wanfchape jongeling,
noch een schone grijzaart? De schil-
dery zelve, die de hoge school daar
af maakt, zal my, gelijk ik acht, niet*

De vrouwen
onmachtig
tot vol-
maakte
vrient-
schap.Cicero. Infe.
Quest. lib. 4.

De blinde liefde op uitterlijke schoonheit geveft.

beletten dus daar af te spreken: Dat deze eerste woede, door Venus zoon in 't hart van de minnaar ingeblazen, namelijk op't voorwerp van de bloem van een tedere jonkheit, aan de welke zy alle de baldadige en hartstochtige pogingen, die een onmarige hitte voortbrengen kan, toelaten, enkelijk op een uitwendige schoonheit, een valsch beeft van de lighamelijke voortteeling, gegrontvest was: Want zy kon zich niet op de geest grontvesten, die zich noch verborgen hield, en niet vertoonde, die noch in zijn geboorte stond, en noch niet in stant was om uit te spruiten.

De bezigheden zijn naar de gesteltnis van 't ge-moed.

Indien deze woede een laeg en nederig gemoed innam, de middel om daar toe te geraken waren rijkdommen, geschenken, gunst tot vordering, in de waardigheden, en diergelijke andere geringe koopmanschap, die zy verwerpen. Indien zy op een edelmoediger gemoed plaats greep, zo waren de bezigheden ook edelmoediger; namelijk wijsbegeerige onderichtingen, onderwijzingen om de Godsdienst t'eren, de wetten te gehoorzamen, voor de welstant van zijn vaderlant te sterven; voorbeelden van dapperheit, voorzichtigheit en gerechtigkeit. Dusdanige minnaar poogde zich aange-naam te maken door de bevallijkheit en schoonheit van zijn ziel, vermits die van zijn lighaam al overlang verslenscht en verwelkt was, en hy door de gemeenschap van de geest verhoopte een bestandiger en duuramer koop te maken. Als deze trachting in haar tijt tot volmaaktheit quam, (want het geen, 't welk niet in de minnaar verëischt wierd, namelijk bequaamheit en bescheidenheit in zijn voorneemen meê te brengen, wierd naukeurighijk in 't beminde verëischt, om dat het van een inwen-

dige schoonheit, die zwarelijk te kennen, en in 't heimelijk openbaar was, moest oordeelen) zo wierd in de ziel van 't beminde de begeerte van een geestelijke ontfanging, door middel van een geestelijke schoonheit, geboren. De leste schoonheit was de voornaamste, en de lighamelijke toe-vallig, en de tweede; geheel anders dan de minnaar. Om deze oorzaak stellen zy het beminde boven, en bevestigen dat de goden het ook meerder achten, en bekijken zwarelijk de Dichter Eschylus, om dat hy, in de liefde van Achilles en Patrokus, d' eigenschap van minnaar aan Achilles, die in d' eerste en ongebaande groenheit zijner jongelingschap, en de schoonste der Grieken was, gegeven heeft. Toen, na deze algemene gemeenschap, de meesteres, en 't waardigste deel daar af zijn plichten pleegde, en heerschappy voerde, quamen daar uit, gelijk zy zeggen, vruchten voort, die zeer nut voor 't gemeen en bezonder waren, daar zy byvoegen dat het de kracht van 't laut was, die 't gebruik daar af ontving, en de voornaamste verdediging van de bilijkheit en vryheit. Een getuig hier af is de heilsame liefde van Hermodus en Aristopyton. En dieshalven noemen zy haar gewijd en goddelijk; en volgen hun rekening is 'er niets, dan 't geweld der Dwingelanden, en de lachhartigkeit der volken, die haar tegen is.

Het beminde boven de minnaar te stellen.

Eindelijk, al 't geen, 't welk men aan de gunst van de hoge School kan toeschrijven, is dat het een liefde was, die tot vrientchap gedijde: een bepaling van de lief-
zaak, die niet qualijk met de Stoische bepaling van de liefde overeenkomt.
Dat de liefde een poging is van vrient-
schap uit de gedaante der schoonheit te lib. 4.
Tafel. Quasi-
maken. Ik koom weêr tot mijn be-
schrij-

schrijving van billijker en gelijker wijze. *De vrientschappen moeten dan geoordeeld worden, als de geesten en ouderdommen vast en sterk geworden zijn.* Voorts, het geen, 't welk wy gemeenlijk vrienden en vrientschappen noemen, is niets dan samenkomst en gemeenszaamheden, door enige gelegenheit of nuttigheit te zamen geknoopt, door welker middel onze zielen zich aan malkander houden.

In de vrientschap, van de welke ik spreek, vermengen en versmelten zy zich met malkander, namelijk met zulk een algemene vermenging, dat de naden, die hen te zamen gevoegt heeft, verdwenen, en niet meer te vinden zijn. Indien men my parst te zeggen waarom ik hem beminde, zo gevoel ik dat dit niet uitgedrukt kan worden, dan met 't antwoorden: om dat hy 't was, om dat ik het was. Van al 't zeggen, dat ik 'er bijzonderlijk af kan zeggen, is 'er ik weet niet welke onvertonelijke en nootshikkelijke kracht, die zich tot boven mijn redenering uitstrekt, en die de maakster van deze verëeniging is. Wy zochten malkander, eer wy malkander gezien hadden, en om d' aanbrenghingen, die wy van malkander hoorden, de welken groter indruk in onze genegentheden maakten, dan de maat der aanbrenghingen meëbrengt. Ik geloof dat dit door enig bevel des Hemels geschiedde. Wy omhelsden malkander met onze namen. In onze eerste bejegening, die by geval in een grote viertijt, en gezelschap van de stat geschiedde, bevonden wy ons zo bevat, aan malkander beken en verplicht, dat 'er van die tijt af, niemand zo zeer, als wy, aan malkander verbonden waren. Hy schreef een treffelijk Hekeldicht in 't Latyn, 't welk in 't licht

is, daar in hy de versnelling van onze kennis, die zo vaerdiglijk tot haar volmaaktbeit gekomen was, verontschuldigt en verklaart. Deze vrientschap, die zo korte tijt duren zou, en zo spade begonnen was, (want wy waren alreë tot de volle jaren gekomen, en hy een weinig ouder dan ik) moest geen tijt verloren laten gaan. Zy had zich niet naar 't voorbeeld der slaauwe en gewone vrientschappen te regelen, daar men zo veel verzekeringen van een lange en voorgaande ommeegang toe behoefde. Deze had geen ander denkbeeld, dan van haar zelve, en kon alleenlijk op zich zelf toegepast worden. 't Is niet een bezondere inzicht, noch twee, noch drie, noch vier, noch duizent, maar 't is ik weet niet wat zuiverste zuiver van alle deze vermenging, die, mijn wil gantschelijk ingenomen hebbende, hem meësleepte tot zich in de zijne te dompelen en te verliezen, en die, ook zijn wil gantschelijk ingenomen hebbende, de zelfde meësleepte tot zich in de mijne te dompelen en te verliezen, namelijk met een gelijke graagheit en overëenkoming. Ik zeg met recht verliezen; dewijl wy niets voor ons bewaarden, 't welk aan ons eigen, noch dat het zijne, of 't mijne was.

Toen Lelius, in tegenwoordigheit der Romantische Burgermeesters, de welken, na de veroordeeling van Tiberius Gracchus, alle de genen vervolgden, de welken van zijn verstant hadden geweest, aan Kajus Blofius, die de voornaamste van zijn vrienden was, quam vragen hoe veel hy voor hem had willen doen, en hy alles geantwoordt had; zeide Lelius; hoe zegt gy, alles? Wat dan, zo hy aan u bevolen had onze tempelen in brant te steken? Hy zou 't, antwoordde Blofius,

De ware vrientschap moet alleenlijk op zich zelve toegepast worden.

Voorbeeld van volmaakte vrientschap tusschen Gracchus en Blofius.

Idem de Amicitia

Gewone vrienden en vrientschappen.

Volmaakte vrientschap van Montaigne met de la Boetie.

Gefchrift van de la Boetie.

sius, nooit aan my bevolen hebben. Maar indien hy 't gedaan had' zeide Lelius weër. Ik zou hem gehoorzaam hebben, antwoordde Blossius. Indien hy zo volmaaktelijk Gracchus vriend was, gelijk de Historien zeggen, zo behoefde hy de Burgermeesters door deze leste en onversaagde belijdenis niet te versteuren, en moest van de verzeketheit, die hy van Gracchus wil had, niet afwijken.

De genen, die deze antwoord als oproerig beschuldigen, verstaan deze verborgenheit niet wel, en vooronderstellen niet, gelijk het eigenlijk is, dat hy Gracchus wil, zo door vernogen, als door kennis, in zijn hant had. Zy waren te zamen meer vrienden dan burgers, meer vrienden dan vrienden, of vijanden van hun land, dan vrienden van eerzucht, en van beroerte. Zy, zich volkomenlijk aan malkander bevolen hebbende, bestierden volkomenlijk malkanders neigingen. En indien men deze wapenuitrusting door de deucht, en door 't beleit van de reden bestiert, (gelijk het ook onmogelijk is de zelfde zonder dit wel te gebruiken) zo is Blossius antwoordt zodanig, als hy behoort te wezen. Indien hun werken buiten 't spoor gingen, zo waren zy, volgens mijn maat, geen vrienden van malkander, noch van hun zelve. Voorts, deze antwoordt luid niet anders, dan de mijne aan de geen zou doen, die my op deze wijze vraagde: Indien uw wil aan u beval uw dochter te doden, zou gy het doen? en zo ik 't hem toefond. Want dit geeft geen getuigenis van toestemming om dit te doen; om dat ik niet in twijffel van mijn wil ben, en alzo weinig van die van zodanig een vriend.

't Is niet in 't vermogen van alle de edeneringen ter werrelt, my van de

zekerheit af te brengen, die ik van de meningen en oordeelen mijns vrients heb. Men zou geen van zijn doeningen, hoedanig aangericht zy ook had, aan my kunnen ver-tonen, of ik zou 'er terstont d' oorsprong af konnen vinden. Onze zielen waren zo wel en eendrachtiglijk gepaart, en aanschouden malkander met zulk een vurige en gelijke genegentheit, die tot in 't verborgenste ingewant van malkander open lag, dat ik niet alleenlijk de zijne gelijk de mijne kende, maar dat ik my, zo veel my aangaat, zekerlijk liever aan hem, dan aan my vertrouwt zou hebben. Men behoefte my niet in 't getal van deze andere gemene vrientschappen te stellen; ik heb 'er zo goede kennis af, als een ander, en noch van der zelfdervolmaaktste slach. Maar ik radé niet dat men hun regelente zamen mengt; men zou 'er zich in bedriegen. Men moet in deze andere vrientschappen geduriglijk met de toom in de hant, en met voorzichtigheit en toezicht gaan. De knoop is niet zo vast gemaakt, dat men daar op niet te wantrouwen heeft. *Bemin hem*, zeide Chilon, *als of gy hem noch haven zoud: haat hem, als of gy hem zoud beminnen.* Dit bevel, 't welk zo afschrikkelijk is in deze opperste en meesterlijke vrientschap, is heilsaam in 't gebruik der dagelijksche vrientschappen, ten opzicht van welken men de reden, die zeer gemeen by Aristoteles was, moet gebruiken: *O mijn vrienden*, zeide hy, *daar is geen vrient.*

De gediensgheden en weldaden, voedsters der andere vrientschappen, zijn in deze edele handeling niet waerdigh om in rekening gebracht te worden. Deze zo grote verwarring onzer willen 'er d' oorzaak af. Want gelijk de vrientschap, die ik my toe-

Vereeniging
van vrien-
den.

Gemeene
vrient-
schap, hoe-
danigh.

Chilons re-
den van de
vrient ver-
worpen.

Aristoteles
reden van
de gemeene
vrient-
schap.

Engelant
der vrient-
schap.

Vrientschap
moet op re-
den gegrond
zijn.

draag, niet groter word, noch toeneemt, en de bystant, die ik in de noot aan my doe, wat 'er de Stoischen ook afzeggen; en gelijk ik aan my zelf geen dank weet om de dienst, die ik aan my doe: zo doet d'oneigheid van zodanige vrienden, die warelijk volmaakt is, hen het gevoel van zodanige plichten verliezen, en deze woorden weldaat, verplichting, erkenenis, bede, bedanking, en diergelijken, die woorden van verdeeling en onderscheit zijn, haten, en van hen verdrijven. Want dewijl tusschen hen alles gemeen is, willen, gedachten, oordeelen, goederen, wijven, kinderen, eer en leven, en dewijl hun overëenkomsting is, een ziel in twee lighamen, volgens d'eigenste bepaling van Aristoteles; zo konnen zy aan malkander niets lenen, noch geven. Dit is d'oorzaak, om de welke de wettenmakers de giften en geschenken tusschen de man en zijn gemalin verbieden, om het huwelijk met enige inbeeldelijke gelijkheit van deze goddelijke binding t'eren; om daar mee te kennen te geven dat alles aan yder van hen moet zijn, en dat zy niets met malkander te schiften en te delen hebben. Indien in de vrient-schap, van de welke ik spreek, d'een aan d'ander kon geven, zo zou de geen, die de weldaar ontving, zijn makker verplichten. Want dewijl zy beide nergens meer naar trachten, dan om aan malkander wel te doen, zo is de geen, die de stoffe en gelegenheit daar toe geeft, de mildadige, vermits hy aan zijn vrient deze vernoeving geeft, van het geen, t'welk hy meest begeert, tegens hem te volbrengen. Toen Diogenes de Wijsbegerige gebrek van gelt had, zeide hy dat hy t'zijn vrienden weêr

afschiffen, niet dat hy hen daarop vragen zou. En om te tonen hoe dit warelijk gepleegt word, zo zal ik een oud bezonder voorbeeld daar af bybrengen.

Eudamidas van Korinthen, zelf arm zijnde, had twee vrienden, Charixenus van Sycion, en Aretheus van Korinthen die beide rijk waren. Hy, stervende, maakt zijn uitterste wil in dezer voegen: Ik bespreek aan Aretheus dat hy mijn moeder zal voeden, en haar in haar ouderdom onderhouden; en aan Charixenus dat hy mijn dochter zal uitgeeven, en de grootste bruitschar, die hem mogelijk is, aan haar meêgeeven: en in geval dat een van beide sterf, zo stel ik de langstlevende in des zelfs plaats. De genen, die eerst dit testament zagen, hadden 'er de spot mee: maar zijn erfgenamen, daar af bericht zijnde, namen d'erffenis met een zonderling genoegen aan. En toen d'een van hen, Charixenus, vijf dagen daar na overleed, quam deze gehele erfenis op Aretheus, die deze moeder zorgvuldiglijk onderhield, en van vijf talenten, die hy tot zijn middelen had, twee en een half daar af tot het huwelijk van een enige dochter, die hy had, en d'andere dardehalve talent tot het huwelijk van Eudamidas dochter besteedde; van welke beide hy de bruiloft op een zelfde dag hield.

Dit voorbeeld zou volmaakt zijn, zo 'er een voorwaarde af was, dat is de menigte der vrienden. Want deze volmaakte vrient-schap, van de welke ik spreek, is ondeelbaar: Yder geeft zich zoganschelijk aan zijn vrient over, dat hy niets over behoud, om het zelfde elders te verdeelen. In tegendeel, het moet hem dat hy niet tweemaal, driemaal of vier-

Voorbeeld van bezondere vrient-schap.

Volmaakte vrient-schap onverdeelbaar.

Verplichting heeft geen plaats tusschen ware vrienden.

Alles gemeen tusschen de vrienden.

Waarom de giften in 't huwelijk verboden.

De genen, die stoffe tot weldoen verschafft boven de weldoeder te stellen.

Bligens vrome rede.

Creëcip van vrient.

Genen vrient-schap, als dat men niet moet educt met de vrouwen

als Chilon den vrient wepen.

Acidand reden de vrient-schap.

Bligens vrome rede.

Men kan niet meer dan een volmaakte vriend hebben.

De ware vriendschap maakt alle andere verbintenissen los.

viermaal is, en dat hy niet veel zielen, en veel willen heeft, om hen alle aan dit onderwerp te besteden. Wat de gemene vriendschappen aangaat, men kan hen verdeelen: men kan in deze de schoonheit, in een ander de gebuigzaamheit zijner zeden, in een ander zijn milddadigheid, in een ander de vaderlijkheit, in een ander de broederlijkheit, en zo met d' anderen, beminnen: maar wat deze vriendschap betreft, die de ziel bezit en haar in alle oppermacht bestiert, 't is onmogelijk dat zy tweevoudig is. Indien twee in een zelfde tijt verzochten geholpen te worden, naar wie van beide zoud gy lopten? Indien zy strijdige diensten van u verzochten, wat zoud gy 'er in doen? Indien d' een aan u beval iets te zwijgen, daar af het bericht en de kennis nut aan d' ander zou wezen, hoe zoud gy 'er u uit redden? D' enige en voornaame vriendschap ontknoopt alle andere verplichtingen. Het geheim, 't welk ik gezworen heb, van het zelfde niet aan eenander t' openbaren, kan ik, zonder meinēdig te zijn, aan de geen ontdekken, die geen ander is, dan ik zelf. Zich tweevoudig te maken is een grote wonderdaat; en de genen, die spreken van drievoudig te worden, kennen 'er de hoogte en waarde niet af. Niets is het uiterste, dat zijn gelijk heeft. De geen, die vooronderstelt dat ik van twee d' een zo zeer als d' ander bemijn, en dat zy malkander beminnen, en my zo zeer beminnen, als ik hen, vermeerderd in gebroederchap het eerste, en vereenigste, en van 't welk een enige noch het zeldenste in de werrelt te vinden is.

Het overige van deze Historie past zeer wel op het geen, dat ik zeide: Want Eudamidas bewijst dit voor

gunst aan zijn vrienden, dat hy hen in zijn noot gebruikt. Hy leat hen tot erfgenenamen van deze zijn milddadigheid, die welke bestaat in middelen van wel aan hem te doen in hun handen te stellen. De kracht van de vriendschap word zonder twijffel rijkelijker in zijn doening, dan in die van Aretheus getoont. Kort, dit zijn uiterwerkfelen, die d' inbeelding te boven gaan, namelijk voor de geen, die 'er niet af gesmaakt heeft, en die my d' antwoord van deze jonge krijgsman wonderlijk doen eren.

Cyrus vraagde hem voor hoe veel hy een paert, door welks middel hy zo even de loopprijs gewonnen had, wilde geven; en of hy 't wel tegen een Kouinkrijk zou willen wisselen. *Gewisselijk niet, Heer Koning, zeide hy, maar ik zou het gaarne laten om een vrients daar mee te verkrijgen, indien ik een man vond, die zulk een verbont waardig was.* Hy zeide niet qualijk, zo ik vond. Want men vind lichtelijk menschen, die tot een uiterlijke gemeenzaamheit bequaam zijn: maar in deze, in de welke men uit de rechte gront van zijn moed werkt, 't welk niets overlaat, is nootzakelijk dat de werktuigen volmaaktelijk net en zeker zijn. In de verbontmaking, die slechts aan 't een einde vast zijn, heeft men alleenlijk te verzorgen in d' onvolmaaktheden, die bijzonderlijk dit einde aangaan. Daar is niet aan gelegen van welke godsdienst mijn geestesmeester en mijn voorspraak is. Deze aanmerking heeft niet gemeen met de plichten van vriendschap, die zy aan my schuldig zijn. En is de huisselijke gemeenzaamheit, die de genen, die welken wy dienen, met my oprechten, doe ik desgelijks. Ik onderzoek weinig, zo veel een staatsdienaar aangaat, of hy kuifch, maar wel

Eudamidas gunst met zijn vrienden tot erfgenenamen van zijn armoede te laten.

Waarde van een vrient.

Waar in men in yder ding bezonderlijk verzorgen moet.

of

of hy naerftig is. Ik vrees niet zo zeer dat een muildryver een speelder, als wel dat hy zwak zal zijn. Ik schroom niet dat een kok een lasteraar, maar wel dat hy onkundig zal wezen. Ik bemoei my niet met het geen te zeggen, dat men in de werrelt doen moet: anderen bemoejen'er zich genoegch meê. Maar 'rgeen, dat ik doe,

Nil ego contulerim jurando sanus amico, b

Horat. Serm. lib. 1. Sa. 177. 5.

D' oude Menander noemde de geen gelukkig, die alleenlijk de schaduw van een vriend had kunnen bekomen. Zeker, hy had reden om zulks te zeggen, inzonderheit zo hy'er de smaak afgehad had. Want warelijk, indien ik al 't overige van mijn leven, hoe groot het verlies van een vriend 't achten is. hoe wel ik, God zy dank, het zelfde in zoetigheid, gemak, en, zo men 't verlies van zulk een vriend uitzondert, vry van zware quelling, vol van gerustheit des gemoeds, overgebracht heb, met mijn naturelijke en oorspronkelijke gemakken voor betaling aan te nemen, zonder anderen te zoeken; indien ik, zeg ik, het geheel vergelijk met de vier jaren, die aan my vergunt zijn om het zoet gezelschap, en de gemeenzaamheit van deze man te genieten, zo is 't niets dan rook; 't is niets dan een duistere en verdrietige nacht. Sedert die dag, in de welk ik hem verloor,

Tertius. Hicaut. 18. 1. scem. 1.

Mihi sic usus est: Tibi, ut opus est facto, facte, a

Tot de gemeensaamheit van de tafel neem ik de boertige, niet de voorzichtige by my. In 't bed stel ik de schoonheit boven de goetheit, en in de gemeenschap van de redenering de genoegsaamheit, zelfs zonder d'oprechtigheid, desgelijks elders. Even gelijk de geen, die men op een stok vond rijden, terwijl hy met zijn kinderen speelde, de geen, die hem daar op betrapte, bad dat hy'er niet af zou zeggen tot dat hy zelf vader was; vermits hy achtte dat de hartstocht, die dan in zijn ziel zou voortkomen, hem een billijk rechter van zodanig bedrijf zou maken: zo zou ik ook wenschen tot lieden te spreken, die 't geen, dat ik zeg, beproeft hebben. Maar dewijl ik weet hoe verre zodanig een vrientschap van 't gemeen gebruik vervreemt is, en hoe zelden zy gevonden word, zo verwacht ik niet enig goed rechter daar af te vinden. Want de redeneringen zelve, die d' Aaloutheit op deze zaak aan ons nagelaten heeft, schijnen my slaau, ten opzicht van 't gevoel, dat ik'er af heb; en in die stuk overtreffen d' uitwerkselen de leerregels zelve van de Wijsbegeerte.

Wy kunnen by onderzinding best van anderen oordeelen.

a Is dus mijn gebruik: doe gy gelijk voor u van noden is.

--- quem semper acerbum, Virgil. E. Semper honoratum (sic Dii Voluiftris) necd. lib. 5. habebō. c

breng ik mijn tijt in gequijn en quelling over. De geneuchten zelve, die zich voor my vertonen, verdubbelen my de rou van zijn verlies, in plaats van my te troosten. Wy waren yder voo: de helft van 't geheel: my dunkt dat ik hem zijn deel afneem.

b Ik, by mijn zinnen zijnde, zou niets by een aangename vrient gelijken.

c Die ik altijd voor droevig zal houden en eren, dewijl 't den goden zo be- lieft.

T Nec

Terent.
Elaent. AB.
1. Scen. 1.

*Nec fas esse ulla me voluptate hic frui
Decreui, tansisper dum ille abest meus
particeps. a*

Ik was alreê zo gewent overal de
tweede te zijn, dat my dunkt dat ik
niet meer dan half ben.

Horat. Cor-
min. lib.
Od. 17.

*Illam meae si partem animae tulit
Maturior vis, quid moror altera,
Nec charus aequè nec superstes
Integry? Ille dies utr amque
Duxit ruinam. b*

Daar is geen doening, noch inbeel-
ding, in de welk ik hem niet mis, als
of hy aan my goet gedaan had. Want
gelijk hy my verre in alle andere ge-
noechzaamheit en deucht overtrof,
zo overtrof hy my ook in de plicht
van vriendschap.

Idem lib. 1.
Od. 24.

*Quis desiderio sit pudor aut modus
Tam chari capitis? c*

Catull.

*O misero, frater, adempte mihi
Omnia tecum unâ perierunt gaudia
nostra,
Quae tuus in vita dulcis alebat amor,
Tu mea, tu mortis fregisti commoda
frater,
Tecum una tota nostra sepulta anima,
Cujus ego interitus tota de mente fugavi
Haec studia, atque omnes delicias animi.
Alloquar? audiero nunquam tua verba
loquentem? d*

a Ik heb besloten dat my hier niet ge-
oorloft is enig vermaak te genieten, zo
lang mijn medemakker wech is.

b Indien een versnelde kracht de helft
van mijn ziel wechgenomen heeft, waar-
om zal ik, d' andere helft zijnde, vertoe-
ven; dewijl ik niet zo waard aan my,
zal zijn, en niet geheel overblijven? Die
dag heeft d' ondergang van ons beide
meêgebracht.

c Wat schaamte, of maat aan of over
de rou van zulke een waard hoofs?

*Nunquam ego te vita frater amabilior
Aspiciam posthac? at certe semper
amabo? d*

Maar laat ons deze jongen van ze-
ftien jaren een weinig horen spre-
ken.

Dewijl ik bevonden heb dat dit
werk sedert in 't licht gegeven is, en
tot een quaad einde, namelijk door
de genen, die de staat van onze be-
stiering zoeken te steuren, en te ver-
anderen, zonder zich daar meê te be-
kreunen of zy de zelfde verbeteren,
of niet, en die zy met andere schrif-
ten van hun aart vermengt hebben;
zo heb ik ongeraden gevonden het
zelfde hier te plaatsen. En op dat de
geheugenis van de Schrijver daar
door niet verkort zou worden ten
opzicht van de genen, die zijn ge-
voelens en handelingen niet van naby
hebben kunnen kennen; zo bericht
ik hen dat hy deze stoffe in zijn kints-
heit heeft verhandelt, alleenlijk om
zich t' oeffenen als een gemene zaak,
die in ontellijke plaatsen in de boe-
ken gevonden word. Ik twijffel hier
aan geensins, dat hy 't geen, 't welk
hy schreef, geloofde. Want hy was al
te naau van geweten om te liegen,
zelfs niet in zijn boertery. Ik weet

Lof van
Étienne de
la Boétie.

d O broeder, die my elendige ontroofst
zijt! alle onze vreuchden zijn gelijkelyk
met u vergaan, die in uw leven door uw
zoete liefde gevoed wierden. Gy, ô broe-
der, hebt, door uw doot, mijn vermaak
afgebroken. Mijn gantsche ziel is met
u begraven, door welks ondergang ik
deze bezigheden, en alle de gemeuchten
uit mijn gehele ziel verdreven heb. Zal
ik u aanspreken? Zal ik u nooit horen
spreken? zal ik u, ô broeder, die my
waardere zijt dan 't leven, hier na aan-
schouwen? Ten minsten zal ik u alrijt
lief hebben.

ook dat hy, indien 't in zijn keur had geweeft, liever te Venecien, dan te Sarlak geboren geweeft zou hebben; en met reden. Maar hy had een andere grontregel, die op het diepste in zijn gemoed ingedrukt was, namelijk de wetten, onder de welken hy geboren was, te gehoorzamen, en zich zeer godsdienstiglijk daar onder te stellen. Daar was nooit beter burger, niemant, die meer tot de rust van zijn lant genegen was, en geen groter vijant van de verände-

ringen en nieuwigheden van zijn tijt. Hy zou eerder zijn vermogen gebruikt hebben in hen uit te bliffchen, dan in hen stoffe tot wijder beweging te verschaffen. Hy had zijn geest naar 't voorbeeld van andere eeuwen, dan deze, gevormt. Doch tot verwisseling van dit ernstig werk zal ik een ander in de plaats stellen, 't welk in deze zelfde tijt van zijn ouderdom voortgekomen, en aangenamer en blygeestiger is.

Negenëntwintig Sonnetten, of Klinkdichten van Estienne de la Boitie, aan Mevrouw van Grammont, Gravin van Guiffen.

Achtëntwintigste H O O F T D E E L

Opdracht van zekere gedichten aan deze Mevrouw, en der zelfder aanprijzing.

Mevrou, ik bied u hier niets van 't mijne aan, of om dat het alreë 't uwe is, of om dat ik niets heb, 't welk waardig voor u is. Maar ik wilde dat deze gedichten, waar men hen ook zou zien, uw naam in 't voorhoofd zouden dragen, om d' eer, die zy verkrijgen zullen van dat zy deze grote Korisande d' Andoins tot hun geleide hebben. Dit geschenk heeft my bequaam voor u geschenen; om dat 'er in Frankryk weinig vrouwen zijn, die beter van de Dichtkunst oordeelen, en de zelfde bequame-lijker te gebruiken dan gy. En dewijl 'er niemant is, die haar levendig en krachtig kunnen maken, gelijk gy

met deze treffelijke en rijke gelijkluidentheden doet, daar met de natuur u, beneffens veel duizenden van schoonheden, begaast heeft, zo verdienende deze gedichten, Mevrouw, dat gy hen in waarde houdt. Want gy zult hier in van mijn gevoelen zijn, dat 'er uit Gaskonje geen zijn voortgekomen, daar in meer vinding en geestigheid is, en die betuigen dat zy uit een rijker hant zijn gevloten. Neem het niet euvel dat gy niets anders krijgt dan het overschot van 't geen, 't welk ik al overlang onder de naam van mijn Heer de Foix, uw goede Vader, heb doen drukken, Want zeker, deze gedichten hebben niets, ik weet niet wat, 't welk leven-

diger en deuringender is; dewijl hy hen in 't bloeijende van zijn jeucht heeft gemaakt, toen hy van een trefselijker en edelder hitte verwarmt werd, gelijk ik eens. Mevrouw, in uw oor lusterde. D' anderen wierden sedert gemaakt, toen hy in 't vervolg

van zijn huwelijk was, ter believen van zijn gemalin, en toen hy alreë ik weet niet welke huwelijksche koelte gevoelde. En ik ben van 't getal der gener, dien de Dichtkunst nergens zo aangenaam is, als in een dartel onderwerp, dat buiten de regel gaat.

Deze negenëntwintig Klinkdichten van Estienne de la Boitie zijn sedert by zijn andere werken gedrukt, en daar te vinden, en worden dieshalven hier achtergelaten, om dit werk met eens anders geschriften niet te vergroten.

Van de Matigheid.

Negenëntwintigste H O O F T D E E L.

Deucht verändert door overmaat in zonde. Voorbeeld van Pausanias moeder, en van Posthumius, in hun kinderen te doden, verworpen. Geestige trek van d' oorzaak des verbods van 't huwelijk tusschen namagen. Hoedanig de geneuchten in 't huwelijk behoren te zijn. Voorbeeld van Zenobia. Hoe verre de Wijzen der Koningen van Perſien in de maaltijden toegelaten. Treffelijke antwoord van Perikles aan Sofokles. Gallio verändert zijn straf in geneucht. Annuats offering van menschen. Deze gewoonte zeer gemeen in de nieuwe werelt. Grote macht des Konings van Mexike. Vreemt gezantschapen geschenken aan Kortez.

Y bederven door onze aanraking de dingen, die van zich zelven schoon en goet zijn, als of onze aantasting besmettelijk was.

Deucht kan zonde worden. Wy kunnen de deucht op zodanig een wijze aantasten, dat zy zondig daar af zal worden, zo wy haar met een al te heftige en geweldige begeerte omhelzen. De genen, die zeggen dat 'er nooit overmaat in de deucht is om dat zy niet langer deucht is, zo d' overmaat daar plaats heeft, spelen met de woorden.

Insani sapiens nomen ferat, aequus iniqui.

Ultra quam satis est virtutem si petat ipsam. a

Dit is een scherpzinnige aanmerking van de Wijsbegeerte. Men kan de deucht al te zeer beminnen, en zich overmatiglijk in een gerecht werk dragen. Op deze regel past bequamenlijk de goddelijke reden: *Wies niet wijzer, dan men moet; maar zy soberlijk wijs.* Ik heb zeker voornaam man d' aching van zijn godsdienst zien quetsen, om dat hy zich boven a *De wijze verkrijgt de naam van onwijs, de gerechtige van ongerecht, indien hy meer, dan de maat meëbrengt, naar de deucht zelve tracht.*

alle

alle voorbeelden der menschen van zijn sacht godsdiensdig toonde. Ik bemin de gematigde en middelbare naturen. Indien d'onmatigheit naar 't goede zelf my niet quetst, ten minsten maakt zy my verbaast, en bekoramert hoe ik haar noemen zal. De handelingen van Paulanias moeder, die't eerste bericht, en d'eerste steen tot de doot van haar zoon gaf, en van d'Oppervoocht Polthumius, die zijn zoon deē doden, om dat hy, door een jeuchdige yver gedreven, een weinig voor zijn beurt tegen de vijanden, hoewel gelukkiglijk, aangevallen was, schijnen my niet zo gerechtich, als wel vreemt; en ik wil zulk een woefte en diere dencht niet voeden, noch volgen. De schutter, die't wit voorby schiet, mist gelijk de geen, die'er niet aan komt. Mijn ogen verbijsterten my even zeer met ylings naar een groot licht op te klimmen als naar de schaduw af te dalen. Kallikles zegt in Plato, dat het uiterste in de Wijsbegeerte schadelijk is, en raad dat men daar niet buiten de palen van 't voordeel inzinken zal. Hy voegt 'er by dat zy, met matigheit aangevaerd, aangenaam en nut is: maar dat zy eindelijk een mensch woest en zondig maakt, en de godsdiensken en wetten doet vermaden: dat zy een vijandin van de burgerlijke onnegang, en der menschelijke geneuchten is, onbequaam tot alle staatsche bedieningen, en om anderen en zich zelve te helpen; en bequasam om, zonder straf te lijden, geslagen te worden. Hy zegt de waarheit. Zy maakt in haar overdaat onze naturelijke vryheit tot slaavin, en leid, door een moejelijke scherpsinnigheit, ons van de schone en volmaakte weg af, die de natuur voor ons baant. De vrientschap, die

wy onze wijventoedragen, is zeer wettig: en echter word zy door de Godgeleertheit bereugelt en ingetrokken. My heugt dat ik by S. Thomas, in een plaats, daar hy de huwelijken der magen in de verbode trappen van maagfchap veroordeelt, deze reden onder anderen gelezen heb: dat het gevaerlijk is dat de vrientschap, de welke men zodanig een gemalin toedraagt, overmatig zal zijn: want indien de huwelijksche genegentheit daar geheel en volkomen word gevonden, gelijk zulks behoort te zijn, en indien men de gene, die men aan 't maachfchap verplicht is, noch daar ophoopt, zo is 'er niet aan te twiiffelen, of deze overmaat zal zodanig een gemaal buiten de palen van de reden vervoeren. De wetenschappen, die de zeden der menschen regelen, gelijk de Godgeleertheit en Wijsbegeerte, mengen en bemoejen zich met alles. Daar is geen zo bezondere en geheime doening, die zich buiten hun kennis en gebied ontfteelt. De genen zijn leerlingen, die hun vryheit uit bedingen. Het zijn de wijven, die hun stukken zo veel, en zo lang, als men begeert, te handelen, en te genezen geven; de schaamte verbied het. Ik wil diehalven van hunnent wegen dit aan de mannen leren, indien men noch vind, die 'er al te zeer verbit naar zijn; dat is dat de geneuchten zelve, die zy in de vermenging met hun wijven hebben, verworpen en veracht zijn, zo de matigheit niet daar in waargenomen word, en dat in deze zaak ook in ontucht en onmatigheit te missen is, gelijk in een onwettige zaak. Deze onbeschaamde gratigheden, die d'eerste hitte aan ons in dit spel verschafft, worden niet alleenlijk op een onbetamelijck: maar ook schadelijke wijze

Delfte de
tot de wij-
ven door de
Godgeleert-
heit bereu-
gele.
't Huwelijck
tuffchen na-
magen ver-
boden, en
waarom.

D'onmatige
geneuch-
ten, zelf in
't huwelijck
verworpen.

D'onma-
tigheit naar
't goede
zelfte ver-
werpen.
Twee voor-
beelden der
Aakusheit
verworpen.

Overmaat
verbijstert.

't Uiter-
ste in de
drecht
schadelijk.

aan onze wijven besteed. Dat zy ten minsten d' onbeschaamtheit van een andere hant leren. Zy zijn altyt wakker genoeg tot onz behoef. Ik heb 'er my niet af gedient, dan tot naturelijk en eenvoudig onderwijs.

Wat het huwelijk is. Hoedanig de geneuchten van 't huwelijk moeten zijn.

Het huwelijk is een godsdienstige en godvruchtige bant: en dieshalven moet het vermaak, 't welk men daar uit trekt, een bescheide en ernstig vermaak zijn, met enige strengheit vermengt: dit moet een geneucht zijn, die enigzins voorzichtig, en naau van geweten is. En dewijl des zelfs voornaamste einde en oogmerk de voortteeling is, zo zijn 'er die in twijffel trekken, of het geoorloft is naar dusdanige omhelzing te trachten, als wy buiten hoop van deze vrucht, of als de vrouwen al t' out, of alreë bevrucht zijn. 't Is een dootslag, volgens Platoos stelling. Zekere volken, en onder anderen de Mahometanen, hebben een affchrik van de vermenging met de bevruchte vrouwen, en veel ook van de genen, die hun stonden hebben. Zenobia ontving haar gemaal niet, dan tot een last, en liet hem, dit pak ontfangen hebbende, zo lang lopen, als zy bevrucht was; na 't welk zy aan hem verlof gaf van weër te beginnen. Een treffelijk en edelmoedig voorbeeld van 't huwelijk. Plato heeft van een gebrekkig en uitgehongert Dichter van deze geneucht dit verhaal ontleent: Dat Jupiter eens zulk een heftige tocht op zijn gemalin deë, dat hy, geen gedult hebben konnende tot dat zy op het bed geraakt was, haar op de vloer neër wierp, en door 't geweld van 't vermaak de grote en gewichtige besluiten vergat, die hy zo even met d' andere goden in zijn hemelch Hof genomen had, zich beroemende dat hy

Vermenging met de bevruchte vrouwen verboden.

Bedwingzaamheit in Zenobia.

haar voor deze tocht zo goet en bequaam had gevonden, als zy was, toen hy voor d' eerste maal, buiten weten van haar ouders, haar maachdom plukte. De Koningen van Perisien riepen hun gemalinnen in 't gezelschap van hun maaltijden: maar als de wijn hen krachnglijk begon te verhitten, en als men de losse toom aan de geneucht zou geven, zo zonden zy hen weër naar hun vertrek, om hen geen deelgenoten van hun ongematigde lusten te maken; en deden in hun plaats zodanige vrouwen komen, aan de welken zy dusdanige eerbiedenis niet verplicht waren.

De Wijven der Koningen van Perisien hoe verre in hun maaltijden toegelaten.

Alle geneuchten en alle diensten zijn in alle lieden niet wel geplaatst. Epaminondas had een schone misbruikte jongen doen gevangen zetten. Pelopidas bad hem dat hy de zelfde om zijnent wil vrylaten zou. Hy weigerde dit aan hem, en liet echter deze jonge los, op 't verzoek van een zijn boelin, en zeide dat dit een weldaat was, die men aan een boelin; en niet aan een Hooftman verplicht is. Sofokles, Amptgenoot met Perikles in 't Schoutsamt zijnde, en by geval een schone jongen voorbygaan ziende, zeide tot Perikles: Zie daar wat een schone jongen! Dit zou, zeide Perikles weër tot hem, goet voor een ander zijn, maar niet voor een Schout, die niet alleenlijk de handen zuiver, maar ook d' ogen kuifch moet hebben. De Kaizer Elius Verus antwoordde aan zijn gemalin, toen zy haar klachten aan hem deë van dat hy zich tot de liefde van andere vrouwen liet voeren, dat hy dit om een zaak deë, die 't geweten betrof; vermits het huwelijk een naam van eer en waerdigheid, niet van dartele en onkuifche begcer-

Een Overste moet zo wel zijn ogen, als zijn handen rein houden.

De huwelijckelike liefde moet niet eerbieding verzell zijn.

begeerlijkheit was. Onze kerkelijke Historie heeft met eer de geheugenis van deze vrou bewaart, die haar ge-
maal verfrist, om dat zy hem in zijn al te baldadige en ongeregelde aan-
tastingen niet behulpzaam wilde zijn, noch de zelfden verdragen. Om kort te gaan, daar is geen zogerechte geneucht, in de welke d' overdaat en onmatigheit niet aan ons verweren kan worden. Maar om met ernst te spreken, is de mensch niet een elendig dier? Hy is volgens zijn naturelijke stant, naauwelijks machtig een enige volkome en zuivere geneucht te smaken; hy arbeid noch om de zelfde door redenering te besnoejen. Hy is noch niet elendig genoeg, zo hy door kunst en leeröffening zijn elende niet vermeedert.

Fortune miseris auxilius arte vias. a

Propert lib. 3. Eleg. 6.

De menschelijke wijsheit speelt zeer dwaasfelijk de vernuftige, met zich bezich te tonen in 't getal, en de zoetheit der wellusten, die aan ons behoren, te verminderen; gelijktzy zich gunstig en naerftig toont in haar listen te gebruiken, om de quaden mooi af te schilderen, en te vermommen, en 't gevoel daar af te verlichten. Indien 't aan my had gestaan, ik zou een andere naturelijker weg, namelijk de ware, bequame en heilige, toegelagen zijn, en zou my mischien sterk genoeg hebben gemaakt om de zelfde te bepalen; hoewel onze geestelijke en lichamelijke Geneesmeesters, als by samenspanning, met malkander gemaakt, geen weg tot de genezing, noch hulpmiddel tot de ziekten des lighaams, en der ziel vinden, dan door smart, pijn en kommer. De wakingen, vasten, de

a Wy hebben door kunst d' elendige middelen van 's geval vermeedert.

haire klederen, en verre en eenfame ballingschappen, d' eeuwige gevangenis, de geesselingen, en d' andere qualen zijn daar toe ingevoerd; maar op zodanige voorwaarde, dat zy warelijk qualen zouden zijn, en dat'er een stekende scherpigheit in zou wezen; en op dat het hier meê niet zou gaan gelijk met zeker Gallio, die in 't Eiland Lesbos in ballingschap was gezonden, daar hy, gelijk men te Romen bericht kreeg, zijn vermaak nam, en het geen, dat hem tot straf opgelegd was, tot geneucht keerde. Zy besloten dieshalven van nieuws hem weêr by zijn gemalin, en t' huis ontbieden en geboden hem, zich daar t'onthouden, om hun strafing naar zijn gevoel te voegen. Want aan de geen, die door vasten gezont en vrolijk wierd, en die beter smaak in visch, dan in vleesch had, zou dit geen heilsame geneesmiddel zijn: even gelijk in d' andere Geneeskunde de drogen geen kracht op de geen hebben, die hen met smaak en lust inneemt. De bitterheit en zwarigheit zijn omstandigheden, die tot hun werking dienen. De natuur, die de Rhubarber, als gemeenzaam daar meê, innam, zou 't gebruik daar af bederven: het moet iets zijn, 't welk onze maag quest, om hem te genezen. Hier mist de gemene regel, dat de dingen door hun strijdigen genezen worden: Want het quaet geneest 'er het quaet.

Deze indruk komt enigfins met deze andere oude overeen, dat men door onze dootslaning en moording de Hemel, en natuur meent te believen; 't welk in 't algemeen in alle godsdiensten omhelst en aangemen wierd. Amurat offerde noch, in de tijt onzer vaders, in de verovering van d' Iftmos, zes hondert menschen;

Gallio verandere zijn straf Ingeneucht.

Dootfligen om God te behagen.

Amurats offering van menschen;

Grie-

De Wyn der Kon gen vast sien her verre in k maalyte coegema

Kampzaligheit van de mensch.

Propert lib. 3. Eleg. 6.

De pijnen on krachten tot genezing van lighaam en ziel gebmaikt.

genoot van On t zijn die men wel zij te jongen ten, die handten te jon handten es wek er zija, t, die er, maar ben. De de hoop rde aan lichte en klachten overent ich tot de ding rone liet roe zijn. det, die s her lue n waardig onkwishe begeer-

Gelijk ook
in de nieu-
we Werrelt.

Schrikke-
lijke wreec-
heit.

Stantvastig
besluit.

Grote
macht des
Konings van
Mexiko.

Griekſche jongelingen op aan zijns vaders ziel; op dat dit bloet tot verzoening en uitwiſſching der zonden van d' overleden zou ſtrekken. In deze nieuwe landen, in onze eeuw ontdekt, en noch zuiver en maacht zijnde, in vergelijking van d' onzen, is 't gebruik daar af enigſins overal aangenomen. Alle hun afgoden worden met menſchelijk bloet gedrenkt, niet zonder verſcheide voorbeelden van ſchrikkelijke wreetheit. Men verbrand hen levendig, en trekt hen, half gebraden, van de kolen af, om hen 't hart en 't ingewant uit te rukken. Anderen, ja zelfs de vrouwen, worden levendig gevilt, en met hun huid, dus bloedig zijnde, worden anderen bekleed en vermoemt. Daar zijn ook geen minder voorbeelden van een ſtantvaſtig beſluit. Want deze arme lieden, die geoffert zullen worden, oude mannen, wijven en kinderen gaan enige dagen te voren zelve d' aalmoefſen tot hun opoffering bedelen, en vertonen zich, bereffens d' omſtaanders, al zingende en danſſende ter ſlaching. De gezanten des Konings van Mexiko, aan Fernand Korteſ de grootheid van hun meeſter bekend makende, en tot hem gezegt hebbende, dat hy dartig Leenmannen

had, van de welken yder hondert duizent ſtrijdbare mannen te zamen kon brengen, en dat hy in de ſchoonſte en ſterkſte ſtat woonde, die onder de hemel was, voegden 'er by dat hy jarelijks vijftig duizent menſchen aan de godent' offeren had. En zeker, zy zeggen dat hy d' oorlog te- gen zekere grote geburige volken onderhield, niet alleenlijk om de jonkheit van zijn lant t'oeffenen; maar voornamelijk om, door de krijgsgevangenen, middel te hebben van zijn offeringen te voldoen. Zy offerden ergens in zeker vlek, tot de welkoomſt van de voorgedachte Korteſ, vijftig mannen op een maal. Ik zal noch dit verhaal hier byvoegen: Enigen van deze volken, door deze Korteſ geſlagen zijnde, zonden hun gezanten aan hem, om hem t'erkennen, en zijn vrientſchap te verzoeken. De boden vertoonden aan hem drierhande geſchenken, op deze wijze: Heer, zeiden zy, zie daar vijf ſlaven; zo gy een trotsche God zijt, die u met vleefch en bloet ſpijſt, eet hen, en wy zullen u meer brengen: indien gy een goedertiere God zijt, zie daar wierook en pluimen: maar indien gy een menſch zijt, neem deze vogelen en vruchten.

Offering
van men-
ſchelijke
lighamen.

Vreemt ge-
zantſchap
aan Korteſ.

Van de Kannibalen.

Dartigſte H O O F T D E E L.

*Platoos verhaal van 't Eiland Atlantida, en van de grote macht der Koningen van dat gewoſt. 't Is niet waarſchijnlijk dat Amerika aan Europa vaſt ge-
weeft heeft. Ariſtoteles verhaal van nieuwe landen. Wie de bequaamſte
zijn om ware getuigeniſſen te geven. Beſchrijving van zeker ſlach van wil-
den,*

den, en hun zeden, gevoelens, strijden, verwinningen. Treffelijke voorbeelden in Leonidas en Ischolas. Gesprek met enigen van de wilden in Frankryk.

Verkeert
gevoelen
der Grieken
van de Ro-
mainen.

Hoen de Koning Pyrrhus in Italiën trok, en d' ordening van 't heir, dat de Romainen hen te gemoet zonden, gesien had, zeide hy; Ik weet niet wat barbaren dezen zijn; (want de Grieken noemden dus alle uitheemsche volken) maar de schikking van dit heir, 't welk ik zie, is geensins barbarisch. De Grieken zeiden desgelijks van dat, 't welk Flaminius in hun lant voerde; en ook Filippus, toen hy van een heuvel d' ordening en verdeeling der Romainen, onder Publius Sulpicius Galba, in zijn Koninkrijk, zag. Daar ziet gy hoe men zich wachten moet van zich aan de gemene gevoelens te hechten, die men naar de maat van de reden, en niet naar de gemene stem, moet oordeelen. Ik heb lange tijd een man by my gehad, die tien of twaalf jaren in deze andere werelt had geweest, de welk in onze eeuw ontdekt is, namelijk ter plaats, daar Villgaignon landde, 't welk hy *Franct Antartique*, of tegenover Frankryk noemde. Deze ontdekking van een lant zonder einde schijnt van grote aanmerking te zijn. Ik weer niet of ik aan my zelf dat toezeggen dat 'er namaals geen ander gevonden zal worden; dewijl zo veel lieden, groter dan ik, daar in bedrogen zijn geweest. Ik vrees dat onze ogen groter dan de buik zullen wezen, en dat wy groter nieuwsgierigheid zullen hebben, dan wy bevatten kunnen. Wy vangen alles aan, maar vatten niets, dan wint.

Platoos ver-
haal van
't Eilant
Atlantida.

Plato voert Solon in, de welk verhaalt dat hy van de Priesters der stat Sais in Egipten verstaan heeft dat 'er

eertijts, en voor de Zondvloed, een groot Eilant, Atlantida genoemd, recht in de mont van d' engte van Gibraltar lag, 't welk meer lants bevatte, dan Afrika en Asia te zamen; en dat de Koningen van dit gewest, die niet alleenlijk dit Eilant bezaten, maar zich zo verre in 't vaste lant uitgestrekt hadden, dat zy de breedte van Afrika tot in Egipten, en de lengte van Europa tot aan Toskane in hadden, aanvingen tot in Asia over te schrijden, en alle de volken, die de Middellantsche zee bewonen, tot aan de Pontus Euxinus onder te brengen; en dat zy, om dit uit te voeren, deur Spanjen, Frankryk, Italiën, en tot in Grieken trokken, daar zy van d' Atheners gekeert en gestuit waren: maar dat enige tijt daar na d' Atheners, en zy, en hun Eilant door de Zondvloed ingezwolgen werden. 't Is zeer waarschijnlijk dat de gruwelijke overvloeying der wateren vreemde veranderingen in de woningen der aarde gemaakt zal rijk hebben. Men houd dat de zee Siciliën van Italiën afgesneden heeft.

Grote
macht der
Koningen
van dat ge-
west.

De Zond-
vloed heeft
grote ver-
anderingen
op 't aard-
maakt.

Hæc loca vi quondam, & vasta con-

vulsa ruina

*Virgil. Æne-
ida. lib. 3.*

Diffiluiffe seruns, cum protinus utra-

que tellus

Una foret. a

gelijk ook Cyprus van Syrien, en 't Eilant Negrepoint van 't vaste lant van Beociën; en dat zy elders landen, die

a Men zegt dat deze plaatsen, eertijts door geweld, en door een schrikkelijke afscheuring van malkander zijn gesprongen, hoewel te voren deze landen een waren.

van malkander lagen, te zamen heeft gevoegt, met de grachten en engten tusschen beide met klai en zant te vullen.

Horat. de
Arte poet.

- - - - *sterilisque diu palus aptaque
remis
Vicinas urbes alit, & grave sentit
aratum. a*

't Is niet
schijnbaar
dat A. meri-
ka aan Eu-
ropa ge-
paalt heeft
geweest.

Maar daar is geen grote schijn dat dit Eiland deze nieuwe werrelt is, die wy zo even ontdekken: want het raakte byna Spanjen; en het zelfde meer dan twaalf hondert mijlen van daar te voeren; (want dus verre legt het daar af) zou een ongelooftelijke uitwerking van overvloeying zijn: behalven dat de scheepslieden van deze tijt door hun scheepvaarten alreë byna ontdekt hebben dat het geen Eiland, maar een vast lant is, dat aan d' een zijde aan Oostindien paalt, en aan d' andere aan de landen, onder de beide Aspunten gelegen, vast is; of, indien het daar af gescheiden is, dat dit met zulk een kleine engte en tusschenwijtje is, dat het daarom niet waerdig is een Eiland genoemd te worden. Het schijnt dat 'er in deze grote lighamen, gelijk in d' onzen, bewegingen zijn, sommigen naturelijk, en d' anderen als uit de koorts spruitende.

De landen
zo wel als de
menschen,
de bewegin-
gen onder-
worpen.

De vloed en
verandering
onderworpen.

Als ik de parffing aanmerk, die mijn beek van Dordoigne in mijn tijt naar de rechte oever van haar afgang maakt, en dat zy in twintig jaren zo veel gewonnen, en veel gebouwen van hun grontvest berooft heeft, zo zie ik wel dat het een bovengewone beweging is. Want indien zy deze streek had gehouden, of de zelfde

a *De poel, die lange tijt onvruchtbaar, en bequaam om schepen te voeren heeft geweest, voed nu de geburige steden, en gevoelt de zware ploeg.*

voortaan houden zou, zo zou de gestalte des werrelts omgeworpen worden. Maar zy krijgen veranderingen; nu strekken zy zich naar d' een, dan naar d' andere zijde; en somtijts houden zy hun plaats. Ik spreek niet van de schichtige overvloeyingen, van de welken wy d' oorzaken verhandelen. Mijn broeder, de Heer van Arfak, ziet in Medok, langs de zee, een van zijn landen onder 't zant, 't welk de zee opschiet, bedolven: men ziet noch de trappen van enige gebouwen: zijn renten en inkomsten zijn in magere weiden verändert. D' inwoonders zeggen dat de zee, sedert enige tijt herwaarts, zo krachtiglijk op hen aanschiet, dat zy vier mijlen lants verloren hebben. Deze zanden zijn haar legermeesters. Wy zien grote bewegende zanthuvelen, die een half mijl voor haar heen gaan, en 't lant beslaan.

Schichtige
overvloe-
jingen.

D' andere getuigenis van d' Aal-
outheit, aan de welke men deze ont-
dekking toepassen wil, is in Aristote-
les, immers zo dit boekje van d' on-
gehoorde Wonderen, het zijne is.
Hy verhaalt daar dat zekere Kartha-
gers, dwars deur d' Atlantische zee,
en buiten d' engte van Gibraltar ge-
varen, en lange tijt voortgescheept
zijnde, eindelijk een groot vruchtbaar
Eiland hadden ontdekt, dat geheel
met bomen bezet, en van grote en
diepe vlooden besproeit was, en zeer
verre van alle vaste landen af lag, en
dat sedert zy en anderen, door de
goerheit en vruchtbaarheid van de
gront aangelokt, met hun wijven en
kinderen derwaarts trokken, en daar
begonnen te wonen. De Heren van
Karthago, ziende dat hun lant allengs
leeg van volk wierd, geboden, op
verbeurte van 't leven, dat niemant
voortaan derwaarts zou trekken, en
dreven

Aristoteles
verhaal van
nieuwe
landen.

dreven deze nieuwe inwoonders van daar; vermits zy vreesden (gelijk men zegt) dat zy by gevolg van tijd in dier voegen zouden vermeerderen, dat zy hen zelve boven 't hoofd zouden wassen, en hun Staat omwerpen.

Eenvoudigheit een bequame geselschap om ware getuigenis te geven.

Aard der schrandere lieden.

Oprechte, of eenvoudigen best bequame om van 't geen, dat zy oovervonden hebben, te getuigen.

Dit verhaal van Aristoteles komt ook niet beter met onze nieuwe landen overeen. Deze man, die ik by my had, was eenvoudig en onnozel; 't welk een bequame hoedanigheid is om waarachtige getuigenis te geven. Want de schrandere lieden merken wel nauwkeuriglijker op, en nemen meer dingen waar; maar zy verbloemen hen, en konnen zich niet wel onthouden van de Historie een weinig te veranderen, om hun verklaring te doen gelden, en aan te nemen. Zy vertonen de zaken nooit zuiver: zy buigen en vermommen hen naar de gedaante, die zy daar aan gezien hebben, en voegen gemeenlijk iets by de zaak, die zy vergroten en uitbreiden; om hun oordeel geacht te maken, en anderen daar toe te lokken. Men behoef een man, die of zeer oprecht en getrou, of zo eenvoudig is, dat hy geen middel heeft om iets toe te stellen, en valsche vindingen waarschuwen te maken; en die geen zijde gekozen heeft. De mijne was zodanig; en behalven dat heeft hy tot verscheide malen bootsgezellen en kooplieden voor my gebracht, die hy in deze reis gekent had. Ik veruoeg my dienshalven met dit bericht, zonder wijder 't onderzoeken wat de wereltbeschrijvers daar af zeggen. Wy behoefden wel plaatsbeschrijvers, die aan ons bezonder verhaal van de plaatsen deden, daar zy geweest hebben. Maar dewijl zy dit voordeel boven ons genieten, dat zy Palestina hebben gezien, zo eigenen zy

zich dit voorrecht toe, dat zy tijdigen van 't overige des werelts aan ons verhalen. Ik wilde wel dat yder 't geensschreef, dat hy weet, en zo veel, als hy 'er af weet; niet alleenlijk hier in, maar in alle andere dingen. Want iemand kan een bezondere kennis of ervarentheit van de natuur van een vloet, of springbron hebben, die, zo veel 't overige aangaat, niets anders weet, dan dat by yder bekend is. Hy zal echter, om aan dit klein brokje steê te geven, aanvangen de gehele Natuurkunde te beschrijven. Uit dit gebrek komen veel grote ongemakken voort.

Nu, ik bevind (om weêr tot mijn stuk te komen) dat 'er niets woest en wild in dit volk is, volgens het geen, dat men my daar af bericht heeft: Behalven dat yder het geen barbarie en woestheit noemt, 't welk niet met zijn gewoonte en gebruik overeenkoomt: gelijk wy warelijk geen ander doelwit van de waarheit en reden hebben, dan 't voorbeeld en denkbeeld der wanen en gewoonten van 't land, daar wy in zijn. Daar is altijd de volmaakte godsdienst, de volmaakte Staatbestiering, en het volmaakte gebruik van alle dingen. Zy zijn Wilden, op een zelfde wijze als wy die vruchten wild noemen, de welken, van de natuur, volgens haar aard, en gewone streck voortgebracht zijn: schoon wy, om de waarheit te zeggen, eerder de genen behoorden wild te noemen, die wy door onze kunst verandert, en van de gewone loop afgebracht hebben. In d'eersten zijn de ware, en nutter en natuurlijke krachten en eigenschappen levendig en krachtig, die wy in de lesten verbastert hebben, met hen naar het vermaak van onze bedorve smaak te voegen. En echter

Yder behoort niets anders te schrijven, dan daar af hy kennis heeft.

Wat barbarie, of woestheit is.

Op welke wijze de genen Wilden zijn, die wy dus noemen.

De natuur
boven de
kunst t'ach-
ten.

ter vind men in verscheide vruchten van deze gewesten, die niet gebout zijn, de sapigheid en lekkerheit zeer uitsteekende aan onze smaak, daar in zy by d' onzen kunnen halen. 't Is niet redelijk dat de kunst d' eer behaalt op onze grote en machtige moeder, de Natuur. Wy hebben de schoonheit en rijkdom van haar werken door onze vindingen zo belaft en verduistert, dat wy haar geheel ondergedrukt en gesmoort hebben: en echter verwekt zy overal, daar haar zuiverheit blinkt, een wonderlijke schaamte voor onze ydele en beuzelachtige aanslagen.

Propert.
lib. 1. Eleg.
2.

Et venimus hederæ sponte sua melius.

Surgit & in solis formosior arbutus antris;

Et volucres nulla dulcius arte canunt. a

Alle onze pogingen kunnen niet zo verre komen, dat zy het nest van 't minste vogeltje, zijn lamenvlechting, zijn schoonheit, en de nuttigheit van des zelfs gebruik, ja ook niet het web van d' elendige spinnekop vertonen.

Drievoudige voortbrenging der dingen.

Alle dingen, zegt Placq, zijn of door de natuur, of door 't geval, of door de kunst voortgebracht: de grootsten en schoonsten door d' een of d' ander der twee eersten; de minsten en onvolmaaktsten door de letzte. Deze volken schijnen my dan dus barbarisch en wild, om dat zy zeer weinig gestalte van de menschelijke geest ontfangen hebben, en noch zeer na aan hun oorspronkelijke naturelheit zijn. De naturellike wetten, door d' onzen weinig verbafter zijnde, ge-

De naturellike wetten hebben plaats onder de genen, die wy Wilden noemen.

a Het klif wast beter van zelfs. De haagappelboom groeit schoonder in d' eenzame helen; en het gevogelte zingt zouter zonder enige kunst.

bieden noch over hen: doch in zodanige zuiverheit, dat ik somtijts bedroeft ben van dat de kennis hier af niet in die tijt te voorschijn is gekomen, in de welke menschen waren, die 'er beter, dan wy, zouden hebben kunnen af oordeelen. Het moeit my dat Lykurgus en Plato geen kennis van hen hebben gehad: want my dunkt dat het geen, 't welk wy door ervarentheit in deze volken zien, niet alleenlijk alle de schilderijen over Hun goude tijt, treft, daar meê de Dichtkunde de goude eeuw heeft vergiert, en ook alle haar vindingen, in een gelukkige staat van menschen te verdichten; maar ook de bevatting en wensch der Wijsbegeerte zelve. Zy hebben geen zo zuivere en eenvoudige naturellikeit kunnen inbeelden, als wy haar by ervarentheit zien, en niet kunnen geloven dat onze gezelligheit met zo weinig kunst, en menschelijk lijm bestaan kon. 't Is, zou ik Hun leven, tot Plato zeggen, een volk, by 't welk geenderhande koophandel plaats heeft, daar geen kennis van letteren, geen wetenschap van getallen, geen naam van Overigheit, geen staatliche Overhoofdipheit, geen gebruik van dienst, van rijkdom, of van armoede, geen voorwaarden, of verdrach, geen erffenheit, geen deelingen, geen bezigheden, dan die onbekommer t zijn, geen ontzach van maachschap, dan dat gemeene is, geen klederen, geen lantbouwing, geen metaal, en geen gebruik van wijn, of van koorn gevonden worden; daar de woorden zelve, met de welke men de leugen, 't verzaat, de verzing, de gierigheit, nijt, achterklap en vergiffenis uitbeeld, ongehoort zijn. Hoe wijt zou hy de gemene Staat, die hy verdicht heeft, van deze volmaaktheit af vinden?

Hes

Hos natura modos primum dedit. a

Voorts, zy leven in een land, dat zeer vermakelijk en wel gematigt is: in voegen dat men daar, gelijk mijn getuigen tot my gezegt hebben, zelden een mensch ziek ziet: ja zy hebben my verzekert, dat zy niemant gezien hebben, die beefde, lopende ogen had, tandeloos was, of van ouderdom krom en gebukt ging. Zy hebben hun woning langs de zee, en zijn aan de lantzijde van grote en hoge bergen besloten, en wonen tusschen beide in een uitrekking van omtrent hondert mijlen breed. Zy hebben grote overvloed van visch en vleesch, die niet naar d' onzen gelijken; en zy eten hen met geen andere toefstel, dan dat zy hengaar koken. D' eerste, die 'er een paert bracht, veroorzaakte, schoon hy te voren met hen omgegaan had, zo grote schrik in deze toefstel aan hen, dat zy het met schichten doodden, eer zy het konden kennen. Hun gebouwen zijn zeer lang, en zo groot, dat 'er twee of drie hondert zielen in kunnen gehuisvest wezen. Zy zijn met de schors van grote bomen bedekt, die met het een einde op d' aarde hangen, en boven tegen malkanderen steunen, op de wijze van enigen onzer schuren, welker dak tot op d' aarde nederstrekt, en tot een wand verstrekt. Zy hebben hout, 't welk zo hard is, dat zy 'er zwaarden af houwen, en af maken, gelijk ook roofters, om hun spijs te braden. Hun bedden zijn een gevlechtfel van katoen, dat tegen het dak aan hangt, gelijk die van onze schepen; en yder heeft het zijne: want de wijven slapen bijzonder, en niet by de mannen.

a De natuur heeft deze wijzen eerst gegeven.

Zy rijzen met de zon op; en eten voor de gehele dag, zo haast als zy opgestaan zijn: want zy houden geen andere maaltijt, als deze. Zy drinken dan niet, gelijk Suidas van enige andere Oostersehe volken zegt, die dronken zonder t' eten. Zy drinken over dag dikwijls, en zo veel als 't hen lust. Hun drank is van enige wortel gemaakt, en van verwe gelijk onze rode wijn, die zy niet dan laau drinken. Deze drank kan niet langer dan twee of drie dagen bewaart worden; is wat scherpachtig van smaak, niet dompig, heilsaam voor de maag, en wat afzettende voor de genen, die 'er niet toe gewent zijn: 't is een aangename drank voor de geen, die 'er toe gewent is. In plaats van broot gebruiken zy zekere witte stoffe, gelijk Korianderzaat, dat ingelegt is. Ik heb 'er af geproeft: de smaak is zoet, en een weinig wrang. Zy brengen de gehele dag met dansen over. De jongsten gaan op de beestenjacht, en overal met bogen. Een deel der wijven is ondertusschen bezich met hun drank te warmen; 't welk hun voornaamste werk is.

Daar is iemand van d' oude mannen, die des uchtens, eer zy zich tot eten begeven, in 't gemeen de gehele schuur over preekt, terwijl hy van 'teen tot aan't ander einde wandelt, en een zelfde reden dikwijls herhaalt, tot dat hy alles afgedaan heeft: want deze gebouwen zijn wel hondert schreden lang. Hy houd hen niet meer dan twee dingen voor, de dapperheit tegen hun vijanden, en de liefde tot hun wijven. Zy missen nooit in deze verplichting, als tot hun stokreegel en gedicht, aan te merken, dat zy de genen zijn, die hen van hun drank verzorgen, en de zelfde bereiden en

V 3

warm

Virgih
Georg.
lib. 2.
Gefteeltheit
van hun
lant.

Hun gebouwen.

Hun bedden.

Hun drank.

Hun brood.

Hun preek.

Dapperheit en liefde
hen aanbevolen.

warm maken. Men ziet in veel plaatsen, en onder anderen tot mijnent, de gestalte van hun bedden, van hun koorden, zwaerden en houte armringen, daar meê zy hun vuisten in de strijden dekken, en grote rieten, aan 't een einde open, door welker geluit zy de trant in hun danssen houden. Zy zijn overal gefchoren, en worden veel netter dan wy geschraapt, zonder ander scheermes; dan van hout, of steen. Zy geloven dat de zielen eeuwig zijn, en dat de genen, die by de goden wel verdient hebben, in die plaats des hemels, daar de zon rijft, en de vervloekten naar d' ondergang gehulsvest zijn.

D' ontfelijken der zielen by hen geloof.

Hun Priesters en Profeten.

Zy hebben ik weet niet welke priesters en profeten, die, hun woning in 't gebergte hebbende, zich zelden voor 't volk vertonen. In hun koomst word 'er een grote viertijt, en plechtelijke vergadering van veel dorpen gemaakt. Yder schuur, gelijk ik de zelfde beschreven heb, maakt een dorp; en zy staan omtrent een Fransche mijl van makander. Deze Profet spreekt in 't openbaar tot hen, en vermaant hen tot de deucht, en tot hun plicht. Maar alle hun zedekunde bestaat alleenlijk in twee leden, in hun dapperheit in d' oorlog, en genegtheit tot hun wijven. Deze voorzegt hen d' aanstaande dingen, en d' uitgangen, die zy van hun aanslagen hebben te verhoopen. Hy vordert hen ten oorlog, of weert hen daar van af: maar 't is op zodanige voorwaarde, dat hy, zo hy in zijn voorzegging mist, of zo de zaak anders uitvalt, dan hy hen voorzegt heeft, in duizent stukken gekapt word, zozy hem betrappen, en dat men hem voor een valsche Profet veroordeelt. Dit is d' oorzaak van dat de geen, die eens zijn reke-

Hun zedekunde.

Valsche Profeten gedoot.

ning qualijk gemaakt heeft, niet meer gezien word. De voorzegging is een gave van God; en daarom moet het misbruik daar af voor een strafbaar bedroch geacht worden. Als de Waarzeggers onder de Schythen in d' uitgang gemist hadden, wierden zy, aan handen en voeten gebonden, op wagenen vol heide, die van offen voortgetrokken wierden, gelegd, en daar in verbrand. De genen, die de dingen handelen, de welken onder het beleid van de menschelijke genoechsaamheit staan, zijn te verlichonen, zo zy 'er het geen, dat zy vermogen, in doen. Maar deze anderen, die ons komen uitstrijken met de verzekeringen van een bovengewone macht, die buiten onze kennis is, zijn zy niet te straffen, om dat zy d' uitwerking van hun belofte niet leveren, en over de roekeloosheit van hun bedroch? zy hebben hun oorlogen tegen de volken, die over hun gebergte, en dieper in 't vaste lant wonen, daar tegen zy geheel naakt gaan, zonder andere wapenen, als bogen, of houte zwaerden, aan 't een einde scherpg gemaakt, op de wijze van de scherpe punt onzer zwijnsprieten.

Waarzeggers onder de Schythen verbrant.

Wapenen der Wilden

De bestandigheid van hun strijden is een wonderlijke zaak; en zy eindigen nooit, dan door moort, en uitstorting van bloet: Want zy weten van geen vluchten, of sebrük. Yder brengt, tot zijn zeteken, het hoofd van zijn vijant meê, die hy gedoot heeft, en maakt het zelfde aan d' ingang van zijn woning vast. Na dat zy hun vijanden een lange tijt, en met alle genoechsaamheden, die zy bedenken konnen, onthaalt hebben, maakt de geen, die 'er de meester af is, een grote vergadering van alle zijn bekenden, bind een koort vast aan d' een der armen van de ge-

Hun strijden.

van-

Hoe zy hun
gevangenen
handelen.

vangen, daar aan hy hem houd enige treden van hem af, om niet van hem beschadigt te worden; en hy geeft d'andere te houden aan een zijner waardste vrienden; en zy beide doden hem met hun zwaertslagen, in tegenwoordigheit van de gehele vergadering. Zy, dit gedaan hebbende, braden hem, en eten 'er in 't gemeen af, en zenden brokken daar af aan de genen van hun vrienden, die 'er niet tegenwoordig zijn. Dit geschied niet, gelijk men meent, om zich daar mee te voeden, gelijk de Schythen in oudertijden deden; maar om d'uitterste wraak te vertonen. Dat dit dus is, kan men hier uit bespeuren, dat zy, ziende dat de Portugezen, die zich met hun tegenstrevers gevoegt hadden, een ander slach van doot tegen hen gebruikten, als zy hen vingen, 't welk was hen tot aan de middel te begraven, en tegen 't overige van 't lighaam veel schichten te schieten, en hen daar na te hangen, meenden dat deze lieden van d'andere werrelt, als de genen, die de kennis van veel zonden onder hun gebuurt hadden gezaait, en die veel groter meesters van alderhande boosheit waren; dan zy, niet zonder oorzaak dusdanige wraak namen, en dat zy felder moest zija, dan de hunne, daar af zy begonnen hun oud gebruik te verlaten, om dit te volgen.

't Is my niet tegen dat wy d'onbezuide gruwel aanmerken, die in zulk een handel is; maar wel dit, dat wy, van hun misdrijf oordeelende, in 't onze zo blind zijn. Ik acht dat het groter wreechheit is een levendig man 't eten, dan als hy doot is; een lighaam, dat noch vol van gevoel is, door pijnen en marteling te verscheuren, het zelfde van stuk tot stuk te braden, van de honden en zwijacn te

doen moorden en eten, (gelijk wy niet alleenlijk gelezen, maar noch onlangs gezien hebben, niet onder oude vijanden, maar onder geburen en medeburgers, en, 't welk erger is, onder de dekmantel van godvruchtigheid en godsdienst) dan het te braden en 't eten na dat het overleden is. Chrylippus en Zeno, hoofden van de Stoische aanhang, hebben geacht dat hier geen quaet in was, dat men onze dode lighamen, waar toe het ook was, in onze behoefte gebruikte, en voedsel daar af nam: gelijk onze voorouders in de stat Alexia door Cesar belegert, besloten de hongersnoot van dit beleg door de lighamen der oude mannen, wijven en andere lieden, die onnut tot tegenweer waren, uit te staan.

Vascones (ut fama est) alimentis talibus usi

Journat. Satyr. 15.

Produxere animas. a

En de geneesmeesters schromen niet om het zelfde, tot onze gezondheid, te gebruiken, 't zy mer dat van binnen in te geven, of van buiten aan te leggen. Maar men vond nooit zo ongeregelde waan, die het verlaat, d'ongetrouheit, de dwinglandy, en de wreechheit, die onze gemeene gebreken zijn, verontschuldigde. Wy mogen hen dan wel barbaren noemen, als men op de regelen van de reden acht neemt; maar niet ten opzicht van ons, die hen in alle barbarije en woestheit overtreffen. Hun oorlog is gantscheijk edel en grootmoedig, en heeft zo veel ontschuldiging en schoonheit, als deze menschelijke ziekte daar af ontfangen kan. Zy heeft onder hen geen an-

en van onze
genees-
meesters
gebruikt.

D'oorlog
der Wilden,
waar uit zy
spruit.

a De Biskajers, gelijk men zegt, hebben, met zodanige spijzen te gebruiken, hun leven verlangs.

dere

Naturelijke vruchtbaarheid van 't lant der Wilden.

dere grontvest, dan d' enige bemijding en aanprikkeling der dapperheit. Zy twisten niet om de verövering van nieuwe landen : want zy genieten noch deze naturelijke vruchtbaarheid, die aan hen, zonder kommer en arbeit, alle nootzakelijke dingen verschaft, en dit in zo grote overvloet, dat zy hun grenspalen niet behoeven uit te breiden. Zy zijn noch in deze gelukkige staat, dat zy niet meer begeren, dan hun naturelijke nootzakelijkheden aan hen bevelen. Al 't geen, dat daar buiten gaat, is overtollig voor hen. Alle de genen, die van gelijke ouderdom zijn, noemen in 't algemeen malkander broeders, de genen, die minder jaren hebben, kinderen; en d'oude lieden verstreken tot vaders aan alle d' anderen. Deze laten de volle bezitting van hun ongedeelde goederen aan hun erfgenamen in 't gemeen na, zonder andere naam, dan die geheel zuivere, de welk de natuur aan haar schepfelen geeft, als zy hen ter werrelt brengt. Indien hun geburen over 't gebergte trekken, om hen te komen bespringen, en de verwinning op hen behalen; de winst van de verwinner is d' eer, en 't voordeel van meester in dapperheit en kracht gebleven te zijn: want zy bemoejen zich niet met de goederen der verwonnenen, en keren weêr naar hun lant, daar zy geen gebrek van 't geen hebben, 't welk zy behoeven, noch ook van dit voornaam deel, dat zy hun staat gelukkiglijk weten te gebruiken, en zich daar mee te vernoegen.

Wat vrucht zy van hun verwinningen genieten.

Dezen doen desgelijks op hun beurt. Zy eischen van hun gevangenen geen ander losgelt, dan de belijdenis en bekentenis van dat zy verwonnen zijn. Doch in een gehele eeuw vind men niet een, die niet lie-

ver wil sterven, dan ergens in, 't zy met woorden of gelaat, een stip van hun onverwinnelijke grootmoedigheid afwijken. Men ziet 'er niet een, die niet liever gedoot en geeten wil zijn, dan slechts verzoeken dat men 't niet doen zal. Zy handelen met hen in alle vryheit, op dat hun leven zo veel te waarder aan hen zou zijn: onderhouden hen gemeenlijk met de dreigingen van hun aanstaande doot, met de pijnen, die zy te lijden zullen hebben, met de toestellingen, die men daar toe maakt, met d' afskapping van hun leden, en met de gastery, die op hun kosten gehouden zal worden. Dit alles word alleenlijk hier om gedaan, om uit hun mont enig sjaumoedig of kleinbartig woort te rukken, of in hen lust van wech te vlieden t' ontsteeken, om dit voordeel te bekomen, dat zy hen verschrikt, en hun stantvastigheid gewelt aangedaan hebben. Want om de waarheit te zeggen, hier in alleen bestaat de ware verwünning.

Waar in de ware verwinning bestaat.

- - - *victoria nulla est,*

Quam quae confessus animo quoque Claud. Pa-
aug. 3.
subjugat hostes. 2

D' Ongereren, zeer strijdbare mannen, vervolgdten eerstijts hun vijanden niet buiten deze palen, van hen om genade te doen smeeken. Want zy, deze belijdenis van hen bekomen hebbende, lieten hen gaan, zonder hen te misdoen, of eeng losgelt van hen t' eischen: behalven dat zy ten hoogsten hen deze belofte afsamen, dat zy voortaan de wapenen niet weêr tegen hen zouden aantasten. Wy verkrijgen voordeelen genoeg op onze vijanden, die ontleende

Edelmoe-
digheit der
oude On-
geren.

a *Daar is geen verwinning, dan die de vijanden zodanig onderbrengt, dat zy zelven belijden verwonnen te zijn.*

voor-

voordeelen, en niet d'onzen zijn. De hoedanigheid van een lastdrager, niet van de dapperheit, is, sterker van armen en benen te zijn. De welgesteltheit is een dode en lighamelijke hoedanigheid. Onze vijant te doen struikelen, en hem, door 't licht der zon, d'ogen te verblinden, is een streek van 't geval. Sterk in de worsteling te zijn is een streek van de kunst en wetenschap, en die ook in een flaubartig en ongeacht mensch plaats kan hebben. D'achting en waarde van een mensch bestaat in 't hart, en in de wil; hier in is zijn ware eer gelegen. De bestandigheid, niet van d'armen en benen, maar van de moed en ziel, maakt de dapperheit. Zy bestaat niet in de kostelijkheid van onz paert, noch van onze wapenen; maar in onze eige waarde. Indien de geen, die bestandig van gemoed is, nedervalt, zo strijd hy op zijn kniejen. De geen, die niet om enig gevaar des doots, de welk naby is, in zijn verzekertheit bezwijkt, die, terwijl hy de geest geeft, zijn vijant met een bestandig en smadig gezicht aanschout, word getroffen, doch niet van ons, maar van 't geval: hy word gedoot, niet verwonnen. De dapperiten zijn somtijts d'ongelukkigsten. Daar zijn ook nederlagen, die over de verwinningen zegepralen.

Deze vier zusterlijke verwinningen, de schoonsten, die de zon ooit met haar oogen gezien heeft, die van Salamina, Platea, Mykale en Sicilien, zouden nooit alle hun roem te gelijk tegen de roem en eer der nederlaag van de Koning Leonidas, en der zinnen in de deurochr der Thermopylen daren opstellen. Wie liep ooit met een roemrijker en eezuchtiger begeerte tot de winning van de strijt, als

de Veltöyerste Ischolas tot het verlies? Wie heeft zich ooit met meer schrandtheit en naerstigheid van zijn behoudenis verzekert, dan hy van zijn ondergang? Men had aan hem bevolen zekere deurocht van Peloponnesus tegen d'Arkadiers te verdedigen. Hy dan, zich geheel onmachtig bevindende om dit te doen, uit oorzaak van de natuur der plaats, en ongelijkheit der heirkrachten, en overwegende dat al 't geen, 't welk tegen de vijanden quam, nootzakelijk zou moeten sneuvelen, en van d'andere zijde onbetamelijk voor zijn eige dapperheit en grootmoedigheid, en voor de Lacedemonische naam achtende, in 't geen, dat aan hem belast was, gebrekkelijk te zijn, koos tusschen deze twee uitterste de middelweg, te weten op deze wijze: Hy bewaarde de jongsten en rapsten van zijn krijgsbende tot de bescherming en dienst van hun land, en zond hen derwaarts weërom, en besloot met de genen, welker verlies niet zo groot zou zijn, deze deurocht te verdedigen, endoor hun doot d'ingang op het dierste, dat hem mogelijk was, aan de vijanden te verkopen; gelijkgebeurde: want hy wierd onlangs daar na door d'Arkadiers van alle zijden omringt, en; na dat hy een gruwelijke slachting onder hen bedreven had, met alle de zijnen door het zwaert gedoot. Is 'er enige zuil en verwinningtreeken aan de verwinners toegewezen, die niet beter aan deze verwonnenen past? De ware verwinning heeft tot haar plicht de strijt, niet de behoudenis; en d'eer van de dapperheit bestaat in het strijden, niet in 't verstaan.

Om weër tot onze Historie te komen, 't is 'er zo verre af dat deze gevangenen om al 't geen, 't welk men

X

hem

Waar in d'achting van de mensch bestaat.

Betoning van zijn dapperheit.

Keerlijks nederlaag van Leonidas.

Grote stand-
vastigheid
der gevang-
genen by de
Wilden.

hen aandoet, bezwijken, dat zy in tegendeel, in deze tijd van twee of drie maanden, die men hen bewaart, een blijd gelaat tonen. Zy parssen hun meesters om zich te haasten tot hen op deze proef te stellen. Zy tergen en tarten hem, verwijten hen hun blohartigheid, en houden hen 't getal der strijden voor, die zy tegen de hinnen verloren hebben. Ik heb een gezang, door een van dusdanige gemaakt, daar in deze streek is: Dat zy alle, zo veel als zy waren, onbeschroomdelyk zouden komen, en vergaderen, om hun maaltijt van hem te houden; dewyl zy met enen van hun vaders en grootvaders, die tot voedsel en onderhouding van zijn lighaam gediend hadden, zouden eten. Deze spieren, dit vleesch, en deze aderen zijn d'uwen, arme zotten, als gy zijt. Gy bemerkt niet dat het vleesch der leden van uw voorouders noch daar aan vast is. Proeft hen wel; en gy zult 'er de smaak van uw eige vleesch in vinden; een vinding, die gantsch geen wildigheid in zich heeft. De genen, die hen schilderen, als zy gedoot worden, en die deze doening vertonen als men hen doorslaat, schilderen de gevangen in dier voegen af, dat hy de genen, die hem doden, in 't aangezicht spuwt, en hen bespot. En zeker, zy houden, tot aan hun leste adem, niet op van hen niet woorden en gelaat te versnorken, en te tergen. Zie daar, om recht uit te spreken, wilde menschen in vergelyking met ons: want zy, of wy, een van beide, moeten 't warelyk zijn. Daar is een wonderlyk verschil tusschen hunne en onze gewoonte. De mannen hebben daar veel wijven, en zo veel te groter getal van hen, als zy in beter achtting van dapperheit zijn. 't Is een aan-

Oorlogsge-
zang van
een gevang-
ene Wilde.

Veelheit
der wijven.

merkelyke voortreffelykheit in hun huwelyken, dat hun wijven zo grote weerdigheid om de liefde en gunst van andere vrouwen voor hem te verkrijgen, als onze wijven doen om ons daar in te beletten. Zy, meer zorg voor d'eer van hun gemaal, dan voor enig ander ding, dragende, trachten met grote naerficheit zo veel gezellen, als hen mogelijk is, te bekomen, om dat dit een getuigenis van hun gemaals deucht is. D'onzzen zouden wec en wapen roepen: maar 't is dat niet. 't Is een eigenschap, die eigentlyk tot het huwelyk behoort, maar van een hoger bevatting. En in de Bybelleest men dat Sara aan Abraham, en Rachel en Lea aan Jakob, hun gemalen, hun schone dienstmaachden verschaften. Livia was de lusten van haar gemaal Augustus ten dienste. Stratonika, gemalin van de Koning Dejotarus, leende niet alleenlyk een zeer schone jonge kamerdochter, die haar diende, tot gebruik van haar gemaal, maar voedde ook zorgvuldiglyk de kinderen daar af op, en was aan hen behulpsaam om hen in hun vaders Staten te doen erven. En op dat men niet menen zou dat dit alles geschied door een slechte en dienbare verpliching tot hun gewoonte, en door d'indruk van 't gezach van hun oud gebruik, zonder redenering en oordeel, en om dat zy een zo plumpe en ongevoelige ziel hebben, dat zy niet anders konnen doen, zo zal ik enige streken van hun kennis en wetenschap bybrengen. Behalven het geen, dat ik zo terfont van een van hun oorlogsgezangen heb verhaalt, heb ik een minnegezang, 't welk in deze zin begint: Slang, hou stil, hou stil, slang, op dat mijn zufter naar 't voorbeeld van uw schildery de vorm en 't werk

Hun ver-
schil van
d'onzzen.

Minnezaag
van een
Wilde.

't werk van een rijk snoer mag maken, dat ik aan mijn vrienden mag schenken. In dezer voegen moet uw schoonheit en geschiktheit 't alle tijden boven alle andere slangen gestelt zijn. Dit eerste koppeldicht is het referen van 't gezang. Ik heb gemeenzaamheit genoeg met de dichtkunde, om dit 't oordeelen, dat 'er in deze vinding niet alleenlijk niers wild en onbesuift, maar dat het ganschelijc een Anakerontisch gedicht is. Hun taal is, zo veel het overige aangaat, zoet, en aangenaam van klank, en kooft in d'uitgangen der woorden enigfins met de Grieken overeen.

Drie van hen, niet wetende hoe dier de kennis der bedorventheden van deze landen aan hun ruft en geluk zou kosten, om dat uit deze handel en gemeenschap hun verderf en ondergang zou spruiten, gelijk ik voorönderftel dat zy alreë zeer gevordert is, (elendige menschen, om dat zy zich door de begeerte van nieuwigheit lieten uitstrijken, en de zoetheit van hun lucht verlieten, om d' onze te komen zien) waren te Rowan, in die tijt, toen d' overlede Koning Karel de Negende daar was. De Koning sprak lange tijt met hen. Men verzoonde aan hen onze gewoonte, onze pracht, en de gestalte van een schone stat. Daar na vraagde iemand hen naar hun gevoelen hier op, en wilde van hen weten wat zy 'er wonderlijck gevonden hadden. Zy antwoordden drie dingen; daar af ik het darde vergeten heb; 't welk my zeer moeit: maar de twee anderen heb ik in mijn geheugen behouden. Zy zeiden dat zy voorëerst zeer vreemt vonden dat zo veel grote mannen met baarden, die sterk en gewapent waren, en zich rondóm de Koning

hielden, ('t is zeer waarschijnlijk dat zy van de Switsers van zijn lijfwacht spraken,) zich onder de gehoorzaamheit van een kint hielden, en dat men niet liever een van hen verkoos, om over hen te gebieden. Ten tweeden, (zy hebben zodaug een spreekwijze, dat zy de menschen de helft van malkander noemen) dat zy bemerkten hadden dat 'er onder ons menschen waren, die van alles de volop en overvloet hadden, en dat hun helften, van honger en armoede bleek en mager, aan hun deuren quamen bedelen; en dat zy verwondert waren van dat deze helften, dus gebrekkelijc zijnde, zodaug een ongerechtigheit konden lijden, en waaróm zy d' andere niet by de keel grepen, of de brant in hun huizen staken. Ik sprak met een van hen zeer lange tijt; maar ik had een tolk, die mijn mening zo t'onrecht uiddrukte, en die door zijn plompheit mijn gedachten zo qualijc kon vatten, dat ik niets van waardy daar uit kon bekomen. Ik vraagde hem wat vrucht hy hier af ontfing, dat hy enige meesterfchap onder de zijne had: want hy was een Overste; en onze bootsgezellen noemden hem Koning. Hy zeide tot my dat het dit was, dat hy in d' oorlog d' eerste, en voorään trok. Ik vraagde hem wijders van hoe veel volks hy gevolgt wierd: en hy wees my een ruimte, om te kennente geven dat het zo veel was, als 'er in zodaug een plaats kon zijn, die vier of vijf duizent mannen bevatten kon: daar beneffens of hy, als d' oorlog geëindigt was, geen gezach en macht behield. Hy antwoordde dat hy 'er dit af behield, dat men, als hy de dorpen bezocht, die onder hem stonden, paden deur de heggen en hagen van hun boschen voor hem

en van de
behoefstigen
onder ons.

Gesprek van
Montaigne
met hen.

Taal der
Wilden.

Gesprek
met enigen
van hen in
Frankryk.

Hun gevoelen
van de
gehoorzaamheit
aan de Koning.

baande, daar hy gemakkelijk deur | qualijk. Maar hoe! zy dragen geen
kon gaan. Dit alles gaat niet al te | broeken, gelijk wy.

Dat men zich soberlijk moet bemoe- jen met van de goddelijke bevelen t'oordeelen.

Eenëndartigste H O O F T D E E L.

*In welke dingen het bedroch geplaatst is. Gewoonte der Indianen van de zon
aan te bidden. De Godsdienst der Christenen moet niet naar d'uitgangen
geoordeelt worden; verscheide voorbeelden hier toe dienstig.*

Waar in het
bedroch ge-
plaatst
word.

Het ware velt, en de rechte
stofte van 't bedroch zijn
d'onbekende dingen: voor-
eerst vermits de vreemdig-
heit zelve achting en geloof geeft, en
daar na om dat zy, onze gewone re-
deneringen niet onderworpen zijn-
de, ons van de middel om hen te be-
strijden beroven. 't Is dieshalven, zegt
Plato, veel gemakkelijker te voldoen,
als men van de natuur der goden, dan
als men van die van de menschen
spreekt: om dat d'onkunde der toe-
hoorders een brede en gladde baan en
alle vryheit in de handeling van een
verborge stofte verschaft. Hier uit
spruit het dat men niets zo vastelijk
geloofst dan 't geen, dat men minst
weet, en dat'er geen menschen zo ze-
ker en gewis zijn als de genen, die fa-
belen aan ons vertellen, gelijk d'Al-
chymisten, Waarzeggers, hantkijkers,
oordeelgevers, geneesmeesters, en
diergelijken; by de welken ik, zo
't my geüorloft was, een menigte
van lieden, gewone verklaarders en
boekhouders van Gods voornee-
mens, zou voegen, die voorwenden
dat zy d'oorzaken van yder geva-

weten, en in de verborgentheden van
de goddelijke wil d'onbegrijpelijke
beweegredenen van zijn werken vin-
den. En hoewel de waarheit, en de
gedurige strijdigheid der uitgangen
hen van d'een tot d'andere hoek, en
van 't oosten naar 't westen drijven, zo
laten zy echter niet af van tred te
houden, en met een zelfde kool wit
en zwart te schilderen.

Daar is een volkin Indien, 't welk
deze loffelikegewoonte heeft, dat
zy, als zy enige ramp in een strijt,
of veltslag hebben, opentlijk vergif-
fenis aan de zon, die hun God is,
daar af, als van een ongerecht
werk, verzoeken; dewijl zy hun ge-
luk of ongeluk aan de goddelijke re-
den toepassen, en hun oordeel en re-
denering daar onder stellen. Te ge-
loven dat alle dingen van God kom-
men, hem met erkenenis van zijn
goddelijke en ondeurgrondelijke
wijsheit t'ontfangen, en dieshalven
de zelfden in 't goede te nemen; op
hoedanige wijze zy ook aan hem ge-
zonden worden, is voor een Chri-
sten genoeg. Maar ik oordeel het
geen quaat, 't welk ik in 't gebruik
zie,

De zon by
enige India-
nen als God
aangebe-
den.

De voor-
spoet der
Christenen
moet niet
het oordeel
van hun
godsdienst
vellen.

zie, namelijk dat men onze Gods-
dienst door de voorspoet onzer aan-
slagen zoekt te bevestigen, en t' on-
dersteunen. Onz geloof heeft andere
grontvesten genoech, en behoest
door d' uitgangen niet bevestigt te
worden. Want indien het volk zich
tot deze aangename bewijzen, die
zeer wel naar hun smaak zijn, gewent,
zo is te vrezen en te duchten dat het
in zijn geloof waggelen zal, als d' uit-
gangen op hun beurt recht anders en
nadeelig uitvallen: gelijk, in d' oor-
logen, die wy om de Godsdienst
voeren, de genen, die d' overhant
in de strijt de la Rochelabeille had-
den, grote vreucht over dit toeval
betonende, en zich van dit voorval
dienende, het zelfde voor een ze-
kere toestemming en goetkeuring
van hun aanhang voorgaven. Maar
als zy daar na d' onschult van hun on-
gelukken en nederlaag van Mont-
Contour en Jarnak hier op komen
doen, dat dit roeden, en vaderlijke
straffingen zijn, zo doen zy 't volk, in-
dien zy 't niet gantschelijk onder hun
gewelt hebben, lichtelijk gevoelen
dat dit niets anders is, dan met de wolf
te huilen, daar meê men in 't bosch is,
en met een zelfde mont kout en heet
te blazen. 't Zou beter zijn dat men
't met de ware grontvesten van de
waarheit onderhield. De scheepsstrijt,
die men in deze verlede maanden on-
der 't beleit van Don Jan van Oosten-
rijk gewonnen heeft, was een treffe-
lijke verwinning. Maar 't heeft God
eertijts belieft andere diergelijken op
onze kosten te vertonen. Kort, men
kan zeer zwarelijk de goddelijke din-
gen op onze schaal wegen, zonder
daar enige afbreuk te lijden. De

Schrijt om de
godsdienst.

Scheeps-
strijt tegen
de Turken
gewonnen.

geen, die reden zou willen geven van
dat Arrius, en Leo zijn Paus, de
voornaamste hoofden van deze aan-
hang, in verscheide tijden zo gelijke
en vreemde doden zijn gestorven,
(want zy, door buikpijn uit de twist-
reeding naar 't geheim geweken,
storven beide daar zeer schichtiglijk)
en de goddelijke wraak door d' om-
standigheid van de plaats vergroten,
zou 'er de door van Heliogabalus
konnen byvoegen, die ook in een
vertrek of geheim gedoot wierd.
Maar hoe, Ireneus bevond zich in
een zelfde geval bedraait. God wil
aan ons leren dat de goeden andere
dingen te hopen, en de quaden andere
dingen te vrezen hebben dan de ge-
lukken of ongelukken van deze wer-
relt. Hy handelt en gebruikt hen
naar zijn verborge schikking, en be-
neemt ons de middel om daar meê
onze voordeel te doen. De genen
deunen 'er meê, die 'er zich naar de
menschelijke reden af dienen willen.
Zy geven nooit enige blijk daar af, of
ontfangen 'er wel twee. S. Augus-
tinus geeft 'er een trefelijke proef af
op de tegenstrevers. Dit is een strijt,
die meer door de wapenen van de
geheugenis, dan door die van de re-
den beslecht word. Men moet zich
met het licht vernoegen, 't welke de
zon belieft door haar stralen aan ons
meê te delen; en de geen, die zijn
ogen ophieven zal, om een groter
licht in haar lighaam zelf te scheppen,
moet niet vreemt vinden zo hy daar,
tot straf van zijn verwaantheit, het
gezicht verliest. *Wie van de menschen
kan Gods raat weten? of wie kan be-
denken wat God wil?*

De doot
van Arrius,
en Paus
Leo's

gelijk ook
van Heli-
gabalus en
Ireneus.

Bequame
gelijkenis.

Dat men de wellusten , in vergelijking van 't leven, moet vlieden.

Tweeëndartigste H O O F T D E E L.

Senekaas raat aan Lucilius van zelfs in voorspoet en weelde het leven te verlaten. Hilarius dochter op de gebeden van haar vader uit de werrelt gehaalt ; gelijk ook zijn gemalin.

Wanneer het tijt om te sterven is, volgens d' Ouden.

K had wel gezien dat het meeste deel der oude gevoelens hier in overeenkoomt, dat het tijt om te sterven is, als 'er meer quaat dan goet in 't leven is; en dat onz leven met onze pijn en ongemak te bewaren, is, de regelen zelven van de natuur tegen te streven; gelijk deze volgende redenen te kennen geven. *De doot is gelukkig, zo 't leven lastig is. De genen, dien 's leven een last is, hebben er eer af, dat zy de doot zoeken. 't Is beter te sterven, dan in elende te leven: maar de verächtting des doots tot zodanig een trap voort te stuwen, dat men de zelfde gebruikt om zich van d' eerbewijzingen, rijkdommen, grootheden, en d' andere gunsten en goederen, die wy aan 't geval toeigenen, af te trekken, als of de reden niet werks genoeg had met ons t' overreden tot hen te verlaten, zonder deze nieuwe last daar by te voegen; ik had nooit gezien dat zulks geboden, noch gebruikt wierd, tot dat deze plaats van Seneka my in de handen viel, daar hy aan Lucilius, een machtig man, en van groot gezach by de Kaizer, raad dit wellustig en prachtig leven te verwisselen, en zich uit deze werreltsche eerzucht tot*

enig eenzaam, gerust en wijsbegeerig leven te vertrekken, en, toen Lucilius enige zwartigheden hier op bybracht, dus tot hem spreekt: *Ik vind goed dat gy dit leven, of 't leven in 't geheel verlaat. Ik raad u echter de zachtste weg te volgen, en eerder het geen, dat gy zo qualijk te zamen geknoopt hebt, los te maken, dan te breken, op voorwaarde nochtans dat gy 's breken zult, zo gy 't niet kunt losmaken. Daar is niemant zo blohartig, die niet liever eens wil vallen, dan alstij in waggeling blijven.* Ik zou deze raat gangbaar by de Stoïsche strengheit gevonden hebben: maar 't is vreemt dat hy van Epikurus geleent is, die op deze zaak even gelijke dingen aan Idomeneus schrijft.

Ik meen echter een gelijke streek, maar met een Christelijke bezadigheit, aangemerkt te hebben. De heilige Hilarius, Bisschop van Poitiers, deze vermaarde vijant van d' Arriaansche Kettery in Syrien zijnde, wierd bericht dat Abra, zijn enige dochter, die hy, met haar moeder, in deze gewesten gelaten had, als een wel opgevoede, schone en rijke dochter, die in 't bloeyen van haar jaren was, van d' aanzienlijkste Heren van 't lant ten huwelijk verzocht wierd. Hy schreef aan haar, gelijk wy zien, dat

Senec. in Epist.

Stob. Serm. 118.

De door te verächtten, zelfs in voorspoet.

Senekaas gevoelen en raat aan Lucilius.

Hilarius dochter op haar vaders gebeden uit de werrelt gehaalt;

dat zy haar genegenheit van alle deze geneuchten en voordeelen, die men haar aanbod, zou afrekken: dat hy in zijn reis een veel groter en waardiger weergâ, een gemaal van andere macht en heerlijkheit voor haar had gevonden, die geschenken van klederen en juweelen van onwaardeerlijke waarde aan haar zou schenken. Zijn voornemen was haar van de lust en 't gebruik der werreltsche geneuchten af te trekken, om haar geheel aan God te voegen. Maar dewijl, naar zijn oordeel, de doot van zijn dochter de kortste en zekerste middel hier toe was, zo liet hy niet af om met gebeden en beloften aan God te verzoeken dat hy haar uit de werrelt zou nemen, en tot hem roepen; gelijk ook gebeurde. Want zy storf, korts na dat hy wedergekeert was; daar over hy zonderlinge blijfchap toonde. Deze schijnt d' anderen t' overtreffen, om dat hy zich

ten eersten tot die middel keerde, die zy niet dan tot onderstant nemens en daar by dat dit in zijn enige dochter plaats had.

Maar ik wil 't einde van deze Historie niet overlaan, schoon het niet tot mijn oogwit behoort. De gemalin van de heilige Hilarius, uit haar gemaal verstaan hebbende hoe de doot van hun dochter volgens zijn voornemen en wil bestiert was, en hoe veel groter haar geluk bleek om dat zy uit de werrelt, dan daar in was, vatte zulk een levendige en krachtige begeerte naar d' eeuwige en hemelsche zaligheid, dat zy met d' uiterste ernst en aanhouding aan haar gemaal verzocht dat hy ook zo veel voor haar zou doen. Endewijl God, op hungemene gebeden, haar korts daar na tot zich trok, zo was dit een doot, die met een bijzondere gemene vernoeging omhelst en aangenomen wierd.

gelijk ook
zijn gema-
lin.

Het geval word dikwijls in 't spoor van de reden gevonden.

Drieëndertigste H O O F T D E E L.

wonderlijke werking van 't geval in zeker vergift tegen de minger'zelf te keven. De Heer van Licques door d' Estree, zijn medevrijer, gevangen, van zijn Brant vry gebeden. Verhaal van verscheide vreemdigheden in de bouwning en verliesing van Konstantinopolen, in de verovering van verscheide steden; in Jafons geneezing, Protogenes schildering, Isabelles landing, in Timoleons moordenaars te beletten, en in een vader en zoon, beide verwezen, die malkander doden.

ongestadigheid van de verscheide slingering van 't geval maakt dat het alderhande aangezichten aan ons

moet vertonen. Is 'er enige werking van uitgedruker gerechtigheid, als deze? De Hertog van Valentinois, besloten hebbende Adriannus, Kardinaal

Vergift, tegen iemand gemengt, den mengel zelften deel gevalen.

naal van Kornette, by de welk Paus Alexander de zeste, zijn vader, en hy in 't Vatikaan hun avontmaal zouden houden, zond een vles met vergiftigde wijn voor uit, en beval aan de keldermeester, dat hy hem zeer zorgvuldiglijk zou bewaren. De Paus, voor de zoon daar gekomen, eischte re drinken. Deze keldermeester, menende dat de wijn alleenlijk om zijn goetheit zo hoog aan hem bevolen was, schonk daar af in voor de Paus. De Hertog zelf, op de maaltijt daar by komende, en vertrouwend dat men zijn vles niet aangeraakt had, nam 'er ook af op zijn beurt: in voegen dat de vader haastiglijk daar af storf; en de zoon, na dat hy lange tijt van ziekte gepijnigt had geweest, wierd tot een ander erger geval be- waart.

Somtijts schijnt het dat het recht van pas met ons spot. De Heer d' Estrée, toen standaartvoerder van mijn Heer de Vendosme, en de Heer van Licques, Stedehouder van de Hertog van Aarschot, stonden beide naar de zuster van de Heer van Fougueselles, hoewel zy van verscheide kanten quamen, gelijk aan geburen op de grenzen gebeurt. De Heer van Licques kreeg d' overhant. Maar de bruidegom, op de zelfde dag van de bruiloft, en, dat noch erger is, voor de byslaping, lust hebbende om, ten geval van zijn nieuwe bruit, een speer te breken, trok uit ter schermtufeling by S. Omer, daar de Heer d' Estrée, de sterkste zijnde, hem zijn gevangen maakte: en op dat zijn verwinning te hoger geächt zou worden, zo moest de Juffrou zelve

Catull. E-
leg. 69. ad
mell.

Conjunctis in te coacta novi dimittere
collum,

Quam veniens una atque altera rursus
hyems
Noctibus in longis avidum saturasset
amore. 2

aan hem verzoeken dat hy uit housheit zijngevangen aan haar weêrgeeven zou; gelijk hy deê, vermits de Fransche Edeldom niets aan de Juffrouwen weigert. Schijnt het niet dat dit een kunstig lor is? Konstantinus, Helena's zoon, was de stichter van 't Rijk van Konstantinopolen; en Konstantinus, Helena's zoon, was zo veel eeuwen daar na de geen, die het verloor. Somtijts is 't begerig om wonderdaden aan ons betonen. Wy houden dat, toen Koning Klonis Angoulesme belegerd had, de muren, door goddelijke gunst, van zelfs nedervielen. Bouchet verhaalt uit enig Schrijver dat, toen Koning Robert

Wondes in de bouwling en verliesing van Konstantinopolen.

in 't beleg van Angoulesme,

en in zekere andere stat.

Het geval deê nochtans heel anders in onze oorlogen van Mylanen. Want d' Overste Renfe, de stat van Eronz voor ons belegerende, en ongelijke sprinder een groot stuk muurs een mijn gemaakt hebbende, stak de zelfde aan, die wel met groot geweld om hoog wierd gelicht, maar echter weêr zo recht op haar plaats nedergezet, dat de belegerden zich zo wel, als te voren, daar af konden

Wonderlijke sprinding van een mijn.

a Eer zy gedwongen was d' omhelzingen van haar nieuwe gemaal te verlaten, en eer d' een winter, en daar na een ander, 'op deze volgende, hun gravige liefde in de lange nachten verzaad had.

die-

dienen. Somtijts dient het tot genezing. Jason Fereus, van de Geneesmeesters verlaten, uit oorzaak van een zwering, die hy in de borst had, begerig zijnde om daar af ontlast te zijn, alwaar 't door de doot, stortte in een strijt plosfelings op de vijanden in, daar hy van de zelfden gequetst wierd, en dit zo recht van pas, dat zijn zwering borst, en hy genezen wierd.

Betoonde het zich geen meester boven Protogenes in de Schilderkunst? Deze, het beelt van een vermocide en afgematte hont in alle d'andere delen naar zijn vernoeging geschildert hebbende, maar de zever en 't schuim niet naar zijn zin vertonen konnende, wierd zo vergramt tegen zijn werk, dat hy zijn spons nam, die van verscheide verven ingedronken was, en de zelfde tegen zijn schildery aan wierp, om alles uit te wiffchen. Maar het geval bracht de spons recht van pas aan de mont van de geschilderde hont, en verschafte daar het geen, 't welk de kunst niet had konnen bereiken.

Stiert en verbetert het somtijts niet onze raden? Isabelle, Koningin van Engelant, met een heir uit Zeelant weêr naar haar Koninkrijk trekken zullende, om haar zoon tegen haar gemaal te helpen, zou verloren geweest hebben, zo zy in de haven, daar zy't op gemunt had, gekomen was, vernits zy daar van haar vijanden verwacht wierd. Maar 't geval, haar wil tegenstrevende, wierp haar elders, daar zy in alle veiligheid landde. En deze oude, die een steen naar een hont wierp, en daar meê zijn siefmoeder trof en doodde; had hy geen reden om te zeggen, *dat alle voortreffelijke dingen voor ons van zelfs voortkomen?*

't Geval heeft beter berichtingen dan wy. Ictus had twee krijgsknechten bekocht, om Timoleon, t'Adrane in Sicilien zijnde, te doden. Zy stemden die tijt, in de welk hy enige offer zou doen. Terwijl zy, onder het gedrang vermenget, malkeerder toe wenkten dat de gelegenheit tot hun werk bequam was, quam een darde, die met een zware slag van een zwaart d'een op 't hoofd trof, hem doot ter aarde velde, en dus wechvlood. Zijn makker, zich voor ontdekt en voor verloren achtende, nam zijn toevlucht tot d'auenaar, en verzocht vryheit, met belofte van de gehele waarheit te zeggen. Terwijl hy bezich was met het verhaal van de zamenzwering te doen, quam de darde te voorschijn, die, als een moordenaar, van 't volk gevat, en deur 't midden van 't gedrang naar Timoleon, en naar d'aanzienlijksten van de vergadering voortgestuwt wierd. Hy riep daar om vergiffenis, en zeide dat hy met recht zijns vaders moordenaar gedoot had. Hy bewees terstont recht van pas door zijn getuigen, die zijn goed geluk aan hem verschaften, dat zijn vader warelijk in de stat der Leontynen door deze, aan de welk hy zich gewroken had, gedoot was. Men wees hem tien Attische mynen toe, om dat hy dit geluk had genoten, dat hy, zijns vaders doot wreken wille, de gemene Vader der Sicilianen van de doot verloft had. Dit geval overtreft in regeling de regelingen van de menschelijke voorzichtigheit.

Tot besluit: vertoont zich in dit stuk niet een klare en uitgedruktoe toepassing van zijn gunst, en van een bezondere goetheit en godvruchtigheit? Ignacius, vader en zoon, door

't Geval overtreft de regelingen van de menschelijke voorzichtigheit. Voorbeelt aan Timoleon.

Jason door zijn vijant van een zwering genezen.

Het geval door het geen, daar de kunst machteloos is.

't Geval verbetert somtijts onze raden.

Vreemde
door van
vader en
zoon, door
de Drieheer-
ren ter
doet ver-
wezen.

de Drieheeren te Romen op de doot-rol gestelt, besloren tot deze edelmoedige plicht van hun levens in malkanders handen te laten, en de wreetheit der dwingelanden daar af te versteken. Zy liepen tegen malkander met de degen in de vuist. Het geval stierde de twee punten, en maakte daar meê twee wonden, die gelijkelijk dodelijk waren. Het bewees hen noch deze oer aan zulk een heerlijke vrient-

schap, dat zy beide noch even 't vermogen hadden om hun zwaerden uit malkanders wonden te halen, en elkander in deze staat met zulk een heftige passie t'omhelzen, dat de beulen hun beide hoofden afhieuwen, en de lighamen voor altijd dus edelmoediglijk aan malkander gestrengelt lieten: in voegen dat de wonden, tegen malkander geparst, op een verliedde wijze het bloet en d'overblijfselen van malkanders leven storfpen.

Van 't gebrek der burgerlijke huishouding.

Vierëndartigste H O O F T D E E L.

Een bescheide plaats voor yder, die iets behoefde, zou zeer nut zijn. Lilius Giralduus en Sebastiaan Kastellio van ongemak gestorven. Ordening in de huishouding van Montaignes Vader.

Een zekere bescheide plaats voor de genen, die iets behoefden, zou zeer nut voor 't gemeen zijn.

MYn overlede vader, een man van een zuiver oordeel, om dat hy alleenlijk van d'ervarenheit en natuur geholpen was, heeft eertijts tot my gezegt dat hy gewenscht had in 't gebruik te brengen, en dat 'er in de steden zekere bescheide plaats zou zijn, daar de genen, die iets behoefden, zich konden vervoegen, en hun zaak aan een amptenaar, hier toe verkozen, doen inschrijven: gelijk dus, ik tracht parrelen te verkopen, ik tracht parrelen te kopen, die tracht naar gezelschap, om naar Parys te trekken, deze zoekt een dieenaar van zodanige staat, die een meester, een ander een werkman, die dit, een ander dat, yder naar dat hy behoeft. En het schijnt dat deze

middel, van malkander dus te verwtigten, geen klein gemak in de gemene handel zou toebrenge. Want daar zijn t'elkens voorvallen, die malkander zoeken, en, om dat zy niet van elkander weten, de menschen in d'uiterste noot laten. Ik hoor met grote schande voor onze eeuw dat twee zeer uitsteekende mannen in wetenschap voor onze ogen zijn gestorven, om dat zy niet hadden, daar af zy zad konden worden; te weten Lilius Gregorius Giralduus in Italiën, en Sebastianus Kastellio in Duitslant. Ik geloof dat 'er duizent menschen zijn, die hen met vorderlijke voorwaarden geroepen, of ter plaats, daar sy waren, geholpen zouden hebben, zo zy 't geweten hadden. De werrelt is niet in 't algemeen

Elendige
doot van
Lilius Gi-
ralduus en
Kastaleo.

gemeen zo bedorven, dat ik niet iemand weet, de welk met zeer grote toegenegentheit wenschen zou dat de middelen, die de zijnen in zijn handen gestelt hebben, zo lang, als 't geval zal believen dat hy hen genier, gebruikt mogten worden, om de wonderlijke en uitsteekende mannen, die somtijts van de ramp tot aan 't uiterste bestreden worden, voor de noot te beschutten; en die hen ten minsten in zodanig een staat zou stellen, dat het alleenlijk aan goede redenering zou ontbreken, zo zy niet vernoegt waren. Mijn vader had in de huishouding deze ordening, die ik wel weet te prijzen, maar geenins na te volgen; te weten dat hy, behalven d'aanteekening der zaken van de huishouding, in de welke de kleine rekeningen, betalingen, en kopen gestelt wierden, die de hant van de bontschrijver niet verëischen, (welke aanteekening een ontfangen in han-

den had) aan de geen van de zijnen die by hem opschreef, beval op een klad alle de voorkomingen, die van enige opmerking waren, en de daggelijksche voorvallen van zijn huis, aan te tekenen. Dit is zeer vermakenlijk om te zien, als de tijd de gebeurtenis daar af begint uit te wilschen, en zeer dienstig om ons dikwijls van moeite r'ontlasten. Hier op wierd aangetekent wanneer zodanig een werk aangevangen, en wanneer 't volëindigt wierd; wat zwier daar in gehouden wierd, en hoe gestuit: onze reizen, onze afweezigheden, huwelijken en doden: de voorspoedige, of rampspoedige tijdingen; veranderingen van voorname dienaars, en meer diergelijke dingen. Een zeer oud gebruik; en ik vind dienstig dat yder dit in zijn huishouding gebruikt: ja ik acht my dwaas, om dat ik daar in gemist heb.

Ordening in
de huishou-
ding van
Montaignes
vader.

Van 't gebruik van zich te kleden.

Vijfëndartigste H O O F T D E E L.

Gewoonte van enige volken van naakt te gaan. De natuur heeft genoeg van klederen verzorgt; voorbeelden hier af van volken, die in koude landen wonen. Geestige strek van een zot van Florence. Massimissa en Severus altijts blootschoft. Waarom de harsenpan der Egiptenaven harder dan die van de Perlianen. Felle winter, daar in de wijn bevroest, en by brokken uitgedeelt word. Ongemak der Grieken door het sneeu. Vruchtboomen in de winter begraven. Veelvroude kleding des Konings van Mexiko.

Erwaarts ik my keren wil, ik moet de palen van de gewoonte overweldigen; zo zorgvuldig heeft zy alle onze toegangen ge-

breidelt. Ik koutte in deze koude tijt, of de gewoonte dezer volken, die onlangs gevonden zijn, in geheel naakt te gaan bestaande, een gewoonte is, uit oorzaak van de hete

Gewoonte van enige volken van gantschelijk naakt te gaan.

tempering des lichts, gelijk wy van d'Indianen, en van de Moren zeggen, dan of het oorspronkelijk in de menschen is. En dewijl al 't geen, dat onder de hemel is, gelijk het heilig Woort zegt, zelfde wetten onderworpen is, zo zijn de verstandige lieden gewent in gelijke aanmerkingen, als deze, daar men de natuurlijke van de gemaakte wetten onderscheiden moet, hun toevlucht tot d'algemene regeling des werelts te nemen, daar in niets nagemaakt en wanftaltig kan wezen. Nu, dewijl alles naaukeurighijk met hoepen en banden verzorgt is, om in zijn wezen te blijven, zo is 't niet te geloven dat wy alleen in zulk een gebrekkelijke en behoeftege staat voortgebracht zijn, te weten in zodanige staat, die niet zonder behulp van buiten bestaan kan. Ik acht dieshalven dat, gelijk de planten, bomen, beesten, en al 't geen, 't welk leeft, zich natuurlijk met genoegzaam dekfel verzorgt vind, om zich tegen de ramp der tijden te beschermen,

Natuurlijk dekfel zou voor yder genoeg zijn.

Lucret. lib. 4.

Proptereaque ferè res omnes, aut corio sunt,

Aut seta, aut conchis, aut callo, aut cortice testæ. a

Onze verbastering.

wy ook zodanig waren: maar dat wy, gelijk de genen, die door kunstlicht dat van de dag uitbluffchen, onze eige middelen door d'ontleende middelen hebben gebluscht. Men kan lichtelijk zien dat het de gewoonte is, die ons het geen onmogelijk maakt, 't welk niet zodanig is. Want sommigen van die volken, de welke geen kennis van klederen

a *En dieshalven zijn byna alle dingen of met leder, of met hair, of met schelpen, of met eelt, of met schors bedekt.*

hebben, wonen onder een zelfde hemelstreek, als wy, en daar het noch veel kouder is, dan hier. Wijders, het geen, dat altijd bloot en ongedekt blijft, is het tederste deel van ons, namelijk d'ogen, mont, neus, en oren, en aan onze huislieden de borst en buik. Indien wy geboren wierden op voorwaarden van rokken en mouwen te dragen, daar is niet aan te twijfelen, of de natuur zou het geen, dat zy voor het weer bloot gestelt had, met een dikker hant verzien hebben, gelijk zy met d'einden der vingeren en voeten gedaan heeft. Waarom schijnt dit zwarelijk te geloven? Tusschen mijn gewoonte van kleding, en die van de lantman in mijn lant vind ik groter onderscheit, dan tusschen de zijne, en die van een mensch, de welk alleenlijk met zijn hant gedekt is. Hoe veel lieden gaan geheel naakt uit godvruchtigheid, inzonderheit in Turkijen? Ik weet niet wie aan een van onze lantlopers, die hy in 't midden van de winter in 't naakte hemt zo vrolijk zag, als een ander, die zich tot d'oren in 't bont houd, vraagde hoe hy dit verdragen kon. Gy, mijn Heer, antwoordde hy, gaat wel met het aangezicht bloot; en mijn lichaam is geheel aangezicht. D'Italiënen verhalen van de zot des Hertogs van Florence, gelijk my dunkt, dat, toen zijn meester hem vraagde hoe hy, zo qualijk gekleed zijnde, de koude verdragen kon, daar hy zelf genoeg mee te doen had, hy hier op antwoordde: Volg mijn bevel, en trek alle uw klederen aan, gelijk ik de mijne doe, gy zult zo weinig koude hebben als ik. Men kon de Koning Massinissa, tot aan zijn uitterste ouderdom, niet bewegen tot zijn hoofd te dekken, hoe

verscheide volken gebruiken geen klederen, schoon zy in koude landen wonen.

Natuur verzorgt haar schiepse ion.

Menschen die uit godvruchtigheid naakt gaan.

Antwoord van de zot van Florence.

Massinissa en Severus alzeit bloots-hoofte.

koud het ook was, en wat stormen en regens dat'er ook vielen. Men zegt dit ook van de Kaizer Severus. Herodotus zegt dat hy en anderen in de strijden, die tusschen de Perlianen en Egiptenaars geleverd zijn, aangemerkt hebben dat, onder de genen, die'er sneuvelden, d' Egiptenaars veel harder van hoofspan waren, dan de Perlianen, om dat de lesten altijt hun hoofden met doeken en windsels, en daar na met tulbanden dekten, en d'anderen van hun kintsheit geschoren en blootshoof gingen. De Koning Agelilaus onderhield tot aan zijn hoge ouderdom, dat hy des winters, en des zomers in gelijke kleding ging. Suetonius zegt dat Cefar alijt voor zijn krijgsbenden ging, ten meestendeel te voet, en blootshoof, 't zy dat de zon scheen, of dat het regende. Desgelijks zegt men van Hannibal.

--- tum vertice nudo

Excipere insanos imbres, caelique
ruinam. a

Een Veneciaan, die lang in Pegu heeft gewoest, en die zo even van daan koomt, schrijft dat in dit koninkrijk de mannen en vrouwen altijt blootvoet gaan, zelfs te paert, schoon d'andere delen des lighaams gekleed zijn. Plato raad, als wonderlijk dienstig voor de gezondheid van 't geheel lighaam, dat men aan 't hoof, en aan de voeren geen ander deksel zal geven, dan dat de natuur daar gemaakt heeft. De genen, die van de Polen tot hun Koning, na 't vertrek van onze Henryk de Darde, verkozen is, mag warelijk voor

a Zy zijn gewent de stortregens; en de nederstortingen des hemels blootshoof t'onsangen.

een der grootste Vorsten van onze eeuw getelt worden, draagt nooit hantschoenen, en verändert nooit van bonnet, hoe harde winter het ook is. Gelijk ik niet kan lijden dat ik ongeknoopt en los van klederen ga, zo zouden de lantlieden van mijn buurt zich belast gevoelen, met dus geknoopt en valt in de kleding te zijn. Varro acht dat men, toen'er bevolen wierd dat men blootshoof in tegenwoordigheid der goden, of van d'Overigheid zou zijn, zulks meest voor onze gezondheid deë, en om ons tegen de quade tijden te dienen, dan uit enige eerbiedigheid.

Maar dewijt wy van de koude en van 't Fransch spreken, dat gewent is ons te mengelverwen, doch niet my, want ik kleed my zelden anders, als in 't zwart, of wit, naar 't voorbeeld van mijn vader; zo laat ons iets anders hier byvoegen, 't welk de Krijgsoverste Martin du Bellay verhaalt, namelijk dat hy 't in de reis van Lutsemburg zo fel heeft zien vriezen, dat de voortraatswijn met beitel en bijen wierd gekloof, by 't gewicht aan de krijgslieden verkocht, en in manden wechgedragen. Ovidius zegt:

Nudaque consistunt formam servan-
tia testa. Ovid. Trist.
lib. 3. eleg.

Vina, nec hausta meri, sed data fr-
strabibunt. b

De vorst is zo fel in de mont der Meotische poelen, dat Mithridates en in de Meotische Stedehouders in de zelfde plaats, poelen. daar hy droogvoet een veltslag aan de vijanden geleverd, en hen verwonnen had, toen de zomer gekomen was, een scheepsstrijt tegen hen

b De wijn, uit zijn vat gedaan, behoud zijn gestalte, niet getapt, maar by brokken gegeven, en dus gedronken.

De hoofspan der Egiptenaars harder, dan die van de Perlianen en waarom.

Sil. Ital. lib. 1.

Gewoonte in Pegu van blootvoet te gaan.

Plato raad van blootshoof en blootvoet te gaan.

Waarom blootshoof in tegenwoordigheid der goden.

Felle winter in Lutsemburg.

Ovid. Trist. lib. 3. eleg.

10.

Hannibal doet in kout weer de zijnen met olie bestrijken; en waarom.

Ongemak der Grieken door het sneeu.

won. Dit verstrekke den Romainen grotelijks tot nadeel in de strijt, die zy by Plaisance tegen de Karthagers streden, dat zy met gestremt bloet, en met leden, die van koude stijf waren, ten strijt gingen: in plaats dat Hannibal zijn geheel leger deur vuur had doen stoken, om zijn krijgslieden te verwarmen, en olie onder de banden uitgedeelt, op dat het krijgsvolk, zich daar mee strijkende, hun zenuwen taai en lenig maken, en de zweetgaatjes tegen de vorstige lucht en wint, die toen waaide, sluiten zouden. Het vertrek der Grieken van Babylon naar hun lant is vermaart om de zwarigheden en ongemakken, die zy te verwinnen hadden; van de welken dit een was, dat zy, in 't gebergte van Armenien van een schrikkelijke sneeuwacht overvalen, de kennis van 't lant, en van de wegen daar door verloren. Zy, hier af besloten, en zeer eng belegert

zijnde, waren een dag en nacht zonder eten en drinken, terwijl hun beesten ten meestendeel storven, veel van hen door de doot wechgerukt, anderen door de slag van de hagel, en glans van sneeu blind, veel aan hun uitterste leden verminkt, en veel, noch hun volkome verstant hebbende, van koude stijf en onbewegelijk wierden. Alexander zag een volk, daar men de vrucht dragende bomen in de winter begraaft, om hen tegen de vorst te beschermen; wy konnen desgelijks zien. Om noch iets van de kleding te spreken, de Koning van Mexiko veranderde viermaal des daags van klederen, zonder hen ooit weer aan te trekken, en besteedde deze kosten om geduriglijk zijn mildadigheden en weldaden te betonen. Hy wierd ook nooit tweemaal uit een pot, schuttel, noch huisgewaad van zijn keuken en tafel gedieut.

Vruchtbo-
men in de
winter be-
graven.

Verände-
ring van
kleding des
Konings
van Mexi-
ko.

Van de jonge Kato.

Zesëndartigste H O O F T D E E L.

De dingen moeten naar waarheit, en niet naar eens anders zwakheit geschat worden. Toewijzing van de roem der dapperheit onder de Grieken, in de strijt tegen Mardonius. Wy stellen onze roem in d'Ouden te berispen, schoon zy lofwaardig zijn. Lastering tegen de jonge Kato, hoewel hy tot een voorbeeld onder de menschen gestelt mag worden. Lof van enige Dichters aan hem.

Men moct de dingen niet naar zich zeli, maar naar waarheit oordeelen.

IK ben deze gemene doliing niet onderworpen, dat ik van een ander oordeel naar dat ik zelf ben. Ik geloof hier in lichtelijk die dingen, de welken van my verscheiden zijn. Om dat

ik my aan zekere wijze en gewoonte verplicht gevoel, wil ik de werrelt niet daar aan verplichten, gelijk yder doet. Ik geloof en bevat wel duizent strijdige wijzen van leven, en, heel anders dan 't gemeen, ontfang lichtelijker

telijker het verschil, dan de gelijkheit in ons. Ik ontlast zo veel, als men wil, een ander van mijn stant en beginfelen, en aanmerk het enkelijk in zich zelf, zonder betrekking, en stel het toe naar zijn eige ontwerp en voorbeeld. Hoewel ik zelf niet bedwingzaam ben, zo laat ik echter niet de bedwingzaamheit der Geestelijken en Kapucynen goet te keuren, en de stant van hun leven te prijzen. Ik dring by inbeelding zeer diep tot hun plaats in, en bemin en eer hen zo veel te meer, als zy anderen zijn, dan ik. Ik begeer bijzonderlijk dat men yder van ons voor zich oordeelt, en dat men my niet in gevolg van de gemene voorbeelden trekt. Mijn zwakheit ontroert en verändert geensins de gevoelens, die ik van de kracht en wakkerheit der gener, de welken het verdienen, behoort te hebben. Daar zijn 'er, die niets raden, dan dat zy vertrouwen dat zy navolgen kunnen. Ik, langs het slijk der aarde kruipende, laat niet tot in de wolken d' onnavolgelijke hoogte van enige heldächtige zielen te volgen. 't Is veel voor my, dat ik een geregelt oordeel heb, zo d' uitwerkelen niet zodanig kunnen zijn, en dat men ten minsten dit voornzaam deel van bederf vry houd. 't Is iets, dat ik een goede wil heb, als de benen my begeven. Deze eeuw, in de welk wy leven, ten minsten voor onze hemelstreek, is zo lodig, dat ik zeg dat niet alleenlijk d' uitvoering van de deucht maar ook des zelfs inbeelding wech is; en het schijnt dat dit niets anders is, dan een sporeloze schoolt aal,

- - - virtutem verba putans, ut
Lucum ligna. a

a Zy achten de deuchte woorden, gelijk
ten gewygd bosch niets anders dan bomen.

die zy behoren t'eren, schoon zy de Cicer. Tus-
zelve niet kunnen bevatten. Zy is een
poppery, om in een vertrek, of aan
t einde van de tong, gelijk aan 't ein-
de van 't oor, tot vergiering te han-
gen. Men erkent niet meer deuchde-
lijke werken: de genen, die 'er de
schijn en 't aangezicht af dragen, heb-
ben 'er daarom 't wezen niet af.
Want het voordeel, d' eer, de vrees,
de gewoonte, en andere diergelijke
vreemde oorzaken bewegen ons om
hen voort te brengen. De gerechtig-
heit, de dapperheit, en de goeder-
tierenheit, die wy dan plegen, mo-
gen dus wel genoemt worden ten
opzicht van een ander, en van de
schijn, die zy in 't openbaar verto-
nen: maar by de werker is het geen-
sins deucht. Daar is een ander einde
voorgesteld, en een andere bewegen-
de oorzaak. Nu, de deucht erkent
niets, dan 't geen, dat door en om
haar alleen gedaan word.

In deze grote veltslag van Potidea, Toewijzing
die de Grieken onder Pauſanias tegen
Mardonius, en de Perſianen wonnen, dapperheit
eigenden de verwinners, volgens hun
gewoonte, d' eer van deze daat onder
malkander verdeelende, de voortref-
felijkheit van dapperheit in deze strijt
aan de Lacedemoniers toe. De La-
cedemoniers, voortreffelijke rechters
van de dapperheit, toen zy vonniſſen
zouden aan wie van hun volk in 't be-
zonder d' eer toequam van zich de
dapperſte in deze veltſlag betoont te
hebben, bevonden dat Ariſtodemus
zich kloekmoediglijk gewaagt had.
Zy gaven echter aan hem niet de prijs;
om dat zijn dapperheit aangeprikkelt
had geweest door een begeerte van
zich van 't verwijt te zuiveren, 't welk
hy in de strijt der Thermopylen op
zijn hals had gehaalt, en door een ge-
nengtheit van kloekmoediglijk te
ster-

Deuchde-
lijke wer-
ken heden
weinig ind:
werrelt.

Toewijzing
van de
roem der
dapperheit
der Grieken
in de strijt-
regen Mar-
donius.

Eige zwak-
heit moet
niet van
eens anders
krachten
vonniſſen.
Cicer. Orat.
ad Brut.

Horat. E-
piſtolar. lib.
1. Epiſt. 6.

sterven, om zijn verlede schande uit te wilschen.

Verkeert-
heit van
onze eeuw
ind'Ouden
te lasteren.

Onze oordeelen zijn noch ziek, en volgen de bedorvenheit onzer zeden. Ik zie het meeste deel der geesten van mijn tijd de vernuftige spelen, met de roem der oude treffelijke en edelmoedige daden te verduistren, terwijl zy de zelfden zeer slecht uitleggen, en beuzelachtige gelegentheden en oorzaken daar toe verdrichten. Wat een grote scherpzinnigheit! men geef aan my de voortreffelijkste en zuiverste daat; ik weet'er waarschijnlijk wel vijftig quade meningen en inzichten uit te smeden. God weet wat verscheidenheit van gedaanten onze innerlijke wil niet lijd, zo men de werken daar af uitstrekken en uitbreiden wil. Zy spelen de vernuftige, tot hun eige lastering, niet zo boosaardiglijk, als wel plompelijk. Ik zou gaerne de zelfde moete, die men doet, om deze grote namen te bezwalken, en deze zelfde vryheit gebruiken om mijn schouder aan hen te lenen, en hen dus op te heffen. Ik zou niet schromen deze zeldsamen afbeeldsels, die door de toestemming der Wijzen tot een voorbeeld voor de werelt uitgekozen zijn, weêr met eer op te hopen, door de zelfden, zo wijt mijn vernuft zou kunnen toereiken, op een gunstige wijze, en met toegenege omstandigheit, te verklaren: en men moet geloven dat de pogingen van onz vernuft verre beneden hun verdiensten zouden zijn.

Verdierste
der Ouden.

Plicht der
eerlijke lie-
den.

De plicht der eerlijke lieden is, de deucht op 't schoonste, dat hen mogelijk is, af te schilderen; en het zou geen wanstake geven, schoon de hartstocht van eenzijdigheit ons tot gunst van zo heilige afbeeldsels vervoerde. Maar dezen, die recht anders handelen, doen zulks of door

Zwakheit
oorzaak
van dolling.

boosaardigheit, of door dit gebrek van dat zy hun geloof met hun bevatting gelijk maken, daar af ik terstont geproken heb: of, gelijk ik liever geloof, om dat hun gezicht niet sterk noch zuiver genoeg is, noch geoefent en gewent de glans des deuchts in zijn naturelijke zuiverheit t'ontfangen: gelijk Plutarchus zegt dat in zijn tijd enigen d'oorzaak van de doot des jonge Katoos aan de vrees, die hy voor Cesar had, toeëigenden; over 't welk hy met recht zich versteurt beroont. Men kan hier uit oordeelen hoe veel meer hy tegen de genen versteurt geweest zou hebben, die zulks aan d'eerzucht hebben toegeëigent. Dwaze menschen! Hy zou een edelmoedige en gerechtige daat eerder met schande, dan om d'eer gedaan hebben. Deze man was warelijk een voorbeeld, van de natuur verkozen, om te tonen, waar toe de menschelijke deucht en stantvastigheit geraken kan.

Lastering
tegen de
jonge Kato.

Zijn Lof.

Maar ik heb my hier niet voorgesteld deze voortreffelijke zaak te verhandelen. Ik wil alleenlijk de loopjes van vijf Latynsche Dichters op Katoos lof, en op 't geen, dat hem aangaat, en by toeval ook op 't geen, dat hen zelve aangaat, tegen malckander doen worstelen. Een Kint, dat wel opgevoed is, zal de twee eersten, in vergelijking van d'anderen, slapende vinden; de derde krachtiger, maar die zich door de sporeloosheit van zijn kracht gekrenkt heeft. Hy zal achten dat daar noch plaats voor een of twee trappen van vinding zou zijn, om tot de vierde te komen, op welks top hy uit verwondering zijn handen te zamen zal voegen. Op de leste, d'eerste van enige ruimte, door hy zal zweren dat deze ruimte (maar geen menschelijke geest vervult kan worden)

Hoe wy om een zelfde zaak wenen en lachen.

Zevenëndertigste H O O F T D E E L.

Verscheide voorbeelden van zodanigen, die de doot van hun vijanden beweene hebben: namelijk Antigonus, René van Lotteringen, de Graaf van Montfort, en Julius Cesar. Dat wy om een zelfde zaak wenen en lachen, word met verscheide voorbeelden bewezen; te waten van Nero, in zijn moeder te doden, van Xerxes in zijn heirkrachten t'aanschouwen, en van Timoleon in zijn broeder gedoot te hebben.

De doot der verwonnenen van de winners beweent.

Voorbeelden in Antigonus; de Hertog van Lotteringen;

de Graaf van Montfort.

Plurach.

Als ons in de Historien voorkomt dat Antigonus op zijn zoon zeer misnoegt wierd, om dat hy 't hooft van de Koning Pyrrhus, zijn vijant, die zo terfont in de strijt tegen hem gedoot was, voor hem vertoonde, en dat hy, het zelfde aanschouwende, zwarelijk begon te wenen; dat de Hertog René van Lotteringen ook de doot van Hertog Karel van Borgonje, die hy zo even verslagen had, beklagde, en in zijn begraaving rou over hem droeg; en dat in de veltslag van Auroy, de welk de Graaf van Montfort won tegen Karel van Blois, zijn mededinger naar 't Hertogdom van Bretagne, de winner, het lighaam van zijn overlede vijant ontmoetende, grote rou daar over bedreef: zo moet men niet terfont uitroepen.

*Et costi aven che l'animo ciascuna.
Sua passion sotto el contrario manto.
Ricopre, con la vista hor' chiara, hor
bruna. a*

a En dus gebeurt het dat de ziel haar hartstocht onder een strijdige mantel, nu met een vrolijk, en dan met een droevig gelaat verbergt.

De Historien verhalen dat Cesar, toen men Pompejus hoort aan hem vertoonde, zijn gezicht daar van afkeerde, als van een snood en onaan genaam schoufpiel. Zy hadden zulk een lange kennis, en grote gemeenschap in de handeling van de gemene Staat, en gelijkheit van geval, en zo veel onderlinge gemeenzaamheden en verbonden te zamen gehad, dat men niet achten moet dat dit gelaat gantsch valsch en verducht was, gelijk deze wil:

*--- tutumque putavit
Fam bonus esse foer, lacrymas non
sponte cadentes
Effudit, geminusque expressit peflo-
re lato. b*

Want hoewel, om de waarheit te zeggen, onze werken ten meestendeel vermomt en bedriegelijk zijn, en dat het somtijts waar kan wizen,

b Hy achtte het toen veilig een goed bewaarde vader te zijn. Hy storste vanden, die niet van zelfs uitrolden, en eerste zueften uit met een vrolijk hart.

*Nel. Gall.
Nell. Str.
lib. 17. cap.
24.*

*Hereditus fetus sub persona risus
est; a*

Gelijkenis
van 't men-
schelijk lig-
haam, op de
menschelijke
gene-
genheden
toegepast.

zo moet men, in 't oordeel dezer toe-
vallen, overwegen hoe onze zielen
dikwijls van verscheide hartstochten
en driften bewogen worden. En
even gelijk men zegt dat in onze lig-
hamen een vergadering van verscheide
vochtigheden is, van de welken
de gene, die gemeenlijkst d'overhant
in ons heeft, volgens onze gesteltenis,
de meesteres genoemd word; zo
moet ook in onze ziel, hoewel 'er
verscheide bewegingen in zijn, een
wezen, die 't velt behoud, en de
verwinning bekoont. Dit geschied
echter niet met zo volkome voor-
deel, dat de zwaksten, uit oorzaak
van de gebuigzaamheit en vlottigheid
onzer ziel, niet somrijts de plaats
wederwinnen, en op hun beurt een
schichtige aanval doen: Hier uit
spruit het dat wy niet alleenlijk de
kinderen, die de natuur oprechtiglijk
volgen, dikwijls om een zelfde ding
zien wenen en lachen; maar dat ook
niemant van ons zich mag beroemen
dat hy, hoe wenschelijk een reis hy
ook aanvangt, in 't scheiden van zijn
gezin, en van zijn vrienden, inwen-
diglijk niet van schrik trijt; en indien
de tranen hem niet volkomentlijk uit-
barsten, ten minsten toont hy een
droevig en naargeestig aangezicht.
En hoe geestige en edele vlam het
hart der welgebore dochters ver-
warmt, men moet hen noch van de
hals hunner moeders met geweld af-
rukken, om hen aan hun bruidegoms
over te leveren; wat deze brave
makker ook zegt:

a *Dat het gesebrei van een erfgenaam
gelaub onder 't momstwig is:*

*Esne novis nuptiis odio Venus, anne Catull.
parentum
Frastantur falsis gaudia lacrymu-
lis,
Ubertim thalami, quas intra linina
fundunt?
Non, ita me Divi, veragemunt, ju-
verint. b*

't Is dieshalven niet vreemt dat men
de doot van de geen beweent, die
men geenfins weer in 't leven zou
wenschen. Als ik mijn knecht bekijf,
zo doe ik dit zo ernstelijk als ik kan,
en met ware, geen verdichte laste-
ringen: maar als deze wolk verdwe-
nen is, en hy my behoeft, zo zal ik
gaerne wel aan hem doen; en ik keer
terstont het blaadje om. Als ik hem
een buffel, of een ezel noem; zo doe
ik dit niet om hem voor eeuwig deze
namen aan te najen; en ik meen niet
dat ik my misgrijp, als ik hem terstont
daar na een eerlijk man noem. Geen
hoedanigheid omhels ons gantsche-
lijk en geheel. Indien alleen te spre-
ken niet het wezen en gelaat van een
zot vertoonde, daar zou nooit dag,
ja nauwelijks uur zijn, in de welk
men my niet by en tegen my zelf zou
horen mompelen, zottebol, als gy
zijt: en echter wil ik my zelf dus niet
beschreven hebben. De geen, die my
nu een koel, en dan een verliest ge-
laat tegen mijn gemalin ziet betonen,
en daarom acht dat een van beide ge-
veinst is, betoont zich een zot te zijn.
Nero, van zijn moeder afscheit ne-
mende, toen hy haar wechzond, om

Neroos
wroetheit
tegen zijn
moeder
met tranen
verzelt.

b *Word Venus van de nieuwebruiden
gehaat? Bedriegen zy niet de blijfchap
van hun ouders door de valsche traans-
jes, die zy overloediglijk op de spond
van het bruilofsbed storten? Zeker, de
goden straffen my, zo zy warelijk zuch-
ten.*

haar te doen verdrinken, gevoelde echter d'ontroerenis van deze moederlijke afscheitneeming, en had 'er schrik af, en deernis met. Men zegt dat het licht der zon niet met een eenparige streek, die aan malkander vast is, tot ons deurkoomt: maar dat zy zo dikwijls zonder ophouden nieuwe stralen op malkander naar ons uitschiet, dat wy de tusschenheit daar af niet kunnen bemerken.

Lucret.
lib. 5.

Largus enim liquidi fons luminis ætheriusfol

Inrigat assidue calum candore recenti,

Suppeditatque novo confestim lumine lumen: a

Gelach en
geween van
Xerxes in
d'overwe-
ging van
d'overmatige
groot-
heit zijner
heirkrach-
ten.

Onze ziel schiet ook dus haar stralen verscheidelijk uit, en zonder dat men 't bemerkt. Artabanus betrapte en overviel zijn neef Xerxes, en bekeef hem over de schichtige verandering van zijn gelaat. Hy overwoog d'overmatige grootheid zijner heirkrachten in d'overtocht over de Hellepontus, tot de verövering van Grieken. Hy wierd voorëerst van een overval van vermaak bevangen, om dat hy zo veel duizenden van menschen tot zijn dienst zag; en betuigde zulks door de blijfchap en vrolijkheit van zijn aangezicht. Doch hy, terstont, en in de zelfde ogenblik overwegen- de dat zo veel menschen ten langsten in de tijd van een eeuw moesten de doot bezuren, wierd als van droefheit oyerstort, en bedroefde zich daar over tot wenens toe. Wy heb-

a *Want de hemelsche zon, de grote bron van 't helder licht, besproeit geduriglijk de hemel met een nieuwe glans, en verschaft terstont licht door een nieuw licht.*

ben met een volkome en besfote wil de wraak van enige smaat en ongelijk vervolgt, en een bezondere ver- noeging over de verwinning gevoelt. Wy wenen 'er echter over. 't Is niet daarom, dat wy wenen; daar is niets verandert: maar onze ziel aanschouwt de zaak met een ander oog, en ver- toont haar met een andere gedaante voor zich: want yder ding heeft verscheide hantvatfels, en veel glans- sen. Het maagfchap, en d'oude gemeenzaamheden en vrientschappen nemen onze gedachten in, en maken hen voor die tijd naar hun natuur negen en gestelt. Maar de weerkeering daar af is zo gezwind, dat zy ons verrascht.

De ziel
aanschouwt
niet alle
dingen van
een zelfde
zijde.

Nil adeo fieri celeri ratione videtur, quam si mens fieri proponit & inchoat ipsa. Lucret.
lib. 5.

Ocius ergo animus quam res se percies ulla,

Anne oculos quarum in promptu natura videtur. b

Dieshalven, als wy van dit geheel gevolg een lighaam willen maken, zo bedriegen wy ons. Als Timoleon de dootflag beweent, die hy met zo rijpe en edelmoedige berading bedreven had, zo beweent hy niet dat hy de vryheit aan zijn Vaderlant had herstelt: hy beweent ook niet de dwingelant; maar zijn broeder. Hy heeft het een gedeelte van zijn plicht uitgespeelt: laat ons hem 't ander laten spelen.

Timoleon
geween over
een doot-
slag, door
hem bedre-
ven.

b *Daar schijnt niets op zulk een gezuinde wijze te geschieden, dan dat de geest zelf voorstelt, en aanvangt. De ziel beweegt dieshalven zich gezwindlyker, dan enig ander ding, 't welk voor onze ogen verschijnt.*

Van d'eenzaamheit.

Achtëndartigste H O O F T D E E L.

wy trachten dewgaans uit eige belang naar de gemene ampten. Gezelschap der bozen rampspoedig. Voorbeelden van Bias, Albuquerque, Charondas, en Antisthenes. De bestiering van een huisgezin en Staat malkander enig sijn gelijk. Men moet zich van 't quade ontlasten. Ware goederen, van de welken men zich verzorgen moet. Voorbeelden in Stilpo, Antisthenes, en de Bisschop Paulinus. Men moet zich tegen 't verlies der aardfche goederen voorbereiden. Vertrek in eenzaamheit, en de nuttigheit daar af: alle menschen daar toe niet bequaam. Uitsprekking van de natuurlijke nootzakelijckheit. Bezigheden van 't eenzaam leven, hoedanig zy moeten zijn. Eigenschap van d'eenzaamheit, die uit godvruchtigheit voortkoomt. Bezichtigheit in de boeken; en hoedanig de zelfde behoort te zijn. Raas van de ware wijsbegeerte in zich te vertrekken, uit Senecaas geschriften gehaalt.

DAat ons deze lange vergelijking van het eenzaam en afgescheide met het bezig en werkgig leven ter zijden stellen. En wát deze treffelijke reden aangaat, met de welke d'eerzucht en gierigheit zich dekt en vermomt, namelijk, dat wy niet voor ons in 't bezonder, maar voor 't gemeen geboren zijn, laat ons onbeschroomdelyk ons op de genen beroepen, die in 't spel zijn; en laat hen aan hun geweten klappen, en aan 't zelfde vragen of, in tegendeel, de staten, ampten, en dit gewoel des werrelts niet eerder gezocht worden, op dat yder uit het gemeen zijn eige nut en voordeel zou trekken. De quade middelen, door de welken men in onze eury daar naar tracht, tonen wel dat het einde daar af niet veel deugt. Laat ons aan d'eerzucht antwoorden dat zy zelve aan ons d'eenzaamheit sinakelijck

maakt. Want wat is 'er, dat zy zo zeer schuw, als de gezelligheit? Wat is 'er, dat zy zo zeer zoekt, als d'armen ruim te hebben. Over al is middel van wel en qualijk te doen. Doch indien Bias reden waar is, dat het ergste deel het grootste is, of het geen, 't welk van de Prediker gezegt word, namelijk, dat 'er van duizent niet een goede is;

De goeden klein in 't getal.

Rari quippe boni numero vix sunt totidem, quot

Juvenal. Sat. 13.

Thebarum portæ, vel divitis ostia Nili. a

zo is de besmetting zeer gevaarlijk in 't gedrang. Men moet de zondige menschen of volgen, of haten. Beid is 't gevaarlijk; te weten hen gelijk te wezen om dat zy veel zijn, en veel

a Want de goeden zijn byna zo weinig in getal, als de poorten te Theben, of de monden van de rijcke Nylus.

Z 3

van

D'Amp ten niet ten beste van 't gemeen, maar om eige voordeel gezocht.

Eerzucht een vijand van gezelligheit

van hente haten, om dat zy ons ongelijk zijn.

't Gezelschap der bozen rampspoedig.

De reizigers, die zich op zee be-geven, hebben reden om t'aanmerken dat de genen, die zich in een zelfde schip voervoegen, eens ongebonden menschen, lasteraars en boos zijn, vermits zy zulk gezelschap ongelukkig achten. Bias zeide dieshalven op een aangename wijze aan de genen, die met hem het gevaar van een zware storm uitstonden, en de bystant dergoden aanriepen: *Zwijgt*, zeide hy, *op dat zy niet bemerken dat gy hier met my zijt*. En om een voorbeeld, dat meer aandringt, by te brengen, Albukerke, Onderkoning in Indiën voor Emanuël, Koning van Portugal, in een uiterste gevaar op zee zijnde, nam een kleine jongen op zijn schouder, alleenlijk met dit ooggemerk, dat in de gemeenschap van hun gevaar, zijn oprechtigheid aan hem tot een beschutting en aanbeveling in Gods gunst zou dienen, om hem aan lant te brengen. Niet om dat de Wijze niet overal, ja ook alleen, in't gedrang van een groot Hof, vernoegt zou kunnen leven: maar indien de keur aan hem staat, zo zal hy, zegt iemand, zelfs het gezicht daar af schuwen. Hy zal, zo 't nodig is, 't eerste verdragen; maar indien 't aan hem staat, hy zal 't leste verkiezen. Hy meent dat hy zich noch niet genoeg van de zonden ontslagen heeft, zo hy tegen de genen van anderen moet twisten.

De genen, die met de bozen verkeren, daar over ge-straf.

Charondas strafte de genen voor quaat, die overtuigt waren dat zy by quaat gezelschap verkeerden. Daar is niets zo ongezellig en gezellig, als de mensch: 't een door zijn zonde, en 't ander door zijn natuur. My dunkt dat Antisthenes genoeg aan

de geen deê, die hem zijn omme-gang met de bozen verweet, toen hy zeide dat de geneesmeesters wel onder de zieken verkeeren: want indien zy tot de gezondheid der zieken dienen, zo zouden zy hun eige gezondheid verërgeren, te weten door de besmetting, gedurige ziening, en handeling der ziekten. Nu, ik geloof dat het einde daaraf eens is, namelijk van een gemakkelijker en aangename leven: maar men zoekt niet altijd wel de weg daar toe. Men meent somtijts dat men de bezigheden heeft verlaten; en men heeft hen slechts verëndert. Daar is geen minder moeite en ongemak in de bestiering van een huisgezin, dan van een gehele Staat. De ziel is geheel ter plaats, daar zy bezich is. En hoewel de huisselijke bezigheden minder gewicht hebben, zo zijn zy daarom niet minder lastig. Wijders, schoon wy ons van 't hof, en van de markt ontslagen hebben, zo zijn wy echter niet van de voornaamste quellingen en moejenissen onzes levens ontlast.

Ommegang met de bozen gevare-lijk.

De bestiering van een huisgezin, en van een Staat gelijk.

- - - ratio & prudentia curas,
Non locus effusi latè maris arbiter
aufert. a

Horat. Epistol. lib. 1. Epist. 11.

D'eerzucht, gierigheid, onstantvastigheid, de vrees, en de begeerlijkheden verlaten ons niet, schoon wy van lant en gewest veranderen.

Wy dragen onze gebreken overal met.

- - - - - et
Post equitem sedes atra cura, b

Horat. Corinto. lib. 3. Od. 1.

Zy volgen ons dikwijls tot in de Kloosters, en in de scholen der Wijsbegeerte. Noch de wildernissen,

D'eenzaamheit beschut ons niet van zonden.

a De reden en voorzichtigheit, niet de plaats, de beheerscher van de wijt uit gestrekte zee, nemen de zorgen weech.

b En de nare zorg zit achter de rui-ter.

noch d'uitgeholde klippen, noch het haire kleet, noch de vasten kunnen ons daar af verlossen.

Virg. A. 1. 4. - - *Hæres læseri lethalis arundo, a.*

Men zeide tot Sokrates dat iemand, die genoemd wierd niet in zijn reis beter was geworden. Ik geloof 't wel, zeide hy; by was met zich zelf wechgetrokken.

Horat. Car. 1. 16. - - *Quid terras alio calentes Sole mutamus? patria quis exul Se quodque fugit? b*

Men moet de ziel van 't quade onlasten,

Indien men eerst zich zelf, en zijn ziel niet van de last, die haar drukt, onlast, zo zal de verandering haar meer belasten, gelijk in een schip de lading minder belet, als de zelfde wel en vast gestuwt is. Gy doet meer quaat, dan goet aan de zieken, met hen van plaats te doen veranderen. Gy pakt het quaat op malkander, met het te reppen, en te roeren: gelijk de palen meer inzinken, en vastter worden, met hen te schudden en te slingeren. 't Is dieshalven niet genoeg dat men zich van 't volk afgetrokken heeft, 't is niet genoeg dat men van plaats verandert: men moet van de zeden des volks, die in ons zijn, afscheiden; men moet van zich zelf afscheiden, en zich van zich zelf ontvren.

a De dodelijke pijl zit in de zijde vast.

b Waarom trachten wy naar landen, die van een andere zon verwarmt worden? Wie is 'er, die, een balling van zijn vaderlant zijnde, zich zelf ook ontvlucht?

Perf. Satyr. 5. - - *Rupi iam vincula dicar, Nam luctata canis, nodum arripit, at tamen illa Cum fugit, à collo trahitur pars longa catena. c*

Wy slepen onze boejen meê. 't Is geen volkome vryheit. Wy keren ongezicht noch naar 't geen, dat wy verlaten hebben: onze gedachten zijn noch vol daar af.

Wy slepen onze gebreken meê.

Nisi purgatum est pectus, que praelia Lucet. lib. 5.

Atque pericula tunc ingratis insinandum?

Quantæ conscindunt hominem cuppedinis aeris

Solicitum curæ, quantique perinde timores?

Quidve superbia spurcicia, ac perulantia, quantas

Efficiunt clades, quid luxus destititæque? d

Onz quaat zit in onze ziel gevest; en zy kan zich zelve niet ontvluchten.

Het quaat is in onze ziel gevest.

In culpa est animus, qui se non effugit unquam. e

Horat. Epistol. lib. 1. Epist. 14.

Men moet dieshalven haar tot bedaring en zich zelve brengen. Dit is de ware eenzaamheit, en die men in 't midden der steden, en hoven der Koningen genieten kan. Maar zy word gevoeghelijker in eenzaamheit genoten.

Welk de ware eenzaamheit is.

c Ik heb, zult gy zeggen, de banden alreê gebroken. Want d'ontwronge hont heeft de knoop wechgenomen: en echter sleept hy, als by wechvlucht, een groot deel van de keten aan de hals meê.

d Indien de ziel niet gezuivert en rein is, wat strijden en gevarelijkheden moeten wy dan, zelfs tegen onze wil, aangaan? Wat selle zorgen verscheuren de mensch, die vol kommer en begeerlijkheit is? en van hoe grote vrees word hy beknelt? Hoe grote schaden en ongelukken spruiten uit de verwaansheit, vuiligkeit en baldadigheit; gelijk ook uit d'overdaat en luiheit?

e De schult is in 't gemoed, dat zich zelf nooit ontvlucht.

Nu, dewijl wy aanvangen alleen te leven, en ons van 't gezelschap af te scheiden, zo laat ons maken dat onze verwoeging van ons afhangt. Laat ons alle banden, die ons aan anderen binden, losmaken. Laat ons op ons winnen dat wy in ernst alleen kunnen leven, en daar in op onz gemak zijn. Stilpo, van de verbranding zijner stat ontsnapt, daar in hy zijn gemalin, kinderen en middelen verloren had, en van Demetrius Poliorcetes (die hem onverschrikt van gelaat in zulk een grote verwoesting van zijn vaderlant zag) gevraagd of hy geen schade geleden had, antwoordde neen; en dat hy, God dank, niets van 't zijne had verloren. Antisthenes de Wijsbegerige zeide dies halven zeer aartiglijk, dat de mensch zich van zodanig voorraat moest verzien, die op 't water kon drijven, en met hem deschipbreuk ontschwemmen. En zeker, een verstandig man heeft niets verloren, zo hy zich zelf behouden heeft. Toen de stat Nola door de woeste volken verdelgt was, bad Paulinus, die 'er Bisschop af was, en daar alles verloren had, ja zelf hun gevangen was geworden, tot God in dez' voegen: *Heer, beschut my van dit verlies te gevoelen; want gy weet dat gy noch niets van 't geen, dat het mijne is, aangeraakt hebben.* De rijkdommen, die hem rijk maakten, en de goederen, die hem goet deden zijn, waren noch in hun geheel.

Zie daar wat het is schatten te verliezen, die tegen de ramp en 't geweld beschut en veilig kunnen zijn; en hen in een plaats te verbergen, daar nie mint komt, en die niet, dan door ons zelve, verraden kunnen worden. Men moet, zo men kan, wijf, kinderen, goederen en gezondheid hebben: maar zich niet zodanig daar

aan hechten, dat onz geluk en welstant daar van afhangt. Wy moeten een achterwinkel voor ons behouden, die geheel d'onze, en geheel wy is, en daar in wy onze ware vryheit, en voornaam vertrek en eenzaamheit oprechten. In deze winkel moeten wy onze gewone onderhouding van ons zelve tot ons zelve nemen, en die zo eigen en bezonder moet zijn, dat geen verzelling en gemeenschap van enige vreemde zaak daar plaats vind: daar moet men redeneren, en zich verbeugen, als zonder wijf, zonder kinderen, zonder goederen, zonder gestoet, en zonder knechten; op dat, als het gebeurt dat wy de zelfde verliezen, de derving daar af ons niet als iets nieu en onverwacht voorkomt. Wy hebben een ziel, die in zich zelve keren en wenden kan. Zy kan gezelschap voor zich maken. Zy heeft middelen om aan te tasten, zich te verdedigen, t'ontfangen en te geven. Laat ons niet vrezen dat wy in deze eenzaamheit van verdrietige en kommerlijke luiheit zullen quijnen. Wees aan u zelf een gezelschap en menigte in d'eenzame plaatsen. De deucht is met zich zelf verwoegt, en zonder regeling, zonder woorden, en zonder werken te vreden.

In onze gewone werkingen is 'er van duizent niet een, die tot ons behoort. De geen, die gy dus verwoedelijk, en buiten zich zelf, ten doel van zo veel hantbussen, tegen de puinhopen van deze muur ziet opklauteren; en deze andere, geheel van lidteekens bedekt, vol schrik, mager van honger, en die besluten heeft eerder te sterven, dan de poort voor hem t'openen: meent gy dat dezen voor hen zijn. Zeker voor zodanig een, die zy nooit zagen, en die

Voorbeeld van stantvathigheid in lijden in Stilpo.

Gedenkwerdige reden van Antisthenes.

Stantvathigheid van de Bisschop Paulinus.

Men moet zich niet aan d'aardsche goederen hechten;

maar zich tegen der zelfder verlies voorbeelden.

Bezigheden, die de ziel in zich kan hebben.

De dought mer zich zelf te vreden.

Wy werken deurgaans voor anderen.

die zich niet om hun handel bekreunt, en ondertuffchen in de ledigheid en welluften gedompelt legt. De geen, die gy geheel verfnor, met lopende ogen, en gantschelijk befmeurt na middernacht uit zijn boekkamer ziet komen; meent gy dat hy in de boeken zoekt hoe by eerlijker, vernogder en wijzer zal worden? Gantschelijk niet. Hy zal daar sterven, of aan de nakomelingen de maat van Plautus gedichten, en de ware spelling en uitbeelding van een Latynsch woort leren. Wie verwiffelt niet gaerne de gezondheid, de rust, en t'leven tegen d'achting, en eer, de flechtste, ydelste en valsche munt, die in onze handel en gebruik is? Onze doot veroorzaakte noch niet genoeg vrees in ons: laten wy ons noch met die van onze wijven, kinderen, en huisgenoten belasten. Onze eige zaken maakten noch niet genoeg moeite en verdriet aan ons; laten wy noch aanvangen ons met de genen van onze geburen en vrienden te pijnigen, en t'ontstellen.

Vab! quemquam hominem in animum institueret, aut

Parare, quod fit charius, quam ipse est sibi? a

D'eenzaamheit schijnt my meer schijn en reden voor de genen te hebben, die, naar 't voorbeeld van Thales, hun krachtigste en bloejenste jaren aan de werrelt hebben besteed. Al lang genoeg voor anderen geleest: laat ons ten minsten dit eintje levens voor ons zelve leven. Laat ons met onze gedachten en voorstellingen weertot ons zelve keren, en naar

a *Hoc! is'er wel iemand, die in zijn gemoed iets voornems, of roefstels, t'welk naarder aan hem, dan by aan zich zelf is.*

onz believen daar af schikken. Zijn vertrek in veiligheid te nemen is een kleine zaak. Zy verhindert ons genoeg, zonder andere voornemens daar onder te mengen. Dewijl God aan ons tijt geeft om ons tot onz vertrek te bereiden, zo laten wy ons gereet maken. Laat ons onz reistuig pakken, en vroeg van 't gezelschap afscheit nemen. Laten wy ons van deze geweldige aanvaerdingen ontlasten, die ons elders belemmren, en ons van ons zelve verwijderen. Men moet deze zo sterke verbintenissen losmaken, en heden dit en dat beminnen, maar niets, dan zich zelf trouwen: dat is dat het overige aan ons zy, maar niet in dier voegen daar aan gevoegt en gelijmt, dat men niet daar af los kan worden, zonder dat het vel afgaat, en enig stuk van 't onze meeslept. Het grootste ter werrelt is, voor zich zelve te kunnen zijn. 't Is tijt dat wy ons van 't gezelschap losmaken; dewijl wy'er niets toe bybrengen kunnen. De geen, die niet betalen kan, moet zich wel wachten van af te lenen. Onze krachten bezwijken ons: laat ons hen te zamen trekken, en in ons besluiten. Dat de geen, die 't vermogen heeft, de plichten van zo veel vrientschappen, en van 't gezelschap omweip, en in zichte zamen smelt. Dat hy in deze val, die hem onnut, zwaar en lastig aan anderen maakt, wel toezie dat hy niet aan zich zelf lastig, zwaar en onnut is. Dat hy zich zelf vlei en strook, en boven al zich zelf bestier, en zijn reden en geweten ontzie en vrees: in voegen dat hy niet zonder schande in hun tegenwoordigheid kan stuikeken. *Want zelden gebeurt het dat yder zich genoeg ontziet.*

Sokrates zegt dat de jongelingen

A a zich

Nietigheid
onzer be-
zigheden.

Men moet
Intijts leren
te vertrek-
ken,

en niemand,
dan zich
zelf trou-
wen.

Wy bemoe-
jen ons met
anderen.

Teren. A-
dijkt. AB.
1. Dru. 1.

Voorwie
d'eenzaam-
heit best
pakt.

Men moet
niet aan
zich zelf
lastig zijn.

Socr.

zich moeten doen onderwijzen, de mannen zich oefenen in wel te doen, en d'ouden zich van alle bezigheid in burgerlijke zaken, en in de krijshandel afrekken, om, zonder verplichting aan enig ampt, naar hun believen te leven. Sommigen van deze naturen zijn bequamer tot deze bevelen van 't vertrek, dan anderen. De genen, die zacht en slaau van bevassing zijn, en een tedere genegenheit en wil hebben, de welk zich niet lichtelijk dienstbaar maakt, noch gebruiken laat, van welker getal ik ben, zo van wegen de naturelijke stant, als door redenering; de zodanigen zullen zich beter naar deze raat buigen, dan de werkelijke en bezige zielen, die alles omhelzen, en zich overal inwikkelen, die zich yverig in alle dingen tonen, die zich aanbieden, en zich zelf vertonen, en die zich aan alle voorvallen overgeven. Men moet deze bequaamheden, die roevallig, en buiten ons zijn, gebruiken, voor zo veel zy voor ons vermakelijk zijn, maar zonder onze voornaamste grontvest daar af te maken. 't Is het niet: de reden, noch de uatuur willen 't niet. Waarom zullen wy, tegen haar wetten, onze vernoeging eens anders macht onderwerpen? De voorkomingen van 't geval te verhaasten, zich van de middelen, die wy in handen hebben, te beroven, gelijk veel uit godvruchtigheid, en enige Wijsbegerigen door redenering gedaan hebben, zich zelf te dienen, op het harde te slapen, zich d'ogen uit te steken, zijn rijkdommen in 't water te werpen, de pijn te zoeken, d'eersten om door de pijniging van dit leven de zaligheid van een ander te verkrijgen, en d'anderen om dat zy, tot de laagste trap afgedaalt, zich

van een nieuwe val zouden beschutten; dit is de werking van een overmatige deucht. De bestandiger en sterker naturen maken hun schuilhoek zelf heerlijk, en tot een voorbeeld aan anderen.

- - - *tuta & parvula laudo,*
Cum res deficiunt, satis inter villa pistolar. lib.
fortis;
Verum ubi quid melius contingit &
unctius, idem
Hos sapere, & solos ajo bene vivere,
quorum
Conspicitur nitidis fundata pecunia
villis. a

Horat. E.
 t. Epist. 17

Daar is voor my genoeg te doen, Men moet zonder zo wijt te gaan. 't Is my genoeg dat ik my onder de gunst van 't geval tot des zelfs ongunsten voorbereid, en dat ik, in voorspoet zijnde, het quaat, dat komen zal, voor my vertoon, zo veel d'inbeelding bereiken kan; gelijk wy ons in de steek- en renspeelen gewinnen, en in volle vrede d'oorlog naäpen. Ik acht Arcefilaus de Wijsbegerige niet min volmaakt, om dat hy wist dat hy huisgewaad van zilver en gout gebruikte, naar dat de staat van zijn geval hem toeliet: maar ik hou hem in hoger waarde, om dat hy het zelfde matiglijk en onbeschroomdelyk gebruikte, dan of hy zich het zelfde quijt gemaakt had. Ik zie hoe verre de naturelijke nootzakelijkheid zich uitstrekt, en d'arme bedelaar dikwijls blijgeestiger en gezonder, dan ik, aan mijn deur ziende, stel

en zich in
 alles gelijkmoedig tonen.

Hoe verre de naturelijke nootzakelijkheid zich uitstrekt.

a Ik bemin het veilige en kleine. Als de middelen wechgaan, den ik sterk genoeg onder de geringe dingen. Doch indien my iets beter en kostelijker een deel valt, zo zeg ik dat de genen wijs zijn, en alleen wel leven, welker middelen in treffelijke lantgronden bestaan.

my

Alle naturen niet even bequaam om zich te vertrekken.

Werkelijke en bezige zielen niet tot vertrek bequaam.

Werkingen van een overmatige deucht.

my in zijn plaats, en poog mijn ziel met een zelfde kleet 'overtrekken: in voegen dat ik, d'andere voorbeelden met gelijk oog aanschouwende, schoon ik overweeg dat de doot, d'armoede, de verächtling, en de ziekten op mijn hielen volgen, lichtelijk besluit tot niet over't geen te verschrikken, 't welk een minder dan ik met zodanig gedult aanneemt.

Ik wil niet geloven dat de kleinheit van 't verstant meer vermag, dan de wakkerheit, of dat d'uitwerkelen der redenering niet d'uitwerkelen der gewoonte kunnen bereiken; en ik, overwegende hoe onbestendig deze bykomende gemakken en gerijffelijkheden zijn, laat niet

af van God, in de volle genieting, voor mijn opperste verzoek, te bidden dat het hem belieft my met my zelf, en met de goederen, die van my voortkomen, vernoegt te maken. Ik zie vrolijke jongelingen, die echter een menigte van pillen in hun kisten hebben, om de zelfden te gebruiken, als de verkouthet en versnoetheit hen parfen zal, de welken zy zo veel te minder vrezin, als zy menen de hulpmiddelen daar toe in handen te hebben. Men moet ook dus doen, en ook, zo men zich enige krachtiger ziekten onderworpen gevoelt, zich van deze hulpmiddelen verzien, die 't geraakte deel verdoven, en als in slaap brengen. De bezigheit, die men tot zodanig een leven moet verkiezen, behoort niet pijnelijk, noch kommerlijk te zijn: andersins zouden wy 't onrecht staat maken dat wy 'er verblijf zouden kunnen zoeken. Dit bestaat in yders bezondere smaak: de mijne voegt zich geenzins naar de zuinigheit. De genen, die 'er zin in hebben, moeten zich met bezadigheit daar toe begeven.

Conentur sibi res, non se submittere rebus. a

Horat. Epistolae. lib. 1. Epist. 1.

Anderfins is de huishouding een slaaffich werk, gelijk Salustius het noemt. Zy heeft delen, die meer te verschonen zijn, gelijk de bezorging der tuinen, die Xenofon aan Cyrus toeëigent. Men kan een middelweg vinden tusschen deze nederige en slaaffche zorg, die vol bekommernis is, en die men in deze menschen ziet, de welken zich geheellijk daar in dompelen, en tusschen deze diepe en utterste onachtsaamheit, die alles verloren laat gaan, en die men in anderen ziet.

Middelweg in de huishouding.

*Democriti pectus edit agellos
Cultraque, dum peregrè est animus
sine corpore vexat. b*

Idem. eodem lib. Epist. 12.

Maar laat ons de raat horen, de welk de jonge Plinius op deze zaak van d'eenzaamheit aan Kornelius Rufus, zijn vriend, geeft. Ik raad u, zegt hy, in dit volkome en rijk vertrek, daar gy in zijt, deze slechte en verworpe zorg van de huishouding aan uw huisgenooten over te laten, en u tot de letteren te begeven, om iets, dat het uwe is, daar uit te verkrijgen. Hy meent d'achting en aanzien; van een gelijke aart als die van Cicero, de welk zegt dat hy zijn eenzaamheit, en vertrek van de gemene zaken wilden besteden in een onsterffelijk leven door zijn geschriften te verkrijgen.

Waar toe d'eenzaamheit, en 't vertrek van de gemene zaken besteed moet worden.

a Dat wy pogen de dingen aan zich, en zich niet aan de dingen onderworpen te maken.

b Het veer een Demokritus landen en planten af, terwijl de gezwinde ziel zonder lighaam van huis is.

Men moet met het zijne te vreden zijn.

Hoedanig de bezigheit van 't eenzaam leven behoort te zijn.

Perf. Sa
gr.

usque adeò ne

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc
sciat alter? a

Hoedanig
d'eenzaam-
heit is, die
uit god-
vruchtig-
heit ge-
zocht wordt,
en haar ein-
de.

Het schijnt dat dit reden is, dewijl men spreekt van zich uit de werrelt te vertrekken, dat men daar buiten ziet. Dezen doen't niet meer dan half. Zy weten de staat hunner zaken wel te schikken voor die tijd, als zy'er niet meer zullen zijn: maar zy, door een belachelijke tegenzeg- gelijkheit afwezig, pogen noch de vrucht van hun voorneemen en oog- wit uit de werrelt te trekken. D'in- beelding der gener, die door god- vruchtigheit d'eenzaamheit zoeken, hun moed en geest met de zeker- heit der goddelijke beloften in't an- der leven vervullende, is veel beter en vaster gegronvest. Zy nemen God, een onzijdig voorwerp in goetheit en macht, tot hun doelwit voor. De ziel heeft middel om daar in alle vryheit haar begeerten te ver- zaden. De quellingen en droefhed- den, tot de verkrijging van een een- wige gezondheid en blijfchap aange- wend, gedijen tot hun voordeel. De doot, de weg tot zulk een volmaak- te staat, overkooft hen naar hun wensch. De strengheit van hun re- gelen word terfont door de ge- woonte gebaant, en de vleeschelijke lusten door der zelfder weigering afgeweert, en in slaap gebracht. Want daar is niets, 't welk hen voed en onderhoud, dan't gebruik, en d'oeffening. Dit enig einde en oog- gemerk van een ander leven, dat ge- lukkiglijk onsterffelijk is, verdient oprechtelijk dat wy de gemakken en zoetigheden van dit onz leven ver-

a Is dan uw wetenschap zo geheel
niet, 's en zy een ander weet dat gy dit
weet?

laten. De geen dan, die zijn zelf wareljk enstantvastelijk met d'yver en vurigheit van dit levendig geloof, en van deze krachtige hoop ontstee- ken kan, recht voor zich in d'een- zaamheit een wellustig en vermake- lijk leven op, dat alderhande ander leven overtreft.

Noch het einde dan, noch de middel van deze raat verneegt my: wy vervallen altijd uit de koorts tot een hirtige ziekte. Deze bezigheit der boeken is zo lastig, als enige andere, en een zeer grote vijandin van de gezondheid, op de welke be- zonderlijk gemerkt moet worden. Men moet zich in't vermaak, dat men daar in schept, niet in slaap la- ten wiegen. Dit zelfde vermaak is het geen, 't welk de zuinige, de gie- rige, de wellustige en d'eerzuchtige verloren doet gaan. De wijzen leren

De bezig-
heit in de
boeken
lastig;

genoech aan ons, dat wy ons van 't verraat onzer begeerlijkheden moeten wachten, en de ware en vol- maakte, van de gemengde ge- neuchten, die met meer kommer deurwrocht zijn, onderscheiden. Want het meeste deel der geneuch- ten, zeggen zy, kittelt en omheft ons, om ons te verworgen, ge- lijk de dieven deden, die van d'E- giptenaars *Filasten* genoemd wierden. Indien de hoeft ons voor de dronken- schap overquam, wy zouden ons wel wachten van te veel te drinken. Maar de wellust gaat voor, om ons te bedriegen, en verbergt haar ge- stoet voor ons.

Men moet
zich van de
begeerlijk-
heden
wachten.

De ge-
neuchten
kittelen
ons, om ons
te verwor-
gen.

De boeken zijn vermakelijk: maar indien wy door hun gemeenschap en ommevang de vrolijkheit, en de ge- zonthheit, de beste panden, die wy hebben, verliezen, zo laat ons hen verlaten. Ik ben van't getal der ge- ner, die achten dat hun vrucht dit

Hoe men
met de boe-
ken hande-
len moet.

ver-

Gelijkenis, die daar op pakt.

verlies niet opweegen kan. Gelijk de menschen, die zich door enige ongesteltheit van overlang verzwakt gevoelen, zich eindelijk aan de genade der geneesmeesters overgeven, en zich zekere regelen van leven doen voorschrijven, om hen niet t'overreden: zo moet de geen, die, met walging en afkeer van 't gemeen leven, zich in eenzaamheit vertrekt, ook dit naar de regelen der vreden vormen, en het zelfde door vooroverweging en redenering daar naar schikken en aanstellen. Hy moet afschett van alderhande arbeit, hoedanig de zelfde zich ook vertoont, genomen hebben, en in 't algemeen de hartstochten vlieden, die de gerustheit van 't lighaam, en van de ziel beletten, en zodanig een streek, die met zijn natuur overdeenkoopt, verkiezen.

De hartstochten te vlieden.

Propert. lib. 2. Eleg. 25.

Unusquisque sua noverit ire via. a

In de huishouding, in de boek-oeffening, in de jacht, en in alle andere bezigheden moet men tot aan d'uitterste palen van 't vermaak voort gaan, en wel toezien dat men zich niet dieper inwikkelt, als de kommer en 't verdriet zich als onder begint te mengen. Men moet niet meer gewoel en bezigheid overlaten, als van noden is om ons in 't werk te houden, en van d'ongemakken te beschurten, die 't andere uitterste van een staauwe en sluiszieke ledigheit naar zich sleept. Daar zijn onvruchtbare en doornächtige wetenschappen, en ten meestendeel voor het gedrang gesmeed. Men moet de zodanigen voor de genen laten, die in de dienst des werrelts zijn. Ik, wat my aangaat, bemin geen boe-

a Yder moet weten langs zijn weg te gaan.

Hoe verre men bezich moet zijn.

Onvruchtbare en doornächtige wetenschappen.

Hoedanige boeken te verkiezen.

ken, dan die vermakelijk en gemakkelijk zijn, en die my kittelen; of zodanigen, die my vertroosten, en my raden mijn leven, of mijn doot, te regelen.

--- vacitum sylvas inter reptare ^{Horat. Epistolar. lib. 1. Epist. 4.}
salubres,
Curantem quidquid dignum sapiente bonoque est. b

De genen, die wijzer zijn, konnen, een sterke en wakkere ziel hebbende, een geheel geestelijks rust voor zich toestellen. Ik, die een gemene ziel heb, moet my helpen met de lighamelijke middelen en gemakken t'ondersteunen: en dewijl de jaren my nu van die middelen hebben berooft, de welken meest naar mijn zin waren, zo onderwijs en slijp ik mijn lusten genegentheit met de genen, die bequaamt voor deze andere tijd overig zijn. Wy moeten, zo veel mogelijk is, met handen en tanden het gebruik en geneuchten des levens behouden, die onze jaren, 't een na 't ander, ons uit de vuist rukken.

--- carpatum dulcia, nostrum est, ^{Pers. Satyr. 5.}
Quod vivis: cinis & manes & sabula fiet. c

Nu, wat het einde van de roem aangaat, 't welk Plinius en Cicero ons voorstellen, dit is zeer verre van mijn rekening. D'eerzucht is meest strijdig tegen 't vertrek, en d'eenzaamheit. De roem en rust zijn dingen, die niet by malkander gebuis-

Roem en rust konnen niet te zamen zijn.

b In stilte de heilsame bosschen te deurkruipen, terwijl gy het geen bezorgt, dat voor een wijs en goed man waardig is.

c Laat ons het zoete plukken. 't Onze is dat gy leeft. Gy zult stof, schaduw, en een sprookje worden.

vest konnen wezen. De zodanigen, naar my toeschijnt, hebben alleenlijk d'armen en benen buiten de pars, en hun ziel en oogwit blijft 'er meer dan ooit aan vast.

Idem, Sa-
177.

Tun' vetule auriculis alienis colligis
escas? a

Zy zijn slechts te rug getreden, om een beter sprong te wagen, en om niet een krachtiger beweging een dieper indruk in de menigte te doen. Belieft het u te zien hoe zy te kort schieten, en de zaak missen? Laat ons het gevoelen van twee Wijsbegeerigen, van zeer verscheide aanhangen zijnde, hier tegen bybrengen, van de welken d'een aan Idomeneus, en d'ander aan Lucilius, hun vrienden, schrijven, om hen van de bezigheden en grootheden tot d'eenzaamheit te trekken. Gy hebt, zegen zy, tot nu toe uw jaren met zwemmen en vlot zijn overgebracht. Koom in de haven sterven. Gy hebt het overige van uw leven in 't licht besteed; besteed dit in de schaduw. 't Is onmogelijk de bezigheden te verlaten, zo gy de vrucht daar af niet verlaat. Ontsla u dieshalven van alle bezorging van naam en roem. 't Is te vrezen dat de glans uwer voorgaande werken u niet dan al te veel zal beschijnen, en u tot in uw hol volgen. Verlaat met d'andere wellusten ook de geen, die van eens anders goetkeuring koomt. En wat uw wetenschap en genoegzaamheit aangaat, bekreun 'er u niet meê: zy zal haar uitwerking niet verliezen, zo gy zelven te beter daar door vaart. Gedenk aan de geen, die, toen men hem vraagde, waarom hy zich zo zeer met een kunst pijnigde, die ter ken-

Raat van de
wafte Wijs-
begeerte in
zich te ver-
trekken.

D'achting
moet ver-
worpen
worden.

Men moet
met zich
zelf ver-
noegt zijn.

a Gy, oude suffer, vergaderi gy
geen lokas voor eens anders oren?

nis van weinig menschen kon komen, antwoordde: Ik heb 'er aan weinig genoeg, ik heb 'er aan een genoeg, ja heb 'er aan geen genoeg. Hy zeide de waarheit. Gy en een makker zijt toonneels genoeg voor makker, of gy voor u zelf. Dat het volk by u een, en een alleen een geheel volk by u zy. 't Is een snode eerzucht, dat men roem uit zijn ledigheid en schuilhoek wil trekken. Men moet doen gelijk de beesten, die 't speur naar d'ingang van hun hol uitschrabben. Gy moet niet meer zoeken dat de werelt van u spreekt; maar hoe gy tot u zelf zult spreken. Vertrek u in u zelf: maar bereid u eerst om u daar t'ontfangen. 't Zou zothet zijn dat gy u aan u zelf vertroude, zo gy u zelf niet konde bestieren. Daar is middel om zo wel in d'eenzaamheit, als in 't gezelschap, te zondigen. Dat d'eerlijke voorbeelden zo lang voor uw gemoed verschijnen, tot dat gy zodanig zijt geworden, dat gy niet meer d'art strukelen, en tot dat gy schaamte en ontzach voor u zelf hebt. Vertoon alijt voor u in d'inbeelding Kato, Focion, en Aristides, in welker gezelschap de zotten zelven hun gebreken zouden verbergen; en stel hen tot opmerkers en aantekenaars van alle uw ooggemerken en voorneemens. Indien de zelfden van 't speur aslopen, d'eerbiedigheid tot deze meesters zal u weêr op 't pad helpen. Zy zullen u op deze weg houden, dat gy met u zelf vernoecht zult zijn, dat gy alleenlijk van u zelf leent, en dat gy uw ziel in zekere en bepaalde gedachten besluit en bevestigt, daar in zy vermaak kan scheppen, en dat zy, de ware goederen verstaande, de welken men geniet naar mate dat men hen verstaat, zich daar meê te

Men moet
zich voor-
bereiden
om zich
zelf, t'ont-
fangen.

Eerlijke
voorbeel-
den zeer
dienstig.

reden houd, zonder begeerte van't leven, of de naam uit te breiden. Zie daar de raat van de ware en oprechte

Wijsbegeerte, niet van een toonzuchtige en kakelächtige Wijsbegeerte, gelijk die der twee eersten is.

Aanmerkingen op Cicero.

Negenëndartigste H O O F T D E E L.

Eerzucht van Cicero en Plinius in hun brieven. Terencius spelen, door wie geschreven. De Groten kunnen geen lof uit gemene dingen schappen: voorbeelden in Alexander, Filippus, Iskates en Ismenias. De Wijsbegeerte en dencht tot alle trappen en staten dienstig. Voortreffelijkheid van Epikurus en Senecaas brieven. Verscheide aanmerkingen op brieven te schrijven.

Eerzucht van Cicero en Plinius.

Noch een loopje tot de vergelijking van deze koppels, die uit de geschriften van Cicero, en van deze Plinius, naar mijn oordeel weinig naar de zeden van zijn oom gelijkende, getrokken zijn, en tot onëindige getuigenissen van een overmatige eerzucht verstrekken: Dat is dat zy, met kennis van de gehele werrelt, de Historieschrijver van hun tijd aanporren tot hen niet in hun geschriften te vergeten: en het geval heeft, als uit spijt, d'ydeldheit van hun verzoeken tot aan ons doen duren, en deze Historien al overlang van kant geholpen. Maar dit overtreft alle kleinhartigheit in lieden van zodanige staat, dat zy enige voorname roem uit het gesnap, en uit de spreekzucht hebben willen trekken, zelfs tot besondere brieven, aan hun vrienden geschreven, daar toe te gebruiken: in voegen dat zy enigen, die niet op hun gestelde tijd gezonden wierden, echter gemeen en bekent maakten, met deze waardige veröntsuldiging, dat zy

hun arbeit en waken niet wilden verliezen. Past het wel aan twee Romainsche Burgermeesters, d'opperste Overigheden van de gemene Staat, die de heerschappy over de werelt bezat, hun tijd te besteden met een treffelijke brief op een geestige wijze toe te stellen, en te zamente halen, om daar uit deze achting, van dat zy de taal van hun voedster wel verstaan, te bekomen? Hoe zou een slecht schoolmeester, die'er zijn kost meê won, erger kunnen doen? Indien de daden van Xenofon en Cesar hun welsprekenheit niet verre hadden overtroffen, ik geloof niet dat zy hen ooit beschreven zouden hebben. Zy hebben niet hun woorden, maar hun werken getracht prijfelijk te maken. En zeker, indien de volmaaktheit van wel te spreken enige roem kon toebrengen, die aan een voornaam man past, Skipio en Lelius zouden d'eer van hun blyspeelen, en alle d'aanlofselen en lekernijen van de Latijnsche taal niet aan een Afrikaansche slaaf overgegeven hebben: want de schoonheit

De daden moeten de woorden overtreffen.

Gemeenzaame brieven, tot wat einde door Plinius en Cicero uitgegeven.

Terencius blyspeelen door Skipio en Lelius gemaakt.

en voortreffelijkheid van dit werk beweert genoeg dat zy't gemaakt hebben; en Terencius belijdt het zelfs: ja her zou my lastigh zijn dat ik van dit gevoelen moest afstaan. 't Is zeker slach van bespottung en smaet, dat men een man door hoedanigheden, die niet aan zijn staat passen, schoon zy andersins prijffelijk zijn, en ook door hoedanigheden, die niet zijn voornaamsten moeten zijn, geacht wil maken: gelijk iemand, die een Koning preeft, om dat hy een goed Schilder, of een goed bouweester, of ook een goed schutter, of een goed ringsteeker was. Deze lofredenen eren hem niet, zo zy niet in't gedrang en gevolg der gener, die eigen aan hem zijn, vertoont worden; te weten in't gevolg der gerechtigheit, en van de wetenschap om zijn volk in vrede en oorlog wel te beleiden. In dezer voegen is de lantbouwing voor Cyrus, en de welspreekentheit en kennis der goede letteren voor Karel de Groot loffelijk en eerlijk. Ik heb in mijn tijt, en met vaster blijken, lieden, die uit de schrijving hun naam en beroep trokken, hun leerling-schap zien verzaken, hun pen bederven, en naar d'onkunde van de gemene hoedanigheid zien trachten, en die, gelijk onsz volk acht, zelden in geleerde handen gevonden worden, en dat zy zich benaerstigden om zich door beter hoedanigheden prijffelijk te maken. De medegenoten van Demosthenes in't gezantschap aan Filippus prezen deze Vorst om dat hy schoon, welspreekent, en een goed drinker was. Maar Demosthenes zeide dat dit lofredenen waren, die beter aan een vrou, en aan een spons, dan aan een Koning pasten.

Hoedanigheden, die niet passen, konnen de mensch niet geacht maken.

't Lof der Groten bestaat niet uit gemene dingen.

*Imperet bellante prior jacentem
Lenis in hostem. a* Hwas.

Zijn ampt is niet of wel te konnen jagen, of wel te danssen.

*Orabunt causas alii, ceterique meatus
Describens radio, & fulgentia sideo- Virgil. A.
va dicent: mid. 11. 6.*

Hic regere imperio populos sciat. b

Plutarchus zegt wijders, dat zo uitsteekend in deze min nootzakelijke delen te schijnen, is tegen zich zelf getuigenis by te brengen van zijn tijt, en d'oeffening, die men tot nootzakelijker en nutter dingen had moeten gebruiken, qualijk besteed te hebben: in voegen dat Filippus van Macedonien, deze grote Alexander, zijn zoon, in een maaltijt tegen de beste zangkunstenaars om strijt hebbende horen zingen, tot hem zeide: Schaamt gy u niet dat gy zo wel zingt? Een zangkunstenaar zeide ook eens tegen deze zelfde Filippus, die tegen hem in twiift was, zo veel zijn kunst aanging: Mijn Heer, God verhoë dat u ooit zo veel quaat overkoomt; dat gy deze dingen beter verstaat, dan ik. Een Koning moet konnen antwoorden, gelijk Iskrates aan een Redenaar antwoordde, die in zijn lastering dus tegen hem uitvoer: Wel, wat zijt gy, daar op gy dus snorkt? Zijt gy een man van wapenen? een schutter? een spiesdrager? Ik ben, zeide hy, geen van deze alle; maar ik ben de

Voorbeelden in Alexander, Filippus,

Iskrates.

a *Das hy, die zachtmoedig tegen d'overwonne vijant is, eerder heerscht, dan de strijdbare.*

b *Anderen zullen de gedingen bepleiten, en met de graasboogh de loop des hemels beschrijven, en zeggen waar de starren rijzen: maar deze moet weten met heerschappy over de volken te gebieden.*

geen.

de geen, die over deze alle gebieden kan. En Antisthenes nam in Ismenias dit voor een bewijs van kleine genoechzaamheit, dat men roemde dat hy een uitstekend fluitspeelder was. Ik weet wel dat, als ik iemand hoor, die op de taal der Proeven stilstaat, ik liever had dat hy zweeg. Dit is niet zo zeer de woorden verheffen, als de zin verdrukken, en zo veel te felder, als het dwarfslijker geschied. Ik bevind my bedrogen, zo enige anderen aanwijzen dat'er meer uit de zaak te verstaan is, en, hoe't ook zy, quaat of goet, zo geen schrijver de zaak klaarder noch ten minsten veelvoudiglijker op zijn papier gebracht heeft. Ik hoop alleenlijk de hoofden daar af te zamen, om'er meer te kunnen byvoegen. Indien ik hun gevolg daar by doe, zo zal ik dit boek veel malen vergroten. En hoe veel Historien heb ik daar in uit gespreid, die niet een woort reppen, daar uit de genen, die hen een weinig naertiglijker wil uitpleuen, ontellijke proeven zal voortbrengen? Noch deze Historien, noch mijn bybrengingen dienen niet altijd blotelijck tot voorbeeld, gezach, of verciering. Ik aanmerk hen niet alleenlijk naar't gebruik, dat ik'er af bekoom. Zy brengen dikwijls, buiten mijn ooggemerk, het zaat van een rijker en stouter stoffe mee, en dikwijls van d'averrechtsche kant een aangruamer klank, zo voor my, die'er hier niet wijder af wil spreken, en voor de genen, die met mijn stijl overeenkomen.

Om weer tot de bezondere kracht en eigenchap te komen, ik vind geen grote keur tusschen niets anders dan qualijk, of niet anders dan wel te kunnen zeggen. *De nettigheid en pun-*

righeit is geen mannelijke verciering. De De Wijsbe-
Wijzen zeggen dat, ten opzicht van geerte en
de wetenschap, de Wijsbegeerte al deucht tot
leen, en ten opzicht der uitwerkfe alle trappen
len de deucht alleen; in't algemeen en staten
genomen, eigen en bequaam tot alle dienstig.
trappen en staten is. Daar is iets dier-
gelijk in deze twee andere, Wijs-
begerigen: want zy beloven ook *Namelijk*
d'een *Epikurus en*
righeit in de brieven, die zy aan *Seneca, in*
hun vrienden schrijven. Maar dit ge- *'t inde van*
schied op een andere wijze; en zy *'t voorgaan-*
schikken zich, om een goed einde, *de Hoofddeel*
naar eens anders ydelheit. Want zy *aangeweten.*
ontbieden aan hen dat, zo de be-
geerte van zich in d'aanstaande d'ee-
wen bekend te maken, en achting te
verkrigen, hen noch in de bezig-
heit der staatzaken houd, en hen
d'eenzaamheit en't vertrek, daar toe
zy hen nodigen, doet yreen, zy
daar over niet langer bekommer: zul-
len zijn: om dat zy gezacht ge-
noech by de nakomelingen hebben
om borg voor hen te worden dat zy,
alwaar't slechts door de brieven, die
zy aan hen schrijven, hun naam zo
bekent en vermaart zullen maken, als
hun bezigheden voor't gemeen zou-
den kunnen doen. En behalven dit
onderscheit, zo zijn't noch geen
ydele en zenuwloze brieven, die al-
leen door een vieze verkiezing van
woorden, op een rechte toon opge-
hoopt en te zamen gevoegt, bestaan;
maar vervult en gestoffeert met tref-
felijke redenen vol wijsheit, door de
welken men niet welspreekender,
maar wijzer word, en die ons leren,
niet wel te spreken, maar wel te
doen. Fy met die welspreekentheit,
die in ons begeerte naar zich, en
niet naar de zaken laat: 't en zy men
zeggen wil dat die van Cicero, van
zulk een uitterste volmaaktheit zijn-
de,

Brieven
van Cicero
en Plinius,
hoedanig.

B b

de,

en linc-
nis.

Hoedanig
de Histo-
rien, in de
Proeven
verfpeid.

Puntigheid
geen man-
nelijke ver-
ciering.

de, aan zich zelve lighaam geeft. Ik zal hier noch een verhaal byvoegen, 't welk wy op deze zaak van hem lezen; op dat wy zijn aart en natuur als voor ogen zouden zien. Hy zou een vertoog in 't openbaar doen: de tijt parste hem een weinig; om zich op zijn gemak toe te rusten. Eros, een zijner slaven, quam hem berichten dat de vertoning daar af tot aan de volgende dag uitgesteld was. Hy wierd hier over zo verblijd, dat hy, om deze goede tijding, vryheit aan deze slaaf gaf.

Bewijs van Cicero's trachting naar de welspreekendheit.

Montaignes stijl, ten opzichte van brieven.

Wat de zaak van brieven aangaat, ik zal 'er dit af zeggen, dat het een werk is, daar in mijn vrienden achten dat ik iets vermag; en ik zou gaerne dezo stijl, van mijn gedachten uit te drukken, verkozen hebben, zo ik iemand had gehad, met de welk ik spreken kon. Ik behoefde, gelijk ik eertijds gehad heb, een zekere handeling en gemeenschap, die my ophielp, en ondersteunde. Want in de wint te handelen, gelijk anderen, dit zou my niet mogelijk zijn, dan in mijn dromen. Ik, die een gewone vijant van allerhande vervalsching ben, zou geen ydele namen kunnen verdichten, om een ernstige zaak te verdedigen en staande te houden. Ik zou meer aandacht en veiligheid gehad hebben, zo ik vaste zending, als aan een vriend had gehad, dan of ik de verscheide aangezichten van 't volk aangeschout had; en ik ben bedrogen, zo 't my niet beter gelukt zou hebben. Ik heb van natuur een blygeestige en gemeenzame stijl; maar die eigen en bijzonder aan my is, onbegaan tot de gedachten van 't gemeen; gelijk op alderhande wijzen mijn taal te zeer geprangt, onördentelijk, afgebroken en bijzonder is. Ik heb geen

verstant van plichtplegende brieven, die geen andere zelfstandigheid hebben, dan een aangename reeks van heusche woorden. Ik heb geen vermogen, noch geen lust tot deze lange aanbiedingen van genegenheit en dienst; ik heb 'er geen groot geloof in, en schiep geen vermaak in meer daar af te zeggen, dan ik 'er af geloof. Dit is zeer verre van het tegenwoordig gebruik: want daar was nooit zulk een verworpe en slaafsche onbesczaamtheit van aanbiedingen. 't Leven, de ziel, de verlovings, d'aanbidding, dienaar, slaaf; alle deze woorden lopen 'er zo dik en menigvuldig onder, dat zy, als zy een uitgedrukt en eerbiediger wil willen betuigen, voortaan geen middel hebben om zulks uit te drukken. Ik heb een dodelijke haat van naar een vleider te gelijken; en dit veroorzaakt dat ik naturelijk tot een magere, rechthoute en ruwe spreking verval, die by de geen, de welk my van elders kent, een weinig naar de snadige gelijkt. Ik eer de genen meest, aan de welken ik de minste eer bewijs: en ter plaats, daar mijn ziel met grote vrolijkheit wandelt, vergeet ik de maat van de welvoeghelijkheit. Ik bied my soberlijk en hoogmoediglijk aan de genen aan, voor de welken ik ben, en schenk my minst aan de genen, aan de welken ik my meest overgegeven heb. My dunkt dat zy 't in mijn hart behoren te lezen, en dat d'uitdrukking mijner woorden mijn bevatting ongelijk aandoet. Ik ken niemant zo dwaasselijk onvruchtbaar, als my, in welkdoom te heren, in afscheit te nemen, in te bedanken, in mijn dienst aan te bieden, en in diergelijke woordelijke plichtpleegingen der dienstplichtige wetten van onze heus-

Plichtplegende brieven, en der zelfdiernechtigheit.

Montaignes afkeer van de brieven van zijn tijt.

heusheit. Men heeft my nooit gebruikt om brieven van gunst en voorschrijving te maken, of de geen, voor de welken ik hen toestelde, heeft hen altijd blaau en mager bevonden. D'Italianen zijn grote liefhebbers en drukkers van brieven. Ik heb 'er, gelijk ik geloof, hondert verscheide boeken af. Dien van Hannibal Karo schijnen my de besten. Indien al 't papier, 't welk ik certijts voor de juffrouwen beklad heb, toen mijn hart warelijk door mijn hartstocht vervoert wierd, in wezen was, men zou'er misschien enig blaadje vinden, 't welk waerdig zou zijn om aan de ledige jonkheit, door deze woede verlokt en verrukt, medegedeelt te worden. Ik schrijf mijn brieven altijd ter vlucht, en zo veryst, dat ik, schoon ik ongemeen qualijk schrijf, echter liever met mijn eige haat wil schrijven, dan een ander daar toe gebruiken: want ik vind 'er geen, die my kan volgen; en ik schrijf hen nooit weêr over. Ik heb de Groten, die my kennen, gewent deze strepen en deurahalingen daar in, en een papier zonder vouwen en kanruimten te verdragen. De genen, die my 't meest kosten, deugen 't minst. Als ik 'er

langzaam met voortga, zo is 't een bewijs dat ik 'er niet ben. Ik begin gemenelyk zonder ontwerp. D'eerste trek brengt de tweede voort. De brieven van deze tijt bestaan meer in bezoomfels en voorreedenen, dan in zaken. Gelijk ik liever twee brieven wil toestellen, dan een daar af sluiten en toeyouwen, en gelijk ik dit werk altijd aan een ander overgeef; desgelijks ook, als de zaak afgehandeld is, zo zou ik gaerne de last van deze lange vertogen, aanbiedingen en gebeden, die wy op 'r einde plaatsen, aan een ander overgeven; en ik wenschte wel dat enig nieuw gebruik ons daar af ontlaste; gelijk ook van 't opschrift met tonnen vol van eernamen te belasten. En om hier in niet te struikelen, heb ik dikwijls achtergelaten te schrijven; en voornamelyk aan lieden van 't gerecht, en der geltmiddelen; zo veel vernieuwingen van gediensligheden, een zo zware uitdrukking en aflegging van verscheide eernamen, die, zo dier gekocht zijnde, niet verwisfelt, of vergeten konnen zijn, zonder te misdoen. Ik acht het ook wanstaltig, het voorhoofd, en 't opschrift der boeken, die wy drukken doen, daar met te belasten.

Brieven van deze tijt.

Last der eernamen ind'opschriften.

Italianen
grote lief-
hebbers
van brie-
ven.

Wijze van
brieven te
schrijven in
Monsijgne.

Dat de smaak van 't goede en quade
voor een groot deel van de waan, die wy'er
af hebben, afhangt.

Veertigste H O O F T D E E L.

Wy worden door de waan van de dingen gepijnigt. Verscheide gevoelens van de doot. Voorbeelden van de genen, die de zelfde verächt hebben. Vrouwen in Indiën, die met hun mannen sterven. Voorbeelden van de zondanigen, die de doot met een verwoede begeerte hebben gezocht. Schrikkelijke wreesheit der Portugezen tegen de Joden, en de gruwelijke woede dezer lesten. Onderwijs van Pyrho door een varken, om 't gevaar te verächtten. Possidonius verächt de pijn. De zinnen de rechters van de pijn, die in de doot voornamelijk gevreesd word, en echter een steun van de deucht is. De Ziel veranderlijk. De pijn dikwijls naar de waan gevoelt. Voorbeelden der gener, die de zelfde verächt hebben. De doot van kinderen geduldiglijk geleden. Driederhande staat van Montaignes leven, door hem zelf voorgesteld. In zorgeloosheit te leven zeer gemeen aan de menschen. Gelt moeilijker te bewaren, dan te verkrijgen. Gierigheid meest belachelijk. De ziel alleen meesteres van haar goet of quaat.

Waan van
goet en
quaat.

DE menschen, zegt een oud Grieksch spreekwoord, worden door de waan, die zy van de dingen hebben, niet door de dingen zelve, gepijnigt. De geen, die dit geheel waarachtig voorstel overal kon oprechten en vaststellen, zou veel tot de verlichting van onze elendige menschelijke staat gewonnen hebben. Want indien het quaat geen ingang in ons heeft, dan door onz oordeel, zo schijnt het in onze macht te zijn hen te verächten, of tot onze welstant te keren. Indien de dingen zich aan onz believen overgeven, waaróm zetten wy hen niet naar onze hant,

of keren en schikken hen niet tot onz voordeel? Indien het geen, 't welk wy quaat en verdriet noemen, uit zich noch quaat noch verdriet is, maar onze inbeelding alleenlijk deze hoedanigheid daar aan geeft, zo is 't in onze macht de zelfde te veranderen. En indien wy de keur daar af hebben, zo zijn wy, als niemant ons dwingt, ten hoogften zot van dat wy met die kant, die lastigst aan ons is, aanspannen, en dat wy aan de ziekten, aan de behoefteheit, en aan de verächtning een wrange en quade smaak geven, zo wy een goede smaak daar aan konnen verschaffen; en indien 't geval alleenlijk

Quaat wat
het is, en
waar uit het
ingang in
ons neemt.

de

de stoffe daar toe doet, en wy in onze macht hebben de vorm daar aan te geven.

Laat ons nu bezien of men dit staande kan houden, dat het geen, 't welk wy quaat noemen, niet zodanig uit zich is, of ten minsten dat het hoedanig het is, in onze macht staat een andere smaak en aangezicht (want dit kooft even op het zelfde uit) daar aan te geven. Indien 't oorspronkelijk wezen dezer dingen, die wy vrezen, machtig was om zich uit zijn eige gezacht in ons te huisvesten, zo zou het zich te zamen en gelijkelijk in alle menschen huisvesten: want de menschen zijn alle van een aart, en, als men 't minste en meeste uitzondert, bevinden zich van gelijke werkruijen en gereetschappen om te bevatten en 't oordeelen verzien. Maar de verscheidenheit der wanen, die wy van deze dingen hebben, toont klarelyk dat zy niet, dan met onz believen, in ons komen. Daar is misschien wel iemand, die hen in hun ware wezen by zich huisvest: maar duizent anderen geven aan hen een nieu en strijdig wezen by hen. Wy achten de doot, d'armoede en de pijn voor onze voornaamste vijanden. Nu, wie weet niet dat deze doot, die van sommigen het schrikkelijkste der schrikkelijke dingen genoemd word, van anderen d'enige haven der pijnen van dit leven, het opperste goet der natuur, d'enige steun onzer vryheit, en de gemene en vaerdige hulpmiddel tegen alle quaden word geheten, en hoe sommigen hem al sidderende en met schrik verwachten, en d'anderen hem lichtelijker dan 't leven kunnen lijdén. Deze klaagt over zijn groot gemak.

Mors utinam paridos vita subducere nolles,

Lucan. lib. 4.

Sed virtus te sola daret. a

Maar laat ons van deze heerlijke gemoeden afscheiden. Theodoros antwoordde aan Lyfimachus, die hem dreigde te doden: Gy zult een groot werk doen, zo gy u zo machtig, als een groenvlieg, toont. Men vind dat het grootste deel der Wijsbegeerigen of met voordacht hun doot voorgelaten, of de zelve verhaast en geholpen hebben. Hoe veel menschen van de gemene hoop ziet men ter doot gebracht, niet tot een gemene doot, maar met schaamte, en somtijts met zware pijnen verzelt, die daar in zulk een verzeketheit toonden, sommigen door hardnekkigheid, en anderen door een naturelijke eenvoudigheid, dat men in hun gewone stant geen verandering zag; terwijl zy hun huisselijke zaken beschieden, zich aan hun vrienden bevalen, zongen, spraken, en 't volk onderhielden, ja woorden om te lachen daar onder mengden, en, zo wel als Sokrates, hun beken den toedronken? Een, die men naar de galg bracht, zeide dat men hem niet door zulk een straat moest voeren; dewijl te zorgen stond dat een koopman hem, uit oorzaak van een onde schult, aantasten zou. Een ander zeide tot de beul, dat hy hem niet aan de keel zou raken, uit vrees van dat hy hem tot lachen zou doen uitbarsten, dewijl hy kittelachtig was. Een ander antwoordde aan zijn biechtvader, die aan hem rpezeide, dat hy in deze dag met Christus zijn avondmaal zou houden: Ga gy zelf dan derwaerts; want wat my aan-

a O doot, ik wenschte dat gy weigerde de bloden van 't leven te beroven, en dat de deucht alleen u schonk.

B b 3 gaat.

Verseide gevoelens, die men van de doot heeft.

gaat, ik vast. Een ander, te drinken geëischt hebbende, en ziende dat de beul eerst dronk, zeide, dat hy niet na hem wilde drinken, uit vrees van de pokken te krijgen. Yder heeft de vertelling van de Pikard gehoord, aan de welk men, op de ladder staande, een meisje vertoonde, met byvoeging dat men, zo hy haar wilde trouwen, gelijk onz gerecht somtijts toelaat, hem 't leven zou schenken; en dat hy, haar een weinig aangezien, en bemerkte hebbende dat zy mank was, zeide maak vast, maak vast, zy hinkt. Men zegt ook dat een man in Deenmarken, ter doot verwezen, toen hy op 't schavot was een zelfde voorwaarde aangeboden wierd; maar dat hy de zelfde weigerde, om dat de dochter, die men hem aanbood, hangende wangen, en een al te scherpe neus had. Een knecht, te Tholose van kettery beschuldigt, beriep zich, toen hy reden van zijn geloof zou geven, op dat van zijn meester, een jong scholier, die met hem gevangen was, en wilde liever sterven, dan zich laten overreden, dat zijn meester dolen kon. Wy lezen van de Redelingen van Atrecht, dat 'er, toen Koning Lodewijk d'elfde deze stat veroverde, onder het volk een groot getal waren, 't welk zich liever wilde laten vangen, dan zeggen, *Vive le Roy, Lang leef de Koning*. Men heeft van deze ongeachte bootsmakers gevonden, die hun boertery in de doot zelf niet wilden nalaten. De geen, die van de beul afgeschoten zou worden, riep, het schip loopt af; 't welk zijn gewoon spreukje was. Een ander, die men, in zijn uiterste, aan de haert, op een stromat gelegd had, en van de geneesmeester geërbaagt, waar 't hem schortte, en waar hy zich qualijk gevoelde,

antwoordde tusschen de bank en 't vuur. En tot de Priester, die, om de leste zalving aan hem te geven, zijn voeten zocht, de welken hy door zijn ziekte opgetrokken en te zamengeparst had, zeide hy: gy zult hen ten einde van mijn benen vinden. Aan de geen, die hem vermaande zich aan God te bevelen, vraagde hy: wie gaat derwaarts? en toen d'ander antwoordde dat hy 't wel haast zelf zou zijn, zo 't gelukken wilde, vraagde hy weêr of hy 'er wel in de volgende dag des avonts zou zijn. Beveel u, zeide d'ander weêr, aan hem, en gy zult 'er wel haast wezen. 't Is dan best, vervolgde hy, dat ik zelf mijn aanbeveelingen hem voordraag.

In 't Koninkrijk van Narsinge worden noch heden de wijven van hun Priesters levendig met het lighaam van hun gemaal begraven. Alle d'andere wijven worden in d'uitvaart van hun gemaal verbrand, niet alleenlijk met grote stantvastigheid, maar ook met vrolijkheit. In de doot des Konings verschijnen zijn wijven en boelinnen, zijn mingenoten, en alle zijn amptgenoten, en dienaars, die een grote menigte uitmaken, zo blijdelijk voor 't vuur, daar in zijn lighaam verbrand word, dat zy betonen dat zy 't voor grote eer achten hun meester daar in te verzellen. In onze leste oorlogen van Mylanen, en in zo veel veroveringen en onderstant, nam het volk, ongeduldig in zo veel veranderingen van 't geval, zulk een besluit tot de doot, dat ik mijn vader heb horen zeggen dat hy 'er wel vijftienvintig huismeefters zag optellen, die zich zelve in de tijt van een week gedood hadden: een ongeval, 't welk byna met dat van de Xanthiers overeenquam, de welken, van Brutus belegert zijnde, zich overhoop man-

De wijven der Priesters in Narsinge met hun gemaals begraven, en d'andere in d'uitvaart verbrand.

De door gewilliglijk gezocht, en met een verwoede begeerte.

nen, vrouwen en kinderen, tot zulk een verwoede begeerte van te sterven lieren vervoeren, dat zy al 't geen deden om 't leven te vlieden, 't welk anderen doen om de doot t'ontgaan: in voegen dat Brutus naauwelijks een zeer klein getal daar af behouden kon. Alle waan is krachtig genoeg om zich ten besten van 't leven te doen trouwen. 't Eerste lid van deze kloekmoedige eed, die van de Grieken in d'oorlog van Meden gezwooren en onderhouden wierd, was dat yder liever de doot tegen 't leven, dan de wetten der Perlianen tegen die van hun lant, zouden verwisselen. Hoe groot een menigte ziet men in d'oorlog der Turken en Grieken eerder een zeer wrede doot aanvaarden, dan van hun besnijdenis afstaan, om zich te doendopen. Een voorbeeld, tot het welk geenderhande godsdienst omachtig is.

Vast besluit der Grieken tegen de Perlianen.

Schrikkelijke wreecheit der Portugezen tegen de Ioden, om hen van Godsdienst te doen veranderen.

Toen de Koningen van Kastilien de Ioden uit hun lant hadden gebannen, verkocht Koning Jan van Portugal aan hen voor acht kronen voor yder hoofd het vertrek in de zijnen voor zekere tijt, op voorwaarde dat, als deze bestemde tijt verstreken was, zy daar uit ruimen zouden; en hy beloofde aan hen dat hy schepen aan hen verschaffen zou, om hen in Afrika over te voeren. Toen de bestemde dag gekomen was, na de welk, gelijk men bedongen had, de genen, die niet hadden gehoorzaamt, slaven zouden blijven, wierden de schepen schaarschelijk aan hen verschaft, en de genen, die er in gescheept waren, ruwelijk en lelijk door de bootgezellen mishandelt, die, behalven veel andere smaet, de welk zy hen aandeeden, hen in zee op tuil hielden, nu voorwaarts, en dan achterwaarts voeren, tot dat zy hun lijf-

tocht verteert hadden, en gedwongen waren de zelfde zo dier en lang van hen te kopen, dat men hen niet aan de wal bracht voor dat zy gantschelijk in 't hemt waren. Toen de tijding van deze wreecheit en onmenschelijkheid aan de genen, die in 't lant gebleven waren, gebracht was, besloten zy ten meefstendeel tot de dienstbaarheid; en enigen veinsden van godsdienst te veranderen. Emmanuel, de nazaat van Jan, aan de Kroon gekomen, stelde hen eerst in vryheit, en, van mening veranderende, beval sedert aan hen uit zijn landen te vertrekken, en wees hen drie havens tot hun vertrek toe. Hy verhoopte, zegt de Bilschop Ostorius, een Latynsch Historieschrijver van onze eeuw, die niet te vrachten is, dat, toen de gunst van de vryheit, die hy aan hen had bewezen, gemist had in hen tot het Christendom te bekeren, de zwaarigheid van zich onder de rovery der bootgezellen te begeven, gelijk ook van een lant te verlaten, daar in zy met grote rijkdom woonden, om zich in een onbekent en vreemt lant te werpen, hen daar toe brengen zou. Maar hy, zich van zijn hoop versterken ziende, en bevindende dat zy alle tot d'overtocht besloten hadden, benam hen twee van de havens, die hy aan hen beloofd had, op dat de langzaamheit, en 't ongemak van d'overschepping enigen daar toe bewegen zou, en op dat hy middel zou hebben om hen alle in een plaats te stuwven, tot groter bequaamheit en gemak van d'uitvoering van 't geen, dat hy tegen hen voorgenomen had: 't welk was dat hy beval dat men alle de kinderen, die beneden de veertien jaren waren, uit de handen van hun ouders zou rukken, om hen uit hun gezicht en omme-

Oruwelijke
wankoop en
woede der
Ioden.

omwegang naar een plaats te voeren , daar zy in onze Godsdienst onderwezen zouden worden. Deze Historie-schrijver zegt dat deze uitwerking een schrikkelijk schoufpiel verborzaakte ; dewijl de natuurlijke genegenheit tusschen d'ouders en kinderen , en , dat meer is , d'yver tot hun oude godsdienst tegen dit wreed en geweldig bevel streed. Men zag veel vaders en moeders , die zich zelve ombrachten , en die noch , tot een ruwer voorbeeld , uit liefde en meedogen , hun jonge kinderen in putten wierpen om de wet t'ontvluchten. Voorts , toen de tijd , die hy hen gesteld had , verstreken was , begaven zy , by gebrek van middelen , zich tot dienstbaarheid. Enigen van hen wierden Christenen , van welker geloof , of geslacht zich noch heden , schoon hondert jaren geleden , weinig verzekert houden ; hoewel de gewoonte , en de lankheit van tijd veel krachtiger raatslieden in zodanige veranderingen zijn , dan alle andere dwang.

Vijftig El-
bitche ket-
ters leven-
dig ver-
brant.

In de stat Kastelnau Darry wilden vijftig Elben , die ketters waren , alle op een tijd , liever lijden levendig in een vuur verbrant te worden , dan van hun waan af te staan. *Hoe dikwijls* , zegt Cicero , *zijn niet alleenlijk onze Oversten , maar ook gehele beiren tot een zekere door geholpen ?* Ik heb iemand van mijn grootste vrienden ter doot zien lopen door een ware genegenheit , die door verscheide redeneringen in zijn hart ingewortelt waren , daar ik hem niet uitrekken kon , en dat hy zich in d'eerste , die hem voorquam , en met de glans van eer bekleed was , met een felle en strenge uitgang , zonder enige noodzakelijkheid en dwang , stortte. Wy hebben in onze tijd veel voorbeelden

De doot om
geringe
oorzaken
gezocht.

van zodanigen , ja tot de kinderen zelfs , die , uit vrees van enig klein ongemak , zich in de doot begeven hebben. En dieshalven zegt een Oude : *Was zullen wy niet vrezzen , zo wy het geen vrezzen , 't welk de blodigheid zelve tot haar vertrek verkozen heeft ?*

Indien ik hier een lange reeks der gener van alle geslachten , staten en gezinthen in de gelukkiger eeuwen wilde bybrengen , die de doot stantvastelijk verwacht , of gewilliglijk gezocht hebben , en hen niet alleenlijk hebben gezocht om de quaden van dit levent vlieden , maar enigen om slechts de zadheit van't leven t'ontgaan , en anderen op hoop van elders een beter staat te bekomen : zeker , ik zou nooit gedaan hebben ; en 't getal daar af is zo onëindig , dat ik wareljk veel liever de genen , die de doot gevreesd hebben , zou optellen. Dit alleen zy genoeg. Pyrho de Wijsbegeerte , zich by een zware storm in een schip bevindende , toonde aan de genen , die hy omtrent hem meest vervaert zag , een varken , dat daar was , en zich met deze storm niet bekreunde ; en maande hen met dit voorbeeld aan.

Groot getal
der gener,
die de doot
verâcht
hebben.

Zullen wy dan darren zeggen dat dit voordeel van de reden , daar op wy zo hoog roemen , en ten opzicht van de welke wy ons meesters en Kaizers van d'andere dieren achten , tot onze pijniging en verdriet in , ons geplaatst is ? Waar toe dient de kennis der dingen , zo wy blohartiger daar door worden ? zo wy de rust en gerustheit , de welke wy anders genieten zouden , daar door verliezen ? en zo zy ons erger van staat maakt , dan Pyrhoos varken ? Zullen wy de kennisen 't verstant , dat tot ons groter goet aan ons gegeven is , tot onze onder-

Onderwijs
van Pyrho
door een
varken in
't gevaar.

Waar toe de
kennis der
dingen ge-
bruikt
moet wor-
den.

ondergang gebruiken? terwijl wy tegen 't ooggemerk der natuur, en d'algemene ordening der dingen strijden, de welke wil dat yder deze nutte middelen tot zijn gemak en nuttigheid gebruiken zal.

Wel aan, zal men tot my zeggen, wy regel is wel dienstig tegen de doot: maar wat zult gy van de behoefdigheit zeggen? wat van de pijn, die van Aristippus, Hieronymus, en 't grootste deel der Wijzen voor 't uitterste quaat geacht is, gelijk de genen, die 't met de woorden ontken- den, met de daat hebben be- toont? Pompejus ging Possidonius, die van een felle en pijnelijke ziekte zeer zwarelijk aangetast wierd, be- zoeken, en verontschuldigde zich van dat hy zulk een ontijdige uur had ge- nomen, om hem van de Wijsbegeerte te horen redeneren. Dat verhoë God, zeide Possidonius tot hem, dat de pijn zo veel op my zou winnen, dat zy my beletten zou daar af te re- deneren; en hy begon ter zelfde tijt van de verächtung der pijn te spre- ken, die ondertusschen haar rol speel- de, en hem geduriglijk parste? op 't welk hy uitriep: O pijn, gy werkt vergeefs; ik zal nooit zeggen dat gy quaat zijt. Dit verhaal, op 't welk zy zo hoog roemen, wat heeft het in, tot de verächtung der pijn? Hy twist alleenlijk om 't woort. En on- dertusschen, indien deze prikkelin- gen hem niet treffen, waarom breekt hy zijn redenen daar door af? waar- om meent hy veel uit te rechten, met haar geen quaat te noemen? Alles bestaat hier alleenlijk in d'inbeelding. 't Overige is niet dan waan in ons: hier is 't de zekere wetenschap, die haar rol speelt; onze zinnen zijn 'er de rechters af,

Qui nisi sunt veri, ratio quoque falsa Lucr. lib. 4. sit omnis. a

Zullen wy onz vleesch wijsmaken dat de slagen van de zweep het zelfde kittelen? en, om naar onze smaak te spreken, dat d'aluwe lekkere wijn is? Pyrrhoos varken raakt ons hier, en past tot onz oogwit. Het is wel zonder schrik voor de doot; maar indien men 't slaat, het krijt en tiert. Zullen wy d'algemene wet der natuur verkrachten en overwel- digen, die men in al 't geen, 't welk onder de hemel leeft, onder de pijn ziet sidderen en beven? De bomen zelyen schijnen te zuchten op 't ge- welt, dat men hen aandoet. Men gevoelt de doot niet, dan door re- denering, om dat hy de beweging van een ogenblik is.

Wat de doot is, en hoe zy ge-voelt word.

Aut sicut, aut ventis, nihil est praesentis in illa, Ovid. Heroid. Epist.

Morsque minus poenae quam mora mortis habet. b

Duizent beesten, duizent menschen zijn eerder gedoot, dan bedreigt. Het geen, 't welk wy ook zeggen dat wy voornamelijk in de doot vrezen, is de pijn, des zelfs gewone voorloopster. Doch wy moeten een heilig Vader daar in geloven: Daar is niets, dat de doot quaat maakt, dan 't geen, dat op de doot volgt. En ik zou noch waarschijnlijker zeggen, dat het geen, 't welk voorgaat, en 't geen, dat nakoomt, niet tot de doot behoort. Wy verontschuldigen ons 'onrecht. En ik bevind by er-

De pijn meest in de doot ge-veest, en waarom.

a Indien de zelfde niet waar zijn, zo is ook alle reden valsch.

b Of hy heeft geweest, of hy zal komen; daar is niets tegenwoordig in hem; en de doot is niet zo waar, als de ver-wijling des doots.

Cc

varent-

De pijn voor 't uiterste quaat geacht.

De pijn van Possidonius veracht.

Onze zinnen de rechters van de pijn.

varentheid, dat het ongedult van d'beelding des doots ons eerder ongeduldig in de pijn maakt, en dat wy haar dubbelt zwaar gevoelen, om dat zy ons met sterfen dreigt. Doch dewijl de reden onze blohartigheid beſchuldigt van dat wy zulk een haaf-tig, onvermijdelijk en ongevoelig ding vrezē, zo kiezen wy deze andere dekmantel, die meer te verſchonen is. Wy noemen, zonder ſchroom alle de qualen, die geen ander ge-vaar, dan pijn, hebben. Wie is 'er die de rantpijn, of de gicht, hoe laſtig zy ook zijn, onder de ziekten teit, om dat zy niemand doden? Nu, laat ons voorönderſtellen dat wy in de doot voornamelijk op de pijn zien.

Armoede
waar in zy
meest te
vrezē is.

De pijn het
sigte, dat
ons overko-
men kan.

De pijn en
kommer de
ſteun van
de deucht.

Gelijk d'armoede ook niets, dan dit, heeft te vrezē, dat zy ons door de honger, dorſt, koude, hitte en wa-kingen, die zy ons doet lijden, in haar armen zal werpen; zo hebben wy ook niet, dan tegen de pijn te doen. Ik wil hen, en noch gaerne, toeflaan dat dit het ergſte ongeval van onz' wezen is: want ik wensch hazar zo groot quaat toe, en vlied haar zo zeer, als iemand ter werelt, om dat ik, God zy dank, tot noch toe geen grote gemeenſchap met haar heb gehad. Maar indien 't niet in onze macht is de zelfde te vernietigen, ten minſten is 't in onz' vermo- gen haar door gedult te verminderen, en, ſchoon het lighaam daar af bewogen wierd, echter de ziel en reden in matigheid te houden. Indien dit niet zo was; wie zou de deucht, de dapperheit, de kracht, de groot- moedigheid en ſtantvaſtigheit in zo hoge achting gebracht hebben? waar zouden zy hun rol ſpelen, zo 'er geen meer pijn uit 'oiffchen was? De deucht is begierig naar 't gevaar. In- dien men niet op het harde heeft te

ſlapen, in de volle wapenruſting de hitte van de middag te verdragen, zich met een paert en ezel te ſpijzen, zich in ſtukken te laten ſnijden, een koegel tuſſchen 't gebeente wech te halen, en te lijden dat men weêr toe- genaait, gebrant, of geëntert word; waar door zal men 't voordeel ver- krijgen, 't welk wy boven 't gemeen willen hebben? zo verre is 't van daar, dat zy het quaat, en de pijn zou vlieden, gelijk de Wijzen zeg- gen, dat van werken, die even goet zijn, het geen, daar de meeste kom- mer in is, het wenschelijkſte is. *Want de droefgeestigen zijn niet alleen- lijk gelukkig in hun vrolijkheit, darsel- heit, gelach, of jok, dat een gezellin van lichtvaerdigheid is, maar dikwijls ook door hun beſtandigheid en ſtantva- ſtigheit.* En om deze oorzaak heeft het onmogelijk geweest onze vaders t'overreden, dat de veröveringen, met grote kracht, en met oorlogs- gevaar gedaan, niet voortreffelijker geweest zouden zijn dan de genen, die men in alle veiligheid door han- deling en beleit verkrijgt.

Letius est, quoties magno sibi con- ſtat honeſtum. a

Wijders, dit moet ons vertroof- ten, dat naturelijk de pijn, zo zy ge- weldig is, en de maat te buiten gaat, kort is: indien zy lang duurt, zo is zy licht. *Indien zy zwaar is, zo is zy kort, indien lang, zo is zy licht.* Men zal haar niet zeer lange tijt gevoe- len, zo men haar te veel gevoelt; zy zal een einde of van zich zelve, of van u maken: beide koomt het op een en 't zelfde uit: zo gy haar niet verdraagt, zy zal u wechdragen, en meêſleepen. *Gedenk dat de grootſten*

a 't Eerlijke is ons zo veel 't aangena- mer, als 't ons dierder koſt.

Welk het
wensche-
lijkſte on-
der de goe-
de werken.

Cicer. de
Finit. bon.
& mal. lib.
2.

Cicer. de
natur. Deer.

idem de Fi-
nis. lib. 3.

door

door de doot een einde nemen, dat de kleinen veel tusschenruimten van rust hebben, en dat wy meesters van de middelmatigen zijn: in voegen dat wy, 't zo lydelijk zijn, hen verdragen; indien zy niet verdragelijk zijn, zo laat ons uit het leven, als het ons niet aanstaat, als uit een schouburg, verrekken. 't Geen,

Waarom wy de pijn met zo groot ongedult lijden.

't welk ons de pijn met zo groot ongedult doet lijden, is dat wy niet gewent zijn onze voornaamste vernoeving in de ziel te stellen, en dat wy niet genoech op haar merken en vertrouwen, die d'enige en opperste meesteres van onze staat en natuur is. Het lighaam heeft, behalven het meer en 't min, niet dan een tred en plooi. Maar de ziel is veranderlijk in alderhande vormen, en schikt de gevoelens des lighaams, en alle d'andere toevallen naar haar staat, hoedanig die ook is. Men moet dieshalven daar meê bezich zijn, en haar onderzoeken, en in haar de machtige werkingen, die zy heeft, opwekken. Daar is noch reden, noch voorfchrijving, noch kracht, die tegen haar neiging en keur bestaan kan. Laat ons van zo veel duizent middelen, die zy in haar macht en schikking heeft, aan haar een geven, die bequaam en dienstig tot onze rust en behoudenis is: wy zullen dan niet alleenlijk van alle ongelijk en smaart beschut zijn, maar ook, zo 't haar goet dunkt, van 't ongelijk en de quaden belieft en geveid worden. Zy doet haar voordeel met alles zonder onderscheit. De doling, en de dromen dienen haar nuttelijk, gelijk een getrouwe en oprechte stoffe, om ons te beschutten, en tot vernoeving te brengen. Men kan lichtelijk bemerken dat de vernuftigheid van onze geeft het geen is, 't welk de pijn en wellust in ons scherpt. De beef-

De ziel veranderlijk in alderhande vormen.

ten, die hem in dwang houden, laten aan 't lighaam hun gevoeligen vry en naturelijk, en by gevolg byna een en de zelfde in yder geslacht, gelijk zy door de gelijke toepassingen van hun bewegingen tonen. Indien wy in onze leden het recht, dat hen daar in toebehoort, niet ontroeren, zo is te geloven dat wy daar door beter gestelt zullen zijn, en dat de natuur een rechte tempering in de wellust en pijn aan haar gegeven heeft, de welke niet missen zal gerechtigt te wezen, dewijl zy eenparig en gemeen is. Maar dewijl wy van haar regelen afgeweken zijn, om ons aan de zwerfende vryheit onzer verbeeldingen over te geven, zo laat ons ten minsten behulpzaam zijn in hen naar d'aangenaamste zijde te buigen. Plato vreeft onze strenge verbintenis aan de pijn en wellust, om dat hy de ziel te vast aan 't lighaam hecht en bind; en ik eerder het tegendeel, om dat hy 't daar afscheid en losmaakt. Gelijk de vijant heftiger in onze vlucht word, zo verhovaardigt zich ook de pijn, als zy ons onder haar doet sidderen en beven. Zy zal veel gehantamer by de geen worden, die haar tegenstaat. Men moet zich tegen haar stellen, en aankanten. Wy nodigen d'ongegang, die ons dreigt, en lokken de zelfde op ons, met te deizen, en achterwaarts te wijken. Gelijk het lighaam veel sterker ten aanval is, met het te verharden, zo is 't ook met de ziel gestelt.

Gevoeling der beesten vry en naturelijk.

Maar laat ons tot de voorbeelden komen, die eigentlijk voor de lieden van zwakke harsenen passen, gelijk ik ben; daar wy bevinden zullen dat het met de pijn gaat gelijk met de stenen, die lichter of donkerder van verwe worden, naar de gesteltenis

Platoos gevoelens van de pijn en wellust.

Middel om de pijn te verminderen.

De pijn dikwijls naar de waan gevoelt.

van 't blad, daar men hen in legt, en dat zy niet meer plaats in ons be-
koomt, dan wy 'er aangeven. Zy hebben zo veel pijn geleden, als zy zich in de pijnen ingelaten hebben.

Augustin.
de Civ. Dei.
lib. 2.

De pijn der
kinderbar-
ing van
enige vol-
ken ver-
acht.

Wy gevoelen meer de snee van een baartcheerders scheermes, dan tien wonden met het zwaert in d'yver van de strijt. Wat de pijnen van de kinderbaring aangaat, van de Geneesmeesters, en van God zelf groot geächt, en die wy met zo grote dienstplegingen overbrengen, daar zijn gehele volken, die 'er gantsche-
lijk geen werk af maken. Ik zwijg van de Lacedemonische vrouwen; maar wat verandering zult gy in de Switsersche onder onz voetvolk daar in vinden? niet anders, dan dat zy, hun genaals natreedende, heden met het kint aan de hals worden gezien, 't welk zy gister in hun lighaam droegen. Ja deze verdichte Heidenen, die onder ons verzamelt zijn, gaan hun kinderen, die zo even geboren worden, in de naaste beek wasschen, en baden zich zelve daar in.

Lijdsaa-
heit van Sa-
binus ge-
malin,

en van een
jongen van
Lacedemo-
nien,

Behalven zo veel boelinnen, die dagelijks hun kinderen, zo wel in de geboorte, als in d'ontfanging sluiken, verdroeg deze schone en edele vrou van Sabinus, een Romansch Edelman, ten dienst van een ander, de baring van tweeelingen alleen, en zonder bystant, zonder geluit te maken, en zonder te zuchten. Een gemene jongen van Lacedemonien, een vos gestolen hebbende, (want zy vreesden noch meer de schande van hun zothet in de diette, dan wy de straf van onze boosheit ontzien) en de zelfde onder zijn rok verborgen hebbende, wilde liever lijden dat hy hem de buik zou open bijten, dan zich openbaren. Een ander, wierook in een offering toerei-

kende, liet door een kool, in zijn mou gevallen, zijn vleesch tot op 't gebeente branden, om het geheim, en d'oeffening niet te steuren. Men heeft 'er een groot getal gevonden, die, alleenlijk om een proef van hun deucht te geven, volgens d'instelling, die by hen plaats had, in d'ouderdom van zeven jaren geleden hebben dat zy ter doot toe gegeeßelt wierden, zonder hun aangezicht te veranderen. Cicero heeft hen gezien dat zy malkander by gehele benden met vuitten, voeten, en tanden te keer gingen, ja dat zy bezwijmden, eer zy beleeden dat zy verwonnen wa-
ren.

gelijk ook
van ande-
ren.

*De gewoonte zou nooit de natuur Cleer. Taf. verwinnen; want de natuur is altyt on-
verwinnelyk; maar wy vergiftigen onze 5.
ziel met schaduwten, wellusten, ledig-
heit, quynning en luiheit, en wy, de
zelfde met wänten, en quade gewoonten
indrinnende, maken haar murw.*

Yder weet de Historie van Skevo-
la, die, in 't leger der vijanden geslo-
pen, om d'Overste daar af te do-
den, en in de trefing gemist heb-
bende, beleed, om zijn werking met een vreemder vinding te hervat-
ten, en zijn vaderlant t'ontlasten, aan Porfenna, die de Koning was, de
welk hy doden wilde, niet alleenlijk zijn voorneemen, maar voegd 'er by dat 'er in zijn leger een groot getal van Romainen, deelgenoten van zijn aanslag, gelijk hy, was. En hy, tonen willende hoedanig hy was, deē een gloet van kolen brengen, daar hy zijn arm over stak, en de zelfde zo lang liet braden en rooften, tot dat de vijant zelf, een afschrik daar af hebbende, het koolvuur deē wechneemen. Waar blijft men met de geen, die niet de lezing in zijn boek wilde afbreken, terwijl men hem in zijn vleesch sneed? en met de
geen.

Stantval-
tigheit van
Skevoia.

Pijnen
hardnek-
kiglijk ver-
dragen.

geen, die zich hardnekkig toonde in met de quaden, die men hem aandeed te bespotten, en uit te lachen: in voegen dat de getergde wreetheit der beulen, die hem in handen hadden, en alle de wonden der pijnigingen, op malkander gehoopt, hem 't spel gewonnen gaven. Maar dit was een Wijsbegerige. Hoe! een schermer van Cesar verdroeg geduriglijk al lachende dat men hem zijn wonden enterde en open scheurde.

Welk gemeen schermer heeft ooit gezocht? welk ooit zijn gelaat veranderd? Wie heeft niet alleenlijk schandelijk gestaan, maar wie is ooit onbetamelijk nedergevallen? Wie heeft ook, nedergevallen zijnde, zijn hals wechgetrokken, als hem bevolen werd de zelsde voor 't staal uit te steken?

Laat'er ons ook de vrouwen onder mengen. Wie heeft te Parys niet van de gene horen spreken, die zich villen deed, alleenlijk om een gladder vel daar door te bekomen? Daar zijn'er, die zich de goede en gezonde tanden hebben laten uitrukken, om daar door een zachter en meêgaander stem te verkrijgen, of om hen in ordening te voegen. Hoe veel voorbeelden van verachting der pijn hebben wy in dit geslacht? wat vermogen zy niet? wat vreezen zy, zo zy slechts een weinig vermeerdering in hun schoonheit verhoppen?

Vellere quis cura est albos à stirpo capillos

Et faciem dempta pelle referre novam. a

Ik heb'er gezien, die zant en asch inzwolgen, en hun uitterste best

a De genen, die hun vlijt doen om de grijze haaren uit te rukken, en, d'oude huiť asgedaan hebbende, een nieu aangezichte te vertonen.

deden, ja tot byna hun maag te bederven, om een bleke verve te verkrijgen. Wat pijn lijdten zy niet om een Spaansch en rank lighaam te bekomen, terwijl zy met grote knopen op de zijden, tot op het blote vleesch, gegord en toegetrokken zijn? ja somtijts zodanig, dat zy daar af sterven. Enige volken van onze tijt hebben voor een gewoonte dat zy zich met voordacht quetsen, om hun woorden te doen geloven; en onze Koning verhaalt aanmerkelijke voorbeelden van't geen, dat hy in Polen, en ten opzicht van hem zelf gezien heeft. Maar behalven't geen, dat ik weet dat in Frankryk hier af van enigen nagevolgt is, toen ik van deze vermaarde Staten van Blois quam, had ik weinig te voren in Pikardijen een dochter gezien, die, om d'lyver van haar beloften, en ook haar stantvastigheid te betuigen, met de naakt, die zy in haar hair droeg, zich zelve vier of vijf zware wonden in d'arm maakte, de welken haar het vel deden kraken; en veel bloet uitsloten. De Turken maken aan zich zelve diepe wonden voor hun juffrouwen, en brengen, op dat het lijkteeken daar blijven zou, terstont vuur op de wonde, en houden't een ongelooffelijke tijt daar op, om het bloet te stempen, en het lijkteeken te maken. Lieden, die zulks zagen, hebben't aan my geschreven, en met eed bevestigd. Maar men vind onder hen dagelijks iemand, die zich voor tien asperen een diepe snee in d'arm, of in 't been zal geven.

Ik ben blijde dat de getuigen zo na by de hant zijn, als wy hen zo nodig van doen hebben: want de Christenheit verschaft zodanigen in overvloed; en na't voorbeeld van onze heilige voorganger, zijn'er zeer veel.

Volken, die zich zelve wonden, om hun woort te bekrachtigen.

De Turken wonden zich zelve in tegenwoordigheid van hun juffrouwen.

Civ. Tafel. quest. lib. 2.

Gewillige pijn, van vrouwen geleden.

die uit godvruchtigheid en zandacht het kruis hebben willen dragen. Wy verstaan uit een zeer geloofwaardig getuig, dat de Koning S. Louis het hare kleet droeg, tot dat in zijn ouderdom zijn biechtvader hem daar af vryfprak, en dat hy alle vrydagen zich door zijn priester, met vijf yzere ketentjes, die men hier toe onder zijn nachtrustingen droeg, op zijn schouders deê slaan. Willem, onze leste Hertog van Guyenne, vader van deze Alienor, die dit Hertogdom aan de Huizen van Frankryk en Engeland overdroeg, droeg de leste tien of twaalf jaren van zijn leven geduriglijk, om boete te doen, een borstwapen onder een geestelijk kleet. Foulques, Graaf van Anjou, ging tot in Jerusalem, om daar zich van twee zijner dienaars, met de strop om de hals, voor onz Heren Graf te doen geffelen. Maar ziet men noch niet alle dagen op de heilige vrydag in verscheide plaatsen een groot getal van mannen en vrouwen, die zich zelve slaan, ja zo zeer, dat zy hun vleesch verscheuren, en tot op 't gebeente deurdringen? Ik heb dit dikwijls, en zonder enige tovery gezien: en men zeide (want zy gaan vermout) dat 'er onder waren, die voor gelt ondernamen hier in de godsdienst van een ander te voldoen, namelijk door een verächting van pijn, die zo veel goter was, als de prikkels van d'yver en aandacht meer, dan die van de gierigheid, vermogen.

Q. Maximus begroef zijn zoon, die Burgermeester geweest had. M. Kato de zijne, die tot Schout verkozen was, en L. Paulus beide de zijnen binnen weinig dagen, met een bezadigt gelaat, zonder enige betuiging van rou te doen blijken. Ik zei-

de in mijn tijd al boertende van een, dat hy de goddelijke gerechtigheit verschalkt had. Want toende tijding van de geweldige doot van drie grote kinderen in een dag aan hem gebracht was, tot een strenge geesselroede, gelijk te geloven is, schildte het weinig of hy zou de zelfde voot een grote gunst, en bezondere wel-daat van de Hemel genomen hebben. Ik volg deze woeste en gedrochtelijke zeden na; maar ik heb in d'opvoeding twee of drie verloren, is 't niet zonder rou, ten minsten zonder verdriet. Daar is echter zelden enig ongeval, 't welk de menschen levendiger trest. Ik zie genoeg andere gemene voorvallen van quelling en verdriet, die ik nazuweelijks zou gevoelen, zo zy my overquamen: en ik heb, toen zy my overquamen, zodanigen verächt, die van de werrelt zo lelijk afgeschildert worden, dat ik my daar over niet by 't volk zou darren beroemen, zonder beschaamt te worden. Daar uit men verstaat dat de ziekte niet in de natuur, maar in de waan bestaat. De waan is een machtige en mateloze tegenstrever. Wie zal ooit uit zodanige honger de zekerheit en rust zoeken, daar in Alexander en Cesar niets dan ongerustheit en zwarigheid hebben gevonden? Terez, Sitalces vader, zeide gemenelek, dat hy, als hy geen oorlog voerde, meende dat 'er geen ondercheit tusschen hem en zijn stalknecht was. Kato, Burgermeester zijnde, beval, om zich van enige steden in Spanjen te verze-keren, alleenlijk aan der zelfder inwoonders dat zy geen wapenen zouden dragen; 't welk oorzaak was van dat een groot getal zich zelf doodde. Woeste lieden, de welken waanden dat 'er geen leven zonder de

Haire kleet, en geesselketenen van S. Louis.

Borstwapen gedragen, en waarom.

Een Graaf van Anjou trekt naar Jerusalem, en waarom.

Strantvaf-tigheit van enige Vaders in de doot van hun kinderen te verdragen.

Cicero Tafel. Quest. lib. 3. Vermogen van de waan. Voorbeeld in Alexander, Cesar, en anderen.

vapen is. Hoe veel weten wy, die de zoetheit van een gerust leven in hun huizen, onder hun bekenden, gevloeden hebben, om de schrik der onbewoonde wildernissen te volgen, en die zich in de verworpenheit, geringheit en verächting des werrelts hebbengeworpen, en groot vermaak daar in geschept?

Siteng le-
ven des
Kardinaals
Borromeus.

De Kardinaal Borromeus, die onlangs te Mylanen in 't midden van d'ontacht storf, daar zijn Edeldom, zijn grote rijkdom, de lucht van Italiën; en zijn jonkheit hem toe nodigden, hield zich in zulk een strenge gewoonte van leven, dat het zelfde kleet, 't welk hy in de zomer gebruikte, hem ook in de winter diende. Hy had voor zijn bedding niets dan stro; en hy gebruikte d'uren, die hem van de bezigheden zijns ampts overschoten, geduriglijk met zich in de boeken t'oeffenen, terwijl hy op zijn kniejen lag, en een weinig water en broot ter zijden van zijn boeken had; 't welk alle de voorraat van zijn maaltijt, en alle de tijt was, die hy daar toe besteedde. Ik weer 'er, die met voordacht voordeel en winst mer de hoórdragery gedaan hebben, daar af de waan alleen zo veel lieden verschrikt. Indien onz gezicht niet het noorzakelijkste van onze zinnen is, ten minsten is 't het aangenaamste. Maar d'aangenaamste en nurste onzer leden schijnen de genen te zijn, die dienen om ons voort te brengen. En echter zijn 'er verscheidene volken geweest, die hen een dodelijke haat toegedragen hebben, alleenlijk hieróm, dat zy al te beminzaam waren, en die hen verworpen hebben, ult oorzaak van hun prijs. De geen, die zijn ogen mistak, oordeelde desgelijks van deze leden. Het gemeenste, en het gezondste deel der

Dodelijke
haat van
enige vol-
ken tegen
de veel-
leden.

menschen houd d'overvloed der kinderen voor een grootgeluk; en ik en enige anderen van gelijke staat hun derving. Toen men aan Thales vraagde waaróm hy niet huwde, antwoordde hy dat hy niet gezint was krooft van zich na te laten.

Dat onze waan de dingen waardeert, dit ziet men door de genen in groot getal, de welken wy zelfs ook niet aanschouwen om hente schatten, maar daar in wy op ons zien. Wy aanmerken niet hun hoedanigheid, noch hun nuttigheit; maar alleenlijk de kosten, die wy doen, in hente bekomen, als of dit een gedeelte van hun zelfstandigheid was. Wy noemen in hen waarde, niet het geen, dat zy meebrengen, maar het geen, dat wy 'er aan brengen. Ik bemerk hier uit dat wy schrandere huishouders van onze uitgift zijn: naar dat de zelfde weegt, dient zy naar 't geen, dat zy weegt. Onze waan laat haar nooit ongeächte en zonder vrucht te betalen deurlopen. D'inkoop stelt de prijs aan de diamant, de zwarigheid aan de deucht, de droefheit aan d'aandacht, en de felheit aan de geneesmiddel. Iemant, D'armoede om tot armoede te geraken, wierp zijn schatten in deze zelfde zee, die van zo veel anderen aan alle kanten gepeilt en deurgrond word, om daar in de rijkdommen te vijschen. Epikurus zegt dat rijk te zijn geen verlichting, maar verandering van bezigheden is. En zeker, niet het gebrek, maar eerder d'overvloed, brengt de gierigheid voort. Ik wil mijn ondervinding omtrent deze zaak verhalen. Sedert dat ik uit mijn kintheit ben getreden, heb ik in drie-derhande staten geleest. Ik bracht d'eerste tijt, die byna twintig jaren duurde, zonder andere middelen over,

Onze waan
stelt prijs
op de din-
gen.

D'armoede
gezoekt

Wat rijk te
zijn is.

Overvloed
baar gie-
righeid.

Montaignes
verhaal van
zijn voor-
gaande
taar.

Zijn eerste
staat.

over, dan die gevallen waren, en van eens anders bevel en bystant afhingen, zonder enige staat en voorschrift. Mijn kosten en uitgift geschiedden zo veel te vrolijker, en met minder kommer, als zy gantschelijk in de roekeloosheit van 't geval bestonden. Ik was nooit beter in mijn schik. Het gebeurde my nooit dat ik de beurs mijner vrienden gesloten vond; dewijl ik aan my zelf, boven alle andere nootzakelijkheid, opgelegd had de nootzakelijkheid van niet in de tijt te missen, die ik genomen had om te betalen, die zy my wel duizent malen verlangd hebben, vermits zy zagen dat ik mijn best de om hen te betalen, in voegen dat ik daar door een zuinige huishouding, en die enigfins bedriegelijk was, betoonde. Ik gevoel naturelijk enige wellust in te betalen; als of ik mijn schoulers van een lastig pak, en van dit beelt der dienstbaarheid ontlastte. Daar is ook enige vernoeving, die my kirtelt, om eengerechtig werk te doen, en een ander te vernoeven. Ik zonder de betaling uit, daar in men tot handelen en rekenen moet komen: want indien ik niemant vind, aan de welk ik deze last beveel, zo stel ik hen met schaamte en schande zo lang uit, als ik kan, uit vrees van deze tegenstribbeling, met de welke mijn aart, en wijze van spreken gantschelijk niet overeenkoomt. Daar is niets, 't welk ik zo zeer haatte, als te koophandelen: dit is een loutere handel van bedroch en onbeschaamtheit. Na dat zy een uur lang getwist en gedongen hebben, gaan zy beide van hun woort af, om een verhoging van vijf stuivers. Indien ik gelt opnam, 't was met schade: want dewijl ik geen stoutigheid had om zelf zulk te verzoeken, zo waande

ik zulks met papier en geschrift uit te werken, 't welk niet veel weer doet, en grotelijks de hant tot weigeren leent. Ik beval het beleid mijner behoefte blygeestelijker en onbeschroomdelijker op de starren, dan ik sedert zulks aan mijn voorzorg en zinnen vertrouwt heb. Het grootste deel der huishouders achten 't schrikkelijk, dus in zorgeloosheit te leven, en bemerken niet dat het meeste deel des werrelts dus leeft. Hoe veel eerlijke lieden hebben alle hun zekerheit wechgeworpen, en doen zulks noch dagelijks, om de wint van de gunst der Koningen, en van 't geval te zoeken? Cesar belafte zich met tien tonnen gouts boven de middelen, die hy had, om Cesar te worden. En hoe veel kooplieden beginnen hun koophandel met de verkoping van hun hoeve, die zy naar d'Indië zenden?

In zorgeloosheit te leven zeer gemeen aan 't meeste deel des werrelts.

In 't betalen is enig vermask.

Koophandel van Montaigne g'haat, en waarom.

Tot per impotentia freta. a

Consul.
figr. 4.

In zulk een grote droogte en magerheit van godvruchtigheid hebben wy duizent en duizent medegezelen, die op een gemakkelijke wijze daar deur komen, terwijl zy 't geen, 't welk zy tot hun middagmaal behoeven, van de mildadigheid des hemels verwachten. Zy aanmerken ook niet dat deze zekerheit, daar zy op bouwen, weinig minder onzeker en gevallen is, dan 't geval zelf. Ik zie d'elende van over de twee duizent kronen aan renten van zo naby, als of de zelfde gantschelijk tegen my was. Want behalven dat het geval middel heeft om, dwars deur onze rijkdommen heen, deze openingen tot d'armoede te maken, vermits 'er dikwijls geen midden tusschen de hoogste en laagste staat is,

a deur zo veel ongestuimige golven en diepten.

For-

Pub. Min. 4 *Fortuna vitrea est; tum, quum splendet, fragitur. a*

De behoefte en alle onze dijken en bolwerken op te zo wel by een stolp en sprong omwerpen kan; de rijken. als by d'armen.

en alle onze dijken en bolwerken op een stolp en sprong omwerpen kan; om bevind ik dat de behoefte, om verscheide oorzaken, zo gewonelijk plaats heeft by de genen, die goederen bezitten, als by de genen, die 'er geen hebben, en dat zy mis-schien enigfins minder ongemakke-lijk is, als zy alleen, dan als zy in 't gezelschap der rijkdommen is. Zy komen meer uit d'ordering, dan uit d'ontfangst. *Yder is de maker van zijn eige geluk.* En my dunkt dat een rijke, die ongemakkelijk, behoefstig, en nooddrustig is, elendiger is dan de geen, die slechts arm is. In de rijkdommen behoefstig; 't welk de zwaarste slach van behoefste is. De grootste en rijkste Vorsten worden gemene-lijk door armoede en behoefte tot d'uit-terste noot gedreven. Want is 'er wel een, die zich wijder uitstrekt, als door de welke dwingelanden, en onrecht-vaerdigen berovers van de goederen hunner onderzaten te worden.

Sal. in Cor. *Yder is de maker van zijn eige geluk.* En my dunkt dat een rijke, die ongemakkelijk, behoefstig, en nooddrustig is, elendiger is dan de geen, die slechts arm is. In de rijkdommen behoefstig; 't welk de zwaarste slach van behoefste is. De grootste en rijkste Vorsten worden gemene-lijk door armoede en behoefte tot d'uit-terste noot gedreven. Want is 'er wel een, die zich wijder uitstrekt, als door de welke dwingelanden, en onrecht-vaerdigen berovers van de goederen hunner onderzaten te worden.

Sene. in Epist. die. Behoefstige rijken

Tweede staat.

Wat hebben ik.

Mijn tweede staat was, gelt te hebben. Ik, die gevat hebbende, lag wel haast merkelijke sommen naar mijn staat op: dewijl ik niets anders voor hebben achtte, dan zo veel, als men boven zijn gewone kosten bezit, en dat men zich op 't goet mag ver-vrouwen, 't welk men noch verhoopt t'ontfangen, hoe klaar d'ontfangst ook voor ogen staat. Wat dan, zeide ik, indien my zodanig, of zoda-nig een ongeval overviel? en in ge-volg van deze ydele en zondige ge-dachten, speelde ik de vernuftige met door deze overtollige sparing in alle ongevallen te verzorgen. En aan

a 't Geluk is van glas: het breekt als het blinkt.

de geen, die my voorwierp dat het getal der ongevallen al t'onéindig was, wilst ik noch t'antwoorden dat dit tegen veel verstrekte, zo 't niet voor alle was. Dit kan niet zonder pijnlijke bekommernis geschieden. Ik maakte een geheim daar af: en ik, die zo veel van my dar zeggen, sprak van mijn gelt niet, dan op een verkeerde wijze, gelijk d'anderen doen, die, rijk zijnde, zich arm ma-ken, en, arm zijnde, zich rijk maken, en aan hun geweten verlof geven van nooit oprechtelijk van 't geen, dat zy hebben, te getuigen. Zeker, een belachelijke en schandelijke voor-zichtigheit. Begaf ik my op een reis; my dacht dat ik nooit genoeg ver-zorgt was; en hoe ik my meer met gelt belastte, hoe ik ook meer met vrees beladen was: nu voor de vei-ligheit der wegen, dan voor de ge-trouheit der gener, die mijn reistuig voerden, van 't welk ik, beneffens anderen, die ik ken, my nooit ge-noech verzekert hield, zo ik 't niet voor mijn ogen had. Liet ik mijn kas t'huis; wat al ergwaan, en doornige gedachten, die, 't welk erger is, ik niet openbaren mogt? Ik had mijn

geheim daar af: en ik, die zo veel van my dar zeggen, sprak van mijn gelt niet, dan op een verkeerde wijze, gelijk d'anderen doen, die, rijk zijnde, zich arm ma-ken, en, arm zijnde, zich rijk maken, en aan hun geweten verlof geven van nooit oprechtelijk van 't geen, dat zy hebben, te getuigen. Zeker, een belachelijke en schandelijke voor-zichtigheit. Begaf ik my op een reis; my dacht dat ik nooit genoeg ver-zorgt was; en hoe ik my meer met gelt belastte, hoe ik ook meer met vrees beladen was: nu voor de vei-ligheit der wegen, dan voor de ge-trouheit der gener, die mijn reistuig voerden, van 't welk ik, beneffens anderen, die ik ken, my nooit ge-noech verzekert hield, zo ik 't niet voor mijn ogen had. Liet ik mijn kas t'huis; wat al ergwaan, en doornige gedachten, die, 't welk erger is, ik niet openbaren mogt? Ik had mijn

geheim altijd naar die zijde gekeert. Om kort te gaan, 't is kommerlijker her-gelt te bewaren, dan te verkrijgen. Indien ik 'er niet zo veel werk af maakte, als ik verhaal, ten minsten viel 't my lastig in zulks te beletten. Wat het gemak aangaat, ik had 'er weinig of niet af. De last woog my niet minder, schoon ik meer middel had om kosten te doen. Want, ge-lijk Bion zeide, de geen, die dik van hair is, heeft geen minder ongemak, dan de kale, van dat men hem 't hair uitrukt. Sedert dat men zich daar toe gewent, en zijn inbeelding op deze klomp gezet heeft, is de zelfde

Verkeerde wijze van spreken, in zich arm of rijk te noemen.

Gelt moe-lijker te be-waren, dan te verkrij-gen.

niet meer tot onze dienst; en men dardt hem niet snuiken. 't Is een gebouw, dat, gelijk ons toeschijnt, in 't geheel waggelen zal, zo men daar aan raakt: de noot moet ons by de keel vatten, eer men 't aantasten wil. Ik verpandde te voren met minder dwang mijn reistuig, en verkocht met minder verdriet mijn paert, dan ik toen deze spaarpot, die ik ter zijden hield, aangetast zou hebben. Maar 't gevaar bestond hier in, dat men zwarelijk zekere palen, die kommerlijk in die dingen te vinden zijn, de welken men goet acht, aan deze begeerte kan stellen, en een wet voor de spaarzaamheit oprechten. Men wil altijd deze klomp vergroten, en, de zelfde van getal tot getal vermeerderende, ja tot zich elendiglijk van de genieting zijner eige goederen te beroven, besluit die gantschelijk te bewaren, en niet te gebruiken. Volgens dusdanig gebruik zijn de genen, die last hebben om de poorten en muren van een treffelijke stat te bewaren, de rijkste lieden ter werrelt. Alle rijke lieden zijn gierig, volgens mijn gevoelen. Plato voegt dus de lichamelijke, of menschelike goederen te zamen, de gezondheid, de schoonheit, de sterkte, de rijkdom: en de rijkdom, zegt hy, is niet blind, maar zeer klaarziende, als zy van de voorzichtigheit verlicht word. Dionysius de zoon toonde een goede streek. Men berichtte aan hem dat een zijner Syrakusers een schat in d'aarde verborgen had. Hy beval aan hem dat hy de zelfde tot hem zou brengen: 't welk hy ded, doch met enig gedeelte daar af voor zich te behouden, daar meê hy naar een andere stat trok, in de welke hy, deze lust van wech te leggen, en op te sluiten verloren hebbende, zich begaf tot rui-

melijker te leven. Dionysius, dit verstaande, ded het overige van zijn schat aan hem weêrgeven, en zeide dat hy de zelfde gaerne aan hem weêr overgaf, dewijl hy geleert had hem wel te konnen gebruiken.

Ik was ook enige tijd dus gestelt. Ik weet niet wat goede geest my zeer tijdiglijk daar af hielp, gelijk deze Syrakuser, en my deze spaarzaamheit quijtmaakte, toen het vermaak van zekere reis van grote kosten dusdanige inbeelding onder de voeten trad. Ik verviel hier door tot een darde slach van leven, (ik spreek mijn gevoelen recht uit) dat warelijk veel vermakelijker en geregelder was: dat is dat ik mijn vertering naar mijn inkomst en ontfangst aanstel; daar in somtijts d'een, en dan d'ander grootst is, zonder echter verre van malkander te verschillen. Ik leef yder dag voor zich zelf, en ben ver- noegt met zo veel te hebben, dat ik de tegenwoordige en gewone be- heftigheden voldoen kan. Wat de bovengewone noden aangaat, alle de voorraat des werrelts zou'er niet ge- noech voor konnen zijn. 't Is dwaas- heit dat men verhoopt dat het geval zelf ons genoechsamelijk tegen zich zal wapenen. Wy moeten met onze wapenen daar tegen strijden; die van 't geval zullen ons, als de strijt op 't heftigste is, verlaten. Indien ik vergader, 't is op hoop van enige ge- burige waar; niet om landen te kopen, daar ik niet meer meê te doen heb; maar om geneucht te beko- men. Niet begerig te zijn is rijkdom. Niet koopachtig te wezen is inkomst. Ik heb weinig vrees dat my goet ont- breeken zal; ik heb geen begeerte om het te vermeerderen. De vrucht der rijkdommen bestaat in d'overvloed, en de zedheit is een bewijs van d'over- vloed.

Darde staat van Montaigne.

De tegenwoordige behoeften te konnen voldoen is genoech.

Wy moeten met ons elge geweest tegen 't geval strijden.

Cicero. Parantur. utim.

Idem ibid.

De begeerte van te ver- gaderen kan men zware- lijk bepa- len.

Alle rijke lieden gierig. Plato's ge- voelen van de licham- elijke gederen,

Geestige Areek van Dionysius, om iemand van zijn spaar-zucht af te brengen.

Gierigheid *bloet.* Ik verheug my zonderling van dat my deze verbetering in een ouderdom overgekomen is, die natuurlijk tot gierigheid is geneegen, en dat ik my van deze dwaasheit, die zo gemeen aan d'ouden, en meest van alle menschelijke dwaasheden te belachen is, ontslagen zie.

Rijkdom door *Feranez* ver-
zacht;
Feraulez, die de beide stagen had beproeft, en bevonden dat de vermeerdering van middelen niet de vermeerdering van lust tot drinken, eten, slapen, en zijn wijf t'omhelzen was, en die van d'andere zijde de moeijelijkheid en last van de huishouding op zijn schouders gevoelde wegen, gelijk zij ook aan my doet, besloot een arm jongman, zijn getrouwe vriend, die naar rijkdommen jankte, te vernoeogen, en deed hem alle de zijnen, die groot en overmatig waren, en ook alle de genen, die hy dagelijks door de mildadigheid van Cyrus, zijngoede meester, en door d'oorlog op te hopen had, aanbieden, op voorwaarde dat hy aanneemen zou hem, als zijn gast en vriend, eerlijk te voeden en t'onderhouden. Zy leefden sedert dus zeer gelukkiglijk, en waren beide met de verandering van hun staat vernoeegt. Zie daar een streek, die ik grootmoediglijk navolgen zou; en ik prijs grotelijks de handel van een oud Prelaar, die, gelijk ik bevind, zich zo gantschelijk van zijn gelt, van zijn ontfangst, en van zijn inkomst ontslagen had, daar toe hy nu een dieenaar, en dan een ander uitkoos, dat hy een lange reeks van jaren zo onkundig in de handel van zijn huishouding verleet, als een vreemdeling.

Vertrouwen op eens anders goethel
Het vertrouwen op eens anders goetheit is geen kleine getruigenis van zijn eige oprechtigheid; en daarom

begunstigt God de zelfde gemeenlijk. En ten opzicht van hem, ik zie geen huishouding noch waardiglijker, noch verstandiglijker beleid, dan de zijne. Gelukkig is de geen, die zijn behoefte naar zulk een gerechte maat geregelt heeft, dat zijn rijkdommen daar toe genoeg kunnen zijn, zonder zorg en belemmering, en zonder dat hun uitgift of ophoping andere bequamer, gerufter en begeerder bezigheden, die hy volgt, afbreekt. 't Gemak dan, en de behoefte bestaan in de waan, die yder daar af heeft; en zo wel de rijkdom, als de roem en gezondheid hebben alleenlijk zo veel aangenaamheit en vermaak, als de gaen, die hen bezit, daar af aan hen geeft. Yder is wel of qualijk, naar dat hy 'er zich in bevind. Niet de geen, van de welk men 't gelooft, maar die 't van zich zelf gelooft, is vernoeegt; en hier in alleen geeft het geloof aan zich zelf wezen en waarheit. Het geval doet ons noch goet noch quaet: het bied ons alleenlijk de stoffe en 't zaat daar toe aan; 't welk onze ziel, machtiger dan 't geval, en alleen d'oorzaak en meesters van haar gelukkige, of ongelukkige staat zijnde, naar haar believen keert en gebruikt. D'uitwendige bykoomsten krijgen smaak en verwe van d'inwendige gesteltheit: gelijk de klederen ons verwarmen, niet door hitte, maar door d'onze, die zy bequamelijk kunnen dekken en voeden. De geen, die een koud lighaam daar mee dekte, zou 'er gelijke dienst voor de koude af trekken: en in dezer voegen word het ys, en de sneeu bevaart. Zeker, op een zelfde wijze, als d'oeffening aan een luijaart, en d'onthouding van de wijn aan een dronkaart tot pijn dient, is de soberheit

bewijs van eige oprechtigheid.

Wie gelukkig in de rijkdom is.

Waar in 't gemak en de behoefte bestaan.

De ziel alleen meesters van haar goede of quade staat.

Yder van zijn eige gual gepijnigt.

Een grote
ziel alleen
kan van
grote din-
gen oordee-
len.

heit een straf voor d'overmatige ; en d'arbeit pijnigt een welluftig en ledig mensch : en dus gaat het met d'anderen. De dingen zijn niet zo pijnlijk ; noch zwaar uit zich zelve ; maar onze zwakheit en blohartigheid maakt hen zodanig. Om van grote en hoge dingen t'oordeelen, behoeft men een gelijke ziel ; anders eigenen wy het gebrek , dat het onze is , aan hen toe. Een rechte riem schijnt krom in 't water. Daar is niet alleenlijk aan gelegen dat men een ding ziet , maar ook hoe men 't ziet.

Wel aandan , waaróm vinden wy in zo veel redeneringen , die de menschen verscheidelijk overreden de doot te verachten , en de pijn te verdragen , niet een , die voor ons dienstig is ? En waaróm van zo veelderhande inbeeldingen , die zulks aan anderen overreed hebben , verkiest yder niet voor zich de geen , die met zijn natuur best overeenkoomt ? In-

dien hy geen krachtige en afveegende kruiden kan verduwen , om het quaat met de wortel uit te roejen , hy neem ten minste verzachtende kruiden , om zijn quaat te verlichten. Daar is zekere verwijde en geringe waan , en niet meer in de pijn , dan in de wellust , door de welk wy , in de weekheit smeltende en vlietende , de steek van een Bie niet kunnen verdragen. Alles beslaat dan hier in , dat men over zich zelf gebied. Voorts , men ontvlucht niet de Wijsbegeerte , om de strengheit der pijnen , en de menschelijke zwakheit boven de maat te doen gelden : want men dwingt haar zich in deze onverwinnelijke plojen te werpen : Indien het quaat is in behoefte te leven , ten minsten is 't niet nootzakelijk daar in te leven. Niemand is lange tijt qualijk , dan met zijn eige schult. De geen , die geen hart heeft om de door , noch om 't leven te lijden ; die niet kan tegenstaan , noch wechvluchten , wat zou men aan hem doen?

Van zijn achting niet mede te delen.

Eenënveertigste H O O F T D E E L.

De zorg voor d'eer en achting overtreft alles , en kan niet medegedeelt worden. Eige eer veracht om die van anderen te vorderen. Voorbeelden daar af. Vrouwen in de Pairschappen ontfangen , en hun recht. Kerkelijke Paars gehouden de Koning in zijn oorlogen te verzellen.

Zorg , die men voor d'eer en achting heeft.

An alle de sporeloosheden , die 'er in de werrelt zijn , is 'er geen , die meer aangenomen , en algemeen is , dan de zorg van d'achting en roem , die wy zo vast trouwen , dat wy ook de

rijkdom , de rust , het leven , en de gezondheid , die dadelijke en zelfstandige goederen zijn , verlaten , om dit ydel beelt , en deze enkele stem , die noch lighaam , noch aantasting heeft , te volgen ;

La fama ch' invaghisce à un dolce suono

*Gli superbi mortali, & par' si bella
E un echo, un sogno, anzi d'un sogno
un' ombra*

Ch' ad ogni vento si dilegna & sgombra. a

Roemzucht en het schijnt dat de Wijsbegerigen
blijft de
Wijsbege-
rigen by.

*Cicero. pro
Arch.
Felt.*

zelveu zich tragelijker en onwilliglijker dan enige anderen van deze onredelijke zeden der menschen, onder alle anderen, ontslaan. Deze is de weerspannigste en hardnekkigste, om dat zy ook niet opboud van de gemoeden, die wel vorderen, aan te raffen. Daar zijn 'er weinig, van de welken de reden zo karelijk d'ydellheit beschuldigt. Maar zy heeft haar wortelen zo krachtinglijk in ons geschoten, dat ik niet weet of iemant zich ooit gantschelijk daar af heeft konnen ontslaffen. Na dat gy alles gezegt en geloofst hebt, om haar te verwerpen, brengt zy tegen uw redenering zulk een inwendige neiging voort, dat gy werk hebt om stant daar tegen te houden. Want, gelijk Cicero zegt, de genen zelveu, die tegen haar strijden, willen echter dat de boeken, die zy'er af schrijven, hun naam in 't voorhoofd dragen, en hierom roemruchtig worden, dat zy d'eer en roem veracht hebben. Alle d'andere dingen laten zich handelen. Wy lenen onze goederen en leven aan de noot onzer vrienden: maar zelden ziet men dat men zijn eer mededeelt, en zijn achting aan iemant schenkt. Katulus

a 't Gerucht, 't welk op zulk een zoete klank de verwaande menschen begerig naar 's zelveu maakt, en zo schoon schijnt, is een Echo, of weergalm, en droom, ja de schaduw van een droom, die op de minste wint wechvlucht en verdwijnt.

Luktacius; in d'oorlog tegen de Cymbren zijn uitterste best gedaan hebbende om zijn krijgslieden, die voor de vijanden vloten, te beletten, en te keren, begaf zich zelveu onder de vluchtelingen, en veinsde zelf vervaert te zijn, op dat zy eerder zouden schijnen hun overste te volgen, dan voor de vijant te vluchten. Dit was zijn eige achting over te geven, om die van anderen te beschutten. Men achtte dat, toen Karel de Vijfde, in 't vijftienhondertzevenendertigste Jaar, in Provence trok, Antonius de Leva, de Kaizer tot deze reis gezint ziende, en de zelveu wonderlijk heerlijk voor hem achtende, altijd het tegendeel stemde, en hem zulks afried, alleenlijk hierom, dat alle d'eer en roem van deze raat zijn meester toegeëigent zou worden; en dat men zeggen zou dat zijn goede raat, en zijn voorzienigheid zodanig had geweest, dat hy, tegen 't gevoelen van allen zulk een treffelijk voorneemen ten einde gebracht zou hebben. Dit was een ander op zijn kosten eren. Toen de gezanten van Thracien, Archileonida, Brasidas moeder, over de doot van haar zoon zouden vertroosten, en hem zo hoog verheven, dat zy zeiden dat hy zijns gelijk niet nagelaten had, weigerde zy deze eige en besondere lof, om die aan 't gemeen over te geven. Spreek dus niet tot my, zeide zy: ik weet dat de stat Sparte veel burgers heeft, die groter en dapperder zijn, dan hy was. In de strijt van Krecy had de Vorst van Wales, noch zeer jong zijnde, de voortocht te beleiden. Het voornaamste geweld van 't voorval bestond in deze plaats. De Heren, die hem verzelden, felle tegenstant voor de borst vindende, ontboden aan de Koning Eduard dat hy naderen zou, om

Katulus verlaat zijn achting, om die van anderen te beschutten

Eige eer veracht, om die van een ander te verheffen

Brasidas moeder weigert bezonder lof, om 't gemeent'eren.

de p's
boeken
Oaar
en
ellust, w. 1

Smel-
van een
Alles be-
zich zelf
ucht niet
strengheit
ijlike zwak-
en gelden:
ich in deze
te werpen:
hoefte te le-
niet noozake-
ermant is lange
zijn eige schult.
rt heeft om de
ven te lijden;
n, noch wech-
n aan hem doet

edete

E E L.

Eer en
roem niet
mededeel-
baar.

et mededeelt worden.
Voorbeelden daar af.
acht. Kerkelijke Paa

rust, het leven, ende
e dadelijke en zelfstan-
n zijn, verlaten, om
, en tieze enkelde stem
naam, noch aantastig
gen;

Koning Edward weigert zijn Zoon te hulp te roemen, om hem niet van d'eer der verwinning te beroven.

Skipioos heerlijke daden ten deel van Lelius verplicht.

Theopompus stelt de gemene beven zijn bezondere eer.

Vrouwen in de Pairschappen gevolgt, en hun recht.

hen te helpen. Hy vraagde naar de staat van zijn zoon, en, tot antwoord bekömende dat hy leefde, en te paert zat, zeide: Ik zou hem ongelijk aandoen, met hem d'eer van de verwinning in deze strijd, die hy zo lang uitgestaan heeft, te beroven; Wat uitgang dat 'er koomt, zy zal de zijne wezen. Hy wilde niet derwaarts gaan, noch iemand zenden; vermits hy wel wist dat, zo hy 'er gegaan was, men gezegt zou hebben dat alles, zonder zijn bystant, verloren zou zijn geweest, en dat men 't voordeel van deze verrichting aan hem toegeëigent zou hebben. *Want het geen, dat 'er leest by gevoegt word, schijnt altijd de gehele zaak uitgevoerd te hebben.* Veel hielden te Rome, en men zeide gemenelyk dat de voornaamste heerlijke daden van Skipio ten deel aan Lelius verplicht waren, die echter altijd Skipioos grootheit en eer bevorderde en voortsuwde, zonder enige zorg voor de zijne te dragen. Theopompus, Koning van Sparte, antwoordde aan de geen, die tot hem zeide, dat de gemene Staat in stant zou blijven, om dat hy wel gebieden kon; dat het eerder was om dat het volk wel gehoorzamen kon. Gelyk de vrouwen, die in de Pairschappen volgden, recht hadden om, niet tegenstaande hun geslacht, by de ge-

dingen te zijn, die tot hun rechtspraak behoorden, en hun gevoelen te zeggen; zo waren ook de kerkelijke Pairs, niet tegenstaande hun belijdenis, gehouden de Koningen in hun oorlogen by te staan, niet alleenlyk met hun vrienden en dienaars, maar ook met hun eige perfoon; in voegen dat de Bisschop van Beauvais, by Filippus Augustus in de strijd van Bouvines zijnde, zich zeer kloekmoediglyk d'uitwerking deelachtig maakte. Maar het schein hem toe dat hy de vrucht en eer van deze bloedige en geweldige oeffening niet moest aaraken. Hy bracht in die dag met zijn hant veel vijanden onder, en gaf hen aan d'eerste Edelman, die hem voorquam, op dat deze hen doden, of gevangen nemen zou; en gaf deze gehele uitvoering aan hem over: en dus deë hy 't met Willem, Graaf van Salsberi, aan mijn Heer Jan de Nesle. Hy wilde, met een gelijke scherpszinnigheid van geweten, als deze andere wel iemand dootkloppen, maar niet quetsen; en dieshalven streed hy alleenlyk met een knods. In mijn tijd wierd aan iemand door de Koning verweten, dat hy de hant aan een Priester geschonden had; 't welk hy stijf en sterk loghende, om dat hy hem met voeten getreden had.

Kerkelijke Pairs gehouden de Koning in zijn oorlogen te verzellen.

Geestig streek.

Van d'ongelijkheid, die tusschen ons is.

Tweëënveertigste H O O F T D E E L.

Daar is groter onderscheit tusschen de menschen, dan tusschen een mensch en beest. waar naar de mensch geschat moet worden. De Koningen van

Thracien

Thracien waar in van d' andere menschen onderscheiden. De schatten maken niemant gelukkig. Belijdenis van Alexander en Antigonas van hun gierigheid. Seleukus gevoelen van de last van 't Rijk. Elendige staat der Koningen breedelyk afgebeeld. Grote vryheit der Edelen in Frankryk. De Koningen moeten de ware vrientschap derven. Dioklecianus voorbeeld van een neerige staat te verkiezen. Anacharsis wreffelyk gevoelen van een gemene Staat. Pyrrhus eertzucht door Cyneas zoetelyk aangewezen.

DLutarchus zegt ergens, dat hy geen zo groot onderscheit van beest met beest, als van mensch met mensch vind. Hy spreekt van de genoetsaamtheit der ziel, en van d'inwendige hoedanigheden. En zeker, ik vind zulk een groot onderscheit tusschen Epaminondas, gelijk ik hem my inbeeld, en zodanig een, die ik ken, ik zeg tot de gemene zin, dat ik Plutarchus noch wel zou willen overtreffen, en zeggen dat 'er groter verschil tusschen zulk en zulk een mensch, dan tusschen zulk een mensch, en zulk een beest is ;

Hem, vir viro quid praestat ! a

en dat 'er zo veel trappen van geesten, als 'er van hier vademen tot aan de hemel zijn, en zo ontelrijk. Maar om van d'achting der menschen te spreken, 't is wonder dat, behalven wy, alle dingen naar hun eige hoedanigheden geschat worden. Wy prijzen een paert, om dat het wakker en vlug is,

niet om zijn harnas : een hazewint om zijn gezwintheit, niet om zijn halsbant : een vogel om zijn vleugels, niet om zijn snoeren en kellen. Waarom achten wy ook niet een mensch naar 't geen, dat het zijne is? Hy heeft een grote sleep, een kostelyk gebou, zo groot gezach, zo veel inkomsten, dit alles is omtrent hem, niet in hem. Men koopt niet een kat in een zak. Indien men naar een paert dingt, men neemt het zijn toerusting af; men wil het naakt en bloot zien: of indien het bedekt is, gelijk men hen eertijts aan de Vorsten te koop veilde, zo is 't aan die leden, de welke niet zo nootzakelyk zijn: op dat men zich niet aan de schoonheit van zijn hair, of breetheit van de billen zou vergapen, en op dat men voornamelyk zijn gezicht op d'ogen en benen, die de nutste leden zijn, zou vesten.

b Dus prijzen wy een gezwind paers, 't welk naar de vernimning jankt, en in de ruiffchende schouburg zich om de vernimning verheugt.

Regibus hic mos est, ubi equos mercantur, opertos inspiciunt, ne si facies, ut sapè, decora molli sulca pede est, emptorem inducat hiantem.

Waar naar de mensch geschat moet worden.

Gelijkenis van een paert te kopen.

Groot verschil van d'een mensch by d'ander.

Terms. Phrym. 22. 5. sc. 3.

Yder ding naar zijn hoedanigheid geprezen.

Juvenal. Satyr. 8.

----- volucrem
*Sic laudamus equum, facili cui plurima palma
Fervore, & exultat rauco victoria circo. b*

a O hoe veel verschilt d'een mensch van d'ander.

Horat. lib. 1. Satyr. 2.

tusschen

T D E E L.

in tusschen een menschen den. De Koningen van Thracien

Quod pulchrae clunes, breve quod caput, ardua cervix. a

De mensch moet naar hem zelf, niet naar zijn omstandigheden geacht worden.

Waarom schat gy een mensch, die gy op prijs zult stellen, dus geheel ingewonden en ingepakt? Hy toont aan ons geen anderen, dan die delen, de welken geenfins de zijnen zijn, en verbergt voor ons degenen, door de welken alleen men warelijk oordeelen kan wat hy waardig is. Gy zoekt naar de waarde van 't zwaert, niet van de scheet; gy zoud'er misfchien niet een schelling willen voor geven, zo gy het uitgetrokken had. Men moet de mensch naar hem zelf, niet naar zijn toefstel, oordeelen: en gelijk een Oude zeer geneughelijk zeide: Weet gy waarom gy hem groot acht? Gy stelt'er zijn hoge schoenen by. De grontsteen behoort niet tot het beelt. Meet hem zonder zijn stelten. Dat hy zijn rijkdommen en eer ter zijden stel, en in 't henr verschijn. Heeft hy een lighaam, dat bequaam, gezont en welgestelt tot zijn plicht is? war ziel heeft hy? is zy schoon, bequaam, en aan alle haar delen wel verzien? Is zy rijk van haar eige, of van eens anders goet? Heeft het geval geen vat op haar? Of zy met ope ogen d'uitgetoge zwaerden verwacht, of 't haar niet verschilt waar deur het leven uitgaat, deur de mont, of deur de keel, of zy bezadigt, gelijkmoedig en vernoecht is; hier op moet men zien en merken, en daar naar d'uit-

a De Koningen hebben deze gewoone, als zy paerden kopen, dat zy hen bedekt aanschouwen, op dat de grage koper door de schone gestalte, gelijk dikwijls gebeurt, schoon de voeten week en murw zijn, niet bedrogen zou worden, uit oorzaak van de schone billen, klein hoeft, en styve hals.

terste verschillen, die tusschen ons zijn, oordeelen. Is hy

- - - sapiens, sibi que imperiosus, *Idem 11.*
Quem neque pauperies, neque mors ne- 2. *Satyr. 7.*

que vincula terrent,
Responsare cupidinibus, contemnere
honores,
Fortis, & in seipso totus seres at-
que rotundus.

Externi nequid valeat per leve morari,
In quem manca ruit, semper for-
tuna? b

zodanig een mensch is vijf vademen Een wijs mensch is boven de Koninkrijken en Hertogdommen. Hy is aan zich zelf zijn eige Rijk en heerschappy.

Sapiens pol ipso fungit fortunam
sibi. c *Py. Plat.*
Trin. c. 2.
scn. 2.

Wat heeft hy wijders te begeren?

- - - - nonne videmus *Laert. 11.*

Nil aliud sibi naturam latrare, nisi 2
ut cum
Corpore sejunctus dolor absit, mente
fruatur
Fucundo sensu cura semota metu-
que? d

b wijs, en die over zich zelf gebied? dit noch door d'armoede, noch door de doot, noch door de banden verschrikt word? die machtiig is om de begerlijkheden tegen te staan, d'eerstaten te verachten; die in zich zelf glad, eenparig en ront is; die van niets uitwendig, hoe schoon het ook is, opgehouden en verlet kan worden? tegen de welk het geval alrijt machteloos heeft geweest?

c Zeker, de Wijze maakt aan zich zelf zijn geval.

d Zien wy niet dat de natuur niets anders voor zich begeert, dan dat zy, als de pijn van 't lighaam afgescheiden is, met de geest een aangenaam gevoel geniet, na dat de zorg en vrees verdreven zijn?

Groot-on-
derscheit
tusschen de
menschen.

Vergelijk hem by de menigte onzer lieden, die plomp, nederig, slaafs, en wankelbaar is, en geduriglijk in de storm van verscheide hartstochten stroomt, die haar herwaarts en derwaarts drijven, en die gantsche-lijk van anderen afhangt. Daar is meer-verschil en wijtte tusschen hen, dan tusschen de hemel en d'aarde. En echter is de verblindings van onze gewoonte zodanig, dat wy'er weinig, of geen staat af maken. In tegen-deel, indien wy een lantman en een Koning, een Edelman en gemeen man, een, die enig overigheidsaamp bedient, en een onbeaamt man, een rijke en een arme aanmerken, zo ver-schijnt terstont voor onze ogen een uitterste ongelijkheit, schoon zy, om zo te spreken, alleenlijk in't wam-bas verschillen.

De Konin-
gen van
Thracien
van hun
onderzaten
onderschei-
den, 'en
waar in.

In Thracien was de Koning op een vermakelijke wijze, die hoog verheven wierd, onderscheiden. Hy had een besondere godsdienst, een God, die geheel eigen voor hem was, en die zijn onderzaten niet mochten aanbidden. Dit was Mercurius: en hy had een afkeer van hun goden, Mars, Bacchus, en Diana. Dit zijn echter niet dan schildertijen, die geen wezentlijke ongelijkheit maken. Want gelijk men de toonneelspeel-ders op het tooneel het gebaar en gelaat van Kaizers en Hertogen ziet vertonen, maar terstont daar na weêr elendige knechten en slaafsche arbeiders worden, die hun nature-lijke en oorspronkelijke staat is; zo is 't ook met de Kaizer, diens glans u in't openbaar verblind:

*Scilicet & grandes viridi cum luce
smaragdi
Auro includuntur, teriturque Tha-
lassina vestis*

*Affidue & Veneris sudorem exercii^a
potat. a*

bezie hem achter de gordynen; hy is niet meer dan een gemeen mensch, en misschien noch snoder dan de min-ste zijner onderzaten. De geen is in-wendiglijk zalig: 't geluk van deze is met een dijn blad bedekt. De blohar-tigheid, wangestadigheid, eerzucht, gramschap en nijt drijven zo wel hem, als een ander.

*Non enim gazæ, neque consularis
Summovet licitor miseris tumultus
Mentis, & curas laqueata circum
Tectis volantes: b*

*Senec. in
Epistol.*

*Horat. Car-
min. lib. 2.
Od. 16.*

en de zorg en vrees houden hem by de keel in't midden zijner heiren.

*Re veraque metus hominum, curaque Lucret. lib.
sequaces, 2.
Nec metuunt sonitus armorum, nec
feraveta,
Audaacterque inter reges, rerumque
potentes
Versantur, neque fulgorem reveren-
tur ab auro; c*

Word hy meer dan wy vande koorts,

a De grote Smaragden met hun groe-ne glans worden in't gout gewat; men slijt geduriglijk een kleet van zeegroene verwe, en, zich geoeffent hebbende, drinkt Venus drank.

b Want de schatten, en de Burger-meesterlijke dienaar verdrijven niet d'elendige beroerten des geests, noch de zorgen, die vantom de gewelfde daken vliegen.

c En zeker, de vrees der mensches, en de zorgen, die steeds volgen, vreezen niet het gedruis der wapenen, noch de verwoede schichten. Zy zweeven onbesbroomedelijk onder de Koningen, en machtigen, en ontzien niet de glans van 't gout.

De Groten,
zo wel als
het gemeen
volk de
hartstoch-
ten onder-
werpen.
Lucret. lib.
1.

De Schatteen
en kost-
lijkheit
verloffen
niet want
van de
kommer.

hoofzweer en gicht gespaart? Als d'ouderdom hem op zijn schouders weegt, zullen zijn lijfswachters hem daar af verlossen? Als de schrik des doorts hem zal berangen, zal hy zich door de bystant der edelingen van zijn kamer verzekeren? Als hy ergwanig en eigenzinnig is, zal onze eerbiedigheit hem daar af bevrijden? Dit bedgewelffel, geheel met gout en parrelen bezet, heeft geen kracht om d'inwendige snijding in de buik te stillen.

Idem. ibid.

*Nec calidæ citius decedunt corpore febres,
Textilibus s̄ in p̄duris osfrōque rubenti
Faleris, quam si plebeia in veste cubandum est.* a

Alexander
bekent zijn
dwaasheit
van Jupi-
ters zoon
te zijn;

De vleiders van de grote Alexander deden hem geloven dat hy Jupiters zoon was. Doch hy, eens gewond zijnde, en het bloet uit zijn wonde vloeyen ziende, zeide: Wel, wat zegt gy'er af? is dit niet root en menschelijk bloet? 't Is niet zodanig gestelt, als dat, 't welk Homerus uit de wonden der goden doet vloeyen. De Dichter Hermodorus had, ter eren van Antigonus, gedichten gemaakt, in de welken hy hem de zoon der Zon noemde. Hy, in tegendeel, antwoordde hier op: De geen, die mijn gemak uitdraagt, weet wel dat 'et zo niet is. 't Is een mensch, als 't al gezegt is: en indien hy uit zich zelf een quaad mensch is, de gehele werrelt zou hem niet kunnen anders maken.

gelijk ook
Antigonus.

a De bete koorts en wijken ook niet eerder van een lighaam, dat men in een bed van kostelijke tapijten, of van vlammend purper legt, dan of het in een slecht en gemeen kleet neêrge streke moest leggen.

- - - puellæ

*Hunc raptant, quicque cœcaverit hic,
rosa fiat.* b

Perf. Satyr.

Waar toe dit, zo't een grove en plompe ziel is? De wellust zelf, en 't geluk worden niet zonder geest en wakkerheit bemerkt.

*Hæc perinde sunt, ut illius animus
qui ea possidet,
Qui uti sit, ei bona, illi qui non uti-
tur restæ, mala.* c

Terent.
Hæcat. act.
1. scen. 2.

De goederen van 't geval zijn alle zodanig: men moet noch een eigen en bequaam gevoelen hebben, om hen te smaken. Niet de bezitting, maar de genieting maakt ons gelukkig.

Hot mende
goederen
van 't geval
moet sma-
ken.

*Non domus & fundus, non eris acer-
vus & auri,*

Horat. Epistolar. lib.
1. Epist. 2.

*Ægros domini deduxit corpore se-
bris,*

*Non animo curas, valeat possessor
oportet,*

*Qui comportatis rebus bene cogitat
uti.*

*Qui cupit, aut metuit, jurat illum
sic domus aut res,*

*Ut lippum pictæ tabulæ, fomentapo-
dagram.* d

b Dat de maechden deze wechroven, dat al 't geen, daar hy op tredt, rozen word.

c Deze dingen zijn als het gemoed van de geen, die hen bezit. Zy zijn goet voor de geen, die hen weet te gebruiken, en quaat voor de geen, die hen niet recht gebruikt.

d Noeh huis, noch lant, noch een grote klomp van gout en zilver heeft het zieke lighaam zyns meesters van de koorts verlost; gelijk ook niet zyn gemoed van zorgen. De bezitter zelf moet gezond en wel te pas zijn, zo hy zyn opgehoopte goederen wel mernt te gebruiken.

ken. De geen, die begeert, of vraest, heeft zulk vermaak in zyn huis en goet, gelijk de leepogige in de schilderingen, en de gichtige in de floging.

Hy is een zot: zijn smaak is stomp en ongevoelig. Hy heeft 'er niet meer genot af, dan een, die zwarelijk verkout is, in de zoetheit van de Grieksche wijn, of als een paert in de kostelijkheid van 't harnas, daar met men het opgepronkt heeft: even gelijk Plato zegt dat de gezondheid, de schoonheit, de sterkte, de rijkdommen, en al 't geen, dat goet genoemd word, gelijkelyk quaat aan de quade, als het goet aan de goede is; en met het quaat gantschelyk in tegendeel. Wijders, indien het lighaam en de ziel in quade stant staan, waar toe deze uitterlijke gerijffelijkheden? dewijl de minste steking met een spelt, en de geringste tocht van de ziel machtig is om ons de geneucht van 't Oppervorstendom des werrelts t'ontroven. Op d'eerste neep, die de gicht aan hem geeft, is hy vergeefs Heer Koning, en genadigste Heer:

Tital. lib. 1. Totus & argento constatus, totus & auro. a

De hartstochten be-
roven ons
om d'uit-
terlijke
goederen.

Verliest hy niet de geheugenis van zijn palaizen en grootheden? Indien hy in gramschap is, beschut zijn vorstelijke staat hem wel van root en bleek te worden, en van op de tanden te knarsen, gelijk een zot? Nu, indien hy een schurander en wakker man is, zo zal de koninklijke staat weinig aan zijn geluk byvoegen.

a Gebeel van goud en zilver gemaakt.

Herat. 2-
pistol. lib.
1. Epist. 12.

Si ventri bene, si lateri est praedibusque
dus, nil

Divicia poterunt regales addere ma-
jur. b

Hy ziet dat het niets, dan beuzeligen en bedroch is: ja hy zal mislichien van een zelfde gevoelen, als Koning Seleukus zijn; namelijk dat de geen, die 't gewicht en de last van de rijksstaf kende, de zelfde niet waerdig zou kennen om haar op te rapen, als hy hem op d'aarde vond leggen. Hy zeide dit om de zware en moejelijke last, die een goed Koning treffen. Zeker, anderen te moeten regelen is geen geringe zaak; dewijl in ons zelve te regelen zo veel zwarigheden zich vertonen. Wat het gebieden aangaat, 't welk zo zoet schijnt, ik, de zwakheit van 't menschelyk oordeel, en de zwarigheid in de keur der nieuwe en twistachtige dingen aanmerkende, ben grotelijks van dit gevoelen, dat het veel gemakkelijker en vermakelijker is te volgen, dan te leiden, en dat het een ongerustheit voor de geest is, dat men slechts de gebaande weg houd, en alleen voor zich zelf staat:

Ut sanius multo jam sit, parere quietum, Lucret. lib. 5.

Quam regere imperio res velle. c

Daar noch bykoomt dat Cyrus zeide dat het aan een mensch niet past te gebieden, die niet beter is dan de genen, over de welken hy gebied.

Maar de Koning Hieron zegt noch wijder in Xenofon, dat zy in de genieting der wellusten zelve van erger staat zijn dan de bezondere lieden, De Konin-
gen van er-
ger staat
dan d'an-
dere men-
schen, zelfs
in de wel-
lusten.

b Indien uw buik, uw zijde, en uw benen wel gestelt zija, zo kunnen de koninklijke rijkdommen u niets, dat groter is, toeschikken.

c In voegen dat het veel beter is gemistelijc te gehoorzamen; dan met haarschappy de zaken te willen bestieren.

Seleukus
gevoelen
van de last
van 't Rijk.

Te volgen
gemakelij-
ker, dan te
leiden.

om dat het gemak, en lichte middel van daar toe te geraken hen de zerpzoete prikkeling beneemt, die wy'er in vinden.

Ovid. Amor.
lib. 1. Eleg.
19.

*Pinguis amor nimiumque potens, in
tædia nobis*

*Vertitur, & stomacho dulcis ut esca
nocet, a*

Vollop
maakt zad-
heit.

Menen wy dat de kinderen, die Koorzangen zingen, groot vermaak in de zangkunst scheppen? de zadheit maakt de zelfde eerder aan hen lastig. De gasterijen, de dansen, de mommerijen en steekspeelen verheugen de genen, die hen zelden voorkomen, en die begerig zijn om hen te zien. Maar de geen, die'er zijn gewoon werk af maakt, word de smaak daar door lelijk en on aangenaam. De Juffrouwen kittelen ook niet de geen, die hen tot zadheit toe geniet. Die niet wacht tot dat hy dorst krijgt, zou geen vermaak in de drank kunnen scheppen. De kluchten der bootsmakers verheugen ons; maar aan de speelders zijn zy een last. Dat dit dus is, dient dit tot bewijs, dat zy hun vermaak en vrocht scheppen in zich somtijts te mogen verkleeden, en tot de wijze van nederig en als 't gemeen volk af te treden.

Horat.
Carmin.
lib. 3. Od.
29.

*Plerumque gratæ principibus vices,
Munda que parvo sub late pauperum
Cæne sive aulicæ & ostro,
Solicitem explicare frontem. b*

Overvloed
baart wal-
ging.

Daar is niet zo belettelijk en walging,

a Een vette en al te veel vermogende lijdte verandert ons in verdriet; en bindert, gelijk zoete spijs aan de maag.

b De verandering is dikwijls aan de Vorsten aangenaam; en de zinnige maaltijden, zonder tapijten en purper in 't huis der armen gedaan, veruorlijken het bekommert aangezichts.

a's d'overvloed. Wat lust zou niet gestuit worden, met drie hondert wijven tot zijn believen te zien, gelijk de grote Heer hen in zijn Hof heeft? en wat lust en gedaante van Jacht had de geen van zijn voorouders voor zich behouden, die zich nooit in 't velt begaf, dan ten minsten met zeven duizent valkeniers? Wijders, ik geloof dat deze glans van grootheit geen kleine ongemakken in de genieting der zoetste geneuchten meebrengt. Zy staan al te klaar ten toon, en te zeer in 't oog. Ik weet niet waarom men meer van hen eischt hun gebreken te bedekken, en te verbergen. Want het volk oordeelt het geen, dat by ons onbescheidenheit is, in hen dwinglandy, verachting, en versmading der wetten. En behalven de neiging tot de zonde schijnt het dat zy noch de geneuchte van de gemene onderhoudingen versmaden, en met voeten treden. En zeker, Plato, in zijn Gorgias, beschrijft de geen een dwingelant te zijn, die in een stat verlof heeft om alles te doen, dat hem belieft. En om deze oorzaak quetst de vertoning en openbaring van hun zonde meer dan de zonde zelve. Yder vrees dat hy bespied en nagegaan zal worden; 't welk tegen hen gedaan word, ja tot hun gebaar en gedachten toe; vermits al 't volk recht meent te hebben, en dienstig acht daar af 'oordeelen. Hier komt noch by dat de lekken groter worden, naar d'uitsteekentheit en klaarheit van de plaats, daar zy hun stant houden; en dat een wrat en maal aan 't voorhoofd groter schijnt, dan elders eengrote ineê. Zie daar waarom de Dichters Jupiters minnerijen onder een ander aangezicht, dan 't zijne, beleid veinzen; en van zo veel verliefde bedrijven,

De Groten
moeten hun
gebreken
meer ver-
bergen, dan
de kleinen,
en waarom.

Wie een
dwingelant
is, naar
Plato.

De Vorsten
van de min-
sten bespied
en geoor-
deelt.

Waarom
Jupiters
minnerlijen
onder an-
dere ge-
daanten
drijven, vertoont.

drijven, die zy aan hem toeschrijven, is 'er, naar my dunkt, niet meer dan een, in 't welk hy in zijn grootheid en Majesteit verschijnt.

Maar laat ons weer tot Hieron keren. Hy verhaalt ook hoe groot ongemak hy in zijn koninklijke Staat gevoelt, om dat hy niet in vryheit kan reizen en trekken, dewijl hy als een gevangen binnen de grenspalen van zijn lant is; en dat hy in alle zijn werken zich van een groot gedrang belemmert vind. En zeker, als ik onze Koningen alleen aan tafel zie, van zo veel onbekende sprekers en aanschouwers omringt, zo heb ik dikwijls meer mededogen met hen, dan ik hen nijt toedraag. De Koning Alfonso zeide dat d'ezels daar in van beter staat waren, dan de Koningen: dewijl hun meesters hen op hun gemak hun spijs laten nemen; 't welk de Koningen niet van hun dienaars kunnen verwerven. Ik heb my nooit kunnen inbeelden dat dit enig merkelyk gemak voor 't leven van een verstandig man is, dat hy een grote menigte van aanschouwers heeft, als hy zijn gevoeg doet, noch dat de diensten van een man, die tien duizent guldens inkomsten, of die Kafal gewonnen, of Siene verdedigt heeft, dienstiger of aangenamer zijn, dan een goed en ervaren knecht. De voordeelen der Vorsten zijn byna niets anders, dan ingebeelde voordeelen. Yder trap van staat vertoont enige Vorstelykheit. Cesar noemt koninkjes alle de Heren van zijn tijt, die in Frankryk enig recht hadden. En zeker, indien men de naam van *Sirc* uitzondert, zo mag men neffens onze Koningen streek houden. Bezie in de Lantschappen, die van 't Hof afgelegen zijn, (laat ons, tot een voorbeeld, Bretagne bybrengen,) de

sleep, d'onderzaten, d'amptenaren, de bezigheden, de dienst, en plichtbewijs van een Heer, die afgetrokken leeft, altijt by de haert zit, en by zijn knechten opgevoed is, en bezie ook de hoge vlucht van zijn inbeelding: daar is niets koninklijker. Hy hoort eenmaal 's jaars van zijn meester, gelijk van de Koning van Persien, spreken, en erkent hem niet, dan door enig oud neeffchap, daar af zijn geheimfchrijver boekhoud. Warelyk, onze wetten zijn ruim en vry genoech; en het gewicht van d'Opperworstelykheit raakt een Fransch Edelman naauwelijks tweemaal in zijn geheel leven. De wozentlijke en ware onderwerping trest onder ons geen anderen, dan de gepepenheit. nen, die zich daar toe begeben, en die gaerne door zodanige dienst geeert en verrijkt willen zijn. Want de geen, die zich by zijn haert wil verschuilen, en die zijn huizaken zonder twisten en gedingen kan beleiden, is zo vry als de Hertog van Venecien. De dienstbaarheid houd weinigen, en veel de dienstbaarheid.

Maar Hieron maakt boven alles hier veel zwarigheid af, dat hy zich van alle vrientfchap, en onderlinge gezelligheit, in 't welk de volmaakte en zoetste vrucht van 't mensche-lyk leven bestaat, berooft ziet. Want wat getuigenis van genegentheit en goede wil kan ik van de geen hebben, die, 't zy hy wil of niet, alles aan my schuldig is? Kan ik enige staat op zijn ootmoedige reden, en heufche eerbiedigheit maken? dewijl 't niet in zijn macht is hen aan my te weigeren. D'eer, die wy van de genen omfangen, de welken ons vrezzen, is geen eer. Deze eerbewijzingen zijn aan de koninklijke Staat, niet aan my, verplicht.

De Koningen zijn gevangen in hun eige Staten.

Ezels van beter staat dan de Koningen, en waarom.

Grote vryheit en macht der edelen in Frankryk by Montaignes tijt.

Wozentlijke en ware onderwerping trest onder ons geen anderen, dan de gepepenheit.

De Koningen zonder vrientfchap en onderlinge gezelligheit.

Senec. Thyest. ad. 7. jecn. 1.

— — — maximum hoc regni bonum est,
Quod facta domini cogitur populus sui
Quam ferre, tam laudare. a

De Konin-
gen uit
noot, niet
uit hiesde
gevolgt.

Zie ik niet dat de boze en goede Koning, de geen, die men bemint, en die men haat, beide even veel daar af hebben. Mijn voorzaat wierd met de zelfde bliken, en met gelijke plichtbewijs gediend, en mijn nakomer zal 't ook zijn. Zo mijn onderzaten my niet verongelijken en vergrammen, dit is geen getuigenis van enige goede genegentheit. Waarom zou ik het dus nemen? dewijl zy niet kunnen, schoon zy al wilden. Niemand volgt my om de vrientschap, die tusschen hem en my is: want men kan geen vrientschap te zamen najen, daar zo weinig vergelijking en overeenkoming is. Mijn hoogheit heeft my boven de gemeenschap der menschen gestelt: daar is te grote ongelijkheit en verschil. Zy volgen my niet de schijn, en door gewoonte, of eerder mijn geval, dan my, om hun staat te vergroten. Al 't geen, dat zy aan my zeggen en doen, is niet dan veinzing en bedroch; dewijl hun vryheit van alle zijding door de grote macht, die ik over hen heb, gebreidelt is. Ik zie omtrent my niets, dat niet omgekeert en vermomt is. De Kaizer Julianus wierd eens van zijn hovelingen over 't goed-recht, dat hy deē, geprezen. Ik zou my, zeide hy, gaerne op deze prijzing verhoeverdigen, zo zy van zodanige lieden quam, die mijn strijdige werken, als zy 'er waren, zouden darren beschuldigen en misprijzen. Alle de ware gemakken en nuttigheden, die de Vorsten

Julianus
gedenk-
waardige
reden.

De nuttig-
heden
der Vorsten

aan de
menschen
van mid-
delbare
staat ge-
meen.

a Dit is het grootste goet in de koninklijke Staat, dat het volk gedwongen word de werken van zijn meester zo wel te prijzen, als te verdragen

hebben, zijn hen met de menschen van middelbare staat gemeen. 't Is een werk der goden, op gevleugelde paerden te rijden, en Ambrosie tot spijs te nuttigen. Zy hebben geen andere slaap en lust dan wy. Hun geweer is van geen andere snee dan dat, daar meē wy ons wapenen. Hun kroon beschut hen niet, noch van de zonn, noch van de regen. Dioklecianus, die zulk een geteerde en gelukkige kroon droeg, lag de zelfde af, om zich tot de geneucht van een onbeamt leven te vertrekken: en toen enige tijt daar na de nootzakelijkheid der gemene zaken verëischte dat hy 't ampt weēr aantasten zou, antwoordde hy aan de genen, die hem daar om baden: Gy zoud niet onderstaan my dit vloed te maken, zo gy de treffelijke ordening der bomen, die ik zelf tot mijnt geplant, en de schone meloenen, die ik 'er gezaait heb, gezien had. De gelukkigste staat van een gemene Staat zou, naar Anacharsis gevoelen, de gene zijn, daar; alle dingen gelijk zijnde, de voorgang naar de deucht, en de weigering en verstoting naar de zonde gemeten wierd.

Dioklecia-
nus verkieft
een afge-
scheide le-
ven.

Zijn an-
woont aan
enigen.

Anacharsis
treffelijk
gevoelen
van een ge-
mene Staat.

Toen de Koning Pyrrhus onderstond in Italiën over te trekken, poogde Cyneas, zijn wijze Raarsheer, hem d'ydellheit van zijn eerzucht te doen gevoelen. Hoe, Heer Koning, vraagde hy hem, waar toe maakt gy deze grote toefel? Om my, antwoordde Pyrrhus terstont, meester van Italiën te maken. En wat dan, als dit gedaan is? vraagde Cyneas wijder. Ik zal dan, zeide d'ander, naar Gallia en Spanje trekken. En wat dan? Ik zal Afrika onderbrengen. En eindelijk? Als ik my de werrelt onderworpen zal hebben, zo zal ik my tot rust bogen, en vermoegt, en op mijn gemak

Pyrrhus
eerzucht,
zoetelijk
ten toon
gestelt.

gemak leven. By God, Heer Koning, zeide Cyneas toen weêr, zeg my, waar aan hapert het, dat gy 't niet van nu af zijt, zo gy 't in deze staat begeert? Waaróm vat gy nu niet terfont het geen, daar gy zegt dat gy naar tracht: en waaróm spaart gy niet zo veel kommer en gevaar, die gy tusschen beiden inbrengt?

Laurens. 11.
5.

Nimtrum quia non bene norat quae est habendi

Finis, & omnino quoad crescat vera voluptas. a

Ik zal dan met een oude dichtregel sluiten, die ik zeer treffelijk hier toe vind.

Mores cuique sui fingunt fortunam. b

a Om dat hy niet wel wist wat het einde van te hebben was, en hoe verre zich de waer wellust uitstrekt.

b De zeden maken aan yder zijn geval en staat.

Van de Prachtwetten.

Drieënveertigste H O O F T D E E L.

De Vorst moet boven alle anderen de prachtige drachten schieven. Zijde stoffen in 't Hof van Frankrijk veracht. Zeluclus geestigheid in zijn Wetten te maken, om de pracht zijner burgers te regelen. De Wijze van 't Hof een gemene regel. Platoos gevoelen van de schadelijkheit der nieuwigheden. Alle verandering grotelijks te vrezen.

Een Vorst moet meer, dan iemand anders, prachtige drachten verachten.

DE wijze, volgens de welke onze wetten pogen de dwaze en ydele kosten der tafelen en klederen te regelen, schijnt strijdig tegen haar oogmerk en einde te zijn. De ware middel daar toe zou in de menschen de verachting van 't gout en de zijde, als ydele en onnutte dingen, voortbrengen. En wy vermeederen hen d'eer en waarde; 't welk een zeer wanvoegelijk gebruik is om de menschen daar af te doen walgen. Want dus te spreken, dat'er geen anderen zullen zijn, dan Vorsten, die tarbor zullen oren, die fluweel en goude snoeren mogen dragen, en zulks aan 't volk te verbieden; wat is dit anders, dan deze dingen gesicht te maken, en aan yder de begeerte van hente gebrui-

ken te doen toeneemen? De Koningen mogen onbeschroomdelijk deze blijken van grootheit verlaten; zy hebben anderen genoeg. Zodanige overdeden zijn meer te verschonen in alle anderen; dan in een Vorst. Wy komen, naar 't voorbeeld van veel volken, beter wijzen genoeg leren om ons, en onze staten uitwendiglijk t'onderhouden; ('t welk ik warelijk zeer nodig in een Staat acht) zonder hier toe dit bederf, en dit schijnbaar ongemak te voeden. 't Is wonder hoe de gewoonte in deze onverschillende dingen zo lichtelijk en terfont de voet van haar achtbaarheid vest. Wy hadden nauwelijks, om derou over de doot van Koning Henryk de Tweede, laken in 't Hof gedragen: 't Is zeker dat de zijde stoffen, naar yders

fZijde stof-
en wanneer
in 't Hof
van Frank-
rijk weinig
geacht.

ydere gevoelen, alreë tot zulk een geringe waarde waren geworden, dat, zo men iemand daar mee gekleet zag, men terstont een steëman daar af maakte. Zy waren den geneesmeesters en wondheelders ten deel gevallen; en hoewel yder byna eveneens gekleed was, zo waren 'er echter van elders genoeg schijnbare onderscheidingen der hoedanigheden van menschen. Hoe spoediglijk quamen in onze heiren de dikke wambassen, van wilde geite vellen, en van lijnwaat gemaakt, ter eren? en hoe haast wierd de nettigheid en kostelijkheid der klederen verächt en verworpen? Dat de Koningen slechts beginnen deze kosten te verlaten; dit zal in een maant, zonder plakkaat en afleezing, volbracht zijn: wy zullen alle wel haast volgen. De wet behoorde recht het tegendeel te zeggen; dat het karmozijn, ende goude stoffen aan allerhande lieden verboden waren, behalven aan de ginhelaars, en aan de hovelingen.

De voor-
gang des
Konings
doet d'on-
derzaten
volgen.

Treffelijke
wetten van
Zeleukus,
om de
pracht der
Burgers te
regelen.

Zeleukus verbeterde door een gelijke viinding de bedorve zeden der Lokkers. Zijn bevelen waren dusdanig: dat een vrou van vrije staat niet meer dan een kamermaacht achter haar mogt doen gaan, behalven dan, als zy dronken was: dat zy niet by nacht uit de stat mogt gaan, noch goude juweelen aan haar lichaam dragen, noch zich met gestikte klederen kleden, 't en waar zy een openbare hoer was: dat het aan geen man, behalven aan de koppelaars, geëorloft was goude ringen aan de vinger, noch enig wellustig kleet te dragen, gelijk die van de lakenen wareh, die men in de stat Miletus geveven had. En door deze schandelijke uitzonderingen wendde hy zijn medeburgers behendiglijk van d'o-

verzaat en schadelijke ontucht af. Dit was een zeer nutte middel om door d'eer en eerezucht de menschen tot hun plicht en gehoorzaamheit te trekken. Onze Koningen vermogen alles in zodanige uitwendige verbeteringen: hun genegentheit dient daar in tot wet. *De Vorsten schijnen het geen te bevelen, dat zy zelven doen.* Het overige van Frankrijk neemt de regel van 't Hof voor zijn regel. Dat zy een afkeer hebben van deze snode broekkleding, die onze verborge leden zo bloot toont. Dat zy deze lompe vergroting der wambassen verachten, die ons geheel anders maken, dan wy zijn, en die zulk een ongemak in zich te wapenen geven: gelijk ook deze lange vlechten van verwijft hair; deze gewoonte van het geen te kussen, 't welk wy aan onze medegenoten aanbieden, en daar beneffens onze handen in hen te groeten; een plichtbewijs, die men certijts aan de Vorsten alleen verplicht was; dat een Edelman zich in een plaats van ontsach bevind, zonder zwaert aan zijn zijde, en gantschelijk ongekleed en ongedaan, als of hy uit zijn slaapkamer quam: en dat wy, tegen 't gebruik onzer vaderen, en de bezondere vryheit des Edeldoms van dit Koninkrijk, ons ongedekt houden heel verre rontöm hen in welke plaatsen zy ook zijn, gelijk rontöm hen, zo ook rontöm hondert anderen; zo veel darde delen en vierde delen hebben wy van Koningen, en dus met andere gelijke nieuwe en gebrekkelijke invoeringen: zy zullen zich terstont verdwenen en uitgekreten zien. Dit zijn inwendige dolingen; maar echter quade voortteekenen; en wy worden bericht dat het dikke en dichte bezwijkt, als wy de plaistering onzer muren zien barsten en afscheuren.

Quintil.
Decl. 4.
De regel
van 't Hof
verstrekt
tot een ge-
mene regel.

Plato

Nieuwighe-
den zeer
schadelijk
voor de
jeucht.

Plato in zijn wetten acht dat 'er geen pest in de werreltschadelijker voor zijn Gemeente is, dan dat men aan de jeucht de vryheit toestaat om van kleding, gebaar, danssen, oeffeningen en gezangen van 't een tot het ander gebruik te veranderen, terwijl men zijn oordeel nu naar deze, en dan naar die kant keert, de nieuwigheden naloopt, en hun vinders eert; daar door de zeden bedorven wor-

den, en d' oude instellingen in verfinading en verächtning komen. De verandering is in alle dingen te vreezen, behalven in de quaden; de verandering der tijden, der winden, der spijsen, en der zeden: en geen wetten zijn in hun ware achtung, dan de genen, aan de welken God enige oude during heeft gegeven; in voegen dat niemant hun geboorte weet, en dat zy nooit anders hebben geweest.

Verandering in alle dingen groterlyks te vreezen.

Van 't Slapen.

Vierënveertigste H O O F T D E E L.

Hoe de wijzen hun hartstochten moeten gebruiken. Voorbeelden van Alexander, Kaizer Otho, Kato, en Augustus, die in hun eige gewichtigste zaken gerustelyk hebben geslapen. Slaap van de jonge Marins, in 't uiterste punt van de strijt, waar uit gesproten. Perseus gedoot door beletting in zijn slaap.

DE reden leert ons wel altijd een zelfde weg te gaan, maar niet altijd een zelfde tred te treden. En hoewel de Wijzen niet aan de menschelijke hartstochten moet toestaan van de rechte streek af te dolen, zo kan hy echter, zonder nadeel van zijn plicht, dit aan hem toelaten, dat zy zijn tred verhaasten, of vertragen, en dat hy niet, gelijk een stokbeelt, onbewegelyk en onlijdelijk blijft staan. Indien de deucht zelf met vleesch en bloet te voorschijn quam, ik geloof dat zijn slagader harder zou staan als hy ten strijt, dan als hy ter maaltijtinging: ja 't is nootzakelyk dat hy ontsteeken en bewogen word. Ik heb dieshalven voor een wonderlyk ding aangemerkt, dat enige grote

mannen, in hun hoogste aanslagen, en gewichtigste zaken zo gantsch en geheel in hun gewone staat blijven, dat zy zelf daarom niet te minder slapen.

Alexander de Groot sloop in die dag, daar in de verwoede veldslag tegen Darius gestreden zou worden, zo vast, en zo lang, dat Parmenio genootzaakt was in zijn kamer te treden, en, by zijn bed komende, hem twee of drie malen by zijn naam te roepen, om hem op te wekken, dewyl de tijt van ten strijt te trekken aanparste.

De Kaizer Otho, besloten hebben de zich zelf te doden, na dat hy ordening in zijn huisselijke zaken gestelt, zijn gelt aan zijn dienaars uitdeelt, en de snee van 't zwaert, daar

Gerusteslaap van enige Groren in hun gewichtigste zaken.

Voorbeelden hier af, in Alexander,

In Kaizer Otho;

Gebruik
der Wijzen
van de
hartstoch-
ten.

meê hy zich doden wilde, fcherp gemaakt had, en niet anders verwachtte, dan te verstaan of zijn vrienden zich in zekerheit hadden vertrokken, viel in zulk een diepe slaap, dat zijn kamerdiens hem hoorden ronken. De doot van deze Kaizer heeft veel dingen met die van de grote Kato gelijk, en zelfs ook dit.

in Kato,

Want Kato, gereet zijnde om zich zelf te doden, begaf zich, terwijl hy wachtte dat men hem tijding zou brengen of de Raatsheren, die hy vertrekken deê, uit de haven van Utika geraakt waren, tot zulk een vaste slaap, dat men hem in d'andere kamer hoorde snuiven; en toen de geen, die hy naar de haven gezonden had, hem opwekte, om hem te zeggen dat de storm de Raatsheren bellette gevoeghelijk uit de haven te geraken, zond hy weêr een ander derwaarts, en, zich weêr tot slapen kerende, sloop tot dat deze leste hem van hun vertrek verzekerde. Wy hebben ook reden om deze Kato by de daat van Alexander te gelijken, namelijk in deze grote en gevarelijke storm, die hem dreigde, uit oorzaak van de beroerte van de Wijkmeester Metellus, die 't besluit van Pompejus weêroeping in de stat, met zijn heir wilde afkondigen, toen Katilina deze verwarring maakte. Kato stond alleen dit besluit tegen, en Metellus en hy hadden daar over harde woorden, en zware dreigingen tegen malkander in de Raat gehad. Maar in de volgende dag zou men op de markt ter uitvoering van dit besluit komen, daar Metellus, behalven de gunst van 't volk, en ook die van Cesar, die toen Pompejus voordeel brachtte, in 't gezelschap van veel vreemde slaven en lijffschermers zou

verschijnen, en Kato alleen van zijn stantvastigheit versterkt: in voegen dat zijn magen en huisgenoten, en veel eerlijke lieden daarover grotelijks bekommert wierden; ja daar waren, die de nacht by malkander overbrachten, zonder te willen rusten, noch eten of drinken, uit oorzaak van 't gevaar, dat zy voor hem bereid zagen? en zijn gemalin en zusters deden niets, dan wenen; en in zijn huis groot misbaar bedrijven, terwijl hy in tegendeel alle de werrest vertrooftte. Na dat hy, volgens zijn gewoonte, zijn avontmaal had gehouden, begaf hy zich te bed, en sloop een vaste slaap tot aan d'uchtent, toen een van zijn amptgenoten in 't Wijkmeesterschap hem quam opwekken, om ten strijt te gaan. De kennis, die wy van de groormoedigheit van deze man uit het overige van zijn leven hebben, kan ons in alle zekerheit doen oordeelen dat dit in hem uit een ziel voortquam, die zo verre boven zodanige ongevallen verheven was, dat hem dit zo weinig hinderde, als de gewone toevallen.

Augustus bevond zich in de scheepsstrijt, die hy tegen Sextus Pompejus in Sicilien won, in die ogenblik, toen hy ten strijt zou gaan, van zulk een zware slaap geparkt, dat zijn vrienden hem wakker moesten maken, om het teken van de strijt te geven. Dit gaf aan M. Antonius gelegenheit om meermaals hem te verwijten dat hy geen hart had gehad om zelfs met ope ogen d'ordering van zijn heir aan te zien, en dat hy zich niet voor de krijgslieden had darren vertonen, tot dat Agrippa de tijding van de verwinning, die hy op zijn vijanden had behaalt, aan hem quam boodschappen.

Maar wat de jonge Marius aangaat,

Slaap van de jonge Marius, in 't uiterste punt van de strij.

gaat, hy deê noch erger: want in de dag van zijn leste strijt tegen Sylla, na dat hy zijn heir in slagördening gestelt, en het teken van d'aanval gegeven had, lag hy zich neder onder een boom in de schaduw, om te rusten, en viel in zo een vaste slaap, dat hy, zonder iets van 't gevecht gezien te hebben, naauwelijks van de nederlaag en vlucht der zijnen wakker kon worden; en men zegt dat dit geschiedde om dat hy zo overmatig van d'arbeit, en door gebrek van slapen afgemat was, dat de natuur in hem als teneinde van

d'adem was. De geneesmeesters zullen hier op, indien het slapen zo nootzakelijk is, oordeelen dat onz leven daar van afhangt. Want wy bevinden wel dat men Perseus, Koning van Macedonien, te Romen gevangen, deê sterven, met hem de slaap te beletten: maar Plinius brengt 'er by, die lange tijd, zonder te slapen, geleest hebben. By Herodotus zijn volken, daar de menschen by halve jaren slapen en waken. En de genen, die 't leven van de wijze Epimenides beschrijven, zeggen dat hy zevenënvijsig jaren achter malkander sliep.

Perseus gedoot met hem in 't slapen te beletten.

Van de strijt van Dreux.

Vijfënveertigste H O O F T D E E L.

Beschuldiging tegen Guise in de handel van zekere veltslag. Voorbeeld van gelijke handel in Filopemen, die daar door de verwinning bekooft. Agestilaus weigert diergelijk voorbeeld in een strijt tegen de Beociers, en moet het echter daar na aanneemen, zonder nochtans zijn vijanden te kennen verslaan.

Beschuldiging tegen mijn Heer van Guise in zijn handel in zeker veltslag.

DAAR geschieden veel vreemde toevallen in de strijt van Dreux. Maar de genen, die d'achting van mijn Heer van Guise niet zeer gunstig zijn, brengen gemenelijk by dat hy zich niet kan verontschuldigen van dat hy stil gehouden, en met de heirkrachten, daar over hy gebod, verwijlt had, terwijl men op mijn Heer de Konnestabel, Hooft van 't heir, met het geschut indrong, en dat het beter was de kans te wagen met de vijant op de zijde aan te tasten, dan het voordeel te verwachten van hem in de slaert te zien, terwijl men zulk een grof verlies

leed. Maar behalven 't geen, dat d'uitgang daar af toonde, zo zal, naar mijn oordeel, de geen, die zonder eenzijdigheid daar af redeneert, gaerne belijden dat het ooggemerk en doelwit, niet alleenlijk van een hoofdman, maar ook van yder krijgsknecht in 't algemeen, op de verwinning moet zien, en dat geen bezondere voorkomingen, wat eige belang daar ook in is, hen van dir stuk moeten afwenden.

De verwinning het doelwit van yder Overste en krijgsknecht.

Filopemen, Machanidas ontmoetende, zond een grote bende van boogschutters en schichtenwerpers hem te gemoet, die van de vijanden

Voorbeeld hier af in Filopemen.

in de vlucht geflagen , en met loffe toom nagejaagt , en tot voorby de flagördening, daar in Filopemen was, vervolgt wierden , zonder dat hy, schoon zijn krijgslieden vergramt wierden, geraden vond van zijn plaats te wijken , en zich tegen de vijant te stellen , om de zijnen te beschutten. Maar hy , toegelaten hebbende dat zy voor zijn ogen gejaagt en verflagen wierden , begon d'aanval in de flagördening van hun voerknechten, toen hy hen gantschelijk van hun ruitery ontbloot zag. Endewijl hy hen in zodanig een tijt , daar in zy alles gewonnen achtten , aantastte , zo geraakten zy , schoon zy Lacedemoniers waren , voort in wanördening ; in voegen dat hy , zijn werk tegen hen afgedaan hebbende , zich keerde tot Machanidas te vervolgen. Deze zaak komt zeer wel overëen met die van mijn Heer van Guise.

die door een oorlogsstreek de vijanden verwint.

Agésiläus weigert in 't eerste het voordeel in nōson , die 'er tegenwoordig was , zegt , dat hy de wredeft was , die hy ooit gezien had , weigerde Agesi-

In deze felle veltlag van Agesiläus tegen de Beociers , van de welk Xenophon , die 'er tegenwoordig was , zegt , dat hy de wredeft was , die hy ooit gezien had , weigerde Agesi-

läus het voordeel , 't welk het geval hem aanbod , te weten van de flagördening der Beociers te laten voorby trekken , om hen in de staert te slaan , hoe zekere verwinning hy ook daar uit voorzag ; vermits hy achtte dat daar in meer list dan dapperheit was : en hy , om met een wonderlijke yver van moed zijn dapperheit te tonen , verkoos eerder hen van voren , en in 't hoofd aan te tasten. Maar hy werd ook dapper geflagen , en gequeft , en was eindelijk gedwongen zich te redden , en het geen te doen , dat hy in 't begin geweigert had : in voegen dat hy genootzaakt was zijn flagördening t'openen , om aan deze sterke stroom der Beociers deurgang te geven. Maar toen zy deurgetrokken waren , deß hy , bemerkende dat zy in wanördening trokken , als de genen , die buiten alle gevaar meenden te zijn , hen volgen , en van ter zijden aantasten , zonder dat hy hen echter tomeloos kon doen vluchten. Maar zy , alijit hun tanden toneede , weken allengs , tot dat zy in veiligheid gekomen waren.

Van de Namen.

Zesënveertigste H O O F T D E E L.

In zeker gastmaal de tafels naar de namen gedeelt , en de spijsen naar de gelijkheit der letters opgedischt. Dienftigheit van een gemakkelijke naam. Verhiste jongelingen door verändering van toon gestilt. Verkeerde waan van d'oude namen. Verwarring der namen uit verändering van staat spruitende. Idel roem op hoge afnoomst gevoegbelyk bespot. Onzekerheit der wapenen ; en ydelheit der cernamen. Verändering van namen en bynamen. 't Lof der overledenen een prikkel voor de levenden.

Hoedanig een verscheidenheit van kruiden dat 'er is, alles word echter onder de naam van salade, of moeskruit besloten. Desgelijks zal ik hier, onder d'aanmerking der namen, een mengelmoes van verscheide leden maken. Yder volk heeft enige namen, die, ik weet niet waarom, ten ergsten genomen worden, gelijk by ons Jan, Willem, en Benediktus. Wijders, het schijnt dat 'er in de geslachten der Vorsten zekere namen zijn, die als by nootshikking begeert en gebruikt worden: gelijk de Ptolomeën by d'Egiptenaars, de Hendrikon in Engelant, de Karels in Frankryk, de Roudewijns in Vlaanderen, en in onz oud Aquitanje de Guillaumen, of Willems, daar uit, gelijk men zegt, de naam van Guienne is gesproten; zeker, met een blaauwe overëenkoming, zo 'er geen zo blaauw in Plato zelf waren. Voorts, 't is een geringe zaak, maar echter gedenkwaardig om zijn vreemdigheid, en door een ooggetuig geschreven, dat, toen Hendrik, Hertog van Normandijen, zoon van Hendrik de Tweede, Koning van Engelant, een gastmaal in Frankryk hield, de vergadering van d'Edeldom daar zo groot was, dat zy, om svermaak, zich in benden, naar de gelijkheit der namen, voegden, en dat men in d'eerste bende, die van de Willems was, hondert en tien Ridders vond, die, aan de tafel zittende, deze naam droegen, zonder de gemene edelingen en dienaars meê te tellen. 't Is zo vermakelijk de tafelen aan de namen der bywezenden te verdelen, als her aan de Kaizer Geta was d'opdilling zijner gerechten naar d'aanmerking der eerste letteren van de spijzen te verdelen. Men dischte de

genen op, die met de letter h begonnen, gelijk haas, hamel, hert, hinnen, de, hoen, en dus met d'anderen. d'eerste Wijders, men zegt dat het goet is een goede naam te hebben, dat is goede achting en geloof. Maar 't is ook, om de waarheit te zeggen, dienstig een naam te hebben, die men lichtelijk uitspreken, en in gebeurtenis brengen kan: want de Koningen en Groten kennen ons daar door te beter, en vergeten ons niet zo lichtelijk. Zelfs van de genen, die ons dienen, gebruiken en gebiedien wy eerder de genen, welker namen lichtelijkt op de tong komen. Ik heb gezien dat Henryk de Tweede een Edelman van dit gewest van Gaskonje niet recht kon noemen; en hy zelf vond goet aan een dochter van de Koningin d'algemene naam van 't geslacht te geven, om dat die van 't vaderlijk huis hem al te verscheiden scheen. Sokrates vind het ook waerdig voor de vaderlijke zorg, dat men een goede en fraje naam aan de kinderen geeft.

Wijders, men zegt dat de stichting der kerk van onze Vrou de Grote te Poitiers hier uit haar oorsprong nam, dat een ontuchtig jongeling, die in deze plaats gehuisvest was, een hoer bekomen, en haar naar haar naam, die Maria was, gevraagd hebbende, zich zo krachtiglijk van godsdienst en ontzach tot deze heiligste naam der Moedermaacht van onze Zaligmaker getroffen bevoelde, dat hy niet alleenlijk haar terstont verftiet, maar ook zijn overig leven verbeterde; en dat, ten opzicht van deze wonderdaat, in de plaats, daar 't huys van deze jongeling stond, een kapelle, naar de naam van onze Vrou, en sedert de kerk, die wy'er zien, gebout wierd. Deze godvruchtige ver-

De spijzen naar de gelijkheit van d'eerste letter opgedischt. Een goede en gemakkelijke naam zeer dienstig.

De stichting van de Vrouwe Kerk te Poitiers, waar uit haar oorsprong.

Eige namen als by nootshikking aan zekere geslachten van Vorsten.

De tafels in zekere gastmaal naar de namen gedeelt.

betering, uit de klank en 't gehoor ontstaande, zette recht op de ziel aan: en deze volgende andere, van een zelfde aart zijnde, kreegingang en vastigheid door de lighamelijke zinnen. Pythagoras, in gezelschap van jongelingen zijnde, die, gelijk hy bemerkte, door de wijn verhit zijnde, te samen spanden om een kuifsch huis te schenden, beval aan de speelster van toon te veranderen; en betoverde door een stemmig, streng en statig gespeel hun hitte gantsch zoetelijk, en bracht de zelfde geheellijk in slaap. Zullen de nakomelingen ook niet zeggen dat onze hedendaagsche hervorming niet naaukeuriger en darter heeft geweest, om dat zy niet alleenlijk de dolingen en zonden heeft bestreden, en de werrelt met aandacht, ootmoedigheid, gehoorzaamheit, vrede, en met alderhande deuchden vervult; maar naar dat zy ook aangevangen heeft zelfs d'oude namen van onze doop te bestrijden, namelijk die van Karel, Lodewijk en François, om, een beter gevoelen van 't geloof hebbende, de werrelt met Mathusalem, Ezechiël en Malachias te vervullen?

Verkeerde wan van d'oude namen. Een Edelman, mijn geboort, die stant der oude tijden met die van d'onze gelijkende, vergat niet de hoogdraventheit en heerlijkheit der namen van d'Edeldom in die tijt daar by te stellen, namelijk Don Grumedan, Quedragan, Agesilan; en zeide dat hy, alleenlijk met hente horen noemen, gevoelde dat zy gantschelijk andre lieden hadden geweest, dan Pieter, Guillot, en Mighiel. Ik weet grote dank aan Jaques Amiot van dat hy in 't beloop van de Fransche reden de Latijnsche namen geheel gelaten heeft, zonder hente mengen, of te verände-

ren, om een Fransche uitgang aan hente geven. Dit scheen in 't begin een weinig ruw; maar de gewoonte heeft, door d'achting van zijn Plutarchus, alreë alle de vreemdigheid daar af wechgenomen. Ik heb dikwijls gewenscht dat de genen, die Historien in de Latynsche taal schrijven, de namen zodanig, als zy zijn, zouden laten. Want zy, van Vaudemont *Vallimontanus* makende, en de zelfden veränderende, om hen naar de Griekse of Romainsche taal te schicken, brengen daar door te wech dat wy van 't spoor raken, en de kennis daar af verliezen.

Om onze rekening te sluiren, 't is in onz Frankrijk een suode gewoonte, en van zeer quaad gevolg, dat wy yder naar de naam van zijn lant en heerlijkheit noemen; 't welk de geslachten meest verward, en onkenbaar maakt. Een jonger zoon van goede afkomst, een stuk lants tot zijn deel bekomen hebbende, onder welks naam hy bekeat en geëert is, kan de zelfde niet eerlijk verlaten. Tien jaren na zijn doot geraakt dit lant aan een vreemdeling, die desgelijks doet: raam nu waar wy met de kennis van deze menschen blijven. Men behoeft geen andere voorbeelden te gaan halen, dan uit onz koninklijk Huis, daar men zo veel bynamen, als verdelingen vind. D'oorsprong van de stam is ons ondertuschen ontsnapt. In deze verandering is zo grote vryheit, dat ik in mijn tijt niemant door 't geval tot enige bovengewone grootheit verheven heb gezien, aan de welk men niet terstont geslachtenafelen, die nieu, en aan zijn vader onbekent waren, aangeplakt heeft, en die men niet in enig deurluchtig geslacht heeft ingeent: en de duisterste huisgezinnen zijn

Verwarding, uit de verandering der namen spruitende.

Verheffing van staat oorzaak van verandering in 't geslacht.

zijn 'alle geluk bequaamt tot ver-
valsching. Hoe veel edelingen heb-
ben wy in Frankrijk, die naar hun
rekening uit koninklijk geslacht ge-
sproten zijn? Ik geloof meer van zo-
danigen, dan van anderen.

Verwaan-
heit en
roem van
hoge af-
koomft
aartiglijk
bafpot.

Was dit niet een aartige streek van
een mijner vrienden? Zy waren veel
in getal te zamen vergadert, uit oor-
zaak van de twifl van een Heer tegen
een ander, die warelijk enig voordeel
en voorrecht van eernamen en ver-
bonden had, die boven de gemene
Edeldom verheven waren. Yder van
hen, trachtende zich met d'ander ge-
lijk te maken, bracht ter zaak van dit
voorrecht deze die, en d'ander een
andere oorsprong by; deze de gelijk-
heit van de naam, die van de wape-
nen, en d'ander weêr van een oud ver-
muft geschrift van zijn huis; en de
minste bevond zich naneef van enig
Koning over zee. Toen het tijt was
om 't middagmaal te houden, week
deze, in plaats van zijn plaats te ne-
men, met grote eerbiedigheit ach-
terwaarts, en bad de genen, die 'er
tegenwoordig waren, dat zy hem
zouden verontschuldigen van dat hy
uit roekeloosheit tot aan die tijt met
hen in gezelschap had geleest. Hy
voegde 'er by dat hy, nieuwelijks van
hun oude hoedanigheden en staat be-
richt, hen naar hun waardigheit be-
gon 'eren, en dat het hem niet toe-
quam en paste neffens zo veel Vorsten
te zitten. Hy, zijn klucht uitgespeelt
hebbende, borst in wel duizent schelt-
reedenen tegen hen uit. Vernoeu u,
ik bid u, met het geen, daar onze
vaders zich meê verroegt hebben, en
met het geen, dat wy zijn. Wy zijn
genoech, zo wy ons wel daar in we-
tenten dragen. Laat ons 't geval, en
de staat onzer voorouders niet loghe-
uen, en deze dwaze inbeeldingen

wechdoen, de welken de genen, die
hen voortbrengen, niet ontgaan
konnen.

De wapenen hebben zo weinig ze-
kerheit, als de bynamen. Ik voer in
mijn wapen een hemelsblaas velt, met
goude klaverbladen bezaait, daar een
rode leeuwepoot in staat. Wat voor-
recht heeft dit wapen, om bezon-
derlijk in mijn huis te blijven? Een
behuwt zoon zal her in een ander ge-
slacht overvoeren. Enig verächt ko-
per zal 'er zijn yornaamste wapen
af maken. Daar is niets, in 't welk
men meer verandering en verwarring
vind. Maar deze aanmerking sleept
my met gewelt naar een andere plaats.
Laat ons, ik bid u, een weinig van
naby onderzoeken en aanmerken, aan
welke grontvest wy deze roem en
achtung hechten, om dewelke de wer-
relt dus omtuimelt? Waar zullen wy
deze naam en grootaching, die wy
met zo grote arbeit zoeken, plaat-
sen? 't Is, in 't kort gezegt, Pieter
of Jan, die de zelfde draagt, en aan
de welk zy toebehoort; neem 'er
acht op. Wat een kloekmoedige
macht is de hoop, die in een 'terffe-
lijk onderwerp, 't welk slechts een
ogenblik duurt, d'oneindigheit en
onmeetelijckheit aan zich trekt, en
de behoefte van haar meester met de
bezitting aller dingen vervult, die hy
zo zeer, als zy wil, kan inbeelden
en begeren! De natuur heeft ons
daar een vermakelijke speelbal gege-
ven. En deze Pieter, of Jan, wat
is 't, als een stem en geluit, als 't al
gezeft is? of drie of vier trekken van
de pen, die voor 'erst zo lichtelijck te
veranderen zijn, dat ik gaerne zou
vragen wien d'eer van zo veel ver-
winningen toebehoort, aan Gues-
quin, Glesquin, of Gueaquin? Hier
is meer schijn, dan in Lucianus, van
dat

Onzeke-
heit en
verwarring
der wape-
nen.

Ydelheit
der eerna-
men.

dat de M de T voor 't recht zou trekken: want

*Vergl. A. - - - non levia aut ludicra petuntur
scid. 12. Præmia, a*

't Is ernst. 't Geschil is welk van deze letters van zo veel belegeringen, strijden, wonden, gevangenijsen, en dienften, aan de Kroon van Frankryk door deze haar vermaarde Konneftabel gedaan, betaalt moet worden. Nikolaas Denisot heeft alleenlijk voor de letters van zijn naam zorg gedragen, en de gehele samenvoeging daar af verändert, om de Graaf van Alfinois daar af te maken, die hy met de roem van zijn gedichten en schildering begroet heeft. De Hiftorieschrijver Suetonius heeft slechts de zin van de zijne bemint, en, Lenis, die zijns vaders bynaam was, daar af berooft hebbende, heeft Tranquillus tot navolger van d'achting zijner gefchriften gemaakt. Wie zou geloven dat d'Overfte Bayard geen anderè eer zou hebben dan de geen, die hy van de daden van Pierre Terrail ontleent heeft? en dat Antonio Eskalin in zijn tegenwoordigheid zich van zo veel fcheepvaarten en ampten ter zee en te land, die aan d'Overfte Poulin, en aan de Baron de la Garde toegeëigent worden, zou laten beroven?

Ten tweeden, dit zijn trekken van de pen, die aan duizent menschen gemeen zijn. Hoe veel lieden van een zelfde naam en bynaam zijn 'er in alle geflachten? en hoe veel in verscheide geflachten, eeuwen en landen? De Hiftorie maakt gewach van drie Sokraten, vijf Platoos, acht Aristotelen, zeven Xenofons, twintig Demetriën, en twintig Theodora Men tracht naar geen geringe of beuzelachtige vergeldingen.

ren. En overweeg hoe veel zy niet gekent heeft. Wie zal mijn stal-knecht beletten dat hy zich Pompejus de Groot noemt? Maar eindelijk, wat middelen zijn 'er, die deze heerlijke stem, en deze zo heerlijke trekken van de pen aan mijn overlede stalknecht, of aan deze andere, diens hooft in Egypten afgehouden wierd, hechten, om hun voordeel daar mee te doen?

*Id cinerem & manes credis curare
sepultos? b* *Vergl. A. ncid. lib. 4.*

Wat gevoel hebben de twee medemakers in voorname waarde onder de menschen? Epaminoudas met deze roemrijke regel, die zo veel eeuwen lang voor hem op onze tongen speelt:

Consiliis nostris laus est attrita Laconum: c *Cicer. Tuscul. Quest. lib. 5.*

en Afrikanus van dit ander gedicht.

*A sole exoriente, supra Maotis paludes
Nemo est, qui factis me equiparare
queat? d* *Idem lib.*

D'overledenen kittelen zich met de zoetheit dezer woorden en klanken, en, daar door van nijt en begeerte aangeprikkelt, voeren onbedachtelijk door verbeelding dit hun eige gevoel aan d'overledenen over, en, door een bedriegelijke hoop verlokt, maken zich vroed dat zy ook eens daar toe bequaam zullen zijn. God weet het. Doch

b Meent gy dat zyn asch, of begrave schim zich hier mee bemoeit?

c De roem der Lacedæmoniers is door onz beleit nedergeveld.

d Van d'opgang der zon boven de Meotische poelen is 'er niemand, die by my in daden vergeleken kan worden.

- - ad

De namen en bynamen verscheide-lijk verändert.

Gelijkheid van namen.

Het lof der overledenen een zoete prikkeling, voor de levenden.

----- ad hæc se
 Romanus Grajusque et Barbarus In-
 duperator
 Erexit, causas discriminis atque la-
 boris
 Inde habit, tanto major fama suis
 est, quam

Virtutis. a

a De Romainsche, Griek sche en uit
 heemsche Veltbeer steekt hier op d'oren
 op; dit is d'oorzaak van zijn gevaar en
 kommer: zo veel groter is de dorst tot
 de naam en achtung, dan tot de deucht.

Van d'onzeekerheit onzes oordeels.

Zevenenveertigste H O O F T D E E L.

van uit het spruit dat men't geluk, en de verwinning niet wel gebruikt.
 Voorbeelden hier af. Voorzichtigheit van d'andere zijde van noden, om
 zijn verwinning wel te vervolgen, met voorbeelden bevestigt. Kostelijke
 wapenen vorderlijk, en ook schadelijk. Scheldreedenen doen somtijts
 voordeel, en somtijts schade; door voorbeelden aangewezen. Of een
 Veltverste zich in een veltslag verborgen en onbekent moet houden; en of
 het beter is de vijant staandevoets te verwachten, of hem aan te vallen. Over-
 weging van Koning Franciskus in Kaizer Karel's heit in zijn lant te ver-
 wachten. Voorbeelden van verscheide uitvallen van dusdanige gelijke
 zaken.

Dit gedicht zegt zeer wel:
 Επειρ δ' πάλυς νόμος υβη,
 ζήτηα.
 Daar is overal bequame
 gelegenheit om voor en tegen te
 spreken. Tot een voorbeeld.

Petrus.
 Vince Hannibal & non seppe usar
 poi
 Ben la vittoriosa sua ventura. a

De geen, die zich derwaarts keert,
 en met d'onzen de misgreep van dat
 wy onlangs niet verwinning te
 Mont-contour niet vervolgen, wil
 ophalen, of die de Koning van
 Spanjen wil beschuldigen van dat hy
 a Hannibal verwinnt, en kan daar na
 zijn verwinning en geluk niet wel ge-
 bruiken.

't voordeel, 't welk hy te S. Quintyn
 op ons kreeg, niet kon gebruiken,
 zal mogen zeggen dat deze misgreep
 uit een ziel spruit, die in haar geluk
 dronken is, en uit een gemoed,
 't welk, van dit begin van geluk vol
 en overladen, de smaak van het zelf-
 de te vermeerderen verliest, als alreë
 al te bezich met het geen, dat het
 daar af heeft, te verduwen. Het
 heeft alreë d'armen vol daar af, en
 kan niet meer bevatten, en is on-
 waerdig dat het geval hem zulk een
 goet in zijn handen gestelt heeft.
 Want wat voordeel gevoelt hy'er
 af, zo hy echter aan zijn vijant mid-
 del geeft van weër op de been te ge-
 raken? Wat hoop kan men hebben
 van

van dat hy ten tweede maal degenen weêr zal darren aantasten, die zich weêr te zamen gevoegt en herstelt hebben, en van nieus met spijt en wraak gewapent zijn, zo hy hen, toen zy alle verstroot en verschrikt waren, niet heeft darren, of konnen vervolgen?

Lucan. lib. 7.

Dum fortuna calet, dum conficit omnia terror. a

De verwinn-
ning moet
een einde
van d'oor-
log maken.

Misgreep
van Pompe-
jus.

Eindelijk, wat kan hy beter ver-
wachten dan 't geen, dat hy verlo-
ren laat gaan? 't Is niet gelijk in de
scherming, daar 't getal der treffin-
gen winst geeft. Zo lang de vijant
op de been is, moet men van nieus
beginnen. 't Is geen verwinning, zo
zy geen einde van d'oorlog maakc.
In deze schermufeling by de stat
Orikum, daar Cesar in 't onderspit
was, verweet hy aan Pompejas
krijgslieden dat hy verloren geweest
zou hebben, zo hun Velkôverste
had konnen verwinnen: en hy kon
wel anders voortstoten, toen 't zijn
beurt was.

Strijdige
redenen om
zijn ver-
wonne
vijant niet
te prangen.

Voorzich-
tigheit van
Marius en
Sylla.

Maar waaröm zal men ook niet
daar tegen zeggen, dat het d'aart van
een onbezuift en onverzadelijke
geest is, geen einde van zijn begeerte
te konnen maken? dat men Gods
gunst misbruikt, met de zelfde de
maat, die hy daar aan voorgeschre-
ven heeft, te doen verliezen? dat,
zich na de verwinning weêr in 't ge-
vaar te stellen, dit niets anders is,
dan zich weêr in genade van 't geval
te begeven? en dat een der grootste
wijsheden in de krijgskunde is, zijn
vijant niet tot wanhoop te drijven?
Sylla en Marius, in d'oorlog tegen
de Marfen hun vijanden verflagen
hebbende, en noch een bende overig

*a Terwijl 't geval verhit is, en de
schrik alles nedervelt.*

ziende, die uit wanhoop, als ver-
woede beesten, weêr tegen hen aan-
quamen, vonden niet geraden hen
te verwachten. Indien d'yver van <sup>Mislag van
de Foix,</sup>
mijn Heer de Foix hem niet ver-
voert had tot d'overblijfselen van de
verwinning van Ravenna al te heftig-
lijk te vervolgen, hy zou de zelfde
niet met zijn doot bezoedelt hebben.
En echter was de varsche geheuge-
nis van zijn voorbeeld dienstig om
mijn Heer d' Anguien te Serisoles <sup>die aan An-
guien tot
voorbeeld
dienc.</sup>
van een gelijk ongeval te beschurten.
't Is gevaerlijk een man aan te tasten,
dien men alle andere middel van
wech te raken, als door de wapenen,
benomen heeft. Want de noot is een
geweldige schoolmeester. *De beet Pere. Lat.
van een getergde nootzakelijkheid is zeer
zwaar.*

*Vincitur haud gratis jugulo qui
provocat Hostem. b*

Zie daar waaröm Farax belette den
Koning van Lacedemonien, die zo
terstont de strijt tegen de Mantineërs
gewonnen had, recht op duizent Ar-
giërs, die de nederlaag ongeschon-
den ontkomen waren, aan te gaan;
maar hem bewoog hen in vryheit te
laten vertrekken, om niet ter proef
van een getergde en vgramde dap-
perheit te komen. Klodimir, Ko-
ning van Aquitanje, na zijn verwin-
ning Gondomar, Koning van Bor-
gonje, die verwonnen was, en wech-
vluchtte, vervolgende, dwong hem
weêr om te keren. Maar zijn hard-
nekkigheid benam hem de vrucht van
zijn verwinning; vermits hy daar
sneuvelde.

Desgelijks, indien iemand een van
deze beide te verkiezen had, of zijn
krijgslieden kostelijk gekleed, en

*b De geen, die de vijant tergt, word
dikwijls zelf gedoot.*

Kostelijke wapenen een prikkel van eer voor de krijgsman. prachtiglijk gewapent te houden, of hen alleenlijk tegen de noot verzien te hebben, hy zou, tot voorstant van de eerste kant, van de welk Ser-torius, Filopemen, Brutus, Cesar, en andren waren, voor zich ver-tonen dat het altyt voor de krijgs-man een prikkel van eer en roem is, zich vergiert te zien, en voor een oorzaak van hardnekkig in de strijt te zijn, dewijl hy zijn wapenen, als zijn goederen en erfdeel te bewa-ren heeft. Een reden, zegt Xenefon, om de welke d'Asianen hun gemalinnen en boelinnen met hun juwee-len en kostelijkste rijkdommen ten oorlog voerden. Maar van d'andere zijde zou hem ook voorkomen, dat men den krijgsmān eerder de zorg van zich te bewaren moet benemen, dan de zelfde in hem vermeerderen; dat de krijgsmān door deze middel op een tweevoudige wijze zal vrezen zich in gevaar te begeven. Daar noch bykomt dat men door deze rijke roof de lust en begeerte van te ver-winnen in de vijant vermeerdert; en ook heeft men aangemerkt dat dit eertijts de Romainen tegen de Sam-niten wonderlijk aanmoedigde. Antiochus, aan Hannibal het heir tonende, 't welk hy met zeer grote pracht en heerlijkheit, en met alder-hande toerusting tegen de Romai-nen toeruste, vraagde hem of zy met dit heir vernoecht zouden zijn. Ja zeker, antwoordde hy hier op, hoe gierig zy ook zijn. Lukurgus verbood aan de zijnen niet alleenlijk de prachtigheit in hun toerusting, maar ook hun verwonne vijanden te beroven, dewijl hy wilde dat d'ar-moede en sōberheit met het overige van de strijt uitblinken zōu.

Kostelijke wapenen ontstecken in de vijant de begeerte van te ver-winnen.

Lukurgus verbiedde de vijanden te plunderen.

In de belegeringen en elders, daar de gelegenheit ons de vijant doet

naderen, geven wy gemeenlijk aan de krijgslieden verlof van hem te versnoorken, te versmaden, en met alderhande verwijtingen uit te ma-ken; en niet zonder schijn van re-den. Want het is geen kleine zaak dat men hen alle hoop van genade en verdrach beneemt, met aan hen te vertoonen dat'er voortāan geen mid-del is omgunst van de geen te ver-wachten, dien zy zulk een smaet aan-gedaan hebben, en dat'er geen an-dere uitkoomft, dan de verwinning is. Dit mistukte echter in Vitellus: want hy, met Otho te doen hebben-de, die zwakker in dapperheit der krijgslieden was, de welken van langerhant d'oorlog ongewoon, en door de welluften der stat week geworden waren, terge hen eindelijk door deze smadige woor-den, daar meē hy hen hun blohar-tigheit, en droefheit over de Juffrou-wen en brasserijen verweet, die zy te Romen gelaten hadden; in voegen dat hy door deze middel hen 't hart in de boezem stak, 't welk geen aan-maningen zouden hebben konnen doen, en zelf hen op zijn hals haal-de, daar men hen niet drijven kon. En zeker, als dit lasteringen zijn, die levendig treffen, zo konnen zy lich-telijk maken dat de geen, die slaau-welijk voor zijns Konings zaak toe-trad, met een andere yver voor zijn eige zaak daar naar toe schiet.

In d'aanmerking van hoe groot be-lang de behoudenis van een Velt-overste in een heir is, en dat de vijant voornamelijk zijn ogen op dit Hoofst, daar alle d'anderen naar doelen, en van afhangen, gevest heeft, schijnt het dat men deze raat, die wy zien dat veel grote Krijgsōversten ge-bruikt hebben, niet kan in twiiffel trekken, dat is dat men zich verkleed

Scheldrec-denen en smaarwoor-den in de krijgslieden toegelaten, en waarōn.

Smaatrec-denen prik-kelen dik-wijls aan.

Overweging of een Velt-overste zich in de strijt vermō-men en ver-bergen mag.

en vermoemt als de strijt aangaan zal. Doch 't ongeval, daar men door deze middel invalt, is niet minder dan dat, 't welk men meent te vlieden. Want als een Overste onbekent by de zijnen is, zo bezwijkt en verslaaft ook de moed, die zy uit zijn voorbeeld en tegenwoordigheid scheppen: en zy, zijn gewone tekenen en blijken misserde, oordeelen dat hy doot is, of hy, van de zaak wanhopende, zich te zoek heeft gemaakt. Wat d'ervarentheit hier af aangaat, wy zien dat de zelve nu d'een, en dan d'andere zijde begunstigt. 't Ongeval van Pyrrhus in zijn strijt tegen de Burgermeester Levinus in Italiën verstrekt aan ons tot een voorbeeld in beide. Want dewijl hy zich onder de wapenen van Demogakles verborgen, en de zijnen aan hem gegeven had, zo bergd: hy zonder twijfel wel zijn leven: maar van d'andere zijde liep hy gevaar van 't ander ongeval, dat is van de strijt te verliezen. Alexander, Cesar en Lukullus maakten zich kenbaar in de strijt, met hun kostelijke kleding en wapenen, die op een bezondere wijze blonken. In tegendeel, Agis, Agesilaüs, en deze grote Gilippus gingen in slechte kleding, en zonder vergiering van Velt overste ten oorlog.

Swarigheid hier af in Pyrrhus.

Voorbeelden van beide s'ach.

Of het beter in d'aanvang van een veltslag is de vijant stilstaande te verwachten, of op hem in te vallen. Gevegenissen van weersijden.

Onder d'andere dingen, die men aan Pompejus in de strijt van Farsalien verwijt, is dat hy zijn heir den vijant stilstaande deê verwachten; om dat dit (ik zal hier Plutarchus eige woorden gebruiken, die krachtiger zijn dan de mijnen) het geweld verzwakt, 't welk d'aanloop aan d'eerste treffingen geeft, en met enen d'indruk der strijders tegen malkander wechneemt, die hen gemenelijk met drift en woede, meer dan iets anders, vervult, als zy met grote

suette op malkander invallen: dewijl de roep en loop hen de moed vermeerdert, en de stilstant d'yverder krijgsliden, om zo te spreken, verkoelt en s'laau maakt. Zie daar het geen, dat voor die zijde ingebracht word. Maar indien Cesar de strijt verloren had, wie zou niet zo wel hebben kunnen zeggen dat, in tegendeel, de vastste en onbewegelijkste stant de gene is, daar in men zich onbewegelijk geeft houd, en dat de geen, die op vaste voeten staat, en zijn kracht in zich zelf ingetrokken houd, en voor de noot spaart, groot voordeel tegen de geen heeft, die in waggeling is, en die alreê met v'open de helft van zijn adem verteert en verloren heeft? behalven dat een heir, een lighaam zijnde, dat uit zo veel verscheide stukken bestaat, zich onmogelijk, in deze woede, op zulk een juiste beweging kan bewegen, dat het zijn slagordening niet verzet, of breekt, en dat de wakkerste niet bloot staat eer hy van zijn spitsbroeder geholpen word. In deze snode strijt der twee Periaansche broeders voerde Klearchus de Lacedemonier, die over de Grieken aan Cyrus zijde gebod, de zijnen zoetelijk, en zonder zich te haasten ten strijt. Maar hy, op vijftig treden naby gekomen, beval hen ter vlucht toe te zetten, op hoop van hen in deze korte ruimte in ordening te houden, en niet buiten adem te brengen, terwijl hy 't voordeel van d'indruk voor hen zelve, en voor hun werpgeveer aan hen gaf. Anderen hebben deze twijffeling in hun heir op deze wijze geregelt: Indien de vijanden op u toefchieten, zo verwacht hen staande voets; maar indien zy u stilstaande verwachten, zo val op hen aan.

Overve-
ging van
Franciskus,
om Kaizer
Karel te
verwesch-
ten.

In de tocht, die Kaizer Karel de Vijfde in Provence deê, stond het aan de Koning Franciskus te verkiezen, of hy hem in Italiën zou tegen-trekken, of in zijn landen verwachtten. En hoewel hy overwoog hoe groot voordeel het is zijn huis zuiver en vry van de beroerten der oorlogen te houden, op dat het, geheel in zijn krachten blijvende, geduriglijk penningen en bystant in de noot zou kunnen verschaffen; dat de nootzakelijkheid van d'oorlog dikwijls meebrengt dat men 't lant moet verwoesten, 't welk niet al te wel in onze eige goederen kan geschieden, behalven dat de lantman deze verwoefing onwilliglijker van degenen van zijn zijde, dan van de vijant lijd, 't welk oorzaak is van dat 'er lichtelijk beroerten en weerspaltigheden onder ons kunnen rijzen; dat de vryheit van te stelen en te roven, die in zijn eige lant niet toegelaten kan worden, een grote steun in de komernissen van d'oorlogen is; en dat degeen, die geen andere hoop van winst heeft, dan zijn soldy, zwarelijk in plicht gehouden kan worden, terwijl hy naauwelijks twee schreden van zijn gemalin en vertrek is; dat degeen, die de tafel dekt, altijd kosten moet doen; dat het aangenamer is te bespringen, dan te verdedigen; en dat de schokking van 't verlies eens veltflags in onz ingewant zo geweldig en krachtig is, dat zy byna het geheel lighaam doet waggelen, dewijl 'er geen hartstocht zo besmettelijk is, als die van de vrees, en die zo lichtelijk plaats grijpt, en zich heftiglijker verspreid; en dat het gevarelijk is dat de steden, die 't gedruis van dit onweer voor hun poorten gehooft, en hun hooftén en krijgslieden, noch van schrik tril-

lende, en buiten adem, outfangen hebben, enige quade trek moeten spelen, en iets, dat naadeelig is, aanvangen: zo verkoos hy echter de heikrachten, die hy over 't gebergte had, te weêrroepen, en de vijant te zien komen. Want hy kon daar tegen ook overwegen dat hy, 't huis, en by zijn vrienden zijnde, overvloed van alles, en de stromen en wegen tot zijn gerijf zou hebben, die lijf-tocht en penningen in alle veiligheid en zonder behoef van enige geleide tot hem zouden voeren; dat zijn onderzaten zo veel te meer tot hem genegen zouden zijn, als zy het gevaar nader by zouden hebben; dat hy, zo veel steden en vastigheden tot zijn verzekertheit hebbende, naar zijn voordeel en dienstigheid tot een veltslag zou kunnen komen; en dat hy, zo hy marren wilde, onder schuiling, en op zijn gemak zijn vijant zou kunnen zien smelten, en zich zelf verteren, namelijk door zodanige zwarigheden, die hem bestrijden zouden, terwijl hy in een vjandig lant belemmert zou zijn, daar hy niets voor, noch achter, noch ter zijde zou hebben, 't welk niet tegen hem oorlogen zou, daar geen middel voor hem zou zijn om zijn heir te vervarschen, of uit te breiden, zo 'er ziekten in ontstonden, daar hy zijn gequesten niet onder 't dak zou kunnen brengen, daar hy geen penningen zou hebben, geen tijt om te rusten, en adem te scheppen, geen kennis van plaatsén noch landen, die hem van belagingen en overvellingen zouden kunnen beschutten, en zo hy een veltslag quam te verliezen, geen middel om 't overblijfselen te bergen. Hy had geen gebrek van voorbeelden voor de beide kanten. Skipio vond veel dienstiger de landen van zijn vijant in

Gertijf van
een Velt-
overfte die
de vijant
verwacht.

Verscheide
uitvallen
van gelijke
zaken.

Afrika te gaan aantasten, dan de zijnen te verdedigen, en zijn vijant in Italiën, daar hy was, te bestrijden; 't welk hem wel gelukte. In tegendeel, Hannibal bedorf zich zelf in deze zelfde oorlog, om dat hy de verovering van een vreemt land verliet, om het zijne te gaan verdedigen. D'Atheners, de vijanden in hun landen gelaten hebbende, om in Siciliën over te trekken, hadden 't geval tegen zich gekant. Maar Agathokles, Koning van Syrakuse, in Afrika overgescheept, en uit d'oorlog van zijn land vertrokken, had het geluk op zijn zijde. Wy hebben dieshalven reden om gemeenlijk te zeggen dat de gevallen en uitgangen, bijzonderlijk die van d'oorlog, ten meestendeel van 't geval afhangen, 't welk zich niet naar onze redenering en voorzichtigheit wil voegen, noch zich de zelfden onderwerpen, gelijk deze regelen zeggen:

D'uitgangen van d'oorlog het geval onderwerpen.

Manil.
Astro. lib. 4.

Et malè consultis pretium est, prudentia fallax,

Nec fortuna probat causas sequiturque merentes:

Sed vaga per cunctas nullo discrimine fertur.

Scilicet est aliud quod nos cogatque regatque

Majus, & in proprias ducas mortalia leges. a

Maar om recht uit te spreken, het schijnt dat onze beradingen en overwegingen niet min daar van afhangen, en dat het geval ook onze redeneringen in zijn verwartheit en onzekerheit bedraait. Wy redeneren gewalliglijk en roekelozelijk zegt Timæus in Plato, om dat onze redeneringen, gelijk wy zelve, grote gemeenschap en deelachtigheit aan de roekeloosheit van 't geval hebben.

Onze beradingen en overwegingen aan de verwartheit van 't geval vast.

a De quade raden hebben ook hun loon. De voorzichtigheit is bedrieglijk. 't Geval keurt niet alstijts de gerechte zaken goet, noch volgt hen; maar zwerft, zonder onderscheit, deur alle zaken heen. Daar is dan iets groter, 't welk ons dwingt en siert, en het sterffelijke naar zijn wetten leid.

Van de Paerden

Achtënveertigste H O O F T D E E L.

Opnoeming van verscheide slach van paerden. Wakkerheit van Cesar en Pompejus te paert. Ongemene paerden van Alexander en Cesar. Handel der Parthen te paert. Den weerspannigen de paerden afgenomen. Gevaar in de strijden te paert. Wat de beste wapenen zijn. Balatika, wat het by de Romainen geweest heeft. De Gaulers afkeerig van 't werpgeveer. Groot gevoelen der Amerikaners van de paerden der Spanjaarden. Ruitery zonder toom op de vijanden gezonden. Verplichting van de Moskoviter aan de Tartar. Paerden van slangen gevoed. Verwonne paerden geschoren in zegepraal geleid. Behendige streken van verscheide lieden te paert.

Le my hier een Letterkuns-
tenaar geworden, ik, die
nooit taal heb geleert, dan
by de fleur, en door d'oef-
fening, en die noch niet
weet wat een adjectivum, conjuncti-
vum, en ablativum is. My dunkt
dat ik heb horen zeggen, dat de Ro-
mainen paerden hadden, die zy *su-
nates*, of *dextrarios* noemden, de-
welken ter zijden gevoert wierden,
om hen zo varfch in de noot te ge-
bruiken: en hier uit spruit het dat wy
onze dienstpaerden *Destriers* noemen.
Onze Romainen zeggen ook geme-
nelijk *adestres* in plaats van verzelen.
Zy noemden meê zodanige paer-
den *desultorios equos*, die in dier voe-
gen onderwezen waren, dat, terwijl
zy uit alle hun kracht, zonder toom
en zadel aan malkanders zijde liepen,
de Romainsche Edelingen, geheel
gewapent zijnde, in 't midden van
der zelfder loop van 't een op 't ander
sprongen. De Numidische krijgs-
lieden voerden een tweede paert aan
de hant, om in 't heefte van de strijt
te verwisselen, *die, gelijk de sprin-
gers, twee paerden meê voerende, ge-
wont waren dikwijls in 't heftigste van de
strijt gewapent van 't vermoede op het
varfche paert te springen; zo gewint
waren zy, en zo leerzaam hun paerden.*

Men vind veel paerden, die geöef-
fent zijn in hun meester te helpen, te-
gen de genen aan te gaan, die een
bloot zwaert aan hen vertoont, en
de genen, die hen aantasten en voor-
komen, schoppen en bijten: maar
zy zijn gemenelijk hinderlijker aan de
vrienden, dan aan de vijanden. Daar
by, men kan hen niet weêr naar de
hant zetten, als zij eens wat gekregen
hebben; en men moet zich in de ge-
nade van hun gevecht overgeven.
Artubius, Veltöverfte van 't heir der

Perfianen, tegen Onesilus, Koning
van Salamine, lijf om lijf vechtende,
geraakte in groot ongeval, om dat
hy een paert, dat dus onderwezen
was, voor zich verkozen had: want
het was oorzaak van zijn doot; ver-
mits Onesilus knecht hem met een
fikkell tusschen de beide schouders
trof, terwijl hy 't op zijn meester ge-
munt had. D'Italienen zeggen dat in
de strijt van Fournuove het paert van
Koning Karel zich met slaan en sprin-
gen uit de vijanden, die hem dron-
gen, redde, en dat hy anders ver-
loren geweest zou hebben: zeker,
een groot geluk, zo 't waar is. De
Mammelukken roemen dat zy de
behendigste oorlogspaerden ter wer-
relt hebben, dat zy door natuur en
gewoonte onderwezen zijn de vijant
te kennen, en t'onderscheiden, die
zy moeten bijten en schoppen, vol-
gens het geluit, of teken, dat men
aan hen geeft, en dat zy ook met
de mont de schichten en pijlen van
de gront oprapen, en hun meester
aanbieden, naar dat hy 't hen ge-
bied. Men zegt van Cesar, en ook
van de grote Pompejus, dat zy, be-
neffens hun andere uitsteekende hoe-
danigheden, zeer wakkere lieden te
paert waren; en van Cesar dat hy in
zijn jonkheit, ruggelings op een paert
zonder toom zittende, met de han-
den op de rug het zelfde deê rennen.

Gelijk de natuur van deze man, en
van Alexander twee wonderen in de
krijgsöeffening heeft willen maken,
zo zou men ook zeggen dat zy mede
gepoogt heeft hen op een ongemene
wijze te wapenen. Want yder weet
van Alexanders paert, Bucefal, dat
des zelfs hoofst naar dat van een stier
geleek, dat het niet leed dat'er iemand
op klom, behalven zijn meester, en
van hem alleen bestiert moest wor-
den;

Verfcheide
fchach van
paerden, by
d'oude Ro-
malnen;

Behendig
paerden der
Mamme-
lukken.

Cesar en
Pompejus
wakkere
mannente
paert.

Alexanders
paert, Bu-
cefal.

en ook in
onze tijt.

Cesars
paert.

den; dat het na zijn doot wierd ge-
eert, en dat men een stat boude, die
zijn naam voerde. Cesar had 'er ook
een, welks voorste voeten naar die
van een mensch geleken, met ge-
splete klauwen, gelijk vingers,
't welk niet bereden noch bestiert
kon worden, dan door Cesar, die
naar des zelfs doot zijn beeltenis aan
de goddin Venus wijdde. Ik zit niet
gaerne af, als ik te paert ben: want
in deze staat bevind ik my best, 't zy
gezont, of ziek. Plato prijft het aan
voor de gezondheid; en Plinius zegt
dat het heilsaam voor de maag, en
voor de leden is.

Te paert
zitten ge-
zont.

Laat ons vervolgen, dewijl wy op
de weg zijn. Men leest in Xenofon
de wet, die aan een man, de welk
een paert had, verbied te voet te rei-
zen. Trogus en Justinus zeggen dat
de Parthen gewent waren niet alleen-
lijk hun oorlogen te paert te voeren,
maar ook alle hungemene en bezon-
dere zaken te handelen, te koop-
manschappen, te spreken, te kou-
ten, en te wandelen; en dat het
merkelijkste onderscheit tusschen de
vrije lieden en slaven onder hen is, dat
d'eersten te paert, en d'anderen te
voet gaan; een inzetting, die uit de
Koning Cyrus gesproken is.

De Parthen
te paert in
alle hun
handelin-
gen.

Gewoonte
der Romai-
nen in af te
zitten, en
wannecr.

In de Romainche Historien zijn
veel voorbeelden van Krijgsöversten,
(en Suetonius merk: dit bijzonderlijk
van Cesar aan) die aan hun paerde-
volk geboden af te treden, als zy zich
door de noot gepaist bevonden, om
den krijgslieden alle hoop van wech-
vluchten te benemen, en om 't voor-
deel, dat zy in deze slach van strijt
verhoopren, daar in de Romain zon-
der twijffel de meester was, zegt Titus
Livius. D'eerste middel, die zy ook
gebruikten, om de weerspaltigheid
der volken, die zy nieuwelijks ver-

Den weers-
spannige
volken de
wapenen en
paerden be-
namen.

meestert hadden, te bedwingen, was
hen de wapenen en paerden te bene-
men. Wy zien dieshalven zo dik-
wijls in Cesar, dat hy beveelt de wa-
penen te voorschijn te brengen, de paer-
den over te geven, en gijzelaars in ban-
den te stellen. De grote Heer laat
heden niet toe, noch aan Christen;
noch aan Jood, enig paert voor zich
onder zijn heertchappy te hebben.
Onze voorouders, bijzonderlijk in de
tijd van d'oorlog der Engelschen,
begaven zich in de plechtelijke strid-
den, en in de bestemde veldslagen,
het meeste deel des tijts alle te voet, Serijdente
om zo kostelijk een ding, als d'eer voet.
en 't leven is, nergens anders aan te
vertrouwen, dan aan hun eige kracht,
en aan de wakkerheit van hun moed
en leden. Men verplicht en verpand,
wat 'er Chrysanthes en Xenofon ook
af zeggen, zijn dapperheit en geluk
aan dat van zijn paert, welks won-
den en doot by gevolg ook het onze
mer zich slegen. Des zelfs schrik of
woede maken u of roekeloos, of
blode. Indien 't niet wel naar de
toom, of spoor luistert, uw eer
moet 'er voor betalen. Ik vind dies-
halven niet vreemt dat deze strijden
te voet veel bestandiger en verwoe-
der waren, dan de genen, die te paert
geschieden.

Gevaar in
de strijden
te paert.

- - - cedebant pariterque rubant
Victores victique, neque his fuga no-
ta, neque illis. a

Hun strijden wierden veel beter uit-
gevoert. Heden ziet men niets, dan
vluchten en wechlopen. 't Eerste ge-
roep, en d'eerste aan: al maak een einde
van de zaak. Een zaak, die wy ter
gemeenschap van zulk een groot ge-
a Verwinners en verwonnenen weken
gelijkelijk, en vielen te gelijk aan; en
beide wisten zy van geen vluchten.

vaar

vaar roepen; moet zo veel, als ons mogelijk is, in onze macht zijn: gelijk ik jaden zou de kortste wapenen te kiezen, en de genen, daar meê wy zekerlijkst kunnen omgaan. Men heeft, naar alle waarschijnlijkheit, meer verzekering in een zwaert, dat wy in de vuist houden, dan in een koegel, die uit onze pistool rolt, daar veel dingen gemeenschap meê hebben; namelijk het bussekruit, de steen, het rad: indien het minste hier af mist, zo staat gy van uw geluk verstacken. Men treft zeer onzekerlijk de slag, die de lucht u toebrengt.

Wat de beste wapenen zijn.

Lucan. lib. 8. *Es quo ferræ velint permittere vulnèra ventis.*

Ensis habet vires, & gens quæcunque virorum est

Bella gerit gladiis. a

Maar wat dit geweer aangaat, ik zal bredelijker hier af ter plaats spreken, daar ik d'oude wapenen met d'onzen vergelijk. Ik geloof dat dit, behalven de verbaaftheit der oren, daar toe heden yder gewent word, een geweer van zeer weinig uitwerking is; en ik hoop dat wy noch eens het gebruik daar af zullen verlaten. Dat, 't welk d'Italianen gebruikten, namelijk hun werpgeweer en vuurgeweer, was veel schrikkelijker. Zy noemden *Phalarica* zeker slach van werpspies, aan 't einde met een yzer van drie voeten versien, op dat het een gewapent man dwars deur zou kunnen dringen. Somtijts wierd zy in 't velt met de hant uitgeworpen, en somtijts met werpruiften, om de bele-

a En aan de winden toe te laten wonden te maken ter plaats, daar 't hen beleeft. Het zwaert heeft krachten; en alle strijdbare volken voeren oorlogen met de degens.

gerde plaatfen te verdedigen. De schacht, mer werk bewonden, dat met peken olie besmeert was, geraakte in de vlucht aan brant, en, in 't lighaam, of in 't schild vat gekregen hebbende, beroofde van alle gebruik van wapenen en leden. My dunkt echter dat dit, om hangemeen te worden, ook verhandering aan d'aanvaller gaf, en dat het velt, met deze brandende werpspiessen bezaait, in 't gevecht een gemeen ongemak veroorzaakte.

Magnum stridens contorta Phalarica *Virgil. Æneid. lib. 9.*
venit

Fulminis acta modo. b

Zy hadden andere middelen, daar toe de gewoonte hen onderwees, en die ons door d'ervarenheit ongehooffelijk schijnen, daar meê zy het gebrek van onz bussekruit en koegels vervulden. Zy wierpen hun ballen met zulk een snelte uit, dat zy dikwijls twee schilden daar meê deurborden, en twee gewapende mannen troffen, en aan malkander vast maakten. De treffingen van hun slingers waren niet min zeker, en van verre. Zy wierpen uit hun slinger ronde stenen op d'ope strant, en, gewent zijnde van verre in een ront te schieten, troffen niet alleenlijk het hoofd der vijanden, maar zodanig een plaats, als zy begeerden. Hun werktuigen, als zy meê beukten, vertoonden ook het gedruis der onzen, zo wel als de kracht en uitwerking. De vrees en schrik nam begin op de beuking der muren, 's welk met schrikkelijk gedruis geschiedde. De Gaulers, onze neven in Asia, hadden een afkeer van deze verradelijke en vliegende wapenen, en waren ge-

Slingerkoegels.

Liv. Decad. 4. lib. 8.

b De werpspies salarika quam met groot gedruis, en als door een blixem gedreven.

Hh

went

Falarika, een werpspies der oude Italianen.

De Gaulers
van Asia
afkeetig
van 't werp
geweer.
Idemtid.

went met meerder moed en dapperheit hant aan hant te strijden. Zy worden van geen zo grote wonden betoogen. Zy achten dat zy niet meer roem strijden, als de wonde niet zo diep als breed is. Als het spits van de pijl, of de kogel, in 't vleesch ingedrongen, hen grote pijn maake, schoon de wonde klein schijnt, zo vallen zy ter aarde, en worden als verwoed en razende van schaaften over zulk een kleine wonde. Een afschildering, die zeer wel naar een hantbus gelijkt. De tien duizent Grieken bejegenden, in hun lange en vermaarde aftrekking, een volk, 't welk hen wonderlijk met grote en sterke bogen beschadigde, daar meê zy zo lange spiessen schoten, dat men, hen in de hant vattende, daar meê als met een schicht kon schieten; en zy drongen dwars deur een gewapent man, en zijn schilt heen. De verpruhtingen, die Dionysius te Syrakule bedacht, om grote zware spiessen, en stenen van schrikkelijke grootheit zo verre, en met zo grote drift uit te werpen, vertoonden onze vindingen noch nader.

Verpruhtingen van
Dionysius.

Men moet ook d'aangename zitting van zeker meester Pierre Pol, Leeraar in de Godgeleertheit, op zijn muildier niet vergeten. Moustrelet verhaalt dat hy gewent was zijdelings, gelijk de vrouwen, daar op te zitten, en dus deur de stat Parrys te wandelen. Hy zegt ook ergens dat de Gaskonjers schrikkelijke paerden haddeu, die gewent waren in 't lopen zich om te drajen; 't welk by de Franfchen, Pikarden, Vlamingen en Brabanders voor een groot wonder geacht wierd, om dat zy niet gewent waren hen te zien, gelijk zijn woorden meêbrengen. Cesar, van de genen van Sweden sprekende, zegt: In de strijden, die

Vreemd gebaar van de
paerden
der Gaskonjers.

te paert geschieden, springen zy dikwils af, om te voet te vechten, terwijl zy hun paerden gewent hebben niet van de plaats te wijken, daar zy weêr spoedighijk naar toe lopen, zo zy hen van node hebben; en volgens hun gewoonte is 'er niets zo veracht en verworpen, als zadels en optoofsels tot de paerden te gebruiken, en zy verachten de genen, die zich daar af dienden: ja zy, zeer weinig in getal zijnde, schromen niet veel daar afaan te tasten. 't Geen, daar over ik dikwils verwondert heb geweest, namelijk dat een paert zo onderwezen was dat het zich van alle handen met een rijsje liet bestieren, terwijl het leidseel op de hals lag, was gemeen by de de Massiliers, die hun paerden zonder zadel en toom gebruikten.

Zadels veracht.

Paerden der
Massiliers
zonder zadel
en toom.

Et gens quae mudo residens Massilia Lucan. lib. 4

Ora levi flectit, frenorum nascia, virga.

Et Numida infrani cingunt, a

Paerden, zonder toom, met een wancoghebijk loop, en stijre hals, en nitgestreke hoofs lopende. De Koning Alfonso, namelijk de geen, die in Spanje d'Ordening der Ridders van de Bende, of van de Sluijer oprichte, gaf onder anderen deze regel ook aan hen, dat zy op geen muildieren zouden zitten, op verbeure van een mark zilvers tot boete; gelijk ik zo terstont uit de brieven van Guevarra Alfonso instiller van d'Ordening der Sluiffers

a En de Massiliers, op de bloetering zittende, en geen kennis van toom hebbende, keven en wenden hun paerden met een zwak rijsje; en de Numidiërs omringen ons ook zonder toom.

daan,

daan, dan ik 'er af geef. De Hoveling zegt dat het voor zijn tijt schandelijk voor een Edelman was daar op te rijden. D' Abyssinien in tegendeel, hoe zy meer by Priester Jan, hun Vorst, gevordert zijn, hoe zy meer naar de waardigheid en pracht, van op grote muil dieren te rijden, trachten. Xenofon verhaalt dat d' Assyriërs hun paerden altijd in de herberg geboeit hielden; zo wilt en woest waren zy. Hy voegt 'er by dat zy zo veel tijts behoefden, om hen toe te stellen, en in 't harnas te brengen, dat zy, uit vrees van dat deze lankheit schadelijk aan hen zou zijn, zo zy van de vijanden in wanordening overvallen wierden, zich nooit in een leger legerden, 't welk niet omgegraven en beschanst was. Zijn Cyrus, zulk een groot meester in 't stuk van de paerden, selde de paerden op zijn rekening, en wilde niet dat men aan hen 't eten zou geven voor dat zy zulks door 't zweet van enige oefening verdient hadden. De Schyten trokken, als de noot in d' oorlog hen parste, bloet uit hun paerden, en dienden zich daar af tot hun voedsel.

Venit & epoto Sarmata passus equo. a

De genen van Krotta, door Metellus belegerd, bevonden zich in zodanig een gebrek van alle andere drank; dat zy de pis van hun paerden moesten gebruiken. Om waar te maken, en te bevestigen hoe veel beter koop de Turksche wapenen gevoert en beleid worden, dan d'onzen, zegt men, dat de Turken, behalven dat zy niet dan water drinken, en rijs en vleesch eten, dat sijn gestampt is, daar af yder lichtelijk voorraat voor een maant met zich kan voeren, ook van

a De Sarmata komt ook, gevond met bes bloet tot zijn paerden.

't bloet van hun paerden komen leven, gelijk de Tartaren en Moskoviters, en dat zy 't zouten.

Toen de Spanjaarden in d' Indiën quamen, hielden deze nieuwe volken deze menschen, gelijk ook de paerden, in zo hoge achting, dat zy meenden dat zy of goden, of dieren waren, die hen in edelheit van natuur overtroffen: Ja enigen van hen, na dat zy verwonnen waren; by deze menschen komende, om vrede en vergiffenis te verzoeken, en gout en spijs aan hen te schenken, verzuimden niet desgelijks ook aan de paerden aao te bieden, met een gelijk vertoog aan hen, als aan de menschen; en zy namen hun gebriesch voor een bewijs van toestemming en verdvach.

In d' Indiën aan deze zijde was 't eerstijts de voornaamste en koninklijke eer op een elefant te rijden, de tweede eer was in een koets te zitten, die van vier paerden getrokken wierd, de derde op een kermel te zitten, en de slechste en verachtste trap van een enig paert gedragen of voortgevoert te worden. Iemant van onze tijt schrijft dat hy in dit gewest landen heeft gezien, daar men op ossen rijd, die met zadels, stegelreep en tomen zijn voorzien, en dat hy zich wel daar by bevonden heeft.

Quintus Fabius Maximus Rutilianus, in d'oorlog tegen de Samniten ziende dat zijn ruiters tot in drie of vier aanvallen gemist hadden op de slagordening der vijanden in te dringen, verkoos deze raat, dat zy hun paerden zouden ontomen, en hen uit alle hun kracht met sporen voortdrijven; in voegen dat zy, nergens door weêrhouden zijnde, dwars deur de wapenen en menschen een weg voor hun voetvolk baanden, 't welk een gruwelijke slachting onder hen

Hoog gevoelen der Westersche Indianen van de Spanjaarden, en van hun paerden.

Eorbewijs in d'oosterliche Indiën.

Ossen in plaes van paerden gebruikte.

Ruitery zonder tomen op de vijanden gezonden.

Lin. De.
ead. 4 lib.
10.

bedreef. Quintus Fulvius Flakkus beval desgelijks tegen de Ceitiberiers. *Gy zult dit met groter geweld van uw paerden doen, zo gy hen toemeloos op de vijanden laat aanlopen; 't welk, gelijk men verhaalt, meermaals van de Romainsche ruiters met prijs en lof gedaan is. Want zy, hun paerden de tomen afgenomen hebbende, zijn tot twee malen met grote nederlaag der vijanden, en met alle hun speren te breken, deur en weêr deur de slagordeningen gelopen.*

Verplichting van de Moskoviter aan de Tartar.

De Hertog van Moskovien was eertijts deze eerbiedigheid aan de Tartaren verplicht, dat hy, als zy gezanten aan hem zonden, hen te voet te gemoet ging, en hen een kroes paerde melk aanbood; een drank, die by hen een grote lekker-ny was, en indien in het drinken enige druppelen daar af op de manen van hun paerden vielen, zo was hy gehouden de zelfde met zijn tong weêr op te likken. In Rusfen wierd het heir, 't welk de Kaizer Bajazet derwaarts gezonden had, van zulk een schrikkelijke menigte van sneeu overvallen, dat veel, om zich daar af te bevrijden, en zich tegen de koude te beschutten, geraden vonden hun paerden te doden, en de buik t'openen, om zich daar in te begeeven, en deze levendige warmte te genieten. Bajazet zou, in de zware slag, daar in hy van Tamerlaan geslagen wierd, zich gezwindelyk op een Arabisch paert gebergt hebben, en met de vlucht wechgeraakt zijn, zo hy niet gedwongen had geweest, in d'overtocht van een beek het zelfde zijn zad te laten drinken; daar door het zo stijf en machteloos wierd, dat de genen, die hem vervolgd, hem lichtelijk konden achterhalen. Men zegt wel dat men hen verzwakt, met

Vreemde zaak tegen grote koude.

Oorzaak van Bajazets gevangenis.

hen te laten pissen; maar wat het drinken aangaat, ik zou eerder geacht hebben dat het daar door versterkt zou zijn geworden. Kresfus, langs de Rar Sardis gaande, vond daar beemden, in de welken een grote menigte van slangen waren, die van de paerden in zijn heir met goede smaak geëten wierden; 't welk, gelijk Herodotus zegt, een quaad voorteeken voor zijn zaken was. Wy noemen dat een volkome paert, 't welk manen en oren heeft, en d'anderen niet in de monster overtreft.

Paerden van slangen gevoed.

De Lacedaemoniers, in Sicilien d'Atheners verslagen hebbende, en van de verwinning zegepralende in de stat Syrakuse weêrkeerende, deden, onder andere pogherijen, de verwonne paerden scheren, en leidden hen dus in zegepraal. Alexander streed tegen een volk, dat de naam van Dahas voerde. Zy trokken twee en twee op een paert gewapent ten oorlog; maar in 't gevecht trad d'een ter aarde; en zy streden, nu te voet, en dan te paert, d'een na d'ander. Ik acht dat geen volk ter werrelt ons in genoechzaamheit, en in bevallijkheit te paert overtreft. Een goed man te paert schijnt, naar onze wijze van spreken, meer op de moed, dan op de behendigheit te zien. De schranderste, zekerste en behendigste in een paert te temmen, die ik gekent heb, was, naar mijn oordeel, mijn Heer van Karnavalet, die onze Koning Henrik de Tweede daar in diende. Ik heb een man gezien, die op zijn zadel met zijn beide benen de volieren aan zijn paert gaf, zijn zadel aflag, en in zijn weêrkeering de zelfde weêr opnam, weêr schikte, en weêr daar op ging zitten, terwijl zijn paert geduriglijk met losse toom

Verwonne paerden gescheren.

Wat een goet man te paert is.

Behendigheit van verscheide lieden te paert.

voort-

voortrende: dat hy, over een bonnet rijdende, van achteren daar op met zijn boog schoot; dat hy 't geen, 't welk hy begeerde; opdraapte, met d'een voet ter aarde viel, terwijl hy d'ander in de stegelreep hield, en andere diergelijke geestigheden, daar hy af leefde.

Men heeft in mijn tijd te Konstantinopolen twee mannen op een paert gezien, die in 't snelste van zijn loop by beerten af, en daar na weer in de zadel sprongen: en een, die alleenlijk met zijn tanden zijn paert breidelde, en harnaste: een ander, die tusschen twee paerden, met d'een voet op d'een, en met d'andere op de

andere zadel met losse toom voortrende, en ondertusschen een tweede man in zijn armen gevat hield, die overëinde staande, in deze ren zeer gewis met zijn boog schoot: Veel anderen, die met de benen om hoog op hun paerden renden, terwijl zy met hun hoofd op de zadel tusschen zwaerden, die aan 't harnas vast gemaakt waren, in stonden. In mijn kintsheit hield de Prins van Sulmone te Napels, een weerspannig paert op alderhande wijzen handelende, stukken gelts onder zijn kniejen, en onder zijn tenen, om te tonen hoe vast hy zat.

Van d'oude Gewoonten

Negenënveertigste H O O F T D E E L.

Tegen de verandering en ongestadigheid der Franschen in hun kleding en zeden. Gewoonte der Ouden in hun baden, in hun eerbetuigingen, in hun drank en spijs, en in hun aanzitting. De voornoeming had by d'Oude Romainen geen plaats. Onbetamelijk gebruik der Vrouwen in de Badstoven. Gewoonte der oude Gaulers in zich te doen scheren, in de betaling van hun vracht, en in de dracht van de rou.

HK zou gaerne in d'onzen veröntschildigen, dat zy geen ander voorbeeld en regel van volmaaktheit hebben, dan hun eige zeden en gewoonten: want het is een gemeen gebrek, niet alleen van 't slechte volk, maar byna van alle menschen, dat zy hun doel en ooggemerk op de streek, daar in zy geboren zijn, houden. Ik ben te vreden dat zy, Fabricius of Lelius ziende, hun gelaar en gedaante vreemt en onbeschoft vinden; dewijl

zy niet op onze wijze gekleed en geschikt zijn. Maar ik klaag over hun bezondere onbescheidenheit van dat zy zich door 't gezach van het tegenwoordig gebruik zo zeer laten uitschrijven en verblinden, dat zy bequaam zijn om, indien de gewoonte het goet vind, alle maanden van gevoelen en mening te veranderen, en dat zy zo verscheidelijk van zich zelve oordeelen. Als zy hun wambas tot even over de borsten dragen, beweren zy met krachtige redenen dat

Onbestan-
digheit der
Franschen
in hun kle-
ding.

het zelfderecht van pas is, en zijn naturelijke plaats bekleed; en als, na verloop van enige jaren het wambas hen tot over de buik hangt, spouten zy mer d'andere gewoonten, die zy wanfschikkelijk en onverdragelijk vinden. De tegenwoordige wijze van zich te kleden doet hen terstont d'oude gewoonte met zulk een vast besluit, en zo algemeen een toefstemming veröordeelen, dat men zeggen zou dat het zeker flach van ontzinnigheid is, die hen dus het verstant doet tuimelen. En dewijl onze verandering zo gezwind en vaerdig hier in is, dat alle de kleermakers niet zo vernuftig zijn, dat zy genoeg nieuwigheden kunnen verschaffen, zo is nootzakelijk dat dikwijls de verächte drachten weër op de baan komen, en dat de tegenwoordigen terstont daarna in verächting vallen, en dat een zelfde verstant in de tijt van vijftien of twintig jaren, met een ongeloofselijke onbestandigheid en lichtvaerdigheid, niet alleenlijk verscheide, maar ook strijdige gevoelens aanvat. Daar is niemand zo loos onder ons, die zich niet van deze tegezeggenlijkhout laat verlokken, en, zonder dat hy 't gevoelt, zo wel d'iwendinge, als d'uitwendige ogen laat verblinden. Ik zal hier enige oude gewoonten, die ik in mijn geheugenis gehouden heb, ophopen, sommigen gelijk d'onzen, en d'anderen verscheiden; op dat wy, deze gedurige verandering der menschelijke dingen in d'innebeelding hebbende, daar door klaarder en bestandiger in onz oordeel zouden zijn. 't Geen, dat wy zeggen van met het zwaert en de kap te strijden, wierd ook onder de Romainen gebruikt, gelijk Cesar zegt: *Zy bewinden de slinke arm met de krijgsmanel, en trekken han zwaerden*

uit. Hy merkt van die tijt af in onze lantgenoten dit gebrek aan, 't welk daar noch zijn plaats heeft; namelijk dat wy de reizigers, die wy op de weg ontmoeten, doen stilstaan, en hen dwingen aan ons te zeggen wie zy zijn, en voor smaaten en oorzaak van krakkeel op te nemen, zo zy weigeren aan ons 't antwoorden. Inde baden, die d'ouden dagelijks voor de maaltijt gebruikten, en zich zo gewonelijk daar af dienden, als wy van water om de handen te wasschen, wieschen zy in 't begin niets, dan d'armen en benen: Maar sedert hebben zy, volgens een gewoonte, die veel eeuwen lang geduurt, en in de meeste volken des werrelts plaats gehad heeft, zich alle naakt, met gemengt en wekriekt water gewasschen: in voegen dat zy 't voor een getuigenis van grote slechtigheit hielden zich in gemoen en slecht water te baden. De zindelijksten en wellustigsten parfumeerden het geheel lighaam wel drie of vier malen op een dag. Zy deden dikwijls alle hun hair krullen, gelijk de Fransche vrouwen sedert enige tijt met dat van hun voorhoofd geleest en gehandelt hebben,

Gewoze
baden der
Ouden.

Welrieken-
de baden.

Geparfu-
meerde
lighamen.

Quod pectus, quod crura tibi, quod brachia vellis? a

Martial.
lib. 2. E-
pigr. 62.

hoewel zy eige zalven daar toe hadden.

Psilotro nitet, aut arida latet abdita creta. b

Idem. lib. 6
Epir. 93.

Zy lagen gaerne zacht, en brachten, tot bewijs van gedult, de nederstrekking op maraffen by. Zy lagen op

a *Waarom plukt gy uw borst, uw benen, en uw armen?*

b *Zy blinkt van psilotrum, of verschuult onder het droge krijt.*

bed-

bedden neêrgêstrekt, terwijl zy aten, byna in een zelfde staat, als de Turken van onze tijd.

Vergil. Æneid. lib. 2.

Inde thoro pater Æneas sic orsus ab alto. a

En van de jonge Kato zegt men dat hy, over de quade staat der gemene zaken rou dragende, sedert de strijt van Farsalien een streng leyen aanvattende, alijt zittende at. Zy kufften de handen der Groten, om hen t'eren, en dienst aan hen te bewijzen. En onder de vrienden kufften men malkander, als zy elkander groetten, gelijk de Venecianen doen.

Gratusque dorem cum dulcibus oscula verbis. b

De kniejen in 't gemeek aangeraakt.

Zy rzakren ook aan de kniejen, om een Grote te smeken, en te groeten. Pafikles, de Wijsbegeerige, Krates broeder, in plaats van de hand aan de knie te brengen, stak hem aan de schamelheit; en toen de geen, tot de welk hy zich gekeert had, hem ruwelijk afweerde, zeide hy: Hoe, dit lid, is 't niet zo wel het uwe, als 't ander? Zy aten, zo wel als wy, het oft in d'uitgang van de maaltijc. Zy wifchten d'aars (men moet deze ydele schroom der woorden aan de wijven laten) met een spons af; en daarom is *Spongia* een vuil en onêrlijk woort by de Latynen. Deze spons was aan 't einde van een stok vast gemaakt; gelijk de Historie van de geen getuigt, die men voor 't volk bracht, om den beesten voorgeworpen te worden, en die om verlos van zijn gevoech te doen vraagde: want

a Toen begon de vader Æneas van het hoge bed dus aan.

b En ik, verlijd zijnde, zou, be-neffens zoete woorden, ook kussen geven.

hy, geen andere middel om zich te doden hebbende, stak deze stok en spons in zijn keel, en verstikte dus zich zelf. Zy wifchten de roede met welriekende wol af, als zy 'er meê gedaan hadden.

At tibi nil faciam, sed lota mentula lana. c

Aan de kruisstraten te Romen stonden vaten, en halve kuipen, tot gemak van de voorbygaanders, om daar te piffen.

Puffi sæpè lacum propter, se ac dolia curva. d

Sommo devincti credunt extollere vestem. d

Zy hielden samsenspraken in hun maaltijden; en des zomers waren 'er verkopers van sneeu, om de wijn te verkoelen: ja men vond 'er, die in de winter ook sneeu gebruikten, om dat de wijn dan noch niet kout genoeg aan hen was. De Groten hadden hun schenkers, voorfijders, en zotten, om vermaak aan hen te geven. Men deschte hen 's winters de gerechten in haertsteeden op, de welken op de tafel gebracht wierden; en zy hadden hun kokens, die men droeg, gelijk ik 'er gezien heb, daar in alle hun tafeltoestel hen nagevoert wierd.

Sneeu om de wijn te koelen.

Kokens; die men meê voert.

Has vobis epulas habete lauti, Nos offendimur ambulante cœna. e

En in de zomer deden zy dikwijls, in

c Doch ik zal niets voor u doen, maar de roede, met wol gewasschen.

d De kinderen, in slaap leggende, menen dikwijls dat zy by de poel, in de laege kuip, hun klederen opheffen.

e Gy lekkerbekken, houd vry dusdanige maaltijden: wy worden vergramt over deze wandelende maaltijc.

Martial. lib. 7. Epigr. 47.

hun

Vifch in de benede zalen.

hun benede zalen; varfch en klaar water in geuten onder hen vlieten, daar veel levendige vifch in was, de welken van de genen, die 'er by waren, verkozen en aangevat wierden; op dat yder hen naar zijn zin en believen zou doen bereiden. De vifch heeft altijd dit voorrecht gehad, gelijk hy 't noch heeft, dat de Groten zich bemoeien met de zelfde te kunnen toemaken. De fmaak daar af is ook veel vifstekender, dan die van 't vleefch, immers voor my. Maar in alderhande pracht, overdaat, welluftige vonden, lekkerheit en kosteljkheit doen wy, om de waarheit te zeggen, alles, dat ons mogelijk is, om hen gelijk te zijn: want onze wil is niet min bedorven, dan de hunne; maar onze genoefchaamheit kan niet daar toe reiken. Onze krachten zijn niet machtig om zo wel in deze zondige, als in de deuchdelijke hoedanigheden neffens hen te gaan: want beide komen zy uit een wakkerheit van geest voort, die ongelijk groter in hen was, dan zy in ons is: en naar mate dat de zielen minder fterk en krachtig zijn, hebben zy ook minder middel om zeer wel, of zeer qualijk te doen. Het hoogëinde by hen was het midden. De voor- en nanoeming in 't fchrijven en fpreken had by hen geen betekenis van grootheit; gelijk men klarelyk in hun gefchiften ziet. Zy zullen zo rafch *Oppius en Cefar*, als *Cefar en Oppius* zeggen, en zonder onderscheit *my en u*, gelijk *u en my* fpreken. Ik heb dieshalven in de Fransche *Plutarchus*, in *Flaminius* leven, ter plaats, daar het fchijnt dat de Schrijver, van de krijgelheit van eer fprekende, die tuffchen d'Etoliers en Romainen was, uit oorzaak van de winning van een ftrijt, die zy

in 't gemeen verkregen hadden, enig gewicht en belang maakt van dat men in de Griekfche gezangen d'Etoliers voor de Romainen noemde; ik heb, zeg ik, daar in aangemerkt, of 'er geen twiffelächtheid in de Fransche woorden was. De vrouwen, in de badstoven zijnde, lieten 'er met enen de mannen in komen, en gebruikten daar ook hun knechten, in hen te wrijven en te zalven.

Badstoven der vrouwen.

Vifch fmaakelijker dan vleefch.

D'Ouden krachtiger in wel, en in qualijk te doen.

't Midden het hoogëinde by hen.

Voor- en nanoeming geen hoogheit by hen.

Inguina succinctus nigra tibi servus *Martial. lib. 7. Epigr. 34.*
aluta

Strat, quoties calidis nuda foveris aquis. a

Zy besprengden zich met enig stof, om het zweet te beletten. D'oude Gaulers, zegt *Sidonius Apollinaris* droegen hun haar voor lang, en het hooft achter gefchoren; 't welk deze wijze en gewoonte is, die door 't laf en verwijft gebruik van deze eeuw weër vernieut word. De Romainen betaalden het geen, dat zy voor de vracht aan de fchippers fchuldig waren, in d'intreë in 't fchip; 't welk wy doen als wy in de havengekomen zijn.

Schering der oude Gaulers.

Vrachtsbetaling der Romainen.

- - - *dum res exigitur, dum mula ligatur,* *Horat. Sermon. lib. 1. Satyr. 5.*

Tota abit bora. b

De vrouwen lagen in 't bed naar de zijde van de voorbygang; en dieshalven noemde men *Cefar spondam Regis Nicomedis*, of de sponde van de Koning *Nikomedes*. Zy fchepten adem a Een ftaaf, met een lere voorschoot op de fchamelheit omgord, staat u ten dienft, zo dikwijls als gy u in de warme wateren ftooft.

b Terwijl de vracht geëifcht, terwijl het muilbeest gefpannen word, loopt 'er een gehele uur heen.

ter-

Wijn ge- terwijl zy dronken. Zy doopten de
doopt. wijn.

*Horat. Car- - - - quis puer ocius
min. lib. 2.
Od. 11.* Restinguet ardentis falerni
Pocula praeireuntes lymphæ. a

En dit gebaar onzer staatjongens
was 'er ook.

*Perf. Sayr.
1.* O Janus, à sergo quem nulla ciconia
pinxit,
Nec manus auriculas imitata est mo-
bilis albas,

a Welk gezwinde jongen zal de kroe-
zen van de Falernsche wijn met het lo-
pende water verkokten?

*Nec lingua quantum sicut canis A-
pula tantum. b*

De vrouwen van Argos en Romen Witte rou.
droegen witte rou, gelijk d'onzen
gewent waren, en daar in behoorden
voort te varen, zo men my daar in
wilde geloven. Maar daar zijn ge-
hele boeken van dusdanige zaken ge-
schreven.

b O Janus, die nooit achter de rug
van iemand zijt bespot, dien nooit met een
beweegbare hant wittes oren aangenaait
zijt, noch ook zo groot een tong hebt,
als de verhitte honden van Apulien zit-
steecken.

Van Demokritus en Heraklitus.

Vijftigste H O O F T D E E L.

Ter plaats, daar men onkundig is, moet men zich zelf mistrouwen. Ider
ding is zodanig, als het van yder opgenomen word. Voorbeelden in Cicero,
Kato en Sokrates. Voor de dingen, die bezwêlchtig zijn, moet men be-
schaamt wezen. Verwonnen te worden in veel dingen beter, dan te ver-
winnen. Verscheide gesteltemis van Demokritus en Heraklitus. Diogenes en
Timon, hoe veel zy verschillen. De Wijze doet alles voor zich, en
waarom.

't Oordeel
niet in alle
dingen.

Oordeel is nut tot alle za-
ken, en mengt zich over-
al in. Dieshalven, in de
proeven, die ik 'er hier af
maak, gebruik ik 'er alderhande ge-
legentheit toe. Indien 't een onder-
werp is, dat ik niet versta, hier in
zelf neem ik 'er een proef af, en peil
de gront en deurwading van zeer
verre; en indien ik de zelfde te diep
voor mijn bevattig bevind, zo hou
ik my aan d'oever; en deze kennis
zelve van niet te kunnen overkomen

Kennis van
eigz zwak-
heit en
roem voor
't oordeel.

en deurwaden is een streek van zijn
uitwerking, ja van de genen, daar
het meest op roemt. Nu poog ik, in
een geringe en nietige zaak, te bezo-
ken of het middel zal hebben om
vastigheit te vinden, en daar het op
steunen en leunen kan: dan geleid
ik het tot een edel en deurploegt on-
derwerp, daar het niets uit zich zelf
heeft te vinden; dewijl de weg
daar toe zo gebaant is, dat het
niet, dan in eens anders voet-
stappen, voorttreeden kan. Daar
heeft

heeft het zijn vormaak in de streek te kiezen, die het voor de beste oordeelt; en van duizent wegen zegt het dat deze, of die best verkozen is. Ik krijg d'eerste stoffe van 't geval: zy zijn my alle even goet; en ik neem nooit voor hen geheel te verhandelen; want ik zie nengens het geheel af; gelijk ook niet de genen, de welken aan ons beloven dat zy 't aan ons zullen vertonen. Van hondert leden en aangezichten, die yder ding heeft, grijp ik een aan, nu alleenlijk om het te likken, dan om het van buiten t'aanschouwen, en sountijts om het tot in 't merg en gebeente te deursteecken. Ik geef er een steek in, niet op zijn breedte, maar op het diepste, dat my mogelijk is. Ik schep ten meekendeel vormaak in hen by enige ongewone glans aan te vatten. Ik zou my zelf wagen in enige zaak van de gront op te verhandelen, zo ik my zelf minder keude, en my in mijn ommacht bedroog. Als ik hier een woort, en daar een ander zaai, staatjes van 't geheel stuk afgesneden, zonder ooggemerk en belofte verspreid, zo ben ik niet gehouden hen te verdedigen, noch my zelf daar aan te houden, zonder te veranderen, als 't my lust, en my tot twijffeling en onzekerheit te begeven, en tot mijn hoofzaak, die d'onweetenheit is, te keren. Alle beweging openbaart ons. Deze zelfde ziel van Cesar, die zich vertoont in de slagordering van Farsalien toe te stellen, vertoont zich ook in zaken, die de ledigheit en min aangaan, te schikken. Men oordeelt van een paert, niet alleenlijk met het in zijn rentezien handelen, maar ook op zijn pasen tred te doen gaan, ja met het stilstaande, en in de stal te zien.

Kennis van
zich zelf
veroor-
zaakt
schroom.

De ziel ver-
toont zich
in alle be-
weging.

Daar zijn ook geringe en slechte werkingen onder die van de ziel: de geen, die haar daar door noch niet kent, heeft noch geen volmaakte kennis van haar; en misschien krijgt men de beste kennis van haar, als zy haar gemene tred gaat. De winden der hartstochten vatten haar meest in haar verheve staat: daar noch bykoomt dat zy zich gantsche-lijk tot yder zaak begeeft, en zich geheel daar in oeffent, en nooit meer dan een in eenmaal verhandelt, en de zelfde niet daar naar, maar naar haar staat verhandelt. De bezondere dingen hebben misschien hun maten en gewichten, en hun bezondere aart: maar binnewaarts in ons geeft zy 'er zodanig een vorm aan, als zy 't verstaat. De doot is schrikkelijk voor Cicero, wenschelijk voor Kato, en ouverschillend voor Sokrates. De gezondheid, het geweten, 't gezach, de wetenschap, de rijkdom, de schoonheit, en hun tegenstrijdigheden omkleeden zich in d'ingang, en ontfangen van de ziel een nuerve kleding, en zodanig een verwe, als 't haar belieft, donker, helder, groen, blaau, zuur, zoet, diep deur, en slechts boven op, en 't zodanig, als aan yder van hem belieft: want zy hebben hun gewoonten en regelen niet in 't gemeen vastgestelt; en yder is koningin in haar staat. Laat ons dies halven geen verontschuldiging op d'uitwendige hoedanigheden der dingen nemen; het staat aan ons rekening daar af aan ons te doen. Onz goet en quaet bestaat alleenlijk in ons zelven. Laar ons onze offeringen en beloften daar aan doen, en niet aan 't geval, 't welk niets op onze zeden vermag: in tegendeel, zy slepen 't zelfde mee in hun gevolg, en vormen 't naar hun vorm.

Yder ding
bezonder,
naar de ge-
reeltheit
der men-
schen.

De ziel
geeft zoda-
nig een ver-
we aan de
dingen, als
't haar be-
lieft

Onz goet
en quaet
bestaat in
ons.

Waar-

Waarom zal ik niet van Alexander oordelen, terwijl hy aan tafel kout, en niet weinig drinkt? of iadren hy schijnen handelde, wat pees van zijn geest is 'er, die niet op dit kinderlijk en beuzelichtig spel ingespannen en bezich is? Ik haat en vlied het geen, dat niet spels genoeg is, en dat ons al t'ernstiglijk verheugt, als ik beschaamt ben van die opmerking daan toe te doen, de welke tot een goede zaak genoeg zou zijn. Hy was niet beziger met zijn heerlijke tocht naar d'Indiën toe te stellen, noch deze andere met een weg t'openen, daar in de behoudenis en welstand van 't menschelijk geslacht bestaat. Zie hoe zeer onze ziel deze belachelijke bezigheid van haan afbrengt, zo alle haar pezen niet daar op uitgespannen zijn. Hoe bredelijk geeft zy aan yder daer in wet van zich zelf te kennen, en recht van zich t'oordelen. Ik baar en beproef my niet algemeenden in enige andere staat.

Wat hartstocht oefent ons niet daar? De room, de spijt, de haat, het ongedult, en een geweldige eerezucht van in een zaak te verwinnen, in de welk het verschonelijker zou zijn te trachten verwonnen te worden. Want een zeldsams overtreffing, en die boven 't gemeen verheven is, in een beuzelachtig ding misstaat aan een eerlijk man. Het geen, 't welk ik in dit voorbeeld zeg, kan in alle andere gezegt worden. Yder gedeelte, yder bezigheid van de mensch beschuldigen openbaart hem 't een zo wel als 't ander. Demokrius en Heraklitus waren twee Wijsbegerigen, van de welken d'eerste, de menschelijke staat ydel en belachelijk vindende, niet te voorschijn quam dan met een lachend en bespottend aanzicht. Maar Heraklitus, met dezo-

onze zelfde staat deernis en meedogen habbende, droeg zijn aangezicht om deze oorzaak geduriglijk droevig, en d'ogen met tranen beladen.

----- alter

Ridebat quoties à limine moverat Satyr. 10.

unum

Protuleratque pedem, stabat contrarius alter. a.

Ik heb meer vermaak in d'eerste aart: niet om dat het aangenamer is te lachen, dan te wenen; maar om dat het verachtelijker is, en ons meer verdoordelt, dan 't ander: en my dunkt dat wy naar onze verdienste nooit genoeg veracht kunnen worden. Het beklag, en 't meedogen zijn gemengt naar enige achtung van de zaak, die men beklagt. Wat de dingen aangaat, die men taaloor, men acht hen zonder waarde. Ik acht niet dat 'er zo grote ramp, als verwaantheit, noch zo grote boosheit, als zoetheit in ons is. Wy zijn nooit zo vol van quaat, als van ydelheit: wy zijn niet zo slendig, als wy wel verachtelijker zijn. In dezer voegen was Diogenes, die by zich zelf beuzelde, toen hy zijn ton rolde, en de grote Alexander versnaude, met ons muggen, of blazen vol van wint t'achten, een scherper en felder rechter, en by gevolg, naar mijn zin, gerechtiger, dan Timon, die de Menschenhater genoemd wierd. Want het geen, dat men haat, gaat den mensch ter harten. Deze leste wenschte ons quaat toe, was boegerig naar onze ondergang, vlood onze gemeenschap, als gevareliks, was boos, en van een bedorve

a: D'een tuchte zo dikwijls als hy zijn voet buiten de drumpel zette, en op straat quam; en d'ander in tegendeel weende.

Beuzelichtige dingen als schaamschelig te vlieden.

Somtijts is 't beter verwonnen te worden, dan te verwinnen. Beuzelichtigheit onbetamelijk.

Demokrius en Heraklitus, een verheide geaar.

Onze qualen spruiten uit ons zelve.

Diogenes en Timon, hoe veel zy verschillen.

natuur: maar d'ander achtte ons zo weinig, dat wy door onze besmetting hem niet zouden kunnen ontroeren, noch verzetten, en verliet onz gezelschap; niet uit vrees, maar uit verachting van onze gemeenschap. Hy achtte ons niet zo machtig en bequaam, noch om goet, noch om quaat te doen.

Van gelijke blijk en bewijs was Stratibus antwoord, die van Brutus aangesproken wierd, om hem in de famenzwering tegen Cesar te trekken. Hy vond d'aanslag wel gerechtigt, maar de menschen niet waardig

dat men zich voor hen in gevaar zou stellen: volgens d'onderwijzing van Hegesias, de welk zeide dat de Wijze niet moest doen, dan voor zich, om dat hy 't alleen waardig is dat men 't voor hem doet; en ook volgens 't onderwijs van Theodorus, als hy zegt dat het ongerechtigheit is dat de wijze zich voor de welstant van zijn lant waagt, en dat hy de wijsheit voor zotten in gëvaar stelt. Onze eige staat en natuur is zo wel belachenswaerdig, als om zelfs te belachen.

De Wijze
alleenlijk
voor zich,
en waaróm.

Van d'ydelheit der woorden.

Eenënvijftigste H O O F T D E E L.

Schadelijckheit van de Redenrijkkunst, en de beschrijving daar af. Groot vermogender Redenaars te Romem, voornamelijk in zijn ergste staat. Naauw verhaal van tafeldienst bespot: gelijk ook de Boumeesters met hun heerlijck woorden. Misbruik der hoge namen.

war de Redenrijkkunst is.

En Redenrijkkunstenaar van de verlede tijt zeide, dat zijn ambacht was, kleine dingen groot te doen schijnen, en geächt te maken. Hy is een schoenmaker, die grote schoenen voor kleine voeten kan toestellen. Men zou hem in Sparta geëeffelt hebben, om dat hy belijdenis van een bedrieghelijcke en leugenächtige kunst gemaakt had. Ik geloof dat Archidamus, die Koning van deze stat was, niet zonder verbaastheit Thucidides antwoord hoorde, toen hy hem gevraagd had wie sterker in de worsteling was, Perikles, of hy. Men zou, antwoordde hy hier op, dit zwarelijk

waar kunnen maken: want als ik in 't worstelen hem ter aarde geworpen heb, overreed hy de genen, die 't zien, dat hy niet gevallen is; en wint het. De genen, die de wijven vermommen en opsmokken, doen minder quaat: want hen niet in hun naturelijke stant te zien is een zaak van klein verlies; daar, in tegendeel, dezen staat maken, niet om onze ogen, maar om onz oordeel te bedriegen, en de wezentheit der dingen te verbaasterden, en te bederven.

De gemene Staten, die in een welgeregelde en geschikte stant gestaan hebben, gelijk die van Kreta, of Lacedemonien, maakten weinig werks

Redenarij
in enige
Staten
weinig geächt.

werks van de Redenaars. Aristo beschreef wijsfelijk de Redenrijk-kunst, een wetenschap om 't volk t'overreden; Sokrates en Plato, een kunst om te bedriegen, en te vleiden. De genen, die zulks in d'algemene beschrijving ontkennen, maken het overal in hun leerreegels en onderwijzingen waar. De Mahometanen verbieden 't onderwijs daar af aan hun kinderen, uit oorzaak van haar onnuttigheit.

D'Atheners, bemerkende hoe schadelijk haar gebruik was, 't welk groot geloof in hun stat had, geboden dat men 't voornaamste deel, 't welk is de hartstochten te beroeren, zou wechneemen; gelijk ook d'inleidingen en besluitingen. 't Is een middel, gevonden en bedacht om een gespuis, en ongeregelde menigte te leiden en gaande te maken; een middel, die, gelijk de geneesmiddelen, alleenlijk in kranke Staten gebruikt worden.

De Redenaars hebben altijd hun loop naar die Staten genomen, daar het gemeen, of d'onkundigen, of daar zy alleen alles hebben vermagt, gelijk die van Athenen, Rhodus, of Romen, en daar de zaken altijd in gedurige beroerten hebben geweest. En zeker, men vind weinig lieden in deze gemene Staten, die zonder de bystant der welspreekentheit tot hoge achtung, en groot gezach zijn gestegen. Pompejus, Cesar, Krassus, Lukullus, Lentulus en Metellus hebben hier af hun voorname steun gehad om tot deze grootheit van gezach op te stijgen, daar toe zy eindelijk geraakt zijn. Zy hebben zich hier meer mee gedient, dan met de wapenen, tegen 't gevoelen der beste tijden. Want L. Volumnius, in 't openbaar tot voorstant van de verkie-

zing van Q. Fabius, en P. Decius sprekende, die tot Burgermeesters verkozen waren, zegt: Dit zijn lieden, tot d'oorlog geboren, groot in daden, ongeleert in de klapstrijt, en warelijk burgermeesterlijke gemoe-den. Descherpzinigen, welsprekenden en geleerden, zegt hy, zijn goet voor de stat, en Schouten om recht te plegen.

De welspreekentheit heeft te Romen meest gebloeit toen de zaken in de quaadste staat stonden, en toen de storm der burgerlijke oorlogen hen ontroerde, gelijk een vry en onbetemt lant de weeldigste kruiden draagt. Hier door schijnt het, dat de Staatbestieringen, die onder een Oppervorst staan, de zelfde minder behoeven, dan d'anderen. Want de beestlijkheit en gebuigzaamheit, die in 't gemeen word gevonden, en die 't zelfde onderworpen maakt om, op 't zoet geluit van deze stem, by d'oren geleid en getrokken te worden, zonder de waarheit der dingen door de kracht der reden t'overtuigen, en te kennen: deze gebuigzaamheit, zeg ik, word niet zo lichtelijk in een alleen gevonden; en men kan hem lichtelijker, door goede onderwijzing, en heilsame raat, van d'indruk van dit vergift beschutten. Men heeft nooit uit Macedonien, noch uit Persien enig Redenaar van achtung zien voortkomen.

Ik heb zo veel hier af gezegt, ten opzicht van een Italiaan, die ik zo even gesproken heb, en die d'overlede Kardinaal Garaffe tot aan zijn doot voor Hofmeester heeft gedient. Ik deê hem een verhaal van zijn ampt doen. Hy deê my een vertoog van deze wetenschap der keel, met een meesterlijke stemmigkeit en gebaar, als of hy van een zwaar stuk in

inzonderheit in d'ergste staat.

Keeldienst.

Beschrijving van de Redenrijk-kunst.

Haar gebruik schadelijk.

Vetrek der Redenaars.

Groot vermogen van de welspreekentheit tot Romen;

Verschei-
denheit van
smaken.

de Godgeleertheit had gesproken. Hy beschreef my een verscheidenheit der smaken, van de geen, die men heeft, als men nuchter is, gelijk ook na de tweede en darde opdissching: gelijk ook de middelen van somtijts deze smaak enkelijk te believen, en somtijts van hen te tergen en op te wekken: beneffens de bestiering dezer soppen, eerst in 't algemeen, en daar na met de dingen, die daar in gedaan worden, en hun uitwerkelen bijzonderlijk te beschrijven: de verscheidenheden der saladen naar hun tijden, de gene, die verwarmt moet zijn, en de gene, die men kout moet opdisschen, en de middel van hen te versieren, en op te pronken, om hen noch aangenamer in 't gezicht te maken. Daar na trad hy toe tot d'opdissching, die vol van treffelijke en gewichtige aanmerkingen was.

Toestelling
der soppen,
en saladen.

Ordering
van d'op-
dissching.

*Nec minimo sanè discrimine refert,
Quo gestolepores, & quo gallina se-
ctur. a*

En dit alles met een prachte van rijke en heerlijke woorden, zelfs met zodanigen, die men gebruikt, als men van de bestiering van een Rijk spreekt. My quam in gedachten van deze man:

Trent. A-
dolph. Ad.
3. febr. 4.

*Hoc falsum est, hoc adustum est, hoc
lautum est parum,
Illud rectè, iterum sic memento, se-
dulò
Monco que possum pro mea sapien-
tia.
Postremò tanquam in speculum, in
patinas, Demeca,*

a En zeker, 't is van geen klein belang, op wat wijze de haas, en hoeda- nig het hœn gesneden word.

*Inspicere jubeo, & monco quid factò
usus sit. b*

De Grieken zelven prezen grotelijks d'ordering en schikking, die Paulus Emilius in de maaltijt hield, de welk hy in zijn wederkering uit Macedonien aan hen deed. Doch ik spreek hier niet van de zaken, maar van de woorden. Ik weer niet of aan anderen gebeurt, gelijk aan my. Maar ik kan my niet intomen, als ik onze boumeesters op de grove woorden van pilasters, architraven, karnissen van Korintisch en Dorisch werk, en diergelijken van hun taal hoor roemen, of mijn inbeelding valt terstont op het palais van Apollidon. En zeker, ik bevind dat dit slechte stukken van mijn keukendeur zijn. Hoer a Metonymia, b Metaphora, c al-

Prachte der
Boumees-
ters mer
hun kunst-
woorden.

legoria, en andere diergelijke namen van de Letterkunst noemen; schijnt het niet dat men enige gedaante van vreemde en uitheemische taal daar in mee te kennen geeft. Dit zijn namen, die 't gēnap van uw kamermeit aangaan. 't Is een bedroch, 't welk dit wel gelijkt, dat men d'ampren van onze Staat met de prachtige eernamen der Romainen noemt, schoon zy geen gelijkheit in hun ampt, en noch minder in gezach en achtbaarheid hebben: gelijk ook dit, 't welk naar mijn oordeel, noch eens tot verwijt aan onze eeuw zal strekken, namelijk dat men de heerlijkste bynamen, daar mee d'alout-

Misbruik
der trefke-
lijke na-
men.

b *Dis is zout, dit aangebrand, dit te weinig gewasschen, dat mel. Ont-
hou dit wel. Ik vermaan hen ernstelijck,
naar myn wijsheit, het geen, dat ik kan.
Eindelijck, Demeca, beveel ik hen in de
schustels, als in een spiegel, te kijken,
en vermaan hen wat en nodig gedaan
diens te zijn.*

heit

heit in veel trouwen een of twee mannen vereert heeft, onwaerdiglijk aan yder, die 't ons goetdunkt, toegigent. Plato heeft door een algemeene toetsomming deze bynaam van *goddelijk*, die niemand getracht heeft hem te benijden, verkregen. D'Italianen, die zich beroemen, en mer reden, dat *zy in 't algemeen wakkerder van geest, en gezonder van redenen zijn, dan d'andere volken van hun tijd, hebben na Arcimo daar meê beschonken, in de welk ik,*

behalven een nijpende en stekende wijze van spreken, die warelijk wel vernuftig is, maar echter van verre gehaalt, en naargeestig, en ook behalven zijn wellpreekentheit, hoedanig zy ook wezen mag, niet zie dat 'er iets is, 't welk boven de gemene Schrijvers van zijn tijt uitsteekt; zo verre is 't er af, dat hy deze oude goddelijkheit nadert. Wy najen ook de bynaam van Grootzondige Vorsten aan, die niets boven de grootheid van 't volk hebben.

Plato met de naam van *goddelijk* beschonken;

gelijk ook Arcimo, hoewel met weinig recht.

Van de Spaarzaamheit der Ouden.

'Tweënvijftigste H O O F T D E E L.

Voorbeelden van wonderlijke zuinigheit in Regulus, en Kato; in Skipio Emilianus, en anderen.

Zuinigheit van Regulus,

ATtilius Regulus, Veldoverste van 't Romainsche heir in Afrika, schreef in 't midden van zijn heerlijkheit en verwinningen tegen de Karthagers, aan de gemene Staat van Rom en dat een lantknecht, die hy alleen tot de bestiering van zijn goet gelaten had, 't welk in alles zeven banderen lants begreep, wechgelopen was, en zijn gereetschap tot de lantbou meê genomen had. Hy verzocht dieshalven verlof om weêr te keren, en daar in te verzien, op dat zijn gemalin en kinderen daar door niet te lijden zouden hebben. De Raat verzorgde hier in, en beval aan een ander de toezicht over zijn goederen, herstelde aan hem 't geen, dat hem afgenomen was, en beschikte dat zijn gemalin en kinderen op de kosten van 't gemeen gevoed zouden worden.

D'oude Kato, Burgermeester uit en van Ka-Spanjen weêrkerende, verkocht zijn reistuigpaert, om 't gelt te sparen, 't welk het gekoost zou hebben met her ter zee in Italien te voeren: en hy, in de voochdy van Sardinien zijnde, deê zijn bezichuigiugen te voet, en had by zich geen ander gevolg, dan een knecht van de gemene Staat, die hem zijn kleet droeg, en een vat, om zijn offeringen te doen; ja hy droeg zelf gemenelijk zijn reiszak. Hy beroemde zich van dat hy nooit kleet had gehad, 't welk hem meer dan tien kronen had gekoost, en dat hy nooit meer dan tien stuivers voor een dag naar de markt had gezonden; en dat hy, zo veel zijn lanthuizen aangaaft, geen had, 't welk van buiten bestreken en gepluistert was. Skipio Emilianus trok, na twee Burgermeesterschappen, en twee zegspraligen,

gelijk ook van Skipio Emilianus,

en van ver-
scheide an-
deren,

gen, in gezantschap, alleenlijk met zeven dienaars. Men acht dat Homerus nooit meer dan een had, Plato drie, en Zeno, hoofd van de Stoische Aanhang, niet een. Aan Tiberius Gracchus, toen d'eerste man der Romainen zijnde, wierd niet meer dan vijf stuivers en een half voor yder dag toegelegd, toen hy voor de gemene Staat iets zou verrichten.

Van een reden van Cesar.

Driënvijftigste H O O F T D E E L.

Onkunde van onze zwakheit, waar uit zy spruit. Verschil over het opperste goet der menschen onder de Wijsbegerigen. Onze onverzaadsaamheit in de tegengwoordige dingen, en waarom. 't Ongewone verschrikt ons.

Indien wy somtijts bezich waren met ons zelve t'aanmerken, en indien wy de tijd, die wy deurbrengen om anderen te bedillen, en de dingen te kennen, die buiten ons zijn, beïteeden met ons zelve te deurgonden, wie wy zijn, wy zouden lichtelijk gevoelen op hoe zwakke en broze stijlen dit onz geheel gebou staat. Is 't niet een zonderlinge getuigenis van onvolmaaktheit, dat wy onze vernoeging niet op enig ding kunnen vesten, en dat het door begeerte en inbeelding zelfs buiten onze macht is het geen, dat men behoort, te verkiezen? Een zeer treffelijke getuigenis hier af is dit groot geschil, 't welk altijd tusschen de Wijsbegerigen heeft geweest, om 't opperste goet van de mensch, en dat eeuwiglijk zal duren, te vinden, zonder tot enig besluit en verëeniging daar in te kunnen komen?

Twist over
het opper-
ste goet on-
der de
Wijsbegeri-
gen.

Lucrat. lib. 3. - - dum abest quod avemus, id exuperare videtur
Cetera, post aliud cum contingit illud avemus,

Et sitis aqua tenet. a

Hoe het zy, wy gevoelen dat het geen, 't welk tot onze kennis en genieting kooft, ons niet voldoet; en wy janken naar de toekomende en onbekende dingen, om dat de tegengwoordigen ons niet verzaden: niet om dat zy, naar mijn oordeel, niet genoeg hebben om ons te verzaden; maar om dat wy hen met een kranke en ongeregelde aantasting aanvaarden.

Waarom de
tegenwoor-
dige dingen
ons niet
verzaden.

2 Terwijl het geen, daar wy naar wenschen, ons ontbrekt, schijnt het al 't ander 't overtreffen, en als het zelve verkregen is, wenschen wy naar iets anders, en hebbengelijke dorst daar naar.

Nam cum vidit hic ad usum que flagitat usus; Lucrat. lib. 6.

Omnia jam sermè mortalibus esse parata,

Divitiis homines & honore & laude potentes

Affluere, atque bona nasorum excellere, fama,

Nec minus esse domi, cuiquam tamen anxia corda,

Atque animum infestis cogi servitè querelis:

Intel.

Intellexit ibi vitium vas facere ipsum,
Omniaque illius vitio corrumpier in-
tus,

Que collata foris & commoda,
quaeque venirent. a

a Want toen hy zag dat al't geen,
't welk het gebruik tot het gebruik ver-
tiefcht, omtrent voor de menschen ver-
kregen en bereid was, dat de menschen
van rijkdom overuloelden, en machtig
van eer en lof waren, en in kinderen van
goede naam en achting uit staken, en dat
echter yder s' huis een benaamt hart had,
en hun gemoed de lastige klachten on-
derworpen was, zo verstond hy dat het
quaat uit het vas sproot, en dat door des
zelfs verdorvenheit alle de goederen, die

van buiten daar in geplaatst wierden,
en quamen, verdorven.

Onze lust is wankelbaar en onzeeker: De lust van
hy kan niets houden, noch op een de mensch
goede wijze genieten. De mensch, onzeeker
wanende dat dit geschied door 't ge- en ongesta-
brek der dingen, die hy heeft, dig.
vervult en voed zich met andere dingen,
die hy niet weet, en die hy niet
kent, daar hy zijn begeerte en hoop-
toe begeeft, en die hy tot eer en eerbiedigheid opneemt, gelijk Cesar
zegt: Door een gemeen gebrek der na- Cesar. Bell.
tuur gebeurt het dat wy meer op d'onge- civ. lib. 2.
ziene, verborge en onbekende dingen ver-
trouwen en geweldiglijker verschrikt
worden.

Van d'ydele scherpzinnigheden.

Vierënvijftigste H O O F T D E E L.

Een kunstenaar van ydelheden met ydele dingen beloont. D'uitsteeksten en min-
sten in enige dingen gemeen. Bèving somtijts geen teken van bloeis. Voorbeeld
in Sancho, Koning van Navarre. Twee uitersten werken somtijts een zelf-
de zaak uit; en domheit en wijsheit bejegenen somwijlen malkander. On-
kunde voor, en na de verkrijging der wetenschap. Oorzaak van de doling
in de gevoelens. Driederhande Dichtkunde.

Et gaat met deze beuzel-
achtige en ydele scherpzin-
nigheden, door welker mid-
del de menschen somtijts
prijs zoeken, gelijk met de Dichters,
die gehele werken maken van regels,
die met een zelfde letter beginnen.
Wy zien aijeren, bollen, vleugels,
bijlen, in d'oude tijden door de Grie-
ken met de maat van hun regels en
gedichten toegesteld, namelijk met
hen in dier voegen langer of korter
te maken, dat zy deze of die gestalte

vertonen. Zodanig was de weten-
schap des geens, die zich bezich
hield met te tellen op hoe veelder-
hande wijze de letteren van 't A. b. c.
te zamen gevoegt konden worden;
en hy vond 'er dit ongelooffelijk getal
in, 't welk men in Plutarchus
ziet. Ik vind de mening van de geen
zeer goet, voor de welk men een
man bracht, die geleert had een
geerskorreltje met zo grote naertig-
heit te werpen, dat hy, zonder te
missen, daar meê altijd in 't oog van

Een ydel
Kunstenaar.

een naalt raakte. Toen men daar na enig geschenk tot loon van zulk een zeldsamen behendigheit van hem eischte, beval hy zeer aartiglyk, en met recht naar mijn oordeel, dat men aan deze kunstenaar twee of drie maten geers zou geven, op dat zo trefselijk een kunst niet van oeffening berooft zou zijn. 't Is een wonderlijke getuigenis van de zwakheit onzes oordeels, dat het de dingen door hun zeldzaamheit, of nieuwigheit, of ook door de zwaarigheit aanprijft, zo de goetheit en nuttigheit niet daat aan gevoegt zijn.

Wy nemen heden onz vermaak tot mijnen hier in, wie meer dingen kan vinden, die in de twee uitersten plaats hebben, gelijk hier in: *Sire* is een eernaam, die aan d'uitsteekentste persoon van onze Staat, de welk de Koning is, gegeven word; en men geeft de zelfde ook aan 't gemeen, gelijk aan de kooplieden; zonder dat hy de genen raakt, die tusschen beiden zijn. Men noemt *Dames* de vrouwen van staat, *Damoiselles* de middelstach, en *Dames* ook de genen, van de slechte stach. De hemels, die men boven de tafelen uitstrekt, zijn alleenlyk aan de huizen der Vorsten, en aan de herbergen verdoorloft. Demokritus zeide dat de hemelen en beesten scherper van gevoel waren, dan de menschen, die in de middelste plaats zijn. De Romijnen droegen een zelfde kleding in de rou- en in de vierdagen. 't Is zeker dat d'uitterste vrees, gelijk ook d'uitterste wakkerheit van moed de buik gelijkelyk ontroeren, en losmaken. De bynaam van *Tremblant*, of Bever, met de welk Sancho, de twaalfde Koning van Navarre, genoemd wierd, wijft aan dat zo wel de stoutheit, als de vrees, siddering in de leden verdoor-

zaakt. De genen, die hem, of iemand anders van gelijke natuur, diens huilt trilde, wapenden, poogden hem te verzekeren, en te bezadigen, met het gevaar, daar in hy zich ging be-geven, te verminderen. Gy kent my, zeide hy, zeer qualijk. Indien mijn vleesch wist werwaarts mijn moed het terstont zal voeren, het zou gautschelyk verstijven. De zwakheit, die in ons uit koelheit en walging in Venus offeringen ontstaat, spruit ook uit een al te geweldige trek, en ongeregelde hitte. D'uitterste koude en uiterste hitte koken en braden. Aristoteles zegt dat de klompen loots door de koude, en door de strengheit van de winter, gelijk door een geweldige hitte smelten en druipen. De begeerte, en de zachheit vullen de plaatsen boven en beneden de wellust met pijn en droefheit. De beestigheit en wijsheit bejegenen malkaander in een zelfde punt van gevoel en besluit tot de mensche-lyke ongevallen te lijden. De Wijzen verachten het quaat, en heer-lichen daar over, en d'anderen zijn onkundig daar in. De leffen zijn, om zo te spreken, noch aan deze zijde der ongevallen, en d'anderen zijn hen overgekomen, de welken, de hoedanigheden daar af wel overwogen en aangemeekt, en hen zodanig, als zy zijn, gemeten en geoordeelt hebbende, door de kracht van een wakker gemoed daar over springen. Zy vermaden hen, en treden hen met voeten door een vast en bestan-dig gemoed, tegen 't welk de schich-ten van 't geval wel aanslaan, maar echter nootzakelyk weêrom moeten stuiten, en bot worden, dewijl zy een lighaam vinden, daar zy niet kunnen indringen. De gemene en middelmatige stach der menschen heeft

met gering loon be-zaalt.

Prijzing der dingen, waar uit zy spruit.

Sire, van wie ge-bruikt; ge-lyk ook *Dame*.

Tremblant, of Bever de bynaam van Sancho, Koning van Navarre.

Twee uitersten hebben somtijts een zelfde uitwerking.

Domheit en wijsheit somtijts in een plaats, door welke middel

heeft zijn woning tusschen deze twee uitersten; 't welk in de genen bestaat, die de quaden bemerken, hen gevoelen, en han niet konnen verdragen. De kintsheit en afgeslooftheit bejegenen malkander in zwakheit der harsenen: de gisigheid, en quisting in gelijke begeerte van aan te trekken, en te verkrijgen.

Tweederhande onkunde.

Men mag waarfchijnlijk zeggen dat 'er een abeecefsche onkunde is, die voor de wetenschap gaat, en een andere meesterlijke onkunde, die na de wetenschap volgt; een onkunde, die uit de wetenschap spruit, gelijk de zelfde d'eerste vernietigt en verdriift. Van d'eenvoudige geesten, die niet zo nauwkeurig, en die minder onderwezen zijn, worden goede Christenen, die uit verbodigheid en gehoorzaamheit eenvoudijlijk geloven, en zich onder de wetten houden. In de middelmatige wakkerheit der geesten, en in de middelmatige bevatelijkheid spruit de doting der gevoelens. Zy volgen de schijn van d'eerste zin, en hebben enige achtung om voor slechtigheit en domheit uit te leggen dat wy op 't oude pad zijn gebleven, daar in zy op ons zien, die 'er niet door oeffening in onderwezen zijn. De grote verstanden bezadigder zijnde, en klaarder ziende, maken een ander flach van zodanigen uit, die wel geloven, de welken door een lange en godsdienstige naspanning een dieper en verborgender licht in de Schriften deurdringen, en de geestelijke en goddelijke verborgenheit van onze kerkelijke Staatbestiering gevoelen. Wy zien dieshalven enigen daar af tot deze leste zoldering, door middel van de tweede, met een wonderlijke vrucht en bevestiging, als tot d' uiterste grenspaal van de Christe-

Waar uit de doting in de gevoelens spruit.

lijke kennis, geraakt, en dat zy met troost, dankbaarheid, verbetering van zeden, en mer grote zedigheid hun verwinning genieten. In deze rijt wil ik deze anderen niet plaatsen, die, om zich van de verdachtheit van hun voorgaande doting te zuiveren, en om ons van hen te verzekeren, zich tot het uiterste begeven, zich onbescheiden en ongerochtig in 't beleit van onze zaak maken, en da zelfde met ontellijke lasteringen van geweld brantmerken. D'eenvoudige lantlieden zijn eerlijke menschen, en d'eerlijke lieden zijn Wijsbegerigen, of gelijk onze tijt hen noemt, sterke en klare naturan, met een brede onderwijzing van nutte wetenschappen verrijkt. De gemengelden, die d'eerste stoel van d' onwetentheit der letteren hebben vermaad, en d' andere niet konnen bereiken; (tusschen twee stoelen in d' asch; van welker getal ik ben, en zo veel anderen met my) zijn gevaerlijk, onthebbelijk en lastig; en dezen brengen de werrelt in orrust. Dieshalven, wat my aangaat, ik kruip zo veel, als my mogelijk is, in d' eerste en naturelijke stoel, daar uit ik vergeefs gepoogt heb te ver trekken.

De lantlieden Wijsbegerigen. hoc.

De gemengelde slach van menschen gevaerlijk.

De gemene Dichtkunde, en die zuiver naturelijk is, heeft bevalligheden en naturelijkheden, daar door zy by de voornatne schoonheit van de volmaakte Dichtkunde, naar haar kunst, geleden word; gelijk men ziet in de straatdeuntjes van Gaskonje, en in de gezangen, die men ons van zodanige volken verhaalt, de welken geen kennis van enige wetenschap hebben, zelfs niet van geschrift. De middelmatige Dichtkunde, die haar plaats tusschen beiden heeft, word vermaad, is zonder eer, en zonder vergelding. Maar dewijl ik,

Gemene Dichtkunde.

Volmaakte Dichtkunde.

Middelmatige Dichtkunde vermaad.

na dat de weg voor de geest geopent en gebaant is, gevonden heb hoe het gemenlijk gebeurt dat wy het geen voor een ongemakkelijke oeffening en zeldsamer zaak hebben genomen, 't welk het geensins is, en dewijl onze vinding, verhit zijnde, een onëindig getal van diergelijke voorbeelden ontdekt, zo zal ik 'er geen anderen, dan dit, byvoegen; namelijk dat, indien deze proeven waer-

dig waren dat men oordeel daar over velde, misschien naar mijn gevoelen hier door gebeuren zou dat zy weinig aan de gemene en middelmatige verstanden, en ook weinig aan d'uitstekende en bezondere vernuften zouden behagen: d'eersten zouden 'er niet genoeg, en de lesten al te veel af verstaan. Zy zouden in 't middelgewest kunnen zwerven.

Van de Reuken

Vijfenvijftigste H O O F T D E E L.

Aangename lucht van 't zweet van sommige lieden. Geen reuk te hebben de beste reuk. De gemaakte reukerijen verdacht. Besmeering der Skytische vrouwen. Wieroken en zoete luchten in de kerken waar toe bedacht. Reukerijen met spijs gemengt, en der zelsder overdaat in een Koning van Thunis.

Alexanders zweet kruidig en aangenaam.

M

En verhaalt van enigen, gelijk van Alexander de Groot, dat hun zweet, door enige zeldsamer en bovengewone natuur, een aangename reuk af gaf; van 't welk Plutarchus en anderen naar d'oorzaak onderzoeken. Maar de gemene gesteltenis van 't lighaam is daar tegen; en de beste gesteltheit, die zy hebben, is zonder reuk te zijn. De zoetheit zelf der zuiverste ademen heeft niets volmaakter, dan zonder enige reuk te zijn, die ons mishamt; gelijk die van de gezonde kinderen is. Plautus zegt dieshalven.

Zonder reuk te zijn de beste reuk.

Plaut.
Apostel.

Mulier tum bene olet, ubi nihil olet. a
a Een vrou riekt dan wel, als zy niet riekt.

D'uitsteekentste reuk van een vrou is geen reuk af te geven, Wat de goede vreemde luchten en reuken aangaat, men heeft reden om hen verdacht in de genen te houden, die zich daar af dienen, en 't achten dat zy gebruikt worden om enig naturelijk gebrek van die kant te dekken. Hier uit spruiten deze loopjes der oude Dichters, wel rieken is stinken.

Vreemde luchten verdacht.

Rides nos Coracine nil olentes.

Martial.

Malo quam bene olere, nil olere. b
en elders:

Posthume non bene olet, qui bene idem semper olet. c

b Koracinius, gy belacht ons, om dat wy geen reuk afgeeven. Ik wil liever niet, dan wel rieken.

c Posthumus, hy riekt niet wel, die altijd wel riekt.

Ik

Ik hou echter zeer veel van met goede reuken onderhouden te worden; en ik haat boven maten de quade luchten, die ik veerder ruik, dan iemand anders.

--- Namque sagacius unus odoror,
Polypus, an gravis hirsutis cubet
hircus in alis,

Quam canis acer ubi lateat sus. a

D' eenvoudigste en naturelijkste reuken schijnen my d'aangenaamsten; en deze bezorging betreft voornamelijk de vrouwen. De Schytische vrouwen in het dikste Barbarijen, opgestaan zijnde, zalven en besmeren het geheel ligchaam, en 't aangezicht met zeker droog kruit, 't welk in hun welriekend lant wast; daar af zy, deze opsmokking wechgedaan hebbende, in de bykoomst by de mannen, zich glad en geparfumeert bevinden. Wat reuk het ook is, 't is wonder hoe hy zich aan my hecht, en hoe bequaam mijn vleesch is om daar af ingedronken te worden. De geen, die over de natuur klaagt van dat zy de mensch met geen gereetschap heeft verzien om de reuken naar de neus te voeren, heeft ongelijk: want zy voeren zich zelven derwaarts. Maar bijzonderlijk dienen mijn knevels, die ik groot heb, my daar toe: indien ik met mijn hantschoenen, of neusdoek daar aan raak, zo zal de reuk een gehele dag daar aan blijven. Zy ontdekken de plaats, van daar ik koom. De geparste, sapige en glibberige kuffen der jonkheit lijnden zich eertijts daar aan, en bleven 'er enige uren aan vast. En echter bevind ik my de

a *Want ik alleen riek veel nauwer de flank des adems, of de vuile lucht onder d'okfelen, dan een gezwinde jachthont waar het zwijn verborgen is.*

gemene ziekten zeer weinig onderworpen, die men uit d'omwegang krijgt, en die uit de besmetting van de lucht spruiten; en ik ben die van mijn tijd ontsnapt, van de welken veelderhanden in onze steden en herten zijn. Men leeft van Sokrates dat hy in verscheide pestrijden, daar af Athenen zeer geplaagt was, nooit uit deze stat vertrokken zijnde, zich zelf nooit qualijk daar by bevond. De geneesmeesters zouden, gelijk ik geloof, meer nuttigheden van de reuken konnen trekken, dan zy doen: want ik heb dikwijls bemerkt dat zy verandering in my maken, en, naar dat zijn, op mijn geesten werken: 't welk my het geen, dat men zegt, doet goetkeuren, namelijk dat de vinding van wieroken en zoete luchten in de kerken, die zo oud onder alle volken en godsdiensten verspreid is, hier op zijn opzicht heeft, dat zy ons zouden verheugen, opwekken, en 't verstant zuiveren, om ons bequamer tot de beschouwing te maken. Ik zou, om daar af t'oordeelen, wel mijn deel van 't werk dezer kokken gehad willen hebben, die de vreemde luchten met de smaak der spijzen weten te bereiden, en toe te maken: gelijk men bijzonderlijk bemerkt in de dienst des Konings van Thunis, die in onze tijd te Napels landde, om met Kaizer Karel te spreken. Men vulde zijn gerechten met welriekende kruiden in zo grote pracht en overdaat, dat men bevond dat, op zijn vertrek, een paau, en twee faisantzen wel hondert dukaten quamen te kosten, om hen naar hun wijze toe te maken. En als men hen aan stukken sneed, was niet alleenlijk d'eerzaal, maar alle de kamers van zijn Palais, en de straten daar omtrent ingt een zeer zoete walmté vervult.

Gemene ziekten.

Gezonde natuur van Sokrates.

Wieroken en zoete luchten in de Kerken en waarom.

Reuken met de spijzen gemengt.

vult, die niet terfont verdween. De voornaamste vlijt, die ik doe, in herberg te kiezen, is de stinkende en zware lucht te vlieden. Deze trefte-lijke steden, Venecien en Parys, verdrijven de gunst, die ik hen toedraag, door hun zware lucht, d'een van haar poelen, en d'ander van haar slijk.

Van de Gebeden

Zesënvijftigste HOOFDDEEL.

Men moet het gebed onze Vader boven alle andere gebeden stellen, God in alle onze handel aantroepen, en hem met een zuivere ziel bidden. Strydigheit van de genen, die anders veinzen; dan zy zijn. Waarom het gebruik der Psalmen in de Roomsche Kerk verboden. De Godsdienst moet niet terloop verhandelt worden; en van wie. Vryheit daar in gevarelyk. Beklag over de gemeemaking der verborgentheden van de Godsdienst. Twijfvedeningen verwekken scheuring. 't Eilant Dioskryde, en de beschrijving van des zelfs inwoonders. Onkunde der Heidenen van hun goden. De Godgeleertheit overal de Koningin. De Wijsbegeerto uit de Scholen gebannen. Gebruik van Gods naam in de gemene redeneringen verboden. Onnutte en schaamächtige gebeden bestraft. Ware gebeden hebben geen plaats in een onzuivere ziel. De wil moet de voorzichtigheit volgen. Gods wet licht en zoet.

Ik stel wanstaltige en onbe-
paalde gedachten in verbeel-
dingen voor, gelijk de ge-
nen doen, die twijfelächtige
stellingen afkondigen, op dat zy in
de Scholen betwistreedent zouden
worden: niet om vast te stellen wat
waar is, maar om de waarheit te zoe-
ken. Ik stel hen onder 't oordeel der
gener, den welken het toekomt niet
alleenlyk mijn werken en geschrif-
ten, maar ook mijn gedachten te re-
gelen. De verwerping, en de goet-
keuring daar äf zal even aangenaam
en nut aan my zijn. Ik hou voor on-
gerijmt en quaat, zo 'er of uit onkun-
de, of onvoordachtelyk in dit men-
gelmoes iets gestelt is, 't welk tegen

de heilige besluitingen en voorschrij-
vingen van de Katolijke, Apostoli-
sche en Roomsche Kerk strydt, daar
in ik sterf, en in de welke ik geboren
ben. En dieshalven, my dagelyks
onder hun oordeel stellende, 't welk
alles op my vermag, begeef ik my
dus roskelozelyk tot alle redenerin-
gen, gelijk hier. Ik weet niet of ik
my bedrieg: maar dewijl, door een
bezontere gunst van de goddelijke
goetheit, zekere wyze van gebed van
woort tot woort door Gods mont
ons voorgeschreven en voorgelezen
is, zo heeft my altijt gedacht dat wy
het zelfde meer behoren te gebrui-
ken, dan wy doen; en, zo men my
daar in geloofde, wilde ik wel dat

Aanprij-
zing van
't gebed
Onze Va-
der.

dit,

dit, in 't begin, en in d'uitgang onzer maaltijden, in onz opstaan en te bedde gaan, en in alle onze bezondere handelingen, daar men gemeenlijk gebeden byvoegt, het Paternooster was, 't welk de Christenen gebruikten, waar't niet alleen, ten minsten altijt. De Kerk kan, naar de nootzakelijkheid van onz onderwijs, de gebeden uistrekken en veranderen; want ik weet dat het altijt een zelfde-zelfstandigheid, en een zelfde zaak is: Maar men behoorde aan dit gebed dit voorrecht te geven, dat het volk het geduriglijk in de mont had. Want het is zeker dat het alles zegt, dat 'er te zeggen is, en dat het zeer bequaam in alle gelegentheden is. 't Is 't enig gebed, 't welk ik overal gebruik, en dat ik herhaal, in plaats van daar in te veranderen. Hier uit spruit het dat ik 'er geen zo wel in geheugenis heb, als dit.

Ik had tegenwoordiglijk in gedachten van waar onze doting koomt, dat wy in alle onze voorneemens en aanslagen onze toevlucht tot God nemen, en dat wy, in welke plaats onze zwalcheit ook hulp begeert, hem in alderhande noot aanroepen, zonder t'aanmerken of de gelegentheit gerechtich, of ongerechtich is, en dat wy, in welke staat en handeling wy zijn; en hoe quadaa zy ook is, onze toekeer tot zijn naam en macht wenden. Hy is wel onze enige beschermmer, en vermæg alles om ons te helpen: maar hoewel hy ons met dit aange-naam vaderlijk verbont verëert, zo is hy echter zo rechtwaerdig, als hy goet en machtich is; en ook gebruikt hy meermaals zijn gerechtichheit, dan zijn macht, en begunstigt ons naar de reden daar af, en niernaar onze gebeden. Plato, in zijn Wetten, maakte drierhande onbillijk ge-

loof van de goden: dat 'er geen zijn, dat zy zich niet met onze zaken be-moejen, dat zy niets aan onze gebeden en offeringen weigeren. D'eerstedoling bleef, volgens zijn gevoelen, nooit onveränderlijk in de mensch van zijn kintsheit af tot aan zijn ouderdom. De twee volgende konnenstant houden, en beltendig blijven. Zijn gerechtichheit en macht zijn onafscheidelijk. Wy roepen vergeefs zijn macht aan in een quade zaak. Men moet een zuivere ziel hebben, die van alle hartstochten ontlafst is, immers in dit ogenblik, daar in wy hem bidden: andersins houden wy zelven hem roeden voor, om ons te geesselen, en verdubbelen onz misdrijf, in plaats van het te verbeteren, terwijl wy voor de geen, van de welk wy vergiffenis verzoeken, met een genegenheit komen, die vol onëerbiedichheit en haat is. Ik kan dieshalven de genen, die ik meermaals en gewonelijker God zie bidden, niet hoog prijzen, zo de daden, na aan 't gebed zijnde, niet enige verändering en verbetering van leven betuigen.

- - - - si nocturnus adulter

Tempora Santonico velas adoperta
cucullo, a

juvenal.
Satyr. 8.

En de staat van een mensch, die de godvruchtichheit met een afschuwelijc leven mengt, schijnt enigsin meer te veröördeelen te zijn, dan die van een mensch, de welk zich zelf gelijk, en gantichelijc verdorven is. Onze Kerk weigert dieshalven dagelijcs de gunst van d'ingang en gemeenschap tot haar aan zodanige zeden, die in enige uistekende boos-

a zogy, een overspelder by nacht,
um hoeft met een Sanktonische kaper be-
dekt.

heit

God zonder
onderseicheit
in alle onze
handel aan
geroepen.

Hi is zo
rechtwaer-
dig, als
goet en
machtig.

Geboden
by de fleur
gedaan.

heit hardnekkig zijn. Wy bidden door gewoonte, en by de fleur; of om beter te zeggen, wy lezen, of spreken onze geboden: eindelijk, 't is niets, dan gebaar. 't Mishaagt my dat ik de geen, die God zegen u zegt, en ook zo veel aan de bedanker, drie kruiffen zie maken, (en dit mishaagt my te meer om dat dit een teken is, 't welk ik eerbiediglijk eer, en geduriglijk gebruik, zelfs als ik geeu) en dat ik hen onderuiffchen in alle andere uren van de dag met haar, gierigheid en ongerechtigheit bezich zie. Yder zijn beurt; aan de zonden hun tijd, en aan God zijn tijd, als tot vergelding, en by verdrach. 't Is wonder dat men in zo verscheide handelingen op zulk een gelijke trant ziet voortvaren, dat men geen afbreking en verandering daar in gevoelt, zelfs niet op de kant van beide, en in d'overgang van d'een tot d'ander.

Wy delen
de rijkrul-
fchen de
zonden en
God.

Zelftrijft
inde
mensch.

Wat wonderbaar geweten kan zich gerust stellen, dat het misdrijf, en de rechter in een zelfde plaats in zulk een overeenkomende en vreedfame gezelligheit voed en onderhoud? Een man, diens hoerery hem geduriglijk in 't hooft zit, en die haar zeer hatelijk voor Gods ogen oordeelt; wat zegt hy tot God, als hy daar af tot hem spreekt? Hy bedenkt zich wel; maar valt terfont weêr: Indien het voorwerp van de goddelijke gerechtigheit, en Gods tegenwoordigheit zijn ziel, gelijk hy zegt, troffen en tuchtigden, zo zou, hoe kort ook het berou daar af was, de vrees zelve zijn gedachten zo dikwijls daar toe brengen, dat hy terfont meester van zijn zonden, die by hem gewent, en ingewortelt in hem zijn, zou worden. Maar boe met de genen, die een geheel en volkome leven op de vrucht, en

De vrees
machtig
om de zon-
den te ver-
drieven.

't gewin van de zonde vesten, de welke, gelijk zy weten, sterffelijk is? Hoe veel ampten en beroepingen hebben wy aangenomen, daar af de wezentheit zondig is?

De geen, die, zijn belijdenis voor my doende, aan my verhaalde dat hy een lange tijd, om zijn eer en ampten te behouden, een godsdienst had gepleegt, die, volgens zijn eige gevoelen, verdoemelijk was, en tegen de genen streed, die hy in zijn hart had; hoe kon hy deze redenering in zijn gemoed lijden? Met welke taal spreken zy de goddelijke gerechtigheit over deze zaak aan? En dewijl hun berou in een zichtbare en werkelijke verbetering bestaat, zo verliezen zy by God, en by ons de middel van de zelfde te vertonen. Zijn zy zo stout, dat zy, zonder voldoening, en zonder berou, vergiffenis verzoeken? Ik acht dat het met d'eersten gaat, gelijk met dezen; maar de hardnekkigheit is 'er niet zo lichtelijk te verwinnen. Deze zo gezwinde en geweldige strijdigheit en wankelheit van gevoelen, als zy voor ons veinzen, schijnt my wonderbarelijk te zijn. Zy vertonen aan ons de staat van een onverduwelijke bangigheit. Hoe vreemt en dwars scheen aan d'inbeelding der gener, die in deze voorgaande jaren voor een gewoonte hadden aan yder, belijdenis van de Katolijke godsdienst doende, zo enige wakkerheit van geest in hem uitblonk, te verwijten, dat dit veinzery was, en, om hem r'eren, zeiden dat zy hielden dat hy zijn geloof op hun voet hervormt had, en dat dit niet missen kon, wat hy ook daar tegen zeide. Een lastige ziekte, dat men zo groot gevoelen van zich zelf heeft, dat men zich inbeeld dat men niet

Serijdigheit
van de ge-
nen, die za-
ders vein-
zen. dan zy
zijn.

Verkeert
gevoelen
dat men
van ande-
ren heeft.

niet anders geloven kan! en noch lastiger dat men zich van zodanig een verstant inbeeld, dat het ik weet niet wat ongelijkheit van tegenwoordige staat boven de hoop en dreiging van 't eeuwige leven stelt. Zy mogen my vrijelijk hier in geloven; indien iets mijn jeucht had konnen bekoren, d'eerzucht van de waging, en van de zwaarheit, die op dit varsch bestaan volgde, zou'er een groot deel in gehad hebben.

't Is, naar mijn oordeel, niet zonder grote reden dat de Kerk het onderling roekeloos en onbescheide gebruik der heilige en goddelijke gezangen, die de heilige Geest door David vertoon heeft, verbied. Men moet God niet in onze werken vermengen, dan met eerbiedigheit en aandacht, die vol eerbewijzing en ontsach is. Deze stem is al te goddelijk om geen ander gebruik te hebben, dan de long'toeffenen, en aan onze oren te behagen. Zy moet uit het geweten, en niet met de tong voortgebracht worden. 't Is niet redelijk dat men toelaat dat een ambachtsjongen, onder zijn ydele en beuzelachtige gedachten, daar mee bezich is, en speelt. 't Is ook niet redelijk dat men 't heilig Boek der gewijde verborgentheden van onz geloof over de kamer, en in de keuken ziet zwerven. Eertijts waren 't verborgentheden; heden zijn 't spelen en geneuchten. Zulk een eerwaerdige oeffening moet niet ter loop en in 't voorbygaan gehandelt worden. Dit moet een voorbedachte en bezadigde doening wezen, daar men altijd deze voorreden van onze dienst, *Sursum corda*, *Wees aandachtig*, moet byvoegen, en zelfs een lighaam daar toe bybrengen, 't welk zodanig geschickt is, dat het

een bezondere opmerking en eerbiedigheit betuigt. 't Is niet d'oeffening van de gehele werrelt: 't is d'oeffening van lieden, die'er zich toe overgegeven hebben, de welken God daar toe roept. De bozen en onkundigen worden erger daar in. 't Is niet een Historie, die te verhalen is: 't is een Historie, die men eren, vrezen, en aanbidden moet. Kluchtige lieden, die menen dat zy de zelfde gehandfaam voor 't volk hebben gemaakt, om dat zy haar in de gemene taal hebben gebracht! Harper het alleenlijk aan de woorden dat zy niet al 't geen verstaan, 't welk zy by geschrift vinden? Wat zal ik meer zeggen? Om dat zy'er dit weinige nader by komen, wijken zy wijder daar af. De zuivere onkunde, die alles aan een ander beval, was veel heilsamer en gelceder, dan deze woordelijke en ydele wetenschap, een voedster van verwaantheit en roekeloosheit.

Ik geloof ook dat de vryheit, die yder neemt om zulk een godsdienstig woort, en dat van groot belang is, tot zo veelderhande eigenschappen, te verspreiden, veel meer gevaar dan nuttigheit heeft. De Joden, Mahometanen, en byna alle andere volken hebben die taal getrouwt, en eren de zelfde, in de welke hun verborgentheden oorspronkelijk bevat en ontfangen zijn; en de verandering daar af is niet zonder schijn van reden verboden. Weten wy wel dat in Basques, en in Bretaigne rechtters genoeg zijn om deze vertaling, in hun taal te bevestigen? D'algemene Kerk heeft geen zwaarder en plechtelijker oordeel te doen. In 't prediken en spreken is de vertaling ruim, vry en veranderlijk; maar vervolgens achter malkander

De vryheit daar in gevarelijk.

Wahröm het gebruik der Psalmen in de Roomliche Kerk verboden.

De Godsdienst, een ernstige zaak, moet niet ter loop gehandelt worden, en van wie.

der is 't niet in diert voegen gestelt.

Beklag over de gemeenmaking der verborgentheden des Godsdiensts.

Een van onze Griekische Historiëschrijvers beschuldigt met recht zijn eeuw, om dat de verborgentheden van de Christelijke Godsdienst overal, zelfs in de handen der minste ambachtslieden, verspreid waren, om dat yder daar over kon twistreedenen, en naar zijn zin daar af spreken: daar by, dat dit aan ons een grote schande behoort te zijn, aan ons, die door Gods genade de zuivere verborgentheden der godvruchtigheden genieten, dat wy hen in de mont van ongeleerde lieden, en van de gemene hoop laten ontwijen; dewijl de Heidenen aan Sokrates, aan Plato, en aan de Wijsten verboden die dingen, de welken aan de Priesters van Delfos bevolen waren, 'onderzoeken, en daar af te spreken. Hy zegt ook dat de verdeeltheden der Vorsten in 't stuk van de Godgeleertheit niet met yver, maar met toorn en gramschap gewapent zijn: dat d'yver van de goddelijke reden en gerechtigheit heeft, als hy geregelt en bezadigtlyk beleid word; maar dat hy in haat en nijt verandert, en, in plaats van tarwe en druif te geven, onkruit en doornen voortbrengt, als hy van een menschelijke hartstocht beleid word.

Hoe d'yver beleid moet worden.

Twistreedeningen verwekken scheuringen.

En deze andere, de Kaizer Theodosius radende, zeide ook niet recht dat de twistreedeningen niet zo zeer de scheuringen van de Kerk wel stilden en heelden, als hen wel opwekten, en de ketterijen aanmaanden; en dat men diewhalven alle twittingen, en redenkunflige bewijzingen moest vlieden, en zich bloerekijk aan de voorschriften en regels van 't geloof, door d'Ouden opgerecht, houden. De Kaizer Andronikus, in zijn Hofenige voorname mannen be-

jegenende, terwijl zy over een leers- Gramschap stuk van groot belang in onze Gods- van Kaizer dienst tegen Leopoldus in woorden Andronikus tegen waren, bekeef hen, ja zo hoog, dat de twistreedeningen. hy hen dreigde met hen in de vloet te doen werpen; zo zy voortvoeren. De kinderen en wijven in onze tijt bestieren d'oude en ervare mannen over de kerkelijke wetten: daar d'eerste Vrouwen en kinderen van Platoos wetten hen verbied zelfs van de gemeenschap der wetten uitgesloten. naar de reden der burgerlijke wetten, die de plaats van goddelijke bevelen behoren te beslaan, te vragen; en hy, aan d'ouden toelatende met malkander, en met d'Overigheit daar af te spreken, voegt 'er by, doch op voorwaarde, dat dit niet in tegenwoordigheit der jonge en ongewijde lieden moet geschieden.

Een Bisschop heeft by geschrift 't Eiland Dioskoride, en de beschrijving van des zelfs inwoonders. nagelaten, dat aan 't ander einde des werelts een Eiland is, 't welk van d'ouden Dioskoride genoemt wierd, zeer vruchtbaar van alderhande bomen en vruchten, en gezont van lucht; dat het zelve van de Christenen word bewoont, die kerken en autaren hebben, de welken niet dan met kruiffen, zonder andere beelden, verciert zijn: grote onderhouders van de vasten en vierdagen, naaukeurige betaalders der tienden aan de Priesters, en zo kuisch, dat yder van hen niet meer dan een vrou in zijn leven mag bekennen: voorts, zo vernedert met hun staat, dat zy, in 't midden der zee gelegen, in 't gebruik der schepen onkundig zijn; en zo eenvoudig, dat zy van de godsdienst, die zy zo zorgvuldiglyk onderhouden, niet een enig woort verstaan. Een Onkade der Heidenen van hun goden. ongelooffelike zaak voor de geen, die niet weet dat de Heidenen, zo aandachtige afgodendienaars, niets van hun goden kenden, dan alleenlyk de naam, en het stokbeeld. 't Oud begin

begin van Menalippe, Euripides
- Treurfpel, was van deze inhoud:

*O Jupiter! want ik heb van u geen
Bewijsheit, dan de blose naam alleen.*

De Godde-
leertheit de
Koningin
overal.

Ik heb in mijn tijd ook klachten over enige geschriften zien doen, om dat zy ganfch menschelijk en Filosoofs, en zonder vermenging van Godsdiensf zijn. De geen, die recht anders sprak, zou echter niet zonder reden zijn, namelijk dat de goddelijke Lering, als Koningin en meesteres, beter haar ordening bezonder houdt, dat zy overal de voornaamste is, niet een plaatsbekleedster en onderftantdoenfter; en dat men mifchient de voorbeelden tot de Letterkunnf, Redenkunnf en Rederijkkunnf gevoeghelijker van elders zou kunnen halen; dan van zulk een heilige ftoffe, gelijk ook het onderwerp der toonneelfpeelen, en andere openbare fpelen: dat de goddelijke redenen eerbiediglijker en aandachtiglijker alleen, en in hun ftyl, dan naar de menschelijke redeningen gefchikt, aangemerkt worden: dat men meermaals dit gebrek ziet, dat de godgeleerden al te menschelijk fchrijven, dan dit ander, dat de menschelijke Schrijvers al te weinig naar de wijze der Godgeleerden fchrijven. De Wijsbegeerte, zegt Chryfoftomus, is al overlang uit het heilig fchool verbannen, als een onnutte dienftmaacht, en onwaardig gezacht om flechs in 't voorbygaan op de drumpel de fchatkift der heilige fchatten van de hemelfche lering te zien. Voeg hier by, dat de menschelijke reden haar laeger fpreekwijzen heeft, en niet de waardigheid, grootächtbaarheid en fiering van de goddelijke fpraak moet gebruiken.

De Wijsbe-
geerte te
verbannen
uit de fcho-
len, en
waarom.

Ik laat haar, wat my aangaat, met onbruikbare woorden, zeggen, gevalnootlot, toeval, geluk, ongeluk, goden, en andere fpreekwijzen, volgens zijn gebruik, fpreken. Ik ftel menschelijke verbeeldingen en de mijnen blotelijk voor als menschelijke verbeeldingen, en afscheidelijk aangemerkt, niet als door hemelfch befluit, dat ontwijffelbaar en onveranderlijk is, vastgeftelt en befloten. Een zaak van gevoelen, niet van 't geloof. 't Welk ik redeneer volgens my, niet het geen ik geloof volgens God, op een ongeleerde, niet op een geleerde wijze; maar echter altijd zeer godsdienftiglijk: gelijk de kinderen hun proeven en leffen voorttellen, om onderwezen te worden, niet om zelve t'onderwijzen. En men zou ook met fchijn van reden mogen zeggen, dat het gebod van zich niet, dan met groot achtderdenken, te begeben tot van de Godsdienft te fchrijven, alle anderen aangaande, behalven de genen, die uitgedrukte belijdenis daar af doen, geen gebrek van enige vertoning van nuttigheit en gerechtigheid heeft; en dat ik, wat my aangaat, meê daar af behoorde te zwijgen.

Men heeft tot my gezegt dat de genen zelve, die niet van d'onzen zijn, echter onder malkander het gebruik van Gods naam in hun gemene redeningen verbieden. Zy willen niet dat men de zelfde by wijze van uitroeping, of tuffchenwerping, noch tot getuigenis, noch tot vergelijking gebruikt; daar in zy, gelijk ik bevind, reden hebben. Op wat wijze het ook zy dat wy God in onze handel en wandel noemen, het zelfde moet ernftelijk en godsdienftelijk gedaan worden. Daar is, gelijk my dunkt, in Xenofon zodanig een redene-

Gebruik
van Gods
naam in de
gemene re-
deningen
verboden.

God zelden denering, daar in hy toont dat wy aan te bid, den, en waarom.

Onnutte en zondige gebeden.

denering, daar in hy toont dat wy God zeldender, en niet zo dikwijls moeten bidden; om dat wy niet lichtelijk zo dikwijls onze ziel in deze geregelde, verbeterde en aandachtige staat kunnen stellen, daar in zy wezen moet om dit te doen: andersins zijn onze gebeden niet alleenlijk ydel en onnut, maar ook zondig. Vergeef ons, zeggen wy, gelijk wy den genen vergeven, die tegen ons misdaan hebben. Wat anders zeggen wy daar meê, dan dat wy hem onze ziel zonder wraak en vete aanbieden? Wy roepen echter God en zijn helpende hant aan tot medehelpling onzer misdaden, en nodigen hem tot d'ongerechtigheit.

Perf. Sa-
eyr. 5.

*Quæ nisi seductis nequas committere
divis. a*

De gierigaart bid hem om d'ydele en overtollige bewaring zijner schatten; d'eerzuchtige om zijn verwinningen, en 't beleit van zijn geval; de rover roept zijn hulp aan om 't gevaar en de zwarigheden, die zich tegen d'uitvoering zijner boze aanslagen stellen, te boven te komen; of bedankt hem om dat hy enig reiziger met gemak gedoot heeft. Onder aan 't huis, 't welk zy beladden, of open doen springen willen, doen zy hun gebeden, schoon hun inzicht en hoop vol van wreetheit, overdaat en gierigheit is.

*Idem ibid. Hoc ipsum quo tu Jovis aurem impel-
lere tentas,*

*Dic agedum, Stajo, prob Jupiter, ó
bone, clames,*

*Jupiter, at sese nonne clames Jupi-
ter ipse. b*

a Die gy niet aan de goden kont bevelen, zonder hen ter zijden te trekken.

Margarera, Koningin van Navarra, verhaalt van een jong Vorst, (schoon zy hem niet noemt, zo maakt echter zijn grootheit hem kennelijk genoeg) dat hy, naar een befeide minnepleging gaande, om by de gemalin van een Voorpraak te Parys te slapen, derwaarts zijn weg deur een kerk strekte, nooit deze heilige plaats deuring, als hy naar ziju bestaan toging, of van daar weêrkeerde, zonder zijn gebeden en gesmeek te doen. Ik laat u oordeelen waar toe hy, zijn ziel vol van deze schone gedachten hebbende, de goddelijke gunst en hulp besteedde. Zy verhaalt dit echter voor een getuigenis van bijzondere godvruchtigheit. Zeker, men zou door deze proef niet alleen kunnen bewijzen dat de vrouwen zelden bequam zijn om de zaken van de Godgeleertheit te verhandelen. Een waar gebed, en een oprechte verzoening van ons met God kan geen plaats hebben in een onzuivere ziel, die zelfs dan de heerschappy van de Satan onderworpen is. De geen, die God tot zijn hulp roept, terwijl hy met zijn misdrijf bezich is, doet gelijk de beurssefnijder, die 't Recht tot zijn hulp wilde roepen; of gelijk de genen, die Gods naam tot getuigenis van leugens bybrengen.

- - - *tacito mala vota susurro
Concipimus. c*

Daar zijn weinig menschen, die 't verborge gesmeek, 't welk zy aan

b Zeg dit zelve, daar meê gy Jupiters oor wilt belasten, aan Stajus: O Jupiter, ó goede Jupiter, zal hy roepen: maar Jupiter zelf zal zich niet roepen?

c Wy doen quade beloften met een mompelende stem.

Ware gebeden hebben geen plaats in een onzuivere ziel.

Lucan. lib.
5.

God

God doen, zouden darren te voorschijn brengen.

*Prof. Sa-
ty. 2.* *Haud cuivis promptum est, murmur-
que humilisque susurros
Tollere de templis, & aperto vivere
vors. a*

De Pythagoristen wilden dieshalven dat de gebeden over luide gedaan, en van yder gehoo't zouden worden, op dat men God niet om enige onbetamelijke en ongerechte zaak zou bidden, gelijk deze.

*Horat. E-
pistol. lib. 1.
Epistol. 16.* *--- clarè cum dixit, Apollo,
Labra movet metuens audiri: pulchra
Laverna
Da mihi fallere, da iustum sanctum-
que videri,
Noctem peccatis, & fraudibus obji-
ce nubem. b*

De goden straften strengelijk d'ongerechte gebeden van Oedipus, met de zelfden aan hem toe te laten. Hy had gebeden dat zijn kinderen d'erfenis van zijn Staat met de wapenen zouden besfechten. Hy was zo elendig, dat hy zich by 't woort gevat zag. Men moet niet bidden dat alles naar onze wil gaat, maar dat onze wil de voorzichtigheit volgt. Warelijk, het schijnt dat wy onze gebeden gebruiken gelijk het kramers la-

a 's Is niet licht voor ydar, het gemompel, en stil gefnuister uit de tempelen te doen, en met openbare gebeden te leven.

b Als hy overluide gezegt heeft, Apollo, roert hy slechts zijn lippen, uit vrees van gehoort te worden. Schone Laverna, bewijs deze gunst aan my, dat ik rechbroerdig en heilig schijn, dat de nacht mijn zonden, en een wolk mijn bedroch bedekken.

tyn, of gelijk de genen, die de heilige en goddelijke woorden tot toverijen, en uitwerkfelen der toverkunstenaars gebruiken, en dat wy onze rekening maken dat hun uitwerking van de samenhanging, of van 't geluit, of van 't gevolg der woorden, of van onz gebaar afhangt. Want wy, onze ziel vol van begeerlijkheit hebbende, zonder van berou getroffen te zijn, en zonder enige nieuwe verzoening met God, gaan deze woorden, die de geheugenis aan onze tong leent, hem voorhouden, en verhopan daar door vergiffenis van onze zonden te verkrijgen. Daar is niets zo gemakkelijk, zo zoet, en zo gunstig, als de goddelijke wet, die ons, hoe grote misdoenders en afschuwelijk wy ook zijn, tot zich roept; ons d'armen toereikt, en ons in haar schoot ontfangt, hoe snode, vuil en smoddig wy ook zijn, en na-maals zullen worden. Maar men moet ook, tot vergelding, haar met een goed oog aanschouwen, en deze vergiffenis met dankbaarheid ontfangen, en ten minsten voor deze ogenblik, terwyl wy ons tot haar keren, een ziel hebben, die mishagen van haar gebreken heeft, en een vijandin van de hartstochten is, die ons aangedreven hebben tot God te vertoornen. Noch de goden, noch de menschen, zegt Plato, ontfangen het geschenk van een boos mensch.

*Immunis aram si tetigit manus,
Non sumptuosa blandior hostia
Mollivit averfos Penates,
Farre pio & saliente mica. c*

c Indien uw onschuldige hant d'ausaar vat, met godvruchtig meel, en een weinig zouts, geen prachtige en kostelijke offering zal de vergramde goden vermurwen.

Gods wet
gemakke-
lijk en zoet.

*Horat.
Carmin.
lib. 3. Od.
23.*

Van d'Ouderdom.

Zevenënvijftigste H O O F T D E E L.

In welke ouderdom Kato zich zelf doodde. wy leven zelden tot in d'uitterste ouderdom, daar in de avoort zo weinig natuurlijk is, als in andere tijden. Tijd tot gebruik onzer goederen gestelt. wanneer wy ons zelven machtig zijn; en welke tijd bequaamst tot treffelijke daden is. Swakheit van geests komt dikwijls voor die van 't lighaam.

IK kan die wijze niet goetkeuren, en aanneemen, volgens de welke wy de during van onz leven vaststellen. Ik zie dat de Wijzen het zeer kort maken, ten opzicht van 't gemeen gevoelen. Hoe, zegt de Jonge Kato tot de genen, die hem wilden beletten zich zelf te doden, ben ik heden in een ouderdom, daar in men aan my verwijten kan dat ik het leven al te haastig verlaat? en echter was hy niet meer dan vierëndertig jaren out. Hy achtte deze ouderdom rijp en hoog; dewijl hy aanmerkte hoe weinig menschen daar toe komen. En de genen, die zich hier mede onderhouden, dat enige loop, die zy natuurlijk noemen, enige jaren daar boven beloofst; zy zouden 't kunnen doen, zo zy een voorrecht hadden, 't welk hen van zulk een groot getal van ongevallen bevrijdde, voor de welken yder van ons, door een natuurlijke onderwerping, ten doel staat, en die deze loop, de welken zy aan zich beloven, kunnen afbreeken. Wat sporeloosheit is 't te verwachten

doelwit aan onze during voorstelt: dewijl dit het zwaert des doots is, 't welk zeldenste gebruikt word, en minst in gebruik is? Wy noemen de zelfde alleen natuurlijk, als of het tegen de natuur was dat men een mensch door de val de hals ziet breken, in een schipbreuk verdranken, en dat hy van pest, of zijdwee overvallen word; en als of onze gewone staat ons niet voor alle deze ongevallen bloot stelde. Laten wy ons niet met deze schone woorden vleiden. Men moet misschien eerder het geen natuurlijk noemen, 't welk algemeen is, en zich over alle uitstrekt. Van ouderdom te sterven is een doot, die zelden voorkoomt, die bijzonder, en boven gemeen is, en zo weinig natuurlijk, als d'anderen: 't is de leste en uitterste slach van sterven. Hoe hy wijder van ons af is, hoe men hem ook minder te verhoppen heeft. Dit is wel d'eindpaal, daar wy niet over zullen treden, en die van de wet der natuur voorgeschreven is, om niet daar buiten te gaan: maar dit is een voorrecht van haar, 't welk zy zelden geeft, namelijk dat wy zo lang zullen duren. Dit is een uitzondering, die zy uit bijzondere gunst, in de tijd

Van ouderdom te sterven ongemeen, en zo weinig natuurlijk, als d'andere doden.

In welke ouderdom Kato zich zelf doodde. Natuurlijke loop onzes levens.

D'uitterste ouderdom valt zelden voor.

van twee of drie eeuwen, aan een alleen geeft, met hem van de tegenspoeden en zwaarigheden t'ontlasten, die zy in deze lange loop tusschen beide geworpen heeft. Mijn gevoelen dieshalven is, t'aanmerken dat d'ouderdom, tot de welk wy gekomen zijn, een ouderdom is, daar weinig liëden toe geraken. Dewijl dan de menschen, volgens de gemene fleur, niet zo verre komen, zo is 't een teken dat wy alreë zeer verre zijn: En dewijl wy de gewone palen overgetreden zijn, 't welk de ware maat onzes levens is, zo hebben wy niet te verhopan dat wy veel wijder zullen gaan. Wy, zo veel voorvalen van te sterven, daar in wy de werrelt zien sneuvelen, ontsnapt zijnde, moeten erkennen dat een bovengewoon geluk, gelijk dat, 't welk ons boven 't gewoon gebruik in wezen houd, ons niet lang zal duren. Deze valsche verbeelding is een gebrek van de wetten zelve. Zy willen niet dat een mensch machtig zy om goederen te handelen, voor dat hy zijn vijftënwintig jaren heeft bereikt; en ondertusschen zal hy naauwelijks zo lang leven. Augustus nam vijf jaren af van d'oude Romainse wetten, en verklaarde dat het voor degenen, die 't oordeelaars ampt aannamen, genoeg was dertig jaren te hebben. Servius Tullius ontloeg de Ridders, die zevenënvijftig jaren lang de tochten des oorlogs zelden gevolgt. Augustus bracht hen wêr op vijftënvijftig jaren. My dunkt dat 'er weinig schijn en gelegenheit is om de menschen voor vijftënvijftig of zeltig jaren tot rust en stilte te brengen. Ik zou van gevoelen zijn dat men onze beroep en bezigheid zo verre, als men kon, voor het gemene nut uitstrekke, maar aan

d'ander zijde vind ik dit gebrek, dat wy ons niet vroeg genoeg daar toe begeven. Deze had in d'ouderdom van negentien jaren algemeen rechter des werrelts geweest, en wil dat men dertig jaren out zal zijn om van de plaats van een geur t'oordeelen. Wat my aangaat, ik acht dat onze zielen in d'ouderdom van twintig jaren het geen zijn geworden, dat zy moeten wezen, en dat zy alles, dat zy kunnen, beloven. De ziel, die in deze tijt geen klaarblijkelijke proeven van haar kracht heeft getoont, zal namaals geen blijken daat af geven. De natuurlijke hoedanigheden en krachten brengen het wakkere en voortreffelijke, dat zy hebben, in deze tijt, of nooit te voorschijn. Indien de doorn niet steekt als zy jong is, zo zal zy zelden ooit steken, zegt men in Daufiné. Van alle de treffelijke werken der menschen, die tot mijn kennis zijn gekomen, hoedanig zy ook wezen konnen, acht ik dat men groter geraldar af in die daden kan tellen, die voor de dertig jaren voortgebracht zijn, dan daarna, 't zy men op d'oude eeuwen, of op onze tijt ziet: ja dikwijls in 't leven der menschen zelve. Mag ik dit niet in alle zekerheit van die van Hannibal, en van Skipio, zijn grote tegenstrever, zeggen? Zy versten de grootste helft van hun leven in de roem, die zy in hun roem verkregen hadden: sedert grote mannen ten opzicht van anderen, maar niet van hen zelve. Wat my aangaat, ik acht dat sedert die tijt mijn geest en lighaam meer afgenomen dan aangenomen hebben, en meer te rug gegaan, dan gevordert zijn. 't Is mogelijk dat in de genen, die de tijt wel besteden, de wetenschap en ervarenheit met het leven

Onze zielen in d'ouderdom van twintig jaren zien zich zelve machtig.

Welke tijt bequaamt tot treffelijke daden.

Tijt t'oe het gebruik onzer goederen getelt.

De tijt, daar in de Roomse Ridders van d'oorlog te volgen ontslagen wierden.

groejen : maar de wakkerheit , vaerdigheid , bestandigheid , en d'andere delen , die d'onzen eigentlijker zijn , en meer gewichts en wezen hebben , verslennen en verslaauwen .

Lucret. lib. 3. - - - ubi jam validis quassatum est viribus ævi

Corpus , & obtusis ceciderunt viribus artus ,

Claudicat ingenium , delirat linguaque mensque . a

Nu bezwijkt het lighaam , 't welk zich eerst overgeeft , voor d'ouder-

a Als het lighaam door de groote kracht der ouderdoms gebroken is , en de leden , door de vermetiging van de machten , bezwijken , stronkelt het vernuft , en de song en geest zelven gevaken buiten 't spoor .

dom , en somtijts ook de ziel ; en ik heb 'er genoeg gezien , diens hersenen zwak geworden waren , eer de maag en benen zodanig wierden . En dewijl 't een ongevankelijk quaat is voor de geen , die 't lijd , en qualijk te kennen is , zo is het ook des te gevaarlijker . Wat de zaak nu betreft , ik klaag over de wetten , niet om dat zy ons te spade tot het werk laten toetreden , maar om dat zy ons te spade daar toe gebruiken . My dunkt dat men , de zwakheit onzes levens overwegende , en aanmerkende voor hoe veel gewonelijke en natuurlijke klippen het blootstaar , niet zulk een groot deel daar af voor de geboorte , voor de ledigheid , en voor de leerlingenschap behoordt te laten .

Montaigne
beklag over
de wetten.

Einde van 't eerste Boek.

